

ARKIV  
FÖR  
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

SOPHUS BUGGE    GUSTAF CEDERSCHIÖLD    FINNUR JÓNSSON  
KRISTIAN KÅLUND    NILS LINDER  
ADOLF NOREEN    GUSTAV STORM    LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

AXEL KOCK.

---

TOLFTE BANDET.

---

NY FÖLJD.  
ÅTTONDE BANDET.

---

C. W. K. GLEERUP.  
LUND.

OTTO HARRASSOWITZ.  
LEIPZIG.

LUND 1896.

LUND 1896,

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

## Innehåll.

Sophus Bugge, Den danske Vise om Gralver Kongens Søn i sit Forhold til Wolfdietrich-Sagnet . . . . .	1
Elis Wadstein, Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock edda-dikter. III. En irländsk vikingakung i Ynglingatal	31
Jón Þorkelsson, Séra Gottskálf Jónsson i Glaumbæ og syrpa hans . . . . .	47
B. Kahle, Der beiname <i>skáld</i> . . . . .	73
Axel Olrik, Anmälan av "The first nine books of the danish history of Saxo Grammaticus translated by Oliver Elton. With some considerations on Saxo's sources, historical methods, and folk-lore by Fr. York Powell" . . . . .	76
H. Hirt, Anmälan av 'Noreen, Adolf, Abriss der urgermanischen Lautlehre" . . . . .	81
Axel Kock, Anmälan av "Fridolf Zetterberg, Bjärköarättens ljud- och böjningslära" . . . . .	85
Hjalmar Falk, Nekrolog över Knud Knudsen . . . . .	92
L. Fr. Löffler, Några ord om Tunestenens <i>sijoster</i> ock den där- med sammanhängande delen av inskriften . . . . .	98
Fr. Kauffmann, Zu pag. 98 . . . . .	101
E. W., Rättelser till Ark. XI. 374 ff. . . . .	102
—	
K. B. Wiklund, Om kvänerna och deras nationalitet . . . . .	103
M. Nygaard, Kan oldn. <i>er</i> være particula expletiva? . . . . .	117
Axel Kock, Till frågan om <i>u</i> -omljudet i fornnorskan . . . . .	128
O. Klockhoff, De nordiska framställningarna af Tellsagan . . . . .	171
1. Sagan om Egil bågskytten, Velents broder (s. 171).	
2. Sagan om Harald Blåtand och Toke (s. 177). 3, 4. Hemings þáttur Aslakssonar och Eindriða þáttur ílbreiðs (s. 185).	
5. Balladen om Adam Bell, Clim of the Clough and William of Cloudesly (s. 191).	
Alfred Nordfelt, En fransk-svensk etymologi. <i>Klockarkärlek — kär som en klockarkatt</i> . . . . .	201
F. Detter, Anmälan av "Sophus Bugge, Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie" . . . . .	204
Axel Olrik, <i>Skáld</i> som tilnavn . . . . .	214
L. Fr. Löffler, Ännu en gång <i>sijoster</i> . (Till sid. 101—102) . . . . .	214
—	
Henrik Schüek, Smärre bidrag till nordisk litteraturhistoria . . . . .	217
I. Den Svenska krönikan i Hervararsagan (s. 217). II. Var Saxo præpositus i Roeskilde? (s. 222). III. Ynglingatals inledningsstrofer (s. 233).	

Axel Kock, Fornordisk språkforskning . . . . .	241
I. Till förlusten av midljudande <i>w</i> i isländskan (s. 241).	
II. Växling <i>e : æ</i> i den fornorska avledningsändelsen <i>-legr</i> (s. 245). III. Till frågan om vokalförlusten och omljudet i första sammansättningsleden av komposita (s. 249). IV. Till frågan om akcentueringen av fornord. personnamn (s. 260).	
Erik Björkman, Till växlingen <i>fn : mn</i> i fornsvänskan . . . . .	270
B. Kahle, Noch einmal der beiname skald . . . . .	272
E. Mogk, Anmälan av "Finnur Jónsson, Den oldnorske og old- islandske litteraturs historie. Første bind" . . . . .	273
E. H. Lind, Bibliografi för år 1894 . . . . .	284
Marius Kristensen, En bemærkning om dentaler og supraden- taler i oldnorsk-islandsk . . . . .	313
—	
V. Boberg, Undersøgelser om de danske vokalers kvantitet . . . . .	315
Kr. Kålund, Nyfundet brudstykke af en gammelnorsk homilie . . . . .	367
Kr. Kålund, Fra skånske håndskrifter . . . . .	369
1. Gl. kgl. saml. 1325, 4:to. (s. 369). 2. AM. 37, 4:to. (s. 371).	
H. K. Friðriksson, Egilssaga 1886—88, bls. 423 . . . . .	372
B. Kahle, Der <i>u</i> -brechungsdiphthong des <i>e</i> . . . . .	374
En anmärkning av Axel Kock . . . . .	377
Finnur Jónsson, Anmälan av "Ferdinand Holthausen, Altislän- disches Elementarbuch" . . . . .	378
Theodor Hjelmqvist, Anmälan av "Konráð Gíslason, Efterladte skrifter. I. Forelæsninger over oldnordiske skjaldekvad" . . . . .	381
Jón Jónsson, Nokkrar víðaukagreinir um forn ættuöfn . . . . .	385
Kr. Kålund, Peder Låle på Island . . . . .	387



## Den danske Vise om Gralver Kongens Sön i sit Forhold til Wolfdietrich-Sagnet.

Den danske Vise om Gralver Kongens Sön er udgiven i Svend Grundtvigs Danmarks gamle Folkeviser som Nr. 29. Oplysninger og Undersøgelser om den findes i dette Værk I, 374—384; III, 798 b f. og 801—803; IV, 765—779. Den kjendes fra en Række gamle danske Opskrifter, af hvilke de ældste er fra 16:de Aarh., og fra Opskrifter efter mundtlige Meddelelser fra Jylland i Nutiden.

Den telemarkske Vise "Lindarormen" (Landstad Nr. 11) er en Sammensmeltning af to Viser, af hvilke den ene har svaret til den danske om "Ormekampen" (Grundtvig Nr. 24), den anden til Gralver Kongens Sön, som sandsynlig fra Jylland er bleven ført over til Norge.

Gralver-Visen besynger Heltens Kamp med en Orm eller Lindorm og hans Besøg derefter hos en Jomfru. Dens Æmne har vistnok, som Svend Grundtvig antager<sup>1)</sup>, fra først af dannet et enkelt Afsnit af et længere Heltesagn, men hvad dette er for et Heltesagn, har hidtil ikke været paavist. Ved min Undersøgelse i det følgende kommer jeg til andre Resultater, baade om det i Visen behandlede Sagn i Almindelighed og om mange Enkeltheder, end Svend Grundtvig i hans omhyggelige Udvikling i Danm. gl. Folkev. IV, 767—779. Netop derfor vil jeg fremhæve, at Grundtvigs Værk her, som næsten overalt, danner det brede og sikre Grundlag for vort Kjendskab til den nordiske Middelalders Folkevise-digtning. Det vilde blive for vidløftigt i hvert enkelt Tilfælde at begrunde, hvorfor jeg afviger fra Grundtvig, og jeg

<sup>1)</sup> Danm. gamle Folkeviser IV, 778 a.

indskrænker mig derfor oftest til at fremsætte min egen Opfatning.

Jeg skal søge at godtgjøre, at vi i Visen om Gralver har en Behandling af Wolfdietrichs Ormekamp, som forudsætter en meget mangelfuld Erindring om dette Sagn.

Helsesagnet om Wolfdietrich, Søn af Hugdietrich, har ifølge en fortræffelig Udvikling af Müllenhoff<sup>1)</sup> bevaret Minder om to historiske Merovinger-konger, Chlodovechs Søn Theuderik († 534) og hans Søn Theudebert († 547), hvis Forhold tildels i Digtningen er blevne sammenblandede.

Den første af disse Konger kaldes i de Quedlinburgske Annaler<sup>2)</sup>, fra Begyndelsen af 11:te Aarh., "*Hugo Theodoricus . . .*, id est Francus, quia olim omnes Franci Hugones vocabantur a suo quodam duce Hugone". Widukind, fra anden Halvdel af 10:de Aarh., siger (I, 9), at *Thiadricus* var Søn af *Huga*. Poeta Saxo fra c. 890 bevidner (V, 119), at denne Theuderik blev besungen i Kvad (*Theodricos . . . canunt*).

Heltedigtningen om Wolfdietrich, Søn af Hugdietrich, er fra først af sikkert vestfrankisk, og de ældste historiske Elementer i den har sandsynlig faaet fast poetisk Form ikke længe efter 547. Men den er ikke bevaret som frankisk Sagn eller i sin oprindelige Sagnform.

Angelsakserne kjendte Heltesagn om den frankiske Theodric og om Seafola, der har svaret til Hugdietrichs onde Raadgiver Sabene. Jeg skal andensteds paavise, at en angelsaksisk Digtning om den frankiske Theodric eller Wolfdietrich har paavirket en irsk Fortælling om Cormac samt flere norrøne Digtninger, navnlig de om Helge Hundingsbane og Helge Hjørvardssøn.

Paa den anden Side gik det frankiske Heltesagn om

<sup>1)</sup> Zeitschr. f. deutsch. Alt. VI, 435—460. Jfr. Scherer, Geschichte d. deutsch. Litt.<sup>6</sup> S. 130—132, 732; Heinzel, Über die ostgoth. Heldensage S. 67 f., 76 ff.; Symons i Pauls Grundriss II, 34 ff.

<sup>2)</sup> Mon. Germ. SS. III, 31. Jfr. Germ. 31, 137 ff.

Hugdietrich og Wolfdietrich over til de romanske Fransk-mænd, og under Indflydelse af det opstod, som Heinzl har paavist, den franske Chanson de geste "Parise la duchesse".

I de hidtil nævnte Kilder nævnes ikke Wolfdietrichs Ormekamp. Denne, hvis Oprindelse og Ælde jeg her ikke skal undersøge, fortælles derimod i flere overtyske Digte. Der kjendes fire indbyrdes tildels fra hinanden stærkt afvigende folkelige episke Digte om Wolfdietrich, "Spillemandsdigtninger" fra 13:de Aarhundred <sup>1)</sup>.

Wolfdietrich A danner en Fortsættelse af Ortnit og er forfattet af en Digter fra Tirol ikke før 1231. Det er den bedste Bearbejdelse af Sagnet, og vi finde her mange virkelig skjønne poetiske Træk. Denne Bestemmelse gjælder dog kun indtil 12:te Afsnit. Thi fra dette af er Wolfdietrich A forfattet af en forskjellig Digter og paavirket fra B. Med 16:de Afsnit bryder Haandskriftet af, og Slutningen af denne Bearbejdelse kjendes kun fra et senere slet Udtog (K).

Wolfdietrich B har som Indledning en Fortælling om, hvorledes Hugdietrich vinder sin Brud. De to første Afsnit skal være forfattede omtrent samtidig med A af en bayersk Digter, de fire følgende, som meddeler en forkortet Bearbejdelse, c. 1250.

Wolfdietrich C, som skal være opstaaet i det bayerske Franken ikke før 1250, er kun bevaret i enkelte Brudstykker. Ogsaa her er Digtet forbundet med Ortnit. Dette er ligeledes Tilfældet i D, den omfangsrigeste af alle tyske Bearbejdelser. Den er med frie Forandringer og Udvidelser dannet af baade B og C. Den er digtet i alemannisk Dialekt og er opstaaet straks efter 1280 i det nordlige Schwaben. Den staar i poetisk Henseende lavest. Den har Tilbøielighed til det Vidunderlige og Overdrevne, sammenstiller en Mængde

<sup>1)</sup> Ortnit und die Wolfdietriche nach Müllenhoffs Vorarbeiten herausgeg. von A. Amelung und O. Jänicke, I (1871), II (1873).

Eventyr, som ikke staar i nogen indre Sammenhæng med hverandre.

Versemaalet i alle disse overtyske Bearbejdelser af Wolfdietrich-Sagnet er en afændret Form af Nibelungestrophen.

Hovedindholdet af de overtyske Wolfdietrich-Digte er følgende. Wolfdietrich, Søn af Hugdietrich (af Trippel ifølge C), hvis Hjem henlægges til det græske Rige, blev som nyfødt Barn funden bland Ulve, der ikke gjorde Barnet nogen Skade. Deraf fik han sit Navn. Han voksede op under Tilsyn af den gamle trofaste Berchtung af Meran. Ved Faderens Død blev Riget delt mellem hans Sønner, men Wolfdietrich blev snart forstödt af sine Brødre, der ikke vilde anerkjende ham som Faderens ægte Søn, og hans tro Mænd blev fangne. Dette blev ifølge A forvoldt af den utro Sabene. Wolfdietrich drog da ud i fremmede Lande og bestod mange Eventyr. Bl. a. møder han et Vandtroll, som forvandles til den skjønne Kvinde, fælder en Orm, som har dræbt Ortnit af Lamparten (d. e. Lombardiet), og ægter Ortnits Enke. Langt om længe kom Wolfdietrich med en stor Hær tilbage fra sin Landflygtighed, befriede sine Mænd, tog sine Brødre tilfange og fik sit Rige igjen. Til Slutning gaar han i Kloster.

Det middelhöityske Digt om Rother har optaget nogle Motiver fra Wolfdietrich-Sagnet. Digtet "Dietrichs Flugt" giver et Udtog af Sagnene om Ortnit og Wolfdietrich.

I Didriks Saga Kap. 416—422 fortælles efter nedertysk Kilde, at Didrik af Bern (d. e. den östgotiske Theodorik) fælder en Drage, som tidligere har dræbt Kong Hertnid, og at han gifter sig med dennes Enke. Det er det samme Sagn, der i sydtyske Kilder fortælles om Wolfdietrich og Ortnit. Denne Fortælling er i Didriks saga kun bevaret i islandske Papirhaandskrifter. Den svenske Oversættelse viser, at det norske Pergamethaandskrift har havt Ortnid, ikke Hertnid.

Ogsaa den danske Vise "Kong Didrik og Löven" (Grundtvig Nr. 9) og et af Grundtvig Danm. gl. Folkev. I, 131

meddelt dansk Folkesagn fortæller om, at Kong Didrik dræbte en Lindorm, ifølge Visen da han skulde ride til Bern. Sagnene om den frankiske Theuderik og Wolfdietrich paa den ene Side, om den østgotiske Theodorik og Dietrich af Bern paa den anden har overhoved tidlig paavirket hinanden <sup>1)</sup>).

De fleste Skrivemaader og Udtaleformer af Heltens Navn i den danske Vise føre tilbage til en Form *Gralver* <sup>2)</sup>). Afvigende er *Granuoll* eller *Granuoldt*, *Grannuoldt* i D b, *Gramwold* i D a <sup>3)</sup>).

Navnet *Gralver* er opstaaet af \**Gráulfr*, d. e. graa Ulv <sup>4)</sup>). Derimod er *Granuoll* opstaaet af Accusativformen *grán ulf* <sup>5)</sup>). *Gráulfr* "den graa Ulv", Accus. *grán ulf* betegner her samme Sagnhelt som Wolfdietrich. I det tyske Digt om ham B 175, 859 siges *Wolf* at være hans andet Navn, og i B 369 betegner Helten sig selv som *der Wolf*. Han kaldes i de tyske Digte *Wolf* (eller *der Wolf*) *her Dietrich*. Helge Hundingsbane, paa hvem Sagnet om Wolfdietrich er overført, betegner sig selv i H. Hund. II, 1 i

<sup>1)</sup> Se W. Grimm, Die Heldensage<sup>3</sup> 258, 260. Müllenhoff Z. f. d. Alt. VI, 438--441; XII, 351 ff. Heinzl, Ostgoth. Heldensage S. 66, 76. W. Müller, Myth. der deutsch. Heldensage S. 204 f. Symons i Pauls Grundriss II, 40 § 30.

<sup>2)</sup> *Gralfuer* F, *Graluer*, *Gralluer* Ab, Eb, *Graleuer* G, *Graller* eller *Graaller* Ac, B, C, Ea; *Grillever*, *Grillaver* (med Tonen paa første Stavelse) eller *Grilláver* (med Tonen paa anden Stavelse) i den nyjyske Udtale. Formen *Gravel* (*Graffuel*) i Aa synes at være uhjemlet af Traditionen (Grundtvig IV, 767 b).

<sup>3)</sup> Ac, som sædvanlig skriver *Graller*, har 3 Gange *Graffler* og 1 Gang *Grannill*.

<sup>4)</sup> Saaledes opstaar baade i Østnordisk og Vestnordisk *Hrólfr* af *Hróulfr*, *fám* af *fáum*. Nominativ paa *-er* (*-er*, *-r*) findes ved flere Navne i danske Kjæmpeviser, som *Hommerlommer* hos Grundtv: Nr. 7 = *Ømlungr*, i gamle danske Kongerækker og ved Navne hos Saxo paa *-erus*. Jfr. Wimmer, Navneordenes böjning S. 19; Olrik, Sakses Oldhistorie I, 85—89.

<sup>5)</sup> Ligesom Accusativformen er brugt i "Det var "Granuoll" Kongens Søn", saaledes ogsaa f. Ex. i "det var ungen Svendal", norsk "De va' ungan Ingelbrett". Se S. Bugge, Gamle norske Folkeviser, S. X.

Accus. som *úlf grán* (oprindelig *gráan*). *Grâwulf* (*Graulf*, *Graolf*) var et ikke usædvanligt oldtysk Navn; se Förstemann. Grolsheim, för *Graulfesheim*, ligger sydost for Bingen, nordost for Kreuznach.

Gralver har i Visen stadig Tilnavnet "Kongens Sön". Dette passer paa Wolfdietrich. Da han drager ud i fremmede Lande og kjæmper med Ormen, har han endnu ikke vundet noget Rige og er af sine Brödre ikke anerkjendt som Kongens Sön, medens Digtningen stærkt fremhæver, at han virkelig er dette. Da han af sin Moder kræver Besked om sin Herkomst, siger hun (A 302):

*von allen vier enden      sít ir eins küneges sun.*

I den danske Vise tiltales Helten <sup>1)</sup>:

Hör du, Gralver Kongens Sön,  
er födt af Herrer og Fyrster.

Ligeledes siger Moderen til Wolfdietrich (A 303):

*Dín vater und dín muoter      was künec und künigin.*

Naar dansk D 11 henlægger Gralvers Hjem til *Island* eller *Iserland*, holder jeg dette, ligesom det nyjyske Omkvæd, hvori *Isereland* nævnes, for laant fra en anden Vise om en Ormekamp (jfr. Landstad Nr. 10 og Nr. 11).

Indledningsverset i ABE lyder:

Det var Gralver Kongens Sön,  
han beder lægge Sadel paa Heste:  
"Jeg (eller: Vi) vil ride til Söllerborg  
hin stolte Signild at gjæste".

Svend Grundtvig mener, at dette Vers maa være et senere Tillæg, da Helten netop ikke vil have den Jomfru, han finder paa Söllerborg (eller Syllsborg). Vi skal i det følgende se, at denne Indvending ikke er afgjørende og at to Kvinder her er sammenblandede i Visen. Jeg skal søge at gjøre det sandsynligt, at *Söllerborg* oprindelig har betegnet den Borg, paa hvilken Ortnids Enke bor. Til den vil Gralver

<sup>1)</sup> A 5, B 4, C 4.

ride. Ligesaa vil Wolfdietrich ride til Garda, hvor Ortnit har boet og hvor Ortnits Enke bor efter hans Død (A 504, A 521)<sup>1)</sup>. Men det er ikke Wolfdietrichs Mening at slaa sig til Ro i Garda for bestandig, ligesaa lidet som Gralver vil slaa sig til Ro i Söllerborg.

Gralver-Visen begynder i F:

Det var Gralver Kongens Sön,  
han skulde til Bern udride.

Væsentlig ligedan i G:

han vilde til Berner ride.

Dette er vistnok mindre oprindeligt, men støtter dog den Mening, at Visen behandler Wolfdietrichs Ormekamp, thi Grundtv. Nr. 9 begynder ligesaa:

Det var Herr (eller Mester) Konning Didrik,  
han skulde til Bern udride.

Sagnet om Didrik af Bern har her i Stedsnavnet Bern, som saa ofte ellers, faaet Indflydelse paa Wolfdietrich-Sagnet. Efter det sydtyske Digt hersker Ortnit, med hvem Wolfdietrich sættes i Forbindelse, ogsaa over Bern.

Sammenhængen mellem Gralver, d. e. Wolfdietrich, og Didrik af Bern fremgaar tillige deraf, at Gralver overvinder Ormen med Sværdet Adelring<sup>2)</sup>. Nr. 9, som handler om Didriks Ormekamp, fortæller, at han i Bjærget fandt Sværdet Adelring, som Kong Sigfred havde eiet, og med dette dræbte Ormen. *Adelring* synes at være en Omtydning<sup>3)</sup> af *Nagelring*, der i Didriks Saga og flere tyske Digte nævnes som Didrik af Berns Sværd.

I de danske Optegnelser DFG omtales ikke Gralvers Hest. I C 5, hvor Gralver siger, at han vil kjæmpe mod

<sup>1)</sup> Jeg tror derfor, i Modsætning til Grundtvig, at Begyndelsesverset i CD har en mindre oprindelig Form.

<sup>2)</sup> A 8, B 7, C 6, G 6.

<sup>3)</sup> Ved Tilknytning til *Adel* og *Ring* (neppe oldn. *hringr* Sværd). Jfr. Wolfd. K 244: *die edel cling Rosse*.

Ormen, heder det, at han "trode paa sin fuldgode Hest", hvilket antyder, at Hesten har taget virksom Del i Kampen. I ABE samt i den nyjyske og nynorske Form har Hesten Mandemaal. Den taler til Gralver og styrker hans Mod til Kampen. I den norske Vise springer Brunfolen langt bort paa Volden (eller leger paa hviden Sand), da Lindormen ser (eller kommer) ud. Og da denne lægger sig i Ring, leger Brunfolen der trindt omkring. En nyjysk Optegnelse antyder ogsaa Hestens væsentlige Deltagelse i Kampen, da Lindormen her siger til Hesten: "Du maa bruge din Styrke. Hvorfor vil du saa true mig?"<sup>1)</sup>

I det tyske Sagn har Wolfdietrichs Hest ikke Mandemaal (og det Træk kan være kommet ind i den danske Vise andensteds fra, jfr. Grundtvigs Nr. 62), men den er dog selvstændig virksom ved hans Möde med Ormen.

Da Ormen kommer henimod Wolfdietrich, sover Helten fast. Hans Hest bryder da Tömmen, hvorved den er bunden, angriber Ormen og driver den bort fra sin Herre ind i Skoven. Derpaa löber den haardt saaret til sin Herre, og for at vække ham, slaar den til ham med Foden. Da vaagner Helten og tiltaler sin Hest. "Din Troskab og din Hjælp", siger han, "skylder jeg det, at jeg endnu er i Live" (A 586—591). Om Didriks Hest heder det i Sagaen (Kap. 418) ifölge den svenske Oversættelse (Kap. 360): "hans hesth skydhe för enghen tingh, saa storth hiærtha hadhe han".

Gralver finder Ormen "under Bjærget" C 1. Wolfdietrich möder Ormen foran et Bjærg, foran en Stenvæg.

I dansk E 2 heder det:

der mödte hannem den lede Lindorm  
udi de Stier saa trange

Hermed maa sammenlignes tysk D VIII, 76:

---

<sup>1)</sup> Se Svend Grundtvig IV, 772 a.

er kam úf einen smalen stíc <sup>1)</sup>).

Ingen tysk Bearbejdelse lader, saaledes som alle Former af den danske Vise, Ormen tiltale Helten. Medens Ormen spørger i den danske Vise: "hvem lover (d. e. tillader) dig her at ride?", er det i tysk A 478 Vandtroidet, der finder Helten hvilende paa hendes grønne Eng, som spørger:

"wer hát dir erlobet ditz ligen und den gemach?"

Den særegne Overensstemmelse mellem Gralver-Visen og den norrøne Sigurdsdigtning, som viser sig deri, at Helten samtaler med Ormen og at Ormen siger:

"Ikke veier du den lede Lindorm,  
du haver ikke Hjærte i Bryste",

ligesom Faavner siger til Sigurd: *æ kveða bandingja bifask* (Svend Grundtvig, Danm. gl. Folkev. IV, 779 a), denne Overensstemmelse kan efter mit Skjøn være tilfældig. I modsat Fald maatte vi antage, at en nordisk Form af Sigurd-Digtningen her havde afgivet Motiver til en Vise, der grundede sig paa et nordtysk Digt om Graulv d. e. Wolfdietrich.

Dansk F, der er den eneste Optegnelse, som lader Helten hugge Ormen inde i Bjærget, har et forvirret Ordskifte, efter at Gralver har sagt, at han skal veie Ormen.

4. "Hör du, Gralver Kongens Sön,  
vredes du ikke ved mig:  
se du under din Sadelbue,  
du raader end bedre dig" <sup>2)</sup>).

5. Han saa under sin Sadelbue  
de Guldnögle saa smaa:  
"Dermed skalt du til Bjærget gaa,  
frelse din Jomfru saa god" <sup>3)</sup>).

<sup>1)</sup> Jfr. tysk A 517, hvor det fortælles, at Wolfdietrich rider til Ort-nits Land:

do gevienc der küene man einen wec vil engen.

<sup>2)</sup> Det skal vel sige: Da tager du en for dig selv gavnligere Beslutning (Grundtvig).

<sup>3)</sup> Oprindeliggere kanské: löse din Jomfru ifraa.

6. Saa tog han de Nögle saa smaa,  
han gik i Bjærget ind (ned?):  
der saa han stolten Sölverlad  
hos den Orm saa led.

Det kan vistnok ikke være Lindormen, saaledes som man efter den mangelfulde Opskrift skulde tro, der giver Helten Anvisning paa Guldnöglerne og siger, at han skal gaa ind i Bjærget for "at frelse sin Jomfru". Det maa tværtimod være et Væsen, som hjælper Helten, der siger dette.

Efter beslægtede tyske Digte tror jeg, at det er en hjælpsom Dværg, og ikke Lindormen, som i disse Vers taler med Helten, men at det Vers, hvori Dværgen har været nævnt, er glemt i F. I den tyske Vise om den hornhaarde Seyfrid hjælper saaledes Dværgen Euglin Seyfrid og giver ham Anvisning paa den Nögle, som Jætten Kuperan eier og som kan lukke Stenen op. I Wolfdietrich B 827 har en Dværg en Nögle, hvormed han lukker op en Lind for Helten.

Jeg tror, at Gralver-Visen i F her er paavirket fra en tysk Form af Sigfrid-Sagnet, hvori der ligeledes fortæltes om Drabet af en Orm eller Drage, snarest fra en Form af Seyfrid-Visen.

Sammenlign dansk F 4:

"Hör du, Gralver Kongens Sön,  
vredes du ikke ved mig:  
se du under din Sadelbue,  
du raader end bedre dig"

med Dværgen Euglins Ord i den tyske Seyfrid-Vise V. 58:

Er sprach: "still deynen zorne,  
Du tugenthaffter man!  
Ich wil dir, edler Seyfrid,  
Rathen als, was jch kan".

Fra et tysk Sigfrid-Digt har F ogsaa Jomfruen, som Gralver finder i Bjærget, og Guldet, som er der. Ligesom Jomfruen i den danske Vise F 7 siger "Velkommen!" til

Gralver, saaledes Jomfruen til Seyfrid i den tyske Vise V. 102.

Ogsaa i de nyjyske Opskrifter omtales Sölverlad ("Sölle-veland") som "lagt inde" i Bjærget.

I den danske Vise om Didriks Ormekamp (Grundtvig Nr. 9) siger i B 14, 15 Ormen i Bjærget:

"Hör du, Mester Kong Didrik,  
og hug du ikke mig:  
jeg viser dig din Fæstemö,  
hun er i Bjærget hos mig.  
For oven ved mit Hoved  
der ligger de Nögler smaa:  
forneden ved mine Födder  
der skalt du til hende gaa."

Svënd Grundtvig (Danm. gl. Folkev. I, 132) har allerede med rette bemærket: "Dette Træk vilde . . . have en ganske særegen Interesse, hvis man heri skulde have Sporet til en nu tabt Folkevise af sydlig Herkomst om Sigfreds Dragekamp. Hvad her yntes om den i Bjærget af Dragen fængslede Fæstemö vilde nemlig særdeles godt passe i en Folkevise, der besang det i Seyfriedslid behandlede tyske Sagn om Krimhilds Befrielse fra Drachenstein". Ligeledes har Grundtvig (I, 375 og IV, 777 a) gjort opmærksom paa Ligheden mellem dette Motiv i B af Nr. 9 og Trækket med Jomfruen i Bjærget i F af Gralver-Visen. I denne nævntes vistnok ikke nogen bjærgtagen Mö, för Visen blev paavirket af Sigfrid-Digtningen.

Alle Former af Gralver-Visen foruden F lade Helten kjæmpe med Ormen udenfor Bjærget. I det tyske Digt begynder Kampen udenfor Bjærget.

Ingen af de danske Opskrifter har noget om, at Ormen tidligere har dræbt Kong Ortnit, som det fortælles i de tyske Wolfdietrich-Digte. Ligesaalidet véd Gralver-Visen noget om, at Helten finder Ormen kjæpende med en Löve. Kun

dansk F fortæller, at Gralver, som træffer Ormen udenfor Bjærget, dræber den inde i Bjærget, og heri stemmer den overens med Wolfdietrich-Digtene, om det end i F efter et tysk Sigfrid-Digt fortælles, at Helten ved Hjælp af Nögler kommer ind i Bjærget.

I F 8 heder det:

Det blev saa mørkt i Bjærget ind,  
han kunde aldel intet se.

Paa samme Maade fortælles der i Didriks Saga Kap. 418, da Didrik er inde hos Dragen: "Der er saa mørkt, at han intet ser". Fremstillingen i F er da her ikke, som Svend Grundtvig (IV, 777 a) har ment, et uheldigt individuelt Forsøg paa at omdigte Folkevisen. Men det er en mindre god Sagnform, at Gralver ifølge dansk F hugger i Mørket, og at Jomfruen derpaa rækker ham en Sten "den var som brændendes Lue", saa han ser alt Guld, som er i Bjærget.

En oprindeligere Sagnform har vi i Didriks Saga Kap. 418, hvor Didrik hugger det Sværd, han finder i Bjærget, saa haardt mod Stenen, at der fyger Ild deraf, hvorved han ser alt i Bjærget. Ligesaa i tysk B 701, hvorefter det i B 703 siges, at Wolfdietrich saa Ormungerne ved den Glans, som stod af Sværdet (*von des swertes glaste*). Paa Sværdets Knap var der en Sten, der lyste som Dagen (B 695).

Fremstillingen i dansk F 9:

Den Jomfru fik hannem Sten i Haand,  
den var som brændendes Lue:  
han saa det Guld, i Bjærget var,  
med Glæde og frydendes Hue

ligger med Hensyn til Stenen nærmest ved tysk D VIII, 309—311. Wolfdietrich, som tidligere har dræbt Hanormen, rider her ud for at kæmpe med Hunormen, og Keiserinden Sidræt rider ud med ham. Hunormen driver ham ind i Bjærget og brøler som en Okse. Da raaber Keiserinden til ham: "Sög Otnits Skjold: inde deri ligger en Sten, det giver

dig Hjælp nok". Wolfdietrich kom til det Sted, hvor Ortnit laa, og fandt Skjoldet. Han rystede det med Kraft; Skjoldet lyste som Dagen.

Her svarer altsaa *Sölverlad* i F til Keiserinden, Ortnits Enke, i tysk D.

Medens Gralver ifølge F finder *Sölverlad* i Bjærget, fortælles i de andre Optegnelser efter Drabet af Ormen følgende:

Saa tog han det Ormehoved,  
han satte det paa sit Spyd:  
saa red han til *Sölverborg*,  
han böd stolt *Signild* ud.

(till *Söllffuerborrig* B 9, till *Sylliisborrig* B 1, offuer *Sölborig* B 11, 12. *Söllffueborrig* Ea. *Syllisborig* eller lign. Eb. A har Gjengivelser af Udtalen *Söllesborg*, dog Ac 12 *Sölborig*. C har *Söllfberg*, *Söllffuerberg*, D appellativisk *Sölverbjærg* eller *Sölverbjærget*, G *Seleuerberig*, de nye jyske Optegnelser *Sölleebjærg*, *Sölleverbjærg*. Det er utvivlsomt, at *Sölverborg* er blevet til *Sölvesborg* ved Indflydelse fra det blekingske Stedsnavn.)

I Didriks Saga (Kap. 420) fortælles, at Didrik efter at have dræbt Dragen rider til den Borg, som Ortnid (eller Hertnid) har eiet; dennes Dronning *Isold* (i den svenske Oversættelse *Issæl*) staar paa det høieste Taarn.

Jeg tror derfor, at det oprindelige Udtryk i Visen har været: saa red han til *Isollær* (eller *Isællær*) Borg (Genetiven *Isollær*, af *Isoldar*, udtalt med Hovedtone eller stærk Bitone paa anden Stavelse). Dette blev siden omtydet til *Söllerborg*, *Söllerbjærg* ved Tanken paa *Sölv*. Jfr. E 8, hvor Jomfruen siger:

"Haver du veiet den lede *Lindorm*  
og skilt mig ved min *Kvide*:  
da haver du vundet *Sölveborg*,  
som ligger i *Sölvet* det hvide".

Formen *Sönderliborg* hos Landstad Nr. 11 V. 24 taler for,

at Borg, ikke Bjærg, er det rette, og henviser maaské til en Form af Kvindenavnet som isl. *Isönd*. Heraf følger: 1) Den Kvinde, hvem Gralver bringer Tröst og Glæde ved Ormens Drab, har i Visens ældste Form hedt *Isold* ligesom i Didriks Saga Ortnids (Hertnids) Hustru. 2) Udenfor det nævnte Stedsnavn har kun F og de nyjyske Optegnelser bevaret denne Kvindes Navn, nemlig i Formen *Sölverlad*. Dette Navn (der ogsaa forekommer andensteds i den gamle danske Visedigtning) er i Gralver-Visen opstaaet af *Isold*, Gen. *Isoldar*. 3) *Söllerborg* er oprindeligere end *Sölvbjærg*et i D og betegner det Sted, hvor "Jomfruen" er, medens det ikke oprindeligt har betegnet Ormens Bolig. 4) *Signelil* kan ikke oprindeligt have været den Kvindes Navn, hvem Gralver bringer Tröst og Glæde ved Ormens Drab. 5) Gralver kommer efter Ormens Drab til den Borg, hvor Ortnid tidligere har boet.

Det fortælles i Visen, at Gralver tog Ormens Hoved og satte det paa sit Spyd. Derpaa red han til Sölverborg og böd stolt Signild ud. Ifølge de tyske Digte bæres Orme-hovedet frem hos Ortnits Enke. Da det er uden Tunge, og Wolfdietrich har Tungen, godtgjøres det derved, at han har dræbt Ormen (K 300; B 780).

Gralver kommer efter at have dræbt Ormen ifølge de fleste Opskrifter til Signelil, hilser hende og siger:

"nu haver jeg veiet den lede Lindorm  
og skilt eder ved den Möde."

Hun svarer:

"Haver I veiet den lede Lindorm  
og skilt mig ved den Harm:  
da skulle I raade for Sölverborg  
og sove udi min Arm."

Men han siger, at han har fæstet en anden Jomfru, som venter ham; hende vil han ikke svige. Gralver tager derpaa Afsked med Signelil og rider bort.

Her er efter min Formodning flere forskellige Motiver og Personer, som tidligere i Wolfdietrich-Sagnet har været adskilte, i den danske Vise sammensmeltede.

Forsaavidt Signelil betegnes som den, hvem Gralver ved at dræbe Ormen har befriet for Sorg, svarer hun til Ortnids eller Hertnids Enke, som i A og B samt i Dietrichs Flucht heder Liebgart, men i D, ligesom i Ortnit, Sidrât, medens hun i D dog sædvanlig kun betegnes som *die keiserinne* eller *frouwe*. I Didriks Saga heder hun Isold. Da hun faar høre, at Didrik har fældet den Drage, som havde dræbt Kong Hertnid, lægger hun begge sine Hænder om Didriks Hals, kysser ham og beder ham være velkommen. Ligesom Gralver siger til Jomfruen:

”Hel stander I, Jomfru Signildlille,  
udi eders Skarlagen röd!

nu haver jeg veiet den lede Lindorm  
og skilt eder ved den Möde”,

saaledes siger Wolfdietrich (B 752, jfr. 776): ”I skal ikke mere græde, elskelige Frue; ædle Keiserinde, jeg vil lade eder vide, at jeg har hævnnet eders Mand”.

Signelil bruger i Samtalen med Gralver, efterat han har dræbt Ormen, følgende Udtryk: *Haver du . . . skilt mig ved den Möde, — skilt mig ved den Kvide (Harm)*. Meget nær herved ligger de Udtryk, som Ortnits Enke bruger i Samtalen med Wolfdietrich, för han har dræbt Ormen: *scheide mich von jâmer* (A 537); *scheide mich von næten* (A 538).

Da Signelil tilbyder Gralver at raade for alle hendes Skatte og blive hendes Allerkjæreste, svarer han:

”Jeg haver mig en Jomfru fæst

i Østerkongens Rige:

jeg loved hende paa min kristelig Tro,

jeg vilde hende aldrig svige”

(A 17, B 16, D 9, F 11; jfr. Eb 10, G 11).

Dette passer kun tildels til Forholdet mellem Wolfdietrich og Ortnits Enke. "Østerkongens Rige" er den byzantinske Keisers Rige. Wolfdietrich forlader Ortnits Enke for at drage til Konstantinopel til den græske Keisers Rige (B 859—864, D IX 29—35). Men han forlader hende af Troskab mod sine fangne Hirdmænd, ikke for en Kvindes Skyld, om end Sidrat (i D IX 32) antyder Muligheden af, at han kunde komme til at elske en af de græske Kvinder.

I den danske Vise foreslaar Jomfruen, at Gralver skal frikjøbe sig fra sin tidligere Forpligtelse. F 12 siger hun:

"Jeg vil faa eder Guld og Sölv  
og dertil Ridder' og Svende:  
farer I eder til Østerkongens Rige,  
I henter eders Tro igjen!"

(Jfr. A 18, B 17, C 11, G 11). Hermed kan sammenlignes i tysk B 860 Ortnits Enkes Ord, da Wolfdietrich vil drage til Konstantinopel:

Si sprach "dîn einlif dienstman die lâz under wegen.  
ich wil dir ie für einen einlif tûsent geben,  
daz du die reise lâzest."

Jfr. D IX 6—7, 28—29.

Den danske Vise har glemt eller aldrig vidst, at Heltens Forpligtelse ikke gjælder en Jomfru, men hans tro Hirdmænd.

Ligesom Signelil staar igjen med Taare paa Kind, efterat Gralver er reden bort (A 20, B 19, C 12), saaledes heder det i tysk B 865:

der edelen keiserinne tete daz scheiden wê.

Efter den bedst hjemlede danske Tradition forlader Gralver Signelil uden at modtage hendes Tilbud om at blive hendes Allerkjæreste og uden at komme tilbage til hende. Dette passer ikke til Wolfdietrichs eller Didriks Forhold til Ortnits Enke, med hvem han bliver gift.

Der er ogsaa flere andre Vendinger i Visen, som godtgjør,

at den danske Gralver-Vises Signelil ikke i et og alt svarer til Ortnits Enke i det tyske Wolfdietrich-Sagn, men ogsaa har optaget Motiver andenstedsfra.

Gralver siger til Signelil (D 10):

”Jeg haver mig en Jomfru fæst,  
Keiserens Datter af Romme:  
hver en Dag, der östen dages,  
da venter hun min Komme.”

Ogsaa den norske Vise V. 25 har Keiserens Datter af Rome.

Dette Navn henviser til det tyske Wolfdietrich-Sagn. I det middelhöityske Digt ”Dieterichs Flucht” fortælles, at Otnit Konge af Rom bliver dræbt af en Drage. Hans Enke lover at ægte den Mand, som hævner hende paa Dragen. Wolfdietrich kommer i det romerske Rige, dræber Dragen, bliver Konge af Rom og ægter Liebgart <sup>1)</sup>. Ifölge en tysk Krönike fra Slutningen af 15:de Aarh. bliver Otnit romersk Keiser <sup>2)</sup>. Ogsaa efter en Bearbejdelse af Wolfdietrich <sup>3)</sup> er blandt andre Steder *Rôme* Keiser Otnit underlagt. Siden bliver *Rôme* Wolfdietrich underlagt <sup>4)</sup>, og der bliver han kronet <sup>5)</sup>. Otnits Enke kaldes Keiserinde.

Jeg tror derfor, at ”Keiserens Datter af Romme” i den danske Vise, som efter Gralvers Udsagn venter ham, henpeger paa Keiserinden af Rome i det tyske Wolfdietrich-Sagn, d. e. Ortnits Enke, som bliver Wolfdietrichs Gemalinde og med hvem han har talt, för han drager ud for at kjæmpe mod Ormen. Naar Gralver forlader Signelil for at drage til Keiserens datter af Rome, kan Signelil i denne Forbindelse altsaa ikke svare til Ortnits Enke.

<sup>1)</sup> W. Grimm, Heldensage<sup>3</sup> 221.

<sup>2)</sup> W. Grimm, Heldensage<sup>3</sup> 327.

<sup>3)</sup> Wolfd. D III, 47.

<sup>4)</sup> Wolfd. B 92.

<sup>5)</sup> Wolfd. D IX 176.

Dette gjælder ogsaa Signelil i andre Forbindelser.

Efterat den danske Opskrift C har fortalt, at Signelil staaar grædende igjen, da Gralver rider bort, ender den med følgende Vers:

”Hör du, stolten Signelille!

du tör ikke saa kvide:

Junker Knud, min eneste Broder,

den vil jeg eder give”.

”Junker Herr Knud, eders eneste Broder,

den vil jeg ikke have:

heller vil jeg leve mandelös

i alle mine Dage”.

Forslaget om et Giftermaal med Heltens Broder findes ogsaa i Slutningsversene i F, hvor Gralver siger:

13. ”Hör I det, min skjönne Jomfru,

jeg vil ikke bryde min Tro:

jeg vil eder give saa hövisk en Ridder,

Benedikt, min yngste Broder.”

15. Saa gav hun hannem saa meget Guld,

som han vilde mest begjære:

saa gav han hende sin Broder igjen

med megen Tugt og Ære.

Dette med et Giftermaal mellem Gralvers Broder og den Kvinde, som helst vilde have ham selv, er i poetisk Henseende ikke heldigt. Men vi har heri hverken en vilkaarlig Forandring af det traditionelle Grundlag eller en ny Udvekst paa Sagnet. Dette Motiv har Visen tværtimod bevaret fra Wolfdietrich-Sagnet, omend i en uoprindelig Forbindelse.

Et lignende Træk findes i Wolfd. D: Wernher tilbyder Wolfdietrich sin Datter Amie og siger, at hun er ham huld (VII, 205. 211), men Wolfdietrich siger, at han maa drage til Ortnit. Han lover Amie, at han vil gifte hende med den bedste af sine 11 Hirdmænd. Ved Afskeden giver Fader og

Datter Wolfdietrich Gaver, og Amie bliver siden gift med Herbrant, Berchtungs ældste Søn.

Endnu nærmere ligger følgende. I Wolfd. A søger et fælt Vandtrod, som derpaa forvandles til den skjønneste Kvinde, Wolfdietrichs Elskov. Men han siger, at han har svoret ikke at elske nogen Kvinde, för han faar frelst sine fangne Mænd. Hun beder ham da om at give hende en af sine Brödre til Mand, og det lover han hende (A 494—497).

Wolfdietrichs ene Broder heder i det sydtyske Digt *Bouge*. Hvis han i det oldfrankiske Sagn (hvilket jeg andensteds skal begrunde) har hedt *Baduco*, saa kunde Navnet *Benedikt* i dansk F mulig være traadt istedenfor et nedertysk Navn *Bädke*.

I denne Forbindelse svarer altsaa Signelil til Vandtroldet, som bliver til en deilig Kvinde, i Wolfdietrich A. Hun er egentlig en Havfrue og er identisk med den lodne Else i tysk B, der forvandles til den deilige Sigminne.

Det er let at forstaa, hvorledes Motiver paa den ene Side fra Sigminne, paa den anden fra Ortnits Enke i den danske Vise kunde overføres til en og samme Kvinde. I de sydtyske Digte fortælles nemlig om Wolfdietrich baade, at han bliver gift med Sigminne og med Ortnits Enke. Ogsaa et Sted i et af de tyske Digte viser, hvor let Motiver fra den ene af disse Kvinder kunde gaa over til den anden. I D fortælles, at Wolfdietrich forlader Keiserinden Sidrat, med hvem han har holdt Bryllup, og drager til Konstantinopel. Ved Afskeden siger Sidrat: "De græske Kvinder er kloge; hvis en af dem gav eder sin Kjærlighed, maatte I blive der." "Hvad skader det eder", svarede han, "om jeg elsker to eller tre af dem." "Herrel! lad det heller være. En anden Gave maa jeg have; naar I betvinger eders Brödre, saa bring dem levende hid." "Det skal jeg tilstaa eder. Dermed Gud befalet!" (D IX 32—34).

Det er tydeligt, at dette Optrin i D mellem Sidrat og

Wolfdietrich er en Forandring af det Optrin, som i A henføres til Havfruen og Helten <sup>1)</sup>).

Ormen spørger Gralver, hvem der har lært ham de lønlige Stier at ride til Sölverborg. Gralvers Svar synes mig bedst at være bevaret i dansk C 3:

"Alle de Stier, som jeg véd,  
dem haver mig lært en Frue" <sup>2)</sup>).

Dette staar vistnok i Forbindelse med V. 506 i tysk A, hvor det om Wolfdietrich, da han efter Mødet med Havfruen drager til Ortnits Land, heder:

Von dannen er dô kërte durch den grüenen walt,  
als in diu frouwe lêrte die stîge manicvalt.

I det foregaaende har jeg vist, at ikke *Signelil*, men *Sölverlad*, oprindelig *Isold*, er det rette Navn paa den Kvinde, hvem Gralver ved Drabet af Ormen bringer Tröst og Glæde. Da vi nu har seet, at *Signelil* i flere Henseender svarer til Havfruen i det sydtyske Wolfdietrich-Sagn, giver dette os Ret til i Overensstemmelse dermed at forklare Anvendelsen af Navnet *Signelil* i Visen.

I tysk B svarer den lodne Else til A's "Meerweib". Denne lodne Else bliver efter at være forvandlet til den skjønneste Kvinde døbt og gift med Wolfdietrich. I Daaben faar hun Navnet *Sigminne*, hvorfor andre Haandskrifter har

<sup>1)</sup> Sammenlign navnlig:

betwingst du dine bruoder, du solt mir einen geben  
i A 494 med:

eine ander gâbe muoz ich von iu hân:

Ob ir iur bruoder twingent, daz ir sie biz her lânt leben  
i D IX 33—34.

<sup>2)</sup> C har dog feilagtig *qvinde* for det oprindelige *Frove*, der har dannet Rim med *Bove*. Det rette Rimord er bevaret i D 3, E 3, F 3. Svend Grundtvig mener, at den ægteste Form er som i F:

Alle de Stier, der jeg kan,

dem haver mig kjendt vor Frue

og at C's Læsemaade er at forklare som en protestantisk Forandring af det papistiske Udtryk. Men herimod taler Forholdet til det tyske Digt.

*Signym, Sigwinne.* Det er sandsynligt, at Navnet *Signild* (*Signelil*) i den danske Vise staar i Forbindelse hermed.

Derved, at Signelil tildels svarer til de tyske Digtes Havfrue eller Sigminne, oplyses et hidtil uforklaret Udtryk i det danske Omkvæd. Dette ender sædvanlig med "op under Liden", saaledes at de forudgaaende Ord skifter efter Indholdet. I A 1 er Omkvædet:

Vi gjæster hende stolten Signildlille op under Liden.  
Men i B er Omkvædet:

For hende stolten Signild under "Stiernn-ffieeld". I tysk A fortælles, at Wolfdietrich kommer "ned over de Lide" (*die liten hin ze tal*) og möder Havfruen paa en grøn Eng ved en Sö under en Stenvæg (steinwant A 465). Herefter forstaar jeg Udtrykket "under steren Fjæld" som "under det steile Fjæld", af et Adjectiv, som har svaret til middelnedertysk *steiger* "steil", angelsaks. *stæger*, middeleng. *stair*; jfr. oldnorsk *steigorliga*, der synes at betyde "stolt".

I de nyjyske Optegnelser finder jeg intet Spor til, at Sölverlad, der svarer til Ortnits Enke i de tyske Digte, er sammenblandet med de tyske Digtes Havfrue. Jeg vover ikke at afgjøre, hvorvidt man heri tör se en renere Sagnform eller om det (som jeg snarere skulde tro) er at forklare deraf, at de jyske Sangere i Nutiden har glemst saa meget af Visen.

Dansk A og B er alene om at fortælle, at Gralver, da han efter at have forladt Signelil rider frem ad Veien, mödte "Jætten af grønne Ø (en Jættegreve B), han var baade led og lang". Han udfordrer Gralver. De kjæmper i tre Dage; da dræber Gralver Jætten. Det tyske Wolfdietrich-Sagn fortæller om mange Eventyr, som Helten bestaar, men som indbyrdes ikke staar i nogen Forbindelse og heller ikke har nogen Indflydelse paa Hovedhandlingen. Kampe med Jætter forekommer baade her og i andre folkelige tyske episke Digte fra omtrent samme Tid. Jeg ser derfor ingen Grund til at tvivle

om, at Kampen med den lede og lange Jætte grunder sig paa et tysk Motiv, snarest i Wolfdietrich-Sagnet. Men dette Motivs karakteristiske Enkeltheder er glemte i den danske Vise, saa at det ikke bestemt lader sig paavise, til hvilket tysk Jættesagn Trækket i Visen slutter sig. Ifølge Wolfdietrich D VII 32—50 fælder Helten en Rise Baldemar, der er den allerstørste Mand, han har seet, og hvis Længde gaar over alle Træer. Andre Kampe, som Wolfdietrich har med Riser, fortælles i D IV fra V. 13 af.

Formerne AB af den danske Vise har følgende Samtale mellem Signelil og Gralver:

"Haver I veiet den lede Lindorm  
og skilt mig ved den Harm:  
da skal I raade over Sölverborg  
og sove udi min Arm."

"Vil I eder kristen lade  
eder baade og alt eders Rige:  
jeg lover eder paa min kristelig Tro,  
jeg vil eder aldrig svige."

Svared det stolten Signelil:

"Det er fuldt langt derfraa;  
jeg vil mig aldrig kristen lade  
den Stund, jeg leve maa".

Svared det Gralver Kongens Sön,  
han lod sig fuldvel tykke:

"Giver jeg en Hedning min Tro,  
mig sker ret aldrig Lykke."

At dette Motiv er bibeholdt fra Wolfdietrich-Sagnet, godtgjøres derved, at vi i de tyske Digte finde flere tildels tilsvarende Træk. Wolfdietrich kommer ridende til en Hednings (Belian's i D) Borg. Dennes Datter siger til ham: "Inat skal du sove i min Arm." Han svarer, at han ikke vil favne hende, medmindre hun bliver kristen. Men hun afslaar at lade sig döbe. Han forlader hende og Borgen efter at

have dræbt hendes Fader (B 537—655; D VI 1—242; K 252—289).

I nærmere Forbindelse staar dog Motivet i den danske Vise med følgende Fortælling i tysk B 333—343. "Dronningen", den lodne Else, spørger Wolfdietrich, om han vil elske hende. Og han svarer, at han vilde vove Livet med hende, om hun var døbt (B 333). Efterat have dukket ned i en foryngende Brønd bliver hun døbt og faar Navnet Fru Sigminne. Efterat han ligeledes var bleven forynget, holdt han Bryllup med hende.

Man kunde tænke paa Muligheden af, at Udgangen i dansk B sluttede sig hertil. Efterat Gralver har kjæmpet med Jættegreven, kommer han tilbage til Signild og spørger hende, om hun nu vil lade sig kristne og blive hans Aller-kjæreste. Hun svarer, at hun vil lade sig og sit Land kristne for hans Skyld. Da tager Gralver hende i Favn, giver hende Guldkrone og Dronningenavn.

Dog passer denne Udgang i B ikke godt til Gralvers Ord i B 18:

"Haver gode Nat, stolten Signild,  
jeg kommer her aldrig igjen,"

der ogsaa findes i A 19.

Derfor er det maaské sandsynligere, at der i Udgangen af B foreligger en Sammenblanding af to Sagnformer og at Sagnformens og Sangformens Enhed her derimod bedre er bevaret i A. Ifølge denne Opskrift rider Gralver, efter at have dræbt Jætten, i Rosensgaard, hvor Jomfru Blidelille modtager ham. Hun bliver da hans Dronning (A 25—28).

Blidelil synes at svare til Liebgart, Ortnits Enke, med hvem Wolfdietrich holder Bryllup efter at have forladt Havfruen. Dog har A her saa faa karakteristiske Enkeltheder, at dette ingenlunde er sikkert. I dansk B 27 siger Signild (i A 27 Blidelille) til Gralver:

"I skal blive Allerkjæresten min,  
raade for tre Kongerige."

Hermed kan sammenlignes, at Havfruen siger til Wolfdietrich i A 489:

Daz du mich nemest ze wibe,  
ich gib dir driu künierich.

Ortnit, som bliver dræbt af Dragen, boede ifølge de sydtyske Digte i *Garte* (*Garten, Garta*), d. e. det norditalienske Garda. Müllenhoff har skarpsindig udviklet, at dette grunder sig paa en Navneforveksling. Sydtyske Sagn kjende Navnet *Hartnît* eller *Hartunc* von *Riuzen*. Onkel til Ortnit er ifølge Digtet om denne Ylias von Riuzen (d. e. af Rusland), hvilket ikke passer til, at Ortnit er Konge i Garda. Ortnit, hvis Onkel er Ylias von Riuzen, er samme Sagnhelt som den i Didriks Saga Kap. 31 nævnte Hertnit, Søn af Ilias af Greca. Paa lignende Maade har Papirhaandskrifter af Sagaen i Kap. 417 f. Hertnid for Ortnid. "Græker" brugtes hos Tyskerne indtil i 13:de Aarh. som Samlebetegnelse for Slaverne <sup>1)</sup>, saa at *Kriechen* kunde skifte med *Riuzen*. Ilias, der er en oprindelig russisk Sagnhelt, er i det sydtyske Digt ved Dværgen Alberich fortrængt fra sin Stilling som Ortnits Fader og gjort til dennes Onkel. Ilias's Fader var efter Didriks Saga Kap. 22 Hertnit, som herskede over Rusland og en stor Del af Grækenland og af Ungarernes Land og havde sit Kongesæde i Holmgard. Men nu kaldtes Holmgard, d. e. Novgorod, i Middeldertysk *Nōgarden*, mht. *Nōgarten*. Müllenhoff har derfor med stor Sandsynlighed formodet, at man i det sydøstlige Tyskland i Sagnet om Ortnit istedenfor *Nōgarten*, Novgorod, har indsat det der mere bekendte italienske *Garten*, Garda. (Naar Wolfdietrich krones i Rom, saa har vel tillige Sagnet om den østgotiske Theodorik havt Indflydelse.)

<sup>1)</sup> Z. f. d. Alt. X, 165 f.; XII, 349.

Efter en jysk Bondekones Meddelelse er i 1871 optegnet følgende Indledningsvers (H 1) til Gralver-Visen:

Der ligger en Bjærg "meld Molm og Ty"  
saa langt udi Østerlede <sup>1)</sup>):  
derunder saa ligger den lede Lindeworm,  
han vil den Land lægg' öde.

Den i det foregaaende meddelte Udvikling giver os kanské Veiledning til at finde, hvor dette Bjærg ligger. Jeg formoder, at Verset skulde lyde:

Der ligger et Bjærg mellem Holmgaard og Ky (Kiv). Jeg formoder, at *mellum Holm-* i Jydernes Mund er blevet til *mellmolm. Holmgaard, Holmgarðr*, d. e. Novgorod <sup>2)</sup>). Ky (Kiv) skal være Kiew, i Didriks S. Kap. 22 (nederst paa Siden) *Kiu*, hos Adam af Bremen II, 19 *Chive*, mht. *æ Kiewen*. Kiew kunde i det sydligste af Sönderjylland udtales med en Palatal (omtrent som *tj*) i Fremlyd og kunde da saameget lettere forveksles med det jyske Ty.

Hertnid, som bliver dræbt af Dragen, er efter Papirhaandskriftet A i Didriks Saga Kap. 417 Konge i *Bergara*. W. Müller (Myth. d. d. Heldens. S. 208 f.) tænker derved paa den spanske By af dette Navn. Men dette stemmer ikke overens med hvad vi ellers véd om dette Sagns Stedfæstelse. Holthausen (Paul-Br. Beitr. 9, 475) tænker paa Bergamo, men dette Navns sproglige Form er afvigende. I den svenske Oversættelse (Kap. 359) siges Ortnid at være Konge "j eth landh som brugara hether". Dette er af Hyltén-Cavallius S. 350 vistnok rigtigt forklaret som *Bulgaraland*.

Ved det foregaaende tror jeg at have støttet Müllenhoffs Mening, at Ortnit i det sydtyske Sagn er bleven overflyttet til Garda i Italien fra et östligere Land.

At én Viseform har "Keiserens Datter af Romme" og

<sup>1)</sup> Svend Grundtvigs Rettelse for: Østerlande.

<sup>2)</sup> Det nedertyske Digt om "Graaulv" har da her vel havt Navnet Ostrogard eller Nogard.

lader Gralver ride ud til Bern, medens en anden har havt Ormen under et Bjærg

”mellem Holm og Kiv

saa langt i Österlede”,

er ikke underligere, end at et sydtysk Digt har Ylias af Rusland som Onkel til Ortnit i Garda.

---

Den danske Gralver-Vise, som behandler Wolfdietrichs Ormekamp, staar ikke i nogen nærmere Forbindelse med de ældste fra Vestfrankerne udgaaede Wolfdietrich-Sagn, som kan spores i det angelsaksiske Epos, i den irske Fortælling om Cormac, i de norrøne Digtninger om Helge og i det franske Digt Parise la duchesse. Gralver-Visen stammer fra et nedertysk Digt, som har været nær beslægtet med det Digt, paa hvilket Fortællingen om Didriks Ormekamp i Didriks Saga middelbart grunder sig. Men det nedertyske Digt, fra hvilket Gralver-Visen stammer, har været oprindeligere end Sagaens Kilde deri, at det har havt ”Graaulv” (ikke Didrik af Bern) som Ormens Bane og ”Østerkongens Rige” som hans Hjem. Gralver-Visens Kilde har ligesom Sagaens Kilde havt Isold som Navn paa den Kvinde, der tröstes ved Ormens Drab. Dette Navn godtgjør, at det nedertyske Digt om Ormekampen har været paavirket af franske episke Digte, som behandlede britanniske Æmner.

Det nedertyske Digt om ”Graaulv”, fra hvilket Gralver-Visen stammer, har ligeledes været nær beslægtet med de nedertyske Digte, fra hvilke de høityske Wolfdietrich-Digte stamme.

Gralver-Visens Kilde synes ikke at have henlagt Ormekampen til Norditalien eller til Egnen ved Trient, men til Rusland, hvilket er en oprindeligere Stedfæstelse. Dog lader Former af den danske Vise Helten ride til Bern (Didrik af Berns Hjem) og have fæstet Keiserens Datter af Romme. Det

ene sydtyske Digt synes, saaledes som jeg andensteds skal søge at gjøre det sandsynligt, at have bevaret det oprindelige bedre end Sagaens og Visens Kilder derved, at den kalder Ortnits Enke og Wolfdietrichs Brud Sidrat, ikke Isold.

Den danske Vise har tilfælles med de sydtyske Digte Paavirkning fra Byzans og Korstogene i Stedfæstelsen til Østerkongens Rige (Konstantinopel) og i den Opfordring til den hedenske Kvinde at lade sig døbe, som hun afslaar. Gralver-Visens Kilde synes ligesom de sydtyske Digte at have ladet Helten i fremmede Lande bestaa flere Eventyr, der ikke stod i nogen Forbindelse med hverandre og ikke havde nogen Indflydelse paa Hovedhandlingen.

Visens nedertyske Kilde afveg fra de sydtyske Digte i Stedfæstelsen af Ormekampen, ved Heltens Navn "Graaulv" og ved Navnet Nagelring (hvoraf Adelring i Visen er en Omtydning) paa det Sværd, hvormed Ormen dræbtes.

Jeg formoder, at den danske Vise snarest i 13:de Aarhundred er digtet efter et nedertysk folkeligt episk Digt. Herved er Nominativmærket *-er* i *Gralver* og Accusativformen *-n* i *Granuoll* at erindre. Visens Kilde, det nedertyske Digt om "Grauwolf", har ialfald ikke været yngre end 13:de Aarhundred.

Den danske Mand, som først, sandsynlig i Sønderjylland, digtede en Vise om Gralver efter et nedertysk Digt, havde neppe læst dette, men snarere hørt det kvædet, og havde neppe bevaret det fuldstændigt i Hukommelsen.

Ialfald er den fuldstændige, rette og oprindelige Sagnform i alle foreliggende Opskrifter af Gralver-Visen meget mangelfuldt bevaret. Ingen af dem fortæller f. Ex., at Ormen tidligere har dræbt en Konge (Ortnid), hvilket nødvendig maa forudsættes. Den Kvinde, hvis Mand Ormen tidligere har dræbt, er ialfald i de fleste Optegnelser bleven sammenblandet med den skjønne Havfrue, hvem Helten møder. Overhoved maa i den Digting, fra hvilken Visen stammer, Sagnet have

havt langt større Omfang og have rummet langt flere Detaljer end i de os foreliggende danske Viseformer.

Visen begynder ved det Punkt i Heltens Liv, som svarer til Begyndelsen af 12:te Afsnit i det tyske Wolfdietrich-Digt A. Dog er i det følgende blandet ind Træk fra Mødet med Havfruen, som efter den ældre Sagnform gaar forud.

Det af Visen behandlede Afsnit af Sagnet om Gralver slutter vistnok rettelig, som Grundtvig antager, med hans Afsked fra den Kvinde, hvem han har friet fra Ormen. Grundtvig bemærker med rette (IV, 778 a), at saalænge som det Heltesagn, hvoraf Gralver-Visen behandler et Afsnit, var kjendt i sin Helhed, föltees intet Savn ved dens bratte Afslutning, der andensteds fandt sin Fortsættelse og Udfyldning.

Gralver-Visen behandler omtrent det samme Afsnit af Sagnet, som det der i Didriks Saga, hvor Ormekampen henføres til Didrik af Bern, er udskilt som en egen Fortælling. Dog indeholder Gralver-Visen flere forvirrede og forvanskede Spor af Begivenheder, som har gaaet forud (Mødet med Havfruen) og fulgt efter (f. Ex. Tilbagereisen til Konstantinopel, "Østerkongens-Rige").

Jeg opfatter, i Overensstemmelse med min Udvikling i det foregaaende, Forholdet mellem de forskjellige danske Optegnelser af Visen saaledes, at ikke alle disse vise tilbage til en eneste Sagnform, der skulde kunne udskilles ved at fjærne formentlige Udvækster i enkelte Optegnelser. Jeg tror snarere, at den danske Vise under sin ældre traditionelle Tilværelse gjentagne Gange fra forskjellige tyske Bearbejdelser af Wolfdietrich-Sagnet optog Motiver, saa at de forskjellige danske Opskrifter i mange Stykker vise Forskjelligheder, der maa föres tilbage til forskjellige, ældre og yngre, Former af den tyske Digtning.

Men ved Siden af tyske Wolfdietrich-Digte fik, navnlig i dansk F, en tysk Vise om Sigfrid Indflydelse paa Gralver-Visen.

Her vil jeg tillige fremhæve, at Sagnet om Wolfdietrichs

Ormekamp synes at staa i poetisk Forbindelse med de ældste hos Vestgermanerne kjendte Sagn om Kampe med en Orm eller Drage, ikke alene med Sigfrid-Sagnet men ogsaa med Beowulf-Sagnet.

Beowulf kjæmper mod Dragen med Sværdet *Nægling*. At Wolfdietrich har kjæmpet mod Dragen med Sværdet *Naelring*, tør sluttet deraf, at Gralver og Didrik dræber Ormen med Sværdet *Adelring*. Fra Dragekjæmpen Wolfdietrich synes Nagelring (Adelring) med Ormekampen at være gaaet over paa Didrik af Bern. Men at ogsaa Sigfrid i en vestgermansk Sagnform har kjæmpet mod Ormen med Nagelring, er sandsynligt, fordi Sivards Sværd i den danske Vise hos Grundtvig Nr. 3 kaldes Adelring og fordi Adelring, som Didrik af Bern finder i Bjærget, ifølge Nr. 9 har tilhørt Kong Sigfrid.

Beowulf raaber høit ind i Fjældet til Dragen, da han vil kjæmpe med den (V. 2550 ff.). Ligesaa Wolfdietrich (B 663 f., D VIII, 77 f.).

Beowulfs Sværd (Nægling) brister i Kampen mod Dragen (V. 2680 f., jfr. 2579, 2584). Ligesaa brister Wolfdietrichs Sværd, da han hugger til Ormen (A 604, B 680, D VIII, 99). Det samme er Tilfældet med Didriks Sværd (sidr. s. Kap. 418; Grundtvig Nr. 9 A 5, E 5).

I Beowulf-Sagnet er der to, som kjæmpe mod Ormen, af hvilke den, som begynder Kampen, dræbes af Ormen. Ligesaa i Wolfdietrich-Sagnet. Dog følges her ikke Ornit og Wolfdietrich til Kampen, som Beowulf og Wiglaf.

I den danske Vise Nr. 24 hos Grundtvig kjæmper først Sivard Ingvarssön med Ormen og dræbes af den; derpaa fældes den af Peder Riboldssön, som her har taget Arv efter Ragnar Lodbrok.

Om Fremstillingen af Wolfdietrich-Sagnet paa den islandske Dør fra Valtjovstad skal jeg tale i en anden Afhandling.

Marts 1895.

Sophus Bugge.

## Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock edda-dikter.

### III.

#### En irländsk vikingakung i Ynglingatal.

I Ark. XI. 91 har jag redan framhållit, att den i några av Ynglingatals senare värser omhandlade Olav Gudrödsson torde vara identisk med en av de i Ares släkttavla såsom medlemmar av Ynglinga-ättens "västliga" gren upptagna personerna med namnet Olav. Jag tror mig nu våga bestämt utpeka, vilken av dessa det är, som jag anser vara densamme som Olav Gudrödsson i Ynglingatal, sedan jag för min mening funnit nya ock, så vitt jag kan se, avgörande skäl.

Att en av de "västliga" Ynglingarna skulle befinnas vara intagen i Ynglingatal, torde också numera a priori ingalunda vara något osannolikt. Tvärtom är detta ju något som man har all anledning att vänta, sedan det på grund av de viktiga omständigheter, som Bugge i Bidrag til den ældste skalde-digtnings historie, utöver de av mig i Ark. XI. 83 ff. påpekade, framdragit, väl torde få anses såsom avgjort ock definitivt uppvisat, att Ynglingatal icke — såsom den isländska traditionen, eller kanske rättare sagt, den gamla isländska historieforskningen uppger — kan vara skrivet i Norge ock på konung Harald Hårfagres tid, utan fastmera torde ha tillkommit just inom den "västliga" grenen av Ynglinga-ätten.

För att då utfinna, vem den nyssnämde Olav Gudrödsson kan ha varit, har man naturligtvis närmast att undersöka, vad det är, som säges om honom i Ynglingatal. Det skall vid en sådan noggrann undersökning visa sig, att Olav omöjligen, såsom några yngre isländska sagor trott sig finna, kan ha varit en småkonung någonstädes i Norge, utan fastmera måste ha varit en mäktig vikingakung i något av de land, som nordborna kallade *vestrlönd*, vilken benämning som be-

kant användes om England, Skottland ock Irland med närliggande öar.

Vid undersökningen av vad Ynglingatal har att säga om Olav förbigår jag t. v. alldeles den halvstrof, som i dikten i dennas senaste redaktion inleder värserna om Olav, vilken inledning, såsom jag längre fram (se s. 44) skall påvisa, omöjlig från början kan ha stått här, ock håller mig endast till de värser, som säkert handla om Olav.

Först heter det:

*Rêð Áleifr* <sup>1)</sup>  
*ofsa* <sup>2)</sup> *forðom*  
*viðre grund*  
*of* <sup>3)</sup> *vestmare.*

Här fäster jag mig först vid, att det säges om Olav, att han *rêð ofsa*. Bugge har i Bidr. t. skaldedigtn. s. 167 påpekat, att det beträffande *ofsa* skulle kunna anmärkas, att ordet "ellers er et dadlende Udtryk 'Overmod' hvilket man her ikke venter". Onekligen passar *ofsa* här icke med den hittills gällande uppfattningen av Olav. Bugge söker emellertid komma ifrån svårigheten, i det han säger, att *ofsa* här "synes . . . at kunne forstaaes som 'med overvældende Kraft' (saa at hans Fiender ikke kunde modstaa ham)". Denna innebörd synes mig dock det här använda uttrycket icke

<sup>1)</sup> Handskrifterna ha här *Ol(afr)*, men *Áláfr* eller *Áleifr*, vilken senare form F. Jónsson i sin Heimskringla-utgåva s. 84 insätter här, är på grund av allitterationslagarna säkerligen det ursprungliga på detta ställe. Jfr den irländska formen för detta namn: *Amhlaidh*.

<sup>2)</sup> Om feluppfattningen av *ofsa* (var. *ufsa*, *upsa*) såsom ortnamn i ett par yngre isländska källor se Ark. XI. 80. Anledningen till densamma var påtagligen närmast den, att man, med den uppfattningen, att här vore fråga om en i sitt fäderne-rike herrskande konung, fann, att *ofsa* "övermod" icke passade (jfr ovan). Härtill kom nog också, att man på grund av diktens "viðre grund" riktigt insåg, att Olavs rike icke kunde ha varit inskränkt till en enda provins, det förmenta "Vestmarar". Missförståndet av ordet såsom ortnamn underlättades av, att man på Island just hade ett ortnamn *Upsar* (var. *Ufsar*; se Isl. sög. I. 208, II reg.).

<sup>3)</sup> Om varianten *ok* för *of* se nedan s. 36.

kunna havt, ty det säges icke, att det var gentemot sina fiender, som O. visade "ofsa", utan det heter, att det var sitt rike, som han styrde *ofsa*, "med överväldigande kraft" <sup>1)</sup>. Detta visar enligt min mening, att här icke kan vara fråga om en konung, som herrskade i sitt fäderneärvda rike. Fastmera måste här vara tal om en Olav, som herrskade över erövrat land; i detta fall innebär *ofsa* på det här diskuterade stället icke något tadel, utan i stället, såsom är att vänta, ett kraftigt beröm.

Vidare är att lägga märke till, att det om Olav i dikten säges, att han herrskade över *viðre grund*. Detta passar icke på ett så litet, obetydligt område, som "Vestmarar" i Norge måste ha varit — om nu ett dylikt Vestmarar överhuvud har existerat. Munch, som (se Saml. Afhandl. II. 362 ff.) sökt besvara det spørsmålet: "Hvad var Vestmare?" har mycket svårt att finna någon plats för ett dylikt land i Norge. Han kommer dock slutligen till det resultat, att "Vestmarar" skulle ha omfattat "Kystegnene vestenfor Marfjorden, mellem denne og Agder, eller hvad der nu udgjør Bamble og Sannikedals Sogne"; han anser det dock ingalunda vara med fullkomlig säkerhet avgjort, att ens detta lilla område skulle ha tillkommit "Vestmarar" (jfr hans Hist.-Geogr. beskriv. ov. Norge s. 169 o. 179 samt nedan s. 45). Mot denna Munchs slutsats, att nämnda kuststräcka skulle ha utgjort ett särskilt område, ock icke, såsom man närmast skulle kunna tro, hört till landskapet Grenland, synes mig emellertid den omständigheten bestämt tala, att sistnämnda landskap måste ha havt ett längre kustområde än endast den (såsom Munch a. a. s. 363 säger) "ubetydelige Strækning (neppe <sup>3</sup>/<sub>4</sub> norsk Miil) fra Herre til Thorsberg", som det på detta sätt skulle ha varit

<sup>1)</sup> Ordet *ofse* betyder för övrigt rentav "Voldsomhed, Tyranni" (Fritznér), "overbearing, tyranny" (Vigf.). Även denna betydelse passar ju, ifall här är fråga om en herrskare i ett erövrat land; jfr att Todd i *The war of the Gaedhil with the Gaill* s. XLIV talar om vikingahövdingen Turges' regemente i Irland såsom "the tyranny of Turgesius".

inskränkt till. Att Grenlands kustområde icke varit av så ringa utsträckning, är nämligen tydligt av att i den äldre Gulathingsslagens stadgande rörande utrustandet av ledings-skepp (se Norges gamle love I. 104) även innevånarna i Grenland särskilt nämnas (jämte "Vikverir, Egðir, Rygir" etc.) såsom skyldiga att lemna skepp (däremot fins icke här, lika litet som i någon annan norsk skrift talat om något "Vestmarar").

På grund av det nu anförda finner jag minst sagt högst osannolikt, att det någonsin existerat en provins "Vestmarar" i Norge — annat än på papperet i de jämförelsevis unga isländska skrifterna Ynglingasagan, þáttur af Upplendingakonungum (Fornald. sög. II. 103 ff.), þáttur Ólafs Geirstaða-alfs (Flateyjarb. II. 6 ff.) samt Sögubrot af nokkrum fornkonungum etc. (Fornald. sög. I. 388). Av dessa utgör emellertid Ynglingasagan delvis endast en parafraas av Ynglingatal ock þáttur af Upplendingakonungum är i sin tur byggd på Ynglingasagan, av vars senare del den utgör ett sammandrag; detsamma är förhållandet med den del av þáttur Ólafs Geirstaða-alfs, i vilken "Vestmarar" omtalas. Alla dessa 3 skrifter återgå således på Ynglingatal (þáttur Ólafs etc. åberopar också uttryckligen denna dikt såsom stöd bland annat för sin uppgift, att Olav herrskat över "Vestmarar"). Ynglingasagans författare har tydligen kommit att placera diktens *vestmare* i Norge därigenom, att han identifierat det med det norska *Vestfold* på grund av ordens möjliga likhet i betydelsen <sup>1)</sup>). Att så tillgått, styrkes just av vad den nyss nämnda 4:de skriften: Sögubrot har att säga om "Vestmarar". Denna skrift omnämner "Vestmarar" (endast) i följande sammanhang (se a. utg. s. 388): "Eysteinn . . . er því ríki réð, er þá hétu Vestmarar, en nú heitir Vestfold." Att denna uppgift, att Vestfold på den nämde Eysteins tid skulle

<sup>1)</sup> Hæri har man styrkts av den omstændigheten, att man trott sig återfinna det i följande strof omtalade *Geirstaðir* i nämnda norska landskap (jfr om detta senare namn nedan s. 39).

hetat "Vestmarar", är oriktig, framgår emellertid av den samtidige <sup>1)</sup> Eginhards (Karl den stores biograf) annaler; i dessa (för år 813) användes nämligen namnet *Westarfolda* (icke Vestmar-) om ifrågavarande landskap i Norge. Munch har även, på andra grunder, funnit det omöjligt att "Vestmarar" skulle varit identiskt med Vestfold (jfr ovan s. 32). Sögubrots uppgift beror alltså endast på någon konstruktion; den är säkerligen endast hämtad ur någon av de nyssnämnda isländska skrifterna, som omtala ett sådant norskt landskap. Även här torde således Ynglingatal utgöra urkällan för detta "Vestmarar" <sup>2)</sup>. — Men även om ett "Vestmarar" skulle existerat i Norge på det ställe, dit Munch sökt finna plats för det-samma, så var detta område alltför obetydligt för att kunna vara det som i den här ifrågavarande halvstrofen av Ynglingatal omtalas såsom *víð grund*.

Det blir alltså nödvändigt att söka Ynglingatals *vestmare* på annat håll än det, dit de nyssnämnda isländska skrifterna förlagt det. Det ligger också mycket nära till hands att utfinna, var *vestmarer* legat. Ordet *vestmarr* betyder ju, såsom jag redan Ark. XI. 80 påpekat "västerhav" ock *vestmare* (ack. plur., se Bugge, Bidr. t. skaldedigtn. s. 167) avser tydligtvis (jfr *austmarr*, Ynglingatal 36, om den öster om Skandinavien liggande *Östersjön*) hav, som lågo väster om Norden. Västerut skiljde också som bekant de gamle

<sup>1)</sup> Denne Eysteinn skulle enligt Sögubrot vara samtidig med Sigurd "ring" ock med "Gandalfs söner". De danska konungar (Eginhards Sigifredus ock Anulo), vilka den gamla isländska historieforskningen som bekant sammanslagit i en person: Sigurd "ring" levde i början på 800-talet. "Gandalfs söner" ansågos även, efter Heimskringla att döma, ha levat i samma århundrade, ehuru först i dess senare del.

<sup>2)</sup> Att ett par av de ovannämnda isländska källorna till ock med äro i stånd att uppgiva namn på en konung i "Vestmarar" före Olav Gudröds-sons tid, ock på en den förres dotter (se Bugge, Bidr. t. skaldedigtn. s. 167) utgör icke heller något bevis för att ett land "Vestmarar" existerat. Då man, såsom av Sögubrot synes, identifierat "Vestmarar" med Vestfold, har man naturligtvis till det förra även hänfört namn, som egentligen tillhörde sagor om konungar i Vestfold.

på flere hav: *Islandshaf*, *Englandshaf*, *Irlandshaf* (jfr ock Saxos "oceanus septentrionalis", "oc. occidentalis" ock "oc. britannicus"). Med benämningen *vestmarer* om dessa hav är att jämföra, att danskar ock även norrmän <sup>1)</sup> ännu i dag kalla Nordsjön för *Vesterhavet*.

Vad så angår tolkningen av *of* framför *vestmare*, så har denna ända sedan lång tid tillbaka mött svårigheter, beroende enligt min mening på att det här ifrågavarande *of* snart kom ur bruk ock — liksom *ept* av *epter* — ersattes av den längre formen *yfer*, samt på sammanblandningen av *vestmare* med *Vestfold*. Redan skrivaren av Codex Frisianus har icke förstått sammanhanget ock därför helt enkelt ändrat *of* till *ok* <sup>2)</sup> samt fattat *vestmare* såsom dativus singularis (styrd av *réd*) ock såsom namn på ett landområde. Med denna uppfattning av *vestmare* är det också i själva verket omöjligt att förstå *of*; någon betydelse hos denna preposition (eller hos dess längre form *yfer* <sup>3)</sup>, som i detta fall skulle passa här, har åtminstone ännu icke med analoga uttryck kunnat styrkas <sup>4)</sup>. Helt annat blir förhållandet om man fattar *vest-*

<sup>1)</sup> Jfr Unger, Heimskringla s. 856: "*Vestrlönd* = Storbritannien og Irland samt alle Øer i Vesterhavet" (kursiv. av mig).

<sup>2)</sup> Att *of*, men icke *ok*, är det ursprungliga här, är givet, dels på grund av den omständigheten, att de bästa handskrifterna ha *of*, dels emedan en ändring i dessa av ett *ok* till *of* vore alldeles obegriplig, varemot den motsatta (*of* till *ok*) av ovan angivna skäl är lätt förklarlig.

<sup>3)</sup> Om *of* i fall, där man i en senare tid använde *yfer*, se en mängd exempel hos Egilsson, s. 611.

<sup>4)</sup> Den hittills av flere hyllade uppfattningen av "*réd* vidre grund *of* *vestmare*" såsom = "herrskaðe över vidsträckt land, som utbreder sig över *Vestmarar*" = "herrskaðe över det vidsträckta landet V." är icke stödd av något exempel på liknande användning av *of* ock synes i ock för sig osannolik. Möjligen skulle ett dylikt uttryck kunna betyda "... land i V."; (Olav skulle alltså icke ha herrskat över hela "*Vestmarar*"), men detta skulle förutsätta, att "*Vestmarar*" utgjort ett mycket vidsträckt land, ock därigenom bleve det ännu omöjligare att finna plats för detsamma i Norge. Vad för övrigt uppfattningen av *vestmare* såsom namn på ett landområde angår, så vill jag även påpeka, att den som hyllar densamma med mycket större grund kunde söka detta område i nordbornas "*Vestrlönd*" än i Norge. Ty *vestmarer* bör, om det varit namn på ett land, ha betytt "land väster om

*mare* såsom = "västerhaven". Uttrycket *of vestmare* blir då ingalunda obegripligt; det betyder helt enkelt "på andra sidan västerhaven". Att *of* kunnat betyda "på andra sidan" även på frågan "varest?", icke endast på frågan "varthän?" synes av *frétt's austr of mar* "spordes där i öster på andra sidan havet", Höföðlausn 14 (jfr F. Jónssons avtryck i Egils saga s. 346, rad 9) samt av att isl. *yfer* (enligt Fritzner) även betytt "paa hin side"; jfr t. ex. "(peir) skildusk yfir á Espihóli" Sturl. II. 228 ock *þar yfir* (enl. E. Jónsson) = "over paa den anden Side, ligeoverfor". Även fsv. *ovir*, *øvir* kan betyda "på andra sidan om, bortom" (Söderwall), t. ex. i "thera land som bygdo j øghiomen oc owir vatnin", "som boddho øfwir iordhans flodh". I mlt. förekommer t. o. m. ett stående uttryck, bildat av här ifrågavarande preposition med samma ord som ingår i det här diskuterade stället i Ynglingatal, nämligen *over mēr* = "bortom, på andra sidan om havet"; jfr Schiller o. Lübben: "*over mēr* ward auch als ein wort betrachtet, daher: "he was komen von over mere", "de soldan van over mere"; jfr. ock ags. *ofersæ'lic*, *ofersæ'visc* "transmarinus" <sup>1)</sup>).

Vi övergå då till skärskådande av nästa halvstrof i Ynglingatal, som handlar om Olav Gudrödsson. Denna lyder:

*unz fótverkr  
við foldar þrom  
vigmiðlung  
of viða skylde.*

Här är särskilt att observera, att Olav säges ha befunnit sig vid *foldar þrom*. Hittills har man fattat detta uttryck såsom en omskrivning för "strand". Jag kan

havet" (jfr no. *Vestfold* = landet väster om Fjorden, Kristianiafjorden) ock borta i "Vestrlönd" finnes god plats för Olavs rike. På detta sätt skulle man alltså erhålla samma resultat som det, vartill jag ovan kommit med hänsyn till frågan om, var Olavs land varit beläget.

<sup>1)</sup> Från nynorskan kan påpekas samma bruk av *over* i Björnsons bekanta

"Undrer mig på, hvad jeg får at se  
over de høje fjelde."

emellertid icke finna annat än osannolikt, att skalden här velat säga något så föga intresserande som att Olav bortrycktes av sjukdom "vid en strand" <sup>1)</sup>). Därför må en annan möjlighet framhållas, som särskilt passar utmärkt, då här såsom vi sett är fråga om ett land "bortom västerhaven". Fattar man nämligen *við foldar þrom* icke såsom en omskrivning, utan (liksom det bekanta *við iarðar þrom* i Hyndlolióð 35) såsom stående i sin närmaste betydelse: "vid jordens rand", så får uttrycket en verklig innebörd.

Ty vad kunde det vara för en plats, som skalden här skulle omtalat såsom liggande "vid jordens rand"? Svaret ligger nära till hands. Det land "på andra sidan västerhaven", som för de gamle låg vid jordens yttersta rand var Irland; bortom denna ö kände de västerut intet land. Med ifrågavarande ord kan skalden alltså ha velat säga, att det var i Irland, som Olav dog. Ett dylikt uttryck om Irland är också icke alldeles enastående; mycket liknande är det, som användes av en irländsk kung, vilken kallade sig *ríg iarthair domain* "konung över västra delen av världen" (se Windisch, Irische texte, gloss. under *rí*).

Vi vända oss då slutligen till den sista halvstrofen i Ynglingatal om Olav Gudrödsson:

*Liggr gunndiarfr  
á Geirstoðom  
herkonungr  
hauge ausenn.*

Här är att lägga märke till att Olav kallas *herkonungr*. Detta ord betyder "sea-king, warrior-king" (Vigf.), "Konge

<sup>1)</sup> Det har emellertid föreslagits att tolka ovan berörda halvstrof på följande sätt: "tills fotvärk fjättrade hövdingen vid stranden", varvid skulle vara att underförstå: "så att han icke längre kunde segla ut på här-färd". Denna tolkning skulle ju vara utmärkt, ifall det i dikten på något sätt framhållits, att kungen havt för sed att fara ut på sjötåg, men det föregående "Olav herrskade över vidsträckt land på andra sidan västerhaven" synes mig icke motivera ett dylikt underförstående. Vad för övrigt *viða* i Ynglingatal

som ikke har Land og Folk, men alene Krigere under sit Herredøme" <sup>1)</sup>), alltså "vikingakung".

Då det här är fråga om en konung, vars rike låg "på andra sidan västerhaven", ock som även synes ha dött där borta (jfr ovan s. 37), är det ju sannolikt, att även hans begravningsort, *Geirstaðer*, är att söka i samma västliga näjder. På grund av den ovan såsom möjlig framhållna tolkningen av *foldar þrom* såsom avseende Irland, hava vi då anledning att närmast vända oss till denna ö för att där söka *Geirstaðer*. Något dylikt irländskt ortnamn torde emellertid nu icke stå att anträffa. Detta är för övrigt icke håller att vänta, eftersom nordborna i Irland lemnat nästan inga spår efter sig i ortnamn av nordisk form. Men i alla fall torde dock *Geirstaðer* kunna återfinnas i Irland. Det är nämligen att märka, att nordborna ofta till sitt språk (på ett mer eller mindre riktigt sätt) överflyttade främmande ortnamn. Sålunda kallade de t. ex. det iriska *Coire Breacain* (se Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland s. 388) för *Olduhlaup* (i Landnáma, Isl. sög. I. 26 <sup>2)</sup>). *Hannover* betecknades med *Hábrunni-borg*, *Pa-*

---

(stroferna 1, 31, 52) beträffar, så är det icke håller så säkert, att det (såsom Noreen i Uppsalastudier s. 195 föreslagit) är att tolka såsom "fjättra, binda". En dylik betydelse passar i alla händelser i strof. 1 ock 35 mycket dåligt. Jag vill därför framhålla den möjligheten, att ordet kan vara att sammanställa med lat. *viduo* "berövar" av ie. *vidh* "leer werden, mangel haben" (till vilken rot såsom bekant även höra got. *widuwô*, ags. *widewe* etc. "änka"). Uttrycket *of víða fjörue* i strof 31 skulle alltså betyda "beröva livet" samt *of víða* (ensamt) i 1 ock 52 "bortrycka", vilket ju är precis de betydelse, som man å ifrågavarande ställen väntar hos ordet.

<sup>1)</sup> Detta är ordets ursprungligaste betydelse, men det har också använts om vikingakung, även sedan en sådan tilläventyrs erövrat sig ett rike: jfr Isl. sög. I. 108: "Óleifr enn hvíti hét herkonúngr . . . Ó. vann Dýflinni á Írlandi ok Dýflinnar-skiri ok gjörðist þar konúngr yfir".

<sup>2)</sup> En var. är *olduhlaup*. Av det ir. namnet framgår emellertid, att den första formen (sammansatt med *alda* "bölja"; *ialda* betyder däremot "sto") måste vara den ursprungliga. Den första formen har man väl fått genom missförstånd av ett *i Oldu-* (prepositioner sammanskrivas ju ofta i de gamla handskrifterna med följande substantiv).

derborn med *Pöddubrunnir*, *S:t Qvirico* med *Klerkaborg*, *Loire* med *Leira*, *Augsburg* med *Austborg*, *Vercelli* med *Fríðsæla* etc. (se N. M. Petersen, Haandbog i den gammel-nordiske geografi s. 94 ff. <sup>1</sup>). På liknande sätt torde nu *Geirstaðer* vara nordbornas benämning för ett irländskt ortnamn, nämligen det ir. *Mag Laigen*, som var namnet på ett område mellan Dublin ock Kildare i det nu s. k. *Leinster* (fir. *Laigen*). Det ir. *laigen* betyder nämligen precis detsamma som isl. *geirr* ("spjut"); enligt en gammal irländsk sägen skulle *Leinster* fått sitt namn därav, att det en gång befolkats av ett "mit breiten spitzspeeren" beväpnat folk (se Egli, *Nomina geographica*). Ir. *mag* betyder "campus", men även "ort, plats", isl. "staðr". *Geirstaðer* (rörande plural form av *staðr* i ortnamn jfr Vigfussons dict. under *staðr* III, 2) är alltså ett alldeles exakt återgivande i isländsk dräkt av det ir. *Mag Laigen* <sup>2</sup>).

<sup>1</sup>) Att det i gammal tid varit vanligt att översätta ortnamn visar ock Saxo; jfr dennes *Albus fons* (= *Hvitabek* in Scania), *Antiqua urbs* (= *Oldenburg*), *Laneus campus* (= *Ulleråker!*), *Insula solis* (= *Solør*) etc.

<sup>2</sup>) Jag står i tacksamhetsskuld till prof. H. Zimmer för upplysningarna om belägenheten av *Mag Laigen* samt för uppgiften, att ir. *mag* — vilket jag själv på grund av ir. *magen* "ort, locus" samt gall. *-macos* (latinis. *-magus*) i ortsnamn, varom se Fick, *Vergleichendes wörterb.* II. 199, förmodade — även betydtt "ort, ställe".

Vid mitt sökande efter ett irländskt namn, som kunde ha utgjort förebilden för *Geirstaðer* i *Ynglingatal*, kom jag först att tänka på *Leinster*, vilket ord enligt den hittills framställda förklaringen (se Egli, *Nom. geogr.* ock *Encyclop. Britan.* under *Ireland* s. 252) skulle vara sammansatt av ir. *laigen* "spjut" ock det nord. *staðr*. På riktigheten av denna förklaring av *-ster* i *Leinster*, *Ulster* etc. började jag dock tvivla, sedan jag från isl. källor (*Heimskringla*, *Flateyriarbók*, se reg.) erinrat mig formen *Ulaðstír* för *Ulster* (de som hittills sysselsatt sig med frågan om etymologien på dessa ortnamn, hava endast känt former på *-ster* ock dessa icke från äldre tid än 1500-talet, se Egli, a. a.). Jag sökte därför efter något annat med ir. *laigen* sammansatt ortnamn ock fann då i *The war of the Gaedhil with the Gaill*, ed. by Todd, s. 228 det ovan anförda *Mag Laigen*. Detta passar ju också ännu bättre än *Leinster* såsom motsvarighet till *Ynglingatals Geirstaðer*, eftersom såsom prof. Zimmer benäget påpekat för mig, detta område (som utgjorde en del av *Leinster*) "zum Dubliner Vikingerstaat gehörte".

Då i de här diskuterade stroferna av Ynglingatal är fråga om en nordisk vikingakung i "vestrlönd", ock då *Mag Laigen* just tillhörde det nordiska vikingaväldet därstädes (se noten 2 sid. 39), så kan jag icke annat än finna det vara påtagligt, att det är detta område, som åsyftas med (den nord. formen av dess namn) *Geirstaðer* i nämnda dikt <sup>1)</sup>.

Ynglingatals Olav Gudrödsson omtalas alltså i dikten såsom en stridsjäv vikingakung, som "fordom med överväldigande kraft styrde vidsträckt land på andra sidan västerhaven" (ock som dog "vid jordens rand").

Finnes det nu bland de personer, som i de gamla (isl.) källorna angivas såsom tillhörande Ynglingaätten någon, på vilken detta passar in? Ja, detta passar ju till punkt ock pricka på den i Ares släkttavla över denna ätt upptagna Óleifr hinn huíte. Denne var ju en nordisk vikingakung, som hade sitt säte i Dublin (i Leinster) ock utövade ett slags överherradöme över stora delar av Irland ock även Skottland (se Steenstrup, Normannerne II. 119, 138 m. fl. st.). I Eyrbyggja saga s. 4 säges just om denne Olav, att han "(på) var mestr herkonungr fyrir vestan haf"; detta är ju alldeles Ynglingatals "gunndiarfr herkonongr", som "réð vídre grund of vestmare". Ock i Landnáma berättas (Isl. Sög. I. 108), att "Óleifr enn hvíti hét herkonungr . . . Óleifr her-

---

<sup>1)</sup> Att skalden här ansett sig kunna använda namnet *Geirstaðer* synes antyda, att ovannämnda område varit känt under detta nordiska namn bland hans samtida. Säkerligen bildades namnet *Geirstaðer* redan av nordiska inbyggare i Irland; åtminstone förutsätter det ju kännedom om irländar-nas språk.

På att invandrarna i Irland brukat använda geografiska namn av germansk form i stället för de inhemska irländska namnen har man ock ett exempel i den i Heimskringla omtalade *Ulfreksfiörðr* på Irland. Länge var man i okunnighet om denna viks läge, men med hjälp av ett diplom från 1200-talet, i vilket den just kallades *Wulvrichesford*, lyckades man slutligen — först i detta århundrade — identifiera densamma med viken Lough Larne på Irlands östkust (se Worsaae, Minder etc. s. 338).

jaði í vestr-víking ok vann Dýflinni á Írlandi ok Dýflinnarskíri. *Dýflinnarskíri* betyder ju (jfr ags. *scire* "divisio, provincia") "området vid Dublin"; jfr *Geirstaðer* i Ynglingatal = ir. *Mag Laigen*, som just (se ovan s. 39) var ett område invid Dublin!

Men ännu i en annan mycket viktig punkt eger överensstämmelse rum mellan Olav Gudrödsson i Ynglingatal ock Olav vite: den senare var, såsom man nu av irländska källor vet (se Steenstrup, Normannerna II. 120, Storm, Hist. tidskr. 2 r. II. 329) likaledes son av en Gudröd (rörande oriktigheten av Ares uppgifter angående Olav vites närmaste förfäder se Steenstrup ock Storm anf. st. samt Bugge, Bidr. t. skaldedigtn. s. 140). Vidare är att beakta, att den Gudröd, som Ynglingatal anför såsom fader till Olav "á Geirstoðom", som bekant var konung i Danmark, samt att även Olav vites far Gudröd enligt irländska källor var en dansk kung<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> I verkligheten kan emellertid Olav vite som bekant icke ha varit son till Ynglingatals Gudröd ("hinn gofogláte"). Men detta hindrar icke, att denna dikts författare — på grund av att han identifierat Olavs far Gudröd med den nyssnämde bekante danske konungen Gudröd — kan ha trott, att Olav varit son till denne ock därför i dikten framställt honom såsom sådan. Det är mycket rimligt att skalden skulle bragts till ett dylikt identifierande, då han å ena sidan hörde (jfr ovan), att Olavs far hetat Gudröd ock varit dansk kung, men å andra sidan från danska historien för den tid, varom här var fråga, endast kände en konung över Danmark med detta namn, nämligen den förut omnämde Gudröd "hinn gofogláte".

De verkligt historiska källorna veta också intet om att Gudröd "hinn gofogláte" överhuvud skulle haft någon son Olav, som efter honom blivit konung över "vidsträckt land". Saxo giver visserligen Gudröd en son med detta namn såsom efterträdare på Danmarks tron, men denna uppgift är som bekant ohistorisk. Sannolikt har Saxo fått denne Olav från en isländsk källa, som i sista hand gått tillbaka på Ynglingatal. Detta synes antagligt på grund av att Saxo i själva verket icke vet mera att berätta om sin Olav än just en del av det lilla Ynglingatal har att berätta om sin, nämligen att denne "civilibus patriam bellis implicare sustinuit" (jfr Ynglingatals "réd ofsa") samt att han blivit begravnen i en hög (jfr Ynglingatals "hauge ausenn"). Denna hög låg enligt Saxo vid Lejre; sannolikt har det just varit den omständigheten, att det vid nämnda ort funnits en gravkulle, vilken såsom Saxo säger var "Olavi titulo celebrer", som gjort att Saxo förlagt Olavs begravningsort dit (jfr Ark. XI. 80).

Då så många ock, så vitt jag kan se, så slående överensstämmelser förefinnas mellan dessa båda Olaver, kan icke såsom något vidare vägande skäl mot deras identitet andragas, att det i en isländsk källa (Isl. sög. I. 108) berättas, att Olav vite skulle fallit i strid, varemot Ynglingatal om sin Olav uppger, att han dött "av fotvärk". Ty oriktiga eller stridande uppgifter meddelas som bekant icke sällan i de isl. sagorna (jfr särskilt att just om Olavs "á Geirstöðom" dödssätt en från Ynglingatal något skiljaktig berättelse finnes i en annan isländsk källa; se nedan s. 43). Den ena av uppgifterna om Olavs dödssätt kan härleda sig från en sammanblandning av Olav vite med någon av de många andra vikingakonungarna i västern med namnet Olav. Men det är också möjligt, att även den berättelsen, att Olav skulle fallit i strid, beror på Ynglingatal. Man kan nämligen — på en tid, då man ännu icke glömt att de här diskuterade stroferna avsågo Olav vite — ha (liksom jag själv förut gjort, jfr Ark. XI. 80) tolkat *geirstöðom* såsom ett appellativum = "spjutplatsen, slagfältet", samt fattat uttrycket att O. "dött av fotvärk" såsom liktydigt med "fallit i följd av honom (i benen) tillfogade sår" (jfr en sådan omskrivning för "svärd" som isl. *leggbátr*, *leggbíte*), ock på detta sätt kommit till den slutsatsen, att O. fallit i strid<sup>1</sup>).

Att Ynglingatals Olav Gudrödsson enligt denna dikt skulle dött av en "fotsjukdom", utgör för övrigt rentav ett ytterligare stöd för den slutsatsen, att man här har att göra med en irländsk konung. En dylik säregen dödsbringande sjukdom är nämligen känd just från Irland. I *Chronicon Scotorum* (se Hennessy's utgåva s. 257) omtalas nämligen "en

<sup>1</sup>) En annan möjlig källa till denna berättelse kunde vara en uppgift om Olav av liknande art som den i *The chronicle of the Picts* förekommande, enligt vilken O. år 865 "a Constantino occisus est". Detta uttryck skulle man ju närmast tro betyda "dödades, fälades", men måste dock här endast betyda "blev slagen", eftersom (se Steenstrup, *Normannerne* II. 310 not 2) O. faktiskt levde ännu år 870.

fotsjukdom (ir. *cos galor*<sup>1</sup>) bland 'främlingarna' (= nordborna) ock en förruttnelse-sjukdom bland främlingarna ock invånarna i Leinster". Just i Irland i Leinster-trakten ock just bland nordborna därstädes har alltså en farlig "fotsjukdom" faktiskt förekommit. Visserligen omtalar Chron. denna sjukdom först för år 1013, alltså för en tid, som legat efter den, då Olav vite levde. Men nämnda uppgift visar dock, att ifrågavarande ovanliga sjukdom existerat just på Irland, ock det är icke omöjligt, att den varit speciellt hemma i Leinster (Irland synes ofta blivit hemsökt av farsoter, jfr nedan) ock även förut rasat därstädes.

Såsom redan ovan antytts, finnes det i en annan nordisk källa, nämligen påttr Ólafs geirstaða-alfs (se Flateyjarbók II. 6 ff.; jfr ock den leg. Olavssagan kap. 2) en från Ynglingatal något skiljaktig berättelse om det sätt, på vilket Olav Gudrödsson dött. Enligt denna dog Olav jämte en ansenlig del av sitt folk i en päst, som kom österifrån över hans land. Nu överflöda emellertid just irländska källor av berättelser om päster, som på Irland bortryckt mycket folk. Sålunda förtäljes t. ex., att det andra av de folk, som i urtiden sägas ha invandrat till Irland, dog ut i en päst; detta var enligt Chronicon Scotorum (se Hennessy's edit. s. 9) "the first plague, that happened in Erinn after the Flood". Även större delen av det tredje invandrarefolket skall ha bortryckts jämte sin konung i en päst (se Giraldi Cambrensis opera, ed. by Dimock, s. 142). Ivar, Olav vites broder, "died of an ugly, sudden disease" (enligt en irländsk källa, se The war of the Gaedhil with the Gaill, ed. by Todd, s. 270). Prof. H. Zimmer har på min förfrågan rörande berättelser om päster i irländska källor havt godheten att särskilt påpeka 3 "pestartige Seuchen", som härjade i Irland (i 6:te ock 7:de

<sup>1</sup>) Hennessy översätter *cos galor* med "disease of legs". Då emellertid *cos* betyder "fuss, pes" (Windisch, Ir. texte, gloss.) har jag ovan ändrat detta till "fotsjukdom".

århundradena), av vilka den ena borttryckte två irländska överkonungar. Dessa påster berättas ha kommit från sydvästra Britannien; alltså österifrån liksom den farsot, i vilken Olav Gudrödsson enligt Þáttr etc. skulle ha dött. Även berättelsen i Þáttr etc. om Olavs död kan således tyda på irländskt ursprung ock alltså även på, att Olav varit en konung på Irland<sup>1)</sup>.

Lika litet som de nyss diskuterade olika uppgifterna om de båda Olavernas dödssätt ställa sig hindrande mot identifierandet av Olav "á Geirstoðom" med Olav vite på Irland, lika litet kan den halvstrof, som i Ynglingatal i dess till våra dagar bevarade skick inleder avdelningen om Olav "á Geirstoðom", göra detta. I denna heter det:

*Ok niðkuísl*

*i Norege*

*þróttar þrós(?)*

*of þróazk hafðe.*

Denna halvstrof kan nämligen varken med den gamla eller med min uppfattning av Olav från början ha stått framför värserna om denna. Ty med nämnda gamla uppfattning passar denna braskande inledning, som påpekar Ynglingaättens framgång i Norge, icke här, då ju Olav enligt denna uppfattning rentav skulle varit den allra obetydligaste bland de norska konungarna av ätten (jfr ovan s. 32 samt nedan s. 45). Ock med min i det föregående begrundade uppfattning, att Olav varit en konung i "västerlanden" är det även omöjligt, att denna halvstrof, som omtalar Ynglingaättens framgång i Norge, redan av skalden själv skulle satts här. Det torde alltså få anses för givet, att ifrågavarande halvstrof från början haft sin plats på något annat ställe i dikten (sannolikt framför någon nu icke längre i

<sup>1)</sup> Prof. Zimmer anmärker också med anledning av vad han i sitt brev till mig meddelade rörande sägner om påster på Irland: "Es lag also für die Iren nahe, Fürsten der Sage an der Pest sterben zu lassen".

behåll varande strof). Den senaste redaktören av Ynglingatal har tydligen satt den framför värserna om Olav, emedan han tyckt dess innehåll passa ihop med "Réd O. ofsa . . . víðre grund".

Ett ytterligare stöd för den slutsatsen, att Olav Gudrödsson i Ynglingatal icke kan ha varit en liten småkonung i Norge, lemnar slutligen den omständigheten, att Olav under namnet "Geirstaða-alfr" av sägnen rentav gjorts till ett högre väsen, till vilket hans folk efter hans död skulle ha offrat (se þáttr Olafs Geirstaða-alfs i Flateyjarbók II. 6; Leg. Olavssagan s. 2 ff.), ock efter vilken sagan låter själve Olav den helige vara uppkallad (se Flateyjarb. s. 9, 10). Munch, som i följd av svårigheten att finna någon plats för Olavs rike i Norge, till ock med måst tänka sig den möjligheten, att O. kanske "kun har været Godsejer med Kongetitel" (se Det no. folks hist. I: 1 s. 398), har sökt förklara hans storhet i sägnen med att "Sagnet har gjort en større Mand af Olaf end han i Virkeligheden var". Här synes mig dock det alldeles motsatta resonnemanget a priori ha mera för sig, nämligen: "Då sägnens Olav är en så övernaturlig gestalt, måste Ynglingasagan, som låter honom vara småkonung på Vestfold, ha gjort en mycket ringare man av honom än han i verkligheten varit". Om såsom i det föregående framhållits, Olav i själva verket är identisk med den ryktbare konung Olav vite, så är det också lätt att förstå, huru han i sägnen fått en så upphöjd plats. Dennes lysande framgångar i främmande land måste ha väckt ett synnerligt uppseende; de ha gått som en saga bland undrande nordbor, ock så småningom har jalten — i följd av avståndet i rum ock tid — i sägnen omformats rentav till ett högre väsende <sup>1)</sup>).

<sup>1)</sup> Ifall Olav vite ursprungligen benämnts \**Anulair* \**alb-* (om \**alb-vit*" jfr författaren i Uppsala-studier s. 157 ff., där flere detta ord innehållande nord. former äro samlade), så blir anledningen till att han sedermera gjorts till ett högre väsen alldeles tydlig: *alf-* (< \**alb-*) kan, sedan det samma i betydelsen "vit" utdött i de nordiska språken ha fattats såsom —

På grund av det nu anförda måste jag således anse det för påtagligt ock avgjort, att Olav Gudrödsson "á Geirstöðom" i Ynglingatal är identisk med Olav (Gudrödsson) den vite på Irland.

I en följande uppsats ämnar jag underkasta frågan om det närmare preciserandet av Ynglingatals ålder ock nedskrivningsort <sup>1)</sup> en ytterligare undersökning <sup>2)</sup>.

"alv" (övernaturligt väsen). *Olafr Geirstaða-alfr* kunde alltså ursprungligen ha utgått från ett *O' \*alfe á Geirstöðom*, som just betydtt: "Olav den vite i Geirstaðer (= Mag Laigen)".

<sup>1)</sup> Av att Olavs rike på Irland enligt det föregående i Ynglingatal omtalas såsom beläget "på andra sidan västerhaven" följer icke, att dikten ej skulle vara skriven på Island. Även på Island räknade man nämligen Irland såsom liggande västerut: jfr t. ex. de ovan s. 40, 41 meddelade citaten ur Eyrbyggja saga ock Landnáma.

<sup>2)</sup> Jag begagnar tillfället att här göra en rättelse ock ett par tillägg till mina föregående uppsatser över Ynglingatal.

Såsom Bugge i Bidr. t. skaldedigtn. s. 174 påpekat, duger av metriska skäl den av mig Ark. XI. 78 föreslagna rättelsen av *iofor* i strof 46 till *\*ófor* icke. Denna form *\*ófor* beror emellertid endast på en distraktion vid nedskrivandet av min uppsats. Den nord. motsvarigheten till ty. *ufer* etc. bör ju ha hetat *\*ófr*, ock insätter man denna av mig egentligen åsyftade form, blir även från metrisk synpunkt allt i sin ordning. Om en dativ-form *\*ófr* jfr Noreen Aisl. u. altnorw. gram. § 293: 3; en dat. *iofor* är däremot icke styrkt samt *iofre* av metriska skäl omöjligt. Den felaktiga varianten *iofor gautskom* förklaras delvis genom invärkan från *iofre sénskom* i strof 36 (jfr även Ark. XI. 79). — (Bugges anmärkning s. 176 mot min förklaring av *Byleiptr* såsom egentligen varande *Bylleiptr*: "Versemaalet viser, at Navnet har lang første Stavelse", förstår jag däremot icke; ordet skulle ju även enligt min etymologi egentligen ha lång första stavelse).

Den alternativa förlängningen av *a* i *skáld*, som jag Ark. XI. 88 endast kunde påpeka, tror jag mig nu också kunna förklara. Den beror antagligen på att ordet genom analogi från *skal* "støi, larm" (föranledd av den ursprungligen nog lika betydelsen hos de båda orden; jfr min utredning anf. st.) fått kakuminalt *l*, varefter förlängningen av vokalen ju är aldeles ljudlagsenlig (jfr Noreen, Aisl. u. altnorw. gram. § 111, 3).

Uppsala i december 1894.

Elis Wadstein.

## Séra Gottskálk Jónsson i Glaumbæ og syrpa hans.

Þegar eg ritaði um "*Islandske håndskrifter i England og Skotland*" í Arkiv för nord. Fil. VIII, 199—237, leiddi eg hjá mér nær alveg alt það, sem snerti ekki beinlínis fornöldina, en ráðgerði að skýra frá því á öðrum stað, er yngra væri, og ætlaði þá jafnframt að segja nokkuru gjör grein á Gottskálk presti sjálfum, af því hann á það fullkomlega skilið, að menn víti nokkur frekari deili á honum en nú er. Af þessu hefir þó ekki orðið og vil eg því nú skýra nokkuð frá Gottskálki sjálfum og syrpu hans að öðru en fyrr var talið.

Eins og fyrri er talið er syrpa Gottskálks prests, sem hann sjálfur kallar "Sópdýngju" eða "Dægurstytting" ("þessa bok heitir sopdyngia oc dægurstytting", bl. 62<sup>b</sup>), nú í British Museum Add. 11,242. 4:to, og er kominn frá Finni Magnússyni 1837, og hefir verið Nr. 206. 4:to í safni því, er hann seldi brezka safninu það ár. Þá var bókin öll í blöðum, og sé eg nú síðan, að eitt blað hefir orðið eptir úr henni hjá Finni, sem Jón Sigurdsson svo hefir feingið á uppboðinu eptir Finn 1857; er það blað nú meðal draga Jóns til hins íslenzka fornbréfasafns, og er á því meðal annars niðurlag af vísitazíubréfi Ólafs biskups Hjaltasonar frá 1556, sem upphafið að er í British Mus. Add. 11,242. 4:to. Þess var getið fyrr, að eigi þektust nú fleiri handrit með hendi Gottskálks prests en handritið Nr. 5. 8:vo meðal íslenzkra pappírshandrita í Stockhólmi og þessi syrpa, og svo að séra Gottskálk hefði ritað svolitla grein<sup>1)</sup> árið 1579 aptast á elzta handritið af Kristinrétti Árna biskups Þorlákssonar (AM. 49. 8:vo), en það handrit fékk Arni Magnússon 1707 austan frá Eidum, og hefir það líklega flutt þangað einmitt 1579, þegar Gottskálk prestur gípti Herborgu dóttur sína Magnúsi Þorvardssyni í Njarðvík. En síðan hefi eg komizt að raun um, að skinnbókin Nr. 5. 4:to í Stockhólmi er og með hendi séra Gottskálks. Það er *codex rescriptus*; hafa upphaflega verið á bók þeirri kirkjutíðir á latínu með mjög fornri hendi, en Gottskálk prestur hefir síðan skafið bókina upp og ritað síðan á ýmislegt annað, þar á meðal *Búalög*, og standa þau á öndverðri bókinni. Má vel vera, að fleira í Stockholmsafninu sé með hendi hans, því það lítur út fyrir, að Jón Eggertsson hafi komizt í leifarnar af handritasafni séra Gottskálks. Eg skal geta þess að annáll Gottskálks er allur með hans hendi; þar skiptir einungis um penna, blek og tíma; sumt er skrifað fyrri og annað síðar, og svo er um syrpu; þar

<sup>1)</sup> Dr. Gustav Storm tók fyrstur eptir þessu; en ekki er innskotsbláðið (11. bl.) í þessa skinnbók með hendi séra Gottskálks, sem Storm þó telur. Það er að visu miklu yngra en skinnbókin sjálf, en það er líka með annari og eldri hendi en Gottskálks. Að minni ætlun er það ritað nær 1500 eða, ef til vill, fyrri.

eru samskonar umskipti, en alt sama höndin, nema þrjú bréf, sem munu vera með hendi Gísla Gottskálkssonar og eru þau rituð á árunum 1591 og 1593, en syrpan sjálf hafin 1543 og mestöll skifuð fyrir 1570. Þess má geta, að í syrpunni standa "medalmannsverk" eptir Búalögum, en koma þó ekki heim við Búalögin með hendi séra Gottskálks í Stockh. 5. 4:to, svo að hann hefir haft fleiri en ein Búalög undir höndum.

Syrpa Gottskálks er í alla staði merkileg. Hún er eitt hið allraelzta pappírshandrit íslenzkt, sem nú er til, og snertir eitt-hvað flestan fróðleik, er menn þá kunnu. Hefir séra Gottskálk verið hinn mesti fræðimaður á sinni tíð og á það fyllilega skilið, að heita forboði eða fyrirrennari þess fróðleiks og þess fræðimanna flokks, er rann upp í lok 16. og byrjun 17. aldar, því að annáll hans er að nokkru leyti undirstaða undir ritum Arngríms, Björns á Skardsá og fleiri. Það er því ekki meira en verðskuldað, að minnst hans hér.

Séra Gottskálk var sonur Jóns sýslumanns á Geitaskarði í Langadal (d. 1534), Einarssonar sýslumanns í Húnavatnspingi (enn á lífi 1511), Oddssonar sýslumanns á Hvoli í Saurbæ (d. fyrir 1496), Péturssonar; en móðir Jóns og kona Einars sýslumanns Oddssonar var Ása Egilsdóttir sýslumanns í Húnavatnspingi (1461—1494), Grímssonar, og giptust þau 1480. Kona Jóns sýslumanns, en móðir Góttskálks prests, var Kristín dóttir Góttskálks biskups á Hólum (d. 8. Dec. 1520), Nikulássonar, Rögnvaldssonar, Kæníkssonar, Góttskálkssonar riddara, Eiríkssonar, og er það austmannakyn. Móðir Kristínar, en frilla Góttskálks biskups, var Valgerður Jónsdóttir mannskaps. Kristín hafði áður verið gefin þorvarði lögmanni Erlendssyni (d. 1513), og segir Góttskálk prestur að brúðkaup þeirra hafi staðið á Hólum 1510, en til er kaupmálabréf þeirra (IBfél. 248. 4:to og víðar), og hefir kaupmálinn eptir því farið fram 3. Sept. 1508 á Hólum, en verið skráður fyrst fjórum árum síðar á Barnabasmessu eða 11. Júní 1512. Getið er þess, að þau Þorvarður og Kristín ætti eina dóttur barna, er Margrét hét, en ekki manna er af henni komið. Þau Jón og Kristín giptust á Hólum 1516 (Góttskálksannáll). Fjögurra er getið barna þeirra. Var einn Ólafur, er átti Steinuni Jónsdóttur, Magnússonar. Annað var Egill sýslumaður á Geitaskarði, er átti Guðrúnu dóttur Þorleifs lögmanns Pálssonar 1556, og er kaupmálabréf þeirra í syrpu Góttskálks prests. Egill dó 1559 (Góttskálksannáll). Þriðji sonur þeirra, var Góttskálk prestur í Glaumbæ. En dóttir þeirra var Kristín, er Arni Gíslason á Kimbastöðum átti. Um fæðingarár séra Góttskálks er þess að geta, að hann mun vera borinn 1524. Í skiptum milli hústrú Kristínar Góttskálksdóttur og sona hennar, junkæra Egils og junkæra Góttskálks, eptir Jón heitinn Einarsson, er fóru fram í Engihlíð í Langadal laugardaginn næstan fyrir fardagaviku 1544 (= 24. Maí), en bréfuð voru á Holtastöðum föstudaginn næsta fyrir corporis Christi s. á. (= 6. Júní), segist Góttskálk vera "þá tvítugur mann".

Fékk þá Kristín hundrað hundraða (= 120 hundruð) í jörðum, en hver sonanna, Egill, Gottskálk og Ólafur, hundrað hundraða og 20 hundruð betur (= 140 hundruð)<sup>1)</sup>; hefir því öll fasteign Jóns Einarssonar og Kristínar verið alls 540 hundruð eða 54,000 kr. í nú gildandi fé, sé jarðarhundradíð ekki metið hærra en á 100 kr., og hluta Kristínar Jónsdóttur þó ógetið. Gottskálk hefir borið nafn Gottskálks biskups afa síns, er fékk viðurnefnið hinn grimmi eptir það, að Guðbrandur biskup ritaði hina svo nefndu "Mordbréfa-bæklinga" (1592, 1595, 1608), og hafði lesið yfir Gottskálki biskupi textann fyrir meðferðina á Jóni Sigmundssyni. Um uppvöxt Gottskálks vita menn ekkert. Það verður fyrst vart við hann 1543, og byrjar hann þá á syrpu þeirri, er áður var nefnd og seinna verður getið. Er hið elzta í henni með ártali ritað *um að mála* (bl. 51<sup>b</sup>) og stendur þar fyrir ofan ártalið 1543. Frá næsta ári er þar *um beinafjölda í manninum* (bl. 50) og reikningar Gottskálks sjálfs nokkurir (1544; bl. 66<sup>b</sup>, 73<sup>b</sup>). Um þessi ár sýnist hann hafa verið með Erlendi lögmanni Þorvardssyni (d. 1575), er þá bjó á Strönd í Selvogi, því að bæði ritar hann um þetta leyti í syrpu dóma lögmanns á Egilstöðum á Völlum 7. Sept. 1543 um mál Ceciliu Loptsdóttur (bl. 54<sup>b</sup>), og hefir því líklega ridið austur með honum, og svo er hann einn af dómsmönnum í meidirðamáli Þorsteins Jónssonar (Rögnussonar) um Erlend lögmann, er lögmaður lét ganga 23. Janúar 1544 í Nesi í Selvogi (syrpa bl. 54<sup>a</sup>). Er Gottskálk þar talinn síðastur dómsmann og bendir það á, að hann hafi verið þeirra yngstur og óráðnastur enn. Erlendur lögmaður og Gottskálk voru venzlaðir, því lögmaður var sonur Þorvarðs lögmanns fyrra manns Kristínar Gottskálksdóttur móður hans. Gottskálk hefir nú farið skömmu síðar norður og tekið við eignum sínum og gerzt skjótlega uppgangsmáður. Hans er getið nyrðra í Spjaldhagadómi Ara lögmanns 1544 um hýsing fátækra manna (Sýsl. I, 183). Frá árinu 1546 eru til tveir reikningar hans nyrðra (syrpa bl. 14<sup>b</sup>, 73<sup>b</sup>) og samningur hans við Andrés Guðmundsson (syrpa bl. 76<sup>b</sup>). Í Maí 1547 er hann ásamt Árna Gíslasyni vottur á Reynistað að því, að Þóra Jónsdóttir arfleidir syni sína Björn og Þorsteina tvo Guðmundssyni (syrpa bl. 22<sup>b</sup>), og frá 1548 eru til nokkrar reikningsuppteiknanir hans (syrpa bl. 22<sup>b</sup>). Um þessi ár stefnir hann Jóni Loptssyni stundarstefnu fyrir Jón biskup Arason heim til Hóla fyrir ýmsar sakir (syrpa bl. 20<sup>b</sup>). Vorið 1550, var Glaumbær gerður að stað á Laugalandsprestastefnu (Espólíns Arb. IV, 51) og hefir þá Gottskálk orðið prestur þar (sbr. Sveins Níelssonar Prestatal Kh. 1869). Það er auðséð af reikningum séra Gottskálks, að hann hefir verið maður auðugur, enda átti hann til auðugra að telja. Að hann hefir ekki verið álitinn neitt smámenni má sjá á því, að Sigurður prestur Jónsson á Grenjaðarstað fékk hann til að

<sup>1)</sup> Fornbréfasafns afskriptir Árna Magnússonar Nr. 759 með hendi Jóns Magnússonar "ex originali".

fara við tólfta mann um haustið 1550 vestur til Snóksdals, þegar þeir sátu þar í vörðhaldi Jón biskup faðir Sigurðar prests og bræður hans, Björn og Ari; átti séra Gottskálk að leita um sættir og semja um útlösn þeirra fedga við Daða bónda Guðmundsson; fékk hann að mæla við þá í vídurvist Daða, en sættir komust ekki á, og lausn fékst eingin, hvað sem í boði var og snéri Gottskálk prestur heim vid svo búid (Bps. II, 323, 335; Esp. Arb. IV, 65). En nærri má geta, að til þessa erindis hefði ekki verið feinginn neinn kögursveinn klerkdómsins fyrir norðan land, jafnmikið og hér lá við. Frá þessu ári eru til nokkurar reiknings uppteikningar séra Gottskálks (syrpa bl. 22<sup>a</sup>). 1551 er séra Gottskálks getið sem eins af dómsmönnum í dómi þeim, er Björn officialis Gíslason lét ganga um peninga Jóns biskups Arasonar (Esp. Arb. IV, 78). Ennfremur er þess getið sama ár, að Björn officialis léti ganga dóm á Hólum um Syðri-Ey á Skagaströnd, er, Gottskálk prestur kærði til vegna Kristínar móður sinnar (Esp. Arb. IV, 84). Sama ár telur Espólín hann með fremstu klerkum nyrðra (Arb. IV, 94), enda er hann nú nefndur officialis þetta sama ár í hyllingareidnum á Oddeyri (Sýsl. I, 200, 201). Til eru nokkrir reikningar hans frá þessu ári (syrpa (bl. 22<sup>a</sup>), bæði byggingareikningar (syrpa bl. 28<sup>b</sup>) og kvikfjárreikningar (bl. 30<sup>a</sup>). Frá 1552 eru einnig til reikningar hans (syrpa bl. 28<sup>a</sup>—28<sup>b</sup>). Ennfremur reikningar frá 1553 (bl. 28<sup>a</sup>, 28<sup>b</sup>, 29<sup>a</sup>, 30<sup>a</sup>). Sama ár nefnir hann og nokkra menn til að virða gráan graðung (syrpa bl. 28<sup>a</sup>). 1554 kaupir hann nokkuð í Grund í Skagafirði (syrpa bl. 21<sup>a</sup>). Frá 1555 eru og til reikningar hans (bl. 28<sup>b</sup>, 74<sup>a</sup>), og þá er þess getið, að hann væri einn þeirra klerka, er beidast með Olafi biskupi Hjaltasyni að tíundir verði ekki með öllu teknar af Hólastól (Esp. Arb. IV, 117). Frá 1556 eru til byggingareikningar hans (syrpa 29<sup>a</sup>). 1557 gerir hann reikning við Þóru (Jónsdóttur?) um skuldaskipti, er þeim fóru milli (syrpa bl. 24<sup>a</sup>). Í Maí 1558 gerir hann samning við Þorvald nokkrum (föðurnafnið er fúid úr handritinu), þar sem séra Gottskálk selur honum Björn son sinn til uppeldis (syrpa 26<sup>a</sup>). Þá kaupir hann og einn þridjung í Sólheimum í Sæmundarhlíð af Gunnlaugi nokkrum, líklega Ormssyni (syrpa 26<sup>a</sup>), og 12. Júlí s. á. kaupir hann annan þridjunginn af Magnúsi Sæmundssyni, og 31. Júlí eða 7. Aug. s. á. kaupir hann þridja þridjunginn af Arngrími Jónssyni (syrpa bl. 26<sup>a</sup>—<sup>b</sup>). 11. Maí 1561 kaupir hann hálfu Kimbastaði af séra Nikulási Þórdarsyni og Guðrúnu Arnadóttur konu hans fyrir hálfu Brúna-staði (syrpa bl. 27<sup>a</sup>). Frá árunum 1560—1563 eru til ýmsir reikningar hans (syrpa bl. 24<sup>b</sup>, 25<sup>b</sup>, 27<sup>b</sup>). Ennfremur er hans getið í heytolladómi Olafs biskups Hjaltasonar 1562 (Bibl. Bodl. Coll. FM. 142. 4:to). Til eru og reikningar hans frá 1566 (syrpa bl. 21<sup>a</sup>—21<sup>b</sup>). Síðasti reikningur hans í syrpu er frá 1569 (bl. 15<sup>a</sup>). Mun því syrpan mest vera rituð á árunum 1543—1570. Eftir það vita menn lítið af séra Gottskálki að segja, nema hvað hann kemur öðru hvoru við bréf og hefir haldið fram annál sínum til 1578, og

getur hann síðast láts Kristínar móður sinnar þann 14. Apríl 1578. Espólin getur hans síðast 1580 meðal heldri klerkmanna (Árb. V, 41). En árið áður (1579) gipti hann Magnúsi Þorvardssyni í Njarðvík eystra Herborgu dóttur sína (Fornbréfaafskrr. A.M. 4903). Hann lézt 1593, eptir því sem fróðir menn segja (Prestatal Kh. 1869), og hefir þá verið 69 ára gamall. Þess er ekki getið í Sýslumannaaefum, að séra Gottskálk hafi haft nein sýsluvöld nyrðra, en af syrpu hans er auðráðið að svo hafi verið, en óvíst hvenær. Líklegast er, ef til vill, að hann hafi haft umboð Jóns biskups Arasonar yfir Hegranesþingi fyrir 1550, því í þeirri sýslu hefir hann völdin haft. Þó kallar hann sig blátt áfram "kongs umboðsmann". Skjal það, er vottar sýsluvöld hans, er í syrpu (bl. 61<sup>a</sup>), og er merkilegt, því það er kaupsetning á útlendum varningi eða eins og hann nefnir það "at setia kaup hia utlenzkum". Var það gamall vani, í fornöld, að sagt er, að goðar lögðu lag á varning kaupmanna og hélzt sá síður síðan að sýslumenn eða valdsmenn gerðu það alt fram á 17. öld áður taxtarnir fóru að koma. Það mun hafa hætt með taxtanum 1619, því skömmu síðar kvartar Björn á Skarðsá yfir því, að nú ráði aðrir en landsmenn lagi á varningi innlendum og útlendum (formáli annála hans). Kaupsetning þessi byrjar svo:

"Eg Gottskalk jonsson kongz vmbodsmann j hegranesi set hier j dag almennileg kaup oc kaupskap j millvm jslenzkra manna oc vtlenzkra. þyskra edr eingelskra &c."

Gottskálk tilgreinir þetta verðlag:

"Jn primis skal .iiij. marka fiskr vera gilldr oc .iiij. vætter firir .c. fertvg vætta skreid<sup>1)</sup>.

halfstyci med varningzklædi firir .c. fiska oc skal uera j .iiij. oc .xx. stikur.

.iiij. tvnnur með varningzmiol firir .c.

tvnna smiorz firir .c.

.vj. tvnnur malz firir .c. fiska.

jarnfat firir .c. fiska.

.iiij. asmundar firir fisk.

Hver skeifa með saum firir fisk.

ketill er liggr æ .xij. fiordungar firir .c. fiska.

biortunna firir .xxx. fiska.

miadartvna firir .lx. fiska."

Hann skipar að "hafa rettar jslenzkar stik[u]r. pvdara oc mælekeröld". "Gud [gef]i oss godan frid oc godan enda. lvcku oc beholddine reisu".

Það lítur út fyrir, að séra Gottskálk hafi verið tvíkvæntur, því annað veiðifé segja ættartölur, að hann hafi átt Herðísi Sæmundardóttur, en hitt veiðifé, að kona hans hafi verið Anna "nornaleg formælingakerling". En ekki er víst hvor hafi verið fyrri kona hans. Þó þykir mér líklegast, að það hafi verið Herðís, því að hann nefnir

<sup>1)</sup> Þ. e. átta fjórðunga vætt.

í nokkrum hinum eldri reikningum sínum konu með því nafni og á þann hátt sem hún hafi verið honum nokkuð vanda bundin, og ætla eg að hún muni vera móðir barna hans. Mér þykir ekki ósennilegt, að hún kunnri að hafa dáíð rétt um 1558, því að þá er hann að koma Birni syni sínum í fóstur. Þó gæti það verið, að Gísli og Solveig hafi verið börn hans og Önnu, því það virðist svo sem þau hafi verið hjá honum eptir 1590. En börn séra Gottskálks voru þessi: séra Jón Gottskálksson í Fagranesi, Helga, Ingi-björg, Guðrún, Solveig, Ólafur, Gísli, Björn á Kimbastöðum, Herborg kona Magnúsar Þorvarðssonar í Njarðvík og Ása (Sýsl. I, 480). Syrpa séra Gottskálks getur þess (15<sup>a</sup>), að Gísli Gottskálksson hafi 1591 byggt Vilhjálmí nokkrum Síðu í Refasveit og að Solveig Gottskálksdóttir hafi gefið Gísla Gottskálkssyni 1593 umboð sitt til að byggja jörð sína Blöndubakka (bl. 8<sup>b</sup>). Ennfremur getur þar 1591 reikningskapar Gísla Gottskálkssonar og Magnúsar Þorvarðssonar (bl. 19<sup>a</sup>). Er þetta prent ritað inn í bókina með hendi Gísla Gottskálkssonar, að því sem ætla má. Afkvæmi séra Gottskálks hefir orðið fjölment og er sumt af því merkilegt, og má rekja ættina niður til margra nú lifandi manna.

En nú skal eg víkja að syrpuinni aptur og gera nokkra grein fyrir því, sem á henni stendur og ekki snertir beinlínis fornritin. Þess skal getið, að hér um bil alt það af skjölum, sem hér er, þekkist annaðhvort ekki annarstaðar frá eða er ekki annarstaðar jafngott eða betra, en kvæðin eru hvergi til nema hér að undanteknu tvennu eða þrennu. Mart af hinu þekkjum vér ekki heldur annarstaðar frá, ellegar það sýnir oss þá glataða texta af þeim ritum, sem um er að ræða.

Af skjölum, sem hvergi finnast annarstaðar, að því sem mér er kunnugt, eru öll þau bréf og reikningar, er snerta Gottskálk sjálfan eða hans ættmenn og er það ekki lítill flokkur. Þeirra er nokkuð getið hér að framan í æfiágripi hans. Eru þessi skjöl öll frá árunum 1543—1593. Af öðrum skjölum, sem ekki þekkjast, nema héðan, skal eg nefna hin helztu:

1308. Alþingissamþykkt um landsvistarsókn <sup>1)</sup>).

1311. Skrá um skattbændur á Íslandi <sup>1)</sup>).

Skrána frá 1308 nefnir Jón Sigurdsson í Safni II, 6, án efa eptir því sem Finnur Magnússon hefir ritað hana eptir syrpuinni á spássíu í eintak sitt af Espólíns árbókum. Síðari skrána hefi eg látið prenta í Dipl. Isl. II Nr. 205 eptir afskript Jóns af afskript Finns á spássíu í Árbókum hans. En Finnur hefir ráðið rangt fram úr skránni á einum stað og kemur sú villa fram í afskript Jóns. Mun eg á sínum tíma skýra frekar frá því í Fornbréfasafni <sup>1)</sup>. Að fyrri skránni hafði mér orðið mikil leit áður eg fann hana hér.

1344. Kafi úr máldagabók, sem kölluð er "Registrum Egils biskups" og þekkist hann ekki annarstaðar frá <sup>1)</sup>. Það er til í safni Arna Magnússonar blað eitt á skinni úr þessari máldagabók frá

<sup>1)</sup> Nú prentað í Dipl. Isl. IV, 8—11.

1339 og 1344 (Saudanesmáldagar), og er það alt og sumt, er til þeirrar bókar þekktist fyrr. Þessir Saudanesmáldagar eru prentaðir í Dipl. Isl. II. Bók þessi hefir því líklega verið til hér um bil heil á 16. öld og enn hefir verið töluvert til af henni á dögum Björns á Skarðsá, því í ritgjörð sinni um Spákonuarf tilfærir hann klausu þaðan, er ekki þekktist úr öðrum stað, en á dögum Árna hefir ekki verið eptir orðið, nema hið eina skinnblað, er eg nefndi fyrr. Annars er það einkennilegt að bókin er kend við Egil biskup, þar sem svo að segja alt það, er vér þekkjum af henni, stafar frá Ormi biskupi, og mun það vera svo að skilja, að Egill hefir byrjað hana, en Órmur síðan ritað inn í hana sína máldaga, en ekki stofnað neina sérstaka máldagabók sjálfur. Það er auðséð að séra Gottskálk hefir haft góðan aðgang að Biskupsskjalasafninu á Hólum, því að í syrpu hans standa enn fremur kaflar úr bréfabók Jóns biskups Vilhjálmssonar, að því er virðist.

1402. Heitbréf Þingeyinga í Svartadauða. (Dipl. Isl. III, 569).

1403. Heitbréf Eyfirðinga í Svartadauða. (Dipl. Isl. III, 571).

Þekkjast þessi bréf hvergi, nema frá þessum stað, og eru þau harla merkileg, og lýsa vel þeirri dauðans skelfingu, sem hefir verið á mönnum. Drepsóttin er búin að geisa um Vestfirði og nú heyra þeir hana dýnja á Jólaföstudni vestan um Húnavatnshöfning yfir Skagafjörð, og er hún komin alt til Óxnadalsheidar og fólkið hrynur niður. Í þessum nauðsynjum og háskasemdum ákalla þeir því guð drottin allsvaldanda og alla hans heilaga menn sér til nokkurs dagnaðar og lofa að leggja fé til Guðmundarskríns. Espólín hefir ekki haft þessi bréf, heldur farið eptir Nýa annál.

1415. Arfskiptabréf nokkurt.

Ýmsar alþingis samþykktir, kaupmálabréf Bessa Þorsteinssonar og Guðrúnar Tumadóttur og ýmislegt fleira.

Af skjölum, sem hér eru í eldri eða betri afskriptum en áður var kunnugt skal eg drepa á nokkur:

[1432]. Skiptabréf barna Lopts ríka, en hér samt árfært rangt (1413) eins og vant er. Af bréfinu eru ekki til neinar vel góðar afskriptir, en frumritið er týnt.

[1446]. Testamentisbréf Þorvarðs Loptssonar.

1464. Dómur um lambatoll af Eyvindarstaðaheiti.

1490. Dómur um heimsóknir í Launguhlíð.

1504. Þingskáladómur Þorvarðs lögmanns Erlendssonar, þar sem Torfi í Klofa er nefndur einna síðast, að því er menn vita.

1539. Þýjaskerja dómur um enska menn.

[1539]. Dómur Claus van der Marvizen og Erlends lögmanns um lausafólk.

1543. Dómarnir um Ceciliu Loptsdóttur.

1544. Dómur um Þorstein Rögnuson, og enn fleiri, svo sem dómur Þínings um skuldir Sunnlendinga, hér ártalslaus, en finst heimfærður til 1530.

En mart af skjölum er hér, sem stendur jafnhliða þeim af-

skriptum, er vér beztar vitum af þeim, og er því syrpan þar ágæt til samanburðar, svo sem Þíningsdómur 1490, Alþingisdómur 1527 um vranþan (betri hér en í transskripti Leyndarskjallasafnsins), hyllingarbréf Íslendinga við Eirík af Pommern 1431, Langa réttarbót 1450, Ljóstollasamþykktin 1265, Samþykktin um hnífaburð 1265, Alþingissamþykkt um vetrarsetumenn 1480, og enn fleira. Á bókinni eru alls um 160 *skjöl* og eru sum þeirra ágæt og flest öll að einhverju nýtandi.

Af kvæðum, vísum og þulum er hér æði mart frá miðöldunum og er merkilegt af því að fæst af því þekkist annarstaðar frá og er auk þess alt gamalt, það er að skilja eldra en síðaskiptin eða rétt frá þeim tíma. Af því að eg þekkti ekki þessa syrpu, þegar eg ritaði bók mína um íslenzkan kvæðskap á 15. og 16. öld (Kh. 1888), verð eg hér að skýra nokkuð ýtarlega frá þessum kafla. At stærri kvæðum eru hér nokkur, og mun eg nú geta þeirra:

I. *Burgeisdiktur* ("þessar vis[u]r eigu uid burgeisdickt"). Hann er alls 21 erindi, en bókin er fúin á þessu bili (bl. 9—10), svo að skallar eru hér og hvar í síðara hluta kvæðisins. Þó vantar ekkert erindi í með öllu. Kvæðið byrjar svo:

- |  |  |
|--|--|
| 1. J tobias sögu er talad um það<br>ad tiginn burgeis atti<br>ofur fiar oc sterkan stad<br>stoltrar kunnu herran það<br>unnu hionin huort odrn sem<br>matti. | 2. Ol vid henne vngan son<br>allt for nu sem fyrri<br>feck hann eina [frida] kuon<br>oc fie þar med sem þeim var uon<br>en fader hanz sat j sælu sinne<br>kyrri. |
|--|--|

En svo fer að faðir hans sleppir við hann öllum forráðum fjár síns og fer í hornið til hans, en sonur hans fer illa með hann og lætur hann búa á köldum hússvölum. En sonur gamla mannsins á son nokkuð stálpaðan. Hann biður föður sinn að gefa afa sínum nokkur klæði. Hinn tekur því nokkuð dræmt, en fær honum þó "vaðmálsdular" nokkrar handa afa hans, en pilturinn svarar því svo:

- |  |   |
|--|---|
| 13. Þetta skal ei fadir þinn fa<br>fus uil ec það geyma<br>þangat til [at] þier liggr æ<br>þuiligt mun þeir nægia þa<br>firir aunguan mun skal giof-<br>inne þinne gleyma. | 14. Slikan giore ec þinn kost þa<br>þier sialfum til handa<br>sem þu lætur fodr þinn fæ<br>fliotliga [mu]ntu þessu na<br>ein ueg skal ec þier atbun-<br>gingin uan[da]. |
|--|---|

Fer þá svo, að alt kemst í sátt og samlag, og að gamli maðurinn fær nú góða daga. Niðurlag:

21. Af þessum dæmum dragit þier mark  
hue dagliga mun þeim uegna  
er fedginum sinum þof oc þiark  
eða þeim giora nockud meinlegt hark  
lydum mun það liotlegt þickia at fregna.

II. Kvæði, sem kalla mætti *Burgeisvísur*, til aðgreiningar frá næsta kvæði á undan, og er efni beggja samskonar, nema hvað það gerist í "Frankaríki", sem hér er sagt frá, en þó er sá mun-



Þá kemur vísa, sem í raun og veru er kvæðisauki (interpolation, Schev. bls. 34):

[Gæzku] safna  
skal gýma hver  
er uill hyggindi hafa &c.

Þá má rekja erindin í annari bók hjá Scheving: II, 2; II, 3; II, 6; II, 7; II, 8; II, 9. Þá kemur afbökud vísa:

Hreinlifur vertu  
oc hræst þinn lærefavdr  
heidsær(!)  
til farsælu sinnar

skal madr ei frett reka  
ne þess ön ala  
gvd veitt allt giörst.

Þá má aptur fylgja Scheving: II, 12; II, 13; II, 14; II, 15; II, 17; II, 18; II, 19. Á spássíu stendur: "nær holda finnur spyrdur margs enn segdu fatt", og mun það hafa átt einhverstaðar inn í kvæðið.

V. *Heilræðavisur*, ferskeyttar, 17 að tölu, líklega eptir séra Gottskálk sjálfan.

Upphaf:

Sio ero hluter sagder hier  
sie honum mestr æ leidi  
fyrdar skyldu forða sier  
at fa firir drottins reidi.

Niðurlag:

Fielage lat þier falla liett  
þad fader himna uill ueita  
skapara þinn ef skilr þu rett  
skyllder þu alldrei reita.

VI. *Barbirskvæði* (þ. e. Rakarakvæði), sem án efa mun vera frá fyrra hluta 16. aldar eða, ef til vill, eldra. Eptir Gottskálk sjálfan getur það naumast verið, því að í því eru þær villur, sem ekki er líklegt að hafi fram komið nema gegnum afskriptir, og sízt hjá höfundinum sjálfum. Kvæðið er sérlega skemtilegt, og minnir æfintýrið mann á sumar sögurnar í Þúsund og einni nótt. Eg man ekki eptir neinu samkynja íslenzku kvæði frá svo gömlum tímum, og er réttast að tilfæra það hér, svo að því sé þar með borgið frá gleymsku. Það, sem eru augljósar afskriptavillur, leiðrétti eg.

Barbirskvæði.

- |  |   |
|--|---|
| <p>1. [Letrin greina<sup>1)</sup> skotnvm skyr<br/>skemtan margra landa,<br/>j einglandi eitt æventyr<br/>ytvm bar til handa,<br/>æ einvm storum stad<br/>klavstrid stod med micille<br/>mackt,<br/>mynkar hielldv það.</p> <p>2. Sa er einn mynkr j sofnvd<br/>þann,<br/>at syslv hafdi mesta,<br/>gozit stadarinz geymdi hann,</p> | <p>gvll nadi all dri bresta.<br/>[Þenna brodur<sup>2)</sup> bar<br/>opt at einne barbirz bvd,<br/>beint æ stræti uar.</p> <p>3. Barbir hafdi feingit fritt<br/>fiodit sier at eiga,<br/>vid hana talade broder blitt,<br/>hann bavd henne fofnis teiga<br/>opt til blidu bandz,<br/>en fordaz villdi fallda þoll<br/>fifling klavstramanz.</p> <p>4. Brvdren sagdi barbir til</p> |
|--|---|

<sup>1)</sup> [Letrid greiner, hdr. <sup>2)</sup> [Þann ei broder, hdr.

- at broder vill hana ginna;  
feigen hann anzar fallda bil:  
til fiarenz skaltv vinna  
oc vera vid kvflvng kat,  
tak vid silfri kæran kvint  
oc j kistv ockra lat.
5. Kom til brvdar boka tyr  
bavga þollar at vitia,  
vefiar grvnd var harlla hyr,  
hvn bavd mvnk at sitia,  
þav mæla margt oc hliott,  
giora þav rad at garpren skal  
ganga þangat vm nott.
6. Mvnkren kemr at kvelli þar  
oc kallzar þegar vm svanna,  
[hvgzat er eitthvert honvm <sup>1)</sup>  
par  
at heilsar þvndi <sup>2)</sup> nanna  
oc fagnar recknm flíod,  
kastar vndan kvfli sin  
at kærv digrvm siod.
7. Hneiger hana j hvilv nidr  
oc hvghi nad at þiggia,  
hinvm var ei[g]i fangit frídur  
at flíod sitt sier hann suo  
liggia  
oc skyzt vr skotinv hartt  
hvgzar hann at havkla meidur  
skvli [hier] ecki leika mart.
8. Birkeþepen barbir þreif,  
beraz mvn valla meire,  
setti hann mvnkz j svardar  
kleif  
svo hann þvrfti ei fleire,  
þegar la drenguren davdur;  
flíodit taladi oc fellði tar:  
þar for þitt lif oc avdr.
9. Barbir svaradi, oc brosti at,  
þv ber þic vel, min kæra,  
vid mvnvm <sup>3)</sup> þennan mvnk j  
stad  
til mangara <sup>4)</sup> hvsa færa  
þav standa strætvm æ;  
garpar tveirhafageymtsin þing
- glvgga einvm hia.
10. Segger voro j svefne þa  
at setr hann mvnk vid glvgga,  
þreifla lætur hann þingvm æ  
sem þiofr væri vanr at rvvga  
oc hleyp[ur] bralla æ bravt,  
þickiz komen vr krankri neyd  
oc kastar allre þravt.
11. Lvndar hringz j lopte tveir  
lagv oc hofdv nader,  
fedgar woro fyrdar þeir,  
flíotlega vakna bader,  
fer en yngri æ fætr,  
hvxa villði hann vm þing,  
er hengu vti um nætr.
12. Þegenen sier hvar þrioturen  
stendr  
oc það er giort til pretta,  
æ mangara þingum hefur  
hann hendr,  
en hinvm var illt vid þetta  
oc þicer sem þiofur sie,  
gioriz nv garpren grimdar-  
fvllr  
oc gripur rotartrie.
13. Lemr þa davdan darra<sup>5)</sup> niord  
dreingur med ollu afle,  
naren fell[ur] nidr æ jord,  
nv ero brogd j taffi,  
harckit heyrði þa,  
kemr en eilðri kappen vt  
oc kennez mvnk hvar ed la.
14. Hormvlega þa hryggvizhann,  
hiorfer taladi af blecki:  
þv hefur drepit enn dyrsta  
mann,  
daren þin, firir ecki  
eda ertv orden ær;  
honvm <sup>6)</sup> fra ec kreista hvarm  
æ sier  
oc hræzlu noga fær
15. Mangaren yngri mælti þa:  
miog <sup>7)</sup> er ec komen j vanda,  
þiof vid glvgga ec þottvuz sia

<sup>1)</sup> [hvgzat er honvm eitthvert, hdr. <sup>2)</sup> þvndr, hdr. <sup>3)</sup> skvlvm, hdr  
<sup>4)</sup> margra, sýnist standa í hdr. <sup>5)</sup> randa, hdr. <sup>6)</sup> þannig. <sup>7)</sup> nv, hdr.

- þingvǫm ockrvm granda,  
 ec slo hann med storvm staf,  
 þrífvǫz ec svo at þar for lif  
 þegns oc sǣmder af.
16. Svaradi þannen svipt[e]r  
 avdz,  
 sart mun sliku vallda:  
 mvnken hefr þv myrt til  
 davdz,  
 megum ei kyrru hallda,  
 svo ligge hann hier vid lopt,  
 drogvǫm hann fram til barb-  
 irz bvd  
 þvi broder kom þar opt.
17. Barbir sagdi brvdi sin:  
 bvit er nv til vada <sup>1)</sup>),  
 mangarar fivttv mvnk til  
 min,  
 margt er enn til rada,  
 þo er mier þvngt j hvg,  
 ei skal sia en ille mvnkr  
 aka mier enn æ bvg.
18. Til mylnv dreingia mvnk-  
 ren sa  
 mallt var vanr at reida,  
 finna skal hann en þegna<sup>2)</sup> þa,  
 þad mun vera til greida,  
 oc sǣker sidan mar.  
 þegenen setr æ þofa hiortt  
 þann er davdur var.
19. Barbir tekr oc ber j hne  
 belgi malz enz davda,  
 j garpzens lætr hann greip-  
 [u]r trie,  
 gioriz nv stefnt til navda;  
 fellega <sup>3)</sup> fakren rann,  
 keraz <sup>4)</sup> tok þa kvblzens  
 hattr  
 at krakur mylnu fann.
20. Þegar at hrafn at hvse kemr  
 havldar bregda blvndi,  
 hrotta lvrkr j hvrdum nœmr,  
 hatt j lopti dvndi,  
 mylnaren <sup>5)</sup> mællti þa:
- hver vill briota vpp hvs vm  
 nætr  
 herianz son skal sla.
21. Nocktr stock vpp nada tyr  
 oc nadi garpstaf einum,  
 dreingren sidan at dyrunum  
 snyr  
 oc duelz ei ferdum neinum,  
 finnr j myrkri mann,  
 hvxar þad med sialfum sier  
 at sa vill briota rann.
22. Kvennar<sup>6)</sup> styrir kylbo leggr  
 kvfla meidz vid eyra,  
 datt vr sæti darra heggr  
 dyngen<sup>7)</sup> matti heyra,  
 sia var seggren bradr,  
 kemr j dyrnar dreingren hinn  
 at dvalldiz eptir adr.
23. Mvnken kenne mo[n]dvlz  
 vidur,  
 minka fra ec hans kæti,  
 hleyp[u]r þegar vr hvse nidr,  
 heimzlig voro hanz læti,  
 oc hefr æ brod[u]r hond,  
 kappen finnr at komumadr  
 er kalldr oc svipt[u]r ond.
24. Þegenen taladi þeygi gladr:  
 þar legg ec [vid] sære  
 svo vill ec heill en hafi madr  
 ec hvgda. at þiof[u]r væri  
 þvi svefnen sette mic;  
 tak til rada reckren godr  
 riett ec treysti æ þic.
25. Eg kann [radin eingin<sup>8)</sup>] god  
 þav ock[u]r sie til snvdar:  
 flytia skulum uid fleina riodr  
 fram til barbirz bvdar  
 oc leita ock[u]r lifz,  
 þat kann vera, þegenen at tier,  
 at þeim hafi borit til kifz.
26. fyrdar stydia stala tyr<sup>9)</sup>  
 stirdan fram til bvdar,  
 recken settv ranz firir dyr,  
 rett eru ei flærder þrvdar,

<sup>1)</sup> voda, hdr. <sup>2)</sup> frida, hdr. <sup>3)</sup> = ferlega. <sup>4)</sup> = kerrast. <sup>5)</sup> fra ec at  
 bætir hdr. inn í. <sup>6)</sup> = kvennar = kvarnar. <sup>7)</sup> = dykninn. <sup>8)</sup> [eingen radin, hdr  
<sup>9)</sup> meid, hdr.

- oc skvnda æ bvrtn skiott,  
flyta nv sier fyrdar heim  
oc fara svo heldur hliott.
27. Lystir barbir at long er nott  
at lita vt at vanda,  
getr at lita garpren fliott  
gavr firir dyrvm standa,  
ber hann sier firir briost:  
þæfen gioriz nv þessi mvnk[r],  
það er mier ordit liost.
28. Talar hann riett af reidi fvllr,  
rvnn[ur] fræningz skida  
ei skal her[i]anz hlioda vllr  
hier til morgunz bida  
oc [þui skal ec <sup>1)</sup>] launa þier,  
þic skal ec draga vm þyrne  
oc griot  
þralatur ertu mier.
29. Halren flyter ferdum þa,  
en finna <sup>2)</sup> þvngr er gassi,  
barbir fer med brodur sua <sup>3)</sup>  
sem beitz hann firir hlassi  
oc kemr at klavstri allt;  
regluherra heimiliz hvsit  
hefur sier inne avallt.
30. Færer þangat fleina vidr  
fyrre nefndan mvnka,  
setr hann svo æ sæti niðr  
at segger heyrdu ei dunka,  
oc skundar æ burtn bratt;  
æboten uar jafnan vanr  
at ganga þangat um natt <sup>4)</sup>.
31. Sveinn hans skylldi sia til adr  
at sie þar ecki manna,  
reckren uar vid ronar <sup>5)</sup> bradr,  
rannit for at kannu,  
finn[ur] recken fliott:  
haf þic j bortv <sup>6)</sup>, ed holdren  
kuad,  
minn herra kemr hier skiott.
32. Fvrðv vartv faviss madr <sup>7)</sup>  
þu fort æ herrans sæti,  
rym j bvrtn, kuad reckren  
gladr,  
ryckiz [hinn] vid læti  
oc situr þo ei at sidr,  
sveinnen gieriz nv æfr oc odr  
oc j ordum helld[ur] stridr.
33. Sveinnen tekr sverð j mund <sup>8)</sup>,  
sa ec høggen valla,  
setur hann hliott j heiptar  
lund  
hinum sem nu vard falla  
oc hann vard leikenn hartt,  
næsta fær sa narenn <sup>9)</sup> kalldr  
nogu høggit mart.
34. Kloti sverðz at kleckti sær <sup>10)</sup>  
kappa hinn at þagdi,  
datt vr sæti dreingren hnar <sup>11)</sup>  
davidur at skomv bragdi;  
faret <sup>12)</sup> er fiorvi min,  
nema þier herran hialpit til  
med heilum radum þin.
35. Meidir bagla mællti nu:  
minka ydrar stettir  
lifit [þitt mvnt lata þv <sup>13)</sup>  
ef lydren þetta frettir;  
skal ec en drygia dad,  
ec hefi sied j samre stund  
seggium allgott rad.
36. Barbir einn æ brvdi sier  
brogdottr er vid recka,  
þessi mvnkr at þv drapt hier  
þar var vanr at drecka  
oc sat þar jafnan sid;  
færum þangat þenna man  
þegar æ samre tid.
37. Ef bragnar sia vid barbirs sal  
brod[ur] þenna kallda,  
það mvn verda þegna tal  
at [þessv megi hann <sup>14)</sup>] vallda  
oc gefvm nv gætr at þui  
at ei vakne ytar þeir  
at ero hier klavstrenv j.

<sup>1)</sup> [skal ec þui, hdr. <sup>2)</sup> = firna. <sup>3)</sup> suo, hdr. <sup>4)</sup> þannig. <sup>5)</sup> = raunar  
<sup>6)</sup> = burtn. <sup>7)</sup> mann, hdr. <sup>8)</sup> hond, hdr. <sup>9)</sup> maduren, hdr. <sup>10)</sup> æ hdr.  
<sup>11)</sup> = knár. <sup>12)</sup> faren, hdr. <sup>13)</sup> [monv þier lata nv, hdr. <sup>14)</sup> [megi hann  
slikv, hdr.

38. Taka þá bader tiorgv þvnd  
oc treysta orkv sinne,  
bera þá davdan brodda <sup>1)</sup>  
þvnd  
bvrt af mvnka jnne  
oc gioriz hann þvng[u]r þeim,  
geta þó komit j greindan stad  
oc ganga sidan heim.
39. Litit sefur lavfa briotr  
at lvdz hefur byrdum vnder,  
geck af reckiu geira niotr,  
getur þá <sup>2)</sup> recken fvndit  
oc talar med sialfum sier:  
slavttvren gioriz svo sleitv-  
fvllr  
oc slimez einat[t] hier.
40. Hyggr at von <sup>3)</sup> mvne vera  
dagz,  
veiter svaradi bavga:  
þui munu holldar hafa til  
plagz  
[hingat at flytia <sup>4)</sup> dravga  
oc hardnar hvgren minn,  
þrafylgt þice mier þingen j <sup>5)</sup>,  
þó skaltu burt um sinn.
41. grip[u]r stirdan geira hegg,  
giorer nv stræti at kanna,  
kemr hann fram med kalldan  
segg  
kirkiu reglu manna,  
mædi micla fær,  
garpen leggr a grat[u]r niðr,  
gioriz nv deigi nær.
42. Mangare, barbir mællti, nv  
myn þer vest at biarga,  
skemdarmadren skil ec at <sup>6)</sup> þu  
skvnda [mvnt] til varga,  
oc [þar skilz hann <sup>7)</sup>] vid hal,  
litlu sidar at kluckaren kemr  
kirkiu <sup>8)</sup> athuga skal.
43. Finn[u]r skiott þann fleina  
þrott  
at farit er lif vr briosti,
- kappen hleypr j klavstrid  
fliott,  
kallar hatt af þiosti,  
sa var eigi seinn,  
diarfiga seiger hann dreingi-  
vm nv  
at davdr er mynkren einn.
44. Bragnar marger bregda vid  
og bratt til kirkiu renna,  
aboten og yta lid  
aller þottvz kenna,  
bagla <sup>9)</sup> taladi briotr:  
seggren sa <sup>10)</sup>, sem sviptr er  
avnd  
sott hefur davden skiotr.
45. Segger þenna seima niord  
settu j molldar klædi,  
garpren var þvi grafen j jord  
sem greiner songva fráði,  
allt sem standi kyrt <sup>11)</sup>.  
Þrenner ero þeir þegnar adr  
at þiciaz mvnk hafa myrt.
46. Mangara <sup>12)</sup> finn[u]r barbir  
bratt,  
bragna þann ueg neyddi,  
sagdiz sied hafa a svartre natt  
at son hanz mvnken deyddi  
med einu miclu tre,  
viler ec leynd liotum glæp  
þa legg mier til þess fie.
47. Mangare anzadi <sup>13)</sup> yfrit ravdr:  
ecki ma ec þess dylia,  
giarna vil ec þier veitiz avdr  
ef vill þv yfer það hylia,  
oc þessu kavpa þeir,  
fæ honum sidan fvllgott fie  
fyrdar bader tveir <sup>14)</sup>.
48. Einnen <sup>15)</sup> for med ollum þeim  
sem adur kuædit greindi <sup>16)</sup>:  
barbir gefa þeir þylgiu eim  
[ef brodr <sup>17)</sup>] mordi leyndi,  
oc gioriz nv garpren rikr.  
frett hef ec ei at flærdarmadr

<sup>1)</sup> darra, hdr. <sup>2)</sup> þó, hdr. <sup>3)</sup> skamt, hdr. <sup>4)</sup> [at flytia hingat, hdr. <sup>5)</sup> ny, hdr. <sup>6)</sup> oc, hdr. <sup>7)</sup> [skilz hann þar, hdr. <sup>8)</sup> kuædr(!) hdr. <sup>9)</sup> baglar, hdr. <sup>10)</sup> þannig. <sup>11)</sup> þannig. <sup>12)</sup> Mangare, hdr. <sup>13)</sup> svaradi, hdr. <sup>14)</sup> þeir, hdr. <sup>15)</sup> = Einn veg. <sup>16)</sup> greiddi, hdr. <sup>17)</sup> en broder, hdr.

- fyndiz annar slíkr.  
49. Drafnar audur, dreingium til  
dreckum herianz erú,  
oc er nv best at barbirs spil  
bvrttu hiedan af hverfi;

tokum vpp villdara tal:  
lofum þann gvd<sup>1)</sup> sem leysti  
oss  
oc leggium þetta skial.  
amen. amen.

VII. *Hofmannskvæði*, og er það gamalt, líklega ekki yngra en frá 15. öld. Það ber það með sér að milli afskriptar séra Gottskálks og frumritsins verða að liggja margar afskriptir, ellegar þá að kvæðið hefir geingid leingi í manna munni og aflagazt nokkuð í meðförunum á líkan hátt og þjóðvísur, sem ekki hafa verið ritaðar upp fyrri en seint. Höfundurinn snýr síðast orðum sínum að kvenfólkinu, og mætti, ef till vill, halda, að þetta hafi verið ort til gamans í vikivaka, og væri þetta þá eitthvert elzta vikivakakvæði, sem nú er til nokkurn veginn heilt. Handritið er á því bili, sem kvæðið stendur, nokkuð fúit og er því skalli í kvæðinu. Kvæðið lýsir vel þeim tímum sem það er ort á, og er gustuk að leysa það úr þeim álögum að liggja í þessari fúnu syrpu, og læt eg það því fylgja hér, en hirti ekki um að fylgja rithætti handritsins, því að hann er sýndur á næsta kvæði hér á undan.

*A minn sann,  
segir hofmann.*

*Hofmannskvæði.*

- |  |   |
|--|---|
| <p>1. Hofmann svarar, sem hermt<br/>er frá,<br/>hylkizmann í kotinu lá:<br/>undarlegur er aulinn þinn,<br/>ekki ertu líkinn minn.</p> <p>2. Liggir á palli og vaktar börn,<br/>rorrar upp sem gömul örn,<br/>[á] bakinu hrísið ber hann inn,<br/>hindur úti kapalinn sinn.</p> <p>3. Ýmist æðir hann út og inn,<br/>alt er burt af hnjánum skinn,<br/>brendar eru brækur um lær,<br/>olbogar standa út og tær.</p> <p>4. Þykkva leista og þunna skó,<br/>þó eru skæðin heldur mjó,<br/>vondum leppum vefur sig að,<br/>[vill hann ekki<sup>2)</sup>] fara í það.</p> <p>5. Ýmist skelfr hann upp eða<br/>niðr,<br/>aldri er honum í rúmi friðr,<br/>stynur af kulda og stymrar<br/>opt,<br/>stendur upp og fer í vott.</p> | <p>6. Fyrðar hafa mig frætt á því,<br/>hann felur sig jafnan búrinu í,<br/>þegar að seggir sækja hann<br/>heim<br/>sjálfur lokar hann hurð fyrir<br/>þeim.</p> <p>7. Svo vil eg heill, eg segi það<br/>líkt,<br/>svarar hinn er kveðr um slíkt,<br/>að leggjast í það leiða kot<br/>sem lostinn væri hundr í rot.</p> <p>8. Hofmannlegur er halrinn sá,<br/>eð hefir sig jafnan kotinu frá,<br/>með ríkismönnum ríðr á burt<br/>reiddur upp í æru og kurt.</p> <p>9. Stóran bitil og sterkan hest,<br/>og stendur af því blóminn<br/>mest,<br/>fyrðar hafa svo frábær þing,<br/>hans er kápan streingd í<br/>kring.</p> <p>10. Harðan bok[lara] hendi í<br/>-----</p> |
|--|---|

<sup>1)</sup> gvdz, hdr. <sup>2)</sup> [eckki uill hann, hdr.

- líta b[rand] og bakkakólf  
bundnir neðan v[íð] p . . .
11. Ber hann kross og ber hann  
hníf,  
klénan linda um sitt líf,  
röggvarhettu og ryktan stakk  
og reisir ofan að mjóan hatt.
12. Þó að hann sé af þjófaætt  
og þrennum verðum hafi sig  
bætt,  
þegar hann kemur í garpa  
safn  
góðum dreingjum telst hann  
jafn. *kvað hofmann.*
13. Þegar hann kemur í gríðar  
þey  
grípur bæði kost og mey,  
öll[u]m gerir hann skötnum  
tjón  
á minn sann skeytir einn kot-  
ungs son. *kvað hofmann.*
14. Bæði vill hann stinga og slá  
stela og ræna öðrum frá,  
ýtum þykir það haska síð,  
hann skeytir ei um kirkjufríð.
15. Leidir út kú og lætur inn  
hest,  
rýr hann þanninn kotsa mest,  
krofið skal ofan, en ketill-  
inn upp,  
og sníður í burtu allan hupp.
16. Þá eð ríkismanninn rekur á  
braut  
burt er horfið alt hans skraut  
. . . eð heldur en ekki á,  
aptur og fram hann vappar þá.
17. Dauflegur er nú halrinn sá,  
húsgangsstiginn hann gár  
uppá,  
[á] bakinu ber hann börnin  
tvau  
og bograr laungum fram með  
þau.
18. Kemur hann heim til kot-  
ungs þá,  
kaldur og freðinn neðan að  
hnjá <sup>1)</sup>,  
læzt hann vera í lyndi dæll:  
ljá mér hús þin, bóndi sæll.
19. Bóndi svarar, sem birt er mér,  
brostíð hefur nú hamingjan  
þér,  
ekki mun þetta hofmann sá,  
eð hrækti fyrri kotunginn á?
20. Hofmann svarar og hreystir  
sig:  
hent hefur þetta fleiri en mig,  
má það er yfir margan fer,  
mun nú öðrum fang sem mér.
21. Köllumst sáttir kotsi minn  
og kirnum ekki leingr um  
sinn,  
við höfum brugðist brigz-  
lum því,  
sem báðir eigum nokkuð í.
22. Eg vil nú gjarnan vera hjá  
þér  
og vinna alt þú skipar mér  
heldur en fara þá húsgang[s]  
ferð  
og hafa þó aldrei hálfan verð.
23. Skrittu <sup>2)</sup> inn í grenkott mit,  
gambríð trúi eg að minki  
þitt,  
vinnu brögð og verka skamt,  
vil eg vita hvað þú kant.  
*segir bímann.*
24. Bæði kann eg að brýna og slá,  
bukka fisk og róa á sjá,  
fara í skóg og fella við,  
fa[l]ska vil eg í eingu þig.
25. Kvæði og fræði falli mitt,  
en frúnar taki nú kalsíð sitt;  
heita má það *Hofmannsbragr*  
hvort er vill eða *Kotunga-  
slagr. segir bímann.*

VIII. *Vísur Skáld-Helga*, eða vísur sem eru eignaðar honum,  
en sem munu vera æðimikið yngri og eg ætla vart eldri en frá

<sup>1)</sup> hnjá, hdr. <sup>2)</sup> r.: Gaktu.

14. öld eða síðar. Helgi var uppi eins og menn vita um 1000 og þar eptir. Saga hans hefir einhvern tíma verið til að minsta kosti í sögnum manna á meðal, og gegnum allar miðaldirnar hafa menn vel vitað skil á Skáld-Helga. Hafi Skáld-Helga saga nokkurn tíma verið vituð, þá er hún glötud nú fyrir langa laungu, en til eru fornar rímur af Skáld-Helga, sem vel geta verið ortar síðla á 14. öld. Þær eru prentaðar í Grönl. hist. Mindesm. II, 419—475. Það er því ofboð skiljanlegt, úr því Skáld-Helgi var svo tíður mönnum á miðöldunum, að menn hafi farið að leggja honum ýms ljóð í munn. Því miður er handritið svo maukfiúð á þessum stað (bl. 75<sup>b</sup>), sem kvæðið er, að nú eru miklar skellur dottnar úr. Vísur þessar eru svo:

- |  |  |
|--|--|
|  | visvr xuj <sup>1</sup> ) mælltar er skaldhelgi kuad.   |
| 1. [Mæt me]nia hlid<br>miog syndiz blid<br>allfogr oc frid<br>feck ec af þui strid<br>[vist er svegd]an svort<br>samleit oc biort<br>vær vm uestra giort <sup>2</sup> )<br>vin . . . . . | [e]r ulfa kiaptr<br>allsialldan aptr<br>er ei geispan [god<br>gralynt þykir fl]iöd<br>3. [Hefir fiöllynt flagd<br>frami]t illsku bragd<br>oc ginntan gaut<br>fra gullaz laut.<br>[skallt skvnda þu]<br>skiott burttv nu.<br>far fiflan hier<br>fra augum mier. |
| 2. . . . . skiot<br>skrimslig oc liot<br>fvl flogdum lig <sup>3</sup> )<br>frek u . . . . .  |  |

IX. *Nokkrar gátur* í einum flokki. Tel eg það merkilegt að finna gátur í svo fornu handriti, því allur þorri þeirra gátna, er vér nú þekkjum á Íslandi, eru frá 17., 18., og 19. öld. Til eru þó nokkrar gátur á skinni í AM. 687. 4:to frá c. 1480, en ekki hafa þær verið notaðar við gátnasafn það, er Bókmentafélagið gaf út 1887. Alls eru gátur þær, er finnast í syrpu séra Gottskálks tíu að tölu; koma fjórar af þeim heim að nokkru leyti við gátnasafn Bókmentafélagsins, en eru þó að sumu leyti aðrar. Gátur þessar tilfæri eg hér eins og þær standa í bókinni:

- |   |   |
|---|---|
|   | gat[u]r nocrar.   |
| 1. Hver er sa enn sterke<br>j stock er hann settur.<br>stydur at navta hud<br>fvglz hefr hann heite<br>fer vm elld styndum.<br>þa er hann leystr a lær. | j stulldar stad<br>giorer hann man fiollda men<br>fylskinn epter<br>j flestum stad<br>þar hann um vollenn vagar.<br>um har. |
| Optliga kemur hann  | 2. <sup>3</sup> ) Hvert er það þing.<br>xiiij <sup>4</sup> ) blomstur j sier  |

<sup>1</sup>) = sextán. <sup>2</sup>) þannig. <sup>3</sup>) Sbr. Íslenzkar gátur Nr. 741. <sup>4</sup>) = tungl.  
Sbr.: Tólf á ári eru tunglin greið,  
til ber þrettán renni.

- enn j hueriu blomstre  
 ero iij hreidr  
 en j hueriu hreidri  
 ero vij fvglar  
 oc æ sitt sierligt naff[n] huer.  
 [um árið, mánuðina,  
 vikurnar, dagana]
3. er sa enn eine  
 opt er hann æ settr  
 marglætiz kona  
 æ midiu bake  
 huiluklædi æ hliðum
5. Sa ec j beckiar backa  
 blodhus yfer dusa.  
 þui toktu ecki upp oc bartu heim sagði husfrya oc gauldiri  
 gogum(!)
- Odu avxna bruder  
 agna mod j gagnum <sup>1)</sup>.
6. Kona gekk til hus oc bad sier skyrpu. Þar for epter herpipa  
 oc heidenrumpa <sup>2)</sup>.
7. Kall lagði sitt hartt uppa kerlingar suart  
 þa linadiz hanz hartt en raknade hennar suart <sup>3)</sup>.
8. Gyttu <sup>4)</sup> gattu minnar  
 gridka leit æ mille fota sinna  
 þar [uar] firir þistill  
 þar uar gaddr firir oc geitarhorn.  
 stong oc hrærir.
9. Kall atte þriar ær drepr eina þa eru fiorar <sup>5)</sup>.
10. Radtu af hende mier firir framan ulfid fagrt essid  
 oc fugla nofn rindar pryði.

slater osoden <sup>6)</sup>.

Náskyldar gátunum eru hér ýmsar þulur, svo sem talgátur og annað þesskonar. Ganga enn slíkar talgátur meðal manna á Íslandi, svo sem:

Sextán eru bitar í Sólheimaskála,  
 sextán hanar á hverjum bita,  
 sextán hænur hjá hverjum hana,  
 sextán ungar hjá hverri hænu <sup>7)</sup>.

[65, 356].

En Séra Gottskálk drepur hér á sumt, sem eg ekki kannast við í þeirri grein, og skal eg tilfæra orð hans sjálfs:

<sup>1)</sup> gengum, hdr. Sbr. Isl. Gátur Nr. 834. <sup>2)</sup> Sbr. Ísl. gátur Nr. 812.  
<sup>3)</sup> Sbr. Isl. gátur Nr. 787. <sup>4)</sup> = Gettu. <sup>5)</sup> Sbr. Isl. gátur Nr. 776. <sup>6)</sup> Þessi gáta er þarud á bl. 66<sup>a</sup>:

Hver er sa magur modbræðra þinna  
 þier er skyllðaztr. faderen seigi eg.

<sup>7)</sup> Frá Magnúsi Einarssyni úrsmíð í Kaupmannahöfn.

1. bl. 21<sup>b</sup>. "[Þ]a er jn kom maður æ hallar golf. Þat er iij oc xx bisunder oc xiiij [h]undrud oc er tolfraett hundrat huert oc at auk xij stafer.

Þa er lidet af gnod xl þusunder oc uiije oc Lxxx [oc] xuj menn oc er tirætt hundrat huert."

2. bl. 50<sup>a</sup>. "Svo margt lid kalls c. m. oc xx oc vj. m. oc vc oc xx menn oc vij betur <sup>1)</sup>.

Svo margt grylu lid xxx þusunder ij. m. j einum belg <sup>2)</sup>.

Enn lidit æ gnod xxx þusundir oc iij þusunder oc iijje oc Lxxx. <sup>3)</sup>

Hina fyrstu af talgátum þeim, er séra Gottskálk nefnir hér, þekkjnm vér með nokkurn veginn vissu, af því að hann tilgreinir upphaf hennar: Inn kom maður á hallargólf. Getur einginn vafi á því verið, að það er sama gátan og prentuð er í Almanaki Þjóðvinafélagsins fyrir árið 1876 bls. 35 eptir gömlu kveri í safni Arna Magnússonar 193. 8:vo. Þó er hver þetta ekki eins gamalt og þar segir ("frá hérumbil 1600"), því að á kverinu er vísa, sem er ort 12. Marts 1615 (sjá rit mitt Om digtningen på Island i det 15. og 16. årh. Kh. 1888 bls. 481) og mundi því láta nær að kverið væri skrifað um það leyti. En gáta þessi er þar svo:

Karl kom inn á hallargólf,  
hafði í hendi stafina tólf,  
en í hverjum stafinum kvistirnir tólf,  
en á hverjum kvistinum lafin tólf;  
á hverju lafinu pungarnir tólf;  
á hverjum pungenum teningarnir tólf;  
á hverjum teningnum angun tólf.

Hversu mart var af öllum staf?

En eg fæ ekki séð hvernig reikningur Séra Gottskálks á að koma heim eptir þessum texta gátunnar, er nú þekkest, því að eg sé ekki betur en að af öllum stafnum eigi að vera 35, 831, 808. Það liggur því nærri að ætla, að séra Gottskálk hafi kunnað gátuna öðruvísi, ellegar þá að reikningur hans sé brjáláður.

Um talgátuna um "líðið á gnoð", er alt óvísara enda munar reikningi séra Gottskálks þar mikið. Á fyrra staðnum segir hann "líðið á gnoð" vera 40,896, en á síðara staðnum telur hann það ekki vera nema 34,480 og verður sá skakki 6,416. Það er því ekki eptir þessu hægt að ákveða með vissu hvaða gáta þetta sé, og eg man ekki eptir neinni talgátu "um líðið á gnoð", en hér kynni þó að vera átt við gátuna, er bergbúningur á að hafa boridd upp fyrir Ólafi konungi Tryggvasyni, þegar konungur spurði hann, hve mikinn lídsafli hann hefði og Karl svaradi:

Eg á tólf báta fyrir landi  
og tólf menn á hverjum báti,  
tólf seli drepur hver maður

<sup>1)</sup> p. e. 126, 527; <sup>2)</sup> p. e. 82,000; <sup>3)</sup> p. e. 34,480.

og í tólf leingjur er skorinn hver selur  
og hver leingja er skorin í tólf stykki,  
þá eru tveir um toddann,  
og teldu þar af, kóngur. [Huld 1890 bls. 20].

En væri það svo, að séra Gottskálk ætti við þessa þulu, þá skakkar reikningi hans næsta mikið, því að eptir mínum skilningi á pulunni ætti lið Karls að hafa verið 497,664, og er það margfalt við það sem hjá séra Gottskálki er reiknað.

"*Gryflulið í einum belg*", segir séra Gottskálk sé alls 32,000, en eg minnst ekki neinnar þulu, er teli lið Grylu. Þó má vera að einhverir kunni hana enn.

Nokkuð svipaða þulu, en þó dálítið annars kyns, tilfærir Gottskálk prestur í syrpu sinni (bl. 50<sup>a</sup>) og er sú rituð í bókina 1544, eins og pulnágrip þau er eg nú tilfærði. En þetta er þula um *aldrana*, hin sama og prentuð er í Þjóðvinafélagsalmanaki fyrir 1877 bls. 39. En hún er svo hjá séra Gottskálk:

Grisalldr 1) iij vetur.

þrir grisalldrar 1) j hundzalldri.

hundz alldrar þrir j hest[s] alldri.

hestalldrar þrir j manz alldri.

manz alldrar þrir j arnar alldri.

arnar alldrar þrir j elgz alldri.

elgz alldrar þrir j eikar alldri.

eikar alldrar þrir j gaumlu aulld.

[3. m. uala firir modrvvalle 2).

Bæði talgáturnar og þessi þula hin síðasta hafa það sér til ágætis fram yfir flestar íslenskar gátur og margar þulur, að þær munu vera æði gamlar.

Af einstökum vísunum, sem eru í syrpu hér og hvar á stangli eru helzt merkilegar vísur um og eptir Jón biskup Arason, sem allar eru ókunnar áður, nema ein. Séra Gottskálk hefir sjálfsagt verið handgeinginn Jóni biskupi og sonum hans, því að fyrir ættar sakir og auðs og svo atgervis hefir hann verið með göfugustu og dýrstu klerkum talinn þegar á yngri árum. Hefir Jón biskup séð það, að hann muni hafa átt nokkuð mikið undir sér og því eflaust viljað hafa fylgi hans. Má og sjá álit hans, hvert það hefir verið, er honum var helzt trúað fyrir sendiförinni til Snóksdals að leita biskupi lausnar, eins og áður er getið. En Gottskálk hefir ekki farið leingra en honum sjálfum sýndist í fylgi við Jón biskup, og er ekki trútt um, að honum hafi þótt ganga nógu mikið á fyrir kallinum. Því bregður og fyrir að hann hefir gert skop að biskupi í kyrrþey og brost að sinum "andalegum föður". Kemur þetta meðal annars fram í gamni nokkru, sem séra Gottskálk hefir rituð inn í syrpu sína (bl. 62<sup>a</sup>) í bréfsformi til biskups, sem þó nærri má geta að aldrei hefir verið sent honum. Þetta bréf hljóðar svo:

"Verdugum herra jon med gudz nað biskup [a holum] j gude oc voldugum oc elskvligum fodr kome til kærleg heilsan j gude

1) Hrisalldr, hrisalldrar, Almanakið. Í afskrípt minni úr syrpu stendur svo sem hér er tilfært, og ætla eg, að eg hafi lesið það rétt.

2) [þ. e. þrjár þúsundir vala fyrir Möðruvelli. Þessi lína kemur í handritinu beint á eptir aldra-þulunni.

oc mic þackandi yðar nad miceliga firir heidarliga dygd oc herradæme alltid til min giorda sem allzmegtugr gud yðr avmbune oc ec epter þeim krapti oc mætti er gud hefr mier gefit fara skyllda (!)<sup>1)</sup> uil giarna j framtíðinne.

Vitanlegt verði yðar nad.

Skipa ec yðar nad ecki fleira um sinn en yðart herradæme lif oc sal med oendanligri lveku oc befel ec eilífum gude j hime-riki nu oc jafnan."

Það eru reyndar mörg orðatiltæki í brefinu, sem vel mættu sögð í fullri alvöru, en þegar séra Gottskálk fer að tala um að "skipa" hans náð, þá fer alvaran alveg út um þúfur.

Eins og menn vita var Jón biskup ekki mjúkur á manninn við þá klerka í umdæmi hans, sem tóku að fara með lútherskan sið, jafnvel þótt það væri enir dýrstu klerkmenn. Allir vita hvaða þakklæti Ólafur Hjaltason fékk hjá honum fyrir það, að hann fór að þýða lútherska sálma og kyrja þá í Laufáskirkju 1549, og slíks var hverjum von, er fór með ena nýju "villukenningu", missir kalls og klerklegs heidurs. Um þessar athafnir Jóns biskups finst ein vísa í syrpá séra Gottskálks (bl. 42<sup>a</sup>) og er hún líklega ort af presti sjálfum 1549. En vísan er svo:

Bystr þice mier biskup næsta,  
bragnar hafa það fært j sagner,  
krvnu bassar kriupa æ hnianum,  
kall er þetta allvel fallit.

þeir missa sínar miclu hnosser,  
mæta stæde oc peninga sæta,  
hlytur margur hart at flata  
haluren dyr firir bagla styre.

Þegar Ögmundur biskup var dottinn úr sögunni og Gizur biskup Einarsson var kominn á laggirnar í Skálholtsumdæmi, tók hinn lútherski siður mjög að magnast fyrir sunnan land, því Gizur tók það ekki nærri sér að beita hverjum ráðum, sem var, til þess að koma því fram, er hann vildi, því hann var hinn versti og óvandaðasti maður, en vitur var hann og slægur, svo að Jóni biskupi Arasyni hefir staðið hálfgerður geigur af honum, og lét hann nokkurn veginn hlutlausan; læsti því hinn nýi siður sig mjög um Skálholtsdæmi um hans daga, svo að fjölda manns hefir verið þetta orðið alvörumál. En þegar Gizur dó 1548 fór Jón biskup Arason á kreik og vígði nú alt upp í Skálholtsbiskupsdæmi hvað, sem hann náði í og vígja skyldi og setti alstaðar inn kathólskan sið aptur og krossagang og heimtæði, eptir hlutarins eðli, strangt skírlifi af prestum, sem voru nú farnir að gipta sig eptir konunglegu leyfi. Samkvæmt lögum heilagrar kirkju máttu klerkar ekki kvongast í páfadómi og jafnlöglaust var það, að þeir lifðu í frillulífnaði. En þó var ekki tekið hart á því, ef það voru mjög mikilsháttar klerkar, er í hlut áttu, þótt þeir ættu börn eða héldu frillur, og einmitt sjálfur Jón biskup Arason hafði um langa æfi haldið við Helgu Sigurðardóttur og átt með henni fjölda barna. Nú þegar Jón biskup fór syðra að bera fyrir sér krossmörk og skipa

<sup>1)</sup> r.: foreskyllda = forskulda.

klerkum einlífi, lítur út fyrir að mönnum hafi ekki fundið mikið til um það, og hafa þeir nú farið að kalla hann "Kross-Jón" og bregða honum um, að hann væri sjálfur dálítið við kvenmann kendur. Um þetta er ein vísa í syrpu séra Gottskálks (bl. 52<sup>a</sup>) og segir hann hana "sunnlenzka". Eftir hvern hún er verður ekki séð, en geta mætti uppá því að hún kynni að vera eftir séra Jón Stöðlaskáld, sem orti heldur enn ekki kíminn brag um setu biskups á Fornastöðli fyrir ofan Skálholt, þótt sá bragur sé nú glataður. En vísa þessi er svo:

Sextanmællt uisa sunlensk.  
Konu æ sier kross jon,  
kæn er hun oc miok uæn,  
frid er þessi faldreid  
oc fromum reckum miok þeck.

Svinn er su seimgunn,  
uid sneiter teit oc biartleit,  
hennar uoxtur er uist klien,  
vid uirda er hun ei stird.

Enn aðra vísu um Jón biskup tilfærir Gottskálk prestur í syrpu sinni (bl. 66<sup>a</sup>), en tilefni hennar er óljóst. Þó mun Thomas sá, er hér er nefndur, geta verið Thomas Þirksson, er prestur var leingst á Mælifelli og faðir Ólafs skálds á Hafgrímsstöðum (d. 1595). Hann var um tíma abóti á Munkaþverá eftir Pétur Páls-son, er dó 1546, og hélt Jón biskup séra Thomasi jafnan mjög fram. En vísa þessi er svo:

Bygging su er best af aullum,  
sem biskup jon liet Tnmas þiona,  
þa uendu þeir enu uæna sunde  
uist j liora æ jesu kora,

sigldum uær oc saum þo alldre  
soddan gang þa kirkiu at fanga,  
reikna ec þann rike herra  
raden hefði firir þa bada.

Tvær vísur tilfærir Gottskálk prestur í syrpu (bl. 65<sup>a</sup>), er báðar munu vera ortar af Jóni biskupi Arasyni, og standa þær saman í handritinu. Síðari vísan þekkist áður og hefir altéð verið eignuð Jóni biskupi, og er hún prentuð meðal óbrigðulla lausavísna hans í Bps. II, 573. Mun því fyrri vísan víst vera eftir Jón biskup, og sver hún sig jafnvel sjálf í ættina, því að hún er alveg í hans anda. Eg tilfæri hér báðar vísurnar, og finn einga ástæðu til að hleypra hinni síðari úr, því það er merkilegt að hafa hana hér eftir hendi þess manns, sem umgekt biskup sjálfan og gat hafa lært báðar vísurnar af honum.

xvj mælltar uis[u]r.

1. List mier þetta lofligt rad  
oc lifsens mesta pryde  
at vier girnvtz gvddomz nad  
oc gomlum logunum hlydi,  
ingen fær þau aull forsmad  
þo ymsar bæk[u]r hlyde <sup>1)</sup>.  
vier heidrum alla helga menn.  
hygg eg sa mune hialpaz enn  
sem þeirra tignan tryde.

2. Hnigna tekr heimz magn.  
hvar finnr vin sinn?  
fær margr fals biorg,  
en forsomar mandom.  
trygdin er trylld saugd,  
en truen giorez veyk nu.  
drepen kalla ec dreingskap,  
en dygd er reken j obygd.

<sup>1)</sup> þannig.

Hinar aðrar vísur sem á syrpunni standa eru mjög ýmislegs efnis; sumt af þeim er eptir séra Gottskálk sjálfan ritað rétt að gamni sínu hér og hvar inn í syrpu. Eg skal nú tilfæra nokkuð af þessum vísum:

I. Herra guð með hæstum matt  
hamingju lati oss bida  
gefi þier marga goda natt  
gullaz eikin frida.  
II. Seggim vil ec þar segja fra  
oc svinnum lyda drottvm  
hann lemvr æ dagen lavka na  
en liggur hia henne æ nottum.

III. Heiman geck ec j hvmi  
hier er su tik mier likar  
hann <sup>1)</sup> seiger fatt þo ec finne  
fiöd annara manna.  
Þui at hoglyndum hundi  
halldyrde bregðaz alldri  
virða drott sem ec vætti <sup>2)</sup>  
vill mier aldri jlla.

IV. Þessa blodstemmv mattu senda hvert er þv villt þegar þv  
veizt manz heitid eda kvikendiz lit.

Stodviz blod þeim er blæder  
blod fell af gvdz rodu  
almattigr bavd otta  
avnd þin særliga pinda

stattu firir dyr þar er dreyrer  
dreyri gvdz sonar heyri  
vnda logr þar er æger  
firir oss vartu pindr æ krosse.

drotten stodva þv blod þetta jn nomine patris.

stodviz blod þitt .N. krvs: pre + veres + res + repex + in  
n[omine] p[atris] et f[ili]j et s[piritus] s[ancti]. a[men] <sup>3)</sup>.

Þessi vísa sýnist vera nokkuð fornleg, en ekki þori eg að  
ábyrgjast að hún sé hér óafbökuð hjá Gottskálki presti.

V. Gvllskord villtv gledia her  
gvdmynd með sier fanga(!)  
það skal ec vifed veita þier  
vil[i]ugur með þier ganga.

VI. Vera skyllidi maduren  
matvliga gladr  
radvgr oc ravstr  
vinfastr oc travstr

alla heygferd skyllidi hann forlata

oc hafa sig j einn midilmata

hvat verolden gær honvm aptur edur fram

þa hefur hann heidr oc eingenn skamm.

Það er einkennilegt, að þessi vísa finst hér í syrpu séra Gottskálks (bl. 43<sup>a</sup>), því að hún mun vera norsk að uppruna, og finst í norskum lögbókum. Michael Jónsson hefir ritað hana inn í lögbók sína (AM. 61. 4:to) 1579 og þar hljóðar hún svo:

Werre skal mader

maadelige glader

oc holde siig udi ald midell maede

oc ald høgferdighedt skulle wj forlade

Hvad heller werden ganger ta atter eller fram

þa haffuer tu hæder oc ingenn skam.

Höfundur vísunnar mun vera Axel nokkur Fríðriksson, því Michael Jónsson kallar hana "Axel Fredericksøns Rim" (sbr. NgL. IV, 551).

<sup>1)</sup> þannig. <sup>2)</sup> vænti, hdr. <sup>3)</sup> Þetta blóðstemmuvers er prentað áður í Zeitschr. des Vereins für Volkskunde 1891, bls. 102–103, en þar eru nokkrar prentvillur í því.

En til Íslands hefir бага þessi borizt með norskri lögbók, er Ormur lögmaður Sturluson (d. 1575) átti, og nú er í safni Árna Magnússonar Nr. 78. 4:to; hefir hún verið rituð þar á saurblað, og er það blað nú í AM. 233. 8:vo; er hún þar í öllu verulega eins og í lögbók Michaels Jónssonar (sbr. NgL. IV, 571). Er því líkast að séra Gottskálk hafi komizt yfir hana í lögbók Orms, og skrifað hana upp á sína vísu, af því að honum hafa þótt heilræðin viturleg, sem þau og eru.

VII. Vísa, sem mun vera eptir séra Gottskálk sjálfan:

Lyr mic leti oc slen	skiotlega eydiz fien
svo er ec stirdur sem trien	

VIII. Önnur vísa séra Gottskálks:

nær goztalc<sup>1)</sup> gar upp æ grunn  
þa uerdr uinskapuren þunn  
huer lengi sefur upp æ sinn bedd  
hann far litit firir sinn nebb.

IX. Vísustúfar, sem sumir eru líklega eptir séra Gottskálk.

1. drottinn<sup>2)</sup> veit ec dreck vatn  
dvilla eg af því keravllð fvll.
2. Skript er það enn skemtvn eingen  
at leika sier vid leida dreingen.
3. Kringt er mer at klora margt  
klifa ec einatt um mitt skrif.
4. aptanz bidur oframs savk sagdi gvdrvn osvifsdotter.  
gvdrvn var fin kona.  
mier bar audur firir augu  
upp [kom]<sup>3)</sup> snot vr langu<sup>3)</sup>.

*Um tíund* er hér mart og mart *um verðlag*; svo og eru hér ákvæðin fornu *um lögmansstoll* (Dipl. Isl. III, 14), og má af afstöðu þeirra hér sjá, að þau muni með vissu eldri en 1450. Af því, sem stendur hér um verðlag, skal eg tilfæra nokkuð:

”Eyrir silfurz gyllt oc grafit firir .c. liet hvstrv margret dæma svo dætrvm sinvm . . .<sup>4)</sup> (bl. 14<sup>b</sup>).

”ij tvnvr mals firir .c. viij stikr klædis firir .c. xx stikr lerepiz firir .c. xij merkr uax firir .c. mæliz ketill firir .c. xx fiordungar miols firir .c. cxx asmunda firir .c.” (bl. 43<sup>b</sup>).

Hér er merkilegur kafli úr kaupsetningu, sem samþykkt hefir verið í Árnesi í Árnessýslu um verðlag á varningi, og þekkjum vér hana ekki annarstaðar frá. Brot þetta er svo (bl. 51<sup>a</sup>):

”xv stikr med stora lerept firir .v. avra. x stikr med stockbreitt skavtalerept firir .v. avra. xij stikr med vestrifara lierept .v. avra. xxx asmvndar firir xx alnar. xij [stikur] med varningsklædi eingelskt firir .c. saltkvartiel firir xx alnar.

<sup>1)</sup> Gottskálk. <sup>2)</sup> gvd, hdr. <sup>3)</sup> Sbr. Arkiv VIII, 220.

<sup>4)</sup> Hér er án efa átt við Margrétu Vigfúsdóttur Hólms, konu Þorvarðs Loftssonar á Möðruvöllum.

vj fiordunga ketill firir .c. oc svo felldan kaupskap æ einum peninge oc audrum. en hver sem ryfr þessa vora skipan oc samþykkt sekr iiij morkum vid sina jnnan hreppzmenn.

samþykkt j arnesi.”

Klausa er hér fleiri en ein *um lækningar* og ýmisleg önnur heilræði. Ennfremur ýmislegt *kukl* og *kreddur* og tvö *rúnastafrof* og kallast annað þeirra ”brotaletur”. Af kreddum skal eg geta þessa (bl. 24<sup>b</sup>):

”Ef þu uillt at ei sie stolit vr huse þinu eda hirdzlu les þa læs[iliga]: Manus tue defecerent me. da mi jntellectum ut discam mandata tua.

Ef þu uillt fullnad ur malum hafa siert þu staddur æ þingum eda stefnum þa les uers þetta ofugt þrim sinnum j þria tima riett oc haf þat æ bladi firir briosti þier eda j hægri hendi: Veniat mihi miseracionis tue et exvam(?) qvia lex tua medicacia mea est.”

”Ef þu villt ecki at madr geti legit conv tak arnarfiodr oc bregd æ brennvsteine oc olevm oc legg framan vnder dynvna. Drepp mariv otlv oc tak tvngv hennar oc lat under tvngurætur þier. hveria sem þv kysser þa fær þv hennar vilia.

Michaelem skaltv nefna vm morna.

Gabrielem er þv heyrer reidar þrvvmv.

Vrielem mot ovinvm þinvm.

Rafa[e]lem til bordz.

Ragvelem er þv geingr vt eda inn.

Baracielem er þv kemr j dom.

Parciareom er þv kemr til samkvndv. .

Tobrielem er þv kemr til kavpmanna hafna.

Vrielem er þv stigr æ skip.” (bl. 68<sup>b</sup>).

Á bl. 33 eru ritaðir nokkrir rammir galdrastafir, sem góðir eru við stuldi. Alt þesskonar, er nú hefir verið talið um hríð, heyrir til þess er kalla mætti uppteiknanir séra Gottskálks, því að alt slíkt stendur á víð og dreif í syrþunni úti á spássum, þversum og langsum og nærri því alla vega. Svo er og um sumt af vísunum. Ein af slíkum uppteiknum, er eg enn vil geta, er um skattgjald (bl. 69<sup>a</sup>), og er hún svo:

c. skattbændr giora .viiij. voder oc xl.	xx. skattbændr giora
viiij voder.	x. iiij. [voder].
v. ij. voder.	vj. skattbændr iij
voder firir .c.	v. voder firir .ij. c.
x. voder firir .iiij. c.	xx. voder firir .viiij. c.
xl. voda giora .xvj. c.	viiij. voder oc xl.
xx. c.	

Á spássíur bókarinnar er á víð og dreif skrifað æðimart bæði af málsháttum og íslenzk-latínskum glósum. Hér og hvar eru og ritáðar inn latneskar vísur, svo sem (bl. 34<sup>b</sup>):

bona dies semper quies

bona nocte semper cocte.

Dum bibo vinum

lingva mea loqvitur latinum.

Si bibo bis vel ter

sum qualibet arte magister

Ebibe si bibis:

quia si sic bibis obrius ibis.

Nafn séra Gottskálks finst á nokkrum stöðum í syrpunni, eins og talið var fyrrum.

*Málshættir hjá Gottskálki, sem ekki eru áður taldir:*

margr er kuikz uoden fol. 1<sup>a</sup>

Betra er skomm openberiz enn sannleikrenn firir lat[iz] fol. 7<sup>b</sup>

Suo kolnar hiartad fra samuiskunne sem kropprenn þornar af ellenne 11<sup>b</sup>

naut eru oll god sem þetta suo(!) fol. 22<sup>a</sup>

Sanctus Petrus: einge veit hug mannz og hugrenningar nema gud einn 33<sup>a</sup>

Sanctus Paulus: Betra er god samviska en krokott ord 33<sup>a</sup>

nu er sa daudur sem skulld atti at giallda 33<sup>b</sup>

margt er sier til gamans giort kvad mvnkuren hann barde a sier eystvnm uid stocken fol. 37<sup>a</sup>

margt er fridara en fied fol. 37<sup>a</sup>

vin skal til vinar drecka kvad magnus konungur vid Sturla oc drack af litid oc fieck honum sidan fol. 37<sup>b</sup>

betur skal æ morgun seiger garpurenn fol. 38<sup>b</sup>

onguer ero lygnare en kuonbæna menn fol. 38<sup>b</sup>

þu skall(t) hafa svo hægt sem þv villt sagdi Svein fol. 40<sup>a</sup>

Mart er til gamans giort kvad mvnkurinn bl. 41<sup>b</sup>

firir þeinkt tal hæfer hygnum hal fol. 49<sup>b</sup>

tienaranz truskap styrker bondans buskap fol. 52.

### *Glósur*

[Add. British Museum 11,242. 4:to bl. 51<sup>b</sup> 55<sup>a</sup>, skr. c. 1543.]

1. horvnar synd lxxvria. 2. drambseme svberbia. 3. avfvnd invidia. 4. ira reidi. 5. leti acidia. 6. agirnd avaricia. 7. ofat gvla. 8. fulyrði stultiloqv[ium]. 9. j kossu tvrpitvdo. 10. frillu-lifi fornicacio. 11. portlife meretricium. 12. ad hora anarz manz qono adulterium. 13. forn hostia. 14. helga sacra. 15. vinstri sinister. 16. svo sem ec kiore (a sicut optau. 17. almenniligt mal vlgale(!). 18. klerka mal latinitas. 19. tortrygd desperatio. 20. blidr jocundus. 21. rælen lacivs. 22. syn visio. 23. gudlegs deitatis. 24. sannr vervs. 25. hiartans cordis. 26. bodare jvbilvs. 27. brvd-gume sponsus. 28. eilifluga ptprif. 29. linguitne falsis. 30. oreglu-ligr non regularis <sup>1)</sup>. 31. þriosc kona. Rebella. 32. þrioskur madr Rebellus. 33. þrioskur contumax. 34. þralyndi obstumax(!) 35. þrugare seductor <sup>2)</sup>. 36. monogramus(!) þat er magur. 37. Pollicere aureos montes at lofa þui sem madur gieter ecki ent <sup>3)</sup>. 38. ues-alldarenar . . . . . 39. leybandi j bvrð gripa latendo surripias. 40. uel uiliugr a aud . . . nia aspira . . . 41. ec aumazte miserri-

<sup>1)</sup> Á bl. 55<sup>a</sup> hjá umboðsbréfsformálanum:

þú með þinn skinnastack. þ[u] m[ed] þ[eirri] nað skickadur. Eru glósurnar næstkomandi á bl. 36<sup>b</sup>.

<sup>2)</sup> tvær fylgjandi glósur á bl. 29<sup>a</sup>; <sup>3)</sup> það sem nú kemr er á bl. 15<sup>b</sup>—16<sup>a</sup> og er skemt af fúa og állíming.

mus. 42. þu ko . . . . . 43. galinn insanis. demens. 44. rotne hann. putrescat. 45. þeir byriudu inierunt. 46. vær bidium deprecamur. 47. min[ing]ar bref philateria. 48. hegðan obseruacio. 49. at hafa<sup>1)</sup> exercere. 50. eg sære exorzito(!). 51. mynd imaginem figure species. 52. qui doced(!) docetur<sup>2)</sup>. 53. ordinem skipun. 54. framferdi rog . . . ionem. 55. herra dominus dompnum. 56. ec skal<sup>3)</sup>. 57. ec<sup>4)</sup>. 58. ec hefi regno regnauí regnabo. 59. myndader plasmasti. 60. misgiordan[a] delictorum. 61. manligra humanorum. 62. Gíafare dator. 63. af snoru de laqueo. 64. fram at fara migrare. 65. ueittu tribue<sup>5)</sup>. 66. vlnas hendr. 67. mitis . . . . .<sup>6)</sup>. 68. condicia fæd. 69. coleis oskusuin<sup>7)</sup>. 70. estus hite. 71. millefva hvnangfliotanda. 72. interiora inre hluter. 73. þat fullgioriz efficiatvr. 74. verndar tvleam(!). 75. proiz ficiat. 76. dignus idoneus. 77. firirkoma peruenire. 78. esca cido(!) þabvolum. 79. lauga lauacrum. 80. las hes vassiguli(!). 81. mestus kuidande. 82. detestatvr illyrdaz. 83. clamidem kapu. 84. cottineam purpura. 85. Consistorio er þad herbergi sem herrar s[itia j oc] dæma mal fol. 15<sup>a</sup>.

Þó að drepið hafi verið á mart úr þessari syrpu verður það þó seint talið alt, sem í henni er, þegar alt smælkið er meðtalið. Bók þessa er að skoða sem eitt af enum merkilegustu samkynja handritum frá sínum tíma, og er ekki neitt íslenzkt handrit frá 16. öld, sem kennir svo margra grasa í.

Jón Þorkelsson.

## Der beiname *skáld*.

In A. Orlriks aufsatz 'Brávallakvadets kæmperække' (Ark. f. nord. filol. X, 223 ff.) findet sich auf s. 265 der satz: 'erfaringen viser, at tilnavnet skjald særlig gaves folk, der var kendt i en snævrere kreds, men ikke drog udenlands og søgte ry hvor skjaldene mødtes i kappestrid . . .'. Ob diese behauptung zu recht besteht, soll in folgendem kurz untersucht werden. Es handelt sich also darum festzustellen, ob der einfache beiname skáld in der tat meistens nur wenig bekanten leuten gegeben wurde, die aus ihrem engen kreise nicht herauskamen. Zu diesem zweck wollen wir uns an das skáldatal (SnE. III, 270 ff.) halten. Ich führe nur solche dichter auf, die entweder den einfachen beinamen skáld haben oder diesen neben dem namen des vaters, lasse also zusammensetzungen wie jarla-, Dana-, vandræþaskáld ausser acht.

13. Fleinn sk. 24. Sighvatr sk. Þórparson 31. Sumarlipi sk. 55. Bjarni sk. 66. Sighvatr sk. 69. Refr sk. 70. Þjóþólfr sk. 78.

<sup>1)</sup> eingin þýðing, nema: exercere. <sup>2)</sup> Eingin þýðing; <sup>3)</sup> tvær næstu glósur bl. 8a. <sup>4)</sup> tvær næstu á bl. 42a. <sup>5)</sup> þær sem nú koma eru á bl. 53a.

Grani sk. 87. Vilborg sk. 110. Kolli sk. 118. Sógandi sk. 122. Skáld-Máni 129. Blakkr sk. 131. Ljótr sk. 137. Ljótr sk. 158. Guþmundr sk. 168. Þorleifr sk. 180. Sógandi sk. 184. Ljótr sk. 188. Íátgeirr sk. 189. Ljótr sk. 193. Teitr sk. 198. Sighv. sk. 231. Sighvatr sk. 233. Sighvatr sk. 235. Refr sk. 241. Sógandi sk.

Dazu kommen noch nach cod. Ups. 14. Rognvaldr sk. 132. Bragi sk. 143. Runólfr sk.

Es sind dies im ganzen 20 (resp. 23) dichter mit dem beinamen *skáld*. Nun wissen wir allerdings von den meisten dieser, wie von Sumarlipi, Bjarni, Grani, Vilborg, Kolli, Sógandi, Blakkr, Ljótr herzlich wenig. Aber dass sie fast alle Isländer gewesen, unterliegt keinem zweifel. Sie waren also aus ihrer heimat gezogen und wirkten an den höfen norwegischer könige und jarle oder befanden sich im gefolge anderer vornehmer männer. Auch der Norweger Fleinn blieb nicht im lande, sondern zog, nachdem er sich zuerst bei zwei opländischen königen aufgehalten, zum könig Eysteinn, wahrscheinlich Eysteinn bele, nach Dänemark (vgl. SnE III, 316 f.). Alle diese skalden, zu denen noch einige bekanntere wie Refr sk., auch Hofgarða-Refr genant, und Íátgeirr sk. hinzukommen, würden genügen, um zu erweisen, dass zum mindesten der eine teil der behauptung Olriks falsch ist, nämlich der, dass der beiname *skáld* meistens solchen leuten beigelegt wurde, die nicht ausser landes zogen, um dort ruhm und ehre zu suchen. Über ihre bekantschaft in engerem oder weiterem kreis kann man ja streiten. Ganz und gar nicht aber stimmt zu O.'s annahme, dass das skt. auch die beiden berühmtesten dichter des 11. jahrhunderts, Sighvatr Þórparson und Þjóþólfr Arnórsson, mit diesem namen belegt. Freilich begegnen beide auch ohne ihn im skt., Sighv. einmal, n:o 56, Þjóþólfr zweimal, n:o 71 und 224. Dies aber kann ebensowenig wie der umstand, dass beide dichter sonst in der SnE immer ohne beinamen angeführt werden (I, 450. 458. 514. 528. II, 120. 138. 176. 497. I, 322. 398. 452. 462. 472. 476. 486. 514. 516. 526. II, 118. 128. 164. 496.), etwa die annahme rechtfertigen, dass nur das skt. den dichtern den beinamen verliehen hat. Ein blick in die quellen beweist das gegenteil. Eine durchmusterung der stellen, an denen verse dieser dichter angeführt werden, zeigt uns das vorkommen des beinamens an folgenden stellen:

1. Sighvatr skáld.

Hkr. (ed. Unger) 220<sup>24</sup>, 222<sup>18</sup>, 223<sup>31</sup>, 226<sup>12</sup>, 227<sup>9. 26</sup>, 236<sup>12 f.</sup>; 252<sup>4</sup>, 255<sup>14</sup>, 414<sup>7</sup>, 417<sup>16</sup>, 431<sup>2</sup>, 446<sup>1</sup>, 453<sup>12</sup>, 480<sup>18. 30</sup>, 508<sup>28</sup>, 510<sup>14. 21</sup>, 523<sup>10. 17</sup>. — Flat. II, 20<sup>29</sup>, 346<sup>5 f. 16</sup>, 357<sup>19</sup>, III, 281<sup>16</sup>. — Frisb. 168<sup>35</sup>, 172<sup>11</sup>, 177<sup>19 f.</sup>. — Fagrsk. 70<sup>32</sup>, 71<sup>19. 28</sup>, 80<sup>10</sup>, 84<sup>11 f.</sup>, 93<sup>18</sup>. — Mork. 76<sup>4. 8. 10</sup>. — Ólafss. h. helga h. meiri 17<sup>9 f.</sup>, 21<sup>7. 27</sup>, 27<sup>33</sup>, 29<sup>19</sup>, 44<sup>11</sup>, 158<sup>26</sup>, 160<sup>6</sup>, 161<sup>19</sup>, 163<sup>22</sup>, 172<sup>33</sup>, 184<sup>25 f.</sup>, 190<sup>7</sup>, 210<sup>9 f. 21</sup>, 223<sup>30</sup>, 230<sup>11</sup>, 232<sup>33 f.</sup>, 235<sup>28. 35</sup>. Auch mehrere capitulüberschriften zeigen den beinamen, z. b. Hkr. cap. 41, 70, 170 der Ólafss. h. helga und

cap. 9 der Magnuss. h. gópa, cap. 53, 75, 152 der Ólafss. h. helga h. m., cap. 92, 328 der Flat. II.

2. Þjóþólfr skáld.

Hkr. 516<sup>30</sup>, 557<sup>10</sup>, 570<sup>7</sup>, 577<sup>27</sup>, 591<sup>33</sup>. — Flat. III, 339<sup>1</sup>, 341<sup>4</sup>, 351<sup>3</sup>. 21. 27<sup>1</sup>, 362<sup>18</sup>. — Frísb. 217<sup>18</sup>. — Fagrsk. 101<sup>28</sup>, 103<sup>33</sup>, 104<sup>24</sup>, 106<sup>31</sup>, 109<sup>21</sup>, 117<sup>16</sup>. — Mork. 57<sup>16</sup>, 60<sup>33</sup>, 65<sup>29</sup>, 66<sup>7</sup>, 116<sup>20</sup>. — Ólafss. h. helga h. meiri 221<sup>12</sup>, 241<sup>19</sup>.

Aus dem vorstehenden dürfte mit sicherheit hervorgehen, dass beide dichter, Sighvatr und Þjóþólfr, den beinamen skáld geführt haben. Wenn sie öfter noch ohne diesen erwähnt werden, so geschieht dies bei ihrem häufigen vorkommen einfach aus gründen der bequemlichkeit. Wenn aber diese beiden berühmtesten skalden des 11. jahrhunderts, von denen der eine, Sighvatr, auf seinen fahrten bis nach Rom gekommen ist, diesen beinamen führten, so dürfte dies hinreichend sein die behauptung Olriks, von der wir ausgingen, als unberechtigt zu erweisen.

Heidelberg.

B. Kahle.

*The first nine books of the danish history of Saxo Grammaticus translated by Oliver Elton. With some considerations on Saxo's sources, historical methods, and folk-lore by Fr. York Powell. (Publications of the Folk-lore Society No. XXXIII) London, David Nutt, 1894. cxxviii, 436 s.*

Den oversættelse af Sakse, som det engelske Folk-lore Society i længere tid har bebudet, er nu udkommen. Oversætteren O. Elton nævnes på titelbladet som lektor i engelsk litteratur ved Victoria-universitetet i Manchester. Største delen af indledningen er forfattet af York Powell, der er nordiske filologer velkendt som medarbejder af Gudbrand Vigfussons værker. Bogen er tilegnet mindet om denne hans afdøde ven og lærer.

Oversættelsen er udarbejdet med omhu for at give Saksers ord og klassiske vendinger så nøje som mulig; ethvert vanskeligere eller omtvisteligt udtryk er anført i noterne, der ligeledes indeholder en sparsom samling af realoplysninger. Disse realoplysninger grunder sig først og fremmest på noterne i P. E. Müllers udgave og indeholder derfor — så fortræffeligt dette arbejde var for sin tid — enkelte fejl, mest af sproglig art; nærværende anmelders skrift om Saksers kilder ses forff. først at være blevne kendte med, efter at selve oversættelsen var trykt. — Fra Mr. ELTON stammer endvidere den første del af indledningen, hvor der med meget god literaturkendskab, men uden væsenligt nyt gøres rede for Sakse og hans værk (s. ix—xxii). Kun et eneste stykke heraf vil særlig have krav på nordiske læsers opmærksomhed: § 6 *Saxo as a Writer*; ti vi vil altid gærne høre den, der så indgående har syslet med dette æmne, udtale sig om Saksers stil. Jeg meddeler stykket fuldstændigt i oversættelse:

"Saksers landsmænd har ud over alle grænser rost hans ejendommelige stil. Ti han har en stil; den er ofte meget slet, men han skriver, han er ikke for intet kaldt Grammaticus, sprog-mesteren. Hans stil er ikke blot ejendommelig ved forfatterens dunkelhed, men den kan endogså omfatte både skæmt og høj flugt. Hans Latin er ikke guldalderens, men heller ikke er den den gængse Middelalderlatin. Der er spor af at han har læst Virgil og Cicero. Men af to forfattere har han særlig fået præg. Den første og betydeligste er Valerius Maximus, den maniererede forfatter til Memorabilia, levende i den første del af første årh., og meget yndet i middelalderen. Fra ham lånte Sakse en mængde vendinger, undertiden træffende men ofte vredne og vanskabte, samt den moraliserende og prækende fremstillingsmåde. Andre ejendommeligheder, og måske også brugen af vers ind imellem prosaen (skönt dette også var islandsk skik i 12te årh.) fandt Sakse i en 5:te årh.s forfatter Martianus Capella, den pedantiske forfatter til "Filologiens og Merkurs bryllup". Disse forbilleder har hævet ham over et lavt middelalderligt ordforråd; men de var ham uvær-

dige og må bære skylden for en del af hans smagløshed. Disse er iøjnefaldende: hans opdyngen af spraglede og indholdsløse udtryk, som et broget bundt af malede blærer, hans glæde ved plathed og ved højtravnehed, hans lyst til at sige små ting i store ord — er kun altfor let at gengive. Vi vil være glade, om vor oversættelse også giver en anelse om hans storheder, ikke blot hvad Erasmus kalder hans "vidunderlige ordrigdom, mange fyndord, og den glimrende afveksling i hans billeder", men også om hans ævne til at grupere, hans barbariske farvesans og hans stolte holdning. Ti han færdes med liv og kraft både i vers og prosa, og er ofte kun hæmmet af sin egen rigdom. Blottet for kritisk tugt, er hans kraft ofte vildledt og hans værk formløst; men der ligger skønheder i mængde for hans fod."

Fra Mr. Elton skriver sig også Appendix I, udvalgte stykker af Saksens andre bøger, og Appendix II (s. 398—413), *Saxo's Hamlet*. Han drøfter her særlig Dettens interessante forsøg (Zs. dt. alt. 36, 1) på at aflede Amledsagnet af det latinske Brutussagn. Uden at vove nogen endelig afgørelse udtaler han sig nærmest for at det forstille vanvid og den guldfyldte stok er vandrende sagnmotiver, hvortil den romerske historie ikke har nogen særlig forret.

Største delen af indledningen har Mr. YORK POWELL til forfatter. Her findes først en udførlig *Folk-lore Index* i systematisk ordning (§ 7), dernæst en § 8 *Saxo's Materials and Methods*, der i stort omfang bygger på min "Kilderne til Saksens oldhistorie" I, men søger at udvide antallet af Saksens islandske overleveringer, og endelig § 9 *The Mythology in Saxo*, væsenlig en gengivelse af V. Rydbergs "Undersøknings i germanisk mythologi".

Ordningen af *Folk-lore Index* viser de engelske folkemindesforskere's store interesse for samfundsforhold: 1. stat, 2. retssædvaner, 3. lovgivning, 4. krig, 5. dagligliv, 6. overnaturlige væsner, 7. dødsforestillinger, 8. trolddom, 9. ordsprog, 10. folkeslags historie, 11. æventyrmotiver. I sammenligning med mit skrift bringer dette afsnit en fuldstændigere materialsamling; og de dog sparsomt forekommende sammenligninger med anden litteratur indeholder mangt et interessant vink. Her er da en mængde folkemindemateriale lagt til rette i overensstemmelse med den opgave, det engelske selskab har stillet sig, at samle de uhyre masser af "incidents" i planmæssige samlinger. Men vi tør vel minde om, at til en virkelig udnyttelse af dette materiale hører — særlig overfor så broget en kilde som Sakse — nøje kendskab til de enkelte folkedigtninger, hvor hvert træk hører hjemme, deres traditionelle eller literære form osv.

I afsnittet om Saksens kilder lægges den af mig fremsatte inddeling i danske og norrøne overleveringer til grund. Alligevel har jeg en del at indvende, nemlig mod de forsøg som Mr. York Powell gør på at drage en del af de sagn, som jeg har bestemt som danske, over blandt de norsk-islandske kilder. Et hovedbevis

for den engelske forfatter er, at forekomsten af vers i og for sig skulde tyde på islandsk eller som han kalder det "western" oprindelse. Men dette beror på en fuldstændig misforståelse af hvad jeg har udtalt. Jeg har gjort den skarpe forskel på den episke besyngelse af heltesagnene, der er fælles for hele den germanske stamme, og de lyriske enkeltvers (lausavisur) i prosafortællinger, der er ejendommelige for den islandske sagadigtning. Jeg har her sluttet, at alle prosafortællinger med indflettede lyriske enkeltvers hører sammen med islandsk overlevering, men at alle hele fremstillinger i vers (f. eks. Bjarkemål) eller samtaler, der er brudstykker af hele fremstillinger (Hagbard, Hildeger) — ikke er bestemte ved deres form enten som danske eller som norsk-islandske. Kan Mr. York Powell bevise, at alle Saksers kvad, både lyriske og episke, er hentede fra Islændinges munde, så lad ham det; jeg skal ikke gøre mindste krav på at anføres som autoritet for denne mening. — Endvidere anfører Y. P. mod mig, at flere af de overleveringer, som jeg har henført til Danmark, kendes som norske; således blev Bjarkemål sunget i slaget på Stiklestad, og skjalden Tjodolv o. 900 kender Hagbardsagnet. Men disse grunde beviser intet; både Rolv-krake-sagnene og Hagbardsagnene var vitterlig i middelalderen kendte i de forskelligste egne af Norden (ligesom Hagbardsagnene endnu er); og kun af indre kendemærker kan hjemstedet for Saksers fortælling fastslås. Af disse kendemærker foreligger der en mængde; jeg skal her kun nævne en enkelt art: Saksers Hagbardsagn er stedfæstet i det indre af Sælland til ikke mindre end ni landsbyer, moser, gravhøje osv.; hvorledes skal dette forklares uden af sællandsk overlevering. Og selv om man kan fastslå et kvads eller et sagns hjemsted, som forf. mener at kunne med Bjarkemål ("probably in the Western Isles"), er dermed ikke givet noget bevis for, hvor Sakse traf det; ti kvad og sagn kan have stor udbredelse. Vil vi kende Saksers kilder, må vi først og fremmest spørge ham selv; og når vi retter spørgsmålet mod alle de enkelte sproglige, geografiske, kulturhistoriske eller literaturhistoriske træk, får vi sædvanlig rigelig svar.

Endnu en bemærkning til Mr. Y. P. Han aftrykker mine to lister over norsk islandske og danske overleveringer hos Sakse (Kilderne I 130 [171] = Elton, Saxo ci) og tilføjer i kantede klammer "what seems to be accidental omissions of Dr. Olrik", nemlig to overleveringer til på den islandske side (Starkads død og Hildegers fald). Mon det ikke skulde ligge noget nærmere ved "accidental omission", når forf. ikke omtaler, at Hildegers fald allerede er opført som nr. 24 på den danske side som "Haldan den stærke"? eller er det forfs mening at Hildeger tilhører islandsk overlevering, men hans drabsmand Haldan dansk overlevering? (Af beviserne for Haldansagnets danskhed skal jeg her kun nævne to; det ene er danske stedfæstelser, det andet indfletningen af femkongsagnet, der kendes i en række af danske kilder, men strider mod

hele rækken af islandske kilder om Harald Hildetand). Den anden digtning, Starkads død, har jeg med vilje forbigået blandt "Resultater" af min almindelige undersøgelse, og gemt dem til en særlig granskning. Forf. kan altså med en vis ret tilføje den på min liste; men han skulde da blot have tilføjet den på den danske og ikke på den islandske side. — Endelig forkaster forf. min sætning, at Sakse går ud fra den danske overleverings kongerække og deri indføjer de norrøne sagn ("there is no proof that he began with a purely Danish list, as Dr. O. seems rather to consider"). Forf. giver så ikke et bevis, men kun et "possible arrangement" i modsat retning; men samtidig leverer han uafvidende det smukkeste bevis for min sætnings rigtighed ved at aftrykke min sammenstilling af danske kilder forøget med det islandske Langfedgatal: her kan hver se for sine øjne, at Sven Ågesön ikke afviger fra Sakse i en eneste konges plads, medens den islandske overlevering må lægges i den ynkeligste Prokrustesseng, når den skal følges med Saksers række; den får nemlig følgende ordning: 2, 13, 15—18, 8—10, 3—5, 7, 14, 19—20. — Men hele denne drøftelse af Saksers fremgangsmåde gör vi måske bedst i at lade ligge, og ikke tage den op, för det er fastslået med gensidigt samtykke, hvilke af Saksers overleveringer der er danske og hvilke der er norsk-islandske. Hvis jeg i så henseende har pådraget mig skyld ved kun at udsende den almindelige del af min Sakseundersøgelse, håber jeg inden få måneder at kunne gøre bod med at fremlægge 2. del af "Saksers oldhistorie" med den særskilte behandling af hvert sagn<sup>1)</sup>.

Om det mytologiske afsnit skal jeg fatte mig kortere. Det gengiver stadig Rydberg, således at forf. forkaster enkelte af hans tydninger men slår sig til ro med de fleste af hans mere væsentlige sammenstillinger; desuden handler et indledende og et afsluttende stykke om mytedannelsen i det hele. Disse betragtninger grunder sig på nyere engelske videnskabsmænds opfattelse af myterne som en mængde forsøg på forklaring af naturlivet, foregående stadig hos folkeslag med primitiv kultur. Forf. har næppe været sig klart bevidst, hvor langt hele denne tankegang ligger fra det uhyre gudeepos, som Rydberg konstruerer, hvor myterne aldrig får lov til at være det de er på folkemunde, men omdøbes til en lille vanskabt del af de rydbergske myter. — Forf:s store forkærlighed for disse hypoteser vilde endda være forholdsvist uskadelig, om den indskrænkede sig til den paragraf, der hedder *The Mythology*; men vi finder Rydbergs forklaringer med alle deres sprogføj anvendte i tekstens noter, og alle de mytologiske afsnit af *Folk-lore Index* optager dem på lidet heldig måde. Det er endda en uskyldig fornøjelse at opregne en række af Saksers Frøja-myter (på Rydbergs autoritet), skönt Sakse slet ikke kender gudinden Frøja; men det er værre, når Rydbergs hypoteser udgives for Saksers tekst. Der

<sup>1)</sup> Denne er senere udkommet (efteraaret 1894). (Tilf. i korr.)

er f. eks. en viking Liserus, med hvem Hadding på Odins opfordring indgik fostbroderskab. Så fik Rydberg den tanke, at Liserus betød Lysir (hvad der er sproglig umuligt) og gjorde ham til "lysbringeren" = "Heimdal den hvideste af aserne". Forf. omdøber ham til Odin, og vi læser iblandt Odins-myter (s. lx): "As Lysir, a rover of the sea, he [Odin] helps Hadding", — skönt han ikke hedder Lysir, og skönt selve den "enøjede gubbe" står ved siden af som en fra vikingen forskellig person. Et andet eksempel har vi i Erik den målspage, der hos Sakse og Islændingene er en yderst menneskelig helt fra det sydvestlige Norge, men hos Rydberg er en dublet af Svipdag, der opsøger sin fortryllede fæstemø i jættestovet. I "Folk-lore Index", afsnittet om dødsforestillinger, finder vi denne Eriks oplevelser ved det danske hof opførte som en "dublet" af Torkel Adelfars rejse til Udødelighedslandet. Rejsen går hos Sakse fra Stavangerfjord til Roskilde, og adskillige danske og norske småer nævnes i den! Mon den virkelig er på sin plads i en index over dødsriget? Endnu skal jeg blot nævne, at forf. opfører flere træk i Eriksagaen, der skal pege mod dødsriget, f. eks. de danske hofmænds rænker mod den fremmede; samme forhold forekommer som et hovedmotiv i Halvdan Brane-fostres saga, som mere underordnet i Orvarodds, An buespænders og vist flere af fornaldarsagaerne. — Jeg vilde ønske, at forf. helt havde kunnet gøre sig fri for forudfattede meninger og give en liste alene over de "accidents", som virkelig findes i Saksess fortællinger; dette vilde sikkert have været alle folkemindeforskere mere nyttigt. Som arbejdet nu er, svæver det imellem de nyere engelske forskeres omhyggelige sammenstilling af alle de virkelig foreliggende træk og så de ældre slægtleds mytekonstruktioner. Jeg ønsker Mr. Y. P., at han i kommende arbejder må vinde endnu mere af sine landsmænds dyd: agtelse for virkeligheden.

Jeg har haft adskillige indvendinger at gøre mod bogen; dog vil jeg til slutning vende mig til bægge forfattere med tak. Det er påskønnelsesværdigt, at de med stort arbejde har gjort Sakse lettere tilgængelig for forskerne af folkedigtning; og selv den der i forvejen er kendt med værket, vil gerne søge til dem og rådspørge om forståelsen af det enkelte sted. Også fra en anden side synes forfatterne mig at vække vor interesse og fortjene vor tak. For nordiske forskere har det betydning at se Sakse behandlet fra andre udgangspunkter end de sædvanlige; forf. tegner os en folkedigtning nærmest bundende i almenprimitiv kultur, den særlige karakter af dansk eller nordisk sagnhistorie taber sig, Hroars og Helges faderhævn f. eks. nævnes som afsvækket form af Lancelot-sagnet. Saksess egen historikergerning ser anderledes ud, målt med engelsk litteratur end med dansk; vi hører ikke stort om Absalons livsopgaver eller den række andre samtidsforhold, der har fremmet Saksess værk; men det 12:te årh. males os som den tid, hvor de nationale digtninger trænger frem i den romerske bog-

verden: Godfred af Monmouths "Historia Britonum" står her jævnsides med "Gesta Danorum"; det ene er den hidtil vigende britiske nationalitetens første og lykkelige forsøg på at genvinde sin tabte plads i åndslivet, det andet er Norden der for første gang slår til lyd for sydligere kulturfolk; Briterdigtingen stormede i hurtigt sejrsløb ud over Europa, Saxos skatte krævede en Shakespeare for at tolkes, og er endnu mest Nordboernes egen ejendom.

Axel Olrik.

---

*Noreen, Adolf, Abriss der urgermanischen Lautlehre. Mit besonderer Rücksicht auf die nordischen Sprachen zum Gebrauch bei akademischen Vorlesungen. Vom Verfasser selbst besorgte Bearbeitung nach dem schwedischen Original. Strassburg, Trübner 1894. XII, 279 SS. 8:o. M. 5.*

Die deutsche Ausgabe des bekannten Noreenschen Utkast ist bei uns mit Freuden begrüsst worden, und wir sind dem Verfasser zu grossem Danke verpflichtet, dass er sein Werk allen denen zugänglich gemacht hat, die der nordischen Sprachen nicht kundig sind. Namentlich unter den Indogermanisten sind deren viele zu treffen.

Das Werk ist zwar nicht in der Anordnung verändert, wohl aber in der Fülle des Stoffes ganz bedeutend verbessert und vermehrt. Die neueren und neusten Ansichten sind angeführt, angenommen oder abgelehnt, wie es dem Verfasser gut erschien. Ihre Literatur ist reichlich, fast zu reichlich zitirt, und im ganzen haben wir in diesem Buche jedenfalls das vollständigste vor uns, was über urgermanische Lautlehre bisher geschrieben ist. Im Gegensatz zu Kluge, Brugmann und Wilmanns, die ja dasselbe bieten wollen, finden wir hier ein überaus reichliches Material, und dieser Umstand wird dem Buche eine bleibende Bedeutung verleihen. Reichliches, ja vollständiges Material ist das, was der Sprachforscher heute am nötigsten gebraucht, denn die wenigen Paradebeispiele in den Handbüchern können die Wissenschaft nicht so sehr fördern. Der Verfasser belegt auch die Vermutungen, die noch nicht gesichert sind, mit einer möglichst grossen Zahl von Fällen und bietet damit eine Förderung, die man in anderen Handbüchern ungern vermisst.

In besonders hohem Masse sind natürlich die nordischen Sprachen herangezogen, die ja in der deutschen Sprachwissenschaft naturgemäss bis jetzt immer zu kurz kommen mussten. Es ist nun der Grund gelegt für eine bessere Verwertung dieses Teiles des germanischen Sprachgebietes für die idg. Grammatik, und hoffentlich werden wir in der neuen Auflage von Brugmanns Grundriss die Zinsen verwertet finden, die Noreen der deutschen Sprachwissenschaft so reichlich für etwa geliehenes Kapital gezahlt hat.

Dass sich in der Neubearbeitung auch eine Reihe trefflicher und einleuchtender Erklärungen finden, brauche ich bei einem Manne wie Noreen kaum hervorzuheben.

Wenn ich in der Heranziehung des neuen Materials und in seiner Reichhaltigkeit vor Noreens Buch in voller Bewunderung stehe, so kann ich doch in manchen prinzipiellen Fragen nicht mit dem Verfasser übereinstimmen. Einzeldialektische Formen späten Ursprungs werden gar zu leicht bis in die indogerm. Ursprache zurückverlegt, ohne dass gefragt wird, ob nicht eine ganz einfache einzelsprachliche Analogiebildung vorliegt. Es ist das ein Punkt, der sich bei nordischen Gelehrten so häufig findet, wie schon verschiedentlich bemerkt ist. Allerdings ist das bei Noreen nicht ganz so schlimm wie bei andern, aber völlig kann ich ihn davon nicht freisprechen.

Ein anderer prinzipieller Punkt hat auf die ganze Anordnung des Buches einen bedeutenden Einfluss ausgeübt. N. lehnt die Aufstellung einiger weniger idg. Ablautsreihen, wie sie bei uns in Deutschland vielfach angenommen werden, entschieden ab. Gewiss sind seine Bemerkungen auf S. 37 in mancher Beziehung sehr treffend, aber für so gar unsicher halte ich unsere Erkenntnis auf diesem Gebiete nicht, und es gibt m. E. kein klares Bild der wirklichen Thatsachen, wenn man den Ablaut gesondert nach Qualität und nach Quantität behandelt. Ich würde mich nie zu dieser Anordnung, die hinter unserer tatsächlichen Erkenntnis weit zurückbleibt, entschliessen können. Ich glaube, jeder Anfänger muss vor der Systemlosigkeit, die hier zum Prinzip erhoben, verzweifelt dastehen. Es war dann besser, ganz und gar nicht auf die idg. Verhältnisse zu rekurreren, im Germanischen aber zwischen functionellem und nicht functionellem Ablaut zu unterscheiden. Ich muss es offen gestehen, dass ich nach der pädagogischen Seite das Buch für verfehlt halte, und gerade nach dieser Seite müssen wir unsern Studenten entgegenkommen, wenn wir das Interesse für die wissenschaftliche Sprachbetrachtung, das zu erkalten anfängt, warm erhalten wollen.

Im folgenden gebe ich einzelne Bemerkungen, die der Verf. als ein Zeichen des Interesses ansehen möge, mit dem ich sein Werk gelesen, ja studiert habe. Auf alles einzugehen, wo ich abweichender Ansicht bin oder wo ich mir ein Fragezeichen notirt habe, würde zu einem kleinen Buch führen und den mir gewährten Raum überschreiten. Meiner jetzigen Arbeitsrichtung gemäss mache ich besonders auf Unrichtigkeiten und Versehen im idg. Teil aufmerksam. In § 1 vermisste ich den von Bartholomae nachgewiesenen Vokal *ǣ*. An der Existenz dieses Lautes kann doch nicht mehr gezweifelt werden. — Anm. 6 wird das Vorhandensein langer Liquidae und Nasale in sonantischer Function bestritten. Es ist aber, glaube ich, jetzt durch de Saussure *Mém. de la soc. de ling.* VIII 425 ein unzweifelhafter Beweis dafür aus dem Litauischen (und Slavischen)

geführt. Die beiden Sprachen unterscheiden *ir* und *ir̄*, und es ist nur möglich, beide als Vertreter von Sonanten aufzufassen oder keines. Ist *ir̄* = *r*, so muss *ir* = *r̄* sein [vgl. dazu Ref. Indogerm. Akzent 140 ff.]. — Zu § 2, 4 und 15 lat. *i* aus *e* vgl. Hoffmann Bezz. Betr. XVIII 156—159. — Zu § 2, 8 Anm. 1. Idg. *o* = ai. *ā* in offener Silbe wird jetzt von Streitberg I. F. III 364 mit stichhaltigen Gründen wieder verteidigt. — Idg. *oi* und *ou* werden im Lat. sicher zu *i* vor und nach einem *u*, und wahrscheinlich in der Nachbarschaft von *l*. Die Sache ist trotz Brugmann Grdr. I S. 78 ganz klar: *vidit* — *oīde*, *vinum* — *oīvos*, *vicus* — *oīkos*, *liquit* — *λέλοιπε*, *liber* — *ἐλεύθερος*, *clivus* — got. *hlaiws*, *rīvus* < \**srouvos*, *vilis* < *kuōilis* = mhd. *feile*, (*v*: *f* wie in *volgus* — *folk*, *vapor* — lit. *kvāpas*), *limus* — ags. *lām*. Die Lautgruppe *vū* kommt nicht vor, wir haben es also mit Dissimilation zu thun. — S. 7 § 3, 1 a) lies lit. *vīlkas* statt *vilkas*. Lit. *pīlnas*, asl. *plūnū*, serb. *pūn* gehen nicht auf idg. kurzes *l* zurück. Vgl. de Saussure a. a. o. — Noreens Ansicht, dass der Grund des Wechsels von *ul* und *lu* in der verschiedenen Stellung des Akzentes zu suchen sei, hat mich nicht überzeugt. — § 6 Anm. 7. Im Gotischen ist in Endsilben doch wohl *e* vor *r* zu *a* geworden, vgl. *hwapar* gr. *πότερος*, *ufar* ahd. *ubir* gr. *ὑπέρο* lat. *super*, jedenfalls kommt kein *i* an dieser Stelle vor, und das sekundär verkürzte *e* wird im Auslaut sicher zu *a*. [Vgl. jetzt Paul Idg. Forsch. IV 334]. — Zu § 8 hätte ich viel mehr Beispiele angeführt, aber freilich ist ohne eine Heranziehung der Akzentverhältnisse in den baltisch-slavischen Sprachen und einer genaueren Untersuchung des Ablauts der zweisilbigen Wurzeln nichts zu ermitteln. Das Litauisch-slavische ist die einzige europäische Sprache, die die Lang- von den Kurzdiphthongen unterscheidet. Lit. *er̄* u. s. w. ist idg. *er*, *ér* ist = *ēr*. [Vgl. jetzt Ref. Idg. Akzent 132 ff.] Got. *mim̄s* halte ich nicht sicher für identisch mit ai. *mūsá-*, da es im serbischen *měso* heisst. Einem idg. \**mēmso* müsste dort *měso* entsprechen. Dagegen gehören wohl hierher *barn* — lit. *bėrnas*, *stirn*, gr. *στέρον*, vgl. *στρωτός*, lat. *strūtus*, *στορευνυμ*, ahd. *fērzan* — lit. *pėrdėu*, an. *arār* — lit. *arklas*, got. *hilms* — lit. *szėlmas*, ahd. *kind*, *kerno* u. a. m. — Zu S. 38. Die Bemerkungen Kretschmers K. Z. XXXI 366 ff. genügen nicht, um die Entstehung des qualitativen Ablauts *e*-*o* durch den Akzent zu widerlegen. Ich halte diese Ansicht vielmehr für einen der best begründeten Punkte des idg. Vokalsystems. Bei den Verwandtschaftsworten tritt der Wechsel in völliger Reinheit auf, es heisst idg. *pat̄er*, *māt̄er*, *dhuyat̄er*, aber *bh̄rāt̄or*, *suēs̄er*. Freilich braucht nicht jedes *o* so entstanden zu sein. [Vgl. jetzt Idg. Akzent 220 f. passim.] — Zu S. 64. Durch lat. *caput*, *capitis* ist kein alter Ablaut *u*-*i* belegt, da *caput* auf *capōt*, *-itis* auf *-etis* zurückgehen kann. — Zu § 24 Ablaut *ē*-*e* und überhaupt zu dem Ablaut sind jetzt die Ausführungen von Streitberg die Entstehung der Dehnstufe Idg. Forsch. III zu vergleichen. — S. 103 vermisste ich eine Bemerkung über den idg. Spiranten *γ*,

den man annehmen muss, um ai. *h* und europ. *g* zu verinigen, vgl. *ahám* gr. *ἔγώ*, got. *ik*, ai. *mahān* gr. *μέγας* got. *mikils*, I. v. Fierlinger KZ. XXVII 479. — Im Betreff der verschiedenen *k*-Laute möchte ich bemerken, dass man wahrscheinlich doch nur zwei Reihen anzunehmen hat. Man darf aber nicht, wie gewöhnlich geschieht, labialisirte und nichtlabialisirte Gutturale zusammenstellen, sondern man hat zu unterscheiden zwischen velaren, labialisirten Lauten, die in vielen Fällen die Labialisierung verlieren können, und palatalen, die in den westlichen *centum*-Sprachen als Verschlusslaute auftreten, in den östlichen *satem*-Dialekten sich in eine *k*- und eine *š*-Reihe gespalten haben. Das geht zunächst daraus hervor, dass die *ku*- und *k*-Reihe keine Berührungspunkte zeigen, wohl aber die *k*- und *k̂*- oder *c*-Reihe. Die Fälle, in denen *ku*- mit arisch *š* u. s. w. in etymologischem Zusammenhang zu stehen scheinen, erklären sich bei der Annahme von *k̂u*, in welcher Lautgruppe *u* in idg. Zeit, wenn es in unbetonter Silbe stand, geschwunden ist. Die Spaltung der *k̂*-Reihe war abhängig von der Qualität des folgenden Vokales. Ich kann nicht hoffen, diese Ansicht exakt zu beweisen, da es sich um ein glottogonischen Problem handelt. Die Affektion ist nämlich eingetreten vor der Entstehung der Schwundstufe und vor dem Wandel von *e* zu *o*. [Vgl. darüber Idg. Forsch. VI.] Es müssen demnach die Worte, die Zischlaute zeigen, zur *e/o*-Reihe gehören; wo in allen Sprachen *k* vorliegt, muss das Wort ursprünglich einer dunkelvokalischen Reihe angehört haben. Man sehe sich auf diesen Gedanken hin, einmal die Beispiele Bezzenbergers für die *k*-Reihe durch, B. Btr. XVI 234 ff. — Die Lautverschiebung S. 112 möchte ich etwas anders chronologisieren. 1) *tenues* > *ten. asp.* 2) *aspiratae* (*med.* und *ten.*) > *affrikaten* > *spiranten* 3) *Vernersches Gesetz*. Man spart dadurch einen Verschiebungsact. 4) *mediae* zu *tenues*. — S. 163. Die urgermanischen Geminaten werden auch wohl in unbetonter Silbe verkürzt, got. *þamma* ahd. *demu*, germ. Suffix *k* (Kluge Stammbidg. § 61) liesse sich über *kk* > *kn* mit dem idg. *ko*- vermitteln. — S. 169 § 48, 2. Von dem Schwund des auslautenden *t*, *d* lässt sich m. E. eine sichere Chronologie nicht geben. — § 176, 3. Der lautgesetzliche Schwund von *ī* vor *i* ist kaum zu beweisen. — S. 180 Anm. 12 fehlt jedenfalls got. *warms*, lat. *formus*, gr. *θερμός*; idg. *guh* > germ. *w* ist mir nicht zweifelhaft.

Damit will ich diese Liste schliessen, obgleich noch manches zu besprechen wäre. Sehr vermisse ich ein besonderes Kapitel über die Auslautgesetze und über den Akzent. Trotzdem nehme ich aber von dem Buche Abschied mit der Versicherung des wärmsten Dankes für die reiche Belehrung, die ich gefunden habe, und in Betreff der Anordnung kann man sich damit trösten, dass viele Wege nach Rom führen.

Leipzig-Gohlis 22 Juli 1894.

H. Hirt.

*Fridolf Zetterberg: Bjärköarättens ljud- och böjningslära. Akademisk afhandling (Uppsala 1893. Almqvist & Wicksells boktryckeri-aktiebolag. IV + 108 s. 8:o. Pris 2 kr.).*

Som bekant hava vi kvar egentligen blott *en* handskrift av Bjärköarätten. Den utgör senare delen av den kodex, som innehåller yngre Västg.-lagen, och har enligt Schlyter omkring 1345, till bruk för staden Lödöse i Västergötland, skrivits av samma hand som denna lag. Denna hskr. av Bj. R. har åtskilliga drag, som äro karakteristiska för fornvästgötskan, och det är denna hskr:s språk, som Z. väsentligen gjort till föremål för sin undersökning. Denna behandlar dock även språket i det helt korta fragment (B) av Bj. R., hvilket finnes i en kodex av Söderm.-lagen, skriven ej långt efter 1325. Detta fragment, som enligt Schlyter måhända är skrivet av samma hand som i fråga varande hskr. av Södermannalagen, anser denne ha tillhört en kodex, avsedd för någon stad i Södermanland, och dess språk avviker ganska mycket från språket i hskr. av 1345.

Vid sin redogörelse för ljudläran utgår Z. från ortografien i hskr., så att t. ex. vid redogörelsen för "vokalerna i starktoniga stafvelser" först bokstaven *a* behandlas, och därvid meddelas att detta tecken motsvarar 1) urnord. *a* 2) urnord. *ā* 3) vidare *i*-omljud av *a* etc. Vanligen upptagas lånord med det i fråga varande ljudet under en särskild rubrik. Denna anordning, hvilken är bekväm vid användande av skriften, överensstämmer med den av R. Larsson i hans monografi över Södermannalagen använda (jmf. Arkiv N. F. IV, 381 ff.).

Böjningsläran är uppställd väsentligen i överensstämmelse med Brates Dalalagens böjningslära (jmf. Arkiv N. F. III, 303 ff.). Z. meddelar sålunda för hvarje ordklass först en samling av de bithörande orden med angivande av citat eller av, huru ofta hvarje form möter, och därefter följer en översikt av ordklassens böjning. Även denna uppställning är ändamålsenlig. Däremot torde det få anses som mindre lyckligt, att förf. i översikterna av ordklassernas böjning icke alltid sammanför etymologiskt identiska former. Så upplyser han t. ex. s. 85, att ack. sg. mask. av adjektiv ändas a) på *-an* i *göpan*, *blan* b) på *-æn* i *allæn* 3 ggr, *blöpoghæn* etc. c) på *-en* i *mipien* 4 ggr d) på *-in* i *mykin*. Emellertid utgöra ändelserna *-an*, *-æn*, *-en* i detta fall etymologiskt samma ändelse (isl. *göpan*, *allan*, *mipian*), och vokalisationen med *æ* i *blöpoghæn* etc. och med *e* i *mipien* beror på de vanliga i denna urkund tillämpade reglerna för behandlingen av ändelsevokalen *a*. Ändelsen *-in* i *mykin* är åter identisk med *-in* i isl. *mikinn*. Det hade alltså, enligt min uppfattning, bort nämnas, att de två vanliga typerna för ack. *-an* och *-in* finnas, men att den förra till följe av skriftens speciella vokalisation även uppträder under formerna *-æn* och *-en*.

Avhandlingen är ett aktningsvärt arbete. Ofta meddelas fullständiga statistiska uppgifter från de behandlade urkunderna, och förf. visar sig merendels rätt väl känna den grammatiska literaturen. Man kan väl däremot icke säga, att han meddelat nya rön av större betydelse. Då olika meningar framställts till en forms förklaring, hänvisar han ofta till dem utan att avgöra, hvilken som enligt hans mening har företrädet. När han däremot bestämt sig för någon viss av flera olika förklaringar, synes han mig rätt ofta icke ha gjort ett lyckligt val.

Såsom beaktansvärda iakttagelser må följande anföras.

Liksom i *quinku* f. *quinsku* i Bj. R. s utträngt mellan *n* och *k*, har samma konsonantförlust inträtt i ett par andra västgötskrifter: *dankan*, *vtlankan* etc. (s. 47).

*L* saknas flera ggr i superlativen *hæstz* (*hestz*) för *hæltz*; förf. ser här en ljudlagsenlig förlust av *l* framför *s* och jämför härmed *fræsgium* i Vgl. II Add. och *haftisi* hos Lydekinus (s. 49). — Men då Bj. R. har *hals*, *fræls* etc. med kvarstående *ls*, har *l* måhända ljudlagsenligt förlorats blott framför *s* + konsonant. Jmf. ock *hæstz* (f. *hælt*) i VGL. II Add. 13 pr. och *fask* (av utg. ändrat till *falsk*) i Suso 353, 22. Skrivningen *haftisi* har påvisats hos Lydekinus blott en gång och kan således bero på skrivfel; möjligen skulle dock förlusten av *l* i detta ord kunna bero på att stavelsen hade infortis.

I huvudhskr. av Bj. R. återfinnes det från andra fsv. skrifter kända förhållandet, att verbet *køpa* har denna stavning (ej *kjøpa*), beroende på att *k* framför ett av *au* utvecklat *ø* bibehöll uttalet *k* och ej antagit uttalet *kj*.

Redan förut hade iakttagits, att Bj. R:s huvudkodex i en rotstavelsen efterföljande stavelse delvis tillämpar vokalharmoni för ändelse-vokalerna *a* : *æ*, *i* : *e*, *u* : *o* (Kock: Fsv. ljudl. I, 122, 150, 156). Förf. meddelar det statistiska materialet till reglernas bekräftelse. Dessutom har han i denna skrift återfunnit den för SML. påvisade tendensen (Kock i Arkiv N. F. IV, 386) att i sluten stavelse med infortis stundom använda *e* i st. f. väntat *æ*. Artikelns vokal är vanligen *i*. Blott följande exempel anföras (s. 29), hvilka strida emot denna regel: *hamymena*, *saræ botenæ*, *garþenom*, *fæstipæningenom* (av hvilka de två sista dock kunna hava dativ-ändelsen *e*). Det hade kunnat nämnas, att vokalen i dem alla står i öppen stavelse.

Liksom vokalharmonien *i* : *e*, *u* : *o* är gemensam för fornorska och fornvästgötska skrifter, så möter i Bj. R. som nom. pl. fem. till *sa* den *x*-omljudda, i fno. brukliga formen *þær* (s. 24), ehuru fsv. vanligen har *þar*. Riktigt anmärker Z. (s. 33) mot Schlyter, att *borghapamenninæ* icke utgör skrivfel för *borghanamenninæ*, utan att vi här återfinna det isl. fno. *borgaparmapr*. Ord-förrådet i Västgötskrifter visar även annars överensstämmelser med fno. (jmf. Fsv. ljudlära II, 513 ff.).

Såsom anmärkningsvärda böjningsformer må nämnas följande. Dat. sg. mask. *merom*, dat. sg. neutr. *meru*, *minnu* visa stark böjning av komparativerna (s. 86). I cod. B möter komparat. *hærra* "högre" (= isl. *hærr* s. 24). (Även annars förekomma anmärkningsvärda komparationsformer av detta adj. i fsv.: superl. *hæster* = fgtut. *hoyst* < \**hauistar*.) S. 106 anföres att i uttrycket *wærþær manz þæþin øghum vt slæghin* predikatet *wærþær* står i sg., ehuru subj. är pluralis. Det hade kunnat tilläggas, att *wærþær spinær af hugnir af kono* möter i 14: 18; här har dock först skrivits *spini*, som senare ändrats till *spinær*.

Ehuru förf:s skrift får anses som en noggrann redogörelse för Bj. R:s språk, saknar man stundom uppgifter om en eller annan form. Så behandlas växlingen *fyr* : *før*, *fyrst* : *først* (av hvilka formerna med *ø* finnas åtminstone i cod. B) ej vare sig under *y* eller under *ø*. Om vokalväxlingen i detta fsv. ord se Kock i Arkiv N. F. V, 239. Så vitt jag ser, behandlas ingenstädes penultimas vokal i *fæþærne*, *fæþærna* (Bj. R. 28). Detta hade dock varit önskvärt, eftersom den är diskutabel. Då isl. *-r* i Bj. R. vanligen motsvaras av *-ær*, kan *fæþærne* i denna skrift motsvara så väl *fæþærne* i Cod. bur. (isl. \**fæþærni*, jmf. *fæþærni*) som fgtut. *fæþrni* (jmf. Kock: Fsv. ljudl. 157, 309). Ej håller vokalisationen av ultima i *æmber* (Bj. R. 41, 1) torde behandlas. Förf. synes i formläran s. 64 vilja normalisera formen till \**æmbar*, men då ordet är ett tyskt lån, och man i mnt. har *amber*, så är det väl troligare, att *æmber* i Bj. R. icke utvecklats ur *æmbar*, utan att *-ber* i *æmber* utgör den omedelbara fortsättningen av det mnt. uttalet *amber*. Detta är så mycket antagligare, som man i motsatt fall snarare väntat \**æmbær*. Bj. R. har även flera andra tyska lånord.

Förf. har förbisett, att tysk påvärkan förklarar uttrycket *til riggiæ* "till baka", som ej är en gen. till *rygger* utan utgör en ombildning efter det mnt. *to rugge* (Tegnér i Arkiv N. F. I, 336 noten). S. 72 noten anmärkes, att *foghote* i förhållande till *foghate* väl beror på assimulatoriskt inflytande från *o* i första stavelsen. Detta är möjligt, men formen *foghote* torde ej ha utvecklats i Sverge utan, liksom *foghate*, införts från Tyskland. Fht. har nämligen jämte *fögät* och *fogát* (jmf. det ännu i Dalins ordbok upptagna nysv. *fogát*) även enligt Graff *fogot*; även fno. har som bekant *o*, *u* i andra stavelsen av *fogotti*, *foguti* etc. Däremot kan jag icke ansluta mig till förf:s åsikt, att *y*-ljudet i *anyu barn* skulle vara av främmande ursprung. Se om detta ord numera Kock i Arkiv N. F. VI, 296.

Även annars har jag stundom icke kunnat dela förf:s mening, eller åtminstone synas mig även andra synpunkter än de av honom framhållna värda att beakta. Jag tillfogar även anmärkningar om ett och annat ord, hvarom förf. icke uttalat någon bestämd mening.

Bj. R:s former för nom. ack. pl. neutr. (av pron. *sa*) *þe*, *þen* (den senare tillfälligtvis uppvisad blott som nom. pl.) förklarar förf.

s. 8 på så sätt, att *pē* överförts från nom. pl. mask. till nom. ack. pl. neutr., hvarefter *pe* erhållit *-n* genom påverkan av den vanliga fsv. formen *pøn*, hvilken även förekommer i Bj. R. Möjligheten härav kan icke bestridas. Men *pēn*, *pe* i Bj. R. kunna förklaras även på följande sätt. Det är i fsv. icke sällsynt, att ett även urspr. långt *ø* i relativt oakcentuerad stavelse övergår till *e*; flera exempel anföras av mig Arkiv IV, 177; N. F. I, 96 noten och av Bugge Arkiv IV, 128. I Bj. R. ha vi denna utveckling i *Asø* > *Ase*. Då nu nom. ack. pl. neutr. *pøn*, *pø* ytterst ofta i satssammanhanget hade infortis, så kunna *pēn*, *pe* representera denna relativt oakcentuerade form, *pøn* den fullt akcentuerade formen.

Förf. menar (s. 15), att den i Bj. R. två ggr mötande formen *oræ* av subst. *øræ* ej angiver ett uttal med *o*. Enligt honom skulle denna skrivning troligen bero blott på inflytande från latinska skrifter, där ordet latiniserats till en form med *o* i första stavelsen (*oram* etc.). *O*-vokalen i *ore* kan emellertid förklaras på annat sätt. Ordet ingår som senare kompositionsled i ett rätt betydligt antal sammansättningar, såsom *halz-*, *køp-*, *løs-*, *værp-ørar*; *half-*, *gærningis-*, *sak-*, *stighs-*, *viperlags-øræ*; obs. dessutom sådana komposita som *løsøra-arf*, *-køp*, *-panter*, *-ran*. Pl. *aurar* bör i komposita med fortis på första kompositionsleden ljudlagsenligt ha övergått till *orar* (Kock: Sv. akcent II, 329 f.), och därifrån kan *o*-ljudet ha spritt sig till det enkla ordet. Då emellertid begreppen *øræ* och *ørtugh* höra mycket nära samman, och då *ortugh* är en vanlig sidoförm till *ørtugh*, kan *ore* ha erhållit *o* genom inflytande även från detta ord.

Enligt förf. s. 20 skulle *æ*-ljudet i *wræper* (nom. sg. mask. 'vred'), *wræpæz*, *wræz* (gen. av samma ord), *hælt* (ack. sg. neutr. av *hel*), *læt* (part. pret. av *lepæ*) bero på den samnordiska sammandragningen *æi* > *æ* framför konsonantgrupp. Någon dylik generell samnord. regel har emellertid säkerligen icke funnits, utan utvecklingen *æi* > *æ* framför (vissa) konsonantförbindelser har inträtt blott i stavelser med enspetsig fortis (Kock i Arkiv N. F. IV, 270 första noten). För övrigt är det ovisst, om i de nämnda orden exempel på den samnord. utvecklingen *æi* > *æ* föreligga; vi ha här måhända exempel på den dialektiska fsv. utvecklingen *ē* > *æ* framför dental (och interdental) konsonant (Kock i Tidskr. f. fil. N. R. VIII, 297 ff.); jmf. att man i Bj. R. 30: I omvänt finner stavningen *mælti* i st. f. det etymologiskt berättigade *mælti* (pret. av *mæla*). — Skrivningen *forsleghin* (i st. f. väntat *forslæghin*) i det som okvädinsord omtalade uttrycket *forsleghin herriens son* kan däremot ej förklaras i överensstämmelse härmed, eftersom penultima hade kort vokal. Förf. tänker sig (s. 10) möjligheten, att det palatala *gh* framkallat ett slutnare uttal av rotvokalen. Men då Bj. R. annars har *slæghin* (nom. sg. mask. och ack. pl. neutr.) med *æ*, så tillfredsställer ej denna förklaring. Om man vill söka en anledning till skrivningen *forsleghin*, så bör man väl snarare

erinna sig, att ordet är ett tyskt lån (mnt. *vorlagen* "schlau, verschlagen"), och att hela uttrycket *forsleghin herriæns son* väsentligen överförts från Tyskland. Skrivningen (eller uttalet) *forsleghin* i motsats till det inhemska *slæghin* kan sammanhänga härmed; jmf. att mndl. har i det bästa språket part. *ghesleghen* med *e* nästan oftare än *a* (Franck: Mittelniederl. grammatik s. 105).

Dat. *hemæ* är enligt förf. s. 29 en form av subst. *hem*. Men dess ultimavokal är i så fall abnorm; man hade väntat *heme* eller *hemi*. Jag fattar *hemæ* såsom identiskt med det neutrala subst. isl. *heima* "hem", fsv. *hema*, nysv. (*ha*) *hemma* (någonstädes). I *hemæ* har man *-æ* för äldre *-a*, liksom detta merendels är fallet i Bj. R. efter rotvokalen *e*. Redan Fritznér<sup>2</sup> I, 763 har riktigt uppfattat *hemæ*. Ordet har intresse, emedan det utgör ett nytt exempel på överensstämmelse mellan fornvästgötskan och fno. Under det att fsv. annars brukar subst. *hema* blott i den stelnade frasen *ægha hema*, använder Bj. R. ordet (*i sinu hemæ* 14: 15) som ett gångbart subst. liksom isl. (fno.).

När förf. s. 41 säger, att *v* i *vmnin* skulle vara "tecken för ljudförbindelsen *vu*", så får detta väl betraktas blott som en lapsus calami. Visserligen kan *w*, men icke *v* ha valören *vu*, och *vmnin* (med *v* i framljudd representerande *u* liksom ofta annars i Bj. R.) är ju den ljudlagsenliga formen.

Förf. framhåller s. 46 den abnorma komparativformen *dyræ* med ett *r*-tecken, men utan att söka förklara den. Komp. *dyrræ* har väl låtit *r*-ljudet förkortas under inflytande från sådana komp. som *mere*, *flære* och kanske även från komp. *dyrrare*, positiven *dýran* (ack. sg. m.) etc.

Blott av en fem. *n*-stam förekommer en nom.-form på *-o*; denna är *kono* (s. 76). I textkodex till Västm.-l. är förhållandet detsamma (jmf. Siljestränd: Ordböjningen i Västm.-lagen I, 157). Då *kona* har kort rotstavelse, och då deuna omständighet i den äldre nysv. stundom står i kausalsammanhang med bruket av oblik kasus som nom. i feminina *n*-stammar (Kock: Unders. i sv. språkhist. 102), så bör det påaktas, huruvida den även i fornspråket, i förening med penultimas *o*-ljud, spelat en roll vid bruket av oblik kasus *kono* som nom.<sup>1)</sup> I fornskanskan förekommer flera ggr nom. *kunu*, *uku*, men för övrigt blott två ggr nom. på *-u* (i *laghstæfnu*; Wimmer: Navneordenes böjning 106). Även *künü*, *üku* ha kort rotstavelse och samma vokal i båda stavelserna. Jmf. dock även Beitr. XV, 254 ff.

[<sup>1)</sup> Jag hoppas på annat ställe kunna visa, att man dialektiskt i fsv. hade olika slag av tilljämning. Genom regressiv tilljämning har *o* blivit *a*, när *a* följde i nästa stavelse (*sködha* > *sküdha*); ovisst är om *a* under samma förhållanden blivit *a*. Troligen har *y* blivit *i*, när *i* följde i nästa stavelse. Genom progressiv tilljämning har *u* övergått till *o*, när *o* stod i föregående stavelse (*könu* > *köno*).]

Den i Bj. R. 14: 1 två ggr mötande formen *malseghendum* uppfattas av förf. s. 80 (liksom av Schlyter) som skrivfel för *malseghendænum*. Detta är icke behövt. Liksom de annars svagt böjda komp. *meri, minni* i Bj. R. böjas starkt (dat. sg. mask. *merom*, neutr. *meru, minnu*; se ovan s. 87), så har *malseghendi* kunnat i Bj. R. böjas starkt (dat. *malseghendum*). Sammanhanget kräver nämligen icke med nödvändighet bestämd form; jmf. t. ex. *takær þær aff en þriþiung kirkæ. annæn malseghandi. þriþiæ hundarít* (UL. K. 15: 5). Jag antecknar från ett Västgöta-diplom av år 1419 en med *malseghendum* kanske besläktad form: *nærwarnum a konune wægnu ærlækom manne Marquard Linka* (Sv. dipl. N. S. III, 519). *Nærwarnum* kan ha uppstått av *nærwaran(d)um*; jmf. att i relativt oakcentuerad stavelse redan fsv. har *smalæningiar* etc. (Kock: Unders. i sv. språkhist. 20 noten), VGL. I *cakin* f. *cakind*. Dock är möjligheten kanske ej alldeles utesluten att fatta *nærwarnum* som dat. av ett annars ej påvisat *\*nærwarin* "närvarande"; jmf. sådana bildningar som nysv. *närgången*, fd. *nærganghen* = *nærgaaende* "närlig, vindesyg", *byggangen* etc.

Skrivningen *halz* med *a* f. normalt *hælt* återfinnes, som förf. (s. 2) nämner, i andra fsv. skrifter, och även komp. (*halþyr, haller*) förekommer ett par ggr i fsv. litteraturen med *a*. Till de i Söderwalls ordbok anförda exemplen kan läggas *halder* (hskrr. AC till MELL. enligt s. 14 not 8<sup>3</sup>). Förf. menar, att någon annan förklaring av frånvaron av omljud än skrivfel synes vara omöjlig att finna. Jag tror dock, att vokalisationen kan förklaras på följande sätt. Under den äldre omljudsperioden övergick t. ex. dat. sg. mask. *\*haldistom* till *\*hældstom*, men t. ex. i nom. sg. mask. *\*haldist(a)r* kvarstod första stavelsens *a* oförändrat: *\*haldistæ*. Från sistnämnda form inträngde *a* delvis till dat. *\*hældstom* etc., så att man även fick *haldstom*, och när senare det yngre omljudet inträdde i *\*haldistæ* > *\*hældistæ*, verkade detta naturligtvis icke i *haldstom* etc. Från superl. spred sig *a* undantagsvis även till komparat. Dessutom kan omljudet ha uteblivit i *\*haldix* > *hald(e)r*, när det hade infortis (jmf. Arkiv N. F. VII, 327).

Ej håller förklaringen av *a*-ljudet i *fralst* för normalt *frælst* (av adj. *fræls*) torde vare så omöjlig, som förf. synes mena (s. 1). Exempel med *a* förekomma även i *fralse, fralsisman* (hskr. C till MELL. enligt s. 25 not 1) samt i ett av Söderwalls ordbok upptaget *fralsa*, sidoförm till *frælsa*. Jag antar en utveckling *frals* > *frals*, som delvis är att sammanställa med en dialektisk utveckling *\*knea* (*\*knea*) > *kna*.

På tre ställen i textkodex av Östgötalagen förekommer nämligen *kna* "knä". Tamm lemnar i Uppsalastudier s. 32 därhän, huruvida i detta *knu* ett annat avljud finnes än i *kne*.

Enligt min uppfattning kan man här icke tänka på annat avljud, en utväg, som väl över huvud får betraktas blott som den sista nödfallsutväg, när andra förklaringsmöjligheter saknas. Jag

fattar *kna* på följande sätt. Man synes ej hava beaktat, att *kne* uppvisats med vokalen *a* (*kna*) blott i en kasus, nämligen i gen. sg. i uttrycket *innan þripia kna* (G. 5: 1, 7: 2, 8: 1). Eftersom prepositionen *innan* styr genitiv, är *kna* här genitiv, och genitivformen *kna* har uppstått genom analogisk anslutning till gen. av *fæ*. Denna heter som bekant i fsv. *fear*, *fea*, och Collin-Schlyters glossar till Östgötalagen upptar båda dessa former. Nu har jag i Arkiv N. F. I, 383 ff. sökt visa, att i vissa trakter av Sverge en kvantitets- och akcentomkastning kunde försiggå i ord sådana som *fear* (jmf. äldre Västgötalagens *feaar*), *asca* "syn, besiktning", och särskilt en urkund från Östergötland vittnar för uttalet *āsja* (*āsja*); jmf. ock *fians* best. form gen. av *fæ* i det fragment av Östg.-lagen, hvilket publicerats i Småstycken på forn svenska s. 81 ff. Efter *fæ*: gen. *feā* (eller *fīā*, jmf. det nyssnämnda *fians*) bildade man till *kne* gen. *\*kneā* (eller *\*kniā*). Men då språket icke tålte en oakcentuerad vokal efter begynnande *kn*- och omedelbart före annan vokal, så utvecklades *\*kneā* (*\*kniā*) till *kna* ungefär på samma sätt, som i fornnorskan efter kvantitets- och akcentomflyttningen ett urspr. *ū*, *ō* förlorades i *brūar* > *brūār* > *brār*, *mōar* > *mōār* > *mār*, *flōar* > *flār* etc. (Bugge i Beitr. XV, 396 f.).

Liksom *e* eller *i* förlorats efter två konsonanter i *\*kneā* (*\*kniā*) > *kna*, så har *i* förlorats efter två konsonanter i *frials* > *frals*<sup>1)</sup>. Emellertid har fsv. vanligen *fræls*. Det är möjligt, att den olika behandlingen av *ia* i *frials* är att återföra på olika dialekter. Men den kan ock bero på olika akcentuering av *frials* i samma dialekt. Detta är som bekant ett urspr. kompositum och kan sedan gammalt ha haft fortis fakultativt på förra eller på senare kompositionsleden. Vid den senare akcentueringen kan *frials* tidigt ha givit *frals*, hvarvid den omständigheten, att den relativt oakcentuerade vokalen omedelbart föregick fortis-vokalen, väl varit ett villkor för vokalförlusten; jmf. got. pret. *frēt* < *\*fraēti*. Vid den senare akcentueringen bibehölls tillsvidare *ia* i *frials* och övergick först senare, efter "kvantitets-omkastningen", till *æ* i *fræls* enligt den av mig i Arkiv N. F. II, 43 framställda regeln. Dialektiskt möter (i Birg. I en gång) ännu en tredje form *frialsan*.

En och annan gång torde förf. vara väl skeptisk. Så framhåller han s. 40 riktigt, att urgerm. *w* i framljud skrives med *v* eller *w* (*vari*, *viliæ*, *waltā* etc.), men efter tautosyllabisk konsonant nästan uteslutande med *w* (*hwar*, *swen*, *twe*, *þwææ* etc.). Men han tillägger: "huruvida den nästan genomgående förekomsten af

<sup>1)</sup> Jag lemnar oavgjort, om nom. ack. pl. neutr. *þriū* dialektiskt givit *þrū* i överensstämmelse härmed (*þru* t. ex. i VGL. I), eller om *þru* ombildats från *þry* under inflytande av *tu*. I isl. finner man i Cod. 287 en gång *trom* (dat. pl. av *tré* i st. f. *treóm*), som dock lätt kan vara skrivfel. — [I annat sammanhang hoppas jag kunna å daga lägga, att i isl. vissa långa vokaler förkortades framför annan vokal, under det att andra långa vokaler bibehöllo sin längd i denna ställning.]

*w* i den senare ställningen endast beror på ortografisk godtycklighet, eller om man har att däri finna en antydning om att rot-svarigheten till urg. *w* var af halfvokalisk natur efter tautosyllabisk konsonant, är icke så godt att afgöra". Det synes mig, som om man alldeles icke hade skäl betvivla, att det senare var fallet. Att fgutn. på 1300-talet och språket i det egentliga Sverge på 1400-talet använde detta uttal, torde vara fullt visst, och detta synes även vara förf:s mening (han citerar nämligen min skrift Fsv. ljudl. s. 1 ff. och Arkiv V, 87 ff.). I fsv. skrifter från 1400-talet finner man detta uttal betecknat genom konsekvent användande av *v* och *w* enligt normen *vari* men *hwar*, *twe* etc. Nu visar huvudkodex av Bj. R. även annars ofta blott tendenser till konsekvent stavning. Så t. ex. har den vokalharmonien blott ofullständigt genomförd, så att man efter rotstavelens *y*, *e*, *ø* visserligen finner nästan blott *æ*, men efter de övriga vokalerna omväxlande *æ* och *a*. Förhållandet är fullkomligt analogt vid bruket av konsonanterna *v* och *w*, och vi kunna därför sluta, att den i 1400-talets språk följda regeln tillämpats (eller åtminstone höll på att genomföras) i Bj. R:s språk, alltså redan vid mitten av 1300-talet<sup>1</sup>).

Icke håller synes det mig vara skäl att med förf. s. 22 fatta formen *æ* "eger" i uttrycket *þen sum fæt æ* (Bj. R. 14: 21) som skrivfel för *a*. Enligt min uppfattning är den av Löffler i Arkiv IV, 191 f. givna förklaringen av *æ*-vokalisationen i verbet *ægha* den riktiga, och då (såsom Z. även nämner) detta *æ* just är den av Löffler postulerade formen, så torde det ej längre kunna kallas försiktigt att i *æ* se en dittografi. Att med förf. s. 36 (och Noreen Arkiv N. F. II, 364) antaga skrivfel för prep. *mellam* är ej håller behöfligt. Formen kan ju ytterst lätt förklaras som en uttalsform, uppkommen genom kontamination av *mellom* och *mellan*<sup>2</sup>).

Lund, 17 februari 1894.

Axel Kock.

## Knud Knudsen

er födt af husmandsfolk i aaret 1812 i Holt ved Tvedestrand. I niaarsalderen begyndte han sin lærervirksomhed som medhjælper hos sin far, som var skolelærer; efter konfirmationen var han en tid omgangslærer. Ved gratis undervisning og understøttelse af fremmede sattes han i stand til at bli student (1832). I 1840 tog han filologisk eksamen og ansattes samme aar som adjunkt

[<sup>1</sup>] I annat sammanhang skall jag söka visa, att i nordiska språk *w* efter guttural konsonant förlorades, när föregående vokal var *u* eller *o*, men kvarstod, då en annan vokal föregick gutturalen (*skuggi* men *skyggva* etc.).]

[<sup>2</sup>] Detta bestyrkes av det numera av Aksel Andersson utgivna glos-saret till Een nyttwgh wnderwijsning, enligt hvilket denna skrift har en gång *mellam* och en gång *emellam*.]

ved Drammens latinske. I 1846 gik han over til Kristiania katedralskole, hvor han blev overlærer i 1852. Sin afsked tog han i 1880, efter i 40 aar uafbrudt at have virket i statens tjeneste, væsentlig som norsklærer.

Hans fortjenester sammenfattes i den komité-indstilling, i henhold til hvilken Stortinget enstemmig bevilgede ham den efter norske forhold anselige pension af 3000 kr., i følgende linjer:

”Han har under sin lange lærervirksomhed med stor energi og udholdenhed arbejdet for udviklingen og frugtbarjødelsen af norskundervisningen, hvorunder han har været en af forkjæmperne for optagelse af literaturstudium, literaturhistorie, mytologi og svensk ved skolen samt for elevernes opøvelse i mundtlig brug af sproget. Ved siden af denne virksomhed for sit nærmeste skolefag har Knudsen i en lang aarrække og lige til den sidste tid været en ihærdig deltager i og tildels fører under den hos os paagaende kamp om skole og sprogspørmaal. Bruddet med latinen som det eneste eller hovedsagelige grundlag for den høiere skoledannelse er saaledes blevet forberedt og for en ikke ringe del ved hans hjælp gennemført hos os. I striden om den nationale sprogreisning har han været forkjæmperen for skriftsprogets lempning efter talesproget i byerne og en modstander af ”det norske maalstræv.” Hans ihærdige deltagelse i dagens polemik om disse spørmaal har affødt en mængde avisartikler og større og mindre skrifter fra hans haand, af hvilke de fleste har paaført ham ikke ringe pekuniær opofrelse. Dette i forbindelse med hans overmaade uegennyttige og opofrende karakter, som har bragt ham til at hjælpe frem en hel del unge mennesker til studeringer og til at understøtte med betydelige ofre flere nationale formaal, saasom det norske teater og ”Dødens” forfattervirksomhed, har gjort, at han uagtet ugift ikke er blevet formuende trods sine smaa fordringer til livets udvortes goder. For sin lærervirksomhed har han vidnesbyrd om nidkærhed og særdeles samvittighedsfuldhed. Hans stridbare medvirken i drøftelsen af skole- og sprogspørmaal har maaske indbragt ham personlig mere uvilje og antipati end tilslutning. Denne har dog ikke alene efterladt sig varige spor i det høiere skolevæsens omdannelse hos os, men vil visselig af eftertiden gives lov for at have været drevet baade med grundighed og dygtighed og at være udsprunget af ædle bevæggrunde.”

Den betydningsfuldeste del af Knudsens virksomhed er vel hans utrættelige kamp for det saakaldte dansk-norske maalstræv, som, under anerkjendelse af den historiske udviklingsgangs berettigelse, hævder at bevægelsen vil og bør gaa i retning af den dannede bytales fornorskning og hjemliggørelse. Allerede for Knudsen har denne bevægelse i Henrik Wergelands ”Norsk Sprogreformation” og strid med P. A. Munch og andre ”danomaner”, samt i rektor Fr. Bugges oversættelse af Homer afsat sine første spor i litteraturen i form af endel nyoptagne norske dialektord. Den

samme vei fulgte Asbjørnsen og Moe i sine gjenfortællinger af norske eventyr, hvis sprog og stil udmerker sig ved en egte hjemlig klang, samtidig med at den gode smag aldrig krænkes. Som bevægelsens teoretiker optraadte Knudsen med sit programskrift "Om Lydene, Lydtegnene og Retskrivningen i det norske Sprog", trykt i tidsskriftet *Nor* i 1846, — to aar før I. Aasens literære debut. Siden den tid har Knudsen været utrættelig i at hamre sine synsmaader ind i publikum. Et sterkt fremstød fik hans maalstræv, da Bjørnson med "Arne" (1858) sluttede sig til det. Et udførligt indlæg for den dansk-norske maalsag har P. Voss leveret i tidsskriftet "Vor ungdom". En frugt af Knudsens virksomhed er stiftelsen af "Norsk retskrivningssamlag", som "virker for en enklere og mere lydtro skrivemaade i tilslutning til den stigende norskhed i skrift og tale".

Da den Knudsenske sprogreformation vistnok er mindre kjendt udenfor Norges grænser, tør en kortfattet fremstilling af dens hovedtræk hævde sin berettigelse ogsaa i en nekrolog. Hovedvægten lægger Knudsen paa *ordforraadets* gebet, hvor danismer udskilles og gir plads for norske ord, f. eks. nabo for granne, neg for kornkjærv, trusel for trugsmål. Fremforalt hader Knudsen germanismerne, hvem han har viet en særegen behandling: "Tyskhet i norsk og dansk" (1888, 293 s.). Alle tyske præfixer (an, be, bi, er, for, ge, hin) og suffixer (agtig, bar, en, haftig, hed, ige, inde, isk, ken) erklæres i agt og ban. Samme korte proces gjør Knudsen med de øvrige fremmedord: se navnlig "Norsk blandkorn" og "Skolen og fremmedordene".

"En saa vidt muligt omfattende og righoldig udstilling af det norske folks hele ordforraad for tiden", hvorunder indgaar et et ikke lidet antal af helt ubrugelige, men af forfatteren anbefalede ord, har Knudsen git i sit hovedverk "Unorsk og norsk eller fremmedords afløsning" (1881), et arbeide paa henvend tusen sider. Ved sit rige udvalg af gode norske ord hentede fra litteraturen og bygde-maalene, ligesom ved sine oplysninger om afløsningsordenes brug blandt folket, er denne bog et værdifuldt hjælpemiddel for alle skrivende nordmænd. En stor del af Knudsens forslag vil sikkert i tidens løb helt eller delvis trænge gjennem; "nytte" er jevngodt med "benytte", "øge" bedre end "forøge", "styre" bekvemmere end "bestyrelse". Et afgjort fremskridt er det, naar Knudsen har gjort mange af vore lange og slæbende, uationale ord overflødige (anerkjendelsesværdig = værd af påskjønne). Endelig er der blandt de nylavede ord enkelte, som nok kan bli en berigelse af sproget, ligesom flere saadanne nydannelser jo allerede har vundet hævd, t. eks. bakstræver (konservativ), fesjå (dyrskue).

Men Knudsen mangler den finere sprogsans, han tar stadig for haardt paa sproget. I sin iver efter konsekvens henfalder han fort væk til smagløsheder. Hos ham gjælder ingen adskillelse mellem gammelt og nyt, saasart det blot lar sig paaavise, at det

er kommet udenfra; selv om ordets borgerret i sproget daterer sig fra oldnorskens dage, er dette ikke nok. End mindre sonderer han mellem internationale kulturord og overflødige modeord. Istedetfor det uhjemlige kontorsprog, som han af al magt bekjæmper, indfører han i mængdevis lavede kunstord, som kanske har en mere hjemlig klang, men ingen hævd paa papiret engang. Hvor umulig den radikale følgerigtighed er paa det sproglige omraade vises bedst af Knudsens egen disharmoniske stil, hvor danskheder, tyskheder og latinismer ingenlunde mangler. Endog som et fjernt ideal, der ligesom socialisternes fremtidsstat kunde tænkes naaet gennem en langvarig udvikling, er det Knudsenske fornorskningssverk en urimelighed, ligesom det er uden præcedens.

Ved siden af ordstoffet skjænker Knudsen *ordformerne* en særlig opmærksomhed; se navnlig "Er norsk det samme som dansk?" og hans fortjenstfulde "Haandbog i dansk-norsk sproglære" (1856), hvortil slutter sig den mindre "Lærebog i dansknorsk sproglære" (1857), som indførtes i flere skoler. De danske former erstattes af norske, saaledes ikke blot stakkel af stakkar, tidsel af tistel, græde af graate, hö af höi, men ogsaa: mjölk, snö, gras, sjuk, hand. Det gamle g gjenindføres, ikke blot hvor det har faaet fast fod i vor dannede tale (skog, marg, duge), men med ubrydelig konsekvens ogsaa der hvor det lyder vulgært (mage, torg, dryg). En undtagelse fra sit uböielige principrytteri gjør Knudsen dog for diftongernes vedkommende, hvor de egne norske former kun enkeltvis er optat i vor tale og skrift (hei, lei, staur, naut).

Den specifik norske *udtale* og dermed sammenhængende *retskrivning* har Knudsen skjænket en indgaaende behandling i sin bog om "Den landsgyldige norske uttale" (1876). ligesom han — paa en tid da man paa Bankpladsen kun hørte egne kjøbenhavnsk — praktisk søgte denne (östlandske) udtale gennemført ved det "norske theater" i Möllergaden, hvis medstifter og medbestyrer han var. Navnlige er det de haarde konsonanter (k, p, t), hvis strenge gennemførelse i tale og skrift han kræver, — ikke mindst af pædagogiske hensyn. Denne udtale er i seneste tid ogsaa indført i vore skoler, ligesom adskillige forfattere i sine skrifter har sluttet sig til reformen, idet man dog gennemgaaende i modsætning til Knudsen hævder berettigelsen af dobbeltformer, d. v. s. af de blöde konsonanter i helt danske eller literære ord. Ellers har Knudsen kjæmpet for de korte verbalformer (ha, ta, bli), samt i sin tid mod de stumme bogstaver.

Paa *böivningens* omraade kræver Knudsen flertalsendelsen "er" i alle ord af fælleskjön og ingen endelse i intetkjön (fjeld). Den første fordring efterkommes allerede af flere forfattere, den sidste neppe helt ud af nogen. Afskaffelsen af verbernes flertalsformer er derimod helt trængt gennem.

Som man ser, er Knudsens hovedfortjeneste den, at han i modsætning til de norsk-norske maalmænd respekterer det bestaa-

endes ret, hans hovedfeil den, at denne respekt ikke er stor nok. Knudsen nøier sig aldrig med at konstatere den eksisterende talebrug; mod al præcedens forlanger han, at skriftsproget skal gaa foran talen, ikke følge efter den.

Som lærer i norsk, og næsten udelukkende heri, tilegnede Knudsen sig snart sine egne meninger om dette fags stilling og vigtighed. Som bidiscipliner under norsken krævede han indført nordisk mytologi, dansk-norsk litteraturhistorie samt svensk, hvilket altsammen nu læses i vore skoler, svensk fra 1858 af. Men ogsaa andre sider af den offentlige undervisning er drøftet af Knudsen, og han har overalt været at finde paa fremskridtslinjen. Navnlig staar han i første række blandt de mænd som har bekjæmpet den klassiske dannelse; hans sidste bladartikel bar titlen "Latinherrevældet i den seneste tid i kjendelig tilbagegang". Ligesom Grundtvig talte Knudsen for en historisk-poetisk uddannelse, med tyngdepunktet i morsmaal og historie, og realfagene som bifag. I "Latin-skole uten latin" (1884) hævder han den mening, at indholdet af den gamle kultur ligesaagodt, eller bedre, lar sig meddele gennem gode oversættelser. Resultaterne af denne tidsbevægelse betegnes ved den latinske stils afskaffelse ved examen artium og erstatning med skriftlig oversættelse fra latin (lov af 1858), ved oprettelse af realgymnasier med adgang for realstudenter til alle universitetsstudier undtagen det teologiske og filologiske (lov om realartium af 1869), samt den dermed sammenhængende omdannelse af lærerkandidaternes examina, hvorved man først fik specialdannede lærere i alle skolens fag (lov af 1871).

Knudsen laa i polemik alle sine dage. Med overbevisningens kraft har han i et utal af avisopsæt og en hoben böger og afhandlinger — vi har ovenfor bare nævnt en del — kjæmpet en ihærdig kamp mod landsmaalets og det officielle skriftsprogs talsmænd. Hans kampmaade var uden tvil ensidig og fanatisk, hans fremstilling er omstændelig og uden fast plan, hans sprog tungt og uensartet; høiere og lavere stil, skjönt og uskjönt eksisterer ikke for ham. Tung og kantet som en björn gik han den lige vei mod sit maal, og denne vei var ikke altid saa let. Men han havde kraft til at staa ensom i mange lange aar og bære spot og flængende kritik. Han var intet stort talent, men han var en karakter. Hans aand var ikke rig og ikke böielig; men han var noget for sig selv, han havde mod til at være en mand helt ud. Det blev sagt ved hans baare af en af hans gamle elever, at hans lykke bestod deri, at han fandt en idé at arbeide for, hvori hele hans personlighed koncentrerede sig, og at denne idé stod i pagt med udviklingen. Det faldt ogsaa i hans lod at se meget af det, han havde blæst i kampluren for, vinde frem til anerkjendelse. Ingen vil benegte Knudsens vækkende indflydelse, eller at der i hans skrifter, naar slaggene udrenses, blir nok af lödig malm tilbage; udenfor landsmaalsmændene vil ingen bestride, at han i hoved-

sagen har peget paa de veie, vor sprogudvikling i fremtiden kommer til at vandre, og paaskyndet dens langsomme gang, ligesom hans stræv for at nationalisere og demokratisere sproget har bidraget meget til at skabe et kraftigere maalføre og en naturligere og mere hjemlig stil. Vi kan i saa henseende henvise til hans gamle modstander, prof. J. Storms artikler i "Morgenbladets" extranummere f. 1895, no 1 ff., som gir en oplysende og skjønksom bedømmelse af Knudsens standpunkt. Hans fædrelandssindede og uegenlyttige arbeide vandt ham almindelig ægtelse, og efterat kampaaarenes "personlige uvilje" svandt af sindene, kunde den gamle, aandelig og legemlig livskraftige mand trods sin stridbarhed glæde sig ved alles sympati. I 1888 modellerede billedhugger Visdal en marmorbuste af ham, som i sin tid skal ta plads i hovedstadens nye teater. Han var æresmedlem af det pædagogiske Samfund, af Retskrivningssamlaget og af Studentersamfundet. Som ivrig demokrat var han med i bestyrelsen af Folkeoplysningssselskabet (1851—67), han var en af medstifterne af Kristiania Arbeidersamfund (1864) og medlem af dets bestyrelse, og han var medudgiver af "den norske Folkeskole".

Knud Knudsen døde i begyndelsen af mars d. a., over 83 aar gammel. Sin efterladte formue, c. 20,000 kr., testamenterede han til et legat til bedste for det dansk-norske maalstræv.

Kristiania d. 27 Mai 1895.

Hjalmar Falk.

## Några ord om Tunestenens *sijoster* ock den därmed sammanhängande delen av inskriften.

Herr professor Friedrich Kauffmann har i sin anmälan av Uppsalastudier, intagen i ett föregående häfte av Arkivet (B. 11, s. 309), uttalat sig på följande sätt med anledning av min i nämnda arbete framställda förklaring av Tunestenens *sijoster* såsom bildat — liksom det ffris. ordet *sia* — av pronominalstammen *se* med *j*-avledning:

”Das ist ja vielleicht möglich — die schwierigkeiten sind nachträglich s. 226 von L. selbst hervorgehoben. Ich sehe nicht ein, warum *sia* nicht an lat. *sequi* angelehnt werden könnte (= gefolgschaft vgl. auch Kögel Zeitschr. f. deutsches Altert. 33, 13 ff.), *sijoster* würde dann zunächst lat. *socius* entsprechen (aus \**seqiô-*.)”

Det hade varit önskvärt, att den ärade anmälararen visat, luru från en grundform *seqiô-* ett urnordiskt *sijoster* utvecklats. För min del får jag bekänna, att jag icke kan antaga en sådan utveckling.

Det är så långt ifrån, att anmälararens förklaring stöds av hans hänvisning till Kögel, a. st., att den tvärt om därav motbevisas.

Kögel, som icke alls yttrar sig om ffris. *sia* eller urnord. *sijoster*, sammanställer å a. st. ind. *sac*, lat. *sequi*, grek. *ἑρμαι* samt lat. *socius* < \**soquios*, fno. *seggr* < *sagwja-* < *sogwiô-* < *soquiô-*. Då sålunda enligt Kögel av ett *soquiô-* blivit urnord. *sagja-*, skulle i analogi därmed av ett *sequiô-* ha blivit urnord. *sigja-*, varav \**sigjoster*, ej *sijoster*.

Alldeles den samma skulle utvecklingen blivit, om man med Noreen, Abriss der urgermanischen Lautlehre s. 144, antager ett germanskt *sagjô-* < *sahjô-* < förgerm. *sokjô-* < *soqjô-* ock i analogi därmed ett *seqiô-* < *sehjô-* < *sekjô-* < *seqiô-*. (Åv ett \**seqiô-* skulle äljest, enligt kända ljudlagar, även ha kunnat bli urnord. *siuja-* — jfr Noreen, a. a. s. 177 —, varav \**siujoster*!)

Hade anmälararen nu verkligen menat, att Tunestenens *sijoster* stode för \**sigjoster*, borde han ha framhållit detta, ty detta faller sig ej av sig självt. Som hans yttrande nu står där, kan man icke tro, att han tänkt därpå. För övrigt kommer man därigenom in på en sådan mera godtycklig förklaringsmetod — antagandet att en bokstav uteslutits —, som jag velat undvika. Ock då kunde ju Bugges \**sijoster* vara lika antagligt. — Kragehul-spjutskaftets *wiju* är intet säkert stöd för förstnämnda antagande, ty detta kan stå för \**wihju* (så enligt Bugge), ej för \**wigju*.

På grund av det anförda kan jag ej finna den ärade anmälararens förklaringsförsök lyckligt. Jag fasthåller i stället vid min förklaring, som nu ock är upptagen av Noreen, a. a. s. 46, 218. Då anmälararen säger, att jag efteråt framhållit ”svårigheterna” vid

denna min förklaring, så ber jag få säga, att det ingalunda var min mening att visa, att några "svårigheter" häftade vid min förklaring av ordet i fråga, då jag i ett tillägg till min uppsats framhöll två olika sätt att tänka sig bildningen av ett *seto-* ur pronominalstammen *se-*. Jag kan ej håller nu se, att någondera förklaringen erbjuder några svårigheter eller är osannolik.

I min första uppsats om Tune-stenens *sijoster* (Uppsala-studier s. 1 f.) har jag yttrat, att jag ansåg det sannolikt, att endast manliga arvingar innefattades under orden *sijoster arbingajo*. Jag är fortfarande av denna åsikt — trots Fr. Burgs i Zeitschrift für deutsches altertum, 38: 176 överst, däremot framställda, såsom den där står alldeles obegripliga, anmärkning om "zwei psychologische alternative" "beide gleich ungeheuerlich", vilken anmärkning Dr. Burg visserligen på min begäran för mig skriftligen utlagt, men som för mig likafullt ter sig oberättigad ock konstlad, något som jag icke här skall upptaga utrymmet med att uppvisa <sup>1)</sup>.

Jag skall i stället tillåta mig att ur ett brev till mig från den framstående norske rättshistorikern Ebbe Hertzberg anföra ett uttalande av intresse rörande det juridiska spörsmål, som väcks av Tunestenens inskrift. Jag förutskickar den anmärkningen, att jag förut i brev till H. till vad jag yttrat i Uppsala-studier lagt det, att jag antog, att Wodurid ej efterlemnade söner, endast döttrar, ock därför enligt gällande lag ärvts av t. ex. sina brorsöner.

Hertzbergs uttalande, som jag med hans samtycke offentliggör, lyder sålunda:

"Enten Du eller Bugge har ret med hensyn til *sijoster*, kommer, saavidt jeg ser, for retshistorien paa et ud. At den afdøde Vodurid ikke har efterladt nogen søn, er jeg enig med Dig i; thi i modsat fald vilde sønnerne selvfølgelig ikke have overladt døtrene at reise stenen. Dertil kommer, at udtrykket "de mest beslægtede arvinger" öiensynlig er valgt med flid for at gjøre opmærksom paa, at det ikke var sønner, som arvede ham <sup>2)</sup>. Havde det været sønnerne, vilde denne udtryksmaade have været kunstlet, og man vilde utvilsomt have foretrukket den i oldtiden saa hellige betegnelse "sønner" ligesaavel, som at døtrene nævnes. At arvingerne vare mandlige fremgaar paa den anden side ikke umiddelbart af indskriften; thi som Bugge antyder, døtrene kunde jo tænkes medindbefattede under *sijoster arbijano*. De kunde f. ex. arve sammen med afdødes brødre eller brodersønner eller særlig hans sønne-

<sup>1)</sup> Då Burg, a. st., säger att det är "lexikalisch unzulässig" att översätta såsom jag gjort: "de närmast beslåktade av de manliga arvingarna delade arvet", så må mot detta påståande framhållas följande. Om ett ord, som i allmänhet kan avse både man ock kvinna, t. ex. arvinge, i ett visst särskilt fall kan visas ej åsyfta kvinnor, ej håller både män ock kvinnor, så är det efter all logik berättigat, att i detta särskilda fall anse ordet avse endast män. Lexikonet har däremot ingen invändning att göra!

<sup>2)</sup> Jfr. Tacitus, Germ. c. 20: "si liberi non sunt, proximus gradus..."

sønner, som efter Gulathingsloven. Naar jeg imidlertid dog er enig med Dig i, at arvingerne maa formodes kun at have været mandlige, saa er min grund, at jeg, som jeg allerede før har skrevet til Dig, ikke kan tænke mig, at kvinder heroppe i Norden allerede ere blevne stedte til arv saa tidlig som ca. 500. Sandsynlighedsbeviset herimod leverer netop v. Amiras bog "Erbenfolge u. Verwandtschaftsgliederung n. d. altniederdeutschen Rechten" ... Efter at han nemlig først har paavist, hvorledes samtlige gamle nedertydske (inklusive angelsaksiske og frankiske) retsbøger tilsidesætter kvinden (side 217: "Die anglisch-werinischen und die fränkischen Stämme versagten den Weibern innerhalb gewissen Grenzen die Nachfolge in bestimmte Vermögensbestandtheile. Bei den ersteren waren die Weiber von der Succession in alle Liegenschaften durch sämtliche erbfähige Männer ausgeschlossen"), tilføier han (s. 218): "Es sind aber auch Anzeichen dafür vorhanden, dass sowol nach friesischem wie nach anglisch-werinischem Recht die Weiber selbst innerhalb des engeren Verwandtenkreises ursprünglich gar kein Erbrecht hatten. Die angeführten Thatsachen, in ihrer Gesammtheit betrachtet und abgewogen, scheinen nun doch für die Vermutung zu sprechen, dass vor den erhaltenen Quellenzeugnissen ein Zeitalter gelegen sei, welcher ein Erbrecht der Weiber überhaupt nicht kannte." Da denne v. Amiras opfatning stemmer med de antydninger af udviklingens gang, som jeg selv for Norges vedkommende finder i Gul. lovens saktal, og som jeg forhaabendlig til næste aar i trykken kan behandle, saa nærer jeg kun ringe tvivl om, at hine paa Tunestenens omtalte arvinger staa i modsætning til de tre døtre og ikke tillige omfatte disse. Først ved denne antagelse synes mig ogsaa teksten at faa sin rette holdning, idet modsætningen mellem de to subjekter bliver fuldstændig. Saalangt falder altsaa min opfatning sammen med Din."

Men ett övergångstillstånd i fråga om arvsrätten, såsom jag i Uppsala-studier förmodat, vill Hertzberg ej antaga. Han yttrar vidare:

"Det havde for alle vedkommende sin væsentlige interesse at konstatere og vedligeholde i de par nærmeste generationers erindring, at arven var bleven delt — ifølge gjældende lov — mellem de mestbeslægtede arvinger. Juridisk var det denne side af sagen, som for de nærmeste efterladte strax efter arveølleets afholdelse maatte fremstille sig som den vigtigste. Derved erklæredes offentlig, at arvesagen var op- og afgjort, og at det ikke nyttede andre senere at komme med præentioner. Det var de mest beslægtede arvinger, som havde delt arven, det kundgjordes paa mandens egen gravsten. Med andre ord, vi har her for os et ældgammelt retsdokument i sten, som siger kort og godt, at skiftet efter afdøde Vodurid er afholdt, og arven delt mellem de rette arvinger. Blandt disse var vistnok ikke døtrene; men vare disse end ikke arveberettigede, saa sees de dog at være blevne betragtede som de nær-

meste til at reise stenen sammen med hans lagsfælle, som heller intet arvede. Forstaaet paa denne maade bliver "dokumentet" af høi retshistorisk interesse; men nogen strid mellem to samtidige love, en ældre og en yngre bliver der intet spor af. Din tanke, at man paa en og samme tid skulde have kunnet befølge ulige arvelove i de forskjellige ætter inden samme thingkreds, strider ligeledes i mine øine ganske mod, hvad vi vide om den formelle maade, hvorpaa lovforandringer paa thingene vedtoges, og som neppe tillod en saadan vakling i et saa aktuelt emne som de nærmestes arveret.

Derimod turde Du atter have ret ved at betone ordet *delttes*. I ethvert fald turde det være sikkert, at den ældre arveret staar i det allernøieste afledningsforhold til et oprindeligt formuesfællesskab (hvorom atter v. Amira l. c. s. 211—15), og derfor kan stenen godt have ment at burde udhæve, at der fandt deling sted, d. e. at der ingen i formuesfællesskab med Vodurid levende mandsperson efterlodes, som havde ret til at overtage det hele."

---

Jag vill till sist göra ett par anmärkningar. Till vad Bugge, Norges Indskrifter s. 3 yttrat om arbiya = ett nord. *erfi* i betydelse av arv kan läggas vad Kock uppvisat (Förklaring af fornsvenska lagord s. 85) om tillvaron av ett *ærfwe*, neutrum arv, i fsv., nämligen i Västmannalagen ock troligen i Bjärkörätten, en gång i vardera lagen — Siljestränd, Ordböjningen i Västmannalagen I: 81, har uppvisat ett ex. till på *ærfwe* i den senare lagen —, samt ett *erve*, arv i nynorska folkmål, varjämte ytterligare kan nämnas, att även äldre danskan har *ærfue*, arv (se Kalkars Ordbog under *Arve*).

Vad dalidun = \**dauidun* angår, kan därför ytterligare stöd hämtas av Lindholmamulettens *sawilagar*, som jag uppfattar = \**Sawilagar*, ock Börtinge-brakteatens *tanulu* (som är fullt säkert), efter min förklaring = \**Tainulu*. L. Fr. Löffler.

---

## Zu pag. 98.

Meine zusammenstellung von run. *sijoster* mit lat. *socius* beruhte auf dem Sieversschen gesetz (PBBeitr. V, 149). Sievers hat gezeigt, dass *z* nur nach consonanten erhalten bleibt (vgl. anord. *ylgr*), dagegen intervocalisch schwindet (vgl. run *þewar* etc.). In diesem sinn konnte \**sija-* auf \**siwja-* < \**seqjó-* zurückgeführt werden. Ich will nicht bestreiten, dass auch die von L. angenommene form \**sijoster* denkbar wäre, aber bei der neueren auffassung dieser dinge (Brugmann, Grundr. I, 140. Sievers in Pauls Grundr. 1, 413, PBB. 16, 263) ist eine doppelte art der silbentrennung geboten:

es werden \**siu-ja* und \**si-ya* als Satzduppelformen anzusehen sein. Aus letzterer ist \**sia-* ebenso lautgesetzlich abzuleiten wie aus \**hwezwlá hwél* (aus \**geqló*, vgl. aind. *cakrá*) im gegensatz zu der satzdoulette *hjól*.

Jena 17. 6. 95.

Fr. Kauffmann.

### Rättelser till Ark. XI. 374 ff.

S. 378, r. 2 uppfir. står "377", läs "376" — S. 380, r. 15 nedifr. tillägges efter "-tion": "efter vokal" — S. 381 r. 3 uppfir. står "huvud-", läs "bi." — S. 381 r. 4 uppfir. står "andra", läs "annat" — S. 381, r. 29 uppfir. o. ff. Ordb:s uppgift rörande Westes uttal av *abborre* är alldeles riktig; i sina rättelser har nämligen W. korrigerat det av mig omnämnda *a'borre* till *a'borre*. — S. 382, r. 21—18 nedifr. o. not 2. Såsom jag nu erfarit, sammanföras enligt ordb:s plan — ock detta synes även mig vara det lämpliga — äldre former, vilka ord uppvisa då de ingå i sammansättningar, i avdelningarna för dylika former under resp. enkla ord. Min anm. anf. st. är alltså (utom vad beträffar formen *atton*) obefogad.

E. W.

## Om kvänerna och deras nationalitet.

Då historiens ljus börjar gry öfver de nordligaste delarna af Skandinavien, då djärfva vikingar företaga äfventyrliga Bjarmalandsfärder och skattehungriga norska konungar söka efter nya exploationsområden, då upptäcker man ett välsignadt land där uppe under polcirkeln, ett land fullt af bäfrar och soblar och mårdar och bebodt af ett fridsamt och räddhågadt släkte, som aldrig vågar sätta sig emot konungens män, då de fara omkring och taga upp "skatt", utan villigt och beskedligt lemnar ifrån sig sina dyrbara skinnvaror. Och göra de något motstånd, så sker det endast i form af några oskyldiga trollerier, hvarigenom de släppa ut storm och oväder öfver de annalkande skatteindrivarna, men sådant generar föga de vädervana nordborna. Finnmarken var och förblef ett förlofvadt land för dylika spekulationer, om det också så småningom började gå utför med de naturliga tillgångarna, då det blef alltför många stater, som ville bedriva samma slags affärer. I den lilla La-fjorden i Vest-Finnmarken kunde alltså t. ex. den svenske fogden inte drifva upp mera år 1553 än 27 alnar tyg, 15  $\text{sk}$  gammal koppar, 2 utterskinn, 2  $\text{sk}$  fisk, 2 renskinn, ett täcke, 2 par gamla byxor och 3 kvinnomössor (Kammararkivet). Men äfven i den gamla goda tiden kunde det vara en del förtretligheter förknippade med Finnmarksaffärerna. Ty det bodde tyvärr icke endast lappar där i trakterna utan äfven ett folk, hvilket af norrmännen kallades *kväner* och hvilket ingalunda var så fredligt och lätthanterligt som lapparna, utan fastmer, enligt halogalänningen Ottars berättelse, plundrade och härjade nere hos norrmännen.

Och äfven långt efter sedan dessa kväner försvunnit, då minnet af dem fortlefver endast tack vare några få gamla handskrifters berättelser om dem, ha de visat sig kunna ställa till stor oro, om också nu endast ibland de lärde, hvilka inte kunnat komma på det klara med, hvad slags folk kvänerna egentligen voro. Ihre anser dem ha varit lappar, Geijer kallar dem för "jotnar", hvilka enligt honom voro finska folkstammar, Castrén o. a. hålla dem för finnar och Porthan och Widmark äntligen säga, att de äro svenskar. Striden om kvänerna kulminerade slutligen i en hetsig fejd mellan nuv. senatorn Yrjö-Koskinen och nuv. statsarkeologen, prof. Aspelin i den finska tidskriften Kirjallinen Kuukauslehti åren 1869 och 70; båda voro likväl ense i att anse kvänerna ha varit finnar, hvilket också för närvarande torde vara den vanliga meningen.

Emellertid kan frågan om de gamla kvänernas nationalitet därmed ingalunda anses vara utagerad. Vid en närmare undersökning torde det nämligen tvärtom visa sig, att det knappast fins något alls, som talar för, att de skulle ha varit en finsk folkstam.

Den första gång man möter kvänernas namn, är i Egil Skallagrimssons saga, där det i fjortonde kapitlet talas om Þórólfr Kveldulfssons färd upp till lapparna för att hemta skatt. Denna färd torde ha skett under vintern 873—874. Sagan lyder: "Þórólfr for på samma sätt som den förra vintern, höll marknad med lapparna och for vida omkring i Finnmarken; men när han kommit långt österut och man där fick höra talas om hans färd, då kommo *kväner* till honom och sade, att de voro skickade till honom och det hade Faravið gjort, konungen af Kvämland, därför att kirjalar (karelare) härjade i hans land, och han skickade bud i den afsikten, att Þórólfr skulle fara dit och hjälpa honom. Med budskapet följde det löftet, att Þórólfr skulle få lika mycket byte på sin lott som konungen och hvar och en af

hans män lika mycket som två kväner. Men hos kvänerna rådde den lagen, att konungen skulle ha en tredjedel af allt byte och dessutom alla bäfverskinn och sobelskinn och mårdskinn. Þórólfr bar fram detta budskap för sina följeslagare och bådo dem afgöra, huruvida man borde följa med eller icke; de flesta tyckte det vara bäst att försöka, eftersom man därigenom kunde få stort byte, och det blef så deras beslut att fara österut tillsammans med sändebuden. Finnmarken är mycket vidsträckt. I vester därom ligger hafvet och därifrån går det stora fjordar in i landet; likaså norr om landet och öster omkring det (ok allt austr um), men i söder därom ligger Norge, och Finnmarken omfattar ungefär hela det inre landet så långt mot söder som Halogaland omfattar det yttre landet (ok tekr Mörkin nálíga allt it efra suðr svá sem Hálugaland it ytra). Öster om Naumudal ligger Jämtland och så Helsingland och så Kvänland, så Finland, så Kirjálaland (Karelen), men Finnmarken ligger ofvanför alla dessa land och det fins vidsträckta bebygda trakter uppe i fjällen (fjällbygðir) i Finnmarken, dels i dalarna och dels utefter vattendragen. I Finnmarken finnas ofantligt stora vattendrag och där utefter vattendragen stora skogstrakter och längs utefter Finnmarken ligga högfjäll och dessa kallas Kólarne (Kilir).” Så omtalas, huru norrmännen och kvänerna tillsammans slogo karelerne och därefter återvände till Kvänland. ”Och sedan foro Þórólfr och hans följeslagare upp i Finnmarken och Þórólfr och kung Faravid skildes åt i vänskap. Þórólfr kom ned från fjället uppe i Vefsen” och for så hem.

Ett annat ställe, där man finner kvänerna omtalade, är kung Alfreds (anglosaxiska) bearbetning af Orosii verldshistoria, gjord omkring år 893; en halogalänning Ottar berättar häri om en sin upptäcktsfärd till Bjarmaland. ”Han [Ottar] sade, att norrmännens land var ganska långt och ganska smalt. Allt det land, som man kan plöja eller be-

gagna till betesmark, det ligger vid hafvet och detta land är likväl på somliga ställen mycket klippigt, och öster därom uppe i landet ligga vilda fjäll längs de bebodda trakterna. På dessa berg bo lappar och det bebyggda landet är bredast mot söder och blir allt smalare, ju längre man kommer mot norr. I söder kan det vara 60 mil bredt eller litet bredare och midtpå trettio eller bredare och i norr, sade han, där det är smalast, kan det vara tre mil bredt till berget och berget är sedan på somliga ställen så bredt, att man behöfver två veckor för att fara öfver det, och på andra ställen så bredt, att man kan fara öfver det på sex dagar. Vid södra ändan af detta land (Norge) på andra sidan bergen ligger Sverge, sträckande sig mot norr, och mitt emot den norra delen af landet ligger Kvänland. Kvänerna härja stundom hos norrmännen, i det de fara öfver dessa fjäll, och stundom norrmännen hos dem; och där finnas mycket stora sjöar på andra sidan fjällen och kvänerna bära sina skepp öfver land till sjöarna och härja därifrån hos norrmännen; de hafva mycket små och lätta skepp." Omedelbart före Ottars berättelse säges likaledes: "Svearna hafva söder om sig hafsarmen Osti; öster om sig Sermende; norr om dem på andra sidan ödemarkerna ligger Kvänland; nordvest om dem äro Skridefinnerna; vester om dem norrmännen."

Vidare omtalas kvänernas land på ett par ställen i den fantastiska sagan "Fundinn Noregr" (i Flatöboken från slutet af 1300-talet): "Fornjotr har en konung hetat; han rådde öfver Jotland, som kallas Finland och Kvänland, det som ligger öster om den hafsvik, som går upp emot Gandvik (er gengr til motz vit Gandvik; Hvita hafvet); den kalla vi Helsingiabotnn (Bottniska viken)"; och om Fornjotrs sonsons sonsons son Norr, som framställes såsom boende i Kvänland och hvilken skulle fara ut för att uppsöka sin försvunna syster, berättas följande: "Han väntade, till dess det lade sig snö öfver hedarna och det blef godt skidföre. Då for han

från Kvänland och innanför hafsviken och de kommo dit, hvarest de menniskor bodde, som kallas lappar. Detta är bakom Finnmarken. Men lapparna ville förhindra deras färd öfver landet och det blef strid utaf. Och den kraften och trolldomen följde Norr och hans följe, att deras fiender grepos af en panisk förskräckelse, genast de hörde härskrien och sågo vapnen svängas, och lapparna togo till flykten. Men Norr for därifrån vesterut upp på Kölen och var länge borta, så att de icke träffade något folk, och de sköto djur och foglar till mat åt sig. De foro till dess vattnet började rinna åt vester ned från fjällen. Då foro de utefter vattendragen och kommo ned till hafvet. Där låg framför dem en fjord, stor som en hafsarm. — — Den fjorden kallas nu Trondhjemsfjorden." Äfven om Norrs broder Gorr förutsättes, att han bodde i Kvänland: "Gorr höll ut efter hafsviken med sina skepp och så in i Ålandshaf. Sedan undersöker han Sviaskären vida omkring och alla öar, som ligga i Östersjön (för att finna sin försvunna syster)". Längre ned säges: "Rolf hade tagit bort från Kvänland Goi, Porres dotter (och Norrs och Gorrs syster)". Äfven i sagan "Hversu Noregr bygdist" (i Flatöboken) omtalas kvänerna och Kvänland: "Porre var en berömd konung. Han rådde öfver Gotland, Kvänland och Finland. Honom offrade kvänerna, för att det skulle snöa och bli godt skidföre. Det gör ett godt år för dem. Detta blot skulle företagas under midvintern och däraf uppkallades Porre-månaden (januari)."

En i historiskt afseende lika opålitlig källa är Sögupattr af Norna-Gesti, där det i kap. 7 säges: "Sigurd Ring var icke där, emedan han måste värja sitt land Svitjod, ty Kurer och Kväner härjade där."

Föga pålitlig är här äfven den latinska Historia Norvegiæ (från slutet af 1100-talet), hvilken säger: "Emot norr sträcka sig öster om Norge många folkslag, hvilka, sorgligt

att omtala, omfatta hedendomen, nämligen kirialerna och kvänerna, de behornade finnarna och de båda bjarmiska folken."

I en hskr AM 192, 8:o från slutet af 1300-talet läses vidare (Grönlands historiske Mindesmærker III, s. 220): "Näst Danmark kommer det mindre Svitjod, där är Öland, så kommer Gotland, så Helsingland, så Värmland, så de båda Kvänlanden och dessa ligga norr om Bjarmaland."

Ännu en gång omtalas kvänerna i de isländska *Annales regii* och *Flatöboksannalerna*, där under år 1271 berättas, att kareler och kväner då härjade mycket i Halogaland. Emellertid kan ordet kväner på detta ställe mycket väl vara interpolerad, emedan det icke förekommer i de båda andra annaler (*Oddveria* och *Gottskalks*), som omtala samma härfärd.

Ändtligen finner man kvänerna en gång så långt ner i tiden som hos Olaus Magni i hans bekanta *Historia de gentibus septentrionalibus*, 1555. I boken XVII, kapitlet XXVIII omtalar han och visar i bild, huruledes lapparna fara på hjuldon(!) till Norge för att handla, och säger: "Men körsvennerna för dessa vagnar kallas med ett vanligt folknamn *Quenar*." Denna uppgift torde väl ändock vara apokryfisk. Observeras bör likväl, att Olaus Magni personligen berest Vesterbotten. På sin karta, *Venedig 1539*, nämner han på ett ställe i Lappland *Qvenar* i samband med *Berkara*, *birkarlarna*.

Och härmed äro de gamla kvänerna ur sagan.

Man torde dock kunna återfinna dem äfven på ett annat håll. På några ställen i den gamla literaturen talas nämligen om ett folk af kvinnor, ett amazonfolk, såsom boende någonstades i norra delen af den skandinaviska halfön. Det antagandet ligger här nära tillhands, att de gamle författarna eller deras sagesmän härvid förväxlat det isländska ordet *kvenir* "kväner" med det nästan lika ljudande *kvénir* "kvinnor" — skilnaden bestod ju endast i vokalens kvantitet. Amazonfolk omtalas ju visserligen vid denna tid från allehanda

andra utkanter af den då kända världen, men man vill dock gerna få någon orsak, hvarför man förlade ett sådant folk äfven hit, och torde det väl därvid icke vara alltför djärft att identifiera dessa amazoner med de gamla kvänerna. I så fall skulle man återfinna dem redan hos Tacitus, som i sin *Germania* (98 e. Kr.), kap. 45, säger: "Sitonernas folkstammar följa på Suionerna [d. v. s. räknadt norrut]; för öfrigt lika hvarandra skilja de sig från hvarandra endast däruti, att en kvinna härskar öfver dem; — — — Här slutar Suevia." Likaledes talar Paulus Diaconus i *Warnefridi* (700-talet) och den anonyme geografen från Ravenna (slutet af 800-talet) om ett amazonfolk härstädes samt, sist och tillförlitligast, den kände historikern Adam af Bremen (ca 1066). Han säger (sid. 373 i *Monumenta Germaniæ historica*; *Scriptores*; 7 bandet): "Då man från norr kommer till mynningen af det baltiska sundet, träffar man först Nortmannerna, därefter kommer Sconia, Danernas område, och därofvanom bo Gotherna vida omkring ända till Birca. Längre bort härska Sueonerna öfver vida landsträckor ända till kvinnornas land (*terra feminarum*). Bortom dem lära Wizzi, Mirri, Lami, Scuti och Turci bo ända bort till Ryssland." Likaså längre fram (sid. 374): "Vidare har man berättat för oss, att i detta haf [Östersjön] äfven finnas flera andra öar, af hvilka en stor sådan kallas Aestland. — — Och denna ö berättas ligga mycket nära kvinnornas land, ty detta ligger icke långt ofvanom Sueonernas Birca." Ännu på ett annat ställe (sid. 375): "Vidare berättar man, att det omkring det baltiska hafvets stränder finnas Amazoner, hvilket land man nu kallar för kvinnornas land." Hvarpå följa några funderingar om på hvad sätt ett sådant folk kunde fortleva genom flera släktled, ehuru det icke fans några män bland dem. På ett annat ställe omtalas (sid. 341): "Konungens (Emund gamles) son Anund sändes af sin fader för att utvidga riket, men då han kommit till kvinnornas land, hvilka kvinnor vi tro vara

amazoner, omkom så väl han själf som hans krigshär genom gift, som dessa hade blandat i källorna." Denna händelse, som bör ha tilldragit sig omkring midten af 1000-talet, berättas af samme författare äfven på ett annat ställe (sid. 375; scholion 119): "Då Svearnes konung Emund skickade sin son Anund till Scythien för att utvidga sitt rike, kom denne på sitt fartyg till kvinnornas land. Dessa blandade genast gift i källorna och brakte på detta sätt konungen och hans krigshär om lifvet. Detta ha vi äfven ofvan omtalat och erkebiskop Adalvard har själf berättat det för oss under försäkran, att detta och annat vore fullkomligt trovärdigt." På ännu ett annat ställe (sid. 379) berättar han om de mystiska Ripheiska bergen: "Där finnas amazoner, där finnas menniskor med hundhufvuden, där finnas cykloper, som hafva ett enda, i pannan sittande öga", etc. Och till kvänerna kan möjligen äfven följande berättelse af honom föras (sid. 379): "Den danske konungen (Sven Estridsson, som själf gjort krigstjänst under den svenske konungen Anund Jakob) har ofta berättat för mig, att det från bergen brukar komma ett slags folk ned på slättbygden; de äro af medelstor växt men så starka och viga, att svenskarna därutinnan knappast kunna mäta sig med dem, och det är obekant, hvarifrån de komma; en gång om året eller hvart tredje år komma de hastigt fram, sade han. Och om man icke af alla krafter står emot dem, ödelägga de hela trakter och draga så tillbaka igen."

Detta torde vara alla de ställen, på hvilka man i den gamla literaturen träffar på kvänerna och deras land. De faktiska upplysningar om dem, som härur kunna fås, äro icke så särdeles många. Man får först och främst veta, att kvänernas land följde på helsingarnas land och låg mellan detta och Finland utefter Bottniska viken. Dess gränser i söder och norr eller öster äro svårare att bestämma. Enligt Egilssagan tycks det emellertid ha funnits kväner åtminstone så långt mot söder som omkring Umeelfvens mynning, efter-

som det omtalas att Þórólfr efter sin skilsmässa från kvänernas kung for upp till fjälls och kom ned i Vefsen. Han bör då ha följt Umeelfvens (för att inte rent af säga Ångermanelfvens) dalgång uppöfver, ty på den tiden liksom nu och ännu mera än nu gingo färdvägarna säkerligen längs efter elfdalarna och inte tvärs öfver dem. Att kvänerna (åtminstone bland annat) bott ungefär i nuvarande Vesterbotten, ser man vidare utaf Ottars beskrifning af det land, öfver hvilket de måste färdas för att komma till Norge. Där funnos nämligen höga fjäll och stora sjöar och denna beskrifning passar icke in på någon annan landsträcka än den nuvarande svenska delen af Lappland, ty i den finska lappmarken finnas inga särdeles stora sjöar förutom Enare träsk, hvilket väl dock kan lemnas ur räkningen såsom liggande allt för långt mot öster för att norrmän vid denna tid (800-talet) skulle kunna ha stadigvarande bostäder vid hafvet nedanför detsamma. Ottar säger ju för öfrigt också, att Kvänland ligger "midt emot den norra delen" af Norge, d. v. s. Halogaland. Hur långt mot norr eller öster man får räkna Kvänland, synes vara osäkrare. Den enda källan för att förlägga det äfven öster om Östersjön är Flatöboken, som talar om "Jotland, som kallas Finland och Kvänland, det som ligger öster om" Bottniska viken. Likaså tyckes Flatöbokens uppgift om att Norr for "från Kvänland och innanför hafsviken" till Lappland, tala för att Kvänland skulle ligga öster om Bottniska viken. Men då man ihågkommer, att alla dessa berättelser äro fullkomligt mytiska, och observerar, att Flatöboken icke vet om något Kvänland vester om Bottniska viken, måste man antaga, att afskrifvarne af densamma med hvarandra förblandat Kvänland och Finland. Härför talar möjligen också, att de i annalerna låta (liksom Annales regii) kväner följa med karelerne på deras härnadståg mot Norge 1271. (Oddveria Annáll säger till och med, att kareler och "kurmenn" gjorde detta tåg — också ett prof på pålitligheten af anna-

lernas uppgifter härutinnan.) Det förefaller därför, som om inga historiska grunder förelåge för att utsträcka Kvänland mot öster äfven utanför det nuvarande Vesterbottens gränser.

För öfrigt ser man af dessa källor, att kvänerna voro ett stridbart folk, som lågo i fejd både med norrmän, (svenskar?) och kareler, äfvensom att de hade en "konung" och hade särskilda stadganden om fördelandet af krigsbyte samt att de på Adams af Bremen tid ännu voro hedningar, men angående deras nationalitet får man inga direkta upplysningar. Man skulle visserligen af namnet på deras konung (*Faravið* = isl. *viðförull* "som far vida omkring") kunna vilja sluta till, att de varit skandinaver, men å andra sidan kunde detta *Faravið* ju vara en öfversättning från ett främmande språk — man har här särskildt föreslagit det finska *Kaukomieli* "den fjärran längtande", ett vanligt epitet till Kalevalahjälten Lemminkäinen.

För att afgöra, till hvilken större folkgrupp dessa kväner hörde, måste alltså andra medel tillgripas. Man bör tillse, om icke möjligen från andra håll några underrättelser kunna fås om det folk, som på 700- och 800-talen bebodde vårt nuvarande Vesterbotten.

Lapparna voro väl de första innevånarna i dessa trakter, men de torde dock härvid knappast kunna tagas med i räkningen. Beskrifningen på kvänerna såsom ett stridbart, röfvande och plundrande folk passar ingalunda in på de svaga och okrigiska lapparna, hvilka ju också i källorna (*Egils-sagan*, *Ottar*) strängt skiljas från kvänerna.

Det folk, som efter lapparna invandrade till Vesterbotten och trängde dem undan från hafskusten, var så vidt man vet svenskar. Redan under vikingatiden (c:a 700—1050) var kusten bebodd af skandinaver ända upp till trakten af Pite, hvilket bevisas af där förefintliga fornlemningar (*Antiqv. Tidskr. för Sverige II*, 230). *Helsingelagen* (författad 1320—1347) omtalar likaledes dem som bo i Ume och Bygde

”och alla dem som bo norr därom” (Konungabalken VII) och i början af 1300-talet omtalas för första gången de s. k. birkarlarna i Pite, Lule och Torne, hvilka vetat förskaffa sig ett slags privilegium på handeln med lapparna. Dessa birkarlar ha ofta men utan något verkligt skäl hållits för finnar; ehuru väl det är möjligt och till och med troligt, att åtminstone en del af birkarlarna i Torne varit finnar, har man ingen anledning att antaga annat än att birkarlarna på de öfriga ställena varit svenskar. Men utaf kvänerna finner man i dessa trakter inga vidare spår. Man gör sig härvid ovilkorligen den frågan, hvart de gamla kvänerna kunnat taga vägen och huru de kunnat försvinna så alldeles spårlost. Det torde väl då icke vara möjligt att få något annat svar på denna fråga än att kvänerna voro förfäder till birkarlarna och till dem som Helsingelagen omtalar såsom boende i Ume och Bygde och norr därom och att de voro identiska med de skandinaver, som efterlemnat fornlemningarna från den yngre järnåldern i Vesterbotten. Kvänerna skulle alltså ha varit namnet på en *svensk* folkstam.

Den allmänna meningen är emellertid, såsom också ofvan antyddes, den att kvänerna voro finnar. De bevis, som därför anföras, äro dels, att det isländska ordet *kvenir* etymologiskt skulle sammanhöra med det finska ordet *kainulainen* ”österbottning” och vara på något sätt lånadt därur, och dels, att finnarna ännu i dag af norrmännen kallas för *kvæner*. Därjämte anföras såsom skäl för att finsk folkstam en gång bebott Vesterbotten, äfven den omständigheten, att man anträffar finska ortnamn här och där i detta landskap äfven långt utanför de egentliga finntrakterna vid gränsen mot Finland. Det förstnämnda skälet torde emellertid icke betyda så särdeles mycket. Det finska ordet *kainulainen* betyder enligt Lönnrot ”låglandsbo, strandbo, österbottning, qven” (utaf hvilka den senaste betydelsen tydligen är härledd ur antagandet, att *kainulainen* och *kvän* skall vara samma ord) och

är afledt af *kainu* eller *kainuu* (alltså med kort eller lång vokal i andra stafvelsen), som enligt Lönnrot betyder "lågland; Öster- och Norrbottniska låglandet nedanom Lappska fjellen, Österbotten, Qvenland; en del af Norrbotten, Neder- och Öfver-Kalix samt en by i Torneå socken." Hos Renwall, *Lexicon Linguae Finnicæ* 1826 betyder *kainuu*, alibi *kainu* "Botnia orientalis l. Ostrobotnia, provincia Finlandiæ septemtrionalis, præcipue regio Botniæ maritima, alibi oppidulum Cajana, nomen maxime Savolaxensibus usitatum, Germanice Ostrobotnien, (num veterum Quænland?)" och *kainulainen* "incola Ostrobotniæ maxime maritimæ, ostrobotniensis, Germanice Ostbotnier, *kainulaiset* Ostrobotnienses (Quæner?)" Hos Juslenius slutligen i hans *Finsk Orda-Boks Försök* 1745 betyder *Cainu* "botnia orientalis. österbotn" och *cainulainen* "ostrobotniensis. österbottning". Ordet, som är gemensamt för finskan och lapskan (lapska *kainolats* m. fl. former, "så kalla Lapparne en Svensk ell. Norrsk man" Lindahl et Öhrling, *Lexicon Lapponicum*), sammanställes med ganska stor sannolikhet med det finska *kaino*, som bland annat äfven betyder "lågländt" (Lönnrot), "demissus l. humilis e. c. terra, ager, Germanice niederig" (Renvall), "demissus. nedrigt land" (Juslenius). (Jag anför här äfven formerna från Renvall och Juslenius, emedan Lönnrots lexikon äfven innehåller en del nybildningar, i nyare tid gjorda ord.) Att på något sätt sammanställa detta ord med det isl. *kvenir* torde icke vara möjligt. Detta går nämligen tillbaka på en äldre form *\*kuani-* och denna form kan icke ha något gemensamt med det finska *kainu(u)*, hvilket, om det vore lånadt från de nordiska språken, skulle förutsätta ett nordiskt *\*kainō-*, *\*kainu-*, *\*gainō-* eller *\*gainu-* och hvilket, ifall det själfvt skulle ha lånats till de nordiska språken, skulle ha gifvit ett isl. plur. *\*køynir* eller *\*jøynir* eller något dylikt, men icke ett *kvenir*. Följande former af ordet anträffas i handskrifterna:

Flatöboken: I, 21 *fyrir Kónlandi, Kónir*; I, 219 *Kuenland, af Kuenlandi*; I, 220 *af Kuenlandi*; I, 353 *Kuæmir*; III, 538 *Kueinir*.

AM 192, 8:o (Grönl. hist. Mind. III, s. 220) *Kvenlönd II*.

AM 132 fol. (Egilssagan, kap. XIV; F. Jónssons upplaga): *Kuener 3 ggr, með Kuenum, á Kuæni, af Kuenlandi, Kueinland, til Kuenlandz, til Kuælandz*.

AM 461, 4:o (Egilssagan *ibid.*): *Kvenner, Kvenmir*.

AM 453, 4:o och 162 fol. (*ibid.*): *Kvæner 1 gg i hvardera*.

Annales Regii: (Storm, Islandske Annaler, s. 138) *Kvæmir*.

Såsom bevis för kvänernas finska nationalitet anföres vidare den omständigheten, att finnarne ännu i dag kallas för *kvæner* i Norge. Det är emellertid icke alldeles säkert, att detta numera begagnade ord är alldeles detsamma som det gamla isländska ordet *kvenir*. Den första gång, som det förekommer — i ett bref af år 1530, skrifvet af en dansk fogde i Finmarken (Dipl. Norv. VIII, n:o 623) — skrives det nämligen *Hwener* och detta ger grundad anledning till det antagande, att det nynorska ordet *kvæner* har uppkommit ur en äldre form med *hw-* i enlighet med den i nynorska dialekter vanliga öfvergången af *hw-* till *kv-* i anljud, och om så är, kan det icke höra tillsammans med det isländska *kvenir*. [Möjligt är ju dock, att den danske fogden, van att i Norge höra *kv* i början af alla ord, som han på sitt danska språk skref med *hw*, utan vidare äfven i detta ord insatte *hw* emot det faktiska uttalet med *kv*.] Tyvärr kunna här inga andra citat för ordets skrifning med *hw-* anföras, emedan den urkundssamling, ur hvilken de skulle tagas, nämligen Norske Rigsregistraturer, icke meddelar urkunderna i deras ursprungliga form, utan öfversatta till nynorska. Ordet förekommer föröfrigt i densamma från år 1598 (III, 538, 539, 543), 1609 (IV, 300) och senare, öfverallt i betydelsen finnar.

Äfven om man icke skulle få fästa någon uppmärksamhet vid skrifningen med *hw-* från år 1530, är det emellertid därmed icke sagdt, att man utan vidare får, emot de historiska och arkeologiska källornas fingervisningar, identifiera de gamla kvänerna med de nynorska. Man måste nämligen observera, att mellan de gamla kvänernas senaste säkrare *historiska* uppträdande och år 1530 ligger åtminstone cirka 500 år, under hvilken tid deras namn kunde fortlefva endast genom traditionen, hvilken beskref dem såsom ett roflystet folk, boende någonstädes nedåt Bottniska vikens nordligaste delar. När så karelerna fram i andra hälften af 1200-talet började sina talrika härnadståg till norra Norge, hvarvid de just kommo dit från ett land, gränsande till de gamla kväntrakterna, var det en lätt sak att identifiera eller blanda ihop dem med de gamla kvänerna. Spår af att så skett synas ju också i annalernas uppgifter från år 1271 äfvensom i Flatöboken. Den fasta finska befolkningen i nuvarande norska Finmarken började flytta dit först i början af förra århundradet.

Till sist må de ortnamn af otvifvelaktig finsk börd omtalas, hvilka träffas här och där i Vesterbotten långt utom de egentliga finntrakterna. Sådana äro t. ex. Niemisel i Råne socken, Vittjärf i Öfver-Lule, Kallax i Neder-Lule, Manjärf i Elfsbyn och Hortlax i Pite, bynamn, som alla anträffas redan vid midten af 1500-talet. Dessa torde väl emellertid knappast kunna bevisa annat än att ifrågavarande byar en gång anlagts af finska nybyggare, som slagit sig ned här och där bland den ursprungliga svenska befolkningen. Att sådant icke var ovanligt, visas af förhållandena i samma trakter i en senare tid. Sålunda voro de första nybyggare, som slog sig ned i de södra delarna af Lappland, finnar. Örträsk och Gafsele byar i Lycksele grundlades af sådana år 1674 och Noret i Åsele år 1692.

Om resultatet af denna undersökning är riktigt, skulle vi alltså få ännu en folkstam af skandinavisk börd att sätta upp bredvid helsingar, jämtar och andra såsom den yttersta nordens pionierer, nämligen de gamle, nästan sagolike, för länge sedan bortglömda kvänerna.

K. B. Wiklund.

## Kan oldn. *er* være particula expletiva?

I Egilssons lexicon poeticum (1860) læses: "*er*, particula expletiva: eyvítar firna er maðr annan skal nemo in altero vituperet id, quod etc, Hávam. 94; ójafnt skipta er þú mun-dir inique distribueres, Harbl. 24; sáttir þínar er ek vil snemma hafa consensum tuum cito cupio obtinere Alvm. 7. Forte et Ghe. 40 nema ein Guðrún, er hon æva grét nisi sola Guðruna, ea minime (nunquam) deploravit. Þrjár hafðar er ek hefi desideria habui, desideravi, Fjölsm. 51, Sóll. 49, 50."

I tilslutning hertil heder det i Gl. norsk homiliebog udg. af C. R. Unger (1864) pag. 222: "194 lin. 5. oc allt illt, þat er ec gerðe með þinni æggian; her har man maaske samme brug af *er*, som oftere findes i de ældre kvæder (jfr. Bugges anm. til Hávam. 94<sup>2</sup> i hans udgave af de ældre eddadigte), hvor det maa forbigaaes i oversættelsen, og hvor det synes at anvendes i sætninger med objectet eller et adverbialsk udtryk i spidsen, i hvilke subjectet egentlig skulde have sin plads efter verbet, men hvor partikelen *er* synes at hjælpe subjectet til at beholde sin sædvanlige plads foran verbet."

Mod denne opfatning af disse og lignende steder i den ældre Edda udtalte jeg mig i Eddasprogets syntax I pag. 97 fg. (1865), idet jeg søgte at gjøre gjældende, at det, som her var paafaldende, egentlig var, at for eftertryks skyld

nogle ord, der skal udhæves, er stillede foran relativet, medens forresten relativet er brugt i det væsentlige som ellers.

Dette lader ikke til at have vundet synderligt medhold. Saaledes har Oxforderordbogen under *er* A. V:

"the few following instances are rare and curious, er þú, er ek, er mér, er hón; and are analogous to the Germ. der ich, der du, I that, thou that; in Hm. l. c. "er" is almost a superfluous enclitic, eyvitar fyrna er maðr annan skal, Hm. 93; sáttir þínar er ek vil snemma hafa, Alm. 7; ójafnt skipta er þú mundir, Hbl. 25; þrár hafðar er ek hefi, Fsm. 50; audi frá er mér ætluð var sandi orpin sæng, Sl. 49; laugavatn er mér leiðast var eitt allra hluta, 50; ærertu Loki, er þú yðra telr, Ls. 29, cp. 21, Og. 12, Hkv. 2, 32; tröll, er þik bíta eigi járn, Isl. II 364."

I Fritzners ordbog 2:den udg. (1886) I 346<sup>2</sup> bemerkes:

"Oftere synes *er* at være tilføiet et nominativ eller akkusativ, der ikke udgjör del af nogen sætning, men hvis anvendelse er at forklare ved en ellipse, medens hele udtrykket maa forklares som et udraab: hundr er snýst aptr til sínna spýju (= lat. canis revertitur ad vomitum suum l. 20; Vulg. canis reversus ad suum vomitum) Hom. 22<sup>1</sup> (2 Petr. 2, 22); hinn versti þræll er lagðist með dóttur hans Herv. 311<sup>19</sup>; Sviðurr ok Sviðrir er ek hét at Sökkmímis o: som jeg kaldtes hos S. Grimn. 50; allt illt þat er ek gerði með þinni áeggjan Hom. 194<sup>5</sup>; hamingjor einar þær er í heimi ero, þó þær með jötnum alast Vafpr. 49; þrár hafðar er ek hefi til þíns gamans, en þú til míns munar Fjölsv. 50; lauga vatn er mér leiðast var eitt allra hluta Sól. 50; sáttir þínar er ek vil snemma hafa ok þat gjaforð geta Alv. 7 jvf. 6; rifja rétti er þú munt, rekr! fá, ef þú mér í krymmar kóm Hjörv. 22; skúa tvá, er mér Skafnörtungr gaf, þvengum er hann þar nam o: se to sko, som S. gav mig, som han da berövede deres remme, Fld. III, 9; ójafnt skipta (infinitiv) er þú mundir með ásum líði, ef þú — o: hvor ulige du vilde dele folket mellem æserne,

hvis, du — Hárb. 25. Udtalelser af samme beskaffenhed, skjönt deres forstaaelse synes falde vanskeligere, ere følgende: eyvitar firna er madr annan skal þess er um margan gengr guma Hm. 94; audi frá er mér ætluð var sandi orpin sæng Sól. 49.”

Gering siger i Glossar pag. 38<sup>1</sup> (1887):

”die ursprl. anaphorische bedtg tritt noch an einigen stellen zu tage, wo *er*, scheinbar abundierend, im einfachen satze ein vorangestelltes satzglied wieder aufnimt: ójafnt skipta er þú mundir með ásum líði ungleich verteilen, so würdest du unter den asen das volk Hrbl. 25, 2, vgl. ferner Grm. 50, 2; Alv. 7, 2, Háv. 93, 2, H. Hv. 16, 5. 18, 5. 22, 5.”

Disse forklaringer maa vække indvending. At et ord med saa udpræget betydning skulde kunne bruges ganske som en udfyldende part., er höist usandsynligt. Oxfordorderbogens udtalelser er merkelig ugreie. Háv. 93 (94) antages relativet for en ”almost” superfluous enclitic, uden at der gives nogen antydning af, hvad der kunde skjule sig i dette ”næsten”. Forresten ser det ud, som om forf. overalt alene ser den egenhed, at i en adjektivisk relativsætning, hvor relativet er knyttet til et pers. pron., kan dette gjentages i relativsætningen. Men flere af de citerede steder f. ex. Sól. 49, 50 kan dog ikke have nogetsomhelst dermed at gjöre.

Gering taler om relativets oprindelige ”anaforiske” betydning. Hvis dermed menes, at partiklen skulde kunne bruges i den enkelte sætning forat gjenoptage et foranstillet sætningsled eller knytte det til det følgende, maa dertil bemerkes, at dette ingen støtte har i det norröne sprog. Der er, saavidt jeg ved, intet spor af en saadan anvendelse. Relativet bruges paa mange maader, men dets funktion er altid at knytte et underordnet udsagn til hovedudsagnet, man ser det aldrig forbinde ledene i samme sætning.

Fritznerns mening, at der kan statueres et udraab, kunde blot paa enkelte steder bringes til at passe. Den slags ellipse,

som han desuden finder i udtrykket (formentlig tænker han sig, at f. ex. *sáttir þínar* er etc. Alv. 7 = forlig med dig *er det* som el. l.) er der vel neppe sidestykke til i oldn. Man kunde maaske tænke paa, at i spørgende bisætninger det relative *er* (ell. *at*) kan føres til spørgeordet f. ex. Flat. II, 127, 33: vissu menn eigi, hvat *er* undir bjó þessi ferð, eðr hvat þeir mundu fyrirætlast í brögðum o. l. Heri er dog ingen ellipse; partiklen er indkommet ved en uvilkaarlig efterligning af den relative sætnings form. Som det sees, mener ogsaa Fritzner selv, at antagelse af udraab eller ellipse ikke slaar til i alle tilfælde.

Det maa visselig indrømmes, at de omtalte forklaringer er samtlige lidet tilfredsstillende og alene kan betragtes som nødhjælp. Undersøgelser i norrön syntax har nu bragt mig til paany at gennemgaa i sammenhæng, hvad der har været henregnet eller kunde henregnes til denne sprogbrug. Jeg er derved kommen til i enkeltheder at ændre min tidligere opfatning, men synes i det væsentlige fremdeles at maatte se sagen paa samme maade som før. Jeg skal derfor tillade mig atter at henlede opmærksomheden paa disse ting i det haab, at en diskussion muligens kunde bringe klarhed.

De eksempler, som Fritzner har hentet fra prosasproget, er neppe opfattede rigtig.

I Hom. 21, 17 fgg. um þá menn mælti Petr postoli ógurlega, er aptr hverfa til hinna fyrri sýnda eptir tárur: *Hundr er snýst aptr til spýju sinnar* — er de udhævede ord ikke oversættelse af canis *revertitur* ad vomitum suum, men af Vulg. canis *reversus* ad s. v. = en hund, som vender tilbage.

I Hom. 194, 4 fgg. þú gerðir, at ek kenda ilt, ok at ek gekk í illan stað, ok alt ilt, þat er ek gerði með þinni áeggjan — er *alt ilt* objekt for *gerðir*: du gjorde, at jeg kom i berørelse med ondt, og at jeg gik paa onde veie, og alt ondt, som jeg gjorde efter din tilskyndelse o: og alt ondt,

som jeg gjorde efter din tilskyndelse, det gjorde i virkeligheden du.

Herv. 311, 17 fgg. ok því bannar jarl øllum mǫnnum at segja þér þitt faðerni, at honum þikkir skǫmm, at þú vitir þat, þvíat inn versti þræll *er* lagðist með dóttur hans, ok ertu þeirra barn — er udtrykket, hvis texten er rigtig, enten paa en paafaldende maade anakoluthisk og opstaaet ved, at to udtryksmaader er sammenblandede: inn versti þr. er lagðist — er faðir þinn, og: inn v. þr. lagðist — ok ertu etc., eller ogsaa er inn versti þræll med eftertryk stillet foran partiklen, og ok er eftersætningspart. "saa"; "thi da en elendig træl etc., saa er du barn af dem".

Hertil kan føies, at naar det Hom. 9, 10 heder: Friðr með góðum *er* saman tengir ást nánga ok samþykki brœdra, udelades *er* med rette i udg., da det ikke er tvilsomt, at enten er *er* ved inkurie indkommet fra den foregaaende sætning, hvor tanken er formet saaledes: Friðr *sá er* með djöfli *er*, hann man fram koma til eilífrar glatanar, eller ogsaa er *sá er* udeglemt foran *með góðum*.

Undersøgelsen synes mig saaledes at kunne indskrænkes til den poetiske sprogbrug.

At af metriske grunde et betonet ord, der tilhører en sætning med *er*, kan sættes foran partiklen, sees f. ex. Sig. 3, 5

hon sér at lífi  
løst ne vissi  
ok at aldragi

ekki grand,  
*vamm* þat er væri  
eða vera hygði;

og Hyndl. 29:

váru ellifu  
æsir taldir,

*Baldr* er hné  
við banapúfu.

Dette vil naturligen især kunne indtræde i ljóðaháttur, hvor den første linje i halvstrofen gjerne begynder med betonet stavelse, og ligesaa ofte 2:den linje med ubetonet. Man finder det da heller ikke paafaldende

Háv. 27 ósnotr maðr  
er með aldir kemr,  
þat er bazt, at hann þegi —

at ósnotr maðr er subj. for kemr.

Mig forekommer det rimeligst ogsaa Háv. 7  
enn vari gestr  
er til verðar kemr,  
þunnu hljóði þegir

og Vafþ. 10

óauðigr maðr  
er til auðigs kemr,  
mæli þarft eða þegi

og lignende steder at opfatte forholdet paa samme maade, skjönt det der ogsaa kan tages anderledes.

Analogt siges ved *ef*

Lok. 4 hrópi ok rógi  
ef þú eyss á holl regin,  
á þér munu þau þerra þat.

Háv. 79 ósnotr maðr  
ef eignast getr  
fé eða fjjóðs munuð,  
metnaðr honum þróast o. l.

og ved *at*

Háv. 110 baugeið Óðinn  
hygg ek at unnit hafi o. l. —

Jeg kjender ikke flere steder, der synes mig at komme i betragtning, hvor det gjælder denne omtvistede betydning af relativpartiklen, end følgende:

H. Hj. 16, 18, 22; Vafþ. 49; Sól. 38, 49, 50, 51; Háv. 94; Alv. 7; Harb. 25; Grimn. 50; Fjolsv. 51; Fas. III 9; Fsk. pag. 5 3:die strofe.

Versemaalet er overalt ljóðaháttur og relativpartiklen staar foran i halvstrofens 2:den linje. Det vilde nu være et underligt træf, om en sjelden og merkelig sprogbrug alene skulde være bevaret i en bestemt versstilling. Men jeg tror, det er muligt paa alle disse steder at opfatte relativet paa sedvanlig maade som indledende enten en adjektivisk sætning eller en tidssætning eller aarsagssætning, og at der derfor ikke er

grund til at søge forklaringer, der ikke kan støttes ved nogenlunde sikre analogier.

Adjektivisk sætning finder jeg H. Hj. 16, 18, 22; Fsk. 5; Vafp. 49; Fas. III 9.

H. Hj. 16, 18, 22 er ganske ensartede.

- |   |   |
|---|---|
| <p>16. Hve þú heitir,<br/>hála nágráðug!<br/>nefndu þinn, fála! fòður,<br/>nú røstum<br/>er þú skyldir neðar vera,<br/>ok vaxi þér á baðmi barr!</p> <p>18. Þú vart, hála!<br/>fyr hildings skipum<br/>ok látt í fjardar mynni fyr,</p> | <p>ræsis rekka<br/>er þú vildir Rán gefa,<br/>ef þér kæmið í þverst þvari.</p> <p>22. Atli! gakk þú á land.<br/>ef affi treystist,<br/>ok hittumk í vík Varins,<br/>rifja rétti<br/>er þú munt, rekk! fá,<br/>ef þú mér í krymmur kemr.</p> |
|---|---|

Overalt knyttet relativet til þú, og dette pron. gjentages i relativsætningen.

- (Cfr. bl. a. Lok. 26 þegi þú, Frigg!  
þú ert Fjörgyns mær  
ok hefir æ vergjörn verit,  
er þá Véa ok Vilja  
léztu þér, Vidris kvæn!  
báða í baðm um tekit.
- Lok. 21 Örr ertu, Loki!  
ok ørviti,  
er þú fær þér Gefjon at gremi
- Forns. 220, 11 fgg. heimsk ertu, Hervør!  
hugar eigandi,  
er þú at augum  
í eld hrapar.
- Fafn. 4 Sigurðr ek heiti,  
Sigmundr hét minn faðir,  
er hefk þik vápnum vegit.)

Altsaa 16: "nævn din fader, trolde! du, som jeg ønsker skulde være ni mil under jorden, og paa hvis barm jeg ønsker der maa vokse bar." (Med hensyn til önskende konj. i relativsætn. sml. f. ex. Fafn. 21 en þú, Fáfñir! ligg í fjörbrotum, þar er þik Hel haf; Nj. 51, 26 hann liggr sjúkr heima at búð, segir Otkell. þar er hann standi aldri upp, segir Gissurr).

18. "Du laa i fjordens munding foran dem, du, som vilde give etc."

22. "Gaa paa land, Atle! du, som skal faa dine ribben rettede, hvis etc."

Saaledes ogsaa Fsk. 5:

At skálda reidðu  
vil ek þik spyrja,  
alls þú þykkist skil vita,

greppa far  
er (þú) mant gerla kunna,  
þeirra er með Haraldi hafusk

d. e. om skaldenes udstyr vil jeg spørge dig, da du mener at vide besked, *du som* jo nöie maa kjende de skaldes stil-ling, som opholder sig hos Harald.

Vafþ. 49 þrjár þjóðár  
falla þorp yfir  
meyja Møgþrasis,

hamingjur einar  
þær er í heimi eru,  
þó þær með jötnum alast

giver rimelig mening, naar þær er etc. tages som adj. relativsætning: "som er de eneste lykkegudinder i verden"; *þær* er ved attraktion kommet til at rette sig efter hamingjur istedenfor efter meyja; (naar R har *þeirra*, tyder det maaske paa, at der opr. har været det grammatisk mere nöiagtige udtryk *þeirra er*).

Fas. III 9 Skúa tvá,  
er mér Skafnörtungr gaf,  
þvengum er hann þá (ell. þar) nam,  
ills manns kveð ek  
aldri verða  
grandalausar gjafir

er *skúa tvá* objekt for *nam* og gjenoptages ved *þá* (hvis den læsemaade er rigtig); *er* i 2:den linje indleder adj. sætning; *er* i 3:die linje er aarsagspart. og *þvengum* er af hensyn til metret stillet foran partiklen; *Skafnörtungr* er subj. baade for *gaf* og *nam*, og navnet er da sat ved det prædikat, som kommer først; altsaa: "da S. (der) tog baandene af de to sko, som han gav mig, saa siger jeg, at en ond mands gaver aldrig bliver lydelöse".

Tidskonjunktion er *er* Sól. 38 og 51.

38. Einn ek vissa,  
hversu alla vegna  
sullu sítir mér,

Heljar meyjar  
er mér hrolla buðu  
heim á hverju kveldi.

"Ensom jeg følte, hvorledes allevegne kvaler overvældede mig, da Hels møer hver kveld bød mig vandre skjælvende hjem til sig."

51. Á norna stóli		gýgjar sól
sat ek níu daga,		er skein grimmliga
þaðan var ek á hest hafinn,		ór skýdrúpnis skýjum.

"Paa nornernes stol sad jeg ni dage, derfra blev jeg løftet paa hest, da jotúnkvindens sol skinnede dystert fra skyerne."

Tidssætning eller aarsagssætning indleder *er* Grim. 50

Svidurr ok Svidrir  
er ek hét at Sökkmímis,  
ok dulða ek þann inn aldna jotun,  
þá er ek Miðviðnis vark  
ins mœra burar  
orðinn einbani.

*ok* i 3:die linje er eftersætningspart. som oftere = vort "saa"; cfr. Fafn. 31 pros.: en er hjartblóð Fáfnis kom á tungu honum, ok skildi hann fuglsródd; hann heyrði, at igður kløkuðu á hrísinu (= Vols. 123, 11 fg. Bugges udg.: ok er hjartablóð ormsins kom á tungu honum, þá skildi hann fuglaródd; hann heyrði, at igður kløkuðu á hrísinu hjá honum);

"da jeg hos S. hed Svidur og Svidrir, saa skuffede jeg den gamle jotun, dengang da jeg etc."

Sól. 49, 50; Háv. 94; Fjolsv. 50; Alv. 6 antager jeg, at *er* er aarsagskonjunktion.

Sól. 49. Sinna verka		auði frá
nýtr seggja hverr,		er mér ætluð var
sæll er sá er gott gørir,		sandi orpin sæing

synes sammenhængen klar: enhver faar frugten af sine gjeringer; salig er den, som gjør godt, *da* jordiske goder ikke kan følge en i graven. Men ved en digterisk frihed slutter den talende det almindelige udsagn med speciel anvendelse paa sig selv, og aarsagssætningen faar derved denne form: "da der langt fra min rigdom *var mig* bestemt en sandstrøet seng".

Sól. 50. Hqrundar hungur  
tælir hólða opt.

hann hefir margr til mikinn,  
lauga vatn  
er mér leiðast var  
eitt allra hluta

kan der være tvil om betydningen af *hørunðar hungur* og *lauga vatn*. Jeg tror, at der tænkes paa kjødelig lyst og paa kolde bad som middel derimod, og henviser til, hvad der i Orkn. saga fortælles om den hellige Magnus (Flat. II, 431, 17 fg.): var *hreinn ok flekklauss allra saurlífis synda*, ok er hann kendi freistni á sér, þá fór hann í kalt vatn ok bað sér fulltings af guði. Jeg oversætter da: "Kjødelig lyst besnærer mændene ofte; mængden har altfor meget deraf"; men istedetfor at fortsætte: "*da* badets vand *er dem* modbydeligst af alt", siger han, idet han tager eksempel fra sig selv: "*da* badets vand *var mig* modbydeligst af alt".

Háv. 94 eyvitar firna  
er maðr annan skal  
þess er um margan gengr guma

indeholder efter min mening grunden til 93, 1—3

ástar firna  
skyli engi maðr  
annan aldregi.

"Kjærlighed skal ingen mand nogensinde forekaste en anden, da man ikke skal forekaste en anden det, som er gjængs blandt mange mænd." 93, 4—6 maatte da opfattes som en *parenthes*. Derimod kan med föie indvendes, at det ikke rigtig harmonerer med strofens bygning i disse digte, at aarsagssætningen kommer i den følgende strofe. Dog begynder Háv. 123 med *þvíat* begrundende udsagnet i str. 122, 5—7. Men det er vel ikke utænkeligt, at linjerne i str. 93 og 94 er stillede mindre rigtig sammen. Tanken synes mig at blive mere tilfredsstillende, hvis 94, 1—3 danner 2:den halvdel af str. 93, og 93, 4—6 sættes efter 94, 4—6; altsaa:

Ástar firna  
skyli engi maðr  
annan aldregi,

eyvitar firna  
er maðr annan skal  
þess er um margan gengr guma.

Heimska ór horskum  
gørir hólða sonu  
sá inn mátki munr;

opt fá á horskan,  
er á heimskan ne fá,  
lostfagrir litir. —

Fjølsv. 50 Þrár hafðar  
er ek hefi til þíns gamans  
en þú til mins munar,

nú er þat satt,  
at vit slíta skulum  
ævi ok aldr saman

er der fra tankens side intet til hinder for, at sætningen med *er* begrunder det følgende: "da jeg har havt inderlig længsel efter glædeligt samvær med dig og du efter min kjærlighed, saa skal vi nu tilvisse tilbringe livet sammen." Men umuligt et det ikke, at ogsaa her linjerne skulde stilles anderledes sammen, saaledes at 50, 1—3 blev slutn. af str. 49 og 49, 4—6 beg. af str. 50:

Lengi ek sat  
Lyfjahergi á,  
beid ek þín dægr ok daga,  
þrár hafðar  
er ek hefi til þíns gamans  
en þú til míns munar.

Nú þat vard,  
er ek vætt hefi,  
at þú ert kominn, mægr! til  
minna sala.

Nú er þat satt,  
at vit slíta skulum  
ævi ok aldr saman. —

Alv. 6, 4—6 siger Tor:

at ósátt minni skaltu  
þat it unga man hafa  
ok þat gjaford geta;

at ósátt minni er sterkere end "mod min vilje", hvormed det alm. gjengives. Meningen er: at have pigen og faa det giftermaal skal for dig have fiendskab med mig til følge. Dertil svarer Alvis str. 7

Sáttir þínar  
er ek vil snemma hafa  
ok þat gjaford geta.

eiga viljak heldr  
en án vera  
þat it mjullhvíta man;

"da jeg ønsker hurtig at faa god forstaaelse med dig og (paa den maade) opnaa dette giftermaal, skulde jeg heller ville eie end undvære den snehvide pige"; d. e. jeg ønsker ikke pigen, hvis det skal koste mig fiendskab med dig; jeg ønsker ret snart at have god forstaaelse med dig, og det er netop grunden til, at jeg ønsker at eie pigen. Hvis dette er rigtigt, forstaaes ogsaa bedre, at Tor (ialfald tilsyneladende) viser sig mere imödekommende i sit svar str. 8.

Tilbage staar Hárþ. 25, hvor jeg deler linjerne saaledes:

óþafnt skipta  
er þú mundir með ásum lídi,  
ef þú ættir vilgi mikils vald.

Versemaalet bliver da et slags ljóðaháttur, hvor *er* staar i samme stilling som i de ovenfor nævnte eksempler. Men det er kun en halvstrofe, og deri ligger vanskeligheden. Jeg antager da, at enten er den anden halvstrofe, hvortil denne slutter sig som underordnet udsagn, tabt, eller ogsaa kan man her statuere et udraab, hvortil hovedsætningen underforstaaes: "du som (ell. da du) vilde dele folket ulige mellem æserne, hvis du havde magt over rigtig meget!" d. e. det siger du, som (ell. da du) el. l.

Mai 1894.

M. Nygaard.

## Till frågan om *u*-omljudet i fornnorskan.

Å nyo har E. Wadstein publicerat en uppsats i *u*-omljudsfrågan "Der umlaut von *a* bei nicht synkopiertem *u* im altnorwegischen" (Upsala 1894. Skrifter utg. af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. III. 5<sup>1</sup>)). Såsom titeln angiver, är det omljudsförhållandena i fno., som han söker belysa, och han menar, att hans tidigare uttalade hypoteser om *u*-omljudet skulle genom de fno. omljudsförhållandena få "eine schöne bestätigung" (s. 8).

Jag kan alldeles icke dela denna mening, hvilket jag skall söka nedan i korthet motivera. Däremot får tvärtom dels genom det av W. nu framdragna materialet, dels genom omljudsförhållandena i andra, av W. icke behandlade, men nedan av mig granskade fno. skrifter periodteorien ytterligare bekräftelse.

<sup>1</sup>) Förkortas nedan "W(adstein): Uml." Hans avhandling "Till läran om *u*-omljudet" (Sv. landsm. XIII, nr 5) förkortas "*U*-omlj."; hans skrift "Fornnorska homiliebookens ljudlära" (Uppsala 1890) "Hom. lj.". Söderbergs avhandling "Några anmärkningar om *u*-omljudet i fornsvenskan" (i Lunds universitets årsskrift XXV, s. 46 ff.) förkortas "*U*-omlj."

Dessutom tror jag mig kunna ådagalägga, att man i fno. havt vissa, hittills icke iakttagna, arter av kombinerat yngre *u*-omljud, och jag hoppas sålunda, att denna min uppsats skall hava icke blott ett negativt, utan ock ett positivt resultat. Min kritik av W:s senaste uppsats är för övrigt ingalunda uttömmande: tidskriftens utrymme förbjuder det.

Själv säger W., att *en* av hans fyra omljudshypoteser icke bekräftats genom hans granskning av de fno. *u*-omljuds-förhållandena, nämligen den, hvilken han i Beitr. XVII, 434 formulerar sålunda: "Es ist endlich wenigstens wahrscheinlich, dass verschiedene auf den umzulautenden vocal folgende consonanten oder consonantenverbindungen den umlaut verhindert haben." Uml. s. 8 noten 2 heter det nämligen: "Ich lasse . . . die möglichkeit ganz ausser acht, dass in gewissen formen die in der nähe des umzulautenden vocals stehenden konsonanten bei dem umlaut eine rolle gespielt haben könnten, *da es mir nicht möglich gewesen ist zu konstatieren, welche konsonanten etwa den umlaut gehindert oder befördert haben*"<sup>1)</sup>. För övrigt yttrar han sig i Uml. om "konsonant-teorien" blott i förbigående (i en parentes) å s. 48.

Till sina tre andra omljudshypoteser återkommer han däremot ständigt, d. v. s. (jmf. Beitr. XVII, 433 f.) att en "starker nebenton" (= semifortis) skulle hava förhindrat omljudets inträdande, hvilket särskilt skulle vara fallet i ord med kort rotstavelse; att *a* blott grafiskt skulle uppträda för äldre *ø*, beroende därpå att *ø* i åtskilliga fall förlängts till *ō*, hvarefter *ō* senare sammanföll med *ā*; att omljudet skulle inträda blott i fortis-stavelse (ej i semifortis-stavelse).

Ingenstädes i Uml. yttrar sig W. om omljudslärans *kardinalfråga*, huruvida man *först* på samnordisk ståndpunkt havt en period, under hvilken blott bortfallande *u* värkade omljud, och *sedan* en period, under hvilken kvarstående *u*

<sup>1)</sup> Kursiverat av mig.

(på Island och i vissa trakter av Norge) värkade enkelt om-ljud. Denna W:s tystnad beträffande huvudfrågan är mycket påfallande, och så mycket mera, som han oupphörligen kunde ha anledning uttala sig om den. Då han emellertid icke gör det, får han väl anses fasthålla sin i Beiträage XVII, 433 uttalade åsikt, att "die periodentheorie" skulle vara oberättigad, så väl när fråga är om *u*-omljudet, som när fråga är om *i*-omljudet.

Min uppfattning av *u*-omljudet är alltjämt den i Arkiv N. F. VI, 288 ff. motiverade. Emellertid anser jag mig som nämnt kunna påvisa hittills icke beaktade arter av kombinerat yngre *u*-omljud i fornnorskan, hvarigenom detta språks om-ljudsförhållanden torde framstå i icke oväsentligen klarare dager. Härigenom torde ock det riktiga svaret givas på W:s yttrande i Uml. s. 48 noten: "Dass die hier dargestellten altnorwegischen umlautsverhältnisse durch Kock's s. g. kombinatorischen umlaut (s. Sv. Landsm. XII: 7 und Ark. f. nord. fil. X: 288 ff.) nicht erklärt werden, ist augenscheinlich."

I W:s bevisföring i Uml. spelar ordet *nokkor* en högst väsentlig roll. Ideligen upptar han det i sina statistiska uppgifter, och nästan alltid uppträder det i de av honom granskade skrifterna en massa gånger.

Det är mycket förvånande, att W. *nu* kan låta detta ord spela en så stor roll. I Hom. lj. ansåg han sig nämligen icke böra medräkna det (jmf. Uml. s. 11 noten), tydligen emedan ordet enligt hans dåvarande uppfattning icke har *u*-omljud, eller detta åtminstone enligt hans dåvarande mening är ovisst. Ja, t. o. m. bort emot slutet av Uml. synes han ha blivit tveksam om, huruvida ordet värligen hör hit; s. 47 heter det nämligen: "Anderseits liefern die ältesten handschriften — auch wenn man von den vielleicht etwas zweideutigen fällen von *nokkurr* absieht<sup>1)</sup> — ebenfalls keinen

<sup>1)</sup> Spärrat av mig.

beweis dafür, dass . . ." Det är dock blott i en not och inom parentes, som detta i förbigående yttras. Uml. s. 11 noten menar han om former av *nokkor*, att de "weisen doch factisch *u*-umlaut von *a* auf, weshalb ich sie hier mitgenommen habe". Dessa två uttalanden harmoniera föga med hvarandra.

Nu är *nokkor* i åtskilliga av W. granskade skrifter *det enda* eller *nästan det enda* ord, som enligt W:s påstående skulle ha omljud, värkat av kvarstående *u*.

Så förekommer enligt W:s egen räkning i Olaf helges mindre saga (Kristiania 1849) omljud, värkat av kvarstående *u*, 97 (säger *nittiosju*) gånger i ordet *nokkor*, men för övrigt blott 3 (säger *tre*) gånger. — W. uppräknar själv i Uml. s. 42—45 icke mindre än *tolv* diplomer, hvilka hava omljud i former av ordet *nokkor*, men som för övrigt aldrig ha *u*-omljud, värkat av kvarstående *u*, nämligen I, 59; III, 11; II, 17; II, 56; III, 36; II, 43 (anförda Uml. s. 42); I, 90 (anfört Uml. s. 43); I, 87; I, 84; II, 52; II, 57; II, 74 (anförda Uml. s. 45); t. ex. i II, 17 *nokot* men däremot *allum, varðslu skalu*.

Jag vågar påstå, att hvarje statistiker skulle inlägga sin bestämdaste gensaga emot att på detta sätt använda en statistik.

Men man behöver icke vara statistiker för att inse det fullkomligt oberättigade i detta W:s förfarande. Om en form eller ett ord åter och åter igen i en mängd urkunder visar sig icke harmoniera med den ordgrupp, till hvilken man hänfört det, så torde den enklaste logik fordra, att detta ord måste hänföras till en annan grupp.

I detta fallet är saken ytterst enkel. Alla äro ense om att den äldre formen för *nokkor* "någon" är *nakkwar*; jmf. det fno. *hvarr*, med hvilket *nakkwar* (*nokkor*) är sammansatt. Vidare äro alla ense om att i fno. *w*-omljud (i motsats till

*u*-omljudet) värkats så väl av kvarstående som av förlorat *w*. Utvecklingen har alltså, såsom redan Söderberg: *U*-omlj. s. 84 framhållit, varit *nakkwarr* > *nokkwarr*. Senare har *nokkwarr* övergått till *nokkor* (skrivet *nokkor*), liksom annars i relativt oakcentuerad stavelse *a* mellan den labiala halv vokalen *w* och det labialiserade *r* övergått till *o*, framför hvilket *w* senare förlorades (Kock i Arkiv N. F. VII, 339 f.).

Men genom borttagandet av ordet *nokkor* ur W:s statistiska uppgifter blir hans statistik för åtskilliga skrifter alldeles förändrad, och *de resultat, som W dragit av sin statistik, där nokkor medräknats, äro alltså fullkomligt oberättigade.*

Utrymmet förbjuder mig att i detalj granska W:s statistik för alla de av honom behandlade skrifterna. Jag skall emellertid belysa hans metod för en och annan.

Jag nödgas därvid bedja tidskriftens läsare om överseende med att jag än en gång återkommer till Olaf helges mindre saga (jmf. Arkiv N. F. VI, 338 ff.). Men då denna skrift är av allra största betydelse för riktiga bedömandet av *u*-omljudsfrågorna, och då, så vitt jag ser, W. har på ett fullkomligt oriktigt sätt begagnat sig av denna skrift, så är det nödvändigt att än en gång framhålla den *utomordentliga konsekvens*, hvarmed *u*-omljudsreglerna här tillämpats.

För att på samma gång lemna en så objektiv och så kort kritik som möjligt av W:s förfarande med denna viktiga urkund, inskränker jag mig väsentligen till att blott anföra hans verba formalia (med uteslutande av sidcitat; ord som av W. tryckas i spalter, tryckas här i följd) och sedan tillägga, huru omljudsförhållandena utan allt tvivel värkligen äro att uppfatta.

W. yttrar s. 33 ff.:

"Die legendarische Olafssage . . . weist 551 hierhergehörige fälle auf, davon 100 (97 sind formen von *nokkurr*) mit und 451 ohne umlaut . . .

a) Nur mit umlaut kommen vor: *dorrum* 1 mal, *nocko-r(-)*, *-t* 97 mal, *moskon* 1 mal.

b) In folgenden langsilbigen wörtern aus der leg. Olafssaga ist durch analogie der umgelautete vokal entfernt worden.

Eine umgelautete form neben der nicht umgelauteten weist auf: *aðru(m)* 38 mal; *oðru* 1 mal.

Nur ohne umlaut erscheinen: *Agðum*, *allu(m)* 42 mal, *bandum* 3 mal, *barðu(-)* 6 mal, *bragðum*, *fagru(m)* 3 mal, *fastu* 5 mal, *gangum*, *Garðum* 5 mal, *haftum*, *halu(m)* 3 mal, *halldum*, *hamtur*, *handum* 7 mal, *harðum*, *hvassum* 2 mal, *klandum*, *knarru(m)* 2 mal, *qualduzt*, *lagðu* 7 mal, *lan(n)dum* 4 mal, *langum* 3 mal, *mannum* 32 mal, *margu(m)* 12 mal, *paddur* 2 mal, *randu*, *sagðu(-)* 21 mal, *sannu* 2 mal, *skalldom* (mit *allvalldr* reimend), *skamnu* 2 mal, *vaktu* 2 mal, *varðu*, *vatnum*, *þagðu*, *þakcum*.

c) In folgenden kann der mangelnde umlaut auf fehlen des haupttons beruhen: *aðrum (m)agin* 6 mal, *Anguls ayiar*, *(-)fastu(-)* 5 mal, *(i)giagnum* 2 mal, *-gangu* 5 mal, *haf(ð)u(m)* 45 mal . . ., *Harðulande*, *harmuleg(-)*, *-lect* 6 mal, *-kraptum*, *landum* 8 mal, *-mannum* 9 mal, *-marku* 6 mal, *-stakcum* 2 mal, *talgu-*, *-vallum* 2 mal, *-varðu*.

d) In folgenden ist der starkton der *u*-silbe die ursache für das nicht-eintreten des umlauts gewesen:

α) Wörter mit langer wurzelsilbe: *allungis*, *almusu*, *ambun(a)* 3 mal, *annur* 8 mal . . ., *fraknutr* (vgl. *kringlut*, *leirutt*), *harmung*.

β) Wörter mit kurzer wurzelsilbe (in einigen beruht *a* auf fehlendem hauptton oder auf analogie . . .): *auund(-)* 3 mal, *alum*, *alun-*, *Anund(r)* 12 mal, *aru(m)* (von *or* "pfeil") 2 mal, *dagum*, *dagurð(-)* 3 mal, *Dalum*, *Dalunum* 5 mal, *Danum* 2 mal, *faður(-)* 14 mal, *farum*, *faru-* 6 mal, *fatu(m)* 2 mal, *gafug-* 3 mal, *gafurlegr*, *gatu* 2 mal, *havuð(-)* 19 mal . . ., *hafum* . . ., *harund-*, *(-)lagum* 5 mal, *-lagu-m*, *-r* 4 mal, *felagum*, *matu-*, *hæraðom*, *saðul-*, *sagu-* 4 mal, *samru* 4 mal, *skaruleg-* 2 mal, *skarungr* 2 mal, *snaruna*, *staðum* 5 mal, *takum* 2 mal, *taku(r)* 2 mal, *talu(m)* 2 mal, *tamum*.

Über *manu*, *skalu* s. oben s. 10, 12.

Zweimal kommen in der leg. Olafssaga bei synkopiertem *u* auf analogie beruhende formen mit *a* vor: *hafð*, nom. plur. neutr., *handsal*, plur."

Sedan nu denna ganska omfattningsrika, 89 tättryckta sidor stora skrift blivit från omljudssynpunkt granskad både av utgivarna, av mig (Arkiv anf. st.) och av W., så hava helt visst alla ord observerats, som för frågans bedömande kunna spela någon roll. Icke håller har W. i Uml. kunnat ur skriften anföra något förut förbigånget ord med omljud framför kvarstående *u*. Själva materialet är således oomtvistligt, och det är blott fråga om, huru det skall bedömmas.

Men icke håller härom borde kunna tvistas.

Jag uttalar för visso ingen ny, men ty värr ej sällan i

praxis icke tillämpad sats, då jag säger, att det är den *enkla* regeln, som är den riktiga.

I st. f. alla de komplicerade förklaringarna med uppräknande av de många olika ord, hvilka skulle tillhöra de olika kategorier, som W. söker uppställa, och med antagandet av en ofantlig *massa* analogi-bildningar, står frågan helt enkelt på följande sätt (jmf. Arkiv anf. st.).

Under det att i skriften *u*-omljud ljudlagsenligt inträtt framför förlorat *u* (hvarom W. och jag äro ense), så saknar skriften *alltid* (451 ggr) omljud framför kvarstående *u* med undantag av de hvardera *en* gång mötande *tre* (3) formerna *moskon* (ϕ från *mōskve* med *w*-omljud), *dorrum* (ϕ från nom. ack. pl. *dorr*), *odru* (ϕ från annan dialekt; men *adrū(m)*, *adrūm(m)ægin* minst 42<sup>1)</sup> ggr).

Jag tror icke att någon filolog skall vara oviss om, hvilkendera uppfattningen av *u*-omljudet i Ol. H. S. är den riktiga, W:s eller min. Ty om någonsin en statistik får anses vara bevisande, så torde det vara denna, och det är således ett faktum, som på intet sätt kan bortresonneras, att i den dialekt (den trondhjemska), som skriften representerar, *u*-omljud värkats av förlorat, men icke av kvarstående *u*.

Att denna genomförda lag omöjligen kan förklaras genom något slags analogi-invärkan, har jag ådagalagt i Arkiv N. F. VI, 340 ff. Blott såsom en yttersta nödfallsutväg kan det uppfattas, när W. Uml. 49 finner det "wahrscheinlich", att ordens stavelseantal skulle ha spelat en huvudroll vid den av honom antagna analogibildningen: "die formen mit nicht synkopiertem *u* hatten oft eben dieselbe silbenzahl, wie diejenigen mit nicht umgelautetem vokal, weshalb es viel näher lag, dass diese auf jene eine einwirkung ausübten als auf die formen mit synkopiertem *u*, welche eine

<sup>1)</sup> Jmf. Arkiv N. F. VI, 339.

andere silbenzahl hatten." Omöjligheten av denna W:s nya hypotes framgår bäst just av Ol. H. S. Om ord med samma stavelseantal skulle ha samma omljdsförhållanden, så skulle man naturligt böja antingen *gauugr* : \**gafgar* (pl. fem.) : \**gafgast* (superl.) eller \**gouugr* : *gofgar* : *gofgast*. Men intetdera är fallet. Man böjer *gauugr* : *gofgar* : *gofgast* (se Arkiv N. F. VI, 339). Och orsaken är mycket enkel: *gofgar*, *gofgast* ha uppstått av \**gafugar*, *gafugast* och ha således förlorat ett *u*, som vid sitt bortfallande värkade omljud. I *gauugr* kvarstår *u* och värkar således icke omljud.

Denna urkund står ingalunda ensam i tillämpandet av denna omljds-lag.

Redan i Arkiv IV, 143 = Beitr. XIV, 55 har jag exempelvis framhållit ett diplom från Nidåros och ett diplom från Valdres, där samma regel tillämpats.

Eftersom *nokkor* icke har *u*-omljud (utan *w*-omljud), så höra till samma klass av diplom de *tolv* ovan s. 131 uppräknade. Härtill kunna läggas ytterligare följande, av W. Uml. s. 40 ff. anförda diplom. Från Nidaros eller dess nejd: XIII, 1; I, 8; II, 10; III, 10; III, 47; II, 40. Från Bergen eller dess nejd: I, 99; I, 106; II, 79. Från Skien I, 95. Från Jämtland V: 44. Från Tönsberg V, 46. I dessa *tjugosex* diplomer finner man alltså uteslutande former sådana som *adru*, *allum*, *mannum*, *Skvadru*, *varilslu*, *aluaru* (II, 40) utan omljud.

Flera av dessa diplom äro bland de älsta på norska avfattade handskrifterna (från 1200—1250). Likväl utgöra de nu anförda diplomerna naturligtvis blott några få exempel på urkunder utan omljud framför kvarstående *u*. Många andra skulle kunna anföras.

Jag nämner här blott den av W. själv Uml. s. 38 behandlade Borgarthings äldre Kristenrätt (efter Tönsbergs lagbok från omkring 1320, utg. i fotolitografisk reproduktion. 1886). Enligt W:s räkning finnas här 70 exempel på icke

omljudd vokal framför kvarstående *u* (*aðrum*, *allum*, *faður* etc.), blott 2 exempel på omljudd vokal i dylik ställning, nämligen *nokot* (1 gång), *hofuð tiund* (1 g.). Men då *nokot* ej har *u*-, utan *w*-omljud, och då omljudet införts till *hofuð tiund* från de synkoperade kasus *hofðe* etc. (jmf. även nedan s. 147), så finnes i denna skrift *intet enda* undantag från regeln, att kvarstående *u* ej värkar omljud <sup>1)</sup>.

Det är emellertid sedan gammalt känt, att de fnorska urkunderna genomfört *u*-omljudet i mycket olika utsträckning. Under det att de nu anförda urkunderna i detta avseende representera det äldsta stadiet, övergår jag till vissa, av W. icke uppmärksammade skrifter, som lära oss, att i vissa fnorska bygder olika slag av kombinerat yngre omljud av kort *a* genomförts (resp. delvis genomförts).

Men först en anmärkning av allmän art.

Det är en självklar sak, att det framför allt är handskrifter med regelbunden ortografi, som äro upplysande för frågor tillhörande ljudläran, ett förhållande som enligt min uppfattning W. hvarken i sin senaste omljudsuppsats eller i tidigare uppsatser, där han behandlat omljudet, tillbörligen tagit hänsyn till.

När W. t. ex. i Uml. s. 18 f. meddelar, att Strengleikar har *allu(m)* 21 ggr men *ollu(m)* 76 ggr, *aðru(m)* 4 ggr men *oðru(m)* 36 ggr, *haf(ð)o(m)* 10 ggr men *hof(ð)u(m)* 33 ggr, *-bannðum* 1 g. men *(-)bondum* 2 g. etc., så är detta i själva verket ytterst litet upplysande. Man får därigenom veta, att skriften är ytterst inkonsekvent i bruket av omljud, samt att den har oftare *o* än *a* framför kvarstående *u*. Men för att övertygas därom behöver man ingalunda detta vidlyftiga sta-

<sup>1)</sup> Efter denna utredning ter sig W:s yttrande Uml. s. 47 noten i sin rätta belysning: "Anderseits liefern die ältesten handschriften — auch wenn man von den vielleicht etwas zweideutigen fällen von *nokkurr* absieht — ebenfalls keinen beweis dafür, dass . . . in gewissen altnorwegischen dialekten der von nicht synkop. *u* bewirkte umlaut durchgängig gefehlt hätte."

tistiska material: detta kan hvar och en lätt erfara genom att ögna på några få sidor i skriften. Och även sedan man genom W:s statistik fått veta detta, har ens kunskap knappast ökats. Ty att den fnorska literaturen har en massa skrifter med ett vacklande bruk av omljudd och oomljudd vokal, det är allbekant.

Hvad man önskar, är en fast regel eller en åtminstone väsentligen fast regel, och det är skrifter med regelbunden, resp. väsentligen regelbunden ortografi, som här måste vara vägledande. *En* enda sådan skrift har därför ofantligt mycket bättre vitsord än hundra skrifter utan stadgad ortografi. Eller rättare sagt: en skrift med stadgad ortografi har fullt vitsord för den dialekt, som den representerar, under det att skrifter utan stadgad ortografi sakna egentligt vitsord. Förhållandena i dem böra bedömmas med hjälp av den erfarenhet, som skrifter med stadgad ortografi givit; med hjälp av dessa bör man tillse, huruvida icke vissa tendenser till regelbundenhet finnas även i sådana urkunder, där ortografien är vacklande.

Den fnorska skriften *En tale mod biskoperne* <sup>1)</sup>, utgiven av G. Storm (Kristiania 1885), förekommer i hskr. AM. 114 kv. från förra hälften av 1300-talet. Hskr. är skriven av Ivar Klerk, en man som utfärdat åtskilliga kungabrev mellan 1320 och 1335 (inledn. till Storms uppl. s. III).

I denna skrift (citerad efter sida och rad) finner man konsekvent *u*-omljud, värkat av förlorat *u*: t. ex. *vorn* 1, 26; 12, 7 etc., *hofge* "tyngd" 2, 16 (jmf. isl. *hofugr*), *grofuenne* 3, 26, *sok* 4, 19; 7, 9 etc., nom. sg. f. *vson* 7, 13, *work* 8, 3; 8, 7 etc., *suor* 12, 16; 16, 22, nom. sg. fem. *oll* 15, 9, neutr. pl. *tillgongh* 17, 2; 17, 5, neutr. pl. *oll* 20, 23; 22, 7 etc., *morgh* 27, 29; 27, 30, *nomfn* 27, 32; *lond* 28, 16, *hofdingi* 29, 11, *storphofdingium* 14, 2 etc. Hit hör ock *oftugare* 16, 19, komparat. till *aftugr*. Den ljudlagsenliga kompara-

<sup>1)</sup> Förkortas nedan "En tale".

tiven är nämligen (den i isl. förekommande) formen *oftgare* med äldre *u*-omljud av äldre *aftugare*. Genom påvärkan av *aftugr* blev *oftgare* till *oftugare*, liksom ofta annars vokaler, som ljudlagsenligt förlorats i avledningsändelser, återinföras genom påvärkan från närstående former.

Omljudsförhållandena äro följande framför kvarstående *u*.

Omljud saknas i

*allum* 1, 14; 1, 26 etc. (14 ggr), *allu* 3, 11 etc. (12 ggr) — *adrum* 1, 26; 2, 6 etc. (13 ggr); *adru* 3, 34; 32, 32 — *hafuum* 1, 8; 10, 21 etc. (16 ggr) — *hafdu* 8, 19; 28, 14 — *hafud* 1, 15 — *gatur* 3, 27 — *stadum* 4, 8; 24, 12 — *rango* och *Rango* 4, 23; 5, 3 etc. (6 ggr), *rangom* 7, 10; 7, 16, *rangum* 6, 23 — *samo* 6, 4; 6, 21 etc. (17 ggr), *samu* 5, 8, *samum* 8, 35; 8, 36 — *sakum* 6, 23; 21, 7 — *annur* 7, 21; 17, 5 etc. (4 ggr) — *ambuna* 9, 8 — *sagdu* 15, 19 — *angul* 16, 1 — *laghum* 20, 1 — *vaxnu* 21, 5 — *suarum* 21, 21 — *hardum* 26, 14 — *talv* 30, 1 — *lafwardum* 14, 16; 14, 24.

Omljud finnes i<sup>1)</sup>

1) senare kompositionsleden av följande ord:

*þiödgotu* 1, 17.

*fortolom* 3, 18; 8, 27; 8, 30, *villu fortolom* 9, 10.

2) *monnom* 1, 2; 4, 6; 7, 16; 7, 17 etc. (14 ggr), *kenne monnom* 4, 7, *villumonnom* 28, 13, *vmbodz monnom* 11, 6. — *morghom* 27, 8, *morghum* 24, 12.

3) *huorsu* "huru" 5, 1; 13, 5; 18, 18 etc. (6 ggr), *huossu* "huru" 9, 7. — *födur* 17, 3.

4) *londom* (av *land*) 31, 15 — *hondom* (av *hond*) 12, 16 — *skommo* (dat. av *skammr*) 23, 5.

5) *ofuundar* (gen. sg. av *ofuund*) 9, 24.

<sup>1)</sup> *dróso* 4, 2, *drósor* 23, 7 hava icke omljud. Nom. hette nämligen icke (såsom Oxfordordb. uppgiver) *drasa*, utan, såsom Fritzner<sup>2</sup> riktigt insett, *drósa*.

Ortografien i denna skrift är i allmänhet utmärkt. Detta framgår så väl av det regelbundna sätt, hvarpå bruket av omljudd och oomljudd vokal genomförts, som ock av flera andra förhållanden; jmf. Kock i Arkiv N. F. VII, 347 noten.

Hvad som för oss är av särskild vikt, är att intet ord i denna skrift uppträder fakultativt skrivet med *a* och med *o* (d. v. s. *o*), utan hvarje ord skrives antingen konsekvent med *a* eller konsekvent med *o* (d. v. s. *o*). Man har därför rättighet och skyldighet antaga, att skriften i detta avseende i hvarje särskilt fall korrekt återgiver uttalet.

Konsekvent har skriften såsom nämnt omljud av *a* framför förlorat *u*.

Då den i vissa ord konsekvent har *a* framför kvarstående *u*, i vissa andra ord konsekvent *o* framför kvarstående *u*, så beror det på följande omständigheter.

I Arkiv N. F. VI, 334 ff. har jag framställt såsom en möjlighet, att i fsv. *a* i semifortis-stavelse (i motsats till förhållandet i fortis-stavelse), ljudlagsenligt omljuttas av kvarstående *u*. För detta antagande tala, *a priori* sett, åtskilliga förhållanden. Så ha t. ex. fullständiga eller partiella assimilationer ofta inträtt i semifortis-stavelser utan att samtidigt försiggå i fortis-stavelser. Dylika fall har jag anfört i Arkiv N. F. II, 20 ff., och särskilt påminner jag om utvecklingen *Ūswīfr* > *Ūs(w)īfr* med semifortis på ultima men *swīfa* etc. med bevarat *-wī-* (Arkiv N. F. VI, 201 ff.).

Den dialekt, som vår skrift representerar, har låtit *a* i semifortis-stavelse omljudas av kvarstående *u*. Blott på detta sätt kan motsatsen mellan följande ord förklaras:

*fortolum* (3 ggr), *villu fortolum* men däremot *talū* (30, 1).

*þiōðgotu* (1, 17) men *gatur* (3, 27). Även det i Norges gl. love IV, 145—149 utgivna fragmentet av landslagen från omkring 1300 har *þiōðgotur* 145, 18, fastän skriften i regeln saknar yngre *u*-omljud av *ä*: *takum*, *allum* etc.

Däremot finner man i "En tale" icke något \**fortalum*, \**þiodgatu* eller omvänt något \**tolu*, \**gotu(r)*. Icke heller finnes i skriften något annat inhemskt kompositum med *a* i senare kompositionsleden, följt av *u*. Ett sådant är naturligtvis icke det två ggr mötande ags. lånordet *lafwardum*: det har införts till i fråga varande dialekt efter den tid, då *fortalum* blivit *fortolum* etc. Av vissa nedan behandlade skrifter bestyrkes ytterligare den här påvisade ljudlagen.

I Arkiv N. F. I, 46 ff., VI, 342 har jag haft tillfälle visa, att i östnord. språk, där enkelt yngre *u*-omljud icke genomförts, ett kombinerat yngre *u*-omljud värkats enligt följande regel: efter det bilabiala *w* övergår långt *a* till *ō*, senare *ō* framför kvarstående *u*, t. ex. *wāru* > *wōru* > (*w*)*ōru*. Genom kombinerat yngre *u*-omljud har i nordiska språk *i* blivit *y*, när det föregås av labial konsonant: *miklum* > *myklum*, *swistur* > *s(w)ystur* etc. (Hoffory).

Vår skrift har låtit kort *a* undergå kombinerat yngre *u*-omljud enligt härmed besläktade regler.

När *m* föregår *a* och *u* följer i nästa stavelse, har *a* alltid omljutts till *o*: *monnom*, *kenne monnom*, *villumonom*, *vmbodz monnom* <sup>1)</sup>, *morghom*. Vi skola nedan se, att samma kombinerade omljud genomförts även i vissa andra fno. skrifter. Att verkligen *monnom*, *morghom* (*morghum*) varit skrivarens uttalsformer, bekräftas ytterligare därav, att de upprepade gånger förekomma omedelbart intill dativer med omljutt *a* i rotstavelsen, t. ex. *allum monnom* 4, 5; 23, 9; *adrum monnom* 32, 27; *j morghum stadum adrum* 24, 12; *med adrum morghom dōmum* 27, 8.

När *w* föregår *a* och *u* följer i nästa stavelse, har även *a* omljutts till *ū*. Detta har inträffat i *huorsu*, *huossu* av äldre *huarsu*. *A*-ljudet i det *en* gång mötande *suarum* kan förklaras av påvärkan från *suar*, *suara* etc. Då *fodur* kan hava

<sup>1)</sup> Komposita på *-monnom* kunna naturligtvis även förklaras liksom *fortolom* etc.

fått *o* överfört från *fōðr* eller från de talrika komposita, i hvilka ordet ingår såsom senare kompositionsled (jmf. Arkiv N. F. VI, 335), så är det ovisst, om kombinerat yngre omljud inträtt i detta ord såsom simplex. Om så varit, kan man för vår skrift uppställa den generella regeln "föregående labial konsonant tillsammans med ett i nästa stavelse följande kvarstående *u* har *u*-omljudt *a* till *ø*". Såsom säker regel för skriftens språk kunna vi dock uppställa blott regeln "föregående *m*, *w* har tillsammans med följande kvarstående *u* *u*-omljudt *a* till *ø*".

Vidare har blivit ådagalagt, att i sådana trakter, där yngre enkelt *u*-omljud icke värkats, långt nasalerat *ā* blivit *ō*, senare *ö* framför kvarstående *u*, t. ex. *spānu* > *spōnu* > *spōnu* men *knarru* (ej \**knorru* i Ol. H. S.), d. v. s. att *ā* här undergått kombinerat yngre *u*-omljud (Kock i Arkiv N. F. VI, 341, 352 noten 1) <sup>1</sup>).

I vår skrift har en härmed besläktad ljudlag delvis genomförts, i det att kort *a*, efterföljt av nasal, övergått till *ø* i *londom*, *hondom*, *skommo*; däremot kvarstår *a* i *rango(m)*, *angul*, *samo*, (*samu[m]*), *ambuna*, *annur*. Jag lemnar oavgjort, hvarför icke alla dessa ord hava *ø* <sup>2</sup>), och anmärker blott, att *a* i de flesta orden ytterst lätt kan förklaras genom analogi-påvärfkan från former utan *u* i andra stavelsen (*ambuna* från *ambana*, *rango* från *rangr* etc.).

Slutligen komma vi till *ofuundar*, som synes mig hava ett särskilt intresse. Då det förekommer i sammanställningen *ofmykillar ofuundar*, kunde dess *of*- lätt förklaras genom antagande av dittografi, men såsom vi straxt skola se (jmf. t. ex. s. 144 vid behandlingen av Farmanna logh), förekommer

<sup>1</sup>) Falk, som i Arkiv N. F. II, 114 först framhållit, att nasalt *ø* blir *ö*, fattar förhållandet något annorlunda. Så ock Wadstein Hom. lj. 66 ff.

<sup>2</sup>) *A* i *rango(m)*, *angul* kan möjligen bero på dialektisk vokalförlängning framför *ng*; i så fall har utvecklingen varit *angul* > *øngul* > *øngul* (i hvilket fall *ō* här ej övergick till *ö* framför nasal, emedan *øngul* uppstått av *angul* efter denna ljudlags genomförande) > *angul*; jmf. s. 154 noten.

*ofund* i st. f. *afund* även i andra fno. skrifter, som, hvad omljudet beträffar, intaga ungefär samma ståndpunkt som En tale. Dess *ofuundar* återgiver därför uttalet. Skrivningen med *fu* (*ofuundar*, icke *ofundar*) visar, att man i den i fråga varande dialekten icke längre omedelbart kände ordets samband med prep. *af*; jmf. stavningen *hafua*, *huarfuar* etc. i samma skrift, samt att man i fsv. ofta möter *awund*, *auund*, *awnd* i st. f. *afund*. Sedan man glömt ordets omedelbara samband med *af*-, övergick det bilabiala *v*-ljudet i *af* omedelbart framför följande *u* till *w*. Härmed är att jämföra, att enligt Noreen i Arkiv I, 163 f. och Altisl. gr.<sup>2</sup> § 231 redan på samnordisk ståndpunkt *þ* blev *w* framför *u*. Sedan emellertid *afund* blivit *awund*, övergick *a* i detta genom *w*-omljud ljudlagsenligt till *ø* (d. v. s. *ofuund*). Jag lemnar oavgjort, om ett på dylikt sätt av *þ* uppkommet *w* värkade omljud blott på ett omedelbart föregående *a*, eller om omljudet inträdde, även när *ä*-ljudet skildes från *w*-ljudet genom mellanstående konsonant. För övrigt är det naturligtvis tänkbart, att vid utvecklingen *a* > *ø* i *awund* > *øwund* ej blott *w*, utan även *u* spelat en roll. I så fall ha vi här ett kombinerat *u*-omljud.

De fyra av samme man skrivna till oss komna *originaldiplomen* *Dipl. norv. I, 166; II, 213; III, 139; IV, 168* <sup>1)</sup> bekräfta i huvudsak de ovan uppställda reglerna, men av dem blir troligt, att i Ivar Klerks språk fanns ännu ett slag av kombinerat yngre omljud, som redan uppvisats i fsv.

I III, 139 finner man *allum* bis, *allu* men *monnum*, liksom *monnum* möter i IV, 168 och *ombodsmonnum* i II, 213. Skrivningen *Rofwnd* (i IV, 168), namn på det nuvarande

<sup>1)</sup> Ivar Klerk har enligt Storm: En tale s. IV även skrivit det i Norges gl. love II, 487—91 tryckta "Grænsekjel mellem Norge og Sverige". Gränsen upptogs under Magnus Hakonssons tid. Vi ha således här att göra med en avskrift. Då dess språk rätt mycket avviker från språket i Ivars ovan nämnda skrifter, behandlar jag det icke här. Orsaken till avvikelserna är naturligtvis, att han delvis följt sitt förlags språk.

*Ragunda* i Jämtland, bekräftar den ovan avhandlade utvecklingen *afund* > *owund* (*ofuund*). Ortens namn synes älst ha skrivits med *f*. Styffe: Skandinavien under unionstiden 380 upptar från år 1316 *Rafundhe* (jmf. även registren till Sv. dipl. III—V), men åtminstone redan på 1400-talet förekommer *Raghundh*. Vi ha här en utveckling *Rabund* > *Rawund*, hvar efter *w* liksom ofta annars (jmf. andra exempel hos Noreen Arkiv I, 161 ff.) dialektiskt blivit *gh*. I Ivars språk har emellertid *Rawund* blivit *Rowund* (skrivet *Rofwnd*) liksom *awund* blev *owund* (skrivet *ofuund*). Det i alla diplomerna mötande *Magnus* är naturligtvis namnets latinska form, och det är alltså, liksom väl även *Vpsalum*<sup>1)</sup> (IV, 168), att fatta såsom låneord. Det i III, 139 och IV, 168 anträffade *agangur* har fått *a* från motsvarande simplex (*gangur*; jmf. *rango* etc. i En tale) eller har haft fortis på senare kompositionsleden. Naturligtvis kan *Vpsalum* uppfattas även i överensstämmelse härmed<sup>2)</sup>.

I Arkiv N. F. II, 32 noten, VI, 300 f. har jag haft tillfälle visa, att dialektiskt i fsv. *a*, som efterföljes av (det labialiserade) *gh* och följande *u*, underkastats kombinerat yngre omljud, så att *a* först blev *a<sup>u</sup>*, som senare hopsmälte till *o*, t. ex. *laghumen* (dat. pl. best. form av *lagh*) > *laughumen*, *Aghmund* > *Aughmund* > *Oghmund*. Vi skola straxt nedan finna, att man i diplom från trakten av Nidaros i överensstämmelse härmed har *Ogmundr*, *Ogmundi*, fastän dessa diplom icke ha enkelt yngre *u*-omlj. Det är därför av intresse att hos Ivar Klerk finna just dat. pl. *loghum* IV, 168 bis; här hava vi exempel på samma kombinerade yngre *u*-omlj. som (i ett något tidigare utvecklingsstadium) finnes i fsv. *laugum(en)*.

<sup>1)</sup> Diplomet är i det norska Bohus utfärdat i den svensk-norske unionskonungen Magnus' namn och handlar om den svenske erkebiskop Olafs i Uppsala rättighet till fiske i *Rofwnd* (*Ragunda*) i det norska Jämtland.

<sup>2)</sup> *hauerandom* (IV, 168; II, 213) hade antingen infortis på penultima och saknar då ljudlagsenligt omljud, eller har fått *a* från nom. sing. etc.

Jag övergår till att granska ett par skrifter, hvilkas omljudsförhållanden äro besläktade med omljudsförhållandena i Ivar Klerks språk, utan att därför vara med dem fullt likartade.

*Farmanna logh* är tryckt i Norges gl. Love II, 274—286 efter Cod. AM. nr 60 kv. (NgL. II, 181), hvilken handskrift förskriver sig från omkring år 1320 (NgL. IV, 547 mom. b; jmf. ock IV, 548 mom. 5).

Kort *a*-ljud har icke omljutts av kvarstående *u* i följande ord:

*annur* 274, 5 — *aðrum* 275, 3 etc. (5 ggr) — *lagum* 274, 11 etc. (4 ggr) — *laðnu* 275, 4 — *laðzlu* 275, 5 — *uaru* 275, 7 — *hafðu* 275, 7 etc. (4 ggr) — *leiðsagu mann* 276, 19 — *matunautar* 277, 26 — *allum* 278, 8 etc. (4 ggr) — *halfu* 278, 15, *halfum* 279, 14 — *landum* 280, 15 — *hafntaku* 280, 21 — *hafuðbendu* 283, 15 — *sagu* 284, 12 — *kaupfarum* 284, 14 — *samu* 284, 22 — *lagðu* 285, 7 — *ahafnum* 286, 11.

Däremot har kort *a* *u*-omljutts av kvarstående *u* i följande fall:

1) när *m* omedelbart föregår *a*: *monnum* 277, 22; 281, 11 etc. (6 ggr) — *sylumonnum* 280, 15, *styrimonnum* 275, 2; 275, 6 — *morkum* 277, 3 etc. (3 ggr) — *morku* 279, 3; 279, 4 — *Danmorku* 276, 26; 280, 15 — *morgum* 279, 16. Alltså tillsamman 17 ggr. *A* kvarstår aldrig, när *m* föregår och *u* efterföljer.

2) i semifortis-stavelse: *afgongu* 280, 9; *andfongum* 283, 3. Hit kunna naturligtvis även de ovan under 1 anförda *-monnum* och *Danmorku* räknas.

I *ofundar bot* 281, 13; 282, 17; 283, 20; 283, 22 ha vi *w*-omljud, uppkommet under ovan s. 141 f. påvisade förhållanden.

För övrigt har skriften icke omljud av *ä* utom möjligen i *Gaurðum* i uttrycket i *Gaurðum austr*. Då emellertid *u*-omljudet av *ä* annars i skriften alltid betecknas med *o* (ej med

*au*), så är det otvivelaktigt, att *Gaurðum* icke tillhört skrivarens dialekt. Formen utgör antingen en dittografi, framkallad av det omedelbart följande *austr*, eller ock har skrivaren överfört detta namn på en utländsk ort oförändrat från sitt förlag.

Samma hand, som skrivit *Farmanna logh*, har även skrivit de i NgL. I, 129—156 utgivna partierna av *Frostatings-lagen*, och även de tillhöra Cod. AM. 60 kv. (NgL. I, 120; IV, 548 mom. 3 och 5).

Kort *a*-ljud har här förblivit oomljutt framför kvarstående *u* i följande ord:

*fastu* 129, 34 etc. (5 ggr), *fastu dagr* 140, 24; 150, 23, *fastu degi* 137, 22, *fastu tíðum* 130, 5; 143, 20, *vatn fastu* 130, 6; 144, 1, *langa fastu* 130, 8 etc. (7 ggr) — *husltaku* 148, 18, *husl taku* 130, 7; 144, 5, *viðr taku* 130, 22 — *faður* 131, 2 etc. (7 ggr), *faður arfe* 151, 20 — *hafuð* 130, 18, *hawð tíund* 153, 5 — *lagum* 133, 28 etc. (13 ggr), *landslagum* 151, 5 — *halfu* 134, 6 etc. (6 ggr) — *aðrum* 134, 6 etc. (7 ggr), *aðru* 147, 28 — *annur* 135, 6 etc. (5 ggr) — *allum* 135, 2 etc. (9 ggr), *allu* 136, 26 — *grannum* 136, 3 — *samu* 134, 11 etc. (4 ggr) — *fangum* 136, 27 — *ions (Ions) vaku (uaku)* 137, 16; 150, 22; 153, 13 — *Magnus* 139, 7 — *dagum* 139, 23 etc. (4 ggr), *vsoknar dagum* 154, 24 — *salu* 140, 5 — *saðul* 145, 21 — *bandum* 149, 3 — *sannu* 149, 4 — *af guðs halfo* 150, 2 — *lagunartum* 153, 4 — *hafðu* 153, 24 — *takum* 154, 10; 154, 13 — *forstaðu* 155, 18; 155, 21.

Däremot finna vi *u*-omljud av kort *a* framför kvarstående *u* i följande fall:

1) då *m* omedelbart föregår *a*: *monnum* 135, 17; 153, 21 etc. (16 ggr), *forræðis monnum* 134, 24, *uerkmonnum* 153, 16 — *morkum*, *morcum* 137, 2; 131, 1 etc. (19 ggr) — *morgum* 137, 22.

2) i semifortis-stavelse: *sunnu dogum* 139, 23, *meðal dogum* 140, 10 — *spasogur* 152, 17 — *handuomum* 135, 6 — *mala uoxtum* 136, 23 (v. l. *malavæxti*).

3) *onnur* 138, 26; 139, 1; 139, 2; 139, 7.

I *ofundar laust* 134, 18 hava vi exempel på *w*-omljud (se s. 141 f.); och så kan ock förhållandet vara med *hofuud tiund* 136, 19.

Dessutom möter omljud i *olmoso* 142, 8 etc. (4 ggr), *olmoso gerð* 129, 35; 142, 7 — *ollum* 153, 3.

Då de granskade delarna av Cod. AM. 60 kv. hava *sunnu dogum*, *meðal dogum* men *dagum* (4 ggr); obs. särskilt sammanställningen 139, 23 *a sunnu dogum oc allum aðrum dagum*

*spasogur* men *sagu* (Farmanna logh 284, 12)

*anfongum* men *fangum* (136, 27)

och dessutom *handuomum*, *mala uoxtum*, *afgongu*, så är det tydligt, att omljudet ljudlagsenligt inträdde i semifortis-stavelser. Jmf. härmed förhållandet i En tale med *fortolum*, *villu fortolum* men *talv* — *þiodgotu* men *gatur*.

Frånvaron av omljud i sådana komposita som t. ex. *forstaðu* i Cod. 60 beror naturligtvis i de flesta fall på anslutning till de enkla orden (*staða : staðu*<sup>1)</sup>).

Den konstanta skrivningen *monnum*, *morkum* etc. men däremot *varu*, *ions uaku*, *fastu*, *faður*, *fangum*, *bandum* visar, att i hskr:s dialekt föregående *m*, men icke andra labiala konsonanter<sup>2)</sup>, tillsamman med följande kvarstående *u* har

<sup>1)</sup> För övrigt är det även möjligt, att vissa egentliga komposita havt fortis på senare kompositionsleden (se Kock: Sv. akcent II, 328 ff. om dylik akcentuering i fsv.). Ovisst är, om t. ex. *ions uaku* sammanvuxit till ett ord, eller om dess beståndsdelar ännu utgjorde två ord med två fortisakcenter (jmf. beträffande dessa förhållanden Kock i Sv. landsw. XIII nr 11 s. 12 ff.). I förra fallet har *-uaku* a från det enkla *uaka : uaku*. I senare fallet har *ions uaku* ljudlagsenligt *a*.

<sup>2)</sup> Då i det granskade partiet ej finnes något exempel sådant som *suarum* eller *suorum*, kan man ej veta, om *w* havt samma värkan som *m*; att *v* ej hade denna värkan, blir troligt av *uaru*, *ions uaku*.

*u*-omljutt *ä* till *ρ*. Undantag från denna regel göra blott låneordet *Magnus*, som liksom i Ivar Klerks språk (s. 143), bibehållit sin latinska vokalisation, samt *matunautar* (II, 277, 26) med *a* från nom. *mata* och från *matr*.

Skrivningen *onnur* (jämte *annur*) tyder kanske på kombinerat yngre omljud på nasalt *ä*; jmf. s. 141. Dock är det även mycket möjligt, att *ρ* i *onnur*, *olmoso*, *ollom* (1 g.) beror på inflytande från en dialekt med enkelt yngre *u*-omljud. Särskilt i *olmoso* är ett dylikt inflytande lätt begripligt, eftersom ordet mera tillhörde det kyrkliga och religiösa språket än hvardags-språket. Då emellertid *l* i de nordiska språken var ett labialiserat ljud (jmf. t. ex. Kock i Svensk språkhist. 22), så bör det även tagas i övervägande, huruvida möjligen i någon dialekt *ä* underkastades kombinerat yngre *u*-omljud, när *l* omedelbart följde.

Växlingen *hofuud tiund* : *hawð tiund*, *hafuuð* är att uppfatta på följande sätt. I dat. *hofðe*, pl. gen. *hofða* dat. *hofðum* inträdde ljudlagsenligt äldre *u*-omljud, och detta kan delvis hava inträngt i andra former, så att man fick *hofuud* jämte *hafuuð* (jmf. Kock: Fsv. ljudlära II, 484 f.). Men *hofuuð* kan ock likställas med *ofuund* (s. 141). Vid böjningen *habuð* : *høððe* övergick *þ* framför *u* till *w* i *hawuð* > *hawuð*, men kvarstod i *høððe* etc. Från *høððe* etc. överfördes *þ* delvis till *hawuð*, så att man fick *habuð* (*hafuð*) jämte *hawuð*. Detta *hawuð* blev *høwuð* (liksom *awund* > *ρwund*), skrivet *hofuuð*, men *hafuð* kvarstod oförändrat.

Med de nu vunna resultatena skola vi granska W:s statistiska uppgifter för vissa skrifter.

I Uml. s. 41—43 lemna W. statistiska uppgifter för omljudsförhållandena i åtskilliga *diplomer från Nidaros eller från dess omnejd*. Han sammanfattar sitt resultat s. 41 för dessa diplom sålunda, att man där skulle möta 67 fall med omljud (därav 31 ggr i former av *nokkurr*), 176 fall utan

omljud framför kvarstående *u*, och han menar s. 43, att dessa diplomer skulle kraftigt tala för hans hypotes, att *u*-omljud icke skulle värkas av ett *u* i semifortis-stavelse: "Von den . . . auftretenden 67 fällen mit umlaut haben nämlich nur 8 kurze wurzelsilbe."

Vi skola emellertid närmre se på de av honom anförda orden.

Härvid bör först anmärkas, att det är tvivelaktigt, om det kan anses berättigat att i klump behandla omljudsfrågan i en mängd olika diplomer, även om dessa äro från samma trakt. En närmre granskning av diplomerna visar nämligen, att språket i vissa bland dem avviker från språket i andra; så har t. ex. I, 59; II, 10 etc. *mannum* utan kombinerat yngre *u*-omljud, under det att t. ex. II, 68 har *monnum* med kombinerat yngre *u*-omljud. Men då W., efter att hava anfört orden från hvarje diplom särskilt, sedan resonnerar över diplomens språk såsom en enhet, så skall även jag här behandla dem under ett <sup>1)</sup>, för att ådagalägga ohållbarheten av W:s resultat.

De 31 gånger mötande formerna av *nokkor* höra icke hit, eftersom ordet har *w*- (icke *u*-)omljud; se ovan s. 130 f.

*U*-omljud förekommer i dessa diplom däremot i

1) följande ord med *m* omedelbart framför *a*: *monnum* III, 34; III, 35 bis; II, 68; II, 70 tre ggr; III, 55; III, 57; III, 53; *monnom* II, 63; (-)*monnum* III, 46 bis; III, 56 bis — *morkum* III, 56 — *Morkus(ar)* II, 42 fyra ggr.

följande ord med annan labial framför *a*: *vordzslu* III, 56 — *-voku* II, 63 tre ggr — *bornum* III, 30.

2) följande ord med *z*-ljud omedelbart efter *a*: *Ogmundr* III, 34; *Ogmundi* II, 45 — *logðu* II, 63. Se beträffande detta kombinerade yngre *u*-omljud  $a > a^u > \varrho$  i fsv. och fno. ovan s. 143.

<sup>1)</sup> Ovan s. 131 hava åtskilliga av dessa diplom anförts som exempel på urkunder utan yngre *u*-omljud.

Efter det förut anförda är man berättigad förklara även *u*-omljudet i de under 1 upptagna orden såsom kombinerat yngre *u*-omljud. Då återstå i de av W. granskade Nidarosdiplomen icke mera än följande fall av yngre *u*-omljud: *stopulin(n)* III, 34 bis, *stopullin(n)* II, 63; III, 35 bis; *storfum* III, 35; *ollu(m)* V, 12 bis. Alltså omljud fem ggr i ett kortstavigt, blott tre ggr i långstaviga ord. Men av ett dylikt resultat kan man värligen icke draga den slutsatsen, som W. vill, att omljudet ljudlagsenligt skulle saknas blott i kortstaviga ord. För övrigt kan omljudet i *stopull* ha överförts från de synkoperade kasus *stoplar* med ljudlagsenligt äldre *u*-omljud (jmf. W. Uml. 43), under det att *storfum* kan hava *ø* från nom. ack. pl. *storf* (i samma diplom). Möjligheten av *w*-omljud i *starfum* > *starwum* > *storwum* (jmf. *afund* > *øwund*) är kanske ej håller utesluten (jmf. dock ovan s. 142). Jmf. beträffande *ollu(m)* s. 147.

Jag övergår till *huvudhandskriften av Dietrichsagan*. Även här anser jag mig kunna inskränka min kritik av W:s förklaringsförsök därtill, att jag ordagrant, i överensstämmelse med det ovan s. 132 f. använda förfaringssättet, citerar hans resonnemang och sedan helt kort lemnar den förklaring av skriftens omljudsförhållanden, som jag anser vara den riktiga. W. yttrar Uml. s. 31:

a) Folgende wörter mit langer wurzelsilbe treten immer mit umlaut auf: *fongum* 1 mal, *nocko-r(-)*, *-t* 61 mal, *hondom* 1 mal, *vorpo* 1 mal.

Neben *ollo* 1 mal kommt 47 mal *allo(m)* vor.

b) In folgenden langsilbigen ist der umgelautete vokal durch analogie entfernt worden:

*a(t)ðrom* ... 53 mal, *ascv* 3 mal, *baztu* 2 mal, *bladro*, *bragðom* 3 mal, *danskom*, *fagrom*, *fangvm*, *gangu*, *haldom*, *halfu* 7 mal, *hallem*, *handom* 4 mal, *harðo(m)* 2 mal, *harpv* 4 mal, *hvassv*, *kallum*, *kappom*, *karlom*, *lagdomc*, *landom* 2 mal, *langv(m)* 4 mal, *mannom* 29 mal, *margvm* 12 mal, *naglom* 2 mal, *radðv*, *sagðu(zt)* 4 mal, *sanno*, *scammv*, *skattum*, *standom*, *vagnvm*, *varzlo* 3 mal, *vascvm*.

c) Folgende wörter mit langer wurzelsilbe stehen in einer zusammensetzung oder in einem oft syntaktisch weniger betonten worte, weshalb mangel des haupttons die ursache für das fehlen des umlauts

sein kann: *-gamlum*, *-gangur* 6 mal, *-halfu(m)* 3 mal, *huassu* "wie" 5 mal, *akallu*, *-karlvn*, *-mannum* 16 mal, *-markv*, *-skarðom*, *-vangum* 2 mal, *varzlo* 3 mal. Ausserdem kommt *hafðu(m)* einige mal vor; ich habe aber nicht notiert, wie oft dies der fall ist, nur dass *hafðu(m)* und *hafum* zusammen 19 mal auftreten.

d) In folgenden wörtern in der Dietr.s. beruht das fehlen des umlauts auf dem starkton der *u*-silbe: a) wörter mit langer wurzelsilbe: *afvng*, *ambun*, *Amlvng* 9 mal, *annor* (. . .; oder auf analogie beruhend?) 10 mal. β) wörter mit kurzer wurzelsilbe: Formen mit umlaut zur seite haben: *faronaut(-)* 2 mal; *foronavt* 1 mal; *havuð(-)* 44 mal: *horuð* 1 mal. . . Ausser diesen formen kommt noch ein hierhergehöriges beispiel: *Folend* 4 mal mit umlaut vor. Der umlaut beruht hier darauf, dass das wort dieselbe betonung wie in der sprache, woraus es entlehnt worden ist, beibehalten hat. . .

Nur ohne umlaut erscheinen (in einigen beruht das fehlen des umlauts auf mangel des haupttons . . .): *afund*-, *aro* (von *or* "pfeil"), *dagvm* 3 mal, *dagurā*-, *faðvr(-)* 21 mal, *farum* 2 mal, *fatom*, *gafvgs*, *gafvleg*-, *gatv*-, *havum* (vb.) . . ., *harvnd*, *akafv*, *kapv*-, *felagom* 6 mal, *lage*- 2 mal, *hæraðom*, *saðöll*, *sagu(r)*-, *-m* 6 mal, *samv(m)* 6 mal, *skarungr* 2 mal, *staðu* 2 mal, *taku(m)* 3 mal, *talv*. Über *skalum*, *-ā* 3 mal vgl. oben s. 12.

Det är mig alldeles omöjligt förstå, huru W. med stöd av denna statistik kan inleda sin behandling av Dietrichsagens omljudsförhållanden så, som han gör. Då omljudet — menar W. — är så sällsynt (enligt W. 71 ggr omljud, 392 ggr intet omljud framför *u*), och "fast nur in wörtern mit langer wurzelsilbe auftritt", så skulle skrivarna av hskr. ha varit från en trakt, där kortstaviga ord hade på andra stavelsen "starker nebenton", som förhindrade omljudets inträdande. För att reda sig med de faktiskt mötande formerna nödgas W., såsom det anförda visar, anlita analogipåvarkan i den allra kolossalaste utsträckning.

Saken ställer sig däremot helt enkelt på följande sätt.

Skriften saknar nästan alltid omljud framför kvarstående *u* såväl i långstaviga som i kortstaviga ord. Den har nämligen ingalunda, såsom W. menar, 71 ggr omljud (mot 392 ggr icke-omljud) framför kvarstående *u*, ty former av *nockor* möta 61 (*sextioen*) ggr med *u*- (icke *u*-)omljud, och dessa 61 fall har W. som vanligt upptagit såsom exempel på *u*-omljud. Då dessa frånräknas, blir resultatet 392 ggr oomljudda, blott 10 ggr omljudda former framför kvarstående *u*.

Denna skrift är alltså nästan likställig med Olaf helges mindre saga, hvad *u*-omljudsfrågan angår, d. v. s. regeln "omljud av *ä* framför förlorat *u*, icke omljud av *ä* framför kvarstående *u*" har nästan konsekvent genomförts. Dock synes där finnas en svag tendens till kombinerat yngre *u*-omljud enligt regeln: "då labial konsonant föregår och *u* följer i nästa stavelse, omljudes *u* till *o*". *Volund* (4 ggr), *vorpo*, *fongum*, *foronavt* ha nämligen labial framför *o*. Redan i Sv. landsm. XII nr 7 s. 5 noten 2 har jag framhållit, att i isl. *Wēlundr* > *Vēlundr* föreligger ett fall av kombinerat yngre *u*-omljud, framkallat på *ē* av föregående *w* och följande *u* (så numera även Noreen: Altisl. gramm.<sup>2</sup> § 71 anm. 3). Detta bestyrker kraftigt, att vi även i *Volund*, en annan form av namnet, ha kombinerat yngre *u*-omljud. Jmf. om *hovud* (1 g.) ovan s. 147, om *hondom* (1 g.) ovan s. 141, om *ollo* (1 g.) ovan s. 147 (men *allu[m]* 47 ggr).

Vi komma nu till *huvudhandskriften av Barlaams-sagan* Cod. Holm. 6. fol. W. menar i Uml. 26 f., att denna skrift skulle vara särskilt bevisande för hans hypotes, att omljud skulle utebli i kortstaviga ord framför kvarstående *u*, emedan de ha semifortis. Jag kan icke dela denna mening.

Enligt W:s statistiska uppgifter i Uml. 26 skulle omljuds-förhållandena i lång- och kortstaviga ord ställa sig så, att 660 långstaviga former sakna omljud, 609 långstaviga ha omljud, under det att 504 kortstaviga sakna omljud och 27 kortstaviga ha omljud. Senare har han emellertid i Arkiv N. F. VII, 355 noten 1 korrigerat dessa uppgifter. Det heter här: "Dessa [d. v. s. de i Uml. s. 26 lemnade uppgifterna] hava blivit något felaktiga, därigenom att jag råkat medräkna de fall med ock utan omljud vid kvarstående *u*, vilka i editionen förekomma i några från annan handskrift än huvud-codex på spridda ställen inskjutna stycken . . . De riktiga siffrorna äro 608 långstaviga utan omljud mot 533 långstaviga

med omljud; samt 423 kortstaviga utan omljud mot 29 (utom de i avh. s. 29 upptagna finnas ytterligare *-bloðum* s. 37 ock *stnorum* s. 29) kortstaviga med omljud".

Då W. således korrigerat sitt slutresultat utan att upplysa om, hvilka i Uml. uppräknade former med och utan omljud som böra strykas, så är det omöjligt att fullt noga granska hans framställning av omljudsförhållandena i Barlaams-saga utan att på nytt genomgå hela den 212 sidor långa skriften. Detta har jag icke gjort, utan jag granskar de av W. i Uml. s. 26 ff. anförda formerna. Men hans siffror i Uml. s. 26 ff. skulle bättre tala för hans hypotes än hans siffror i Arkiv anf. st. Om det därför visas, att icke ens hans statistik i Uml. ådagalägger, att ordets kortstavighet spelat en huvudroll i omljudsfrågan, så torde därmed det stöd, som han i Barlaams-saga trott sig finna för denna hypotes, få anses fallet.

Såsom blott ett exempel på, huru vanskligt det för W. är att bevisa sin sats, må till en början följande nämnas. Fastän *hofum* har kort rotstavelse, möter enligt honom i Barlaam *hofum* 5 ggr jämte *hafum* 9 ggr. För att förklara detta *hofum* resonnerar han s. 30 sålunda: "in der satzverbindung kann oft der starke nebenton geschwunden sein . . . ; dies traf wohl besonders oft bei formen von hilfsverben wie *hofum* ein", och detta, fastän han s. 10 tvärtom vill förklara *hafum* i st. f. *hofum* i Cod. 137, 4:o därav, att ordet hör till sådana, "die in der satzverbindung oft ohne hauptton stehen". Naturligtvis kunde i satssammanhanget *hafum*, *hofum* ofta sakna den starka levis på andra stavelsen, när *hela ordet* var relativt oakcentuerat. Men detta hjälper alldeles icke W. Ty en av hans fyra omljudshypoteser är just, att omljud aldrig inträder i relativt oakcentuerad stavelse. Då *hela ordet hofum* i satssammanhanget var relativt oakcentuerat, borde alltså enligt W:s uppfattning omljudet just utebliva.

Jag övergår till att granska W:s framställning i Uml. s. 26 ff.

Hskriftens ortografi är *mycket* vacklande. Ett och samma ord skrives dels med omljud, dels utan omljud: *onnur* 6 ggr: *annur* 15 ggr, *roddu* 6 ggr: *raddu* 2 ggr etc. etc. Skriften har därför föga vitsord. Vi kunna emellertid genom att beakta, huru ofta två ord (*nokkor* och *ollu(m)*) förekomma med omljud, straxt skaffa oss en riktigare uppfattning av W:s siffror.

Ordet *nokkor* har, såsom vi ovan s. 130 f. sett, *w-* (icke *u-*)omljud, och det möter icke mindre än 167 ggr. Detta tal bör således straxt fråndragas de av W. uppgivna 609 ggr, som långstaviga former skulle ha *u-*omljud, värkat av kvarstående *u*. Vidare säges *ollu(m)* förekomma 228 ggr (men *allu(m)* 121 ggr). Då denna form i jämförelse med samtliga andra omljudda former möter synnerligen ofta, är man berättigad misstänka, att *ollu(m)* intager en undantagsställning, och från denna form är man därför ej berättigad sluta till omljudets förekomst i andra långstaviga former. Men frånräknas *nokkor* och *ollu(m)*, som tillsamman förekomma icke mindre än 395 ggr och dessutom det 4 ggr mötande *giognum*, hvilket har brytning (ej, såsom W. menar, omljud), så återstå ej mera än 210 långstaviga former med omljud, och man får redan väsentligen andra siffror än W.; nämligen 660 långstaviga utan omljud, 210 långstaviga med omljud, 504 kortstaviga utan omljud, 27 kortstaviga med omljud — alltså saknas merendels omljud såväl i lång- som i kort-staviga ord.

Att denna skrift merendels saknar omljud i båda dessa ordgrupper, bekräftas av W:s siffror i Arkiv anf. st.

Vi skola emellertid vid en närmare granskning av de i Uml. anförda omljudda formerna finna, att nästan alla äro sådana, där man väntar eller kan misstänka kombinerat yngre *u-*omljud, eller där man väntar *w-* (icke *u-*)omljud.

1) Labial konsonant föregår *a*. a) *m* föregår: *monnum* 69 ggr, *-monnum* 13 ggr, *-mork(k)u(m)* 5 ggr, *morgum* 4 ggr. b) Andra labiala konsonanter föregå: *bondom* <sup>1)</sup>, *-bonndum*

<sup>1)</sup> När ingen siffra efterföljer en form, förekommer den blott en gång.

3 ggr, *bornnom*, *fogru* 2 ggr, *fostum*, *duolu*, *-suorum*, *vokur*, *voldum*.

2) *a* var nasalerat genom en följande nasal: *hon(n)dum* 29 ggr, *onnur* 6 ggr, *gongum*<sup>1)</sup>, *skommu* 2 ggr, *fiondom*. Hit höra också *oðru(m)* 36 ggr, *oðruvis* 2 ggr, av äldre *annru(m)*, *annruvis*. Även sedan *annru(m)* med nasalerat *a* blivit *aðru(m)*, bibehöll *a* sin nasalitet och omljöds därför till *o* i *oðru(m)*.

3) *l*-ljud följer *a*. Ovan s. 147 har det framhållits såsom möjligt, att ett (labialiserat) följande *l* tillsammans med följande *u* dialektiskt värkade kombinerat yngre *u*-omljud: *ol-lu(m)* 228 ggr, *kollum*, *hollum*, *holfu* 3 ggr (kanske att föra till mom. 4; jmf. dock ovan s. 142).

4) Framför *u* har *þ* blivit *w*, hvarefter *w*-omljud värkats: *ofund(-)* 8 ggr, *gofugleg-*, *grofum*, *hofuð-* 4 ggr (kan ock ha äldre *u*-omljud, överfört från *hofðe*, *hofða*, *hofðum*), *hofum* 5 ggr. Möjligt är, att *a* underkastats kombinerat yngre *u*-omljud, även när *þ* (*f*) följdes av en konsonant: *hofðu(m)* 16 ggr (av *hafa*), *hofrum*, *oflugr*, *oftum*; detta vågar jag dock ej påstå.

Efter denna granskning återstå endast följande omljudda former a) långstaviga: *rodðu* 6 ggr, *laustu* 1 g., *horppu* 2 ggr; b) kortstaviga: *stoðum* 2 ggr, *stnorum* 1 g., *-tolum* 2 ggr, hvartill enligt Arkiv N. F. VII, 355 noten 1 äro att lägga ytterligare de kortstaviga *stnorum* 1 g., *-bloðum* 1 g. Alltså tre långstaviga former (förekommande tillsammans 9 ggr) och fyra kortstaviga former (förekommande tillsammans 7 ggr); men härav kan man värkligen icke draga den slutsatsen, att omljudet ljudlagsenligt skulle utebli i kortstaviga former.

<sup>1)</sup> För den händelse att *W.* har rätt i sitt Uml. 28 alternativt framställda antagande, att i *tangum* etc. egentligen förelegat omljud (*o*), men att *o* efter förlängning framför *ng* (*ŋ*) erhållit samma ljud som *ā*, så kan i Barl. det här av mig framhållna kombinerade omljudet hava inträtt i flera andra ord än *gongum*, såsom i *langum*, *tangum* etc.

Med ovanstående vill jag icke hava uttalat mig om, huruvida det framdeles möjligen skulle kunna visas, att i vissa fnorska urkunder det yngre enkla *u*-omljudet ljudlagsenligt uteblivit i kortstaviga ord, ehuru det genomförts i långstaviga ord. Men om detta möjligen framdeles skulle kunna visas, så är det icke att förklara så, som W. söker göra, att nämligen *i*, *u* eller *w* i stavelse med semifortis ("der starke nebenton") över huvud i Norden icke skulle hava värkat omljud.

Att även vokaler i semifortis-stavelserna värka omljud, tror jag mig hava tillräckligt ådagalagt i Arkiv N. F. VI, 327 f. och Beitr. XVIII, 459 f. Särskilt erinrar jag om att i nyisl. *Rögvaldur*, *Ögvaldur*, *Ögmundur*, *öndvegi*, *öndverður*, *öfund* ännu i dag uttalas med semifortis på andra stavelsen, och dessa ord måste då naturligtvis ha haft detta uttal även i den avlägsna forntid, då det till denna stavelse hörande omljudvärkande *v*, *u* värkade omljudet, eftersom ytterst ofta en semifortis-stavelse försvagas till infortis-stavelse, men ytterst sällan omvänt en infortis-stavelse förstärkes till att bli en semifortis-stavelse <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Det torde vara obehöfligt att egentligen bemöta W:s försök Uml. 4 f. att minska beviskraften hos dessa nyisl. *Rögvaldur* etc. Här må blott hans allmänna argument nämnas, hvilket väl tillika skulle utgöra hans huvudargument. Enligt honom har "in der Satzverbindung oder bei Zusammensetzung" en starkare akcent kunnat i dessa ord utbytas med en svagare, hvarvid omljudet kunde inträda. — Följande svar är tillräckligt. Faktum är 1) att *Rögvaldur* etc. i nyisl. ha fortis på första, semifortis på andra stavelsen; 2) att de i isl. hade och i nyisl. hava *w*- (resp. *u*-)omljud, värkat av *w* (resp. *u*) i den nuvarande semifortis-stavelserna. Slutsatsen: *w* (resp. *u*) i dessa ords semifortisstavelse har värkat omljud. Den som bestrider detta, har att visa, ej att dessa ord "in der Satzverbindung oder bei Zusammensetzung" kunnat hava en svagare akcent än semifortis, utan att de under omljudsperioden värligen och i *regeln* haft en svagare akcent än semifortis.

I detta sammanhang må nämnas det av W. Uml. s. 5 anförda stödet för, att suffixerna *-ung-*, *-ing-* (i *öldungr* etc.) kunnat hava infortis. Det är, att i de äldsta isl. hskrr. uppträda växelformerna *-ong-*, *-eng-*, och W. åberopar härvid både ett muntligt och ett tryckt uttalande (Altisl. gramm.<sup>2</sup> § 65, § 124 anm. 2) av prof. Noreen. Det hade ej behövts så mycket för att övertyga mig härom. Ty redan år 1882, således *två år*, innan första upp-

Som ett ytterligare stöd för att en vokal i semifortis-stavelse värkat omljud, anför jag den vanliga fsv. växlingen *ænliti* : *anliti*. Alltjämt uttalas normalt *anlete* med fortis på första och semifortis på andra stavelsen <sup>1)</sup>. Vid detta uttal värkade *i* omljud *anliti* > *ænliti*. Formen isl. *andlit(i)*, fsv. *an(d)lite* har bibehållit *a* i första stavelsen genom påverkan från övriga ord, sammansatta med *and*: *andnes*, *and-röpi*, *andsaka*, *andsvar* etc., eller emedan fortis kunde fakultativt ligga på senare kompositionsleden.

Emellertid är det allbekant, att i vissa norska och svenska bygdemål ord med kort rotstavelse hava låtit andra stavelsens akcent så förstärkas, att den blivit ordets huvudakcent. Så uttalas t. ex. i den mycket ålderdomliga dialekten i Tinn i Telemarken *vikū* "vecka", *biti* "bit" etc. (Storm i Norvegia I, 63). I Beitr. XV, 396 har Bugge visat, att dialektiskt i fnorskan nom. pl. *brūar*, *mōar* etc. blivit *brār*, *mār* etc., därigenom att huvudakcenten överflyttades från penultima till ultima (*brud'ar*, *moū'ar*), hvarefter penultimas vokal förlorades. Redan omkring år 1400 finner man *brār*, *mār* etc., och redan tidigare har man således akcentuerat *bruar*, *moar* med fortis på ultima.

Då man nu besinnar, att i vissa trakter av Norge det yngre *u*-omljudet tydligen genomförts i en helt sen tid, så

---

lagen av den av W. citerade skriften utkom, hade jag i Fsv. ljudl. I, 229 anmärkt, just att i en gammal isl. hskr. (Cod. AM. 674 A 4:o) ändelserna *-ing*, *-ling* stundom ha *e* i st. *f. i*, samt dessutom ib. s. 231 uttryckligen påpekat, att ändelserna *-ung*, *-ing* i fsv. dialektiskt troligen uttalades "utan stark biakcent" (d. v. s. utan semifortis). Som bevis härför anförde jag just *-ong*, *-eng* enligt vokalarmonilagen i *folkongar*, *heræzhæffpenge* etc. Men väl att märka, *-ing*, *-ung* voro de normala, däremot *-eng*, *-ong* blott dialektiskt mötande former för ändelserna. Det är från normal-formerna *-ing*, *-ung* med semifortis, som man måste utgå, ej från de dialektiska formerna *-eng*, *-ong* utan semifortis, när fråga är att förklara omljudet i dessa ord. Normalformerna *-ing*, *-ung* med semifortis värkade således omljud.

<sup>1)</sup> Blott sällan (jmf. även Lyttkens och Wulffs uttalsordbok) höres genom en helt ung utveckling (jmf. Kock: Svensk akcent II, 182) fakultativt uttalet *anlete* med levissimus på penultima och levis på ultima.

är det lätt begripligt, om dialektiskt en akcentuering *tälum* etc. med fortis på ultima (eller kanske en akcentuering med två lika starkt uttalade stavelser, d. v. s. en akcentuering med två fortis-akcenter i *tälum* etc.) förhindrade det yngre *u*-omljuddets genomförande i kortstaviga ord. Ty såsom jag redan förut (jmf. t. ex. Sv. landsm. XII nr 7 s. 25) framhållit, värkar en vokal med fortis (i motsats till vokaler med *semifortis*) icke omljud <sup>1)</sup>. Men detta resonemang får kanske betraktas såsom överflödigt, eftersom det (såsom nämnt) icke blivit visat, att i någon dialekt yngre enkelt omljud genomförts i långstaviga men ej i kortstaviga ord.

Även några ord må yttras om omljuddsförhållandena i äldre Gulatings-lagen Cod. 137, 4:o på universitetsbiblioteket i Köpenhamn (Norges gl. love I, 3—110) (hvilka behandlats av W. Uml. 8—11), på det att också W:s sätt att bedömma omljuddsförhållandena i en fnorsk skrift, hvori enkelt yngre *u*-omljudd merendels genomförts, må i någon mån belysas.

Enligt W.: Uml. s. 8 har skriften *u*-omljudd framför kvarstående *u* 610 ggr och saknar omljudd framför kvarstående *u* 109 ggr. Bland många exempel, som alltid ha omljudd, anföras *bornom* 3 ggr, *dogum* 11 ggr, *gotu(r)* 14 ggr, *horundfall*, *loðu*, *ofund(-)* (subst. och verb) 7 ggr etc. Till belysning av detta *ofund(-)* anser W. sig behöva tillfoga följande förklaring:

"Auch *ofund* steht in zwei von den oben erwähnten fällen als glied einer zusam mensetzung. Dass übrigens auch das einfache *ofund(a)* schon

<sup>1)</sup> Enligt W.: Uml. s. 25 förekommer *annur* (43 ggr) blott under denna form i Speculum regale, där annars rätt ofta *o* möter framför kvarstående *u* (dock oftast *a* i denna ställning). *Annur* kan ha fått *a* från *angare*, *annat* etc. Dock är kanske även möjligt, att *annur* saknar omljudd, emedan ordet kunnat ha fortis på ultima, en förklaring, som W. bör så mycket mindre ha något emot, som han själv i Tidskr. f. fil. 3 R. III, 1 antagit denna akcentuering för *annar*. I Skand. Archiv I, 32 hade jag visat, att ordet kunde vara formellt sammansatt. — Ovisst är, om möjligen i "En tale" *samo*, *samu(m)*, *annur*, *ambuna* : *londom*, *hondom*, *skommo* samt *suorum* : *huorsu*, *huossu* beror på, att de omljudda formerna hade fortis på andra stavelsen (resp. två fortis-akcenter). "En tale" har däremot omljudd i de kortstaviga *fodur*, *ofuundar*.

früh (in gewissen formen wie: gen. *ofundar* und pret. *ofundaða*?) ohne star-ken nebeton hat vorkommen können, wird durch neunorw. formen wie *aaven*, *aavind*, *aavinda*, *aavena* wahrscheinlich gemacht, welche eben aus Nordhordland stammen, wo ursprünglich das Gulathing gehalten wurde."

### Sedan heter det:

"Folgende wörter treten im Gulath.-gesetze zuweilen mit und zuweilen ohne umlaut auf<sup>1)</sup>: *faður*- 72 mal: *foður*- 1 mal, *hafuð*- 2 m.: *hofuð*(-) 22 m., *hafum* (vb.) 11 m.: *hofum* 1 m., *matu*- 3 m.: *motu*- 5 m., *samo* 1 m.: *somo* 27 m., *halfum* 2 m.: *holfu*(m) 41 m.

Diese formen stützen kräftig die oben von mir hervorgehobene auffas-sung, dass in nicht haupttoniger silbe kein umlaut eintrete. — — — —

Umlaut fehlt immer bei (dem nicht komponierten) *faður*, das 18 mal erscheint".

Frånvaron av omljud i *faður* såsom enkelt ord sätter W. i samband med akcentueringen sskr. *pitṛ'* gr. *πατήρ*.

I st. f. att anlita alla dessa olika och delvis mycket komplicerade förklaringar fattar jag omljudsförhållandena i den i fråga varande skriften på följande sätt.

Bland de 109 fallen av oomljutt *ä* uppträder *faður* (en-kelt och sammansatt) 90 ggr. Från de 610 exemplen med *u*-omljud avgår det 13 ggr mötande *nokor*(-), *nokot* (med *w*-omljud). Alltså finnes omljud 597 ggr, under det att om-ljud saknas i ordet *faður*(-) (90 ggr) och för övrigt blott 19 ggr. Omljudet har nämligen i denna skrift ljudlagsenligt genomförts framför kvarstående *u*.

Att med W. förklara frånvaron av omljud i det enkla *faður* på ett sätt, och i komposita med *faður*- på ett helt annat sätt, synes mig vara ytterst djärvt. Frånvaron av omljudet i *faður* såsom simplex och i komposita förklaras mycket lätt genom påvärkan av nom. *faðer*, liksom *a* (i st. f. *ø*) lätt kan bero på analogi-inflytande i *halfum* (jmf. *halfr*, *halfan* etc.), *samo* (jmf. *sami*, *sama* etc.), *matu*- (jmf. *matr* etc.), *hafum* (jmf. *hafa* etc.). Redan W. har riktigt anmärkt, att *mano* kan hava *a* från *man*. Dock skulle *a* (i st. f. *ø*) i *mano* och i *hafum* även kunna bero därpå, att orden i satssammanhanget mycket ofta hava infortis, och i infortis-

<sup>1)</sup> Vid anförandet av W:s ord utesluter jag hans citat och trycker orden i följd.

stavelse (i motsats till förhållandet i semifortis-stavelser) inträder ej omljudet. *hafuð*- 2 ggr (men *hofuð*(-) 22 ggr) kvarstår väl snarast från ett äldre förlag. Flera oomljudda former finnas ej.

Genom ovan gjorda anmärkningar om åtskilliga av W. granskade fno. skrifter torde bland annat hava framgått, att han genomgående i Uml. missuppfattat omljudsförhållandena i fno. Han resonerar alljämt eller åtminstone oftast, som om samma ljudlagar gjort sig gällande för *u*-omljudet över hela det fno. språkområdet. För att förklara de faktiskt mötande stora olikheterna i de skilda urkunderna nödgas han därför antaga analogi-påverkningar i en oerhört stor utsträckning. Där emot hava, såsom vi nu sett, i olika trakter av Norge (resp. i olika perioder av fnorskan) olika ljudlagar tillämpats för *u*-omljudet, så att i en urkund t. ex. *mannum*, *adrum*; i en annan *monnum* med kombinerat yngre *u*-omljud men *adrum*; i en tredje både *odrum* och *monnum* äro ljudlagsenliga former.

Då man insett detta, ställa sig de fno. *u*-omljudsförhållandena ganska enkelt. Men då det yngre *u*-omljudet genomförts i så olika omfång i de olika fno. dialekterna, så är det lätt begripligt, att vissa fno. hskrifter visa föga konsekvens i betecknandet av omljutt *a* (= *o*) och oomljutt *a*. Detta beror naturligtvis dels på dialektblandning, dels på invärkan från skrivarens förlag, dels från båda dessa faktorer.

Här må en annan allmän anmärkning mot W:s sätt att gå till väga få sin plats. För att på något sätt motivera, att analogipåverkan skulle kunnat göra sig gällande i en så ofantlig utsträckning, som han nödgas antaga för att förklara frånvaron av omljud (ex. ack. pl. *arnu* av *orn*), åberopar han sig i Uml. oupphörligen (se t. ex. s. 16, 19, 24, 28, 32, 34) på brytningsförhållandena. Han menar att, då man ofta fått *ia* på analogisk väg (i t. ex. ack. pl. *biarnu* av *biorn*), så borde man även ha kunnat få *a* i st. f. äldre *o* på analogisk

väg (i t. ex. *arnu*). Redan i Sv. landsm. XII nr 7 s. 23 f. har jag något berört denna fråga.

W. gör sig vid detta resonnemang skyldig till ett underligt felslut.

Han menar, att man en gång inom hela det fno. språkområdet havt så väl ack. *ørnu* som ack. *biørnu*; senare hade på analogisk väg i vissa trakter (t. ex. den trakt som Ol. helges mindre saga representerar) *ørnu* utbytt mot *arnu*, liksom *biørnu* utbyttes mot *biarnu*.

Härvid förbiser han, att man ej med hjälp av en [med hans uppfattning] obegriplig form (*biarnu*) kan förklara en annan [med hans uppfattning] lika obegriplig form (*arnu*). W. har lika litet förklarat *biarnu* som *arnu*, och att säga att *arnu* är lika begripligt som *biarnu*, är därför blott ett annat uttryck för, att *arnu* är lika obegripligt som *biarnu*.

I själva verket är saken mycket enkel. Jag hänvisar till mina anmärkningar härom i Beitrage XX, 134. Fno. ack. *arnu* är den gamla formen och har ej uppstått av äldre *ørnu*. I fno. hade ljudet *ø* i *ørn* och *o*-ljudet i *biørn* sammanfallit eller åtminstone blivit hvarandra mycket lika. I analogi med *ørn* : gen. sg. *arnar* : ack. pl. *arnu* ombildade man därför *biørn* : gen. sg. *biarnar* : ack. pl. *\*biørnu* så, att *\*biørnu* utbyttes mot *biarnu*. Detta är så mycket naturligare, som man i isl. hade 28 appellativer av typen *ørn* men blott 6 appellativer av typen *biørn*.

Beträffande förklaringen av brytningsdiftongen *ia* i sådana ord som fno. *fiatur* hänvisar jag till min anf. uppsats i Beitrage <sup>1)</sup> s. 136 ff.

Än en gång må några ord yttras om omljudet i semi-fortis-stavelser, eftersom W. alltjämt i Uml. fasthåller sin hypotes, att i dylik stavelse omljudet, så väl *i*- som *u*-omljudet, skulle ljudlagsenligt icke inträda.

<sup>1)</sup> W:s försök i Uml. s. 23 med noten att förklara liknande former äro, enligt min uppfattning, alldeles oantagliga.

I Arkiv N. F. VI, 332 f. och Beitr. XVIII, 458 f., 464 tror jag mig hava anført bindande skäl för, att omljuden värligen inträtt även i semifortis-stavelse. Jag erinrar särskilt om utvecklingarna: \**Anulaiðu* > \**Anulāðu* (*ai* > *ā* i semifortis-stav.) > *Ölōf*; \**ā'fraiðu* (pl.) > \**ā'frāðu* > \**ā'frop*; \**wē'raldu* > *vē'rold* > fsv. *væruld*; \**Sigwardur* > *Sigwōrðr* > *Sig(w)urþr* etc.; *igold* (d. v. s. *ygold*) men *strantu* på Rökstenen; \**ā'raiði* > *ā'frāði* (*ai* > *ā* i semifortis-stav.) > fnorska *afrædhi*, fsv. *afraþe*<sup>1)</sup>; \**ā'rbaði* > \**ā'rbaði* > fno. *ærfæðe* (*erfuæde* även "En Tale" 8, 18) m. fl.

<sup>1)</sup> W. menar Uml. 6, att det vore "wenigstens unsicher, ob das *æ* in der zweiten silbe aus *ā* durch *i*-umlaut entstanden ist". Nej, detta är icke osäkert, hvilket bäst inses vid jämförelse med W:s förslag, att förklara *æ* i *afredhi*. Han menar nämligen, att *æ* i fsv. *afraþe* skulle ha ett annat upphov än *æ* i fno. *afredhi*, och att *æ* i detta senare skulle bero på en övergång "a > æ in schwachtoniger silbe". Här är man emellertid icke berättigad antaga denna ljudutveckling. Ty det av \**afraiði* utvecklade \**afraði* hade urspr. långt (ej kort) *a*, och i de fnorska diplom, där *afredhi* förekommer, finnes icke någon övergång av långt *a* till *æ* i "schachtonige silbe". För övrigt torde det vara självklart, att *æ*-ljudet bör förklaras på samma sätt i fsv. *afraþe* och i fno. *afredhi* (fsv. *afraþe* har fått *a* från det likbetydande *afraþ*).

Ej håller W:s invändningar Uml. s. 6 mot *ærfæðe* äro befogade. Enligt honom skulle *ærfæðe* ha uppstått ur *erfede* < *erfiði*, och han menar, att utvecklingen *e* > *æ* beror på att *v* går framför. Han förbiser härvid, att den av Sievers: Tübinger Bruchstücke s. 9 påvisade utvecklingen *e* > *æ* (jmf. ock Wadstein: Fno. hom. ljudl. s. 57) inträtt efter urspr. *w*, men att det åtminstone hittills ej ådagalagts, att den inträtt efter urspr. *þ*, hvilket ljud ju *ærfæðe* hade (eller havt). Dessutom synes utvecklingen *e* > *æ* vara åtminstone väsentligen inskränkt till slutet stavelse (jmf. Sievers anf. st. s. 10 noten), men *ærfæðe* har andra stavelsen öppen. Även *-e* i st. f. *-i* i *ærfæðe* talar emot W:s förklaring av ordet: han nödgas antaga, att det fått *-e* från *erfede*. — Det av W. Uml. s. 6 anförda, *en* gång mötande *ærvætt* utgör neutr. av *erfiðr* och kan ha fått *æ* från motsvarande substantiv *ærfæðe*. Det sällsynta västnord. *ervæðe*, fsv. *ærvæðe* kan ha fått *a* från den tvåstaviga formen isl. *erfað* (anført i E. Jonssons ordbok); jmf. att över huvud två- och trestaviga former av detta ord växla: isl. *erfiði*: *erfiðrygi*, fsv. *erwæðe*: *erfuodh*, *erfuot*, ags. *earfode*: *earfod*, västnord. *ervæðe*: *erfað*. Dock skulle möjligen *a* i västnord. *ervæðe* även kunna bero på att semifortis på ordets andra stavelse dialektiskt försvagats till infortis före det yngre *i*-omljudets inträdande, och i infortis-stavelse inträder ej omljudet.

Till dessa bevis fogar jag ytterligare följande.

Isl. *Freysgyþlingar*, bildat av \**Freysgubi* (*Freysgöpi*). Något enkelt \**gyþlingr* finnes icke, och således måste *i*-omljudet hava uppstått i det sammansatta *Freysgyþlingar*. Nu veta vi, att urspr. juxtapositioner, hvilkas första juxtapositionsled är en enstavig genitiv, även i det äldre språket hade fortis på första (ej på andra) juxtapositionsleden (Kock: Sv. akcent II, 497 f.). Alltså hava även *Freysgöpi*, *Freysgyþlingar* haft fortis på *Freys*-. Under dessa förhållanden är *Freysgyþlingar* ett fullgott bevis för att omljudet inträtt i semifortisstavelse.

Isl. *Kialleklingar*, avlett av personnamnet *Kiallakr*, utgör ett lika gott bevis. *Kiallakr* är som bekant lånat från keltiskan, och i denna hade nomina fortis på första stavelsen. *Kialleklingar* hade alltså fortis på första, semifortis på andra stavelsen, och icke desto mindre har omljud där inträtt.

Jag påminner vidare t. ex. om följande avledningar. Man kan icke gärna antaga, att alla dessa normalt hade fortis på en senare stavelse: *Ólmóþlingar* : *Ólmóþr*, *Miklgerþingar* : *Mikligarþr*, *Reykiahyltingar* : *Reykiaholt*, *Laufæ'singar* : *Lauf-*

I namn på *-arr* (*Einarr* etc.) har omljudet uteblivit, emedan andra stavelsen på omljudstiden hade infortis (jmf. Noreen: Altisl. gramm.<sup>2</sup> § 65 anm.). På nyisl. uttalas enligt uppgift av Dr. Finnur Jónsson dylika namn med infortis på ultima. När W. Uml. s. 8 såsom stöd för sin hypotes, att omljud skulle utebli i semifortis-stavelse, anför *Harðangr* (< \**haruð-*) och *Haraldr* (< \**hari-*), så synes han ej själv anse dessa ord som fullt vittnesgilla. Han anmärker nämligen, att man "nicht wohl schwachton in der ersten silbe annehmen kann." Emellertid antar W. Uml. s. 6, att *a* i fno. *Salmundr* > *Selmundr* försvagats till *a*, emedan stavelsen hade "swachton" (infortis). Om så varit (hvarpå jag ej här skall inlåta mig), borde väl även *Harðangr*, *Haraldr* på omljudstiden kunnat ha infortis ("schwachton") på första stavelsen, och de utgöra således intet bevis för W:s hypotes. För övrigt hoppas jag i annat sammanhang kunna belysa den egentliga orsaken till omljudets uteblivande, resp. inträdande i första kompositionsleden av dessa och andra komposita. Det är troligt att vid viss akcentuering stamvokalerna *i*, *u* i första kompositionsleden förlorades före äldre *i*- och *u*-omljudsperioderna (jmf. Bugge: Bidrag til den ældste skaldedigtningens historie 10 ff.). Tiden för stamvokalernas förlust i första kompositionsleden har icke utgjort någon tvistepunkt mellan W. och mig.

ás, *Raupsendir* : *Raupsand*, *Íslendingar*, *Norþrlendingar* etc., *Rosmhvelingar* etc.

Emellertid har ovan ännu ett annat fullt bindande bevis givits för att omljud inträder i semifortis-stavelse. Vi hava nämligen erfarit, att i vissa fnorska urkunder yngre enkelt *u*-omljjud uppträder i ord, använda såsom senare kompositions-leder, fastän dessa ord såsom enkla sakna omljud. Jag erinrar om *fortolum* : *talv*, *þiodgotu* : *gatur* i En tale (ovan s. 138); om *sunno dogum*, *meðal dogum* : *dagum*, *spasogur* : *sagu*, *andfongum* etc. i Cod. AM. 60 kv. (ovan s. 144 f.). Då det enkla yngre omljudet dialektiskt således inträder *blott* i semifortis-stavelse, så torde alla ytterligare bevis för, att det *även* kan inträda i semifortis-stavelser vara alldeles obehövliga.

Jag anser det emellertid vara på sin plats att här beröra två punkter, som W. i Uml. s. 6 f. framhåller i samband med sin argumentation emot omljudets inträdande i semifortis-stavelse.

Han yttrar, att isl. *allyngis* [*øllungis*] icke uppstått av *allum* + *gi*, såsom Noreen: Aisl. gramm.<sup>2</sup> § 199 antagit, utan att det utgör "eine bildung mit dem suffix *-ung*". Detta är fullkomligt riktigt, men följande bör anmärkas. I min uppsats "U-omlj. i fsv." (Sv. landsm. XII nr 7 s. 26) hade jag yttrat: "I orden på *-ung* blir W:s teori ännu osannolikare. Fsv. *allungis* skall sakna omljud, emedan penultima hade semifortis. Men hur skall då omljudet i det motsvarande isl. *øllungis* ock isl. *øldungr* ... etc. förklaras?" Häremot hade W. i *U*-omlj. s. 25 noten 2 riktat följande kritiska anmärkning: "Till här berörda ord [d. v. s. "isl. ord på *-ung*- såsom *øldungr*, *hørmung*"] räknar K[ock] ock *allungis*, *øllungis*, men detta är icke av samma art, se Noreen Aisl. Gram. § 196"<sup>1</sup>).

I Uml. s. 7 har således W. just den åsikt om *allyngis*

<sup>1</sup>) Motsvarande § i andra uppl., som W. åberopar i Uml. (se straxt ovan), har nr 199. Han anför alltså på båda ställena samma §.

[*ollungis*] (såsom utgörande en bildning med avledningsändelsen *-ung*), för hvilken han i *U*-omlj. s. 25 noten 2 kritiserar mig, utan att han i Uml. nämner att han ändrat mening.

I Uml. s. 6 yttrar W. i samband med sin kritik av ord, som av mig anförts som stöd för omljud i semifortis-stavelse: "Was ferner die komp. auf *-eri* betrifft, die den eintritt des umlauts in nicht haupttoniger silbe beweisen sollten, so sind diese aus der isl.-anorw. grammatik zu streichen, da sie, wie ich eben finde, nicht nachzuweisen sind". Att dessa former böra strykas ur den isl.-fnorska grammatiken är mycket möjligt, och detta gläder mig. Men hvarje läsare av W:s uppsats måste på grund av hans anförda yttrande tro, att det är jag, som först bragt komp. på *-eri* på tal i samband med omljudsfrågan. Nu är det emellertid tvärtom Wadstein (icke jag), som gjort detta. I Sv. landsm. XIII, nr 5 s. 27 noten 3 menar han nämligen, att omljudet i *dýrere* skulle visa, att fortis legat på dylika ords andra stavelse. I Beitr. XVIII, 458 hade jag sedan gendrivit denna mening, hvarvid jag ej drog dylika formers existens i tvivelsmål. Det är så mycket bättre, om formerna icke ens existera.

Den ovan s. 146 påvisade regeln för vissa fornnorska dialekter, att kvarstående *u* värkar omljud på *a* i semifortis-men ej i fortis-stavelse, har betydelse även för bedömandet av omljudsförhållandena i fsv. Så ock, att i vissa trakter av Norge måhända ett föregående *f* tillsamman med kvarstående efterföljande *u* värkat omljud (*fodur*), samt att man dialektiskt har en art *w*-omljud i *hafuð* > *hawuþ* > *howuð* (s. 147).

I Arkiv N. F. VI, 334 ff. har jag framkastat och motiverat den frågan, huruvida i fsv. *u*-omljud inträdde i semifortis-stavelse även framför kvarstående *u*, utan att dock våga med visshet besvara den. Det är särskilt det i några runinskrifter förekommande ordet *faupur* (jämte *fapur*) och

ordet *howuþ*, som komma med i räkningen, men även några andra ord nämnas anf. st.

Utvecklingen *fortalum* > *fortolum* men *talū* (ej *tolū*) etc. i fno. talar naturligtvis kraftigt för möjligheten, att även i de östnord. språken yngre *u*-omljjud dialektiskt kunnat inträda i semifortis-stavelse (i motsats till förhållandet i fortis-stavelser), och min anf. st. framställda tanke har således fått ett kraftigt stöd. Dock vågar jag ännu icke bestämt uppställa en dylik ljudlag för östnord. språk.

Dessutom bör man även beakta följande. Då *fapir* ingår som senare kompositionsled i en mängd komposita (*alder-*, *barna-*, *døpe-fapir* etc.; jmf. anf. st. s. 335), så är icke den möjligheten utesluten, att villkor för omljudets inträdande i fsv. *-fapur* > *-föpur* varit, icke blott att penultima hade semifortis (ej fortis), utan ock att en labial konsonant (*f*) föregick *a*. Å andra sidan är det även tänkbart, att dialektiskt i fsv. ett yngre kombinerat *u*-omljjud, kunnat inträda i *fapur* > *föpur*, uttalat med fortis; omljudet har då framkallats av den föregående labialen (*f*) och det efterföljande kvarstående *u* i förening. Som bekant kan omljudet i *fau-pur* även hava analogiskt överförts från *fauþr* med äldre *u*-omljjud (Söderberg: *U-omlj.* 102 noten, Kock: anf. st. s. 335).

Även vid bedömandet av fsv. *howuþ* finnas flera möjligheter. Det möter i åtskilliga komposita såsom senare sammansättningsled (*diura-*, *fiska-*, *gul-howuþ* m. fl.). Det kan hava varit tillräckligt för omljudets inträdande, att *-howuþ* hade semifortis på andra stavelsen. Men det är även möjligt, att ett nödvändigt villkor härför var, att *hafuð* (liksom dialektiskt i fno.) blivit *hawuð* med labial halv-vokal efter *a*; i så fall föreligger i *gulhowuþ* etc. ett slags dialektiskt *w*-omljjud i semifortis-stavelse, framkallat av ett omedelbart följande *w*-ljud. Ej håller den möjligheten är kanske *alldeles* utesluten, att i någon trakt, efter utvecklingen *hafuð* > *hawuð*, detta *hawuð*, uttalat med fortis, genom en art *w*-omljjud

liksom dialektiskt i fno. blev *howup*. Emellertid kan fsv. *howup* ha fått *o* även från de synkoperade kasus *hofpe*, *hofpa*, *hofpum* med äldre *u*-omljjud (Kock: Fsv. ljudl. II, 484 ff., Arkiv N. F. VI, 336).

Orden *faupur* och *howup* kunna i vissa trakter av det östnord. språkområdet ha fått omljud av *en* bland de anförda anledningarna, i andra trakter av detta språkområde av *en annan* bland de nämnda orsakerna. Men hvad som är av vikt är, att efter den ovan gjorda undersökningen av de fno. omljudsförhållandena dessa östnord. ord om möjligt ännu mindre än förut strida emot period-teorien i omljudsläran.

---

Till slut meddelar jag en kort résumé över *u*- och *w*-omljudsförhållandena för kort och långt *a*-ljud i fnorskan.

#### *U*-omljudet.

I. Det samnordiska (äldre) *u*-omljudet. I och med förlusten av ändelsens *u*-ljud hava *ä* och *å* *u*-omljudts i en omedelbart föregående fortis- och semifortis-stavelse, t. ex. nom. pl. *\*landu* > *lond*, *\*gabugare* > *gofgare*, *\*Upplandu* > *Upplond*; *\*rāðu* > *rōð* (senare genom sammanfallande i uttalet av *ō* och *ā* skrivet *rad*). Ändelsevokalen *u* förlorades tidigare (jmf. Bugge i Vitterhets Akad:s Handl. XXXI nr 3 s. 20) i en andra kompositionsled med semifortis än i ett enkelt ord av samma form med fortis.

II. Behandlingen av kort och långt *a* framför kvarstående *u*.

A. I skilda trakter av Norge har behandlingen av *kort a* varit mycket olika, när det i nästa stavelse efterföljdes av ett kvarstående *u*.

1. I några trakter (såsom t. ex. vissa delar av Nidarosbygden) har *ä* i alla ställningar bibehållits framför kvarstående *u* åtminstone till långt ned i medeltiden, t. ex. *allum*, *knarru*, *Danmarku*. Representanter för dylika dialekter utgöra

Olaf helges mindre saga (från Nidaros-trakten, hskr. från 1200-talet; jmf. ovan s. 132 f.), Borgartings äldre Kristenrätt efter Tönsbergs lagbok från omkr. 1320 (se ovan s. 135 f.), åtskilliga diplomer från Nidaros-trakten (jmf. ovan s. 135), från Bergen eller dess nejd ävensom från andra trakter (se ovan ib.).

Dessa dialekter intaga, hvad det yngre *u*-omljudet på *ä* vidkommer, den älsta ståndpunkten.

2. I vissa trakter hava olika slag av kombinerat yngre *u*-omljud inträtt, d. v. s. att ett kvarstående *u* tillsammans med en annan faktor har framkallat omljud. En dialekt kan hava en art av dylikt omljud, en annan dialekt en annan art av dylikt omljud, under det att åter en tredje dialekt kan uppvisa flera olika slag av kombinerat omljud.

a) En omedelbart före *ä* stående labial konsonant har tillsammans med ett i nästa stavelse följande *u* värkat omljud. Alla labiala konsonanter hava dock ej, åtminstone i alla bygder, utövat samma inflytande.

Föregående *m* har i flera urkunder tillsammans med följande *u* värkat omljud, t. ex. *mannum* > *monnom*, *marghum* > *morghom*. Representanter: En tale (ovan s. 138), Cod. AM. 60 kv. (ovan s. 144 f.), flera diplomer (ovan s. 142, 148); om Barlaams-saga se ovan s. 153.

Föregående *w* har tillsammans med följande *u* värkat omljud, t. ex. *huarsu* > *huorsu*, *huossu*. Så t. ex. i En tale (ovan s. 138).

När andra labiala konsonanter föregå *a*, och ett *u* följer i nästa stavelse, så finnes i vissa urkunder en tendens till att låta *a* övergå till *o*, t. ex. *Valund* > *Volund*, *vardzslu* > *vordzslu*, *barnum* > *bornum*. Detta är fallet t. ex. i vissa diplomer (ovan s. 147 ff.), i Dietrichsagan (s. 149 ff.).

b) Ett omedelbart efter *ä* följande *g* har tillsammans med efterföljande *u* värkat omljud, t. ex. *Agmundr* > *Ogmundr*.

Detta har varit fallet t. ex. i Ivar Klerks språk (se ovan s. 143) och i diplomer från Nidaros-trakten (s. 148).

Ovisst är om även (labialiserat) *l* utövat likartad värkan; jmf. s. 147, 154.

c) När *a*-ljudet är nasalerat och ett *u* står i nästa stavelse, finnes i vissa urkunder en tendens till att låta *a* övergå till *o*, t. ex. *skammu* > *skommo*, *handum* > *hondom*. Detta är fallet i t. ex. En tale (ovan s. 141); Barlaams-saga (ovan s. 154); jmf. ock s. 147.

3. I vissa bygder har enkelt yngre *u*-omljud inträtt i semifortis-stavelse, utan att inträda i fortis-stavelse, t. ex. *þiodgotu* men *gatur*, *fortolum* men *talū*. Detta är fallet t. ex. i En tale (ovan s. 139 f.), Norges gl. love IV, 145—9 (ovan s. 139), Farmanna loagh och fragment av Frostatings-lagen efter Cod. AM. 60 kv. (ovan s. 144 ff.).

4. Enkelt yngre *u*-omljud har i vissa trakter inträtt i alla ställningar framför kvarstående *u*; t. ex. *gotur*, *dogum*, *bornom*. Representant t. ex. Äldre Gulatingslagen i Cod. AM. 137, 4:o (ovan s. 157 f.). En dylik dialekt intager, hvad omljudet beträffar, ett yngre utvecklingsstadium än de under 1, 2, 3 omtalade.

B. Behandlingen av *långt a*-ljud. Som bekant har i isl. och fno. ett genom *u*-omljud av *ā* uppkommet *ō* (t. ex. i nom. ack. pl. \**rāðu* > *rōð*, dat. pl. *rāðum* > *rōðom*) i något senare tid å nyo i uttalet sammanfallit med det gamla, icke omljudda *ā* (i t. ex. nom. sg. *rāð*, så att man fått nom. sg. *rāð*, nom. pl. *rāð*, dat. pl. *rāðom* med samma vokal i första stavelsen). I de allra flästa fall kunna därför de fno. handskrifterna icke omedelbart giva upplysning om omljudsförhållandena för långt *a*-ljud. Vi ha dock all anledning antaga, att dessa i de resp. dialekterna varit desamma som för kort *a*-ljud, när intet särskilt talar däremot.

Emellertid har i sådana trakter, där kvarstående *u* ej värkat enkelt omljud på *ä* eller *ā*, långt *a* varit underkastat

vissa arter av kombinerat yngre *u*-omljud, hvilken utveckling så fortskridit, att  $\bar{a}$  utvecklats icke blott till  $\bar{\rho}$ , utan  $\bar{\rho}$  har vidare övergått till  $\bar{o}$ . Ett dylikt  $\bar{o}$  kvarstår (och sammanfaller icke i uttalet med det oomljudda  $\bar{a}$ ); handskrifterna återgiva det därför med tecknet *o*.

Detta har inträffat

1) När *w* omedelbart föregick  $\bar{a}$  och *u* följde i nästa stavelse, t. ex. pl. pret. *wāru* > *wōru* > (*w*)*ōro*. Se Kock i Arkiv N. F. I, 46 ff. och VI, 342.

2) När  $\bar{a}$  var nasalerat och *u* följde i nästa stavelse, t. ex. ack. pl. *\*spānu* > *\*spōnu* > *spōno*. Jmf. delvis Falk i Arkiv N. F. II, 114 ff., Wadstein: Hom. lj. 66 ff., och se Kock i Arkiv N. F. VI, 340 ff. Falk och Wadstein fatta dock förhållandet på annat sätt än jag.

Även i sådana trakter, där enkelt omljud genomförts på  $\bar{a}$  och  $\bar{a}$ , har  $\bar{a}$  i dessa fall över  $\bar{\rho}$  utvecklats till  $\bar{o}$ .

#### *w*-omljudet.

Vid uppställandet av regler för *w*-omljudet måste man skilja ord, i hvilka *w* följer omedelbart på rotvokalen, och ord, i hvilka rotvokalen skiljes från *w* genom en konsonant.

A. Åt den förra ordgruppen har jag i Indogerm. Forsch. V, 153 ff. egnat en särskild uppsats, och jag hänvisar därtill; jmf. ock Arkiv N. F. VI, 352.

Dessutom har, sedan  $\bar{\theta}$  framför *u* övergått till *w* (ex. *hafuð* > *hawuð*), detta *w* åtminstone på ett omedelbart föregående *a* dialektiskt värkat omljud (*hawuð* > *howuð* etc.). Så t. ex. i Ivar Klerks språk (ovan s. 141 ff.), i Cod. AM. 60 kv. (ovan s. 144 f.); om Barlaams-sagan se ovan s. 154.

B. Ord, i hvilka rotvokalen skiljes från *w* genom en eller flera mellanstående konsonanter.

1. På samnordisk ståndpunkt värkades omljud *i* och med förlusten av *w*, t. ex. ack. sg. *hor* (*wa*-stam).

2. Senare har i fno. även kvarstående *w* värkat omljud (och även i sådana trakter, där kvarstående *u* icke värkade

enkelt *u*-omljud), t. ex. *stoðva*, *hoggva*; *nakkwar* > *nokkwar* > *nokk(w)or*.

Såsom hela denna uppsats och även denna résumé visat, skilja sig de olika fno. dialekterna mycket från hvarandra, när fråga är om det av ett kvarstående *u* värkade omljudet. Man kan då fråga: har i en fno. dialekt med yngre *u*-omljud i alla ställningar (*monnom*, *huorsu*, *þiodgotu*, *gotu* etc.) omljudet genomförts i alla dessa ställningar samtidigt, eller har man i en dylik dialekt under en period (liksom fallet är i "En tale") haft *monnom*, *huorsu*, *þiodgotu* men *gatu*, eller kanske t. o. m. under en något äldre period blott t. ex. *þiodgotu* men däremot *huarsu*, *mannum* liksom *gatu* etc.?

Utvecklingen kan i detta avseende hava varit olika i skilda dialekter, och möjligen kan detta genom detaljerade undersökningar framdeles ådagaläggas. Men det förefaller mycket antagligt, att åtminstone i vissa trakter utvecklingen varit sådan, att man först haft t. ex. *mannum*, *huarsu*, *þiodgatu*, *gatu*; därefter fått kanske till att börja med *þiodgotu* men *mannum*, *huarsu*, *gatu*; sedan jämte *þiodgotu* även *monnom* men *huarsu* o. s. v.

Om man så vill, skulle naturligtvis hvarje dylikt stadium i utvecklingen kunna kallas en ny omljudsperiod, och man får då flera efter hvarandra följande yngre omljudsperioder.

*Kardinalpunkten* i *u*-omljudsläran är emellertid — jag upprepar det —, att redan på samnord. ståndpunkt ett bortfallande *u* värkade omljud, under det att kvarstående *u* icke värkade omljud, och denna företeelse har — såsom jag tror lämpligen — av mig blivit kallad "det äldre *u*-omljudet" i motsats till de olika arter av yngre *u*-omljud, som vida senare i de skilda nord. språken (resp. dialekterna) värkades dels av ett kvarstående *u* ensamt, dels av ett kvarstående *u* tillsammans med någon annan faktor.

Lund.

Axel Kock.

## De nordiska framställningarna af Tellsagan.

I en föregående uppsats har jag sökt uppvisa sambandet mellan de olika versionerna af *Hemingsagan*, i hvilken såsom bekant en nordisk framställning af Tellsagan ingår (*Konung Harald och Heming i Uppsalastudier*, tillagnade Sophus Bugge, Uppsala 1892, s. 114—139). Härvid har jag kommit till den slutsatsen, att i Norge uppstått berättelsen om en konung Harald och en skicklig idrottsman vid namn Heming, att denna af en isländsk författare satts i samband med Harald Hårdrådes historia, hvarigenom hufvudpersonerna gjorts till historiska personligheter, att den isländska saga, som på detta sätt uppstått, ligger till grund för den färöiska visan om *Geyti Aslaksson*, samt slutligen att denna visa öfverförts till Norge, där den uppträder under titeln *Harald kongin og Hemingen unge*.

Jag vill nu söka föra undersökningen vidare till de öfriga versionerna af samma saga samt deras ställning till *Hemingsagan*.

### 1. *Sagan om Egil bågskytten, Velents broder.*

Uti kap. 75 af *Þiðreks saga af Bern* (Ungers upplaga) finnes inskjuten en berättelse om den skicklige bågskytten, som tvingades att skjuta ett äpple från sin sons hufvud. Den älsta handskriften af *Þiðr. saga* är nedskrifven i Norge i senare delen af 13:de århundradet, och sagan torde i sin helhet ej hafva tillkommit mycket tidigare (Ungers inledning, s. XII). Utom den norska redaktionen af *Þiðr. saga*, som förekommer i nämnda membran, finnes en annan, isländsk, numera bevarad endast i pappershandskrifter (Arnsmagn. 177 (A) och 178 (B), båda fol., samt Stockh. K. Bibl. 100 fol., ofullständig). *Egil bågskyttens saga* anföres i öfversättning af Schiern, *Hist. Studier I*, s. 42. Öfver-

sättningen är hämtad ur Rafn, Nordiske Kæmpe-historier, II, s. 80, 81, Køb. 1823, och är gjord efter hs. A med tillägg ur B och Peringskiölds upplaga. Däröfver lämnar Rafn upplysning, och han sätter dessutom det ur andra hss. upptagna inom klammer. Efter "Ölrunar-Egil" gör han tillägget "[eller Egil den Træffende]". Då detta ej finnes i någon känd handskrift, är det tydligen Rafns egen, fastän misslyckade, förklaring af namnet. Efter detta tillägg följer, också inom klammer, slutet af berättelsen om Egil enligt Peringskiöld (= membr. från och med "*Nidvngr konongr spyr Egil*" o. s. v.). Båda dessa klammer äro borttagna af Schiern, hvarigenom han fått en text, som ej stämmer öfverens med någon bevarad hs.; den är i själfva verket en komposition af A och membr. jämte ett förklarande tillägg af Rafn. Ett sådant sätt att gå till väga är högeligen vilseledande.

Skärsådå vi de olika hss. af sagan om Egil, finna vi åtskilliga olikheter. Såsom naturligt är, öfverensstämman A och B, liksom i þidr. sagan i dess helhet, äfven i detta kapitel i det mesta. Olikheter finnas dock, till en del ganska väsentliga.

A har i början af skildringen *broðir Velentz Egill; B enn ungi Egill broðir Vel.* = mbr. I A säges Egil vara skickligare än alla andra att skjuta med *lasbaga ok handboga*; i B nämnes endast *boga*, i mbr. *handboga*. Sedan Nidung beslutat att låta Egil skjuta äppet från sonens hufvud, heter det i A: *þaðan er nu stendr þu skalltu skiota eplit or hofði syni þinum*, i B däremot: *þaðan er nu stendr þu skalltu skiota sua at hvarki fliugi þin or hægra megin ne vinstra. ok eigi helldr firir ofan þetta epli*, hvilket i det väsentliga stämmer med mbr.: *bað Egil skiota sva at eigi færi ovan havuðit ne vinstra veg ne hægra veg*. I A avslutas skildringen med orden: *Ok þetta frægðarverk hefir lengi verit uppi síðan*. I B heter det däremot: *Ok þetta mikla frægðarskot hefir morgu sinni verit uppi haft ok frá*

sagt. Motsvarande ställe i mbr. närmar sig B, i det att det lyder: *þetta frægðarskot hever lengi vppi verit.*

I alla dessa fall, i hvilka B står närmare mbr., är den förra tydligen ursprungligare än A.

Ett motsatt förhållande äger rum med det ställe, som skildrar Egils förberedelse till skjutningen. I A heter det: *þa tekr Egill eina ör or sinu örvamæli ok ser i eggjarnar ok strykr blaðit ok setr niðr hia ser. Nu tekr hann enn ör ok strykr blaðit ok fiðrit.* I B står helt kort: *þa tekr Egill eina ör or sinum örvamæli ok ser i eggjarnar ok strykr blaðit ok skaptit.* I B talas således blott om en pil. Här måste A anses vara ursprungligare, ty ehuru icke i A säges något om meningen med den andra pilen, så finna vi af mbr. samt af andra beslätade skildringar, att bågskytten försåg sig med två (eller tre) pilar och att han ämnade den andra (och tredje) mot konungen, i fall han skjutit sin egen son. Ja, det kan påvisas, att B:s läsart är afskrifvarens ändring. I Peringskiöld's upplaga förekommer nämligen under texten en variant, som öfverensstämmer med A, och den handskrift, som Peringskiöld använder utom membranen och efter hvilken han anför läsarter i noter under texten, öfverensstämmer eljest vanligen med B. Denna hs. är troligen afskrifven efter samma hs. som B. Om det är Stockh. K. bibl. 100 fol., har jag ej haft tillfälle att inhämta. De olika läsarter, som A och B i öfrigt förete, äro utan betydelse och vanliga afskrifvareolikheter.

Membranen å ena sidan och AB å den andra skilja sig i flere väsentliga punkter. I mbr. säges i början af skildringen, att Egil kom till konung Nidung, *emedan denne sändt bud efter honom (firir því at Velent hafði hanom orð sent).* Detta tillägg finnes ej i AB och torde hafva tillkommit genom någon bearbetares åtgärd, som ville anförda anledningen till Egils ankomst och ej ansåg en tillräcklig anledning därtill finnas uti hans broders vistelse hos Nidung.

Vidare förmåler mbr. i korthet, att konungen ville pröfva, om Egil var så skicklig i (båg)skjutning, som det blifvit sagdt, och därför låter han taga Egils treårige son och lägga ett äpple på hans hufvud samt befäller fadern att skjuta ned det (*Konongr vill reyna hvart Egill skytr sva vel sem sagt er eða eigi. Han lætr taka son Egils þrevetran. oc lætr leggja eitt epli a havuð hanom. oc bad Egil skiota o. s. v.*). I denna punkt äro AB vidlyftigare. Det heter nämligen i dessa, att konungen förut pröfvade på många sätt, huru väl Egil kunde skjuta, och först sedan han pröfvat allt annat, som han kom ihåg, tager han Egils son (*Konungr let freista a marga vega. hversu vel Egill kunni at skiota. Ok eitt sinn at (B er) hann hafði leitað allz þess er honum kom i hug um þetta mal. þa let konungr taka son Egils*). Såsom sedan skall visas, återfinnes AB:s version uti andra framställningar af detta ämne. Ett ursprungligt drag uti AB anse vi äfven återfinnas uti konungens hotelse mot Egil om lifvets förlust, ifall han ej gjorde, som honom blifvit befalldt (*ef þu gerir eigi sua. þa hefir þu tynt þinu lifi*). Membranen har i stället det platta tillägget, att Egil ej var förbjuden att skjuta sin son, därför att konungen visste, att han för ingen del skulle göra det, om han själf fik råda (*En ecki var hanom firir boðit at skiota sveininn. firir því at þat þottiz hann vita. at þat mendi hann firir engan mun gera. ef hann mætti sialfr raða*). I AB bestämmer konungen den plats, från hvilken Egil skulle skjuta. Därom nämner mbr. intet, men äfven här torde AB vara ursprungligare, hvilket framgår af jämförelse med andra versioner. Till sist finna vi uti AB det tydligen ursprungliga draget, att Egil tager fram sina pilar ur pilkogret (*or sinu (B sinum) örvamæli*). Detta bestyrkes af samma uppgift hos Saxo (*sagittis pharetra expositis*). Mbr. utesluter denna upplysning.

Å andra sidan har mbr. i åtskilliga punkter en ursprungligare läsart. En sådan är uppgiften, att Egils son var

tre år gammal; AB nämna ej hans ålder. Så är vidare förhållandet med uppgiften om antalet af de pilar, hvarmed Egil försåg sig, då han skulle göra det farliga skottet. Enligt mbr. försåg han sig med *tre* pilar (*Egill tegr þriar orvar*); i A nämnas endast två pilar (*þa tegr Egill eina ör or sinu örvamæli* — — *Nu tegr hann enn ör*; i B nämnes blott *en* pil). Ehuru det är svårt att inse, hvarföre sagan utrustat Egil med tre pilar, då såsom förhållandet är i andra framställningar af detta sagomotiv, två pilar kunnat vara nog, den ena för att träffa äppet, den andra för att därmed, om han misslyckades i det ålagda profvet och träffade sin son, måtta åt konungen, så visar en jämförelse med Saxos framställning, där samma antal förekommer (*tribus deinde sagittis pharetra expositis*), att mbr. här har en ursprungligare läsart än AB. Att i A endast två nämnas, skulle således vara en senare ändring, beroende därpå att bearbetaren funnit den tredje pilen öfverflödig.

Med omnämmandet af skottet sluta AB. I mbr. finnes fortsättningen: Nidung frågar Egil, hvarför han försett sig med tre pilar, då honom var ålagdt att skjuta med endast en, hvarpå Egil svarade, att om han träffade sonen, hade han ämnat de två öfriga åt konungen. Denne tog väl upp detta svar, och alla tyckte det väl svaradt (*Niðvngv konongr spyrr Egil hvi hann toc þriar orfar. með því at ein var til skildr at skiota með. Egill svaraði. Herra sagði hann. eigi vil ec livga at yðr. Ef ec hefða lostið sveininn með einni oreinni. þa hafða ec yðr þessar tvær ætlat. En konongrenn virði þat vel firir hanom. oc þotti allom hann diarflega mæla*).

Af föregående jämförelse mellan þidr. sagans olika handskrifter i den del, som innehåller sagan om Egil bågskytten, framgår, att å ena sidan mbr. innehåller väsentliga drag, som saknas i AB, och tvärtom AB sådana, som saknas i mbr. Detta förhållande är af vikt för bedömandet af det

sätt, på hvilket den ena eller andra afskrifvaren behandlat sitt original. Tydligt framgår häraf, hvad som äfven bestyrkes af andra omständigheter, att uti den del, som skrifvits af den andre afskrifvaren, inom hvilken del vår saga faller, sagan icke meddelas i sitt ursprungliga skick.

Enligt den föregående utredningen skulle sagan om Egil uti Þiðreks sagan ungefärligen lydt på följande sätt:

Då Velent vistades hos konung Nidung i Jutland, kom till honom Velents broder Egil, gift med valkyrian Ólrun (*"Ólrvnar Egil"*). Han hade med sig sin treårige son. Egil var vackrare än alla andra, och däri öfverträffade han alla, att han var skickligare bågskytt än alla andra. Konungen tog väl emot honom, och han dröjde där länge. Konungen pröfvade på många sätt, om Egil kunde skjuta så väl, som det blifvit sagdt, och då han försökt allt annat, som han kom i håg, låter han taga Egils treårige son och lägger ett äpple på hans hufvud samt befaller Egil att skjuta ned det. Han fick ej skjuta ofvan, ej håller till höger eller venster, och endast med en pil. Gjorde han ej, som det blifvit honom befalldt, skulle han mista lifvet. Egil tager ur pilkogret tre pilar, ser på spetsarne och stryker deras blad. Sedan lägger han en af dem på strängen samt skjuter midt i äpplet. Hälften däraf följer med pilen, och alltsammans faller på en gång till jorden. Detta skott prisades sedan länge. Därefter frågade konungen Egil, hvarför han tog ur kogret tre pilar, då han ej skulle få skjuta mer än en gång. Då svarade Egil, att om han träffat sin son, hade han ämnat de öfriga åt konungen. Denne tyckte ej illa om detta svar, och alla tyckte det vara djärft svaradt.

Då sagan om Egil blifvit inpassad i en annan, nämligen Þiðriks sagan, är det naturligt, att den därigenom undergått åtskilliga förändringar både till form och innehåll. En sådan förändring är uppgiften, att Egil kom på besök till konungen. Den märkligaste är dock, att konungen icke

vredgas på Egil, sedan han fått veta, att Egil ämnade rikta de två andra pilarne mot honom, i händelse sonen blifvit träffad. Denna motiveras af den rol, som Egil spelar i det följande. Att denna episod upptagits i þiðreks sagan beror ej på att den innehöll historien om äppelskjutningen; denna spelar ingen rol uti dikten och har kommit med endast emedan den förut var inryckt i sagan om Egil. Hvad som kräfdes var en skicklig bågskytt, som sedan Velent flytt med sin fjäderhamn, kunde med sin pil träffa honom. Därföre stannar Egil kvar hos honom och blir till och med vänskapligt bemött trots sina onda afsikter vid skjutningen på äppet.

Att Egil, Velents broder, var en framstående idrottsman både i bågskjutning och skidlöpning, framgår af många uttryck i den norsk-isländska litteraturen; dock anser jag icke, att hvad som i þiðr. saga berättas om hans färdighet i bågskjutning, från denna saga öfvergått till andra sagor, speciellt Hemingsagan, utan att motsatsen ägt rum. Detta torde framgå af det följande.

## 2. Sagan om Harald Blåtand och Toke.

Samma sagomotiv finnes uti en ännu äldre uppteckning uti Saxos berömda verk *Historia danica*. Det är inryckt uti historien om Harald Blåtand. Saxo gör egna rätt vidlyftiga reflexioner öfver händelsen. Dessa tagas ej här i betraktande, icke heller de delar af berättelsen, som sakna motsvarigheter i andra versioner. Den skickliga bågskytten kallas här Toke (Toko) och har varit i konungens tjänst (*aliquamdiu regis stipendia meritus*). Ibland sina kamrater skryter han med att han ägde så stor skicklighet i bågskjutning, att han kunde på afstånd skjuta ett litet äpple från en stång, och detta skryt kom för konungens öron (*Hic forte, sermone inter convivas temulentius habito, tam copioso se sagittandi usu callere jactabat, ut pomum quantumcunque exiguum baculo e distantia superpositum prima spiculi directione*

*feriret. Quæ vox, primum obtrectantium auribus excepta, regis etiam auditum attigit).* Detta erinrar om början af berättelsen om Egil i Þiðr. saga, i hvilken det bland annat heter, att konungen ville pröfva, om Egil kunde skjuta så väl, som det blifvit sagdt om honom. Konungen befallde då Toke att ställa sin son i stångens ställe, och om han icke i första skottet nedsköt äpplet, skulle han med sitt eget hufvud böta för sitt tomma skryt (*dulcissimum vitæ ejus pignus baculi loco statui imperans, cui nisi promissionis auctor primo sagittæ conatu pomum impositum excussisset, proprio capite inanis jactantiæ poenas lueret*). Konungens fordran, att Toke skulle nedskjuta äpplet i första skottet, och hotelse, att han i annat fall skulle straffas till lifvet, återfinnas äfven i Þiðr. sagans framställning (*Oc einni aro skildi hann skiota en eigi fleirom; AB tillägga: en ef þu gerir eigi sua. þa hefir þu tynt þinu lifi*). Äfven i Hemings þ. återfinnes samma hotelse (*ef þú missir, þá skal þar líf þitt við liggja*, Icel. S. I, s. 353). Toke tager tre pilar ur kogret och träffar med den första, som han lagt på strängen, det uppsatta målet. (*Tribus deinde sagittis pharetra expositis, prima, quam nervo inseruit, proposito obstaculo incidit*). Härmed kan jämföras Þiðr. s.: *Egill tekr þriar orvar* (AB tillägga: *or sinu (sinum) órvamæli*) *oc strygr fiðrit a oc legr a streng oc skytr i mitt eplið*. Då Toke tillfrågades af konungen, hvarför han tagit flere pilar ur kogret, då han med endast ett försök hade bort pröfva sin lycka, svarade han: för att mot dig med de öfrigas udd hämnas den förstes fel, på det att ej möjligtvis jag, ehuru oskyldig, skulle blifva straffad, din våldsamhet däremot blifva ostraffad (*Interrogatus autem a rege Toko, cur plura pharetræ spicula detraxisset, cum fortunam arcus semel dumtaxat experimento prosequi debuisset, ut in te, inquit, primi errorem reliquorum acumine vindicarem, ne mea forte innocentia poenam, tua impunitatem experiretur violentia*). Om vi bortse från bredden i framställ-

ningen, som tydligen är Saxos egen, öfverensstämma på detta ställe Saxo och þiðr. s. i det allra närmaste (þiðr. s.: *Niðvngv konongr spyr Egil hvi hann toc þriar orfar. með því at ein var til skild at skiota með. Egill svarði. Herra sagði hann. eigi vil ec livga at yðr. Ef ec hefða lostið sveininn med einni orenni. þa hafða ec yðr þessar tvær ætlat*). Denna del af sagan avslutar Saxo med följande ord: *Quo tam libero dicto et sibi fortitudinis titulum deberi docuit et regis imperium poena dignum ostendit*. Att det var modigt sagdt, framhåller ock þiðr. s. till sist (*En konongrenn virði þat vel firir hanom. oc þotti allom hann diarþega mæla*). I ingendera af dessa framställningar får bågskytten något straff för sin djärfhet; ja i þiðr. s. säges, att konungen tyckte om svaret. Saxo öfvergår till fortsättningen af Tokes historia med följande ord: *Sed iis necessitatum procellis erutum paulo post par mali tempestas implicuit*. Af den föregående jämförelsen kan den vissa slutsatsen dragas, att sammanhang råder mellan versionerna hos Saxo och i þiðr. saga. Dock har ingen lånat direkt från den andra. Utom det att þiðr. sagans uppteckning är yngre än Saxos, hvilket omöjliggör antagandet, att den senare lånat ur den förra, så förekommer hos Saxo en fortsättning, som grundar sig på andra källor. Icke heller finnes någon särskild grund till antagandet, att þiðr. s. lånat omedelbart från Saxo. Det rätta torde vara, att båda grunda sig på samma källa, oberoende af hvarandra.

Till Saxos framställning sluta sig tvänne andra danska versioner, hvilka nu komma till betraktande <sup>1)</sup>). Den ena finnes hos Krantz, *Chronica regn. aqvil. Danie Svetie Norvagie*, Argent. M.D.XLVI, p. 149 f., den andra läses uti *Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte*, 1798 II, 39 och uppgifves grunda sig på en folksaga uti Wilstermarsk i Hol-

<sup>1)</sup> Ett sammandrag af Saxos framställning finnes hos Geysmer, *Compendium hist. danicæ* (Langobek, *Script. rer. dan.* II, 347) samt hos Olaus Magnus, *Hist. gen. sept. L. XV C. 4.*

stein. Bågskytten kallas här Henning Wulf, hvilken var en historisk person, som jämte andra missnöjda gjorde uppror under Kristian I, men jämte de öfriga upproriska besegrades 1472 och måste fly till Ditmarsken, där han omkom. Händelsen finnes äfven återgifven i en gammal målning, som förvarats uti kyrkan i Wewelsfleth i Holstein. På denna målning är afbildad en riddare, som med en pil genomskjuter ett äpple, som hvilar på en gosses hufvud. Riddaren håller en annan pil i munnen, vid hans sida står en varg med ögonen fästade på barnet, och i bakgrunden ses ett slott. Målningen finnes ofvanför familjen Wulfs grafplats. Måhända har detta gjort, att sagan öfverförts på Henning Wulf (se nyss anf. arb. samt Schiern, Hist. Stud. Køb. 1856, I s. 55). Redan Schiern har antagit, utan att dock angifva skäl för sin mening, att Krantz för sin framställning af Tokes pilskjutning följt icke blott Saxo, utan äfven en annan muntlig källa. Detta antagande synes äfven mig rimligast af följande grunder.

1. Krantz omnämner endast bågskjutningen, ej skidlöpningen, hvarpå dock mindre vikt bör läggas.

2. Han säger, att konungen höll *"uarij generis delectos pugiles (= iþróttamenn?)* och att bland dem fanns en, som skröt öfver så stor skicklighet i bågskjutning, att han kunde träffa ett mål så litet som helst (*Erat in eis qui gloriaretur tam insigni arte sagittandi esse, ut signum quam minimum contingeret*). Härvid är att märka, att Krantz icke i texten nämner Tokes namn, utan endast i kanten (*Toko sagittarius peritissimus*), att han räknar skytten till konungens *pugiles*, under det att Saxo kallar honom *regis stipendia meritus* (Geysmer: *miles Heraldii*, jfr äfven Sven Aageson, som kallar densamme Toko, hvilken blef vållande till Haralds död, för dennes rådgifvare (*consiliarii sui*), Script. rer. Dan. I, p. 53), samt att bågskytten skröt öfver att kunna träffa ett så litet föremål som helst (*signum quam minimum*

*contingeret*), under det att Saxo talar om ett äpple, uppsatt på en stång (*pomum quantumcunque exiguum baculo e distantia superpositum*).

3. Då skytten skulle skjuta, befaller han sin son att icke röra sig åt något håll (*præcipiens, ne qua se moveat*). Denna Krants enkla framställning öfverensstämmer närmare med Hemings påtr: *Muntú ráðinn at standa kyrr ok skjótast eigi undan*, Icel. S. I, s. 353, än med Saxo: *Toko adolescentem attentius monuit, ut æquis auribus capiteque indeflexo quam patientissime strepitum jaculi venientis exciperet, ne levi corporis motu efficacissimæ artis experientiam frustraretur*.

4. Konungen och de öfriga beundrade skyttens mod (*Rege cum cæteris inspectante mirantibusque fiduciam*). Detta finnes ej hos Saxo; däremot har þidr. saga något motsvarande (*Þetta frægðarskot hever lengi vppi verit. oc mikit finnz konongenom vm hann oc allra manna er hann frægiaztr*). Likheten mellan Krantz och þidr. s. ligger däri, att skottet väckte stor uppmärksamhet hos alla.

5. Därpå följer konungens fråga, för hvilket ändamål han hade försedt sig med de två öfriga pilarne. Hæri äro Krantz och Saxo i det väsentliga lika. Däremot afvika de i skyttens svar. Enligt Saxo säger han, att han ämnat de två öfriga åt konungen, ifall han träffat sin son (*Ut in te, inquit, primi errorem reliquorum acumine vindicarem*), enligt Krantz hade han ämnat den andra åt konungen och sedan den tredje åt den som först rörde sig (*si me manus frustrata fuisset, proximum tu excepisses præcordijs: et deinde qui primus se commovisset tertium*). Såsom ofvan är nämndt, öfverensstämmer Saxo i denna punkt med þidr. saga och är alltså ursprungligare <sup>1)</sup>).

<sup>1)</sup> Schiern jämför detta Krantz yttrande med Tells hos Etterlin (Chronika von der löblichen Eydgenossenschaft, Basel 1507): *Ich wolte üchs selbs oder der üveren ettlich nit gefelt, sunder jn mit dem pfil, so ich im göller hat, se tode erschossen han*. Men dels är likheten ej så stor, att den icke mycket väl kan vara tillfällig; dels finnes intet skäl att antaga, att Etterlin känt till Krantz eller den yngre källa, hvarpå denne grundar sin framställning.

6. Krantz avslutar denna berättelse med följande ord: *Rex fortis uiri iustum dolorem impunitum esse iussit*. Saxo nämner intet om hvad intryck skyttens ord gjorde på konungen. Däremot nämnes i þidr. s., att han tyckte väl om svaret (*En konungr virði þat vel fyrir hanom*. Se ofvan sid. 175). Således synas i detta fall Krantz och þidr. saga närma sig hvarandra.

Dessa olikheter berättiga till den förmodan, att Krantz grundat sin framställning utom på Saxo äfven på någon annan källa, ehuru med den förra nära besläktad.

I nära öfverensstämmelse med Saxos och Krantz framställning står folksagan om Henning Wulf från Wilstermarsk i Holstein. Denne var en utmärkt skytt och hade en gång skjutit ett äpple från sin ende sons hufvud, då konung Kristian af Danmark, som på en resa for igenom trakten, önskade att se honom och befallde honom i sin närvaro att förnya samma handling. Henning träffade lyckligen äppet, men under det han sköt, hade han haft en annan pil i munnen, och då konungen frågade honom, för hvem den var bestämd, svarade han: för eders majestät, om jag hade träffat min son. Följden af detta svar blef, att Henning blef förklarad fredlös, hans land förbrutet och han själf dödad på sin flykt till Ditmarsken.

Endast i slutet afviker denna version från Saxo och Krantz, men denna afvikelse har sin naturliga förklaring däri, att denne Henning Wulf, hvarom sagan handlar och som är en historisk person, just fick den ändalykt, som nämnes i sagan.

Vi återvända till Saxo. Sedan Toke hade skjutit äppet från sin sons hufvud, blef han snart därefter satt på ett lika farligt prof. Sedan han vågat förklara sig jämgod med konungen uti skidlöpning, den konst, hvarmed lapparne genomströfva de snötäckta skogarne (*artis, qua Finni nivales saltus peragrant*), tvingas han att gifva prof på sin före-

gifna konst på Kullen (*apud Kollam rupem edita professionis experimentum præbere compellitur*). Den handling, som nu utföres af Toke, tillägges äfven Heming, och några enskildheter göra det alldeles påtagligt, att båda skidringarna grunda sig på samma källa. Saxo framställer Harald och Toke som skickliga uti skidlöpning (*Haraldo enim ejus se artis, qua Finni nivales saltus peragrant, peritiorem jactanti Toko in consimili genere laudis suam ausus conferre virtutem*). Saxo vill visserligen göra Tokes yttrande till ett tomt skryt, men detta sker för att förhöja effekten af hans dristiga dåd. Äfven Harald och Heming äro skickliga skidlöpare (*Skíðaferd hirði ek (Hemingr) aldri við hvern er ek þreyti. Konúngur segir: "Ek vil fyrst sjá leika þína og vita hvern slægr mér þykkir vera til"*, Icel. S. I, s. 352). I båda framställningarna tvingas skidlöparen att på skidor färdas utför ett brant berg. I den källa, som användts af Saxo, förlägges händelsen till Kullen i Skåne, i källan till Hemings påtttr till Smålsarhorn (Hornelen) i vestra Norge (se min uppsats om Harald och Heming i *Uppsalastudier*, s. 130). I båda framhålles skidlöparens säkerhet under färden (Saxo: *Neque illi aut periculi magnitudo aut ullus animi stupor, quo minus firmo se corpore contineret, officere potuit*; Hem. p.: *hann rendi aldri svá stór köst at hann stæði eigi*, Icel. S. I, s. 357; enl. Flatöb.: *Honum kastaði allðri sua ath ei yrði vndir honum skidín*). Förloppet af färden skildras olika. Enligt Hem. p. hoppar Heming af skidorna, där konungen stod, och försöker att rycka honom med sig utför branten, hvilket misslyckades, emedan Harald hade kastat kappan löst på sig. Därefter störtar Heming utför fjället och blir hängande på en utskjutande klippspets, där han räddades af Olof den helige, som uppenbarade sig för honom. Sedan rodde han öfver till ön Torg. Hos Saxo framställes händelsen enklare. Toke åker utför branten, tills skidorna krossas. Han själf går ned till stranden och upptages af

några sjömän, men spillrorna af skidorna funnos bland vågorna af några förbiseglande och spredo till konungen ryktet om hans död. Afslutningen af denna episod är i båda anmärkningsvärd. Saxo berättar, att Toke, som fruktade för att vara i konungens närhet, emedan han visste, att faror väntade honom i stället för belöningar för hans förtjänster, gick uti sonen Svens tjänst. I Hem. p. framhålles likaledes, att Heming ej vågade visa sig för Harald, utan begaf sig till England. Både Toke och Heming blefvo sedan vållande till konungens död, Heming dock endast indirekt, emedan han var bunden af ett löfte till den helige Olof <sup>1)</sup>).

Uti Hem. p. underkastades Heming äfven ett annat idrottsprof; han blef nämligen tvingad att uti simning och brottning på sjön täfla först med Nikulas Þorbergsson och sedan med konung Harald. Till detta återkomma vi längre fram. Det är uppenbart, att Saxo och Hemings påtr hämtat sin version från en och samma källa, hvilken tillagt hufvudpersonen åtminstone tvänne idrottsprof, nämligen att skjuta ett äpple från ett barns hufvud och att färdas på skidor utför ett brant berg. Svårare torde det vara att afgöra, hvarest denna källa uppstått. Men om vi besinna, att sagan om den skicklige bågskytten varit vida spridd i Norge, på Island och Färöarne, att vidare skidlöpning i Norge var, såsom den ännu är, en mycket högt uppdrifven idrott, betingad som den är af de lokala förhållandena, så förefaller det sannolikast, att sagan om Harald och Heming (Toke) där uppstått.

Redan under 12:te årh., då Saxo skref sin historia, hade således den saga format sig, som framträder uti Hem. p., hvars affattningstid infaller ett århundrade senare (se Uppsalastudier, sid. 137 f.). Det synes antagligast, att konungen uti den norska versionen redan då kallats Harald, — hvem

<sup>1)</sup> I den färöiska dikten om Geyti, som grundar sig på samma källa som Hem. p., berättas, att Geyti dödade Harald; dock är detta drag troligen af senare ursprung.

denne Harald varit, må lämnas därhän — och att bågskytten framställts såsom vållande till konungens död. Detta är anledningen till att den inflickats i Harald Blåtands historia. Uti Jomsvik. saga m. fl. nämnes, att Palnatoki blef vållande till Haralds död genom att skjuta honom med pil. Då nu den norska sagan innehöll, att konungen hette Harald och bågskytten blef anledning till hans död, identifierades den norska sagans Harald med Harald Blåtand och bågskytten fick namnet Toke.

### 3, 4. *Hemings þáttur Aslakssonar och Eindriða þáttur ílbreiðs.*

Uti Flatöboken finnas tvänne versioner af historien om den skicklige bågskytten. Den ena är den förut nämnda Hemingsþáttur, den andra kallas Eindriða þáttur ílbreiðs<sup>1)</sup>. Dessa tvänne hafva flere beröringspunkter med hvarandra. Uti den förra förelägger konung Harald tre prof i följande ordning: *bågskjutning, simtäflan, skidlöpning*. I den senare täflar Olof Tryggvason med Eindriða ílbreið uti *bågskjutning, simtäflan* och *handsaxalek*. Uti båda sagorna sker täflan under ett besök, som konungen gör hos dessa sina undersåtar. Anledningarna till dessa besök erbjuda inga beröringspunkter, utan vi börja jämförelsen med början af täflingarna. Då Harald fått kunskap om Hemings skicklighet i idrotter, besluter han att pröfva densamma och väljer först bågskjutning. De begifva sig till skogen för att där anställa täflan (*Konungur gengr til skógsins* Icel. S. I, s. 352; *geingv menn til skogarens* Flatöb. III, s. 405). Äfven Olof och Eindriða företogo sin täflan i skogen (*Gengu þeir þa skamt fra bænum til skogar*, Flatöb. I, s. 462). Då det väl hade gått för sig lika väl, om ej bättre, att anställa täflan på den öppna platsen vid gården, kan denna likhet ej vara tillfällig, or-

<sup>1)</sup> Hem. þ. är utom i Flatöboken utgifven efter en annan bättre och fullständig hs. i Vigfussons Icelandic Sagas I London 1887, s. 347—387. Ur denna äro citaterna hämtade.

saken till valet af plats må för öfrigt lämnas därhän. I skogen anställes således täflan. Man går från lättare till svårare prof. I det ena profvet efter det andra blifva konungarna besegrade. I Eindr. p. är framställningen enklare. Olof sätter en spån i marken. Olof skjuter först i kanten på målet, därefter Eindride något innanför, så Olof midt uti och slutligen Eindride — sedan han dock först förklarar, att han ej kunde göra efter — uti bladet (strengflaug) på Olofs pil (*setti hann þa spon i bakka ok ætlade langt skotmal. en sidan uar honum feinginn bogi ok ör. skaut hann ok kom orin j vtanuerdan spaninn ok stod þar. skaut Endride þa nokkvru jnnar j spaninn ok þo æigi j miðjann. konungr skaut j annat sinn ok var til gengit ok stod örin j miðium spæninum. kolludu allir þat frægdarskot. Endride lofode ok hæfni konungs ok kuezst ætla at ser munde ekki gera eftir at skiota. konungr bat hann fra ganga ef hann villde ok segiazst yfirkominn vm þessa jþrott. Endride sagde at þess munde kostr þo at hann reynde adr. Endride skaut þa ok kom su ör j stræingflaugina a þeirre ör konungs er hann skaut sidar ok stodu suo badar, Flatöb. I, s. 462 f.). En långt bredare framställning af händelsen lämnas uti Hem. p. Men man igenkänner dock en källa, som är gemensam med den, som ligger till grund för Eindr. p. I likhet med förhållandet i denna segrade Heming öfver Harald, därigenom att han träffade bladet på den pil, som den senare först afskjutit, och vill Heming undandraga sig fortsättningen af täflan (*hann (konungr) setr spjót eitt niðr i völinn at oddinum, ok stót upp halrinn. Konungr tók boga, ok skaut öru upp i lopt. Örin snerist i lopti, ok kom ofan i miðjan spjótshalann, ok örin af upp rétt i lopt upp. Hemingr leggir ör á streng, ok skýtr i lopt upp, ok kemr ofan i streng-flaug örvar konungs. þa tekr konungr spjótíð, ok skýtr bæði langt ok beint, svá at allir menn höfðu at orði. Konungr bað Heming at skjóta eptir. Hemingr görði svá; ok skaut svá yfir fram, at örfalrinn hans lá á spjóts-oddi konungs. Konungr tekr nú spjótíð i annat sinn, ok skýtr yfir fram spjót Hemings öllu skaptinu. þa mælti Hemingr: "Eigi þarf ek eptir at skjóta, því at eigi mun ek þetta skot upp inna." Konungr mælti: "þu skalt skjóta, ok hafa vit einurð at skjóta lengra, ef þú mátt." Hemingr skaut þá, ok langt um fram skot konungs. Konungr tók kníf einn, ok stakk i lág eina; hann skýtr ofan i knífs-skaptíð svá at örin stót föst í. þa tók Hemingr örvar sínar. Konungs mælti: "Metnaðar-máðr mikill crtú, Hemingr, er þú hefir örvar þinar reyrdar með gulli."**

*Hemíngur svarar: "Gefnar vóru mér þær, en eigi hefir ek göra látið, ok engan búning hefir ek af þeim tekit". Hemíngur skytr eptir, ok kom í knífs-heptíð, ok stókk þat sundr; en örvar-oddrinn kom í tangann. Konúngur mælti: "Lengra skulu vit nú skjóta," ok tekr ör eina, ok var mjök reiðuligr; dregr konúngur svá bogann, at saman þóttu ganga hálsarnir. Örin kom í einn lítinn kvist ok mjök mjóvan. Þá mæltu allir, at þetta veri it ágætasta skot. Hemíngur skaut þá, ok nokkuru lengra, ok kom örvar-oddrinn í gegnum eina hnot. Icel. S. I, s. 352 f.).* Denna del af berättelsen, mera kortfattad och antagligen ursprungligare uti Eindr. þ., vidlyftigare och yngre uti Hem. þ., anser jag vara antydd uti sagan om Egil uti þidr. s. Uti hss. AB (mbr. har annorlunda) säges nämligen, att konung Nidung först pröfvade på mångahanda sätt, huru väl Egil kunde skjuta (*Konungr let freista a manga vega. huersu vel Egill kunni at skiota*). Det är utan tvifvel de täfningar, som föregingo äppelskjutningen, som härmed afses; och härigenom blir det nära sammanhanget mellan Egil bågskyttens saga och Hemingsagan än tydligare.

Omedelbart härefter ålägger konungen skytten att skjuta ett föremål från ett barns hufvud, i Hem. þ. hans broders, i Eindr. þ. hans systersons. Angående förloppet i Hem. þ. vill jag påpeka, att konungen kom på den tanken, då Hem. hade uti skogen med sin pil träffat en nöt. (*Hemíngur skaut þá ok nokkuru lengra ok kom örvar-oddrinn í gegnum eina hnot. þetta undruðust allir þeir er hjá vóru. Þá mælti konúngur: "Nú skaltú taka hnot aðra (Flatöb. hnotina) ok leggja í höfuð Birni bróður þinum, Icel. S. I, s. 353*). Jag spårar häri en motsvarighet hos Saxo. Då Harald fått höra talas om Tokes skryt, att han kunde skjuta ett äpple från en stång, befaller han honom att skjuta det från sitt barns hufvud. Jämför äfven berättelsen från Wilstermarsk, där konungen befaller Henning att skjuta äpplet från sonens hufvud, emedan han hört, att denne förut gjort det. I Hem. þ. utgöres föremålet af en nöt, i Eindr. þ. af en *hneftafla* (i Flatöb. genom skriffel *hnettöflu*; se Fritzner, *hneftafla*). Då både i þidr. saga och hos Saxo talas om ett äpple och båda

dessa hvar för sig grunda sig på samma källa som de öfriga bearbetningarna, så innehålla både Hem. p. och Eindr. p. i detta fall en yngre version. Mellan Hem. p. och Eindr. p. råder den olikheten, att i den förra Heming, i den senare konung Olof skjuter föremålet från gossens hufvud. Framställningen i Eindr. p. är yngre och beror på den roll, som Olof spelar i sagan. Han skulle i allt visa sig Eindr. öfverlägsen, för att denne skulle förmås att öfvergå till kristendomen. Därföre, då Eindr. erbjuder sig att också försöka detta prof, afhålles han därifrån af sina fränders böner.

Själftva förloppet vid skjutningen erbjuder åtskilliga jämförelsepunkter. I Hem. p. frågar Heming sin broder Björn, om han kan stå stilla, hvilket Björn försäkrar sig skola göra (*Muntú ráðinn at standa kyrr, og skjótast eigi undan, ef* (för: *er*) *ek skýtt hnotina? "Efalaustr skal þat, segir Björn,* Icel. S. s. 353). I Eindr. p. binder konungen en duk för gossens ögon och lät två män hålla ändarne, så att han ej skulle kunna röra hufvudet (*Konungr let þa binda linduk firir augu sueininum ok aftr um knakkann ok let tuo menn hallda endum duksins suo at sueinninn matti huergi uikia hofdinu þa er han heyrde hvininn oruarinnar,* Flatöb. I, s. 463). I båda är det således fråga om att gossen ej skulle röra hufvudet. I þidr. saga säges intet om en sådan åtgärd. Däremot berättar Saxo, att Toke vände bort gossens ansikte, för att han ej skulle förskräckas genom åsynen af pilen (*vultum ejus, ne viso telo terreretur, avertit*). Saxo öfverensstämmer i detta hänseende med den engelska dikten Adam Bell, Clim of the Clough and William of Cloudesly (*The english and scottish popular ballads, 4:0, Boston 1882—1894*), i hvilken denna saga finnes inskjuten. Innan William skulle skjuta, vidtog han samma åtgärd med sin son, för att han ej skulle blifva rädd, str. 157:

*And turned the childes face fro him,  
Because he should not sterte.*

Detta drag torde därför böra anses som ursprungligt hos Saxo. I öfriga nordiska versioner har det försvunnit eller, såsom i Eindr. p., ersatts med ett annat.

Innan pilen afsköts, signades pilspetsen. Så framställes saken i Eindr. p. (*signde hann sig ok gerde krosmark firir örvaroddinum adr en hann skaut*, Flatöb. I, s. 463), i färöiska visan om Geyti Aslaksson, v. 55 (*biður nú gud og sankt Ólav kung | ráða for örvaroddum*), samt troligen äfven i Hem. p., om man får anse, at Torfæus, som i sin latinska öfversättning af denna saga på detta ställe tillägger (s. 368): *mucronem jaculi signo crucis consecravit*, läst detta uti den handskrift, han begagnat. Sedan företages skjutningen, hvilken aflöper lyckligt, och härmed avslutas berättelsen om denna täflan uti Hem. p. och Eindr. p. I dessa har talats endast om en pil, men uti alla öfriga nord. versioner omnämnas två eller tre pilar, af hvilka den eller de öfriga voro ämnade åt konungen, ifall skottet misslyckats. Att i den källa, hvarpå Hem. p. grundar sig, detta drag funnits, bestyrkes af den färöiska och norska visan (se min uppsats i Uppsala-studier) samt af þidr. saga och Saxo, hvarest det äfven förekommer. Hvad Eindr. p. vidkommer, så hafva vi måhända ett spår däraf i Eindriðes yttrande, att han ville hämnas, om gossen tog någon skada (*uilia munde ek hefna ef sueinimum er uæittr skade*, Flatöb. I, s. 463).

Uti dessa båda sagor förekommer äfven en simtäflan eller rättare brottning i vattnet. I Hem. p. tvingas Heming först att täfla med konungens frände Nikulas Þorbergsson. Denne blir besegrad och måste af Heming hjälpas i land. (*Tók Nikulás þá höndum under belti hans. Ok fluttust þeir svá báðir til lands. Gengr Nikulás þá upp; ok er hann orðinn mjök móðr ok stíðr*, Icel. S. I, s. 354 f.) Nikulas går själf upp på land och var alldeles styf, Heming satte sig på en sten vid stranden. Sedan måste Heming mäta sig med konungen själf. I denna kamp låg Heming under; konungen

kom ensam i land och var mycket vred. Alla trodde, att Heming var död, men ingen vågade fråga efter honom. (*Ok um síðir legst konúngur at landi. hann var suá reiduligr, at engi þorði við hann at mæla . . . Engi maðr sá Heming ok ætludu allir hann dauðan, engi þorði ok at hánnum at spyrja*, Icel. S. I. s. 355.) Då ljus blifvit tändt och konungen intagit sin plats, kom Heming in och lägger i konungens knä en knif, som han tagit från denne under täfningen. I Eindr. p. säger Olof, att han skulle låta Eindriðe täfla med en af sina män, men sedan besluter han sig för att själf täfla. Denna förändring förefaller meningslös, men får sin förklaring af Hem. p. Då Eindriðe täflar endast med konungen, hafva de tilldragelser, som ursprungligen hänförts till två personer, blifvit sammanförda till en, och då syftet är att visa, huru den kristne konungen är öfverlägsen den hedniske kämpan, måste segern tillfalla den förre. Följaktligen blef Eindriðe besegrad och Olof kom ensam upp i land; ingen visste hvad som blifvit af Eindriðe, och ingen tordes fråga efter honom (*þo uard þat um sider at Olafr konungr kom upp ok lagðizst at landi . . . einge maðr visse huat af Endrida uar ordit ok eingi þorde at spyrja konung eftir*, Flatøb. I, s. 462). Motivet till denna skildring är taget från kampen mellan Harald och Heming. Däråf förklaras ock den uppgiften, att ingen tordes fråga Olof efter Eindriðe. Någon annan grund därtill än att något liknande förekommit i Eindr. påttrs källa, torde ej kunna uppvisas. Den förutsätter, att Olof var vred, hvilket ej passar i stycket, då Olof vid detta tillfälle kämpade för Eindriðes omvändelse till den kristna tron. Där- emot hör ett sådant drag hemma i Hem. p. Harald täflade med Heming för att öfvervinna och krossa honom, som vågat mäta sig med sin konung.

Om en stund såg man Eindriðe sitta på ryggen af en säl och styra honom mot land. Då han kommit nära land, släppte han sälen. Olof störtade sig då åter i vattnet, och

en ny täfling uppstod, i hvilken Eindride blir så medtagen, att han icke kunde rädda sig. Då konungen såg detta, simmade han till Eindride och hjälpte honom i land (*Endride uar þa mattfarin sua at hann uard ægi sealfbirgr, ok er konungr sa þat lagdizst hann at Endrida ok hialpade honum ok flutti hann til landz*, Flatöb. I, s. 462). I detta moment har källan utgjorts af kampen mellan Heming och Nikulas Þorbergsson.

Om den uppfattningen är riktig, att uti den källa, som författaren till Eindr. p. följt vid sin skildring af simprovet, idrottsmannen täflat först med en af konungens män och sedan med konungen själf, så synes däraf kunna dragas den slutsatsen, att denna källa varit Hem. påtr uti en äldre redaktion, men dock i det stadium, då händelsen redan blifvit förbunden med Harald Hårdrådes historia.

##### 5. *Balladen om Adam Bell, Clim of the Clough and William of Cloudesly.*

Berättelsen om den skicklige bågskytten finnes äfven behandlad uti en engelsk ballad på ett sätt, som gör, att ett nära samband synes mig förefinnas mellan den engelska versionen och de nordiska. Denna ballad kallas Adam Bell, Clim of the Clough and William of Cloudesly. Det äldsta aftrycket af densamma härleder sig från år 1536, men är defekt; det första fullständiga är gjordt af William Copland omkring 1550. I senare tider är den flere gånger omtryckt, senast hos Child, *The english and scottish popular ballads*, V, n:o 116. Schiern omnämner den eng. balladen efter Percy, *Reliques of ancient english poetry*, I, s. 160 ff., men har i sin afhandling *Et nordisk Sagns Vandringar* (*Hist. Studier* Køb. 1856, I, s. 40—109) icke direkt begagnat sig af den engelska balladen utan af en fri poetisk bearbetning och öfversättning af Blicher, i hvilken skalden mera velat återgifva den lyriska stämningen än den episka berättelsen.

Häri genom har Schiern icke kunnat draga några säkra slutsatser med afseende på balladens förhållande till andra framställningar af denna saga.

Innehållet i balladen är i korthet följande. Tre fredlösa, Adam Bell, Clim of the Clough och William of Clou-desly, vistades i en skog, Engliswood, i närheten af staden Carlisle i Cumberland. En dag beslöt William att begifva sig till staden för att besöka sin hustru. I hans hus vistades en gammal kvinna, som William af barmhärtighet hade upptagit för sju år tillbaka. Hon begaf sig till domaren och omtalade Williams besök. Huset omringades; William värjde sig tappert först med pilskjutning (*Cloudesle bent a wel good bowe, | That was of trusty tre, | He smot the justise on the brest, | That hys arrowe brest in thre*), men sedan huset antändts och han bortskjutit alla sina pilar samt hans bågsträng afbränts, grep han sitt svärd och sin sköld (*buckler*) och rusade ut, där folket stod tätast samt nedgjorde många. Slutligen blef han öfvermannad, bunden till hand och fot samt kastad i ett djupt fängelse. Han dömdes att hängas, och innan dess stängdes alla portar, så att ingen skulle kunna komma in i staden till hans hjälp. En liten svinherde, som åskådade uppresningen af galgen och fått veta anledningen därtill, skyndade till Williams kamrater och omtalade hans fara. Dessa skyndade då till Carlisle, men funno portarna stängda. Clim gifver då sin kamrat det rådet, att de skulle utgifva sig för konungens sändebud och visa portvakten ett bref samt i förlitande på hans okunnighet inbilla honom, att det var från konungen. Listen lyckades och båda sluppo in. Men emedan de voro betänkta på huru de skulle komma ut igen, dödade de portvakten och togo nycklarne. Triumferande utbrister då Adam Bell: Nu är jag portvakt. Sedan spände de sina bågar och sågo efter, att strängarne voro runda samt, begåfvo sig till torget, där de sågo William väntande sitt öde. Då denne såg sig om-

kring, upptäckte han sina kamrater. Dessa spände sina bågar, den ene träffade domaren, den andre sheriffen. Sedan befriades William, och under ständigt kämpande med pil och svärd lyckades de med tillhjälp af de tagna nycklarna komma ut ur staden. Efter någon tid begåfvo de sig till konungen för att bedja om frid (*To get us chartre of peace*). William tog med sin älste son. När de kommo inför konungen, knäböjde de och sträckte upp sina händer, bedjande om nåd för att de dödat konungens hjortar. Då denne fick höra, hvilka de voro, befallde han, att de skulle hängas. Då anhöll Adam Bell om den nåden, att de skulle få gå, som de kommit. Vid konungens vägran fällde drottningen förbön för dem. Knappt hade konungen gifvit dem nåd, förrän bud kom med underrättelsen om allt hvad de hade gjort. Konungen blef då så bedröfvad, att han icke ville äta, men önskade se dessa män skjuta, hvilka hade åstadkommit denna olycka. Hans och drottningens bågskyttar befalldes att täfla med dem. De tre kamraterna pröfvade först sin skicklighet med 2 eller 3 skott och träffade med alla pricken. Därpå sade William, att han ej höll den för en god bågskytt, som ej kunde skjuta på det afstånd, som de skjöto på i hans "*coun-tree*". På fältet uppsatte de två hasselkäppar på 400 stegs afstånd från hvarandra (*Twenty score paces betwene*). Den är en god bågskytt, sade William, som klyfver en af dessa käppar i tu. Konungen sade då: här finnes ingen, som kan göra det. William sade: jag vill försöka, och med en pil klöf han käppen i tu. Du är den bästa bågskytt, som jag sett, sade konungen. Jag vill visa ännu större mästerskap, sade William; jag har en sjuårig son, som är mig mycket kär; honom vill jag binda vid en käpp — alla skola se, hvad som nu sker —; jag vill lägga ett äpple på hans hufvud och gå sex tjog steg ifrån honom, och jag skall med en pil ("*abrode arrow*") klyfva äpplet i tu. Konungen sade: *Om du ej gör, som du sagt, utan träffar hans hufvud eller*

*jacka (gowne), skolen i hänga alla tre.* Hvad jag lofvat, sade William, vill jag uppfylla. Han slog en käpp i jorden invid konungen och band därvid sin äldste son och bad honom stå stilla samt vände bort hans hufvud för att han ej skulle rycka till (*sterte*). Därpå lade William ett äpple på sonens hufvud och spände bågen. Sex tjog steg utmättes, och på detta afstånd ställde sig William. Han drog ut en vacker, bred pil; satte pilen på sin båge, bad folket stå stilla, ty han behöfde en stadig hand. Folket bad för Cloudesly, och när han gjorde sig redo att skjuta, fällde det tårar. Men Cloudesly klöf äpplet i tu, så att många sågo det (Percy: hans son rörde (*nee = nigh*) sig icke). Gud förbjude, att du skulle skjuta på mig, utropade då konungen. Sedan utlofvade konungen och drottningen åt de fredlöse belöningar och ämbeten, om de ville öfvergifva sitt forna lif och stanna vid hofvet, hvilket de gjorde till sin död.

Det har blifvit påpekadt, att det ämne, som behandlas i denna ballad, delvis förekommer i en annan engelsk ballad, *Robin Hood and the Monk* (Child V, n:o 119), och att Cloudesly endast är en namnförändring för Robin Hood. Den senare balladen finnes i en handskrift, som går tillbaka ända till Edvard II:s dagar. Robin Hood begaf sig till Nottingham för att bedja. Han blef igenkänd af en munk, som lät stänga stadens portar och underrätta sheriffen, som samlade folk och anföll honom. Sedan hans svärd gått i tu, blef han öfvermannad. Då Robins män, Little John, Much och Scathlok, fingo höra detta, beslöto de att rädda honom. Emedan portarne voro stängda, fingo de komma in, först sedan de uppgifvit, att de hade ett bref från konungen. Sedan gingo de till Robins fängelse och narrade väktaren att öppna, hvarvid Little John högg ned honom med sitt svärd. Nu är jag väktare, utbrister då Little John. Sedan befriades Robin Hood ur fängelset.

De båda balladerna innehålla således variationer af samma ämne. Äfven i enskilda uttryck visa de ett nära samband. Jämför t. ex. Robin Hood and the Monk, str. 71 (Child V, s. 100) med Adam Bell str. 66 (Child V, s. 25); den förra str. 26 f. (Child V, s. 98) med den senare str. 36 f. (Child V, s. 24).

Men det är ej blott med balladen om Robin Hood and the Monk, som vår ballad företer likheter. Ett motstycke till den del af balladen om Adam Bell etc., hvori berättas, huru William räddas af sina män, återfinnes uti Robin Hood rescued Will Stutly (Child V, s. 16) samt Jock o' the Side (Child VI, n:o 187; i denna förekommer äfven namnet "Lord Clough"). Den sistnämnde kommer dock närmare Robin Hood and the Monk. Äfven balladen Archie o Cawfield (Child VI, n:o 188) företer i denna del likheter med Adam Bell.

Att de fredlöse begifva sig till konungen för att bedja om nåd och att han beviljar deras bön mot vilkor, att de visa sin skicklighet i idrotter, detta ämne varieras på flere sätt i den engelska folkdiktningen. I en folksaga, upptecknad i Fife, berättas följande. James Macgill of Lindores, som i en duell dödat sir Robert Balfour af Denmiln, begifver sig till London för att utverka nåd, hvilken konungen gifver mot vilkor, att han kämpar med en italiensk gladiator, som hittills ingen kunnat besegra. Då sir James segrat i tvekampen, blir han ej blott benådad utan äfven adlad (Hall, Interesting Roman Antiquities recently discovered in Fife, s. 216, anfördt af Child IV, s. 378). Jämför äfven den skottska balladen Johnie Scot (Child IV, n:o 99). Uti Adam Bell beviljar konungen de fredlöse frid, om de vilja visa sin skicklighet uti bågsjutning. Detta riktar vår uppmärksamhet på en idrott, som i England stod högre än i något annat land. Där uppstod efter den normandiska eröfringen en skara fredlöse, som nödgats lämna hus och hem och ströfvade omkring i skogarne, ständigt på vakt mot sina

förföljare. För dessa var bågen och svärdet det enda värnet. Till dessa fredlöses strider anknöto sig äldre sador, och om dem utbildade sig nya. I nästan alla spelar deras skicklighet i bågskjutning och täflingar i denna idrott en framstående rol. Särskildt förekomma täflingar i bågskjutning uti balladerna om Robin Hood (R. Hood and the Monk, Child, n:o 119, str. 10 ff.; R. Hood and the Potter, Child, n:o 121 str. 42 ff.; Robyn and Gandelyn, Child, n:o 115 str. 11 ff.; A Gest of Robyn Hode, Child n:o 117 str. 145 ff., 292 ff., 396 ff., 423 ff.; R. Hoods progress to Nottingham, Child, n:o 139 str. 3 ff.; R. Hood and queen Katherine, Child, n:o 145 C, str. 33 ff.; The kings disguise and friendship with Robin Hood, hvilken ballad grundar sig på A Gest of Robyn Hode, Child, n:o 151, str. 25 ff.). Den vanligaste täflingen synes hafva bestått däruti, att två smala käppar nedsattes i jorden på ett visst afstånd från hvarandra och att skytten ställde sig vid den ena samt därifrån sköt på den andra, eller att man sökte träffa pricken uti ett uppsatt mål, hvarvid höjden af skicklighet var i förra fallet att skytten klöf käppen midt itu eller, i det senare, att om den ene träffat pricken af målet, den andre med sitt skott splittade den förstes pil. En modern skildring af en dylik de fredlöses täfling förekommer uti W. Scotts Ivanhoe, kap. 13. Fribonden, "käppklyfvaren" Locksley, hvarmed afses Robin Hood, som i balladerna stundom kallas så efter sin förmenta födelseort, "Locksley Town", visar inför prins Johan sin skicklighet uti bågskjutning i täflan med skogvaktaren Hubert. En skottafla uppsattes, och efter åtskilliga skjutningar träffar Hubert pricken af taflan och ansågs som segervinnare, men Locksley öfverträffade honom genom att träffa Huberts pil. Sedan bad Locksley att få uppsätta ett mål, som var brukligt norrut (jfr Adam Bell, där Cloudesly anhåller att få skjuta "*At suche a but, — — — As men use in my countree*, str. 147). Han gick att hämta en smal

pilkvist, som nedsattes i jorden, och frågade, om någon ville åtaga sig att på etthundrafemtio alnar träffa denne. Ingen vågade framträda. Då spände Locksley sin båge, och emedan den förra af den föregående skjutningen slitits, så att den ej var riktigt rund, påsatte han en annan sträng (jfr Adam Bell, str. 68: *Then they bent theyr good yew bowes, | And loked theyr stringes were round*). Därefter siktade han noga och klöf käppen, mot hvilken han siktat. Den gåfva, som prins Johan ville förära Locksley, afstod denne åt Hubert och försvann bland hopen. Jag skulle ej hafva anförtdenna Scotts skildring, om den ej i det hela visade sig vara en trogen teckning af de täflingar, som förekomma i de eng. balladerna. I ett par punkter öfverensstämmer den med Adam Bell, i andra däremot hänvisar den till andra källor. Det sista gäller särskildt den första täflingen, då Locksley splittrar Huberts pil, hvarmed denne träffat taflans midt.

Af den föregående undersökningen synes det mig framgå, att balladen Adam Bell är af tämligen sen tid och att den utgör en bearbetning af äldre källor, hvilket visar sig särskildt däruti, att det mesta af dess innehåll kan påvisas uti äldre ballader och folksagor. Det är endast uti en del af dikten, som någon motsvarighet uti andra engelska dikter icke kan uppvisas, nämligen skjutningen af ett äpple från ett barns hufvud. På hvilken väg denna vandringssaga kommit till England, är svårt att afgöra. Närmast liknar framställningen uti Adam Bell de nordiska versionerna, hvarföre den engelska bör föras till samma grupp som de nordiska. Det utmärkande för denna grupp är, att bågskytten först på mångahanda sätt visade sin skicklighet i bågskjutning (Þidr. s., Hem. þ., Eindr. þ., Adam Bell), att konungen hotar honom med lifvets förlust, om han misslyckades (Þidr. s., Hem. þ., Saxo, Adam Bell), att skytten rustat sig med två (eller tre) pilar (Þidr. s., Saxo, färöiska och norska folkvisorna), att skytten på konungens fråga, hvartill den

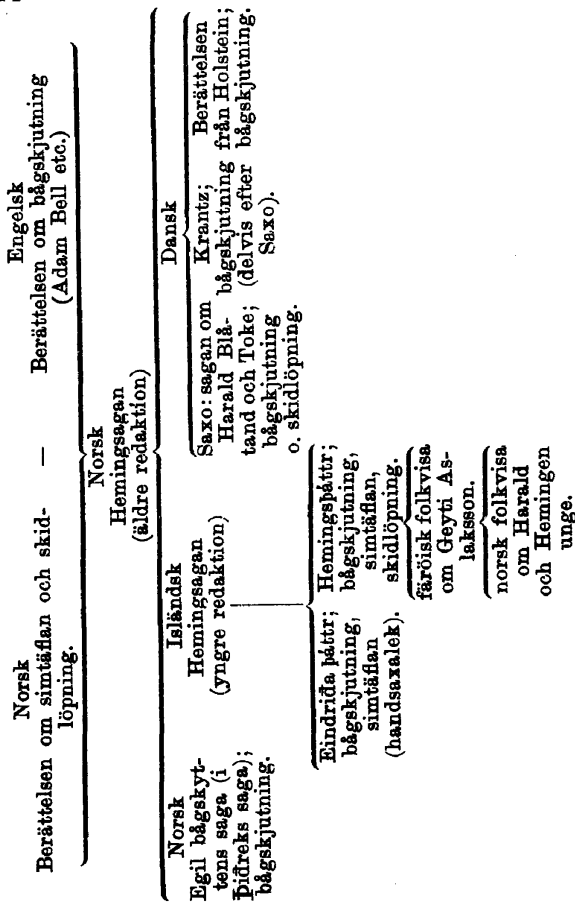
1. de andra pilarne voro ämnade, svarade, att de skulle riktats mot konungen, ifall skottet träffat gossen (Þidr. s., Saxo, fär. o. norska folkv.), samt att detta svar blef ostrafadt (Þidr. s., Saxo). Om icke alla dessa drag återfinnas i alla versionerna, så torde det bero därpå, att de undergått senare förändringar. Tydligen är detta förhållandet med Hem. p. Såsom förut blifvit visadt (Uppsalastudier, sid. 136 ff.) ligger denna saga till grund för den färöiska visan, hvilken i sin ordning gifvit upphof till den norska. Då nu i dessa folkvisor berättelsen om den andra pilen och dess ändamål förefinnes, följer däraf, att Hem. p. i senare tid förlorat detta drag. Angående förhållandet mellan den engelska och de nordiska versionerna kunna tvänne alternativ uppställas. Antingen är den förra lånad från de nordiska länderna, eller ock har motsatsen ägt rum. I förra fallet skulle antingen den nord. källa, hvarur den engelska dikteren öst, sedan förlorat en del väsentliga drag eller ock har den på engelsk mark undergått åtskilliga förändringar. Af för mig vägande skäl ansluter jag mig dock till det senare alternativet eller att de nord. versionerna hafva kommit från England. Detta skäl äro de täfningar i bågsjutning, som föregå själfva skjutningen på äpplet. Vi hafva i det föregående visat, att dessa, sådana de framställas i Adam Bell, endast äro variationer på sådana, som framställas i andra eng. dikter och folksagor, som dels kunna uppvisas, dels kunna förmodas hafva existerat. Några sådana täfningar finnas icke mig veterligen anförda i några nordiska dikter utom i sammanhang med äppelsjutningen. Om vi vidare granska uppgifterna i Hem. p. och Eindr. p., så finna vi, att nästan alldeles samma täfningar där förekomma som i Adam Bell och andra engelska dikter, nämligen att splittra en förut afskjuten pil (Hem. p., Eindr. p.) samt träffa en smal käpp (Hem. p.). Af alla dessa skäl anser jag, att uti England tidigt uppstått en saga, i hvilken en konung an-

ställer en täflan i bågskjutning, hvarvid skickligheten visas uti att splittra en förut afskjuten pil och klyfva en smal i marken nedsatt käpp, och i hvilken den skicklige bågskytten sedan tvingas att skjuta ett äpple från sin sons hufvud. Genom de lifliga förbindelser, som ägde rum mellan England och Norden, öfverfördes denna liksom många andra sagor till Norge, där den vidare utbildade och förgrenade sig.

---

Den undersökning, som jag företagit med afseende på de nordiska versionerna af den s. k. Tellsagan, har gifvit vid handen, att uti Norge mycket tidigt, i hvarje fall före den tid, då Saxo skref sin danska historia, uppstått en saga om en konung, hvars namn troligen från början kallats Harald, och en skicklig idrottsman vid namn Heming. Harald förelade Heming tre idrottsprof, nämligen bågskjutning, simtäflan och skidlöpning. Hemingsagan blef, sedan den öfverförts till Island, anknuten till Harald Hårdrådes historia. Denna redaktion af sagan ligger till grund för Eindrida þáttur, som låter konungen vara Olof Tryggvason och idrottsmannen en norsk man vid namn Eindride ilbreidr, hvilken sedan vid sin konungs sida stupade i Svolderslaget. I denna saga har skidlöpningen uteslutits och i stället täfning i hand-saxalek tillagts. Hem. p. har vidare gifvit upphof till den färöiska visan om Geyte Aslaksson, hvilken visa sedan öfverförts till Norge och ligger till grund för en norsk folk-visa. Den ursprungliga sagan om Harald och Heming har varit känd af författaren till Þidreks saga, hvilken tillskrifvit den i densamma förekommande bågskjutningen Velents broder Egil, hvilken också i sagorna nämnes som en skicklig bågskytt. Vidare har samma saga öfverförts till Danmark, där Harald identifieras med Harald Blåtand och idrottsmannen med Palnatoke. Denna uppfattning gör sig gällande hos Saxo och Krantz. Hos den förre anföras bågskutningen och

skidlöpningen, hos den senare endast bågskjutningen. Den danska versionen ligger till grund för berättelsen från Holstein, i hvilken också blott bågskjutningen omförmäles. Hvad beträffar det i Hemingsagan intagna sagomotivet, att en man skjuter ett äpple från ett barns hufvud, så har jag sökt visa, att detta kommit till Norge från England. Sagan om de två öfriga idrottsprofven däremot har uppstått i Norge. För uppkomsten och utvecklingen af sagan skulle följande skema kunna uppställas:



Linköping, febr. 1895.

O. Klockhoff.

## En fransk-svensk etymologi.

### *Klockarkärlek — kär som en klockarkatt.*

Såvidt jag vet, ha de egendomliga uttrycken *klockarkärlek* — *kär som en klockarkatt* endast en gång blifvit föremål för tolkning, nämligen af Es. Tegnér i "Hemmets ord" (aftryck ur Tidskrift för Hemmet, Stockholm 1881), sid. 51 f. Författaren kommer till följande resultat: 1:o) *klockarkärlek* är ellips för *klockarkattskärlek*, 2:o) "vår *klockarkatt* är identisk med sydligare länders 'klosterkatt'. *Die Klosterkatze* är i tyska ordstäf ökad för sin efterhängsenhet, sin snikenhet och sitt goda hull". Tegnér citerar äfven det franska uttrycket "amoureux comme un chat".

Denna väl uträknade etymologi torde emellertid ej vara den riktiga. Att de båda uttrycken stå i samband med hvarandra, är otvifvelaktigt, men det är förmodligen ordet *klockarkärlek*, som är det primära, och detta bör utan tvifvel härledas ur det franska *amour de clocher* <sup>1)</sup>, hvilket blifvit *klockarkärlek* på samma sätt som det tyska *Buchladen* blifvit *boklåda*. Det franska uttrycket betyder som bekant lokalpatriotism eller sockensinne, och dess grundmening är väl kärlek till det område, öfver hvilket tonerna från klockstapeln höras, hvilket område (socken) ju äfven fått namnet *clocher*. Låtom oss nu se till hur pass detta går ihop med det svenska ordets betydelse. När vi använda detta talesätt, sker det merendels under den formen, att man säger sig ha "en viss klockarkärlek" till det och det. Härmed menar man en viss medfödd eller inrotad förkärlek, som man ej rätt kan förklara och som endast kan jämföras med en känsla: den förkärlek man hyser för hembygden och

<sup>1)</sup> Se t. ex. Daudet, Entre les frises et la rampe, Petite Collection Guillaume, sid. 61: "Chaque ville a ses acteurs favoris, qu'elle vante, qu'elle protège par un certain amour-propre de clocher . . ." Jämför äfven "intérêt de clocher" m. fl.

förhållanden, som ha med den att göra. Ehuru ordet sålunda vid förflyttningen till svenskan blifvit alldeles förvrängdt, har det dock intill den dag, som är, väl bevarat sin ursprungliga betydelse. Märk också, i den i noten anförda frasen, att franskan låter uttrycket åtföljas af det reserverande epitetet "un certain", liksom svenskan säger "en viss".

Om uttrycket *klockarkärlek* härmed får anses klart, är det dock något svårare att derur få fram *kär som en klockarkatt*. Det finnes flera sätt att förklara saken, och alla förutsätta de, att det hedervärda klockareståndet i och genom den vilseledande öfversättningen af *amour de clocher* fått rykte om synnerligen passionerade känslor.

Det är mycket möjligt, att "amoureux comme un chat" blifvit direkt öfversatt till "kär som en katt" och att *klockarkärlek* blifvit tillagdt genom en kan hända äfven på alliteration och ljudlighet i öfrigt beroende attraktion mellan de båda uttrycken.

Det är vidare möjligt, att ett sådant talesätt som "kär som en katt" uppstått alldeles själfständigt, och det skulle då förstås ha sin förklaring i tanken på kattornas kända brånad samt sedan ha utvecklats så som nyss blifvit antydt. Mot båda dessa förslag kunna dock invändningar göras, särskildt kan mot det senare andragas, att det förefaller högst besynnerligt att i svenskan använda adjektivet *kär* om djurens känslor. Jag vill därför föreslå en tredje förklaring såsom den mest sannolika, utgående från det antagandet, att man af *klockarkärlek* först bildat uttrycket *kär som en klockare*. Till detta har sedan fogats *katt*, men hvarför?

Det finnes ju i språket en ofantlig mängd tautologiska uttryck (t. ex. "godt och väl", "tjock och fet" etc.); det finnes ett annat slags liknande sammanställningar, som fått namnet språkrim <sup>1)</sup> (t. ex. "löst och fast" etc.), som

<sup>1)</sup> Se härom en intressant och sakrik uppsats i Ord och Bild 1894, h. 3, af Åke W:son Munthe.

ingalunda behöfva innehålla tautologi; slutligen förekomma en mängd talesätt i samma stil, som dock hvarken kunna räknas till de förra eller senare, t. ex. "häst och karl", "ute och hemma" etc. Det är antagligt, att alla dessa ha en gemensam förklaringsgrund, och den kan ej vara annat än språkets sträfvän efter rytm eller, hvilket måhända är detsamma, efter en vis harmonisk fyllighet. Häraf uppkommer en tendens att, i stället för att tala om personen eller saken sjelf, nämna något, som tillhör honom, hvilket på samma gång kan tillfredsställa begäret att framställa något lustigt, åskådligt eller öfverraskande. Så säger man "bjuda bagarborn bröd". Hvarför icke lika gärna "bjuda bagarna bröd", där ju alliterationstendensen redan är rikligen tillfredsställd? I min dialekt (vestgötskan) har jag hört uttrycket "stolt som en herrgårdspiga". Detta torde ej ha uppkommit genom någon fin psykologisk iakttagelse, att pigan i ett bättre hus vanligen är stoltare än herrn eller frun sjelf, utan af önskan att framställa saken mera målande genom att i liknelse använda en underordnad person. Ett talesätt, där *barn* alldeles tydligt fått vara med för formens skull, är följande: "Skomakarns barn och smedens hästar ha de sämsta skorna". En dylik svaghet utmärker nämligen i ännu högre grad skomakaren själf. Att ett dylikt öfverflyttande kan äga rum äfven till djuren, särskildt husdjuren, är helt naturligt, och af denna tendens ha måhända uppkommit sådana uttryck som *bondtupp* etc., i hvilka djurets naturell vanligen äfven spelar en roll. Att man vid det ordstäf, hvarom vi här ordat, just valt *katt*, förklaras lätt genom alliteration: *kär* som en *klockarkatt*. Huruvida någon eller några af förut nämnda idéförbindelser, särskildt kattornas ökända älskog, härvid medverkat, är omöjligt att afgöra, men nödvändigt är ej, att så varit förhållandet.

Såsom resultat skulle vi följaktligen få denna utvecklingskedja: 1:o *amour de clocher* har gifvit *klockarkärlek*;

2:o) *klockarkärlek* har gifvit upphof till *kär som en klockare*;  
 3:o) *kär som en klockare* har utvecklats till *kär som en klockarkatt*.

Alfred Nordfelt.

*Sophus Bugge, Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie, Christiania, H. Aschehougs Forlag, 1894, 184 Sider.*

In der Abhandlung über die *Hamðismál*, Zs. f. d. Phil 7, 391 ff., und an mehreren Stellen seiner Studier hat S. Bugge die Ansicht ausgesprochen, dass die dem Skalden Bragi zugeschriebenen Strophen frühestens um die Mitte des 10. Jhds verfasst sein können. Dagegen hat sich F. Jónsson gewendet in einem Aufsatz im *Arkiv f. nord. Fil.* 6, 441 ff. und neuerdings in seiner *Litt. Historie*. F. Jónsson hält an der Echtheit dieser Strophen fest, setzt sie also, den Angaben der isl. Quellen folgend, in die 1. Hälfte des 9. Jhds. Dann wäre die *Ragnarsdrápa* das älteste Litteraturdenkmal des skandinavischen Nordens, und F. Jónsson hat sie *Arkiv* 9, 1 ff. als Waffe benützt gegen die Bugge'schen Anschauungen von der Entstehung der nord. Mythologie. Die vorliegende Schrift ist nun die Replik Bugges. Sie zerfällt in 2 Theile; der erste handelt über Bragi, der zweite über das *Ynglingatal*.

B. versucht die Einwände F. Jónssons der Reihe nach zu entkräften, und beginnt mit sprachlichen Erwägungen.

Die Metrik der dem Bragi zugeschriebenen Strophen setze einsilbige Formen wie *vin* (aus \**vini*), *mun* (aus \**muni*), *hond* (aus \**handu*), *gløð* (aus \**glāðu*), *mogr* (aus \**magur*), und zweisilbige wie *Hogna* (aus *Hagunan*), *Sorli* (aus \**Sarula*), *haufuð* (aus \**haubúðu*) voraus. Im 9. Jhd. waren aber diese Formen noch zwei- und dreisilbig; daher können die Strophen erst nach 900 entstanden sein.

Ich habe gegen diese Beweisführung einige Bedenken. Verse wie *mogr Sigurðar Hogna*, oder *gløð, djúpröðul-öðla* können meiner Meinung nach die Einsilbigkeit von *mogr* und *gløð* nicht beweisen. Denn wenn auch in diesen Strophen niemals Auflösung bei nominibus vorkommt, so gestattet es doch ihre geringe Anzahl nicht, daraus Schlüsse zu ziehen, weil sich noch bei Sigvatr Verse wie *Aðalsteins búendr seinir*, oder *kilir ristur haf Lista* finden, s. Sievers, *Metrik* 99. Da es ferner die westgerm. Allitterationsmetrik als möglich erscheinen lässt, dass auch der nord. Vers zu einer Zeit, wo die Sprache noch silbenreicher war, gleichfalls silbenreicher gewesen ist, so können auch Verse wie *of manna sjöt margra*, oder *ennihogg ok eggjar* nicht völlig überzeugen; *gjöld* (\**geldu*) *baugnafaz vildi* könnte als der erweiterte Typus D aufgefasst werden, wie *strantur hraipmarar* auf dem Rök-Stein. Beweisend ist

nur der 3. Tact, wo die Zweisilbigkeit so fest ist, dass man an ihrer Ursprünglichkeit nicht zweifeln kann; *haufuð*, *Hogna*, *Sorla*, *drösla* u. a. sind also sicher zweisilbig, und zur Zeit, wo *haufuð* gesprochen wurde, werden auch *hond*, *rodd*, *göd* schon einsilbig gewesen sein.

F. Jónsson hat eingewendet, die ostnord. Runendenkmäler könnten für das norw. des 9 Jhds nichts beweisen, und es fehle an norw. Sprachdenkmälern, welche uns Formen wie *\*handu* . . . für das 9. Jhd bezeugen. Dagegen behauptet B., es sei unwahrscheinlich, dass diese Worte am Anfang des 9. Jhds in Norwegen schon einsilbig waren, während uns etwa die Inschrift auf dem Rök-Stein von c. 900 noch *strantu*, *sunu*, *karuz* zeigt. B. führt aber auch ein norw. Zeugnis gegen F. Jónsson ins Treffen, nämlich die von Stephens Runic Monuments 3, 10 ff. veröffentlichte irische Aufzeichnung eines Runenalphabets mit den Runennamen, welche aller Wahrscheinlichkeit nach auf die Mittheilung eines Norwegers zurückgeht. Das Alphabet kann nach der Form der Runen kaum älter sein, als von 950. Hier finden sich die Formen *os*, *raid*, *sol*, daneben aber *fea* (Abschreiberfehler statt *feu*) und *lagor*. B. schliesst von *fea* (aus *\*fehu*) auf gleichzeitige zweisilbige Formen mit kurzer Wurzelsilbe wie *\*glaðu*, *\*setu*, und bemerkt weiter, der Runenname *lagor* allein stelle es sicher, dass die dem Bragi zugeschriebenen Strophen nicht c. 840 verfasst sein können, sondern erst viel später, keinesfalls vor 900.

Der Schluss von *feu* auf *\*glaðu*, *\*setu* ist allerdings wahrscheinlich, obwol B. selbst S. 22 *feu* mit Länge ansetzt; das *lagor* kommt mir aber sehr verdächtig vor. Auf den unmittelbar vorausgehenden Seiten macht nämlich B. interessante Mittheilungen über eine bisher noch nicht publicierte Aufzeichnung der kürzeren Runenreihe mit den Runennamen, die sowol mit Runen, als auch mit lat. Buchstaben geschrieben sind. Diese Aufzeichnung findet sich in einer Leidener Hs. aus dem 10. Jhd., und geht wol auf die Mittheilung eines Dänen zurück. Die Form der Runen weist auf 825—850. Neben *reidu*, *soulu* erscheinen hier unter den Runennamen *aus* und *manr*, neben *fiu* findet sich *laucr*. B. schliesst daraus: also ist *u* vor *r* früher geschwunden, als im Auslaut. In einer Fussnote nennt es B. auffallend, dass das *laucr* der Leidener Hs. weniger ursprünglich ist, als *lagu* im Abec. Nordm., und als *lagor* in der irischen Aufzeichnung. Das *lagu* des Abec. Nordm. weist aber gar nicht auf ein nord. *laguz* zurück, sondern ist ebenso wie *rat* westgerm.; vgl. as. ags. *lagu*. Wenn man die Leidener und die irische Aufzeichnung zusammenhält, so ergibt sich, dass um 850 in Dänemark noch *reidu*, *sölu*, aber bereits *logr* gesprochen wurde, dagegen in Norwegen um 950 bereits *reid*, *söl*, aber noch *lagor*. Das ist wenig geeignet, in der Meinung zu bestärken, dass die Sprachentwicklung auf ost- und westnordischem Gebiet gleichen Schritt gehalten habe. Aber eine solche principielle Verschieden-

heit ist in der That recht unwahrscheinlich, und ich glaube deshalb, dass die Möglichkeit zu erwägen ist, ob nicht das *lagor* der irischen Aufzeichnung sein Dasein einem Abschreiberfehler verdankt. Die *Hs* hat eine ganze Reihe von Entstellungen: *fea* (statt *fēu*), *ar* (statt *úr*), *naun* (statt *naup*), *isar* (statt *is. ár*), *diur* (statt *Tyr*), *eir* (statt *yr*). Der Buchstabe *r* hat entweder die Form der Majuskel, oder der Minuskel, und besteht immer aus zwei Strichen; nur bei *lagor* findet sich das *ı*, und so scheint es mir nicht unwahrscheinlich, dass in der Vorlage *lazr* oder *lozr* stand, und der Abschreiber fälschlich *lagor* las, indem er den zweiten Strich von *r* für *ı* nahm, und den ersten, der auch sonst eine Biegung nach links zeigt, für *o*, wobei auch das vorausgehende *z* mitwirken konnte; ganz ähnlich hat er bei *diur* die untere Krümmung des *τ* für Schlinge eines *d* gehalten.

Die irische Aufzeichnung bezeugt uns also nur eine norwegische Form *fēu* für das ganze 9. Jhd., und folglich sind auch gleichzeitige Formen wie *\*glādu*, *\*setu* wahrscheinlich. Die dem Bragi zugeschriebenen Verse scheinen mir aber nicht nothwendig ein einsilbiges *glōd* und *sjōt* vorauszusetzen. Hält man ferner die Leidener Aufzeichnung zusammen mit den Inschriften auf dem Rök- und Kälve-Stein, so ergibt sich, dass man in Schweden um 900 noch *garur*, *Stigur* sprach, in Dänemark aber um 850 schon *logr*. Diese grosse Verschiedenheit innerhalb des ostnordischen Gebiets lässt es auch als recht zweifelhaft erscheinen, ob wir berechtigt sind, von dem *strantu* auf dem Rök-Stein, oder von dem *reidu* der Leidener Aufzeichnung auf gleiche norwegische Formen zu schliessen.

Die Verse, die dem Bragi zugeschrieben werden, zeigen auch die zweisilbigen Formen *Hogna* und *Sorli*. Dass diese im 9. Jhd. in Norwegen noch dreisilbig waren, schliesst B. aus der irischen Bezeichnung für Norwegen, *Hiruath*, latinisiert *Hirota*, die ein *\*Harudar*, nicht *Hordar* voraussetzt. Aber es kann kaum nachgewiesen werden, dass die Entlehnung des nord. Namens erst im 9. Jhd. erfolgte. Nach dem was Zimmer in Sitzb. d. preuss. Akad. 1891, 279 ff. über die frühesten Berührungen der Iren mit den Nordgermanen mitgetheilt hat, ist eine weit frühere Entlehnung durchaus nicht ausgeschlossen.

F. Jónsson hat zum Beweis für das hohe Alter der Ragnarsdrápa auf die Form *haufuð* hingewiesen, die metrisch gesichert ist. Dagegen macht B. S. 9 ff. mit Recht geltend, dass sich dieses *haufuð* in jener Strophe findet, welche von dem in Schweden localisierten Gefjun-Mythus handelt, und dass *haufuð* eine speciell schwedische Form ist, die nothwendig durch den mittelschwed. Dat. *höfpe* und durch das verbum *höfpa* vorausgesetzt wird. Weniger einleuchtend ist die Erklärung von *vineyjar* als die schwed. Form von *væneyjar*, wobei das neunorw. *vén* < *vænn* die Brücke bilden soll.

Im ff. Abschnitt untersucht B. den Sprachschatz der Strophen und die poetischen Ausdrücke. Schlagend ist hier die Zusammenstellung von *sumbl*, ags. *symbol* mit mittellat. *symbolum* Gastmal. Dagegen ist weniger überzeugend die Ableitung von *fljóð* aus dem *-fléd* in ags. Frauennamen und von *rósta* Getümmel aus afr. *rustie* grossièreté, brutalité. Gewiss im Recht ist B., wenn er der Behauptung F. Jónssons widerspricht, dass die Umschreibungen in den Strophen Bragis einfach seien. Sehr beachtenswerth ist auf S. 38 ff. der Versuch, die kenningar des Typus *Geir-Njórðr, linnvengis Bil* zu erklären. Nach B. gehen sie auf Ausdrücke wie *herbaldr* zurück, wo *baldr* nicht der Name des Gottes ist, sondern "Herr" bedeutet. Wenn aber B. darauf hinweist, dass eine Anzahl von kenningar auch in der ags. Poesie erscheint, und daraus auf eine ags. Beeinflussung der nord. Dichtung schliesst, so muss doch auch an deutsche Namen wie adh. *Ekkileih* (vgl. *eggleikr*, ags. *ecza zelác*), as. *Gértéc*, ahd. *Kérleih*, ahd. *Hiltileih* (vgl. *hildileikr*) erinnert werden, welche die Möglichkeit einer weit älteren Beziehung zwischen der altnord. und westgerm. Poesie als nicht so ganz ausgeschlossen erscheinen lassen. An *baugbroti* wird allerdings jünger sein, als ags. *béaga brytta* "Ring-Vertheiler", aber das beweist noch nicht, dass die Nordländer diese Umschreibung entlehnt haben, denn es kann ja ursprünglich auch die nord. Poesie ein *baugbryti* gekannt haben. Man wird hier übrigens die nächste Abhandlung Bs. über die Heimat der Eddalieder abwarten müssen, wo B. ausführlich über das Verhältniß der nord. Poesie zur ags. handeln wird.

F. Jónsson hat ferner behauptet, dass dem Verfasser der *Hamðismál* die *Ragnarsdrápa* vorgelegen habe. Dass zwischen den beiden eine Beziehung besteht, ist kaum fraglich, wegen *rósta varð i ranni* *Ragnarsdr.*, *styrr varð i ranni* *Hamðism.*, und *fell i blóði blandinn brunn ólskála . . . at hófði* *Ragnarsdr.* (nach Bs. sicherer Besserung), *stukku ólskálir i blóði blandna loqu* *Hamðism.* 23. B. glaubt nun umgekehrt nachweisen zu können, dass die *Hamðism.* in der *Ragnarsdr.* benutzt sind. Die Erwähnung der Bier-schalen sei in den *Hamðism.* besser motiviert, als in der *Ragnarsdr.*, da nach den *Hamðismál* Jormunrekr mit seinen Leuten zecht, als *Hamðir* und *Sqrli* in die Halle treten, während er in der *Ragnarsdr.* schläft, und ferner sei der Ausdruck *stukku ólskálir* in *Hamðism.* nahe verwandt mit einer festen Formel im nord. Volkslied, wo die plötzliche Verwirrung, welche durch eine unerfreuliche Botschaft im Saale entsteht, sehr häufig auf die Weise geschildert wird, dass der Tisch heftig zur Seite gestossen, und der Trank verschüttet wird. Ich kann aber keine Übereinstimmung mit dem Volkslied finden, denn *styrr varð i ranni, stukku ólskálir . . .* kann doch wol nicht anders aufgefasst werden, als dass hier gerade so wie in der *Ragnarsdr.* von einem Kampfgetümmel die Rede ist, nicht von einer durch eine heftige Gemüthsbewegung

veranlassten Unordnung; auch scheint mir die Erwähnung der Bierschalen in der Ragnarsdr. kaum minder gut motiviert zu sein, als in den Hamðism., denn die Situation ist offenbar dieselbe, wie FAS I, 13, 14, wo könig Fróði auch *við illan draum vaknar*; Jormunrekr ist wie könig Fróði mit seinen Mannen in Folge des starken Zechens bei Tische eingeschlafen <sup>1)</sup>).

Das Hauptargument F. Jónssons für die Echtheit der Strophen ist ein metrisches. Die Dróttkvætt-Zeile ist hier noch nicht so ausgebildet wie in den Gedichten des 10 Jhds. Die geraden Verszeilen haben bei Bragi häufig nur skothending, der Hauptstab ist noch nicht an die erste Silbe gebunden, der zweite Reim steht noch nicht regelmässig auf der vorletzten Silbe der Zeile.

Dieses Argument F. Jónssons ist wol ganz gegenstandslos geworden durch den Hinweis Bs. auf die Krákumál, welche ganz dieselben metrischen Eigenthümlichkeiten zeigen, und für deren Echtheit wol niemand eintreten wird. Gewiss liegt hier eine metrische Alterthümlichkeit vor, aber man hat sich dieser Form bei solchen Fälschungen bedient, um ihnen den Schein der Echtheit zu geben.

Den eigentlichen Beweis für seine These scheint mir B. in dem "Ragnar i Bragis Vers og i Historien" überschriebenen Abschnitt erbracht zu haben. Wer den Ausführungen Jessens folgt, nach welchen der Sigurðr Hringr der Ragnars saga einem Irrthum in den dänischen Genealogien sein Dasein verdankt, wo die beiden Fürsten Sigifridus und Anulo, die nach Einhard im Jahre 812 in einem gewaltigen Kampf um die Herrschaft fielen, zu einer Person Sigurðr mit dem Beinamen Hringr verschmolzen sind, und weiter dieser Sigurðr Hringr zum Vater des Regner (Reginfridus) gemacht ist, obwol der historische Reginfridus der Bruder des Anulo und der Gegner des Sigifridus war, der kann auch nicht an die Echtheit der Ragnarsdrápa glauben, denn in dieser wird Ragnarr in Übereinstimmung mit der Saga als *mogr Sigurðar* bezeichnet.

Wenn Bragi ein hirðskáld des Ragnarr war, so musste er fast nothwendig auch zu Eysteinn beli in Beziehung gesetzt werden, der ja nach der Saga ein Unterkönig des Ragnarr var. B. nimmt hier Gelegenheit, die isl. Quellen auf ihre historische Glaubwürdigkeit zu prüfen. Diese Ausführungen sind vor allem gegen F. Jónssons Litt.-Historie gerichtet, der gegenüber man bei aller Anerkennung ihrer Verdienste doch den Vorwurf nicht unterdrücken kann, dass hier der isl. Tradition ein allzu grosses Vertrauen entgegengebracht wurde. B. weist überzeugend nach, dass der schwedische König Eysteinn, bei dem sich nach dem Skáldatal nicht weniger als 11 norwegische Skalden, unter diesen auch Bragi und sein Schwiegervater Erpr lútandi, aufgehalten

<sup>1)</sup> vgl. auch die Schilderung von Bécowulfs Kampf mit Grendel in der Halle Heorot nach Schluss des Gelages, und nachdem das Gefolge sich schon zur Ruhe begeben hat, V 767:

*dryhtsele dynede,  
ceaster-búendum  
eorlum ealu scerwen.*

*Denum eallum wearð  
cénra gehwylcum.*

haben sollen, ursprünglich ein norwegischer König in den norw. Upplönd war, und erst durch eine Verwechslung der Upplönd mit dem schwed. Uppland zu einem schwedischen König gemacht wurde, auf den man dann auch die norw. Sage vom Hundkönig Saurr übertrug.

Der dritte Fürst des Bragi war nach dem Skáldatal Björn at Haugi. Dieser ist sicher eine historische Person, nämlich identisch mit dem König Bern, welchen Ansgar um 830 in Schweden traf, aber für die Echtheit der Ragnarsdrápa kann das noch nichts beweisen. B. zeigt auch hier, wie wenig verlässlich die isl. Tradition ist: nach der Hervarars. ist Björn at Haugi der Urenkel des Ragnarr loðbrók, so dass also Bragi sich am Hofe Ragnars und seines Urenkels aufgehalten haben müsste.

Man hat wol mit Recht in der SnE. I, 338 angeführten Halbstrophe eine Anspielung auf die Hofuðlausn gefunden, welche Bragi nach der Egilssaga bei König Björn gedichtet haben soll:

*eld of þák af jofri  
ólna bekkis við drykkju;  
þat gaf fjornis fjalla  
með fylli mér stillir.*

K. Gíslason, Udvalg S. XXV und ihm folgend Bugge S. 50 construieren: *of þák at jofri bekkis eld* (Gold) *við fjalla Ólna drykkju* (*Ólna* gen. von *Ólni* = *Ólnir* Sohn Óðins; *fjalla Ólna*, des Riesen *drykkja* = Gedicht); *þat gaf stillir mér við fjornis* (Besserung von Gunnar Pálsson) *fylli* (Füllung des Helmes, d. i. Kopf). Aber diese Deutung scheint mir kaum möglich zu sein, denn nach *ólna vangr*, *ólna fold* = mare, *eldruðr ólna foldar*, *stökkvir ólna skeiðs elda* = vir zu schliessen, muss *eldr ólna bekkis* eine Gold-Kennung sein. Ich schlage deshalb vor: *of þák at jofri eld ólna bekkis* (Gold) *við drykkju* (beim Gelage); *þat gaf stillir mér við fylli fjornis fjalla* (*fjornis fjoll* = *fjornis land*, *stallr* Kopf, vgl. *hauks fjoll manus*; *fylli f. f.* = *hofuðlausn*, sowie die *otrsqjöld* eine *otrs fylli* sind, vgl. die Füllung der Ochsenhaut mit Mehl im Brandkrossaþátr; über andere Zeugnisse für Bussen und Werthbemessungen durch Füllung mit Gold, oder Weizen s. Grimm RA 2, 670 ff. <sup>1)</sup>)

Was sonst von Bragi berichtet wird, seine Begegnung mit der trollkona, der er SnE. I 466 mit einer Strophe antwortet, oder sein Auftreten in der Halle des Königs Hjorr, wo er in einer

<sup>1)</sup> dem *fylli f. f.* = *hofuðlausn* vergleicht sich *bólstrverð maka* = *verð bólstrmaka* Arinbj. 6:

*þó bólstrverð  
of bera þorðak  
maka hæings  
markar drótni*

B. handelt über die Strophe S. 126 Anm. Ich halte an der Egilsson'schen Erklärung von *verð bólstrmaka* = *hofuðlausn* fest, und fasse *drótni hæings markar* = *drótni (Norð)humralandz* (*humra land* = *humra fjoll*, *brautir mare*). V. 4 ist *úrgu hjartli* gleichfalls = (*Norð)humralandi*.

Strophe im fornyrðislag die späteren landnámamenn Geirmundr und Hámundr heljarskinn als die echten Söhne des Königs bezeichnet, sieht so unhistorisch aus, wie nur möglich. B. hält an einem historischen Dichter Bragi, der in der 1. Hälfte des 9. Jhds lebte, fest, und die bestimmten Angaben über seine Abstammung machen seine Existenz in der That wahrscheinlich. Es konnte nun leicht geschehen, dass man den Namen des Dichters, der wol mit ags. *brego* nahe verwandt, und, wie F. Jónsson gezeigt hat, auch nicht vereinzelt ist, mit dem Ausdruck für Poesie *bragr* in Verbindung brachte, dass man annahm, die Poesie sei nach dem Dichter *bragr* genannt worden, und dass man weiter diesen in den Olymp versetzte. Seinem Versuche, die Namen *Boddi* und *Lopthana* als Umformungen irischer Namen zu erklären, wird B. wol selbst keine grosse Bedeutung beimessen. Interessant ist die Mittheilung auf S. 100, dass der Verfasser des Gedichtes von der Brávallaschlacht die Ragnarsdrápa gekannt hat; in der Widergabe Saxos werden nämlich die Skalden Brahi und Rankil (Bragi und Hrafnketill) genannt.

Die kritik des Ynglingatal führt zu keinem so sichern Resultate wie die der Ragnarsdrápa, und B. gibt das auch selbst zu. Aber auch hier ist der Zweifel vollkommen berechtigt. B. macht vor allem darauf aufmerksam, dass Rognvaldr, der Sohn des Ólafr Geirstaðaálfr, nur in Verbindung mit dem Ynglingatal genannt wird, dass also alle diese Nachrichten einzig und allein auf das Ynglingatal zurückgehen. Die Existenz dieses Rognvaldr hängt somit an einem bedenklich dünnen Faden, denn, wie leicht können zwischen den beiden Strophen, welche von Ólafr und Rognvaldr handeln, mehrere Mittelglieder ausgefallen sein, sodass also ursprünglich im gedicht Rognvaldr gar nicht als der Sohn des Ólafr Geirstaðaálfr gedacht war. B. bringt auch hier Untersuchungen über die poetischen Mittel des Ynglingatal. Schlagend ist die Erklärung von *flæmingr* als "flämisches Schwert," dem sich *peita* Lanze, eigentlich Lanze aus Poitou vergleicht. Wenig überzeugend ist der ff. Daterungsversuch mit Hilfe einer Zusammenstellung von z. Th. recht geringen Übereinstimmungen mit den Eddaliedern und skaldischen Werken. B. nimmt hier an, dass das Ynglingatal c. 950 verfasst sei.

Im nächsten Abschnitte handelt B. über eine dunkle Halbstrophe des Þjóðólfr, welche Ólafr Þórðarson in der 3:ten grammatischen Abhandlung zur SnE. anführt:

*hofuðbaðm,  
þar er heiðsæi  
á fjornis  
fjöllum drygði.*

Ólafr Þórðarson macht dazu die Bemerkung, dass das Meer hier *fjöll sækonungs* genannt werde. B. verweist auf Stellen wie Heil. m. s. I, 194 *hversu mikil heiðsæi er veitandi helgum mönnum, þviat þeir ero músteri guðs*, eine Übersetzung von *quantus sit viris sanc-*

*tis timor exhibendus, templa enim dei sunt.* Das adj. *heidsær* wird in einer Strophe der Olafss. helga c. 193 von Olaf dem hl. gebraucht. Daraus schliesst B., dass *heidsæi* und *heidsær* speciell christliche Ausdrücke sind, und dass *heidsæi* "religiöse Ehrfurcht, anbetende Ehrfurcht vor Gott und den Heiligen" bedeutet. Þjóðólfr müsse, weil er das Wort *heidsæi* verwendet, zu Christen in Beziehung gestanden sein, er könne deshalb das Ynglingatal nicht für Rognvaldr, den Sohn des Olaf Geirstaðaálfr, gedichtet haben, sondern es müssen zwischen der Strophe, welche von Olaf Geirstaðaálfr, und jener, welche von Rognvaldr handelt, mehrere Strophen ausgefallen sein. Für *þar er heidsæi á fjornis fjöllum drygði* wagt B. die deutung: "da, wo er eine gottesfürchtige Handlung auf dem Meere ausführte", und er bezieht das auf die Pilgerfahrt, welche Olaf Kvaran nach dem Tode seines Sohnes Rognvaldr nach der heiligen Insel Icolmceill unternahm. Mit *hofuðbaðm* sei eben dieser Rognvaldr gemeint. Die Halbstrophe gehört nach B. nicht zum Ynglingatal, aber da sie auch von Þjóðólfr herrührt, so müsse der Rognvaldr, dem zu Ehren das Ynglingatal verfasst ist, ein mit Olaf Kvaran ungefähr gleichzeitiger König in Britannien sein. Dass er mit dem Rognvaldr, dem Sohn des Olaf Kvaran, identisch sei, wird von B. abgewiesen.

Hier ist aber wol alles unsicher. Es kann zunächst nicht wahrscheinlich gemacht werden, dass *heidsæi* und *heidsær* speciell christliche Ausdrücke sind. Es wird ja auch *heidvirði* im christlichen Sinne gebraucht, aber Ljósvs. 260 *ek hugða, at þú værir heidvirðr maðr* bedeutet *heidvirðr* einfach "ehrenhaft". Die Etymologie von *heidsæi*, das zweifellos aus *heidr* und *sjá* gebildet ist, und die Verwendung des Wortes zur Widergabe von "timor" weist ganz bestimmt auf die Bedeutung "Ehrfurcht" hin. Dass aber *heidsæi* allein schon "Ehrfurcht vor Gott" bedeuten kann, scheint mir sehr unwahrscheinlich, und die von B. beigebrachten Stellen sprechen geradezu dagegen. *heidsæi drygja* kann kaum etwas anderes besagen, als "Ehrfurcht bezeugen, oder empfinden", wie *heimsku, ofmetnað drygja* stultitiae, superbiae indulgere. Dann erwartet man aber ein Object, und ein solches steht auch da, nur muss man sich von der Auffassung des Olaf Þórdarson emancipieren, und *fjornis fjöll* = *hofuð* in der Bedeutung princeps fassen. Der Construction *h. d. á e-m* vergleicht sich etwa *hafa elsku á e-m*. Ich vermuthe, dass der Verfasser der Halbstrophe *hofuðbaðm* nach Analogie von *ettbaðm*, *ettar askr* als "Fürstensprössling" aufgefasst hat, und dass der erste helmingr einen Satz wie *óð bark fyr* enthielt: ich habe vor dem Fürstensprössling ein Gedicht vorgetragen, wobei er Ehrfurcht übte (oder üben konnte) an den Fürsten (seinen Vorfahren). Ich glaube also, dass die Halbstrophe zum Ynglingatal gehört, und dass sie der Schluss des Gedichtes ist, in dem hier der Zweck und Inhalt desselben angegeben wird, wie etwa in der Schlusstrophe von Egils Hofuðlausn, oder der Arinbjarnar-

kviða, vgl. auch den Schluss des Konungatal. B. bemerkt S. 176 (tillæg) im Anschluss an Vigfusson, dass die metrische Eigenthümlichkeit der Halbstrophe (Übergreifen des Satzes vom ersten auf den zweiten helmingr, und Beginn eines neuen Satzes mit der 6. Verszeile) es verbiete, dieselbe dem Ynglingatal anzureihen. Dagegen kann man aber auf das Sonatorrek verweisen, wo auch das Ende der 4. Verszeile in der Regel mit einem Sinnesabschnitt zusammenfällt, aber v. 21 ganz dieselbe metrische Eigenthümlichkeit zeigt, wie die Halbstrophe des Þjóðólfr. Übrigens kann ja auch *hofuðbaðm* die Apposition zu einem vorausgehender acc., etwa *stilli* gewesen sein, und somit der erste helmingr einen selbständigen Satz gebildet haben.

S. 137 ff. bringt B. wol die richtige Erklärung von *heidumhár*, dem Epitheton des Rognvaldr. Das Wort bedeutet "der an Ehren reiche" und ist mit *eggjumskarpí*, *hugumstóri*, *fríðr synum* zu vergleichen.

Im ff. handelt B. über den Verfasser des Ynglingatal. Er weist darauf hin, dass unter den Kämpfern auf dem Ormr hinn langi in der Schlacht bei Svöldr ein *Þorgrímur ór Hvini Þjóðólfs-son* genannt wird, so dass also ein *Þjóðólfr ór Hvini* für die zweite Hälfte des 10. Jhds bezeugt ist, und weiter erinnert B. daran, dass es im Skáldatal von einem Þjóðólfr ór Hvini, ohne einen Zusatz wie *hinn yngri* heisst, er habe auf Strutharald, also in der 2:ten Hälfte des 10. Jhds gedichtet. B. findet hierin eine Bestätigung für seine Vermuthung, dass das Ynglingatal frühestens 950 verfasst ist. Wenn Þjóðólfr in der Haustlönng einen Schild beschreibt, den er von einem Þorleifr erhalten hat, und das Skáldatal mittheilt, dass Þjóðólfr ór Hvini auf Þorleifr spaki gedichtet habe, so steht das der Bugge'schen Datierung nicht in Wege, denn es gibt einen jüngeren Þorleifr spaki, der unter Hákon Jarl, Olaf Tryggvason und Erik Jarl gelebt hat, und gerade die Verwechslung mit dem älteren Þorleifr spaki konnte zu der Annahme führen, dass Þjóðólfr ein hirdskáld des Harald hárfagri war.

Das werthvollste in der Bugge'schen Schrift sind wol jene capp., welche von der Beziehung der skaldischen Poesie zur irischen handeln. Hier scheint mir die Frage nach dem Ursprung der skaldischen Dichtung endgültig gelöst zu sein. B. weist zunächst darauf hin, dass dem Hirdskaldenwesen aus dem übrigen germ. Gebiet nichts entsprechendes an die Seite gestellt werden kann. Denn der *Unferð þe æt fótum sæt fréan Scyldinga*, der Déor u. a. sind allerdings Hofdichter, aber nur Pfleger des Heldensanges, während die skaldische Dichtung ausschliesslich panegyrisch ist. Ebenso wenig können die Totenklagen mit einer erfiðrápa verglichen werden, denn sie sind chorische Poesie. Dagegen ist die irische Dichtung von Haus aus panegyrisch oder satirisch, den nord. drápur und *náðvisur* entsprechend. B. weist ferner irische Schildgedichte nach, und bringt auch Belege dafür, dass die

irischen Könige ihren Dichtern Schilde schenkten. Schlagend ist vor allem die Ähnlichkeit des Ynglingatal mit einer Reihe von irischen Dichtungen, wo auch verschiedene angesehene Personen aufgezählt werden, und von jeder angegeben wird, wie sie ums Leben gekommen, und wo sie begraben ist. Wir finden ferner an den irischen Königshöfen eine dem nord. Hirdskaldenwesen ganz entsprechende Institution, eine Schaar von Hofdichtern in sehr angesehener Stellung. Bei dem vollständigen Mangel an Parallelen auf dem übrigen germ. Gebiet wird man die Beweiskraft dieser Übereinstimmungen wol anerkennen müssen. Zur Durchführung eines Vergleiches der irischen und skaldischen Metrik hält sich B. für noch nicht genügend vorbereitet, aber die Ähnlichkeit der dróttkvætt-Zeile mit dem irischen rinnard, das gleichfalls ein 6-silbner ist, und wo nothwendig ein zweisilbiges Wort am Schlusse steht, kann man jetzt kaum mehr für zufällig halten. Die deutliche Verwandtschaft des skaldischen Metrums mit dem fornyrdísag verbietet es freilich, mit Edzardi das dróttkvætt geradezu als eine Nachahmung des rinnard zu erklären, wol aber liegt es nahe zu vermuthen, dass das irische Metrum die Veranlassung dazu war, dass man zu dem eddischen Viersilbner noch einen weiteren Tact hinzufügte.

B. beruft sich in der vorliegenden Abhandlung auf zwei weitere Publicationen, die für die nächste Zeit in Aussicht gestellt werden, eine Abhandlung über die Heimat der Eddalieder und eine andere über den Rök-Stein. Wir sehen besonders der letzteren Arbeit des verehrten rúnameistari mit Spannung entgegen.

Wien, März 1895.

F. Dettner.

---

## Skald som tilnavn.

Docent B. Kahle har i sidste hæfte af Arkiv (XII, 73 ff.) skrevet en opsats i anledning af en ytring af mig i min afhandling om Brávallakvadet, "at tilnavnet skjald særlig gaves folk, der var kendte i en snevrere kreds". Han kommer gennem en statistisk påvisning til det resultat, at min sætning er i den groveste strid med kendsgerningerne.

Dr. Kahle har her løsrevet en enkelt sætning i min afhandling og tillagt den en helt anden betydning, end den har i den forbindelse, hvori jeg har brugt den.

Jeg har (Arkiv X, 265) talt om de to Islendinge Skald-Hrafn og Skald-Torfi og om dem bemærket, at tilnavnet skald aldrig gives de mere berømte skjalde. Dr. K. har skrevet om det efterhængte ord skald som standsbetegnelse ("Sighvatr skald Þórðarson" er jo et udtryk af samme art som "Óláfr konungr Haraldsson"). Som følge deraf findes i dr. K.'s opsats ikke et eneste ord, der vedrører end sige anfægter det af mig udtalte.

Da den sætning, som jeg har udtalt om Skald-Hrafn, Skald-Torfi og deres navnefæller, således ikke er bleven omstridt, skal jeg ikke her optræde som dens forsvarer, men hlot henvise til navnelisterne i F. Jónssons "Literaturhistorie" og G. Þorlákssons "Udsigt", samt til K. Ryghs "Norske og islandske tilnavne", hvor der bl. a. læses som slutning på artiklen *skald*: "Det lægges ofte til navne bagefter, men kan da ikke betragtes som egenligt tilnavn". — Jeg kan derfor kun beklage den uheldige polemiske retning, dr. K. har givet sine ellers fortjente sprogstudier. —

Endelig kan jeg tilføje, skönt det ikke vedrører nærværende ordskifte, at det af mig på ovennævnte sted drøftede spørgsmål, hvem Brávallakvadets Hrafnkell er, forekommer mig at være afgjort ved Bugges gætning (Den ældste skaldedigtning s. 100), at han som Brages følgesvend er = Ragnardrapaens Hrafnketill.

København, juli 1895.

Axel Olrik.

---

## Annun en gång *sijoster*. (Till sid. 101—102.)

Det skulle visas, "huru från en grundform *seqió-* ett urnordiskt *sijoster* utvecklats" (mina ord s. 98).

Detta har Kaufmann i sitt genmäle icke gjort. Ty det enda åberopade stödet för en utveckling *\*si-wia* > *\*sina*, nämligen fno. *hwél*, som av K. antages komma av *\*hwezwlá*, är en historisk fornorsk form ock ej en urnordisk, ock det har icke av K. visats, att en utveckling som *\*hwezwlá* > *\*hwela* kunnat ega rum redan före Tune-stenens tid.

Härtill kommer, att enligt "die neuere auffassung dieser dinge" formen *hwél* förhåller sig till *hjól* på helt annat sätt, än som den "satzdoublette", K. vill göra den till. Noreen, Altnord. Gram. I<sup>2</sup>, s. 144, ock Holthausen, Altisländ. Elementarbuch (1895), s. 39, förklara *hwél* såsom motsvarande ags. *hweohl*, således en form, där ej Verners lag inträdf, *hjól* åter såsom motsvarande ags. *hwéol* (av *hwezwl*). Denna förklaring av *hwél* synes så slående riktig, att K. torde stå ensam om att i *hwél* finna ett stöd för sin satsduplett-teori.

Men icke nog därmed. De författare, vilkas "neuere auffassung dieser dinge" K. åberopar, uttala sig på ett sätt, som går stick i stäv mot K:s nu framställda teori. Sievers framhåller, Pauls Grundr. I, 413—4, att got. i motsats till fhty. "die Silbengrenze (Druckgrenze) in einheimischen Wörtern in die Mitte der Konsonantengruppe verlegt, trennt also *niu-ja* . . (d. h. *niu-ia* . .) statt des ältesten \**ni-wja* . . (d. h. *ni-uia* . .) . . . Das Nordische steht in dieser Beziehung auf Seite des Gotischen (nu av mig spärrat) gegen das Westgermanische (vgl. z. B. altn. *meyjar* = got. *marjós* . .); vielleicht ist also die Verschiebung der Silbengrenze bei den *j*-Gruppen ein gemeinsam ostgermanischer Akt, der früher eingetreten sein kann als die vestgerm. Geminatio. Durch ihn erklärt sich jedenfalls am einfachsten der Mangel einer derartigen Einwirkung des *j* auf vorausgehende Konsonanten, wie er sich in der westgerm. Geminatio zeigt". — Hos PBB. 16: 263 hänvisar Sievers till denna sin förklaring.

Brugmann i Grundr. I: 140 påvisar det samma för gotiskan som Sievers, men nämner ej nordiska språk.

Enligt dessa författare, särskildt Sievers, skulle alltså de K:ska satsdupletterna på *-iu-ia* och *-i-uia* vara den förra nordisk (ock gotisk), den senare vestgermansk. K. åter gör i en hastig vändning utan annat bevis än åberopandet av dubbelformerna *hwél* — *hjól* de nämnda båda utvecklingsformerna till nordiska dubbelformer! Jag antar, att Sievers och Brugmann skola betacka sig för att anföras som hemulsmän för en sådan teori.

Någon urnordisk eller ens nordisk utveckling, enligt hvilken ett \**si-ia*- (varav skulle blivit *sijoster*) "lautgesetzlich" uppstått ur ett \**si-uia* eller en urnordisk-nordisk form av sist anförda lydelse kan efter det nu sagda icke anses vara bevisad eller sannolik.

Ännu värre är, att K:s \**si-uia* ljudlagsenligt antagligen aldrig kunnat uppstå ur ett \**seqið*-. Jag åberopar å nyo vad jag s. 98 efter Noreen därom anført, som torde vara "die neuere auffassung dieser dinge". K. har ej med ett ord bemött denna viktiga invändning. — I förbigående vill jag, i samband härmed, påpeka, att K:s åberopande av en äldre förklaring hos Sievers av *g* i fno. *ylgr* vittnar om förbiseende av "die neuere auffassung dieser dinge". Att det icke är sannt, att "g" nur nach consonanten erhalten bleibt", kunde K. ha lärt redan av det av honom i hans

första uppsats efter Kögel åberopade *\*sagja-* av *\*soqió-*! Se för övrigt härom Noreen, a. st.

Innan jag lägger ned pennan för denna gång, vill jag framhålla, att det stöd för *sijoster*, som jag trott mig finna i det fris. *sia* med betydelse "genosse(?)" (Richthofen), numera faller bort, enär ordet i denna betydelse enligt vad Bremer uppvisat, PBB. 17: 334, är en västfrisisk form av *sith*, "dessen *th* wfrs. in *j* übergeht". (Jfr *deia* < *\*dētha*, döda; *snia* < *\*snītha*; m. fl.). Däremot kvarstår fris. *sia* i betydelsen "sprosse, nachkomme, grad der verwandtschaft", för vilket ord Bremer ingen härledning vet att föreslå (Hans uppsats, utkommen 1893, är daterad i Juni 1892, ock min första uppsats om *sijoster* utkom i Dec. 1892)<sup>1</sup>).

<sup>1</sup>) Jag ber här få göra en liten rättelse till vad jag sagt å s. 99, andra stycket uppfifrån. Dr Burgs "anmärkning" gällde min förut uttalade förmodan, att å Tunestenen vore avsett att angiva, att det äldre rättsbruket, som utslöt döttrar från arv, blivit följt. Efter Hertzbergs framställning saknar det intresse att vidare diskutera denna fråga.

Juli 1895.

L. Fr. Läffler.

## Smärre bidrag till nordisk litteraturhistoria.

### I. *Den Svenska krönikan i Hervararsagan.*

Som bekant afslutas den isländska Hervararsagan med en framställning af Sverges historia från Ingjald Illråde till Filip Hallstanssons död 1118. Denna krönika har tydligen först i senare tid fogats till sagan, med hvars innehåll den ej har något att skaffa och från hvilken den i stilistiskt afseende skarpt skiljer sig. Någon specialundersökning har icke egnats åt denna källskrift, hvilken dock så tillvida är af den största betydelse, som den — fränsedt Adam af Bremen och den för öfrigt senare konungalängden i Västgötalagen — är den äldsta samlade framställning af Sverges historia, som öfverhufvud finnes, och behandlar en period, rörande hvilken vi för öfrigt nästan sakna alla källskrifter. Afsikten med denna uppsats <sup>1)</sup> är att visa, hvilken som författat krönikan, och det skall då här af visa sig, att vi i Hervararsagan äga ett synnerligen godt och pålitligt historiskt dokument, hvad *en* punkt i Sverges historia beträffar, hvarjämte denna undersökning torde kasta något ljus öfver en författare, hvars arbeten tyvärr äro så godt som okända.

Krönikan börjar med att berätta, huru Hålfdan Snjalles son Ivarr Vídfaðmi bryter in i Svea rike, "sem segir í konungasögum" <sup>2)</sup>, hvarvid Ingjald Illråde bränner sig inne på sin kungsgård Ræninge. Därefter omtalar författaren Ivarr Vídfaðmis eröfringar, redogör i korthet för Harald Hildetands och Sigurd Rings historia och låter den förre i Sverige efterträdas af sin son Eysteinn Illrádi, hvilken dock dödas

<sup>1)</sup> Denna undersökning är ett lösbrutet parti ur en större afhandling om källorna till Sverges äldsta historia. Som det torde dröja, innan jag får tillfälle att fullborda denna, har jag redan nu velat meddela detta stycke.

<sup>2)</sup> Citatet afser väl Snorres bekanta arbete.

af Ragnar Lodbroks söner, "svá sem segir í hans sögu" <sup>1)</sup>). Efter Ragnar Lodbrok följer hans son Björn Järnsida såsom konung i Sverge, därefter Björns söner Erik och Refill samt efter desse Refils son Erik. Sedermera är handskriften korrumperad, men meningen är antagligen, att den nyssnämde Erik efterträddes af sina brorsöner Anund och Björn at Haugi. Därpå bestogs den svenska tronen af Anunds son Erik, på hvilkens tid Harald Hårfager grundade enväldskonungadömet i Norge. Erik efterträddes af sin son Björn, denne åter af Erik Segersäll och Olof, på hvilkas tid Harald Hårfager afled. Efter dem följde Olof (Skötkonung), som ärfdes af sonen Anund. Med dennes broder Eymundr, som regerade endast en kort tid, utdog ätten.

Därefter öfvergår författaren till Stenkils regering och dröjer med stor utförlighet vid Inge den äldres strid med Blotsven. Men lika utförlig, som han här varit, lika knapphändig är han för den följande tiden. Allt hvad han härom har att berätta, är följande: "Hallstein hét sun Steinkels konungs, bróðir Inga konungs, er konungr var með Inga konungi bróður sínum. Synir Hallsteins váru þeir Philippús ok Ingi, er konungdóm tóku í Svíþjóð eptir Inga konung gamla. Philippús átti Ingigerði dóttur Haralds konungs Sigurdarsunar; var han skamma stund konungr".

Först hafva vi att observera, att krönikan i Hervararsagan är ett "lärdt" arbete och icke en isländsk saga i samma stil som Níala, Eyrbyggja m. fl., hvilkas fylliga framställning ger dem karaktären af halft historiska romaner. Dyliga arbeten kunde länge bevaras i och utbildas af den muntliga traditionen, ända till dess att de i senare tid fixerades i

---

<sup>1)</sup> Tydligt menas härmed Þáttr af Ragnars sonum. Där uppgifves väl ej, att Eysteinn var son af Harald Hildetand, men compilatorn citerar ej håller sagan i denna punkt, utan endast för att styrka, att Ragnars-sönerna nedlade Eysteinn. Att denne varit son af Harald Hildetand, kan vara hans egen genealogiska kombination.

skrift. Denna krönika är däremot tydligen *en* mans arbete och författad af en historiker ex professo. Den isländska historieskrifningen började som bekant först med Are Fróðe, hvilken — enligt hvad Snorre upplyser — ”ritaði fyrstr manna hér á landi at norrœnu máli frœði bæði forna ok nýja”. Då stilen i denna korta krönika ännu är tämligen utvecklad, kunde man lätt tänka på Are såsom författaren. Af andra skäl blir denna förmodan nästan upphöjd till graden af visshet <sup>1)</sup>.

Krönikan slutar med Filip Hallstanssons död och är således skrifven efter 1118, men å den andra sidan så kort efter denna tid, att författaren icke har kännedom om Inge d. y:s död, som bör hafva inträffat omkring 1125. I följd häraf är det tydligt, att framställningen är nedskrifven mellan åren 1118 och 1125 (eller något senare, beroende på huru lång tid underrättelsen om Inges död behöfde för att nå Island). Men därmed hafva vi kommit fram just till den tid, under hvilken Ares författarvärksamhet inföll.

Det enda af Ares arbeten, som finnes bevaradt i den form, som han själf gifvit det, är den s. k. Íslendingabóken eller *Libellus Islandorum*. Detta arbete skrefs 1134 eller kort efter, men är endast ett utdrag ur ett större arbete med samma namn, Íslendingabók eller *Liber Islandorum*, hvilket arbete äfven innehållit ”konungaæfi”, enligt hvad Are själf upplyser i prologen till Libellus <sup>2)</sup>. Liber Islandorum måste vara nedskrifven 1120, att döma däraf att det är *till* detta år, som Are i utdraget Libellus skildrar Islands historia. De konungaæfi, som upptagits i detta äldre, nu för-

<sup>1)</sup> Att detta arbete *sedermora*, hvad början beträffar — hvarigenom krönikan förbands med Hervararsagan —, blifvit bearbetadt af en yngre kompilator, framgår af de föregående noterna.

<sup>2)</sup> ”Íslendinga bók gerþa ec fyrst byscopom órom Þorláki oc Katli, oc sýndac bæþi þeim oc Sæmundi presti. En með þui at þeim licapi suá at hava eþa þar viðr auka, pá scrivaþa ec þessa of et sama far, *fyr útan áttar tolo oc conunga ævi*”.

lorade arbete, måste således hafva slutat med året 1120. Men vid précis samma tid (1118—1125) sluta också de "æff sviakonunga", som finnas i Hervararsagan. Redan häraf är det tydligt, att krönikan utgjort en del af den förlorade första redaktionen af *Íslendingaboken* <sup>1)</sup> (d. v. s. *Liber Isl.*), och endast i det fallet kan denna slutsats rubbas, såvida man kan antaga, att det år 1120 på Island funnits också en annan historieskrifvare, hvilken, äfven han, författat konungabiografier, som han fört fram till just samma år som Are. Vi äro dock för godt underrättade om Ares samtida för att kunna göra ett dylikt antagande, och slutsatsen står således fast.

Den enda invändning, som häremot kan göras, är att Snorre i prologen till *Heimskringla* ej nämner något om dessa svenska konungabiografier. Han säger där om Are: "hann tók þar ok við mǫrg þunnur dœmi bæði konunga-æfi í Nóregi ok Danmǫrk ok svá í Englandi", men han nämner ej särskildt Sverge. Detta omnämmande afser dock tydligen icke att utgöra en fullständig innehållsförteckning öfver Ares arbete, och Snorres underlåtenhet att särskildt nämna æfi Sviakonunga kan således ej anföras såsom något afgörande bevis mot den mening, jag sökt framställa. Och dessutom är det af ett annat skäl troligt, att Are värkligen författat en svensk krönika. Såsom jag på ett annat ställe sökt visa <sup>2)</sup>, har Are skrifvit de *svenska* ynglingarnes historia till Ingjald Illráði eller just till den punkt, där denna krönika vidtager, och det är således ytterst rimligt, att han fortsatt Sverges historia till 1120, liksom han säkerligen fullföljde Danmarks och Norges till denna tid.

Men den slutsats, till hvilken jag kommit, kan styrkas äfven af ett annat skäl.

<sup>1)</sup> "Philippús Sviakonungs" död angifves ock i *Libellus*.

<sup>2)</sup> *Hist. Tidskr.* (svensk) för 1895, b. 1.

Det som slår hvar och en, som studerar denna krönika, är den utförlighet, med hvilken Inge d. äldres historia behandlas. Framställningen af dennes regering upptager nästan lika så stort utrymme som allt det öfriga, och under det att författaren annars knapt lämnar mer än en torr konungalängd, höjer han sig här till en detaljrik och nästan liffig framställning. Denna skillnad kan naturligtvis endast förklaras ur den olika naturen af de källor, som för de särskilda partien stodo författaren till buds. Då vi icke kunna antaga, att han haft att disponera öfver något skriftligt material, utan endast stödde sig på mundtlig berättelse, är det tydligt, att han, åtminstone för detta parti, hämtat sina underrättelser från en man, hvilken af personlig erfarenhet kände Inges historia. Kunskap i denna punkt kunna möjligen flera isländingar hafva haft, men det är endast en, om hvilken vi med bestämdhet veta, att han under Inges regering uppehållit sig i Sverge, och det är isländingen Markús Skeggjason, hvilken, efter hvad Skáldatal upplyser, var den svenske konung Ingi Steinkilssons skald. Denne Markús bör således förträffligt hafva känt till just detta parti af Sverges historia, och den tid, under hvilken han uppehöll sig i Sverge eller början af 1080-talet, motsvarar ock den period i Inges historia, som företrädesvis skildras. 1084 var Markús tillbaka på Island, där han var lögsögumadr mellan åren 1084 och 1107 <sup>1)</sup>. Under denna tid var han en intim vän med Islands förste historieskrifvare, som från honom hämtade alla sina uppgifter om Islands föregående lagmän <sup>2)</sup>. Att han därjämte af den vetgirige Are äfven utsports om sina minnen från Sverge, är naturligt, och tydligen är det hans berättelse, som ligger till grund för större delen af krönikan i Hervararsagan.

<sup>1)</sup> Jämf. Snorra Edda III, 252, 348—349.

<sup>2)</sup> "At hans sögu es scrifoþ æfe allra lögsögumanna á bók þesse". (Íslb. k. 10).

Markús var i Sverge omkring 1080, och hans berättelse är också ojämförligt utförligast just för de närmast föregående åren, hvilkas historia han kände dels på grund af egna iakttagelser, dels af berättelser från de handlande personerna själfva. För den tid, som följer efter 1080, hade Are däremot icke att tillgå denna ypperliga källa, och han nämner därför intet om händelserna under dessa år, utan fullföljer blott konungalängden till 1118.

Rörande tiden före Inge den äldres regering är tydligen också Markús den hemulsman, från hvilken Are hämtade sitt vetande, och de upplysningar, som konung Inges f. d. hofskald meddelade Are, återgifva naturligen den tradition, som omkring 1080 var gällande vid det svenska hofvet rörande landets föregående öden. Huru långt denna tradition sträckte sig tillbaka, kunna vi icke med bestämdhet afgöra; om den äfven upptagit serien Ivarr Víðfaðmi—Björn Järnsida, må tills vidare lämnas ofgjordt. För öfrigt är det just i denna del af Ares arbete, som vi spåra den senare kompilatorns hand. För närvarande vill jag ej inlåta mig på frågan, i hvad mån vi äfven här hafva Ares konungabiografier, utan nöjer mig med att hafva konstaterat, att vi — fränsedt några mindre betydande interpolationer — i Hervararsagens krönika hafva Ares æfi sviakonunga.

## II. *Var Saxo præpositus i Roeskilde?*

Öfver den grafsten, som i Roeskilde domkyrka betecknas såsom Saxos graf, befinner sig — eller befann sig åtminstone — en trätafla, hvilken hade en inskrift, börjande med orden: "Epitaphium Saxonis Grammatici, gravissimi dænerum historiographi, hujus ecclesiæ olim præpositi, qui obiit anno 1190". Denna inskrift är författad af biskop Lage Urne, hvilken afled 1529, och af inskriften framgår således åtminstone så mycket, att man kort före 1529 i Roeskilde hyst den meningen, att Saxo varit præpositus vid domkyrkan där-

städes. Någon tradition behöfver man dock ej nödvändigt förutsätta, ty Lage Urne *kan* mycket väl hafva hämtat denna uppgift från den 1514 af Christiern Pedersen utgifna upplagan af Saxos historia, som ju var honom välbekant, men att icke håller Christiern Pedersen af sig själf gjort Saxo till præpositus i Roeskilde, framgår af en gammal leoninsk vers, hvilken Stephanus meddelade och som bl. a. innehåller, att "Saxo grammaticus" "Roskildis viguit, præpositusque fuit". Denna dikt bildar utgångspunkten för Paludan-Müllers bevisföring i skriften "Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav?" (Nyk. p. F. 1861), en undersökning hvilken hittills ansetts afgörande för denna fråga.

Paludan-Müller fäster sig först vid diktens ålder. Stephanus säger sig blott hafva funnit verserna "in vetustissimo codice ms", men inlåter sig ej vidare på handskriftens ålder. Suhm, hvilken först yttrade sig om tiden, då dessa verser nedskrifvits, hänför dem till 1400-talet, och Paludan-Müller börjar med att söka bevisa, att dylika verser, hvad *formen* beträffar, lika väl kunna vara från det 13:de som från det 15:de århundradet. Häri bör man utan tvifvel gifva honom rätt. Svårare har man att ställa sig på hans sida, då han af *innehållet* vill bevisa, att dessa verser snarare tillkommit under det förra århundradet än under det senare. Han påpekar den "Glæde over Danmarks Magt og Velmagt, over den Lærdom og Dannelse, den krigerske Dygtighed Forfatteren beundrer hos vort Folk" och vill på denna grund hänföra dikten till Valdemarernas tid. Men utom det att ett dylikt bevis i och för sig är skäligen svagt, medgifver Paludan-Müller själf, att en dylik stämning äfven låter tänka sig under Margaretas regeringstid — således under det 15:de århundradet.

Nu komma härtill några andra omständigheter, som Paludan-Müller förbisett. Egentligen känd och uppskattad tyckes Saxo hafva blifvit först tämligen långt efter sin död,

häri delande samma öde som så många betydande personlighet; han citeras nästan aldrig och mot medeltidens slut torde han endast hafva varit känd genom Geysmers Compendium. Redan på grund häraf blir man böjd att förlägga dikten till en senare period, och häri styrkes man däraf, att den danske historikern jämföres med "Ovidius, Tullius och Virgilius", en sammanställning som onekligen antyder den gryende humanismen. Men frånsedt dessa sannolikhetsskäl, finnes det ett, som enligt min tanke är af en nästan afgörande betydelse. I den omtalade dikten erhåller Saxo binamnet "Grammaticus", och häri hafva vi en åldersbestämning. Såsom Velskow i sina Prolegomena (s. VIII) uppvisat, förekommer icke detta binamn före det s. k. Geysmers Compendium (midten af 1300-talet), och han visar vidare, att binamnet just hämtats från detta compendium, hvilket under medeltiden så godt som ersatte Saxos nästan okända arbete. Compendiet börjar: "Gesta danorum quidam egregius Grammaticus, origine Syalandus, nomine Saxo, conscripsit ad instanciam Domini Absalonis". Som man märker, erhåller Saxo här ännu ej *titeln* "Grammaticus", utan säges blott vara en "egregius grammaticus", men då detta arbete var det så godt som enda, i hvilket man studerade Saxos historia, kunde ju lätt dess "grammaticus" sedermera öfvergå till en fix titel. En dikt, i hvilken "Saxo Grammaticus" besjunges, bör således vara författad *efter* 1300-talets midt och hör således snarare till 1400-talet än till 1200-talet. Dikten innehåller således intet vittnesbörd från Saxos närmaste eftervärld, utan visar blott, att 1400-talets *tradition* gjort Saxo till präpositus i Roeskilde.

Paludan-Müller urgerar dock ej sin tidsbestämning, utan söker i stället att i enlighet med sin historiska teori framhäfva *traditionens* stora betydelse och värde för den historiska kritiken. Denna tro på sägnens sanningsenlighet torde emellertid delas af få moderna forskare, och rörande teorien

i allmänhet kan det vara nog att hänvisa till Erslevs vederläggning däraf. (Paludan-Müllers Theori om Sagnkritikens Methode. D. hist. Tidskr. 6. R. III.).

Hvad särskildt denna tradition beträffar, är det ganska lätt att förklara dess uppkomst — naturligtvis utan att dess trovärdighet *därigenom* kan anses vederlagd. Det fanns nämligen samtidigt med historieskrifvaren en Saxo, hvilken var "præpositus Roskildensis"; denne "Saxo præpositus Roskildensis" uppträder nämligen såsom vittne i två bref från 1180 och 1183, och förmodligen är han identisk med "Saxo præpositus Roskildensis", hvilken 1165 (eller 1161) sändes såsom legat till Frankrike <sup>1)</sup>. Denne Saxos dödsdag (icke dödsår) finnes antecknad i Bartholinus utdrag ur den nu förlorade Liber Daticus Roskildensis: "IV kal. Aug. ob[ui]t Saxo, hujus ecclesie prepositus".

Då emellertid Hamsford skulle återgifva dessa notiser, kallade han utan minsta tvekan denne Saxo för "Saxo *Grammaticus*, præpositus Roskildensis", d. v. s. *han* kände blott *en* Saxo, och då han i Liber Daticus eller i diplomten återfann namnet, identifierade han utan vidare prosten i Roeskilde med den berömde historikern. Är det ej antagligt, att samma slutledning gjorts redan före honom af alla dem, som sett Liber Daticus Roskildensis d. v. s. alla kanikerna i Roeskilde? En dylik slutledning är så enkel och så naturlig, att en medeltida forskare svårigen kan hafva undgått att göra den. Men i så fall är det också klart, att en tradition af denna art *måste* hafva uppstått i Roeskilde. Själfva *traditionen* visar således intet för uppgiftens trovärdighet, och undersökningen måste värkställas oberoende af denna.

Vi öfvergå därför till frågan: är ändock icke — från sedt traditionen — denne Saxo, præpositus Roskildensis, identisk med historieskrifvaren? Roeskildeprosten, hvilken 1165 (eller 1161) nämnes såsom legat i en viktig beskickning

<sup>1)</sup> Jämf. P. Müller s. 17—18.

och redan då innehade ett högre kyrkligt ämbete, bör vid denna tid hafva varit en mogen man, svårligen yngre än 30 à 35 år. Han bör således hafva varit född omkring 1130 à 1135. Men Saxo Grammaticus skref — eller afslutade åtminstone — sin historia *efter* Absalons död 1201, och om det än ej är orimligt att antaga, att en mans vetenskapliga verksamhet först infaller under åldersperioden 55—75 år, är en dylik åsikt dock mindre sannolik.

Vidare har historieskrifvaren en annan uppgift, af hvilken vi kunna sluta oss till hans ålder. Han uppgifver nämligen i företalet (sid. 9), att hans far och farfar (parens avusque) tjänat under Valdemar den förste, hvars regeringstid infaller 1157—82. Denna uppgift kan ej förenas med antagandet, att han själf varit född 1130—1135, ty då bör hans far hafva varit född omkring 1105 och hans farfar omkring 1080, om vi i rundt tal antaga blott 25 års skillnad mellan de tre generationerna. Farfadern skulle i så fall vid Valdemars tronbestigning hafva uppnått den ansenliga åldern af 72 à 77 år, och kan då svårligen i konungens tjänst hafva egnat sig åt "*bellici laboris operibus*", hvilket historieskrifvarens farfar enligt sonsonens uppgift skulle hafva gjort.

Paludan-Müller har tillgripit en förtviflad utväg för att bortresonnera detta obekväma faktum:

Valdemar den Förste var, som det antages, kun 19 Aar ældre end sin Frillesön Christoffer; Kong Christian den Syvende talte ogsaa kun 19 Aar flere, end hans ægte Søn; hans Fader er født 45 Aar før Sønnesønnen. Hvoraf kan man vide, at det samme Forhold ikke fandt Sted imellem Saxo og hans Farfader, selv om vi forudsætte, at det er denne, ikke Moderens Fader, Historieskriveren har villet betegne ved Ordet avus? I Virkeligheden er der Intet, som forbyder os at antage Saxo født omtrent 1140. Det kan gjerne være, at dette ikke er rigtigt; men Ingen kan angive et bevisligt rigtigere Aar. Der blev da intet Paafaldende i, at en Mand paa omtrent 60 Aar har gjort Krigstjeneste i eller kort efter Aaret 1157; og hvo siger os, at Saxo har meent, at hans Bedstefader gjorde Krigstjeneste endnu efterat Valdemar var bleven *Enekonge*, eller at hans militia castrensis og bellici labores just skal forstaaes om Strabadser i Marken? hvorfor tør der ikke tænkes paa en eller anden Post, en Befalingsmands Post paa en fast Gaard f. Ex., som en ældre Mand endnu kunde beklæde?

Det förefaller knapt, att Paludan-Müller själf varit riktigt öfvertygad om hållbarheten af dessa skäl. Att ålderskillnaden mellan far och son *kan* vara 19 år, är visserligen sant, men torde väl redan på Saxos tid hafva hört till undantagen inom lagliga äktenskap; att åldersskillnaden äfven i den andra generationen ej blifvit större, torde hafva varit än sällsyntare, och för det tredje måste vi i så fall förut-sätta, att Saxo varit älste son till en älste son. Det resultat, till hvilket vi då komma, är att Saxo redan vid 25 års ålder varit præpositus och legat, vidare att han varit älste son till en man, hvilken endast varit 20 år äldre än sin son och således född omkring 1120. För det tredje bör denne Saxos far å sin sida hafva varit älste son till en blott tjugo år äldre fader, hvilken således varit född omkring år 1100. Vidare måste vi antaga, att Saxo ej menat, att farfadern tjänat under Valdemar, medan denne var konung, utan blott under dennes härtigtid, således i hvarje fall tidigast 1150. Resultatet af alla dessa orimligt lyckligt sammanträffande omständigheter blir då, att farfadern vid 50 års ålder skulle hafva förrättat denna krigstjänst. Ty att fatta "bellici labores" såsom en omskrifning för en fredlig gårdsförvaltar-tjänst torde öfverskrida äfven den fria öfersättningens gräns.

Här gäller det blott att afväga *sannolikhet* mot *sannolikhet*. Det är *möjligt*, att prosten i Roeskilde varit identisk med historieskrifvaren Saxo, men det är mycket litet *sannolikt*. För detta antagande tala i själfva verket blott namnlikheten och traditionen, men traditionen är sen — den kan ej påvisas förr än vid pass tvåhundra femtio år efter Saxos död — och *bör* gifvetvis hafva uppstått i Roeskilde, vare sig Saxo varit præpositus därstädes eller ej, och hvad namnlikheten beträffar, var Saxo som det synes ett så pass vanligt namn, att två framstående personer mycket väl samtidigt kunna hafva burit det. *Emot* antagandet talar svårigheten att förlika den ålder historieskrifvaren bör hafva haft med

den prosten innehaft. Denna svårighet är visserligen ej så stor, att den kan tjäna såsom ett *afgörande* motbevis, men den närmar sig dock denna grad af visshet. Man kan visserligen något förminska denna osannolikhet genom att betvifla, att avus afser farfar, och i stället öfversätta det med morfar — hvarjämte man kan antaga att Saxos far och morfader haft samma ålder, så vida ej den senare rent af varit yngre än sin måg — och man kan vidare betvifla, att den Saxo præpositus Roskildensis som omtalas 1165 varit identisk med den Saxo præpositus Roskildensis, som är oss känd från diplomerna af 1180 och 1183. Men dessa godtyckliga antaganden i det ena fallet och denna öfverdrifna skepticism i det andra tjäna dock till intet. Det blir härigenom ej sannolikare, att en omkring år 1200 lefvande historieskrifvare Saxo på grund af namnligheten varit identisk med den 1180 omtalade prosten Saxo.

Vidare finnes ännu ett sannolikhetsskäl *mot* identifieringen. Liber Daticus Roskildensis är förlorad så när som på några af Bartholinus gjorda utdrag. Men på biskop Lage Urnes tid fanns den ännu i behåll och har tydligen äfven begagnats af Roeskildebiskopen. Nu uppgifver denne i sitt epithaphium, att "Saxo Grammaticus, hujus ecclesie præpositus" affidit 1190. Det är möjligt, att han på fri hand nedskrifvit detta dödsår, men det är sannolikare att han hämtat det från en anteckning i den nu förlorade minnesboken<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Bartholinus utdrag innehåller blott dagen, men ej året då præpositus Saxo afled; andra utdrag visa dock, att äfven dödsåret stundom varit angifvet. Att præpositus Saxo verkligt affidit 1190, har dessutom sannolikhet för sig. Han omtalas icke efter detta år, hvilket dock i betraktande af källornas torftighet är af föga betydelse. Däremot omtalas i Absalons testamente 1201 en Tycho præpositus, hvilken af en annan källa att döma tyckes hafva varit præpositus Roskildensis. Man har häraf velat draga den slutsatsen, att Saxo præpositus Roskildensis redan varit affiden, då denne Tycho upptages som præpositus d. v. s. 1201, men såsom Paludan-Müller visat är skälet ej afgörande, ty Tycho kan hafva varit præpositus ruralis. Sammanställer man detta faktum med Lage Urnes notis, så får slutsatsen dock en viss grad af sannolikhet för sig.

Men i sådant fall är præpositus Saxo en annan än historieskrifvaren, hvilken lefde ännu på 1200-talet, då han dedicerade sitt arbete till den 1201 aflidne Absalons efterträdare.

Det är således *sannolikt*, att den berömda historieskrifvaren icke varit samme man som denne præpositus Roskildensis. Vi kunna nu vända oss till några andra uppgifter om hans person.

I Absalons testamente förekommer som bekant en passus, hvilken i allmänhet ansetts åsyfta historieskrifvaren och väl ock gör det. Stället lyder: "Saxoni clerico suo duas marcas argenti et dimidiam concessit (ärkebiskop Absalon), quas sibi donavit. Saxo debet duos libros, quos Archiepiscopus ei concesserat, ad monasterium de Sora referre". Denna donation sammanställer man med Saxos uppgift i Gesta danorum, att han författat sitt arbete på uppdrag af Absalon, i samband hvarmed han kallar sig "comitum suorum extremus" eller "den ringaste i hans följe". Det är således ytterst sannolikt, att den i testamentet omtalade Saxo Clericus Archiepiscopi varit identisk med historieskrifvaren.

Man har i titeln Clericus velat finna ett bevis för att den på detta sätt omtalade ej tillika kunnat vara præpositus — så mycket mindre som i samma testamente omtalas en præpositus Tycho, hvilken af andra skäl att döma tyckes hafva varit præpositus Roskildensis —, men som det synes mig, har Paludan-Müller på ett, åtminstone hvad den förra punkten beträffar, fullt tillfredsställande sätt vederlagt denna mening; titeln Clericus visar intet för personens kyrkliga samhällsställning. En annan fråga är, huru ordet bör öfversättas. "Clericus" utan vidare betyder naturligtvis blott "klerk" i motsats mot "laicus", men "clericus suus" har tydligen en mera speciell betydelse. Paludan-Müller har tvifvelsutan rätt i, att öfversättningen "skrifvare" icke är fullt korrekt och att ordet snarare återger begreppet kansler. Kort förut, i några bref, afsända af biskop Stephan af Tournay, kallas

Absalons nära frände, den f. d. Pariser-skolaren Petrus, för ärkebiskopens "clericus" <sup>1)</sup>, hvilket här väl afser hofprest och sekreterare, och en dylik ställning intog förmodligen också Saxo vid ärkebiskopens hof. Att han kallar sig comitum extremus, behöfver ej afse någon särskildt låg plats och kan mycket väl skrivas på författarblygsamhetens räkning. Med denna plats förenade han säkerligen en annan kyrklig befattning, hvilken fick tjäna som prebende, och ur den synpunkten kan han mycket väl hafva varit præpositus i Roeskilde, ehuru det är något sannolikare, att prebendet tillhört ärkebiskopens eget stift.

Att så varit, styrkes möjligen af en annan omständighet. I sin historia omtalar nämligen Sven Aagesen Saxo med orden "contubernalis meus". Att Sven varit klerk, är tydligt <sup>2)</sup>, och contubernalis torde väl knappt kunna öfversättas med annat än "samboende" d. v. s. kanik vid samma kapitel; de s. k. seculära kanikerna bodde ju som bekant tillsammans och åto vid samma bord. Denna tolkning af frasen är visserligen långt ifrån säker, ty måhända kan Sven Aagesen hafva afsett, att båda tillhört Absalons hofstat, och möjligen har Paludan-Müller rätt, då han återgifver ordet med "tältkamrat" <sup>3)</sup>, men den förstnämnda tolkningen, som i och för sig är sannolikare, styrkes ytterligare däraf, att vissa sannolikhetskäl tala för att Sven Aagesen varit kanik i Lund.

<sup>1)</sup> Dipl. Suec. I s. 110.

<sup>2)</sup> Rosenberg (II, 317) antager visserligen att han varit lekman, men den tidens latinska skriftställare voro tydligen klerker.

<sup>3)</sup> Paludan-Müllers tolkning har det klassiska språkbruket för sig, ehuru contubernalis äfven i det klassiska latinet i öfverförd bemärkelse användes för att beteckna kamrater, boende i samma hus. Öfversättningen "tältkamrat" blir dock, synes det mig, nästan identisk med "krigskamrat" och en dylik krigisk titel kan svårligen en kyrkans man hafva använt, i synnerhet ej då det är frågan — såsom här — om literära idrotter. Om Sven Aagesen och Saxo deltagit i Absalons krigståg, kan detta väl dock blott hafva varit tillfälligt, och därför kunde de väl ock blott tillfälligtvis hafva varit verkliga "tältkamrater".

Redan på grund af Svens släktförbindelser är det sannolikt, att han varit fästad vid Lunds stift, hvars ärkebiskopsstol innehafts såväl af hans farfars bror som af hans farbror, ärkebiskop Eskil, och med kändedom om den tidens kyrkliga nepotism är det väl ganska troligt, att Eskil skaffat sin brorson någon plats inom stiftet; en annan brorson till Eskil var præpositus i Lund. Vidare finnes bland kanikerna från denna tid många med namnet Sven, och af språket att döma tyckes Sven Aagesen hafva varit skåning. Har han nu varit kanik i Lunds stift och har han betecknat Saxo såsom sin mekanik, så följer däraf, att äfven Saxo varit kanik i Lunds stift.

Paludan-Müller har emellertid rätt i, att såväl konjekturen om Sven Aagesens kanonikat som hypotesen om hans förhållande till Lunds stift föga höja sig öfver *möjlighetens* nivå. Lika litet torde något med bestämdhet kunna byggas på ett till sin betydelse så ovisst ord som *contubernalis*. Men tagas dessa svaga sannolikheter i betraktande jämte ett säkert faktum stärkes onekligen deras beviskraft.

Egendomligt nog har Paludan-Müller i sin polemik mot Velskow ej fästade vid tvänne bref, hvilka denne påpekat <sup>1)</sup>. Det ena <sup>2)</sup> är ett af Absalon såsom ärkebiskop utfärdadt (odateradt) gåfvobref, som är undertecknad utom af Absalon och andra äfven af "Saxo Lundensis ecclesie canonicus". Af detta bref framgår alltså obestriddigt, att det på Absalons tid funnits en Saxo, hvilken varit kanik i Lund <sup>3)</sup>.

<sup>1)</sup> Proleg. XXVII—XXVIII. Paludan-Müller omnämner det visserligen sid. 101, men utan att vidare uppmärksamma det.

<sup>2)</sup> Det andra brevet är utan vikt för denna fråga, då Saxo där blott betecknas som Magister.

<sup>3)</sup> Denne kanik har man trots sig återfinna i en i Liber Daticus Lundensis omnämnd subdiakon Saxo, men såsom Paludan-Müller öfvertygande visat, kan han icke vara identisk med historieskrifvaren. Den Saxo, som omkr. 1180 undertecknade det ofvannämnda brevet, är tydligen icke upptagen i necrologium Lundense, men detta visar intet, ty dels är necrologiet, såsom Paludan-Müller visat, ofullständigt, dels behöfver Saxo ej hafva affidit såsom kanik i Lund.

Det resultat, till hvilket vi hittills kommit, är således, att det — säkerligen omkring 1180, till hvilken tid det odaterade brevet vanligen hänförts — funnits en præpositus i Roeskilde och en kanik i Lund, båda med namnet Saxo. Starka sannolikhetskäl tala — såsom förut visats — *mot* att identifiera den förre med historieskrifvaren, *för* endast namnligheten — som nu gäller äfven om Lundakaniken — och 1400-talets tradition, hvars värdelöshet jag förut sökt påpeka. Däremot är det mycket sannolikt, att historieskrifvaren, hvilken tillhörde ärkebiskopens "comites" och såsom clericus, d. v. s. husprest och sekreterare, var fäst vid hans person, haft ett kyrkligt prebende inom ärkebiskopens eget stift<sup>1)</sup>. Härtill kunna vidare läggas de svaga sannolikhetskäl, som kunna hämtas från Sven Aagesens nyss anförda yttrande. Vidare bör man uppmärksamma, att historieskrifvaren icke blott var nära knuten till ärkebiskop Absalons omgivning, utan att han dedicerade sitt arbete till dennes efterträdare på Lunds ärkebiskopsstol, hvilket antyder att han fortfarande tillhörde stiftet.

Sannolikhetskälen — och till några mera bindande torde vi icke kunna komma — tala således afgjort för att identifiera historieskrifvaren med kaniken Saxo i Lund, icke med præpositus Saxo i Roeskilde. Mot detta antagande har dock Paludan-Müller anfört ett skäl, som vid första påseendet förefaller ganska bestickande. Saxo visar sig nämligen känna till Roeskildes domkyrka, men begår däremot fel, som han skulle hafva underlåtit, så vida han känt till Lunds domkyrkas arkiv.

Hvad kannedomen om Roeskildes domkyrka beträffar, så är det tydligt att Saxo såsom till börden själländare och

<sup>1)</sup> Roeskilde stift bibehöll Absalon — jämte ärkestiftet, till hvars chef han utnämns 1178 — dock ända till 1191, och det kan naturligtvis tänkas, att han gifvit Saxo ett prebende inom detta stift, men i så fall skulle Roeskilstiftet samtidigt haft två kaniker med namnet Saxo — prosten och historieskrifvaren — hvarjämte Lundastiftet haft en.

ärkebiskop Absalons nära följeslagare — han kom kanske med honom från Roeskilde till Lund — känt både Roeskildes och Lunds domkyrkor. Man har icke påvisat någon felaktig uppgift hos honom angående själfva dombyggnaden i Lund, och att han känt äfven Roeskildes domkyrka samt har några flera notiser om denna, förutsätter ej, att han haft en plats i dess kapitel. Att han ej studerat Lunds domkyrkoarkiv är visserligen sant, men Saxo var icke någon diplomatisk historieskrifvare i vår tids mening, som bygde sina uppgifter på diplomernas utsago; med ytterst få undantag synes han såsom enda källa hafva användt muntliga berättelser, och äfven om han varit præpositus i Roeskilde, borde han väl — såvida han öfverhufvud insett diplomens vikt för historieskrifvaren — hafva studerat arkivet i Lund, hvilket han såsom ärkebiskopens ständige förhjeslagare haft lika lätt tillgängligt, vare sig hans prebende utgjorts af ett kanonikat i Lund eller af en præpositura i Roeskilde.

Till slut ett ord. Ofvanstående anmärkningar rörande en i sig föga viktig sak, hafva ej föranledts af någon "patriotisk" böjelse att vindicera medeltidens mest berömde historieskrifvare åt Sverge. Lund var under medeltiden lika danskt som Roeskilde, och för den svenska literaturen är intet vunnet, så vida mina anmärkningar skulle vara riktiga. Icke ens landskapet Själland torde hafva förlorat något, ty efter alt att döma var Saxo Själländare, och hvar hans prebende legat, kan vara likgiltigt. Endast Roeskilde domkyrka torde förlora en märkvärdighet, men förmodligen kommer den traditionen lika litet som alla andra traditioner om Sturehvalfvet, Erik XIV:s fängelse m. m. att rubbas genom någon historisk kritik.

### III. *Ynglingatal's inledningsstrofer.*

Som bekant inledes ynglingaätten af Ingunarfreyr eller Yngve. Olyckligtvis har ingen strof bevarats om denne ättens

förste man, åtminstone icke i den afdelning af Ynglingasagan, hvarest Snorre talar om Yngve-Freyr. Noreen <sup>1)</sup> har emellertid trott sig återfinna denna strof eller åtminstone en del af de strofer, som handlat om ättens stamfader, i de verser, som Snorre meddelar om Dómarr <sup>2)</sup>:

ok þess opt  
of Yngua hreyr  
fróða menn  
of freget hafðak  
huar dómarr  
á dýnianda

bana Hþólfs  
of borenn vøre.  
Nú þat veitk  
at verkbitenn  
Fiolness niðr  
við Fyre brann.

Denna text öfversätter Noreen: "Och beträffande *Yngves* lik hade jag ofta sport lärde män därom, hvar *lagskiparen* burits å Hálfs dönannde bane. Nu vet jag det, att plågad till döds af sjukdom brändes Fjolners *nära frände* vid Fyris". Det som skiljer denna tolkning från föregående, angifves genom de af mig kursiverade orden. Förut har man städse fattat Yngve såsom kenning för "furste" och ansett Dómarr såsom sagokonungens verkliga namn. Noreen gör tvärtom och anser Yngve vara nomen proprium samt Dómarr ett appellativum (= *lagskiparen*), och på grund häraf anser han, att denna strof om icke börjat Ynglingatal, dock tillhört dess första led. Denna åsikt förmenar han styrkas däraf, att Snorre ingenting vet om denne Yngve, "hvilket är högst be- gripligt i fråga om en blott eponymos, tillskapad blott för ättens skull. Då vidare Yngve enligt Ynglingasagans kap. 12 o. a. är Fjolners "far", så får nu uttrycket *Fiolness niðr* sin ratio. Det skulle komma bra omotiveradt i fråga om en aflägsen ättling såsom "Dómar", men knyter lämpligen den för öfrigt obscure fadern till den bekante sonen. Att *niðr* nämligen icke betyder "ättling" utan en nära frände i all- mänhet (jfr. got. *nīþjis* frände), ja understundom kanske rent

<sup>1)</sup> Uppsalastudier s. 221 ff.

<sup>2)</sup> Strofen återgifves efter Noreen.

af "fader" framgår bl. a. af Høleygat. 3, där Oden kallas *ása niðr*; jfr. *vana niðr* användt om både Niðr och Freyr".

Etymologiskt sammanhänger väl *niðr* med *nepos*; och torde således ursprungligen hafva afsett frände i nedstigande led, och på nordisk botten kan man svårligen hafva undgått att göra en folketyologisk sammanställning af *niðr* (frände) och *niðr* (adverbet: ned), men äfven om *frände i jämförelsevis aflägsen, nedstigande led* tyckes hafva varit ordets vanliga betydelse i isländskan, finnas dock exempel på, att det äfven kunnat användas om förfäder; att det skulle hafva begagnats i betydelsen *fader*, har dock icke uppvisats. Uttryck såsom *ása niðr* och *vana niðr* visa intet. Niðr och Freyr ansågos ju icke såsom vanernas stamfäder, och *vana niðr* betyder väl ock vanafolkets ättling eller medlem. Ej håller torde Oden hafva betraktats rent ut såsom stamfader för asarna, och jag inser ej hvarför icke han kunnat kallas t. ex. asasonen. Både i det isländska och fornsvenska lagspråket har ordet betydelse af aflägsen frände i nedstigande led, och denna betydelse passar här också onekligen bättre än den af Noreen föreslagna. Ordet *niðr* talar således snarare emot än för Noreens mening. Uttrycket visar väl ej, att Noreens mening är oriktig och den gamla åsikten riktig, men ännu mindre kan det användas såsom stöd för en motsatt åsikt.

Hvad Dómarr beträffar, har det visserligen ej blifvit uppvisadt såsom personnamn i isländskan, men däremot förekommer det, såsom Noreen medgifver, i fornsvenskan, och då det bäres af en enligt uppgift svensk konung, är ju denna omständighet ej utan betydelse. Dómarr *kan* således mycket väl hafva varit namn på konungen, hvarmed jag naturligen ej vill hafva sagdt, att ej "Dómarr" ursprungligen blott varit ett appellativum, som af Tiodolf eller den tradition, som han begagnade, blifvit personifieradt. Dylika personifierade appellativer finnas ju i mängd t. ex. *Ellí, Forseti, Hildir* m. fl.,

och Dómarr var väl blott en personifikation af den dömande myndigheten.

"Yngve — säger Noreen — anse Egilsson och efter honom Wisén vara ett appellativum, som de återge med "rex". Denna öfversättning — om den ens kan erkännas vara en sådan — stöder sig väl på Snorres fullkomligt obevisade påstående, att 'Yngva nafn var haft fyrir tignarnafn' inom Ynglingaätten, och att 'Yngvi var kalladr hverr þeirra ættmanna', yttranden som, om de öfverhufvud bevisa något alls, i alla händelser icke kunna bevisa, att yngve betyder "rex".

Då det gäller tolkning af skaldeuttryck är Snorre otvifvelaktigen vår mästare. Han lefde själf under skaldepoesiens dagar, disponerade öfver ett långt rikare material än det, som nu står oss till buds, och hade gjort studiet af skaldepoesien nästan till sin lifsuppgift. Ett yttrande af honom är sålunda ej ett föraktligt stöd för en mening. Men det finnes äfven andra. Genom ett förbiseende har Noreen ej observerat, att Egilsson i sitt Lexicon anför en mängd exempel, i hvilka Yngve förekommer såsom synonym för konung. Jag vill här blott anförä en dikt, i hvilken Sighvat skald tilltalar Olof den helige på följande sätt:

Atgöngu vantú, Yngvi,  
ætt siklinga mikla,  
blíðr hilmir, tóktu breiða  
borg Kantara um morgin.

[Ett stort anfall, Yngve, gjorde du på siklingars ätt, du tog, blide furste, Kantaraborg på morgonen].

"Yngve" motsvarar här ju alldeles "hilmir", och då Sighvat i början af 1000-talet kunde begagna "yngve" i denna betydelse, var det naturligen intet, som hindrade Tiodolf från att i slutet af 900-talet på samma sätt använda ordet. Det synes således säkert, att Dómarr *kunnat* vara nomen proprium och Yngve appellativum. Noreen anmärker visserligen att den allmänna principen i Ynglingatal är att först nämna

”personen vid namn och sedan känneteckna honom medels åtskilliga karaktäriserande epitet”, men denna princip synes icke hafva varit vidare fast. Så börjar strofen om Egill Tunnadólgi

Ok lofsæll  
or landi fló  
Týs áttungr  
Tunna ríki.  
En flæming  
farra trjónu  
jötuns eykr  
á Agli rauð.

Här nämnes således epitetet först (*Týs áttungr*) och först sedermera namnet (*á Agli*). Men äfven om den af Noreen uppställda principen kunde påvisas vara iakttagen i de af Snorre meddelade stroferna af Ynglingatal, så veta vi dock icke, huru Ynglingatals författare ställt sig till den. Dómarr har — såsom Finnur Jónsson visat — behandlats i tre strofer, och denna, som börjar med *ok*, har tydligen icke börjat denna afdelning. Namnet Dómarr kan således mycket väl hafva förekommit i dessa nu ej kända strofer.

Något skäl att frångå den vanliga åsikten föreligger således icke, men väl ett, som talar starkt emot ett dylikt tillvägagående. Det förutsätter nämligen att dikten aldrig varit fullständigt känd af *någon* författare, som begagnat sig af den, utan att stroferna redan på Ares <sup>1)</sup> tid varit kastade om hvarandra, hvilket i ett genealogiskt poem är mycket litet sannolikt och i hvarje fall icke kan antagas utan tungt vägande skäl. Men äfven om vi antaga detta, så kvarstår alltid en svårighet, som på denna ståndpunkt ej kan förklaras. Are har nämligen i sin serie *både* Yngve och Dó-

<sup>1)</sup> I Íslendingabók har Are den på Ynglingatal bygda serien Yngvi (Tyrkia conungr, Niörpr Suia conungr, Freyr,) Fiqlner, Suegþer, Vanlandi, Visburr, Dómaldr, Dómarr etc., och samma serie återvänder i Historia Norwegie.

marr. *Om han nu fått den senare ur den strof, som handlat om Yngve, hvarifrån fick han då Yngve?*

På denna fråga har man, så vida man biträder Noreens mening, intet svar att gifva.

Jag kan således ej finna någon anledning att frångå den vanliga åsikten och tror därför, att Dómarr värligen förekommit redan i Tiodolfs dikt och i den honom till buds stående traditionen. De förlorade inledningsstroforna tror jag återfinnas på riktigt ställe i Snorres prosa d. v. s. i det kapitel, som handlar om Ingunarfreyr eller Yngve Freyr. Vi veta redan på förhand, hvad de på prosa omskrifna stroforna handlat om, ty ex analogia kunna vi sluta oss till att de handlat om Ingunarfreyrs död och begrafning <sup>1)</sup>. Som man lätt märker äro nämligen här tvänne källor sammanarbetade, af hvilka den ene handlat om guden Freyr, den andre om stamheroen Ingunarfreyr <sup>2)</sup>:

Freyr tók þá við ríki [eptir Njörð]; var hann kallaðr dróttinn yfir Svíum ok tók skattgjafar af þeim. Hann var vinsæll ok ársæll, sem faðir hans. Freyr reisti at Upsölum hof mikít ok setti þar hofuðstað sinn, lagði þar til allar skyldir sínar, lönð ok lausan eyri. Þá hófsk Upsala-auðr ok hefir haldizk æ síðan. Á hans dögum hófsk Fróða-fríðr; þá var ok ár um öll lönð; kendu Svíar þat Frey; var hann því meirr dýrkaðr, en önnur goðin, sem á hans dögum varð landz-fólkit auðgara, en fyrr, af fríðinum ok ári. [Gerðr Gymsi-dóttir hét kona hans;] sonr [þeira] hét Fjölfnir. Freyr hét Yngvi öðru nafni. Yngva nafn var lengi síðan haft í hans ætt fyrir tignar-nafn, ok Ynglingar váru síðan kallaðir hans ættmenn. Freyr tók sótt, en er at honum leið sóttin, leitudu menn sér ráðs ok létu fá menn til hans koma, en þjoggu haug mikinn ok létu dýrr á ok iii. glugga. En er Freyr var dauðr, báru þeir hann leyniliga í hauginn ok sögðu Svíum, at hann lifði, ok varðveittu hann þar iii. vetr, en skatt öllum heltu þeir í hauginn, í einn glugg gullinu, en í annan silfrinu, í inn iii. eirpenningum. Þá helzk ár ok fríðr. Freyja helt þá upp blótum, [þvát hon ein lifði þá eptir goðanna.] ok

<sup>1)</sup> Prologen upplyser ju: "Í því kvæði eru nefndir 30 langfæða hans ok sagt frá dauða hvers þeirra ok legstað".

<sup>2)</sup> Dessa voro naturligen ursprungligen alldeles identiska, men en specialisering bör tydligen hafva inträdt, då Ingunarfreyr gjordes till de uppsvenske konungarnes stamfäder. Äfven fränsedt detta, hade Snorre här två källor: å ena sidan de isländska mytologiska dikternas uppgifter om den isländske guden Freyr, å den andra Tiodolfs strofer om den fornsvenske stamheroen Ingunarfreyr.

varð hon þá in frægsta, svá at með hennar nafni skyldi kalla allar konur tignar, svá sem nú heita, frúvur; svá hét ok hver freyja yfir sinni eigu, en sú húsfreyja, er bú á. [Freyja var heldr marglynd. Óðr hét bóndi hennar; dótr hennar hétu Hnoss ok Gersimi; þær váru fagrar mjök; af þeirra nafni eru svá kallaðir inir dýrstu gripir.] Þá er allir Svíar vissu, at Freyr var dauðr, en helzk ár ok fridr, þá trúðu þeir, at svá myndi vera, meðan Freyr væri á Svíþjóð, ok vildu eigi brenna hann, ok kölludu hann veraldar-goð, blótuðu mest til árs ok friðar alla ævi síðan.

Guden Freyr var son till Niðrðr och förmäld med Gerðr — dessa uppgifter hämtade Snorre från sina mytologiska anteckningar. Men *guden* Freyr hade enligt denna källa ett helt annat slut än det, som här kommer honom till del: han stupade på världsskymningens dag i strid mot Surtr. Redan häraf är det tydligt, att Snorre eller den han afskrifvit här sammanarbetat tvänne olika källor, af hvilka den förnämsta rört den ingvioniske heroen Ingunarfreyr. Dennes saga fanns ock bevarad i den danska traditionen om Frotho, under hvars regering Jesus Christus — enligt Saxo — föddes till världen, "cum jam terræ, sospitis bellorum incendiis, serenissimo tranquillitatis otio fruerentur" d. v. s. Frodefriden började. Äfven enligt den isländska traditionen sammanföll denna Frodefrid med Kristi födelse. "Ek sagde edr fyr — yttrar Olof Tryggvason i Flatb. I, 404 — at Frey var kendr fridr sa hinn mykle er j Suipiod uar vm hans daga, en Danir kendu þann frid Froda konungi er red firir Danmørk ok kölludu þeir þat Froda frid, en myklu sannara at segia þa red firir þeim fride allzualldande gud . . . . ok a þeim sama tima sende sealfr hinn sanne gud sinn sætazsta son til healpar ok heilsu ollu mannkyne". Redan häraf är det troligt, att denne Frode <sup>1)</sup> och Ingunarfreyr äro samma person. Denna förmodan öfvergår till visshet <sup>2)</sup>, då vi läsa Saxos

<sup>1)</sup> I sammanhang härmed bör observeras, att Visburr — "den vise sonen" — ju blott, såsom Noreen visat, är en hypostas af Freyr. Fróði (den vise) och Visburr beteckna ju samma begrepp.

<sup>2)</sup> Denna identitet har naturligen varit insedd af de flesta, som sysslat med Saxos sagohistoria.

framställning af händelserna strax efter Frothos död: "Hujus (sc. Frothonis), egestis visceribus, salitum corpus triennio proceres asservandum curabant, provinciarum defectionem vulgato regis exitu formidantes, mortemque eius ob hoc maxime clam exteris esse cupientes, ut vitæ simulatione propagati jampridem imperii terminos tuerentur, pristinaque ducis autoritate subnixi consuetam a subjectis pensionem elicerent. Deportabatur itaque ab eis exanimum corpus, ut jam non funebri lecto, sed regali vehiculo gestari videretur, tamquam invalido seni nec satis virium compoti id muneris a milite deberetur. Tantum magnificentiæ etiam extincto ab amicis tributum est. At ubi putidos artus extrema corripuit sanies, nec tabes reprimi poterat, secus Weram, Sialandiæ pontem, regio funere tumulavere corpus, affirmantes, Frothonem eo loci mortis ac busti copiam exoptasse, ubi regni ejus præstantissima haberetur provincia".

I det citerade capitlet hos Snorre hafva vi således en prosaisk omskrifning af de strofer, som handlat om ättens stamfader Ingunarfreyr — "äringens herre hos ingvinerna".

Lund.

**Henrik Schück.**

---

# Fornnordisk språkforskning.

## I. Till förlusten av midljudande *w* i isländskan.

I Altisl. gramm.<sup>2</sup> § 244 anm. 1 lemnar Noreen förlusten av *w* i isl. *skuggi*, jämfört med got. *skuggwa*, oförklarad och anmärker blott, att den icke stämmer med den vanliga regeln för behandlingen av *w*. Enligt min uppfattning har *w* ljudlagsenligt förlorats i *skuggi*, och förhållandet har varit detsamma i andra likartade ord. Man torde nämligen i en icke oväsentlig punkt behöva förändra regeln för behandlingen av midljudande *w*.

Som bekant är det Heinzels förtjänst att i Anzeiger f. deutsches alterthum XII, 49 hava framställt regeln, "dass im nordischen nur nach kürze, nach vocal oder nach gutturalis altes *v* erhalten bleibt". Hvad behandlingen av *w* efter guttural beträffar, torde den emellertid tarva en rätt betydlig förändring.

Följande regel<sup>1)</sup> har nämligen enligt min uppfattning tillämpats: "i ord med lång rotstavelse förloras *w* efter guttural, när rotvokalen är *u*, men kvarstår annars efter guttural". Måhända bör den hava följande lydelse: "i ord med lång rotstavelse förloras *w* efter guttural, när rotvokalen är *u* eller *o*, men kvarstår annars efter guttural".

Enligt denna regel finner man *skuggi*: got. *skuggwa*, men däremot isl. *skyggva* med *y* såsom rotvokal; part. *hnugginn* men inf. *hnøggva*; part. *tugginn* men inf. *tyggva*; part. *gugginn* men inf. *gyggva*; part. *brugginn*, jmf. ags. *bréowan*; part. *slunginn* men inf. *slyngva*; part. *sunginn* men inf. *syngva*; part. *þrugginn* men inf. *þryngva*. Även i isl. pl.

---

[<sup>1</sup>) Denna regel har av mig i korthet framställts redan i Arkiv N. F. VIII, 92 noten 1, och till min där uttalade åsikt har numera Noreen anslutit sig i den just nu utkomna "Abriss der altnord. gramm." § 27, 1.]

*gluggar* (till *gluggr*, jmf. *glōa*) och i fsv. *gnugga* (jmf. *gno*), sv. *sugga* (jmf. *sō*) har *gg* uppstått av äldre *ggw*.

*W* har förlorats även i part. *sokkinn* (men inf. *søkkva*), *stokkinn* (men inf. *støkkva*), *hrokkinn* (men inf. *hrøkkva*). *Sokkinn* har utvecklats av äldre *\*sunkwen-* med *u* i penultima. Det är mycket möjligt, att förlusten av *w* i här avhandlade ställning är så gammal, att det förlorades i *\*sunkwen-* etc., medan de ännu hade *u* i rotstavelsen, så att utvecklingen varit *\*sunkwen- > \*sunken- > sokkin-*. Om åter *w* förlorades i *sokkinn* först efter det att ordet fått *o* i rotstavelsen, så har utvecklingen varit *\*sunkwen- > \*sokkwen- > sokkin-*. I så fall har *w* ljudlagsenligt förlorats efter guttural, även då rotvokalen var *o*, och ej blott när den var *u*.

Däremot kvarstår *w* efter andra rotvokaler, såsom t. ex. part. *hoggvinn* liksom inf. *hoggva*, *dogg* : gen. *doggvar*; *byggva*, *hryggva*, *stygga*, *trygga*, *bygg* : dat. *byggvi*, *tryggr* : ack. *tryggvan*, *hnøggr* : ack. *hnøggvan*, *gløggr* : ack. *gløggvan*.

Förlusten av *w* i isl. *ykkarr*, jämfört med got. *iggar*, är lätt förklarlig. I de synkoperade kasus *ykkrir* etc. även som i *ykkur* förlorades *w* ljudlagsenligt, och avlägsnades sedan på analogisk väg även i *ykkarr*. Men då *\*ykkwarr* ofta på grund av sin betydelse hade levissimus, förlorades *w* ljudlagsenligt i *\*ykk(w)arr* självt i dylik ställning; jmf. beträffande isl. *yþ(w)arr* Kock i Arkiv N. F. V, 145. För övrigt hade *w* kunnat avlägsnas i *ykkarr* även genom inflytande från *okkarr*.

Den ljudfysiologiska orsaken till att *w* förlorades i *\*skuggwe > skuggi*, men kvarstår i *skyggva*, är lätt insedd. *W*-ljudet i *\*skuggwe* var blott ett *u*-ljud i konsonantisk funktion, och rotstavelsens *u* absorberade det därför, ett inflytande, som *y* i *skyggva* naturligtvis icke kunde utöva. Härvid är även att ihågkomma, att *gg* i det nord. fornspråket hade ett labialt element, jmf. Kock i Arkiv N. F. VII, 317 noten 1;

Fsv. ljudl. II, 469 ff., Tidskr. f. fil. N. R. VIII, 284. Detsamma var kanske ock fallet med *g*-ljudet i *sunginn* och med *k*-ljudet i *\*sunkwen-* etc. Om förlusten av *w* inträtt i *sokkinn* etc., efter det att rotstavelsen fått *o*-ljud, så har det *u* nära stående ljudet *o* utövat samma inflytande på *w*, som *u* hade.

Den här framställda regeln har varit samnordisk, och de fsv. formerna äro alltså att förklara såsom de motsvarande isl.

Emellertid har i fsv. literaturspråket, i motsats till förhållandet i isl., *w* förlorats även i

*hugga* — part. *huggin* (i runor däremot *hukua*). Fgutn. *hagga* men part. *haggvin*. Isl. *hoggva* — *hoggvinn*.

dat. sg. *skrukke* (VGL. II A. 4) av *\*skrukkwi* (till nom. ack. *skrok*; 2 ggr i Söderwalls ordbok). Isl. *skrök*: dat. *skrökvi*. Jmf. Kock i Arkiv N. F. VI, 317.

*stiunka*. Fgutn. *stingua* (i hskr. A s. 58, 5 i Schlyters uppl.) och *stinka* (i hskr. B ib.). Isl. *stökkva*.

*siunka*. Fgutn. pres. sg. *sinker* Add. s. 111, 27. Isl. *sökkva*.

*ringsliunga*, *slionga*. Isl. *slyngva*.

*siunga*. Fgutn. pres. konj. *singis* s. 59, 7. Isl. *syngva*.

De anförda fsv. formerna hava i motsats till de isl. och fgutn. *u* till rotvokal. Då nu fsv. i motsats till isl., och delvis även till fgutn., har förlorat *w* i dessa former, så antar jag, att denna förlust av *w* är ljudlagsenlig, så att den ovan uppställda regeln tillämpats i fsv. ännu efter den tid, då t. ex. *siungwa* uppstått (så att detta ljudlagsenligt blev *siunga*), och väl även efter den tid, då i rspr. *hoggwa* blivit *\*huggwa* (jmf. Kock: Fsv. ljudl. II, 464 ff.), hvarvid detta ljudlagsenligt blev *hugga*.

En sådan form som *thiuccastan* (Cod. bildst. 318, jmf. Rydqvist II, 380) har tidigare haft *w* efter *kk*, men dess *iu* har säkerligen inkommit i formen på analogisk väg (jmf. Söderberg i Lunds univ:s årsskrift XXV, s. 80 noten 1). Även

t. ex. *stiugga* (til *styugga pino* Birg. I, 388, 12) har haft *w* efter *gg*, men troligen har *iu* genom analogi-påvärkan införts till formen. I äldre *\*thiukkwastan*, *\*stiuggwa* har emellertid *w* ljudlagsenligt förlorats.

Redan i den äldsta fsv. har emellertid midljudande *w* förlorats även i nästan alla andra ord efter lång på guttural slutande rotstavelse, t. ex. *glæggare* av *glægger* "skarpsynt" (i ordspråket *thæt ær gamalt ordh, glækt ær gesta øgha, oc æ thes glæggare gestin ær werre* ST. 295, 30; jmf. Med.-ordspråk I s. 180 nr 403), *hin søta syons sangin* (Bon. 52), *a trygga tro* (SML.), *doggin* (med *ø*; "daggen" Med.-Bib. I, 1 g.) *thrangaster* (Med.-Bib. I), *raskare* (komp. av *rasker*), *myrkan* (ack. sg. mask. av *myrker*), *qwicka* (ack. sg. fem. av *qwicker*)<sup>1)</sup>. Dock möter i fsv. *nakquidher* (i Söderwalls ordbok 1 g. *nakquidhan*, 1 g. *nakquædhir*) jämte *nakuidher*, i hvilket senare *k*-ljudet kan vara kort (väl genom påvärkan från *nakudher*); jmf. isl. *nøkvípr* jämte *nøkkvípr*. — Man kan fråga sig, huruvida *w* i fsv. efter lång, på guttural slutande rotstavelse ljudlagsenligt förlorats, även när rotstavelsen hade annan vokal än *u* (eller *o*). I så fall har förlusten av *w* i denna ställning troligen inträffat efter den förut avhandlade ljudlagsenliga förlusten av *w* i *siunk(w)a*, *hugg(w)a* etc., och *nakquidher* har bevarat *w* genom inflytande från *nakuidher* med kort *k*-ljud. Då fsv. har kvar *w* efter kort rotstavelse icke blott i sådana ord som *vapwe*, *stapwa*, *Salwe*, *Alwir*, utan *w* (delvis på analogisk väg återinfört) anträffas även i *garfwæ* (d. v. s. *garwa*, ack. sg. fem., Hels. L. M. 7 pr.) till adj. *gør*, *arf* "pil" gen. pl. *arwa*, *harf* f., *harwa kiælke*, *harwer* m., *harwa* (verb), ack. *spirff*, nom. pl. *spirfua*, även som i nysv. *sparv* pl. *sparvar*, så är det nämligen möjligt, att *w* ljudlagsenligt i relativt sen (men dock förliterär) tid förlorats i *sangin*, *trygga* etc. Men detta är icke säkert.

<sup>1)</sup> Fgutn. har *.j. þrangi* 36, 3.

Ty som bekant förlorades *w* i *sanger*, *trygger* etc. på samnordisk ståndpunkt ljudlagsenligt i slutljud, framför konsonant och framför *u*, och det kan sedan på analogisk väg hava avlägsnats i andra former av orden liksom t. ex. i fsv. dat. sg. *kyti* (till *kiot* "kött"), *miöli* (till *miöl*).

Alltså:

På samnordisk ståndpunkt har följande regel tillämpats: "i ord med lång rotstavelse förloras *w* efter guttural, när rotvokalen är *u* (eller *o*), men kvarstår annars efter guttural".

Denna regel har tillämpats även i den älsta (förliterära) fsv. i sådana ord (t. ex. *siunka*, *hugga*), som enligt speciellt fsv. ljudlagar erhållit rotvokalen *u* (eller *o*) i nyss nämnda ställning.

Ovisst är, om *w* i älsta (förliterära) fsv. ljudlagsenligt förlorats efter långa på guttural slutande rotstavelser oberoende av rotvokalens kvalitet. I ord med kort rotstavelse har i fsv. *w* i alla händelser ljudlagsenligt blivit kvar.

## II. Växling *e* : *æ* i den fornnorska avledningsändelsen *-legr*.

Det torde ej ha iakttagits, att någon regelbunden eller tillnärmelsevis regelbunden växling finnes i denna avledningsändelses vokalisation. Detta är emellertid fallet i "En tale mod biskoperne", där följande regel tillämpas: i öppen stavelse står *e*; i sluten stavelse står dels *æ*, dels *e*.

*E* i öppen stavelse: *hegomlegom* 3, 17, *daudlegar* 3, 28, *falslegom* 4, 4, *lygilegom* 4, 4, *lygilega* 25, 22, *bradlega* 6, 5, *ranglega* 6, 6 etc. (tre ggr), *diærflega* 6, 22, *idulega* 7, 16; 21, 16, *nalega* 8, 2 etc. (3 ggr), *villusamlegom* 8, 26, *oruglega* 9, 4, *ranglego* 9, 10, *tynisamlega* 9, 23, *openbærlega* 9, 29; 16, 14; 24, 3, *skiluislega* 19, 26, *skiluislegan* 26, 18, *skiluislegazst* 10, 16, *vrøkelega* 10, 23, *veralleger* 11, 2, *gagnstadleger* 11, 2, *iærdlegom* 13, 6 etc. (3 ggr), *iærdlegan* 14, 7, *kononglegar* 16, 16, *høfueleger* 17, 23, *høue-*

*legan* 20, 6, *retlega* 23, 18; 26, 18, *loghlegum* 25, 2, *loglegar* 26, 11; 28, 9, *sanlegom* 25, 18, *flærdsamlega* 26, 3, *margfallegom* 28, 6. Tillsammans 43 ggr. Undantag gör i egentlig mening blott *maklæger* 3, 21. När det 8, 23 skrives *briglasamlægar* och 23, 23 *flærdsamlægom*, beror det på sammanblandning av avledningsändelsen *-samlægr* med adjektivet *samlægr* "tilstødende, liggende ved siden af".

Æ i sluten stavelse: *iærdlægr* 14, 4, *gudlægre* 21, 32, *liklæght* 22, 20, *ofliklæght* 27, 27, *retlæght* 23, 24, *log(h)lægre* 23, 30; 24, 11, *suiklæghre* 25, 8 — *hadulægh* 8, 22, *høfwe-lægr* 20, 5, *sømelægr* 20, 5, *haskasamlæght* 22, 22, *skadasamlægre* 23, 23, *kononglægre* 24, 10.

E i sluten stavelse: *flærdsamlegh* 7, 22; 25, 21, *flærdsamlegre* 25, 8 etc. (3 ggr), *gagnstadlegr* 9, 21, *kononglegre* 10, 1, *nytsamleght* 10, 11, *vndarleght* 16, 11, *hegomlegh* 23, 7, *skiluisilegh* 25, 17, *skiluislegre* 27, 4 — *ranglegra* 8, 24, *gudlegre* 16, 18, *iardlegra* 24, 19.

Då man således böjer *iærdlægr* : *iærdlegan*, så är växlingen *æ* : *e* i resp. sluten och öppen, relativt oakcentuerad stavelse att i viss mån sammanställa med en av Sievers i "Tübinger bruchstücke der älteren Frostuthingslög" s. 9 gjord iakttagelse. I vissa fno. skrifter möter man nämligen efter *v* i alltid sluten fortisstavelse *æ*, men *e* efter *v*, när fortisstavelsen stundom är öppen (*væstr* : *vegr*, *vegar*). Utvecklingen åter av *e* till *æ* framför frikativan *gh* i relativt oakcentuerad stavelse kan delvis jämföras med den av mig i Arkiv N. F. VII, 142 ff. påvisade östnord. utvecklingen av *æ* till *a* framför *gh* i semifortisstavelse (*hinwægh* > *hinwagh* etc. men *vægher*). Det är emellertid självklart, att det föregående *e* lättare påverkades av den följande frikativan *gh*, då denna tillhörde samma, än då den tillhörde nästa stavelse; därav förklaras *iærdlægr* men *iærdlegan*.

Då man, såsom de anförda exemplen visa, finner i sluten stavelse dels *æ*, dels *e*, så beror detta kanske därpå, att ut-

vecklingen av *e* till *æ* i ifrågavarande ställning just höll på att genomföras, eller därpå att skrivaren delvis, men blott delvis, följt sitt förlags ortografi. Dock bör det nämnas, att *æ* möter oftast i stavelse näst efter fortisstavelsen (i denna ställning 8 ggr *æ*, om *ofiklæght* 27, 27 räknas hit; 3 ggr *e*), *e* oftast i stavelse, som skiljes från fortisstavelsen av mellanliggande stavelse (i denna ställning 12 ggr *e*, 6 ggr *æ*). Emellertid finner jag det ovisst, huruvida en olikhet i stavelsernas akcentuering spelat någon roll vid bruket av *æ* : *e* i slutna stavelser.

Då ändelsen *-leg* : *-læg* uppstått av äldre *-lik*, så är det naturligtvis för utvecklingen *i* > *e* (*æ*) en nödvändig förutsättning, att stavelsen var relativt oakcentuerad; den har haft infortis. Emellertid finnes i "En tale" ett ord, som alltid bibehållit det äldre *i*, nämligen *elligar* 9, 23; 19, 2; 20, 6, *Elligar* 7, 26. I Svensk akcent II, 317 f. har jag framhållit, att i äldre nysvenskan ord, avledda med *-lig*, kunde hava fortis på denna ändelse, t. ex. *kötsligt*. Säkerligen har *i*-ljudet bevarats i *elligar* (= got. *aljaleikōs*), emedan ordet hade eller kunde hava fortis på penultima vid den tid, då ultimas *i*-ljud i avledningsändelsen *-lig* (*-lik*) för övrigt utvecklades till *e*.

Alltså har i denna ändelse *i* kvarstått, när den hade fortis; övergått till *e*, när den hade infortis. Detta *e* har sedan kvarstått i öppen, men åtminstone delvis övergått till *æ* i slutna stavelser.

I sammanhang med den här avhandlade utvecklingen *e* > *æ* i den fnorska avledningsändelsen *-legr*, *-lægr* tillägger jag en iakttagelse om ett sporadiskt bruk av *æ* i st. f. *e* såsom ändelsevokal i en fsv. handskrift. Den i Östnord. och lat. medeltidsordspråk I, Texter s. 137 ff. utgivna ordspråkshskr., som är från förra hälften av 1400-talet, tillämpar i regeln den fsv. vokalbalanslagen för *i* : *e* i öppen stavelse (*hani* : *barne* etc.), under det att blott en tendens finnes att

i sluten stavelse tillämpa den ofullständiga vokalbalanslagen för *i : e*, så att man finner så väl *e* som *i* i ultima av ord sådana som *krøkis*, *lykkes* etc. (Medeltidsordspråk I, Inl. s. 44 f.). Emellertid möter för *e* i öppen (eller sluten) stavelse stundom i stället *æ*: *innæ* 200, *finnæ* 219, *skiptæ* 303, 812, *wærræ* 525, *inthæ* 118, *farandæ* 126; *nærær* 366, *kærær* <sup>1)</sup> 362, *æplæt* 926; *ærkæbiscoph* 47. Formen *bætræ* 264, 743, 928 kan representera så väl normalt *bætre* (mask. eller fem.) som normalt *bætra* (neutrum). I samtliga dessa ord föregås *æ* av en dental konsonant (utom i det utländska *ærkæbiscoph*). Det är säkerligen denna omständighet, som dialektiskt framkallat ett förändrat och öppnare uttal av ändelsevokalen *e*. Då detta förändrade uttal i hskr. betecknas med *æ*, behöver dock därav naturligtvis icke med nödvändighet följa, att ändelsevokalen i *innæ* etc. hade alldeles samma ljud som rotvokalen i *kænna* eller i *kæra*.

I de flästa exemplen står *æ* i öppen stavelse. De få exemplen med ändelsevokalen *æ* i sluten stavelse hava *æ* även i föregående stavelse, och denna omständighet har bidragit till att framkalla *æ* i ändelsen. Även det utländska *ærkæbiscoph* har *æ* i näst föregående stavelse.

Med det anförda är vokalisationen i ett Tübinger-fragment av äldre Frostatingslagen att sammanställa. I detta fragment växla vanligen *i : e* i infortisstavelser enligt vokalharmoni-lagen, men i strid med denna användes stundom *e* i st. f. *i*, då en dental eller interdental föregår, t. ex. *bæðe*, *hænde* (Sievers: Tübinger bruchstücke der ält. Frostuthingslög s. 12). Även i fornnorskan kan således efter en dental följa en öppnare ändelsevokal, än vokalisationen annars fordrar. Vidare bör påminnas om, att i den fsv. ordspråks-hskr. *ē* stundom övergått till *æ* i fortisstavelse framför dental

<sup>1)</sup> Då *kæra* undantagsvis kan böjas som *kalla*, så skulle *æ* i ultima av *kærær* även kunna representera normalt *a*.

(Medeltidsordspråk I, Inl. s. 43, Kock i Tidskr. f. fil. N. R. VIII, 298).

Även i andra fsv. skrifter kan man spåra en dialektisk utveckling av ändelsens *e* till *æ*, hvarvid *æ* dock, som nämnt, ej behöver representera alldeles samma ljud, som tecknet *æ* gör i rotstavelser. Emellertid torde denna utveckling icke alltid vara begränsad till ställningen efter dental (och interdental). Så har äldre Västg.-lagen ganska många exempel på utveckling *e* > *æ* i ändelser. Hit höra sådana dat. sg. som *skoghæ*, *klostre'*, *epe'* etc., sådana 3 sg. pres. konj. som *bætæ*, *þoræ* etc. Jag kan nämligen icke akceptera de av Noreen i Arkiv N. F. IV, 180 framställda förslagen till dylika formers förklaring.

### III. Till frågan om vokalförlusten och omljudet i första sammansättningsleden av komposita.

Bugge har i sin skrift "Bidrag til den ældste skaldedigtnings historie" s. 8 ff., stödjande sig på delvis förut okända runurkunder och nordiska namn i frankiska och iriska annaler, anfört exempel på, att stamvokalerna i första kompositionsleden förlorades tidigare än motsvarande ändelsevokaler i enkla ord, t. ex. förr i *\*asumund* > *asmund* än i ack. sg. *\*wallu* > *voll*.

Det av Bugge meddelade materialet för spörsmålets avgörande är icke stort, och särskilt, när fråga är om *i*-vokalen (*salhaukum* av *\*sali-*, men pres. sg. *sitia*), är det avgjort otillräckligt. Härtill kommer, att de av honom framhållna och jämförda formerna äro från skilda trakter, och man kan ingalunda vara viss på, att de i fråga varande vokalerna förlorades samtidigt över hela Norden. Det är t. o. m. möjligt, att smärre olikheter kunnat finnas i skilda trakter beträffande ordningsföljden i vokalförlusten. Men detta medgivet, göra dock de hos Bugge sammanställda formerna det — åtminstone för närvarande — troligt, att oftast och under vissa förhållanden *u* förlorades tidigare i en första kompositionsled (t. ex. *\*asumund*) än i motsvarande enkla ord (t. ex. ack. *\*asu*). Men om så varit, talar naturligtvis sannolikheten för, att förhållandet varit ett liknande med *i* — ehuru som nämnt de anförda exemplen här äro otillräckliga —, så att t. ex. *i* förlorades förr i *\*kwänifang* > *kwänfang* än i ack. sg. *\*kwäni* > *kwæn*. Till följe härav bör emellertid en förändring göras i den av mig (särskilt i Beitr. XV, 265) framställda ordningsföljden för förlusten av kompositas vo-

kaler *i* och *u* i jämförelse med förlusten av ändelsevokalerna *i* och *u* i enkla ord.

Den av mig uppställda tvåperiodsteorien för *i*-omljudet och den av mig hyllade tvåperiodsteorien för *u*-omljudet beröras däremot icke av det anförda. Dessa grunda sig på omljuds- och akcentförhållandena i de enkla orden. I dessa ligga, såsom numera nästan allmänt torde erkännas, förhållandena klart, och man måste vid bedömmandet av omljudsförhållandena i komposita utgå från dem i de enkla orden.

Det är nämligen en självklar sak, att i komposita flera förhållanden spelat en roll, som komplicera bedömmandet av deras akcentuering och omljud. Jag nämner särskilt två faktorer. De ljudlagsenliga formerna i komposita ha ytterst lätt kunnat förändras genom inflytande från motsvarande enkla ord. Komposita hava i de nordiska fornspråken haft fortis dels på förra, dels på senare kompositionsleden, och troligen har stamvokalen i första kompositionsleden förlorats vid olika tid i ord med dessa olika akcentueringssätt.

Under dessa förhållanden kunna möjligen nya fynd av urnord. runinskrifter framdeles modifiera den nu sannolikaste uppfattningen av den relativa kronologien för vokalförlusten i komposita; däremot torde några dylika fynd icke kunna rubba tvåperiodsteorien för omljudsläran.

Det bör måhända nämnas, att spørsmålet om den relativa kronologien för vokalförlusten i komposita icke utgjort någon tvistepunkt mellan Wadstein och mig. — Det är mig ett nöje meddela, att Dr. B. Kahle korresponderat med mig rörande de i denna uppsats behandlande frågorna, och att han och jag hava om dem samma uppfattning åtminstone i huvudsak.

Jag anför de väsentligaste bland de hos Bugge anförda formerna. Förlust av *u*. Sölvesborgs-stenen (från 750—775) har asmut (av \**ansu*-), Gimsø-inskriften från Lofoten (800—850) *asraþ*, den seländska Frerslevs-inskriften (825—850?) *aslaikin*. Hos Einhard möter vid år 811 det danska namnet *Osfred*. *ansu*-, *asu* (jmf. *asugisalas* på Kragehul-inskr. från omkr. 500) hade lång rotstavelse. Däremot kvarstår *u* i de långstaviga osammansatta runnamnen *reidu*, *soulu* i Leidener-dokumentet från 825—850 (Bugge s. 19, under det att samma källa förlorat ändelsens *u* i *aus* 'ös', *laucr* 'logr' s. 22). Rökstenen i Östergötland (från 900) har ack. sg. *strantu*, d. v. s. *strandu*. Härvid är dock att märka, att ännu isl. literaturspråket har ack. *Ingibiorgu* etc. Det är därför ej visst, att *-u* i Rökstenens *strantu* ljudlagsenligt förlorats i isl. ack. *strand* (däremot *os*, *rat* (för *raid*), *sol* redan i Abeced. norm., hvars källa enligt Bugge varit från omkr. 875; s. 22, 23); *u* i *strantu* kunde kanske även motsvara *-u* i *Ingibiorgu*. Hit hör väl ock *stikur* (Kälvesten-inskr. omkr. 900; jmf. mansnamnet *Stigr*); så tidigare även Bugge, men i Skald. s. 21 förmodar han, att *stikur* har kort rotstavelse.

I irländska annaler vid åren 873, 878, 880 anträffas *Barith*, som enligt Bugge s. 20 uppstått av *\*Badufrepur*, alltså av ett ord med första rotstavelsen kort. Däremot ha nom. *sunur*, ack. *sunu* ändelsens *u* kvar i svenska runinskrifter, som anses vara yngre än formen *Barith*, såsom *sunu* (Rök och Kälvesten-inskr. från omkr. 900), *sunur* (Gursten-inskr. i Småland från omkr. 875—900).

Förlust av *i*. Den danska Snoldelev-stenen (800—825) har *asalhaukum*, d. v. s. *á salhaugum* av äldre *\*sali-*. Ulsterannalerna vid år 887 *Sichfrith*, vid år 875 *Sitriucc*, av *\*Sigi-*. Däremot finnes hos Einhard år 812 *sigifridus*, hvare Bugge (s. 13) är böjd att se invärkan från en frankisk språkform. Jag återkommer nedan till detta namn. Däremot har Rökstenen *sitiu*. Denna form är dock ej vittnesgill. Ty då *i* här efterföljes av *u*, så är den möjligheten icke utesluten, att *i* betecknar blott vokalklangen hos det särskilt starkt palatala *u*, eller att t. o. m. *i* abnormt länge kvarstått framför palatalt *u* (jmf. Kock i Arkiv N. F. IV, 262). Dessutom har Rökstenen *nipu* (ej *\*nipia*); jmf. emellertid om förhållandet mellan dessa former Bugge i Vitterhets Akad:s Handl. 31, nr 3, s. 27, Skaldedigtn. s. 14 not 1.

Här må framhållas en av Bugge i detta sammanhang icke anförd runform, nämligen *hariwulfs* på Rävsaalstenen i Bohuslän (dock bör där möjligen läsas *haripulfs*). Rävsaal-inskriften anses av Wimmer: Die runenschrift 304 vara samtidig med Sölvesborgsinskriften och förskriva sig från 750—775.

Innan vi söka draga resultat av det anförda, skola vi se något på literatur-språkens omljudsförhållanden i sådana första kompositionsleder, där ett *u* eller *i* förlorats.

Den herskande uppfattningen torde vara, att så väl *u-* som *i-*omljudet uteblivit i dylika kompositionsleder med lång rotstavelse.

I Arkiv III, 297 f. har Falk sammanställt sådana exempel som *ött* (och *ätt*): *ättrunnr*, *kvén* (och *kván*): *kvánfang* etc. Dessa visa, att ofta eller oftast *i-*omljudet uteblivit i en första långstavig komp.-led.

Emellertid finnes det komposita, som havt en annan utveckling än *\*kwänifang > kvánfang*.

Som bekant har isl. *bryllaup* jämte *brullaup*, *brüplaup*. I fgotn. finnes blott *bryllaup*, *bryllaup*. Den äldsta fsv. använder *brylløp*, *brydløp* jämte *brulløp*, *brupløp*. Under det att *u* i *brullaup* lätt kan bero på inflytande från det enkla *brüpr*, ser jag ingen möjlighet att förklara *y* i *bryllaup* genom analogi-inflytande, ty till simplex *brüpr* förekomma inga omljudda former. Då *brüpr* är en *i-*stam, har *bryllaup* en gång hetat *\*brüdi-hlaupa*, och dess omljud måste härröra från *i* i detta *\*brüdi-hlaupa*.

Fgotn. har *bryttugha*, sammansatt med *brup*; Östg.-lagen *bryttumø* av *\*bryttughu-mø* (Bugge i Tidskr. f. Fil. N. R. III, 260, Kock i Arkiv N. F. VII, 150) jämte *bruttumø*; Västm.-lagen *brup-tugha*.

Fsv. har *mylløgh*, *mølløgh* jämte *mulløgh*, *mulløgh*; isl. *mul-laug*, *mundlaug*. Det är sammansatt med *mund* f. "hand". Men då *mund* böjdes eller kunde böjas såsom *i*-stam, har *mylløgh* en gång hetat *\*mundi-laugu*, och då *mund* "hand" såsom enkelt ord ej påvisats med omljud, måste omljudet i *mylløgh* förskriva sig från *i*-ljudet i *\*mundi-laugu*.

Att *i*-omljud ofta eller oftast icke inträder i en kortstavig första kompositionsled, framgår av följande. Redan Falk har Arkiv III, 296 framhållit *þrymr* : *þrumskúr*, *þrumgioll*, *hrynghenda* = *hrunghenda*. Sievers anser Beiträge XII, 488 *Haraldr* (< *\*Hariwaldar*), *alviþr* (< *\*aliwihtir*) ljudlagsenligt sakna omljud. I motsats till *Haraldr* har däremot *herr* omljud. I Arkiv N. F. IV, 389 har jag anmärkt, att man alternativt kunde fatta *u* i fsv. *runþiuwer* (: *rynþiuwer*) såsom ljudlagsenligt. Första kompositionsleden förekommer ej såsom enkelt ord i nord. språk (ags. *ryne* "lopp"). I Sv. landsm. XIII, nr 5 s. 27 anför Wadstein *hurgrund* (: *hyrr ja-st.*), *hrunsdr* (: *hryn ja-st.*), *rumgøþir*, *runleid* (: *rymr ja-st.*), och anmärker, att isl. *i*-stammar såsom första kompositionsleder genomgående torde sakna omljud (*hlutskipti*, *hugdirfþ* etc.). Wadstein framhåller *hurgrund* etc. för att styrka sin hypotes, att omljud uteblir i semifortis-stavelse. Han antar därför, att *hurgrund* etc., och helt visst även *hlutskipti* etc., havt fortis på senare kompositionsleden. I Arkiv N. F. VIII, 161 ff.; VI, 332 f.; Beitr. XVIII, 458 f. och 464 torde emellertid ha blivit fullständigt ådagalagt, att Wadsteins hypotes om omljudets uteblivande i semifortis-stavelse är oriktig. Orden visa således icke det han vill, men de bestyrka att *i*-omljud ofta eller oftast icke inträtt i en kortstavig första komp.-led.

Men det finnes även ord, som tala för att under något förhållande *i*-omljud kunde inträda i dylika komp.-leder.

Got. *aljalēikōs* motsvaras av isl. *elligar*, fsv. *ællighar* (i äldre Västg.-lagen). Ett äldre *\*aljalikōr* har givit *\*alilikōr* (jmf. Sievers i Beiträge XII, 488), som åter blivit *elligar*. Då ändelsen *-iker*, *-legr* icke värkar omljud (isl. *dagligr* etc.), så är det andra stavelsens *i* i *\*alilikōr*, som framkallat omljudet i *elligar*.

Fsv. har som nämnt *rynþiuwer* jämte *runþiuwer* men intet enkelt *\*ryn* eller *\*run*.

Det urnord. *hariwulfar* (på Rävsalstenen gen. *hariwulf*) har blivit isl. *Heriulfr*.

Att långstaviga *u*-stammar såsom första kompositionsleder oftast sakna omljud, framgår som bekant av sådana exempel som *vollr* : *vallgangr*, *þorkr* : *barklauss*, *knorr* : *knarrskip*, *spónn* : *spánnyr*, *hótr* : *hátindr*. Såsom Burg: Die ält. nord. runeninschr. 58 noten framhållit, har omljudet i *Ormolfr* framkallats av senare komp.-ledens vokal. När man undantagsvis finner t. ex. *vörþsétr*, så kan omljudet hava överförts från det enkla ordet *vörþr*, eller *vörþsétr* kan vara ett relativt ungt ord, som bildats av *vörþr* (ej av *\*wardūn*); jmf. dock även nedan.

Fsv. är icke egentligen upplysande beträffande omljudsförhållandena i långstaviga *u*-stammar såsom första komp.-leder. Som bekant har hon i *u*-stammar, använda såsom enkla ord, ingen regelbunden ljudlagsenlig växling mellan omljudda och oomljudda former i de olika kasus, utan de omljudda och oomljudda vokalerna hava trängt in på hvarandras gamla områden, vanligen med seger för de oomljudda vokalerna. Emellertid hava långstaviga gamla *u*-stammar såsom första kompositionsleder vanligen intet omljud, t. ex. *barker* : *barkløp*, *katter* : *katskin*, *varþer* : *varþhald* etc. I Hels.-lagen s. 24, 14 möter dock *worþmaþer* (annars *varþmaþer*), jmf.? isl. *vorþsaþr*.

Enligt Burg: Die ält. nord. runeninschr. 58 och Heinzl: Anzeiger f. deutsches alt. XII, 49 har *u*-omljud ljudlagsenligt inträtt i kortstaviga *u*-stammar såsom första kompositionsleder. I vissa dylika ord finnes visserligen omljud, men det gives även jämförelsevis talrika exempel på att omljudet saknas. Heinzl anför såsom stöd för sin mening *logvellir*, *Mogþrasir*, *spolkorn*, *Höþbroddr*.

Jämte *Mogþrasiss* (Vafpr. 49) finnes även *mogfellaði* Njála kap. 102 (dock möta här olika läsarter, jmf. Gíslason: Njála II, 509). *Spölkorn* torde blott vara nyisl., eftersom Oxford-ordb. upp-tar ordet utan citat, och jag ej återfunnit det i andra lexikon. Vid sidan av många komposita på *log*- finnes en gång *lagdyr* (Wadstein i Sv. landsm. XIII, nr 5 s. 27) och en gång *lagstafr* (i Cod. 757 från mitten av 1300-talet enligt Sn. E. I, 574, 1; jmf. Egilsson under *lagastafr*). *Höþbroddr* har jag icke kunnat återfinna<sup>1)</sup>.

Däremot finnas såsom komposita med *þromr þramský*, *þramvalr*, men intet kompositum på *þrom*-.

I östnord. språk är att beakta följande. Nyda. har *møl* med *u*-omljud (jmf. Kock i Arkiv N. F. I, 95 ff.) men *malurt* utan omljud (däremot *mølaedt*). Kalkars ordbok upp-tar *møl* (ej *mal*) och har många flera exempel på *malyrt*, *malurt* än på *mølurt* (däremot *mølaeden*). Fsv. har *møl* jämte *mal* men *malyrt*. Detta talar snarast för att kortstaviga *u*-stammar ej blevo omljudda, men ordet *malurt*, *malyrt* är ej egentligen vittnesgillt. Då det utgått från ett *\*malu-urti*-, så hava de två *u*-ljuden kunnat sammansmälta till ett *u*-ljud (*\*malurtti*-) redan före den tid, då *u* i *\*lagu-wellir* etc. förlorades. Men *\*malurtti*- kunde i östnord. språk ej omljudas.

Här komma ock med i räkningen följande ord.

*\*Anulaivn* (jmf. ags. *Anlaf*) och motsvarande femininum *\*Anulaivu* hava givit de mask. *Aláfr*, *Aleifr*, *Oleifr*, *Óláfr* och de fem.

<sup>1)</sup> Oxfordordb. upp-tar under *höð* f. ett *Höðbroddr* men blott med hänvisning till Flatöboken. I registret till denna skrift finnes intet *Höðbroddr* men väl *Hoddbroddr* med citat till I, 24. Där omtalas *Hoddbroddr* såsom son till *Hauðr* (i registret normaliserat *Höðr konungr á Hadalandi*). Har Oxfordordb. genom sammanblandning av dessa namn bildat ett *\*Höðbroddr*?

*Álof, Ólof.* Om den växlande vokalisationen av detta namn jmf. Gíslason i Annaler f. nord. oldk. 1860 s. 331 ff. Man har *Hörþar* (< \**Haruðar*) men *Harþangr*<sup>1)</sup>. På det en gång mötande *baðhús*<sup>1)</sup> (: *boþ*, *wō*-stam) kan ingen vikt läggas; se Kock i Arkiv N. F. VI, 331. *Spar(r)haukr* "sparvhök" (men *sporr*, *wa*-stam) är en vanlig form. *sparhaukr* förekommer i Erex saga (jmf. Cederschiölds uppl. s. XI), *sparhauc(a)* två ggr i Strengleikar (Wadstein: Der umlaut von *a* 19). Fritznr antecknar *sparhaukr* och *sparrhaukr*<sup>1)</sup>, Oxford-ordb. och Egilsson *sparrhaukr*.

Långstaviga *u*-stammar hava i isl. såsom första kompositionsleder merendels brytningsdifftongen *ia*, t. ex. *hiortr* : *hiartskinn*, *Niorþr* : *Niarþvík* (Heinzel: anf. st.). Detta är dock icke alltid fallet; så finnes t. ex. *skioldhlynr* jämte *skialdhlynr*. I fsv. hava dylika komposita åtminstone i regeln *io*: *biornskin*, *-spjut*, *biörnister*; *hiortikalwer*; *skiöldfri*, *skiöldmärke*, *skiöllrem*. Att dömma av det hittills av Kalkars ordbok utgivna var förhållandet i äldre danskan detsamma som i fsv.: *fiordpas*, *hiorttweyge* (år 1588); Molbechs glossar har *skioldsidenn*, *skiolswenne*. Däremot finnes (enligt A. Örlík: Kilderne til Saksnes oldhist. 1, 56) i Ryaarbøgerne *skiöldmør* "sköldmör". Valdemars jordeb. 51 upptar från Blekinge ett ortnamn *Niærdholm*, som säkerligen är sammansatt med namnet *Niorþr* (jmf. Lundgren: Språkl. intyg om hedn. gudatro 74). De östnord. *biornskin* etc. (i motsats till isl. *biarnskinn* etc.) kunna lätt förklaras genom anslutning till motsvarande enkla ord (*biorn* etc.).

Burg: anf. arb. 58 synes anse, att kortstaviga *u*-stammar i isl. såsom första kompositionsleder merendels hava brytningsdifftongen *io* (ej *ia*). Blott två dylika ord (*kiolr*, *miöþr*) torde emellertid förekomma såsom första kompositionsleder, och i dem växlar *io* med *ia*. Egilsson, Oxford-ordb. och Fritznr<sup>2)</sup> upptaga nämligen till samman tio komposita sådana som *miöþdrekkja* men däremot *miöþveitir*, nyisl. *miöþurt*. Man har åtskilliga komp. på *kiol*-, såsom *kiolvegr*, *-sýia*<sup>2)</sup> etc. men däremot *kialvegr*, *Kialnesingar*; nyisl. *kjaltré*-, *-sog*, *-síður*; jmf. Heinzel: anf. st. och även Kock i Beitrage XX, 135. Fsv. har *miöþyr*, *miöþkar*; den äldre da. *m(i)ödurt*, *myöth ællær øel møde*, *mødbærme* (Kalkar). *Fiol* har *io* i isl. *folkunnigr* etc., fgutn. *fielkunnigr* (av äldre *fiol*-; Beitr. XX, 124).

Förhållandet är alltså följande.

Ett i första kompositionsleden förlorat *i* har oftast icke värkat omljud vare sig i lång eller kort rotstavelse (*kvänfang*, *Haraldr*). Ett i första kompositionsleden förlorat *u* har merendels icke värkat omljud i lång rotstavelse (*vallgangr*). När ett *u* förlorats i en kortstavig första kompositionsled, finner man dels oomljudda for-

<sup>1)</sup> Anført Sv. landsm. XIII, nr 5 s. 27 eller Der umlaut von *a* s. 8 av Wadstein såsom stöd för hans — oriktiga — hypotes om omljudets utblivande i semifortisstavelse.

<sup>2)</sup> Komposita med *kjöl*- kunna icke alltid skiljas från komposita med *kiöl*-.

mer (*þramský* etc.), dels omljudda former (*logdýr* etc.) När *u*-stammar, som äro underkastade brytning, ingå såsom första kompositionsled, hava i isl. de långstaviga i regeln brytningsdiftongen *ia* (*biarndýr*), dock även *skioðdhlynr*; de kortstaviga dels *ia* (*miap-drekka*), dels *io* (*mioþdrekka*). Emellertid finnas blott helt få kortstaviga *u*-stammar såsom första kompositionsleder.

Med dessa förutsättningar ställer sig tidsföljden för ändelsevokalernas förlust i komposita troligen på följande sätt.

Då genom de hos Bugge anförda exemplen blivit troligt, att ändelsevokalerna ofta förlorades förr i en första kompositionsled än i motsvarande enkla ord <sup>1)</sup>, så har *i* förlorats i *\*kwāni-fang* > *kwān-fang* före den äldre *i*-omljudsperioden, d. v. s. före utvecklingen ack. *\*kwāni* > *kwæn*. *\*Hāriwaldr* > *Hār[w]aldr* förlorade *i* förr än ack. *stāði* > *staþ*. Något egentligt bevis för att *i* i *\*Hāriwaldr* förlorades ungefär samtidigt med *i* i *\*kwāni-fang* > *kwān-fang* finnes icke, så vitt jag ser, och ej håller något bevis för att *\*Hāriwaldr* och *\*stāði* ungefär samtidigt förlorade *i*. Men det sannolikaste är väl, att *i* i *\*Hāriwaldr* föll bort blott kort tid efter *i* i *\*kwānifang*.

Tidsföljden blir alltså följande: 1) Före det äldre *i*-omljudets inträdande förlorades *i* i en med fortis akcentuerad (jmf. straxt nedan) första kompositionsled: *\*kwānifang* > *kwānifang*, *\*Hāriwaldr* > *Hār[w]aldr*. 2) Efter inträdandet av den äldre *i*-omljudsperioden förlorades *i* efter lång rotstavelse i enkla ord och värkade omljud: *\*dōmīða* > *dōmða*, ack. *\*kwāni* > *kwæn*. 3) Efter den äldre *i*-omljudsperiodens slut förlorades *i* efter kort rotstavelse i enkla ord utan att värka omljud: *\*tālīða* > *talþa*, ack. *\*stāði* > *staþ*. 4) Efter den yngre *i*-omljudsperiodens inträdande värkade kvarstående *i* omljud: *\*sunir* > *synir*.

Samtidigt med *i* i *\*Hāriwaldr* kan *i* ha förlorats i *\*Rāginwaldr* > *Rāgnwaldr*, isl. *Rōgnvaldr*; *\*Kātil-bernur* > fsv. *\*Kātilbiorn* (latiniserat *Kātilbermus*), *\*gāgin-faru* > isl. *gāgnfor*. — Fsv. *mær*, isl. *merr*, "sto": fsv. *marfyl* visar, att även i ett kompositum, hvans första kompositionsled var en långstavig *iō*-stam, *i*-omljudet ljudlagsenligt uteblev eller kunde utebliva; *mar-* i *marfyl* har uppstått av *\*marhi-*, *\*marhia-*.

Vi hava helt visst att antaga, att *\*kwānifang*, *\*Hāriwaldr* etc. vid förlusten av *i* hade fortis på förra kompositionsleden, liksom denna akcentuering i substantiv även på urnord. tid säkerligen varit den vanligaste.

Men huru förhåller det sig då med *\*brūðihlaup* > *bryllaup*, *hariulfar* > *Herviulf*?

Till förklaring av sådana former som *bryllaup* skulle man möjligen vilja tänka sig följande. Sedan *\*brūði-hlaup* blivit *brūð-*

<sup>1)</sup> Redan Joh. Schmidt har i KZ. XXVI, 37 antagit, att kompositions-vokalerna förlorades före omljudets inträdande; jmf. ock Sievers i Beitrage XII, 488. Vid den tiden tänkte man sig blott en omljudsperiod.

*hlaup* (senare *brullaup*; jmf. *\*kwānifang* > *kwānfang*), under det att nom. *\*brūðia*, ack. *\*brūði* ännu hade kvar *i*-ljudet, skulle från det enkla ordet *i* hava kunnat återinföras i *brūðhlaup*, så att man å nyo fick *\*brūðihlaup*. I detta yngre *\*brūðihlaup* förlorades *i* ungefär samtidigt med *i* i *\*dōmida* > *dōmda*, och man fick då naturligtvis *brūð(h)laup*.

Emellertid är denna förklaring väl komplicerad och kan knappast tillämpas på t. ex. *elligar*.

Det ligger därför nära till hands att söka förklaringen till *\*kwānifang* > *kwānfang* men *\*brūðihlaup* > *bryllaup* i olika akcentuering. A priori sett är det knappast troligt, att *i* förlorades samtidigt vid akcentueringen *\*kwā'nifang* och vid akcentueringen *\*kwānifang*. Det är fastmer mycket möjligt, att *i* i *\*kwā'nifang* mellan en fortis- och en semifortis-stavelse förlorades tidigare än *i* i *\*kwānifang* mellan en semifortis- och en fortisstavelse. Som stöd härför kan ett, åtminstone delvis likartat, förhållande i nysv. anföras. I den äldre nysv. hade man *spēlevärk* och *spelevärk*; *spēlevärk* hade omkring år 1800 blivit *spēlvärk* men *spelevärk* kvarstod oförändrat. På samma sätt hade äldre *lútemakare* blivit *lútmakare*, under det att *lutenist* kvarstod. Jmf. vidare *lápperi* > *lappri* men *raseri*, *frieri* och andra av mig i Sv. landsm. XIII, nr 11 s. 25 f. anförda likartade fall.

En äldre akcentuering *\*brūði-hlaup*, *\*alili'kōa* bestyrkes av följande omständigheter.

Ovan s. 245 ff. har visats, att i "En tale mod biskoperne" ändelsen *-lig* har övergått till *-leg*, *-læg* (*falslegom*, *gudlægge* etc.), när den hade hviltis, men att den bibehållit vokalen *i* i *elligar*, emedan fortis hvilst på dess andra stavelse.

I Tydning af gamla svenska ord (1881) s. 6 f. och i Sv. accent II, 329 torde det ha lyckats mig visa, att *au* i de nord. språken ljudlagsenligt övergår till *o* i relativt oakcentuerad stavelse. Härav förklaras bl. a. *brūðlaup* > fsv. *brullop*, *mundlaug* > fsv. *mullogh*. Vid akcentueringen *\*brūði-hlaup* > *bryllaup*, fsv. *brylløp*; *\*mundiláug* > *\*myndlaug*, fsv. *mylløgh* kvarstod däremot *au*, som i fsv. senare blev *ø*. (Påvärkan från de enkla orden *hlaup*, *laug* vore dock naturligtvis möjlig). Av akcentueringen *brølløp* förklaras ock, att ordet stundom möter med blott ett *l* (*brølp*), och troligen även, att *y* i detta ord framför *ð* abnormt tidigt övergått till *ø* (jmf. Kock i Arkiv N. F. V, 68 f. och R. Larsson: Södermannalagens språk I, 48).

Med det här anförda harmonierar mycket väl Rävsaletenens *hariwulfs*: isl. *Heriolfr*. Rävsaleten-inskriptionen och Sölvesborgs-inskriptionen anses vara samtidiga. Den förra har *hariwulfs* med bevarat *i*, den senare *asmut* (< *ansu-*) med förlorat *u*, och detta ehuru som bekant tvärtom ändelsevokalen *i* vanligen torde förloras förr än ändelsevokalen *u*. Möjligen skulle man vilja förklara *asmut* men *hariwulfs* därav, att *ansu-* hade lång, *hari-* däremot kort rotsta-

velse. Jag tror dock ej, att förhållandet bör sättas i samband därmed, utan att *asmut* havt fortis på förra, *hariwulfs* på senare kompositionsleden. *Hariwulfr* (*hariwulfs*) bibehöll därför *i*, ända tills *w* förlorats framför *u*, hvarvid *i* blev *j* framför *u* (isl. *Herjolfr*).

Man kan nu fråga: inträdde omljudet i *\*brūði-hlaupt* etc., under det att fortis alltjämt låg på ultima? Eller bör man tänka sig saken så, att *\*brūði-hlaupt* till följe av denna akcentuering bibehöll *i*, när det förlorades i *\*kwā'nifang* > *kwā'nfang*, men att sedan *\*brūðihlaupt* blev *\*brūðihlaupt*, och att detta *\*brūðihlaupt* förlorade *i* ungefär samtidigt med bortfallandet av *i* i *\*dōmiða* > *dōmda*, och att sålunda *\*brūðihlaupt* blev *\*brjðlaupt*? Spörsmålen kunna väl knappast fullt avgöras, men det förra synes mig vara det sannolikaste. Härför talar t. ex. det anförda fsv. *brølop* med ett *l* och *ø* i penultima.

Men man kan då fråga vidare: inträdde då omljudet i *\*brūði-hlaupt* etc. *i* och med förlusten av *i* liksom i *\*dōmiða* > *dōmda*? Eller inträdde omljudet i semifortis-stavelsen *\*brūði-*, medan *i* i kvarstod, så att utvecklingen varit *\*brūði-hlaupt* > *\*brjðihlaupt* > *bryllaupt*? (I detta senare fall vore det dock ej behöfligt antaga, att omljudet i *\*brūðihlaupt* och i *\*sumir* > *synir* inträdde samtidigt, ty omljudet kunde mycket väl ha inträtt tidigare i *\*brūði-* med semifortis än i *\*sumir* med fortis <sup>1)</sup>). Utan att fullt säkert besvara dessa frågor vill jag framhålla ett ord, som kraftigt talar för det senare. I Dipl. norv. IV, 197 (Tolga år 1331) förekommer en gång *i brilaupe* och en gång *i brilaupeno*. *I*-ljudet i detta ord har ej förklarats. Följande tydning är tilltalande. Sedan *\*brūðihlaupt* blivit *\*brjðihlaupt*, blev detta dels *\*brjðihlaupt* > *bryllaupt*, men bibehöll delvis akcentuering *\*brjðihlaupt*. Då nu *y* i relativt oakcentuerad stavelse framför *i* övergår till *ī* (*hībīli* > *hībīli*, *fyrir* > *fīrir* etc.; Kock i Arkiv IV, 163 ff.), så blev *\*brjðihlaupt* till *\*brūðihlaupt*, senare *\*brjðlaupt* > *brjðlaupt* > *brilaupt*. Skrivningen med blott ett *l* i *brilaupe*, *brilaupeno* bestyrker, att ordet havt fortis på senare kompositionsleden.

Den hos Einhard anträffade formen *Sigifridus* (med andra stavelsens *i* bevarat) i motsats till *asalhaukum* (jmf. ovan s. 251) kan förklaras av att det förra namnet (åtminstone fakultativt) hade fortis på senare kompositionsleden.

Omljudet i *bryttugha*, *rynpiuwer* är att uppfatta som omljudet i *brylløp* etc. Naturligtvis skulle även omljudet i sådana komposita som isl. *ðt(t)göfugr* etc. (i motsats till *át(t)mjþr* etc.), *Hermundr* etc. (i motsats till *Hara'dr*) kunna uppfattas i överensstämmelse härmed. Men omljudet i dessa ord förklaras ytterst lätt genom påverkan från de enkla orden (*ðtt*, *herr* etc.), och i de flesta fall har säkerligen omljudet införts från dem. Omvänt kan från-

<sup>1)</sup> Jmf. att i vissa fnorska hskr. kvarstående *u* värkar enkelt yngre omljud i semifortis-, men ej i fortis-stavelse, t. ex. *þiðgotu* men *gatur*; Kock i Arkiv N. F. VIII, 139 ff., 144.

varon av omljud i *bruptugha*, *brullop* etc. mycket väl bero på att *\*brūði-* i komposita fakultativt hade fortis, men naturligtvis är även här påverkans från det enkla ordet (*brūþ*) mycket möjlig <sup>1</sup>).

Vi övergå till förlusten av *u*.

Före den äldre *u*-omljudsperioden har *u* förlorats efter lång, med fortis akcentuerad stavelse: *\*wallugangr* > *vallgangr*, *\*spānuþak* > *spānþak* etc <sup>2</sup>). I fno. förekommer *sangus*, *sanghus*, motsvarande normalt isl. *songhus* (Wadstein: Fno. hom. ljucl. 41, Der umlaut von *a* bei nicht synkop. *u* s. 38, hvilken form Wadstein på sist anf. st. — oriktigt — söker förklara). Om man havt ett urnord. *\*sangwa-hūs*, så skulle genom ljudlagsenlig utveckling i dess första kompositionsled *sangūs* uppstå. *\*Sangwa-hūs* blev nämligen *\*sangw-hūs* > *\*sangwūs* > *sangūs*. Men det är mycket möjligt, att kompositionen *sang(h)us* är en yngre bildning, sammansatt med *\*sangwar* och *hūs*. Ett *\*sangwhūs* blev genom kända ljudlagar *\*sangwūs* > *sangūs*, hvilket icke underkastades *u*-omljud, eftersom *u* i (*h*)*ūs* var långt.

Exemplen med ett kortstavigt ord till första kompositionsled äro få och sinsemellan delvis icke överensstämmande. Det sannolikaste synes dock vara, att i en dylik, med fortis akcentuerad kompositionsled *u* icke värkade omljud. Härmed harmoniera isl. *þramský*, *þramvalr*, *lagstafr*, *lagdýr*. *Harþangr* (< *\*Haruðangr* med fortis på första stavelsen, men däremot *Hörþar* < *\*Haruðar*), *Aláfr* (< *\*Anulaifr*; jmf. med *Aláfr* den ags. formen *Anlāf* för detta nordiska namn; på iriska återgives det med *Amlaib*, *Amlaibh*), *Alóf* (< *\*Anulaifu*), fsv. *Skadhwi* (< *\*Skadu-wi*; jmf. Arkiv N. F. VI, 303 f.), da. *malurt* (: *møl*; jmf. ovan s. 253); vidare följande med *wō-* eller *wa-*stam sammansatta ord: det iriska låneordet *Barith*, som enligt Bugge är identiskt med *\*Baðufrepur*, isl. *baðliós?* (: *þoþ*; jmf. ovan s. 254), *sparhawk* (< *\*sparuhawk* < *\*sparwa-hawk*).

Emot att *\*Haruðangr* havt fortis på förra sammansättningsleden, skulle uttalet *Hardánger*, *Stavánger* etc. i nyno. riksspråket kunna anföras, men följande omständigheter tala för, att ord på *-angr* i fornspråket åtminstone fakultativt kunnat hava fortis på förra sammansättningsleden. Arnórr iarlaskáld allitererar i *Heimskr.* (ed. Unger) s. 529

*Stirþum hélztu um Stafangr norþan.*

Enligt uppgift av adjunkt Amund B. Larsen erhålla i åtskilliga nynorska bygdemål ortnamn på *-angr* fortis på förra sammansätt-

<sup>1</sup>) Om ett i Eysteins jordebok 153 anført *Sælmundar bœle* innehåller personnamnet *Sælmundr* med omljud, så kan omljudet i *Sælmundar* förklaras såsom omljudet i *elligar*, men på en dylik enstaka skrivning kan föga vikt läggas.

<sup>2</sup>) Einhard har vid år 811 *Osfrid*, *Osfred* (Bugge: Den ældste skalde-digt. 16). Troligen angiver *o* här icke omljud av *ā* utan blott slutet nasalt *ā*-ljud; jmf. att Adam av Bremen återgiver *Skāne* med *Scone*, *Sconi*. En liknande uppfattning av *Osfrid* har Dr. B. Kahlé.

ningsleden, t. ex. *Hållång* > *Harþangr*, gård i Numedal; *Langån* < *Langangr*, gård i närheten av Arendal. Det må ock nämnas, att enligt Brate i Bezzenb. Beitr. XI, 187 *Harþangr* : *Hörþar* skulle bero på en urgerm. växling *harū* : *haruū*.

*Mogþrasiss*, *mogfellandi*, *logvellir* och andra komposita med *log*- kunna ytterst lätt hava fått *o* från de enkla orden *mogr*, *logr*.

Omljudet i *Óleifr* åter är att förklara i harmoni med omljudet i *bryllaup*. \**AnulaibR* kunde fakultativt hava fortis på förra eller på senare kompositionsleden. Vid den senare akcentueringen bibehölls *u* i \**Anu*- till tiden för *u*-omljudets inträdande, och \**AnulaibR* blev *Óleifr*. *Óläfr* utgör en kompromissform av de ljudlagsenliga *Āläfr* (fem. *Ālōf*) och *Óleifr*. Naturligtvis skulle omljudet i *Mogþrasiss* etc. kunna förklaras i överensstämmelse härmed. Så ock i *vgrþsæter*.

Då så väl *lagstafr* som *vallgangr* troligen äro ljudlagsenliga former, så vore till de enkla *miöþr*, *biörn* de ljudlagsenliga formerna \**mepveitir* (< \**meðu*-) och \**berndýr* (< \**bernu*-). Men då de enkla orden i ingen kasus hava *e* (*miöþr* : *miáþar* etc.), så har *e* i \**mepveitir*, \**berndýr* undanträngts på analogisk väg. Efter analogien *orn* : *arnar* : *Arnmöþr*, *völlr* : *vallar* : *vallgangr* etc. har man i *biörn* : *biarnar* : \**berndýr* ombildat det sistnämnda till *biarndýr*, och i *miöþr* : *miáþar* : \**mepveitir* har det sistnämnda utbytts mot *miápveitir*; även andra omständigheter ha bidragit till alstrandet av dessa former; jmf. Kock i Beitr. XX, 135. Stundom har emellertid kompositionen erhållit vokalisationen från det enkla ordets nom., t. ex. *skioldhlynr* (jämte *skialdhlynr*) från *skioldr*, *miöþdrekka* från *miöþr*. *Fíolkunnigr* etc. ha *io* från simplex \**fiol*; jmf. got. simplex *filu*.

Den kronologiska utvecklingen har alltså varit följande: 1) Före äldre *u*-omljudsperioden förlorades *u* i komposita med fortis på första sammansättningsleden: \**wallugangr* > *vallgangr*, \**AnulaibR* > *Āläfr*. 2) Efter inträdandet av den äldre *u*-omljudsperioden förlorades *u* och värkade omljud i enkla ord: \**axulaR* > *oxlar*, \**walluR* > *völlr*, \**saðulaR* > *söþlar*, \**laguR* > *logr*. 3) Efter inträdandet av den yngre *u*-omljudsperioden värkade kvarstående *u* omljud i *lagum* > *logum*. När fortis föll på senare kompositionsleden, kvarstod *u* i förra sammansättningsleden till omljudsperioden och värkade omljud: \**AnulaibR* > *Óleifr*.

Som nämnt äro exemplen på komposita med *u* i en kortstavig första kompositionsled få och sinsemellan ej fullt överensstämmande. Deras riktiga bedömande kan därför vara något tvivel underkastat. Jag vill därför tillägga följande. Även om (i motsats till hvad jag ovan antagit, och som synes mig vara sannolikast) *logvellir* etc., och i så fall även *Óläfr*, ljudlagsenligt fått omljud, när fortis föll på första kompositionsleden, blir dock den relativa kronologien för ändelsevokalernas förlust densamma som den nyss anförda. Skillnaden blir blott den, att den äldre *u*-om-

ljudsperioden inträtt före förlusten av *u* i \**laguwelli<sub>R</sub>*, och uppställningen blir: 1) komp. med fortis på långstavig första komp.-led förlorade *u* före äldre *u*-omljudsperioden: \**wallugang<sub>R</sub>* > *vallgang<sub>R</sub>* 2) efter inträdandet av den äldre *u*-omljudsperioden förlorades *u* och värkade omljud i komp. med fortis på kortstavig första komp.-led \**laguwelli<sub>R</sub>* > *logvellir*, vidare i enkla ord \**axula<sub>R</sub>* > *oxlar*, \**wallu<sub>R</sub>* > *vollr* etc. De konsekvenser, som detta, enligt min uppfattning mindre sannolika, antagande skulle medföra beträffande ord sådana som *miopdrekk* och andra, äro tämligen självklara, och jag utför dem därför icke.

#### IV. Till frågan om akcentueringen av fornord. personnamn.

I Arkiv N. F. VII, 259 ff. har E. H. Lind framställt åtskilliga kritiska anmärkningar mot en av mig i Arkiv N. F. V, 143 ff. hyllad åsikt om fornordiska personnamns akcentuering. Jag skall här göra några anmärkningar med anledning av denna L:s kritik.

L. refererar s. 259 min uppfattning sålunda, att jag "sökt förklara åtskilliga ljudföreteelser i nordiska förnamn därav, att de i forntiden liksom i våra dagar mycket ofta skulle hava brukats i relativt obetonad ställning. Särskilt skulle detta hava varit fallet omedelbart framför äfternamn". Liksom nu uttalas *Güstäv Karlsson*<sup>1)</sup> etc. med fortis blott på senare namnet, skulle enligt min uppfattning uttalet naturligtvis ha varit detsamma i fornspråket.

Det är uteslutande häremot, som L. riktar sina anmärkningar. Han söker visa, att sammansättningar sådana som *Gustav Karlsson* överhuvud icke användes i fornspråket såsom enhetliga namn.

Även andra forskare än jag, nämligen Noreen (Arkiv N. F. II, 336; Pauls Grundr. I, 482 § 150, c) och Wadstein (Till läran om *u*-omljudet s. 20) hava sökt förklara vissa ljudförhållanden i fornord. personnamn av deras proklitiska användning framför andra namn. Detta nämner dock icke L., utan vänder sig blott mot min anförda uppsats.

En huvudanmärkning mot L. är följande. Han söker, såsom nämnt, visa, att sammanställningar sådana som *Güstäv Karlsson* med *Gustav* uttalat relativt oakcentuerat icke brukades i fornspråket. Därför skulle det enligt hans mening vara obefogat att förklara abnorma ljudförändringar i fnord. personnamn av deras bruk i relativt oakcentuerad ställning.

Även om L. hade haft rätt i sitt påstående beträffande sammanställningar av typen *Gustav Karlsson* i fornspråket — hvilket icke är fallet —, hade hans slutsats varit oriktig.

<sup>1)</sup> I överensstämmelse med det av mig i Sv. landsm. XIII, nr 11 s. 1 ff. föreslagna systemet använder jag följande akcentbeteckning. Fortis utmärkes med ', semifortis med '. Enstavighets-akcentuering betecknas med en etta efter rotvokalen (*há'nden*), två- och flerstavighets-akcentuering med en tvåa efter rotvokalen (*ká''mma*).

I Arkiv N. F. V, 144 yttrar jag: "Som bekant uttalas förnamn i det moderna språket ytterst ofta utan fortis (med levissimus); detta är i synnerhet fallet omedelbart före efternamn samt i vokativus<sup>1)</sup>. Vi säga således *Gústäv Kárlsson; kóm hít, Gústäv; Kárin Mánsdotter* etc. . . . . Naturligtvis har uttalet i forn-språket varit ett likartat, så att t. ex. i uttrycken *Härwáldr Hár-fagri, Härwáldr Sweinsson(r)* ordet *Harwaldr* erhöill levissimus".

Jag framhåller således, att förnamn ofta havt levissimus, men att detta varit fallet icke blott i sådana sammanställningar som *Gústäv Kárlsson* utan ock i vokativ. Dessutom antydes, att detsamma var förhållandet i uttryck sådana som *Härwáldr Hár-fagri*.

L. har icke försökt visa, att denna akcentuering ej skulle i forn-språket ha varit mycket vanlig i vokativus, och detta torde ej håller kunna visas.

I sanskrit är vokativen oftast oakcentuerad. Jmf. Whitney: Gr. § 314: "The vocative is accented only when it stands at the beginning of a sentence — or, in verse, at the beginning also of a metrical division".

Enligt Kluge i Literaturblatt 1895 sp. 332 not 2 har samma regel tillämpats i fornhögt. I nht. akcentueras alltjämt väsentligen i överensstämmelse härmed; jmf. t. ex. Hirt: Der indgerm. akzent s. 293.

Helt visst hava de forskare rätt, som på grund av dessa och andra förhållanden antaga, att redan i indo-europ. tid vokativen ofta var relativt oakcentuerad; jmf. t. ex. Brugmann: Grundriss I, s. 537, Hirt: anf. arb. s. 293 ff.

I nysv. är vokativen ytterst ofta oakcentuerad; se närmre härom Kock: Sv. akcent II, 130 med noterna. Förhållandet är detsamma i nyisl. Enligt Dr. Finnur Jónsson uttalas i sammanställningar sådana som *kom, þora! kom, Jon! góða nótt, Finnur!* vokativerna *þóra, Jón, Finnur* fullt oakcentuerat.

Under dessa förhållanden torde det vara absolut visst, att även i det nordiska forn-språket vokativer ytterst ofta voro relativt oakcentuerade (hade levissimus). Men att förnamn vida oftare än de allra flästa andra ord brukas i vokativus, är allbekant och torde icke kräva något bevis.

Men även i vissa andra ställningar voro förnamn i det nord. forn-språket ofta relativt oakcentuerade.

I nysv. bygdemål akcentueras alltjämt vid sammanställning av ett förnamn med ett öknamn eller med ett ord, betecknande stånd och yrke, det första ordet med levissimus, det andra med fortis, t. ex. i Wemmenhögsmålet i Skåne *Jäns Tätter* (tattare), *Läws Skótt* (Lars bodde i *Skottahuset*), *Jäns Skrá'ddare*<sup>2)</sup>. Som bekant var det hos forntidens nordbor ytterst vanligt att beteckna en person med hans förnamn jänte ett tillagt öknamn eller till-

<sup>1)</sup> Här spärrat av mig.

<sup>2)</sup> Jag har att tacka biblioteks-aman. A. Malm för dessa exempel.

namn. Jag hänvisar till Karl Ryghs "Norske og isl. tilnavne fra oldtiden og middelalderen", en 74 tåttryckta sidor stor skrift, där hundratals dylika sammanställningar upptagas. Blott några få exempel: *Þórir hundr*, *Sigurþr húpa*, *Þórþr skotakollr*, *Eyvindr kelda*. Jag ser ingen anledning förmoda, att våra fäder skulle hava akcentuerat dylika sammanställningar på annat sätt än de akcentueras i våra dagar.

Då L. synes mena, att runstenarna skulle visa, att blott ett namn bars av hvarje man under runperioden, så misstar han sig utan tvivel. Att förnamnet vid denna tid liksom ännu långt senare spelade en större roll än i våra dagar, är alldeles riktigt, men detta har, så vitt jag vet, ingen bestritt. Det är vidare sannt, att formler sådana som *halstain × raisti × stain × at × þialfa × faþur × sin* äro på runstenar ytterst vanliga. Men härav är man ingalunda berättigad draga den slutsatsen, att denne *Hallsteinn* eller denne *Þialfi* icke havt något tillnamn (öknamn). De allra flesta runstenarna äro resta av en familjemedlem öfver en annan familjemedlem. Men månne i våra dagar en man *Jins* (Jöns) med öknamnet *Tatter* (tattare) skulle av sin son på den efter honom resta gravstenen kallas *Jins Tatter* eller ens annars av honom omtalas såsom *Jins Tatter*? Svaret är självklart. Och även om öknamnet (tillnamnet) är av fullkomligt oförarglig natur, är det tydligt, att det icke av en anförvant sättes på en minnesvärd. För den i fråga varande *Hallsteinn*, som rest runstenen, var den döde "min far" eller "min far *Þialfi*", även om möjligen denne *Þialfi* av grannarna kallades *Þialfi húpa* eller *Þialfi kelda* eller något liknande. Om *uifriþarsun* i Gursteninskriften se nedan s. 266.

Icke häller kan jag acceptera L:s resonneming (s. 262) om att sammanställningar sådana som *Haraldr hárfagri* under sagatiden varit föga gångbara, eftersom denne konung i den om honom i Heimskringla anförda sagan blott sju gånger kallas *Haraldr hárfagri* och annars benämnes *Haraldr konungr* eller blott *Haraldr*. — Det är som om någon ville påstå, att t. ex. *Karl den tolfte* icke vore ett fullt gångbart uttryck, därför att en nutida historiker i sitt arbete öfver denne konung ofta eller oftast nämnde honom blott "konungen" eller "Karl" eller "kung Karl", mindre ofta "Karl den tolfte". Det är en naturlig sak, att sedan en person en eller annan gång av författaren så att säga presenterats med sin fulla benämning, han sedan ofta eller oftast nämnes blott med ett ord (namn) eller med omväxlande omskrifningar. För övrigt är det här mindre fråga om kunganamn (fastän även de spelat en roll) än om namn på folkets män. Och ingen kan rimligen betvivla, att de ofantligt talrika tillnamn, som faktiskt funnos i forntiden, även verkligt voro fullt gångbara, så att t. ex. en *Bárþr* med tillnamnet *hvíti* verkligt också kallades, och kallades mycket ofta, *Bárþr hvíti*, liksom en *Bárþr* med tillnamnet *svarti* verkligt också mycket ofta omtalades såsom *Bárþr svartí*. Detta är så

mycket naturligare, som de tillagda epiteten stundom användes för att skilja olika personer med samma förnamn.

Att för övrigt dylika tillagda epitet spelat en stor roll, framgår även därav, att åtskilliga övergått till att bli förnamn för ättens senare medlemmar. Detta har varit fallet t. ex. med *gellir*, *grettir*, *lambi*, *skialgr*, *illugi*, *sturla* (Rygh: anf. arb. s. VII; Kock i Skandinavisches Archiv I, 5 f.).

Men förnamn kunde utan tvivel brukas relativt oakcentuerade även i andra ställningar.

Det var åtminstone i Sverge under medeltiden brukligt, att bönder — i motsats till frälsemän — nämndes t. ex. *Ragnar i Hwarf*, *Sven i Sandhen* etc., d. v. s. med blott förnamn jämte angivande av hemorten (Köllerström: Svensk namnbok s. 104). Detta sätt att benämna män av folket är alltjämt mycket brukligt. Så brukas t. ex. i norra Skåne (norra Åsbo härad) sådana sammanställningar som *Olov på Planen*, *Olov i hused* (huset), *Jon i Kärebära* (Kärreberga); men hvad som för oss har intresse, är dessa sammanställningars akcentuering. De anförda och dylika uttryck rå i den nämnda trakten enligt uppgift av Dr. Gustaf Billing fortis uteslutande på hemmets namn (*Planen*, *hused*, *Kärebära*), under det att förnamnet uttalas med infortis<sup>1</sup>). Jag ser ingen anledning betvivla, att samma akcentueringssätt kunnat användas i forna dagar.

Vi komma nu till namn sådana som *Gustav Karlsson*, *Einarr Sveinsson* etc. L. menar att under medeltiden ett dylikt *Sveinsson* aldeles icke utgjorde en enhet, utan två ord *Sveins son*. Det skulle därför icke kunna betraktas såsom ett namn, och forntidens *Einarr Svains son* skulle hava en fullkomlig motsvarighet i ett sådant nysv. uttryck som *Jóhan*, *Hénriks brór*. Dels till följe härav, dels emedan under forntiden, i motsats till förhållandet i våra dagar, förnamnet (*Einarr* etc.) var huvudsaken, tillägget *Sveins son* etc. oväsentligt, skulle ett uttal *Einarr Sveinsson* med *Einarr* oakcentuerat icke ha kunnat förekomma.

Detta är mycket oriktigt. Aldrig har väl någon bestritt, att under forntiden förnamnen (*Einarr* etc.) spelade en större roll än efternamnen (*Sveinsson* etc.); åtminstone har icke jag gjort det. Det är vidare självklart, att i en långt långt avlägsen forntid det i *Einarr Sveinsson* ingående *Sveinsson* måste uteslutande ha uppfattats såsom och utgjort två ord *Sveins son* (ehuru orden i denna avlägsna forntid säkerligen hade andra former). Dessutom är det helt visst santt, att t. ex. detta *Sveinsson* under vår forntid och medeltid ej till den grad hopvuxit till en enhet, som fallet numera är.

<sup>1</sup>) Självklart är, att om personnamnet ej sammansmält med hemortsbenämningen till en enhet, utan orden mera tillfälligtvis sammanställas, två fortis-akcenter användas.

Men härifrån är ett mycket stort steg till det påståendet, att *Sveinsson* icke kunde uppfattas och uttalas såsom en enhet, och att därför i uttrycket *Einar Sveinsson* förnamnet icke kunde vara relativt oakcentuerat.

L:s resonemang belyses av hans vädjande till nyisl. förhållanden. Han menar, att vid bruket av namn forntiden ännu synes på Island sitta i "orubbat bo", då en person med namnet *Guðbrandur Vigfússon* där vanligen kallas blott *Guðbrandur*, under det att man på fastlandet kallar honom *Vigfússon*. L. förmodar därför s. 263, att islänningen vid dylika sammanställningar som *Guðbrandur Vigfússon* "åtminstone icke använder det lätta tryck på förnamnet, som vi äro vana vid".

Men nu är enligt mig meddelad upplysning av min vän Dr. Finuur Jónsson det just fallet, att man i nyisl. akcentuerar namnsammanställningar sådana som *Gunnar Þorkelsson*, *Finnur Jónsson*, *Helga Jónsdóttir* med lika svag akcent på förnamnet, som användes vid uttal av för- och efternamn t. ex. i nydanskan. I de anförda exemplen ha alltså orden *Gunnar*, *Finnur*, *Helga* infortis. Och helt visst sitter forntiden på Island i detta fall "i orubbat bo". Det stöd, som L. trots sig böra finna för sin uppfattning i nyisl., har alltså icke allenast sviktat, utan den nyisl. akcentueringen talar avgjort emot hans hypotes.

Även i nynorska bygdemål uttalas dylika namnsammanställningar med infortis på förnamnet; se Amund B. Larsen: *Lydlæren i den solørske dialekt* s. 26, där det heter: "Når mennesker nævnes ved fornavn og tilnavn, får fornavnet overglidning [d. v. s. infortis]... selv om tilnavnet ikke engang kan ansees udhøvet som modsætning, men kun som bestemmelse"<sup>1</sup>). Exempler *Ola Persen*, *Embret Persen* anföras. "Nordenfjelds forkortes gerne navnet *Ola* [til *Or*] i sådan stilling men ikke ellers."

L:s hypotes stöder sig egentligen därpå, att vid sammanställning av två ord det skulle vara en given sak, att alltid det viktigare ordet är det starkast akcentuerade. Det är självklart, att detta ofta, och man kan helt visst säga oftast, är fallet. Men L. har icke beaktat, att det ingalunda alltid inträffar.

Fastän man väl kan säga, att i nyisl. förnamnet t. ex. i sammanställningen *Guðbrandur Vigfússon* spelar en större roll än efternamnet, är det, som vi sett, de senare som bli starkast akcentuerade. Detta torde böra sammanställas med en ganska ofta i nysv. framträdande tendens att i stående uttryck starkast akcentuera det sista ordet, även om det är mindre viktigt än ett av de föregående, eller om ett föregående ord framhåller begreppet såsom motsatsen till ett annat begrepp<sup>2</sup>).

<sup>1</sup>) Spärrat av mig.

<sup>2</sup>) Jag skall här icke undersöka spørsmålet, huruvida eller i hvilken mån tendensen att akcentuera frasens sista ord i stående uttryck kan återföras på analogipåvärkan från uttryck, där det sista ordet värligen är det viktigaste.

Då en handelsfirma bildas, är det vanligt, att den mera betydande kompanjonens namn sättes först i firmanamnet. Icke desto mindre uttalas allmänt kända firmanamn — således firmanamn som för en viss trakt övergått till verkligt stående fraser — på så sätt, att det senare namnet får fortis, det förra infortis (eller blir åtminstone relativt oakcentuerat), t. ex. *Bärkmän & Berg, Öln & Witting*. På samma sätt uttalas *Nörstéd & söner*, fastän naturligtvis tillägget "*& söner*" måste betraktas såsom det mindre viktiga i firmanamnet. — (I detta sammanhang erinrar jag om att efternamn, uppkomna genom förening av två släktnamn, vanligen hava fortis på det senare, t. ex. *Trolle-Bonde, Trolle-Wachtmeister, Hytén-Cavallius, Bager-Sjögren* (omvänt däremot *Beck-Friis*). Det senare familjenamnet är emellertid i dylika fall ofta eller oftast huvudnamnet).

Man talar vidare i riksspråket oftast om *säft-öch-vätten, lingön-öch-mjölk*, fastän i dessa maträtter saften och lingonen få anses vara huvudsaken. — Vid hälsningarna *göd dag, göd natt* etc. får det senare ordet fortis, det förra infortis, och ändå är adjektivet *god* (i motsats till *dålig, olycklig* etc.) här det viktiga ordet. Akcentueringen *göd dag* etc. torde hava framkallats dels av tendensen att akcentuera frasens sista ord, dels därav, att man stundom fattade *dag* i *god dag* såsom stående i motsats till *natt* i *god natt* etc.

När adjektiven *stora, lilla* eller *gamla, nya* ställas före namn, för att skilja för övrigt lika benämnda orter, få dessa adjektiver ofta (men icke alltid) levissimus. Man akcentuerar så t. ex. *Störä Märkie, Lällä Märkie, Östrä Törp* (i södra Skåne), *Västrä Bódarna* (i Västergötland, ehuru ett *Östra Bodarna* finnes), *Gammelös* (jämte *Gåmmelös*) "*Gamla Lödöse*" (däremot i bygdemålet i nordvästra Skåne *Ö'stra-Kärup, Vä'stra-Kärup*; det förra i syd-Halland, det senare straxt i närheten i nordvästra Skåne). Till akcentueringen *Störä Märkie* etc. kan, utom tendensen att akcentuera frasens sista ord, även i vissa fall närheten av andra ortnamn, börjande med *Stora*, hava bidragit. Då man t. ex. har i trakten *Stora Beddinge* (och *Lilla Beddinge*), så kan man i motsats härtill hava akcentuerat *Störä Märkie* (ej *Stó'ra-Märkie*). Det är dessa två faktorer, tendensen att akcentuera frasens sista ord och strävan att framhålla den sammansättningsled, hvarigenom ordet företrädesvis skiljes från andra ortnamn<sup>1)</sup>, som framkallat den i ortnamn vanliga akcentueringen *Karlshámm* (i motsats till *Karlskró'na*), *Mariestád* (i motsats till *Mariefréd*) etc. Akcentueringen *Filipstád* (d. v. s. *Filips-stad*), hvilken förekommer jämte *Filipstád* beror åter på framhållandet av sammansättningens första led i motsats till *Karlstad, Brahestad* etc. För övrigt kan akcentueringen

<sup>1)</sup> Lyttkens och Wulff ha i Aksentlára s. 87 framhållit uttalet *Vingä Fyr* i motsats till *Vinga Sámd* m. fl.

*Fé'lipstad, Ká'rlstad* etc. även bero på ordens bildande efter sådana typer som *Strö'mstad, A'lvestad* etc.

Jag erinrar vidare om akcentueringen av frasens sista beståndsdel t. ex. i "sitta vid *öppet fö'nster*", *vekä livet, Det heligä lá'ndet, Svärtä Há'vet* (trots motsatsen till *Hvita Havet* och *Röda Havet*), *brünä bö'nor* (trots dess motsats *gröna bönor*), *svärtä vinbär* (trots motsatserna *röda vinbär* och *hvita vinbär*), "ge betalt för *gämmäl öst*" (fastän uttrycket innebär att hämnas för gammal oförrätt). *gossen-i-det-grö'na, müttér-på-tú'ppen*. Jmf. delvis J. A. A.: *Quantitetslära* s. 109.

Av det anförda torde hava med full visshet framgått, att man i våra dagar ofta låter sista ordet i en fras akcentueras, ehuru det icke är dess viktigaste beståndsdel. Då man nu så väl i nyisl. som i nynorskan, nysv. och nydanskan akcentuerar sammanställningar av typen *Gustav Karlsson* med fortis på senare ordet, under det att det förra är relativt oakcentuerat, så talar all sannolikhet för att man under medeltiden akcentuerade eller kunde akcentuera dylika sammanställningar på likartat sätt. Det var i Sverge frälsemän, som använde dylika tillnamn på *-son*: *Eriker Erlandsson, Lindormber Björnsson* etc. (Kjöllnerström: *anf. st.*).

Men just den omständigheten, att bruket därav var inskränkt till en viss samhällsklass, antyder att man redan under medeltiden kunde uppfatta dylika ord på *-son* såsom verkliga enhetliga namn. Om så icke varit, utan *Erlandsson* vore att fatta blott såsom "son till Erland", så inser man ej, hvarför icke också bönder lika mycket använde dylika tillägg till sina förnamn.

För övrigt giver oss språket ett bestämt bevis på oriktigheten av L:s mening, enligt hvilken *Einarr Sveinsson* skulle hava varit blott *Einarr Sveins son*, likställigt med ett sådant nysv. uttryck som *Jóhan, Hénriks brór*, uttalat med tre fortis-akcenter. Fornisl. använder såsom tillnamn *Sturluson, Skaptason* etc. (ej *Sturlusonr, Skaptasonr* etc.), men däremot *sonr* jämte *son*. Härmed är att sammanställa isl. *Hákon* men *konr, Halfdan* (jämte *Halfdanr*) men *Danr*. Detta kan förklaras blott på ett sätt. Ljudförbindelsen *nr* kvarstår såsom *nr* i fortisstavelse efter kort vokal, men har i relativt oakcentuerad stavelse (semifortis-, senare troligen infortisstavelse) övergått till *-nn* (senare *-n*) i *Sturluson, Hákon* etc. Jmf. nyda. *søn* men *Hansen* (av *Hanssøn*) etc. Se Kock: *Svensk akcent* II, 452 f., Arkiv N. F. II, 52 f.

Garsten-inskriften i Småland har nom. *sunur* med kvarstående *u* i ultima men däremot ack. *uifriarsun*. Bugge: *Bidrag til den ældste skald. hist.* s. 20 förklarar motsatsen därav, att *sun* i *uifriarsun* slöt sig enklitiskt till föregående genitiv. Om han har rätt häri, så utgör formen ett bevis för att redan vid tiden för denna gamla inskrifts ristande, ord sådana som *Sveinsson* fattades och uttalades såsom *ett* ord med senare sammansättningsleden relativt oakcentuerad. Bugge sätter inskriften till åren 875—900.

Dessa anmärkningar torde till fullo hava visat det obefogade i L:s inkast mot principen att förklara vissa abnorma förändringar i forntida förnamn av dessas bruk i relativt oakcentuerad ställning. Ty de brukades ofta relativt oakcentuerade 1) i vokativus 2) omedelbart framför öknamn, t. ex. *Sigurðr húpa* — och dylika sammanställningar voro i fornspråket ytterst vanliga — 3) i sammanställningar sådana som *Ragnar i Hvarf* 4) i sammanställningar av typen *Eimarr Sveinsson*. Jag inser icke, huru L. kan (s. 263) fälla ett sådant yttrande som följande: "Vilket substantiv som helst kan ju stå utan satsaccent, i appositionsställning framför namn t. eks. . . . Då Kock anser, att detta oftare än vanligt varit händelsen med förnamn i forntiden, så tror jag att han tar miste". Nej, hvilket substantiv som helst kan ingalunda stå utan satsaccent i apposition framför namn av den enkla anledningen, att massor av substantiv på grund av sin betydelse aldrig stå i apposition framför namn. Jag vet icke, huru de sätser skulle se ut, där t. ex. ord sådana som *mjölk*, *strumpa*, *hvet* etc. etc. skulle stå i apposition framför namn. På grund av sin betydelse kunna icke häller dylika ord förekomma i vokativus eller göra det i alla händelser så utomordentligt sällan, att det för den språkhistoriska utvecklingen saknar all betydelse. Men detta vill med andra ord säga, att personnamnen jämte några vissa — jämförelsevis få — appellativer såsom titlar, *fader*, *moder* etc. i det avseendet intaga en undantagsställning, jämförda med andra substantiver, att de ofta brukas relativt oakcentuerade, och detta till följe av sin betydelse.

Det torde för övrigt vara på sin plats att här framhålla även följande, som sammanhänger med frågan om den roll, som ordens betydelse kan hava vid förändringen av deras form.

I min av L. granskade uppsats har jag s. 153 st. 2 framhållit, att möjligen de i uppsatsen avhandlade förändringarna i förnamn, *Al(win)* etc., "bero icke blott därpå, att de ofta brukats oakcentuerade, utan delvis sammanhånga med den . . . allmänna tendensen att förändra förnamn, men detta antagande synes icke behöfligt". Den allmänna tendensen att förändra förnamn beror åter därpå, att dessa företrädesvis nyttjas i den trängre familjekretsen, hvarför man utan risk att missförstås kan uttala dem mindre noggrannt än andra ord; vidare därpå, att barn i de första levnadsåren blott mycket ofullständigt lyckas uttala sina egna namn, hvarefter de på så sätt uppkomna namnformerna sedan bliva allmänt antagna (s. 152 f. med noten s. 152)<sup>1)</sup>. Jag kan icke finna, att L. i sin uppsats s. 264 (nederst)—5, där han efter sin negativa kritik av mig synes vilja giva en positiv förklaring av orsaken till förnamnens stora föränderlighet, har till denna frågas belysning sagt något väsentligen annat, än jag gjort på anf. st.

<sup>1)</sup> Om orsaken till den stora föränderligheten av ortnamn jmf. Kock: Unders. i sv. språkhist. s. 68.

Icke håller han riktigt framställt diskussionen av spörsmålet, huruvida ordens betydelse kan spela en roll vid förändringen av deras form. S. 259 yttrar han: "I samma uppsats (sid. 151 anm.) framhåller Kock liksom före honom bl. a. Noreen (se Nord. familjebok art. ljudlag) med all rätt den viktiga roll, som ordens betydelse ock därmed sammanhängande användning kan spela i fråga om ljudlagarnes tillämpning". Såsom jag i min av L. citerade uppsats nämnt, ha andra före mig anmärkt den roll, som ordens betydelse i detta avseende kan spela. Men L:s uppgift, att Noreen skulle i artikeln ljudlag i Nord. familjebok ha uttalat denna mening, är oriktig. Tvärtom, har Noreen på anf. st. den alldeles motsatta, och enligt min åsikt oriktiga meningen. Sp. 1532 r. 16 ff. beskriver han nämligen ljudlag såsom "en . . . förändring af ett visst språkljud . . . i vissa lägen, så vidt den är oberoende af de ords betydelse, i hvilka ljudet . . . ingår"<sup>1)</sup>; jmf. ock sp. 1531 r. 17 ff. och r. 23.

L. vänder sig även mot min uppfattning av två enskilda namn, nämligen *Solvi* och *Kristia(r)n*.

Enligt L. s. 271 skulle *Solvi* vara ett smeknamn, förkortat av *Solvér*, hvars första sammansättningsled han alternativt fattar såsom adj. *sölr*. Munch, Vigfússon och jag (Arkiv N. F. VI, 306) hade fattat *Solvi* såsom bestämd form av adj. *sölr*. Uppfattningarna äro således ganska nära besläktade, och jag vill icke påstå, att L:s förklaring bestämt är underlägsen den av mig akcepterade. Men hans inkast mot den andra åsikten, att nämligen namnet i norska diplom kan hava stark böjning (*Solfuir*), är lätt att undanröjja. Såsom Sievers: Über germ. nominalbildungen auf *-aja-*, *-ēja-* (Ber. der königl. Sächs. gesellsch. der wissenschaft. 1894 s. 147) framhållit, kan växlingen *Hösvi*: *Hösvir* så förklaras, att *Hösvir* utgör en sekundärbildning till det gamla svaga maskulinet *Hösvi*, som ursprungligen är best. formen av adj. *höss*. På alldeles samma sätt kan *Solfuir* mycket väl vara en sekundärbildning till *Solvi*, som urspr. är best. form till adj. *sölr*.

Enligt L. (s. 267 f.) skulle min i Arkiv N. F. V, 149 noten 1 framställda förklaring av *r* i *Christiern*, *Kristiarn*, äldre *Christian(us)* såsom infört på analogisk väg från namn på *-bern*, *bia(r)n* ej vara riktig, utan namnet *Kristiarn*, som enligt L. tidigast uppträder i Danmark, skulle hava fått *r* genom folketymologisk anslutning till ordet *iærn* "järn".

Detta L:s förklaringsförsök torde vara omöjligt. L. framhåller själv, att *iærn* icke synes ingå i något forndanskt namn. Om nu *Kristiarn*, såsom L. menar, urspr. är danskt, huru är det då tänkbart, att appellativet *iærn* skulle ha kunnat påverka namnet *Kristian*? Det isl. *Martein* för *Martin* är naturligtvis icke analogt,

<sup>1)</sup> Här kursiverat av mig.

då det enligt L. själv ombildats efter det isl. *Benteinn*. Icke ens från andra nordiska länder har L. kunnat uppvisa *iærn* såsom en vanlig slutled i namn; han anför blott de ganska sällsynta isl. *Eldiarn* och *Kleppiarn*.

Däremot torde min förklaring av *Kristiarn* vara fullt akceptabel. Det är nämligen icke, såsom L. menar, för densamma nödvändigt, att namn på *-biarn*, *-bern* i fd. skulle havt sidoformer på *-bian*, *-ben*. På östnord. runstenar äro namn på *-biarn* ganska vanliga; jag anför t. ex. från Bornholm *kupbiarn*, från Sverge *ropbiarn*, *esbiarn*, *porbiarn*, *sturbiarn*, *vikbiarn*, *vibiarn*. O. Nielsen upptar såsom fd. namn t. ex. *Esbern*, *Porbern*, *Kætelbernus*. Liksom t. ex. i svenskan de äldre *fæghrind*, *sannind* blivit *fæghring*, *sanning* genom inflytande från de talrika orden på *-(n)ing*: *gærning*, *fæstning* etc. etc., utan att man jämte *gærning* hade någon sidoform *\*gærnind*, så har *Kristian*, *Kristien* genom påverkan av *Gupbiarn*, *Esbern* etc. fått formerna *Kristiarn*, *Kristiern* oberoende därav, huruvida man jämte *Gupbiarn* hade sidoformen *\*Gupbian*.

Lund.

Axel Kock.

## Till växlingen *fn : mn* i fornsvänskan.

I Arkiv f. Nord. Fil. N. F. II s. 36 ff. har Kock för ett par mindre fornsvänska handskrifter konstaterat en regel för växlingen *fn : mn* i fornsvänskan, enligt hvilken i ett fall *fn* kvarstod genom ett slags dissimilation: "i ljudförbindelsen *bn* öfvergår *b* till nasalen *m*, utom då rotvokalen föregås af en nasal, i hvilket fall *b* kvarstår".

Denna af Kock med användande af ett ringa material uppställda regel sannas i viss mån af, att jag funnit ännu en fornsvänsk handskrift, ock detta en ganska voluminös sådan, i hvilken växlingen *fn : m(p)n* synes bero af samma regel. Det är nämligen *Cod. D af Magnus Erikssons Landslag*, samma Codex (= cod. Skokloster 155 4:o, nu förvarad på Riksarkivet i Stockholm), som innehåller handskriftsfragmentet af Smålandslagen. På de 80 sidor, valda i olika delar af handskriften (Bl. 9—27, 50—59, 122—132), som jag för detta ändamål genomgått, har jag funnit följande fall med *fn* : former af *næfna* 9 gånger<sup>1)</sup> (t. ex. Bl. 24<sup>r</sup> 18, 52<sup>v</sup> 4), former af *næfnd* (subst.) 17 gånger (t. ex. Bl. 20<sup>r</sup> 11, 125<sup>v</sup> 19); med *n* ljudlagsenligt bortfallet mällan 2 konsonanter skrives ptc. pret. af *næfna* med *fd* 3 gånger (Bl. 10<sup>r</sup> 20, 11<sup>r</sup> 14, 19<sup>r</sup> 16), substantivet *næfd* 1 gång (Bl. 130<sup>v</sup> 7). Dessutom skrives *mf* 4 gånger (betecknar, att *b* var nasaleradt), t. ex. *namfn* (Bl. 23<sup>v</sup> 3), *fornæmfdom* (Bl. 24<sup>r</sup> 23), *nf* (med samma ljudvärde) 1 gång (*fornænfda* Bl. 12<sup>r</sup> 15); alltså i dessa ord 35 bekräftelser på regeln; skrifning med *mp* anträffas däremot blott 3 gånger, med *pm* (svårförklarligt) 1 gång (*fornæpmdom* Bl. 24<sup>v</sup> 6). — Öfvergår man så till de fall, där man väntar *m(p)n*, eller med bortfall af *n*

<sup>1)</sup> I denna redogörelse har icke hänsyn tagits till de i rubrikerna förekommande fallen, enär dessa fall så godt som alltid äro upprepade i texten, och då så godt som genomgående med samma ortografi.

före konsonant, *m*, besannas regeln i lika hög grad. På samma 80 sidor har jag funnit följande fall: *hæmpnas* (inf.) (Bl. 17<sup>v</sup> 7), *fæmpna* (gen. plur. Bl. 58<sup>v</sup> 2), former af *stæmpna* (verb) 3 gånger, *stæmpna* (sbst.) 5 gånger, *iæmpt* (Bl. 51<sup>r</sup> 21), *iæmpno* (Bl. 51<sup>v</sup> 21), *iæmnatha hænder* (Bl. 27<sup>v</sup> 3), sammansättningar med *iæm-* 9 gånger; alltså 22 fall, som stämman med regeln; undantag äro: *iæfnt* (Bl. 26<sup>v</sup> 25), *symfnærberghe* 16<sup>v</sup> 5. Vid ett flyktigt betraktande af andra blad i handskriften har jag icke funnit annat än bekräftelse på regeln.

I fno. hom. bokens ljudlära s. 109 förmodar Wadstein, att den ifrågavarande regleringen af växlingen är oursprunglig "och icke, såsom Kock synes antaga, härstammande från tiden för uppkomsten af *mn* ur *fn*". Men, om jag rätt uppfattat Wadsteins mening, skulle detta innebära och förutsätta, att, sedan *fn* i alla ställningar utvecklats till *mn*, en ny öfvergång af dissimilatorisk art af *mn* > *fn* äfter af nasal föregången rotvokal inträdt. Svårt är visserligen att afgöra, hvilkendera åsikten som är den riktiga, då mig veterligen inga andra förlitterära belägg på *fn* än Rökstenens *nabnum* äro uppvisade; dock synes mig Kocks mening ur metodologisk synpunkt mera tilltalande. Något stöd för Wadsteins mening eller eljes någon upplysning i frågan kan man väl icke hämta af formen *namn* i Smålandslagen 9: 1, en form, som af Kock, Arkiv N. F. II a. st. icke upptagits. Formen synes mig böra förklaras som lån från en annan dialekt; formeln "j namn. fathurs oc suns. oc thes hælghæ andæ" hade skrivaren naturligen uteslutande hört af kyrkans tjänare, som af lätt insedda skäl, trots indigenatsrätten, kunna antagas hafva talat en från hans egen i någon mån afvikande, kanske närmare riksspråket liggande dialekt. Sådana ord däremot som *næfnd* hafva lättare kunnat kontinueras i den för dialekten ljudlagsenliga formen.

Uppsala i April 1895.

Erik Björkman.

## Noch einmal der beiname skald.

Im Ark. XII, 214 wendet sich A. Olrik gegen einige ausföhrungen, die ich im Ark. XII, 73 ff. gemacht und in denen ich eine von ihm im Ark. X, 265 geäusserte ansicht bestritten hatte: "erfaringen viser, at tilnavnet skjald særlig gaves folk, der var kendt i en snævrere kreds, men ikke drog udenlands og søgte ry hvor skjaldene mødtes i kappestrid . . .". Olrik wirft mir nun vor, ich hätte einen einzelnen satz aus der abhandlung herausgerissen und ihm einen ganz andern sinn beigelegt, als er in der verbindung hatte, in der er gebraucht war. Hiergegen muss ich mich verwalten.

Ich will annehmen, dass O. sich im ausdrück vergriffen hat. Meine ausföhrungen erschienen in derselben zeitschrift wie O.'s aufsatz, kamen also wol im wesentlichen denselben lesern zu gesicht wie seine arbeit; da ausserdem die stelle, auf die ich mich bezog, genau angegeben war, so ist wol anzunehmen, dass wer sich für die frage interessierte, die stelle auch nachsah und sich in den zusammenhang versetzte. Von einem 'herausreissen' kann also gar keine rede sein. Ebenso wenig begründet ist die behauptung O.'s ich hätte dem satz eine andere meinung 'beigelegt', als er im zusammenhang hat. Das würde geradezu eine böswillige absicht meinerseits voraussetzen. Auch diese auffassung O.'s muss ich energisch zurückweisen. Es wäre besser gewesen, wenn er sich denselben ausdrucks bedient hätte, den er in einer an mich gerichteten karte vom 10. 7. brauchte, nämlich 'misforståelse'. Darüber liesse sich eher reden. Ich will gern zugeben, dass meine ausföhrungen nicht ganz geeignet waren, die unrichtigkeit von O.'s oben angeführtem satz zu erweisen, wenn gleich ich doch daran festhalten möchte, dass in einigen der von mir angeführten fälle das dem namen nachgesetzte wort skald doch schon mehr den charakter eines beinamens trägt und nicht blosse standesbezeichnung ist, eine ansicht, die ja auch nicht allzusehr von der durch O. citierten Ryghs abweicht.

Was nun die sache selbst anlangt, so glaube ich trotzdem nicht, dass O. recht hat. Dass die Skald-Rafn und Skald-Torfi unbedeutende, wenig bekante männer waren, sei zugegeben. Wenn aber ein mann wie Hrafn, der nebenbuhler Gunnlaugs ormstungu, der doch gewiss weit in der welt herum gekommen und ein angesehenener dichter war, Skald-Hrafn (Gunnlaug-s. cap. 8; Landnáma s. 85) genant wird, so stimmt das schlecht zu O.'s behauptung. Auch der bekante Hofgarða-Refr wird neben Refr skald auch Skald-Refr (Landn. s. 82) genant, vgl. G. Þorlákssons 'Udsigt' s. 100. Ferner sei noch an Skald-Helgi (Landn. 69 u. 170) erinnert, der in Grönland gewesen und von dem es eine eigene saga gab, vgl. 'Udsigt' s. 81 (wo fälschlich Landn. 68 citiert ist). Grund

genug scheint mir also vorhanden zu sein, O.'s meinung über den beinamen skald zu bezweifeln. Auch ist ja gar nicht einzusehen, wie man grade dazu kommen sollte, blos unbedeutenden dichtern den beinamen skald zu geben. Wie nun O., um auch dies noch zu erwähnen, dazu komt, weil ich eine seiner aufstellungen angefochten habe, zu schliessen, dass meine sprachstudien eine unglückliche polemische richtung genommen haben, ist mir unerfindlich.

Heidelberg.

B. Kahle.

---

*Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. Første bind, København 1893—94. I kommission hos universitetsboghandler Gad. 650 s.*

Eine litteraturgeschichte anzuzeigen wie die vorliegende ist eine freude. Nicht etwa, weil ich dem verfasser in allem beistimmen könnte, — im gegenteil, ich werde mancher seiner auffassung entgegen treten müssen, — aber das ganze werk, soweit es bisher erschienen ist, erquickt durch die objektive ruhe, gründliche beherrschung und verarbeitung des stoffes, reiche belesenheit, klares verständnis für die altnorwegisch-isländische dichtung.

Eine erschöpfende altnorwegisch-isländische litteraturgeschichte besitzen wir überhaupt noch nicht. Die werke von N. M. Petersen und R. Keyser sind collegienhefte, veröffentlicht nach dem tode ihrer verfasser, und tragen als solche den stempel auf jeder seite, ganz abgesehen davon, dass ihre verfasser einen einseitigen standpunkt einnehmen. Am nächsten dem ziele kommt unstreitig Rosenberg im 1. und 2. bande von Nordboernes aandsliv<sup>1)</sup>. Gewiss hat dies werk fehler, aber was F. Jónsson seinem verfasser zum vorwurfe macht, dass er nämlich kultur- und litteraturgeschichte mit einander verquicke, das ist m. e. mehr ein vorteil als ein nachteil des werkes. Es wäre auch für das vorliegende werk sicher zum vorteil gewesen, wenn F. J. noch mehr die ganze kulturgeschichtliche entwicklung des skandinavischen nordens verfolgt hätte. Die litteratur ist nur ein zweig der gesamten kulturentwicklung eines volkes, im rahmen dieser entwicklung lässt sie sich auch allein verstehen. Wir können z. b. heute nicht mehr die eddalieder interpretieren — mögen wir auf Bugges standpunkte stehen oder nicht —, ohne die strömungen verfolgt zu haben, die zu den Skandinaviern in der vikingerzeit und früher von den verschiedenen völkern des abendlandes gekommen sind. F. Jónsson leugnet nun freilich schlankweg einen fremden, namentlich keltischen einfluss auf

<sup>1)</sup> Gewundert hat es mich, dass unter den litteraturgeschichtlichen werken gar nicht die treffliche arbeit von K. Maurer, Über die ausdrücke altnordische, altnorweg. und altisländische sprache erwähnt ist. Sie ist doch für einen grossen teil der alten litteratur das beste, was wir überhaupt besitzen.

geistigem gebiete (s. 26). Allein das ist mir unverständlich, da er zu gleicher zeit einen grossen einfluss auf technischem gebiete anerkennt. Gibt man aber diesen zu, so liegt doch kein grund vor, ihn auf geistigem in abrede zu stellen. Ich will nur an ein beispiel erinnern. Wenn wir von Ólaf pá in der Laxd. saga lesen, dass ihn seine mutter Melkorka an einsamem orte auferzogen, dass er das irische vollständig beherrscht habe, so ist doch anzunehmen, dass die irische königstochter auch die geistige entwicklung des knaben beeinflusst und ihm vorstellungen aus ihrer heimat eingepflichtet habe. Die kurteis, die er sich hier angeeignet (ausg. Kälund s. 33, 22) und die ihn während seines lebens nicht verlässt, ist sicher seiner mutter zuzuschreiben, denn ihre ganze seele scheint die unglückliche königstochter ihrem sohne eingeflöszt zu haben. Hier haben wir einen ganz konkreten fall, der uns den fremden keltischen einfluss auf geistigem gebiete bei den Nordgermanen wahrscheinlich macht und erklärt. Wohl gehört das beispiel erst dem anfang des 10. jhrhs. an, allein wie zu jener zeit werden auch im 9. jhrh. ganze scharen gefangener Iren mit fortgeführt, frauen und männer, die in der neuen heimat wohl schwerlich sofort ihr kulturgewand abgelegt haben. So mag sich unwillkürlich, ja fast unbewusst irische kultur mit der altnorwegischen gemischt haben. Und wo die quellen keine direkten zeugnisse über kulturströmungen bringen, da müssen wir die stummen funde oder die sprache wenigstens für die möglichkeit eines einflusses auf geistigem gebiete sprechen lassen. Ich halte also eine geschichtliche und kulturgeschichtliche einleitung für den festesten grund jeder litteraturgeschichte.

F. Jónssons werk soll in drei bänden erscheinen, von denen jetzt der erste in drei stattlichen lieferungen vorliegt. Er bringt nach einer kurzen einleitung die darstellung der eddischen (s. 9—321) und der skaldischen dichtung (321—650). Jedes gedicht, jeder dichter wird einzeln besprochen; zuweilen fällt dabei etwas für die textkritik ab. Volle litteraturangabe ist nicht angestrebt, nur gelegentlich werden die ansichten anderer angeführt oder bekämpft.

Es ist freudig zu begrüßen, dass F. Jónsson von der profangeschichte ausgeht. Er thut dies sowohl bei den eddaliedern (s. 9 ff.) als auch bei der skaldendichtung (s. 321 ff.). Dort schildert er den geschichtlichen zustand Skandinaviens bis um 1000, hier besonders den Islands in dem 1. jahrhunderte nach der besiedlung. In beiden abschnitten will der verf. den nachweis führen, dass sich sowohl die eddische dichtung als auch die skaldische nur unter gewissen voraussetzungen entwickeln konnte: jene in ruhiger zeit in Norwegen, diese besonders auf Island. Wie die isländische skaldendichtung die norwegische verdrängte und wie sie besonders durch die praktischen ziele der dichter zu solcher blüte gelangte, hat der verf. trefflich und überzeugend entwickelt. Dagegen kann

ich der verteidigung der norwegischen heimat der meisten eddalieder nicht beipflichten. Zunächst halte ich die behauptung, dass sich die eddische dichtung nur in einer politisch und sozial ruhigen zeit entwickelt haben könnte, nicht für richtig. In Deutschland z. b. blühte im mittelalter die litteratur am meisten, als die kämpfe zwischen staat und kirche tobten, am ende des vorigen jahrhunderts, als die wellen der französischen revolution sich besonders bei uns fühlbar machten. Das eine schliesst durchaus das andere nicht aus. Ferner sind die gründe, die F. J. für die norweg. heimat der eddalieder, besonders der *Völuspá*, vorbringt, nicht durchschlagend. Ich komme hierauf nochmals zu sprechen. Endlich lässt sich doch bei verschiedenen gedichten christlicher einfluss nicht leugnen. Wir brauchen hier noch nicht auf Bugges oder gar Meyers standpunkt zu stehen, christliche einflüsse sind auf alle fälle vorhanden. Allein diese erklären sich ungleich leichter, wenn wir annehmen, dass die lieder im westen oder auf Island entstanden sind.<sup>1)</sup>

In der einleitung sucht ferner F. J. den nachweis zu führen, dass die Nordländer schon in den ältesten zeiten eine mythologische und saggeschichtliche poesie besessen haben. Mich haben die gründe, die er dafür vorbringt, nicht überzeugt. Der verf. begründet seine auffassung mit den bekannten zeugnissen aus Tacitus und Jordanes und mit den inschriften des Tunesteins und des Tjurköbrakteaten. Was Tacitus von den Südgermanen, Jordanes von den Goten sagt, das darf nicht schlechthin auf die Nordgermanen übertragen werden. Als Tacitus über jene, Jordanes über die Goten schrieb, hatten beide völker bereits ein heldenzeitalter hinter sich, das sie zu dichterischer verherrlichung ihrer helden anspornen musste. Von den Skandinaviern können wir dies nicht einmal wahrscheinlich machen; ihr heldenzeitalter beginnt erst mit den wikingerzügen. Eine ausgebildete heldendichtung setzt aber ein heldenzeitalter voraus. — Ebenso wenig beweisen m. e. die runeninschriften eine besondere pflege der poesie. In der inschrift auf dem brakteaten von Tjurkö (*heldtar kunimu[n]dru*

*wurte runor*

*an walkakurne*)

vermag ich beim besten willen keine poesie zu erblicken. Die stellung der worte ist die ganz gewöhnliche; dass aber zwei worte gleichen anlaut haben und die silbenzahl gerade der silbenzahl

<sup>1)</sup> Es hat sich über diese frage neuerdings ein streit zwischen Björn Ólsen und Finnur Jónsson entsponnen, indem jener die isländ. heimat der eddischen dichtung hartnäckig verteidigt (*Timar.* 15, 1—133; 16, 1—41; 42—87). Wenn auch nicht in allen einzelheiten, so stehe ich doch im allgemeinen mehr auf seite Björn Ólens als F. Jónssons. Dass einzelne gedichte auf norwegische zurückgehen oder vielmehr isländische bearbeitungen norweg. gedichte sind, ist schwer zu leugnen, der grösste teil der ganzen sammlung dagegen ist doch wohl auf Island erst gedichtet.

eines vísuþfjórðung gleich ist, berechtigt uns noch nicht zur annahme, dass wir hier einen beabsichtigten vers haben. Ebenso wenig vermag ich mit F. Jónsson und Bugge (Norges inskrifter I. 23) auf dem steine von Tune eine halbstrophe in fornyrðislag zu finden. Wir werden in der bekannten inschrift dem metrum nur dann gerecht, wenn wir *after* als adverbium auffassen, wie es Bugge s. 23 thut. Allein wenn Bugge s. 13 gleichwohl den dat. *Woduride* von *after* abhängig sein lässt, so muss doch das wort schon seine adverbiale natur aufgegeben haben und muss als praeposition aufgefasst werden, wie es ja auch thatsächlich auf der zweiten seite des steines (*[afte]R woduride*) reine praeposition ist. In diesem falle darf es aber nicht von seinem substantivum getrennt werden. Es kommt etwas weiteres hinzu, das meines wissens bisher noch gar nicht beachtet worden ist. Nach *witadaha-laiban* befindet sich auf dem steine ein : (vgl. Wimmer, Die Runenschrift s. 153). Dies trennungszeichen ist mir vollständig unerklärlich, wenn die folgenden worte (*worahto runoR*) so eng mit dem vorhergehenden zusammengebunden sein sollen, wie man allgemein annimmt. Es sollen vielmehr, wie ich glaube, hier zwei verschiedene thatsachen von einander getrennt werden. In Liljegrens Runurkunder finden wir zahlreiche beispiele, wo der oder jener angehörigen oder fremden zum gedächtnisse hat runensteine setzen lassen, wo sich dann aber der runenritzer selbst noch nennt. Auch in älterer zeit dürfte es nicht anders gewesen sein, wenn ich auch kein beispiel nachzuweisen vermag. (Die kulturgeschichtliche bedeutung der runeninschriften bedürfte überhaupt einmal gründlicher untersuchung.) So dünken mich auch auf dem steine von Tune zwei an und für sich verschiedene thatsachen angeben zu sein: nämlich 'Wiwar hat den stein zum gedächtnis an seinen genossen Wodurid gesetzt' und 'Wiwar hat die runen selbst geritzt'. Es ist dann aus dem vorhergehenden vor *worahto* das *ek* zu ergänzen. Nur so vermag ich das trennungszeichen zu erklären. Ist dies aber der fall, so tritt ein weiterer grund hinzu, dass wir *after* nur als praeposition aufzufassen haben und dass wir nicht berechtigt sind, in der Tunestein-inschrift eine halbstrophe zu finden: die stellung der ersten fünf worte ist ja dann die ganz regelmässige der prosa <sup>1)</sup>).

Indem ich so die zeugnisse, die F. Jónsson für eine urnordische dichtung ins feld führt, nicht anerkenne, will ich nicht sagen, dass es in praehistorischer zeit überhaupt keine poesie bei den Nordgermanen gegeben habe. Auch ich trete für diese ein, nur

<sup>1)</sup> Man kann nicht einwerfen, dass das trennungszeichen, wie so oft auf runensteinen, nur die trennung der worte andeuten soll. Der Tunestein hat es nur noch ein einziges mal auf der zweiten seite nach *Woduride*. Was es hier für eine bedeutung hat, bedarf noch der untersuchung. Auf alle fälle halte ich es auch für die lesung dieses teiles der inschrift für nicht unbedeutend.

ist sie m. e. mit andern mitteln zu erweisen, als es Jónsson gethan hat. Es ist die sprache, die uns hier weiter hilft; wir können mit ihrer hilfe die älteste poesie der Nordländer wenigstens wahrscheinlich machen. Wenn wir die den Nord- und Südgermanen gemeinsamen ausdrücke für lied, gedicht, spruch u. dgl. zusammenstellen, so zeigt sich, dass sich als die poesie, die allen germanischen völkern gemeinsam gewesen ist, nur das zauberlied erweisen lässt. Bezeichnungen wie *-spá*, *-grátr*, *-hvot* ergeben sich auf den ersten blick als speciell nordische gebilde, veranlasst durch den inhalt des gedichtes. Auch *pulu* in der bedeutung 'gedicht', *-kviða*, *-mál* sind nur nordisch, ja fast nur isländisch-norwegisch, da sich nur *qvæpi* in gleicher bedeutung auch im altschwed. und altdän. findet. *leikr*, das man mit besonderer vorliebe eine bezeichnung für die urgermanischen opferlieder sein lässt<sup>1)</sup>, bedeutet im nordischen 'die schnelle bewegung' (namentlich zwischen zweien), 'das spiel', und auch in den andern germanischen sprachen erklären sich die verschiedenen bedeutungen des wortes von der annahme dieser grundbedeutung am einfachsten. Erst unter kirchlichem einflusse scheint sich die bedeutung 'gesang, lied' entwickelt zu haben. Mögen *songr*, *syngja*<sup>2)</sup> immerhin in der bedeutung 'gesang, singen' gemeingermanischen ursprungs sein, so lassen diese worte doch nichts über den inhalt der betreffenden gedichte erschliessen. Anders steht es nun mit *ljót* und *galdr*. *ljót* findet sich bei allen germanischen stämmen und ist demnach urgermanisch. Es bedeutet von haus aus das einstrophige gedicht: dies zeigt schon der umstand, dass das wort in unserer bedeutung 'lied, gedicht' nur im plural vorkommt. Dieses einstrophige *ljót* bezeichnet aber ursprünglich das zauberlied. Diese bedeutung hat das wort in allen stellen, wo es in den eddaliedern gebraucht wird (Háv. 146.<sup>1</sup> 162. 163. Sigðr. 5) u. a. o. (z. b. Yngl. s. cap. 7). Ganz ähnlich steht es mit *galdr*, dem anderen urgerm. worte für 'gesang, lied'. Auch dies hat in allen germanischen sprachen von haus aus die bedeutung 'zaubergesang, zauberlied', woraus sich erst später 'zauberhandlung' entwickelt hat. Auch *rún*<sup>3)</sup> und *spioll*<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Was Kögel über die urgeschichte des leichs sagt (Gesch. der deutschen litteratur s. 7 ff.), halte ich nicht für richtig. Die bilder der skalden darf man nicht zu grunde legen, wenn die ursprüngliche bedeutung eines wortes gefunden werden soll. Ein vergleich aller nordischen sprachen führt allein auf die grundbedeutung des wortes im skandinavischen, denn die litteratursprache zeigt schon vielfach fremden einfluss.

<sup>2)</sup> In alten quellen findet sich das wort *songr* im Grottasongr (str. 17, 7—8). Hier findet sich auch das verbum *syngva* (4<sup>1</sup>). Sonst bedeutet in heidnischer zeit *songr* den ton, den namentl. die waffen von sich geben, und *syngja*, *syngva* das erschallen des waffen. Erst in christlicher zeit und besonders in kirchlichen quellen haben *songr*, *syngva* durchweg die bedeutung 'gesang, singen'.

<sup>3)</sup> Vgl. E. Mogk in Beitr. zur geschichte. Festschr. zum deutschen Historikertage 1894 s. 89.

<sup>4)</sup> E. Schröder, Zsch. f. d. altert. XXXVII. s. 253 ff.

hatten ursprünglich die bedeutung 'zauberlied'. Hieraus geht hervor, dass das zaubergedicht urgermanisch gewesen sein muss, und dass es auch die älteste nachweisbare dichtungsgattung bei den Nordgermanen war. Dies ist auch in alter zeit ausschliesslich von den Skandinaviern zu den Finnen gewandert. Denn dass das finnische *runo* ursprünglich nur zauberlied bedeutet, hat Comparetti ebenso klar wie überzeugend nachgewiesen <sup>1)</sup>, mag man in seinen weiteren ausführungen über die bedeutung des wortes auch anderer ansicht sein.

Weiteres können wir über die vorgeschichtliche poesie der Nordgermanen nicht sagen. Ja, ich möchte sogar eine besonders ausgebildete epische dichtung in prähistorischer zeit bezweifeln. Diese entspringt, wir können hinblicken wohin wir wollen, aus grossen historischen ereignissen oder durch das einströmen einer höheren kultur von anwärts, die zugleich poetische stoffe und poetische form brachte. Weder das eine noch das andere lässt sich für die Nordgermanen in vorgeschichtlicher zeit erweisen. Erst durch die grosse nordgermanische völkerwanderung sind die bedingungen gegeben, unter denen sich eine reiche epische dichtung auch im norden entwickeln konnte. Der anstoss hierzu mag schon früher von den südgermanischen stammesbrüdern gekommen sein, denn dass die wogen der germanischen völkerwanderung bis zu den skandinavischen bergen geschlagen, zeigt schon jener zug der Heruler, die sich 512 vom Karpathengebiet nach Skandinavien zurückzogen.

Wie schon bemerkt, ist der vorliegende erste band ausschliesslich der älteren dichtung, der poesie bis zum ausgange des 11. jhrhs gewidmet. Mit vollem rechte hebt F. J. (s. 9) hervor, dass alle dichter *skáld* hiessen. Dies wort deutet der verf. mit Brugmann und Lidén als "erzähler" (s. 329), stellt also die wurzel zum griech. stamme *σεπ- σπ-* und vergleicht damit altirisch *scél* "die erzählung". Diese deutung ist zweifellos ungleich ansprechender als die Vigfússons, der in der ältesten bedeutung von *skáld* den verfasser der *níðvísa* finden will. Ich weiss nicht, seit wann man den begriff *skáld* so eingeengt hat, dass man heute unter dem worte nur dichter über historischen personen oder von geschichtlichen begebenheiten versteht; jedenfalls ist diese einschränkung auf wissenschaftlichem wege geschehen, im lebendigen sprachgebrauch ist sie nicht begründet, da noch heute der Isländer wie in alter zeit unter *skáld* jeden dichter versteht <sup>2)</sup>. Es liesse sich ihm hinblick auf die etymologie der wortes vielleicht die frage aufwerfen, ob nicht unter den skalden ursprünglich die verfasser epi-

<sup>1)</sup> Der Kalevala oder die traditionelle poesie der Finnen s. 240 ff.

<sup>2)</sup> Dass auch die verfasser eddischer gedichte dem Isländer '*skáld*' waren, zeigt ganz klar die Völs.-saga, wo es vor der 4. str. des bruchstückes der Sig. kv. heisst: *ok gáfu honum at eta, sem skáldit kvað* (ausg. von Bugge s. 156, 18).

scher gedichte, der *kviður*, zu verstehen seien, während der *þulr* der meister des lehrgedichtes, der *möl* ist. Wäre dies an dem, dann erklärte sich auch mit leichtigkeit die heutige einschränkung des begriffes, denn die skalden in der wissenschaftlichen auffassung des wortes behandeln fast durchans historische personen oder begebenheiten, d. h. epische stoffe. Auf keinen fall haben wir, was auch F. J. nach jeder richtung hin beweist (s. 42 ff.), grund, die eddische dichtung von der skaldischen principiell zu trennen, weil wir dort den verfasser nie, hier fast stets aus den quellen erfahren. Gleichwol ist es schon aus rein praktischen gründen geboten, die eddische dichtung und die skaldische (in wissenschaftlichem sinne des wortes) von einander zu trennen.

Den grössten teil der eddischen dichtung lässt F. Jónsson zwischen 850 und 1050 in Norwegen entstanden sein und zwar hauptsächlich während der friedensperioden Harald hárfagrís und Hákon des guten; die *Atlamál*, *Sigurðarkviða* in *skamma*, *Helgakviða Hundingsbana*, *Goðrúnarhvöt*, *Oddrúnargrátr*, vielleicht auch die *Helreið Brynhildar* dagegen sind in der 1. hälfte des 11. jhrhs. auf Grönland gedichtet, und nur die späte *Völuspá* in *skamma* und die *Grípisspá* sind isländischen ursprungs und stammen aus dem 12. jahrh. In der zeitbestimmung im allgemeinen wird man dem verfasser recht geben müssen, im einzelnen lässt sich über die datierung streiten. Dagegen kann ich F. Jónssons beweisen über die heimat der lieder meist nicht beistimmen. In dieser frage verweise ich auf die ausführungen Björn Olsens, dessen einwürfe F. J. durch seine entgegnung nicht entkräftet hat. Nur ein paar allgemeine bemerkungen seien hier ausgesprochen. Wenn F. J. behauptet, die natur, die tier- und pflanzenwelt weise nach Norwegen, so mag er einmal das gegenstück mit isländischen skalden versuchen, wie mit Egil oder Hallfréð. Es stellt sich bald heraus, dass auch hier die bilder der kenningar oft besser für Norwegen als für Island passen. Ferner: Grönland war eine isländische colonie, keine norwegische. Wenn auch kein anderes, so sind doch sicher die *Atlamál* auf Grönland entstanden. Woher und in welcher form hatten die Grönländer den stoff zu diesem gedichte erhalten? Über die form wird sich schwer ein urteil fällen lassen, da es sehr wol möglich ist, dass damals bereits *frásögur* auch von teilen der deutschen heldensage existierten. Dagegen ist es nicht wahrscheinlich, dass der stoff aus Norwegen nach Grönland kam, da eben die bevölkerung isländisch war und fahrten nach Norwegen, wie die des Leif, wenigstens in der früheren zeit selten waren, vielmehr stammt er wohl aus Island. Und dass hier dieser stoff thatsächlich dichterisch behandelt worden ist, dafür haben wir das unzweideutige zeugnis der *Snorra-edda*, wo es von dem schiffbrüchigen Þorvaldr Veili heisst: *þá orti hann kvæði, er kollut er kviðan skjálfhenda eða drápan steffausa, ok kvæðit eptir Sigurðar sögu* (SnE. I. 646). Also die Isländer haben thatsächlich

vor einführung des christentums eddische stoffe poetisch behandelt. Und dass der arbeiter Loðinn zu Brattahlíð (Fóstbr. saga s. 83) die halbstrophe aus Hávamál (v. 83) aus einem norwegischen gedichte geschöpft haben sollte, ist doch auch nicht wahrscheinlich, da ja die ganze bevölkerung auf Grönland in jener zeit isländisch und nicht norwegisch war. Gewiss hatten die Isländer in den ersten jahrzehnten der besiedlung viel zu schaffen und zu bauen, aber sollen nicht gerade sie sich in ihrer einsamkeit an den langen abenden, wo die arbeit ruhte, von zeit zu zeit die stunden durch lieder gekürzt haben, da ja poetisch beanlagte familien wie die des Kveðulf zu den ersten ansiedlern mit gehörten? — Die hauptstütze F. J.'s, dass die eddischen gedichte in ihrer mehrzahl und vor allem die götterlieder norwegisch sein sollen, beruht eigentlich auf der Völuspá. Weil diese norwegisch sei, meint F. J., seien auch die andern, die demselben vorstellungskreise angehören, in Norwegen gedichtet. Und so krystalisiert sich an die Völuspá ein gedicht nach dem andern. Allein gerade den beweis für die norwegische heimat der Völuspá halte ich nicht für erbracht (s. 132). Was Müllenhoff, auf den sich F. J. besonders stützt, dafür vorgebracht, ist von Gering u. and., neuerdings wieder von Björn Ólsen (a. a. o.), zur genüge widerlegt. Ich glaube überhaupt, dass dies gedicht ganz anders aufzufassen ist, als es F. J., ebenfalls im anschluss an Müllenhoff, thut, und dass thatsächlich christlicher einfluss, wenn auch unbewusster, in ihm vorliegt. Letzterer erklärt sich aber viel leichter, wenn wir das gedicht Island zuweisen. Indem ich mir eine ausführliche begründung meiner auffassung vorbehalte, will ich hier nur in grossen zügen geben, wie m. e. die Völuspá zu deuten ist.

Die situation im eingang unseres gedichtes kann nicht anders gedacht werden wie in den andern liedern, in denen ebenfalls eine völve kunde von der zukunft giebt: in Baldrs draumar, dem Grógaldr, den Hyndluljóð. Óðin ist zur völva gekommen, um von ihr das göttergeschick zu erfahren. Als Valföðr d. i. Totenvater hat er sie aus dem grabe gerufen; vor der gesammten menschheit, wie sonst die völve dem fürsten und herrn vor seinen genossen, will sie Óðin offenbaren, was sie weiss (v. 1). Bevor sie aber zu ihrer eigentlichen aufgabe, zur enthüllung der zukunft kommt, will sie sich als allkundige in dem erweisen, was war und ist (v. 2—28). Dieser teil geht der eigentliche *spá* voran. In v. 2 entwirft dann die völve das programm dieses teiles: 1. gedenkt sie der ältesten zeiten, der zeiten der riesen, die sie aufgezogen haben und von denen sie ihre weisheit hat, und 2. kennt sie alle orte auf der erde und unter der erde. Die folgenden strophen führen dann dies programm aus. Sie gedenkt der zeiten Ymirs (3), der schöpfung der welt durch Burs söhne (4), des unsteten wandels der gestirne (5—6, ὕστερον πρότερον), der ältesten zeiten der götter und des auftretens der nornen, die jetzt das schicksal der götter und men-

schen leiten (7—8). Die riesen sind nach alle dem die älteren mächte, daher können jene schicksalsmädchen auch nur aus Riesenheim stammen. — V. 9—18 sind dann unstreitig interpoliert; sie haben auch weder etwas mit den göttern noch mit den riesen zu thun, die in der Volsp. allein eine rolle spielen. — V. 19—20 beantworten dann die frage, woher die nornen kommen: die völve kennt den weltenbaum Yggdrasil mit seinem gezweig, mit seinen wurzeln. Sie gedenkt weiter des ersten kampfes (v. 21—25). Dieser kampf kann nur zwischen göttern und riesen stattgefunden haben; es ist m. e. ganz falsch, in ihm den vanenkrieg finden zu wollen. Veranlassung zu diesem kampf hat das auftreten der zauberin Gullveig aus dem riesengeschlechte gegeben, die auch zu den menschen gekommen ist und diese als Heiðr allen möglichen zauber gelehrt hat (21—22). Entrüstet über ihr auftreten beratschlagen die götter, ob man den schaden ruhig ertragen oder ob alle d. h. asen und vanen vergeltung haben sollten (v. 23) <sup>1)</sup>. Man entscheidet sich für das letztere: Óðin wirft den speer, der kampf mit den riesen ist entfacht, die götter werden besiegt (24) <sup>2)</sup>, sie müssen sonne und die Freyja den riesischen mächten ausliefern (25). Allein Thor kümmert sich nicht um die verträge: er zieht gegen die riesen und bricht somit die eide (26). In diesem eidgebruche der götter liegt der erste keim zu ihrem untergange.

Mit strophe 27 wendet sich die völve zu etwas neuem, das sie ihrem eigentlichen thema näher führen soll. Sie will Óðin zu verstehen geben, dass sie auch seine geheimnisse kennt. Sie weiss Heimdalls horn verborgen, sie weiss, wo Óðin sein auge verpfändet hat (27). Das letztere, hebt sie nochmals und nachdrücklichst hervor und zeigt sich so Óðin gegenüber als die allwissende (28) <sup>3)</sup>. Und jetzt, nachdem sie sich als solche erwiesen, wendet sie sich an Valfoðr mit der frage: *vituð ér enn, eða hvat?* "wisst Ihr es nun? oder wollt Ihr mehr wissen? verlangt Ihr weitere beweiße meiner prophetischen gabe?"

Óðin ist nun überzeugt, dass er zur allkundigen völve gekommen ist. Jetzt folgt der eigentliche schlüssel zum richtigen verständnis des gedichtes. Str. 29 ist berichtend aufzufassen gerade so wie Valþm. 5 und gehört nicht in den mund der völve. Die strophe verbindet den ersten teil mit der eigentlichen spá. Wie völven zu thun pflegen, will auch unsere jetzt schweigen, wenn sie nicht gaben erhält. Und diese giebt ihr Óðin: "Nun

<sup>1)</sup> So ist die strophe aufzufassen. Vgl. auch Björn Ólsen, *Tím.* 15, 32 ff.

<sup>2)</sup> Der unglückselige vanenkrieg hat hier arges misverständnis erzeugt. Die *sóir* (24, 6) und *vanir* (24, 7) sind einfach *pars pro toto* = *goð*, im gegensatz zu den riesen. Die burg der götter ist gebrochen, und nun müssen sie auf freiem felde kämpfen. (*Knáttu* ist periphrastisch aufzufassen, wie so oft; *vígská* aber gehört zu *völlu* und hat passive bedeutung wie FMS IX. 493<sup>12</sup>: *riki vígskát.*)

<sup>3)</sup> V. 28, 1—6 ist m. e. interpolation.

gab ihr Herfödr ringe und kleinode, er erhielt dafür (*fékk spjöll* ist zweifellos zu lesen, *fá* aber nicht als 'geben', sondern als 'erhalten' aufzufassen) kluge rede und das spähen der geister". Und was nun die völve berichtet, hängt alles mit dem götteruntergange zusammen: das erscheinen der valkyren kündet den grossen kampf (30), Baldr wird getötet, verbrannt, gerächt (31 ff.), Loki bestraft (34—5)<sup>1)</sup> u. s. w. Alles dies hängt mit dem götteruntergange zusammen und bildet so die eigentliche spä. Die strophen bieten für das verständnis des ganzen gedichtes keine schwierigkeiten. Es kam mir nur darauf an, von anderer seite das gedicht zu beleuchten und vor allen die dreiteilung, die auch F. J. vertritt, zu bekämpfen. — Wie in der Völuspá, ist auch bei anderen gedichten Müllenhoffs methode F. Jónsson muster und vorbild gewesen. Wohl das schönste resultat mit ihr hat er mit dem Grímnismál erzielt (s. 141 ff.), die jetzt in ein viel klareres licht treten. Nach F. J. handeln die echten strophen dieses ziemlich wirren gedichtes durchweg von Ódin und dem, was mit ihm in engstem zusammenhange steht. Ódin will Geirrödr zu verstehen geben, dass der mann, den er peinigt, der freund und pflegevater des fürsten ist. Immer deutlicher wird Ódin, je weiter das gedicht vorschreitet, aber Geirrödr achtet nicht darauf. Als sich zuletzt Ódin zu erkennen giebt, ist es zu spät. — Dem verständnis nicht unwesentlich näher geführt dünkt mich ferner die Lokasenna (s. 178 ff.), woraus nach F. J. die moral spricht: vernunft ist machtlos gegen den schurken, der keine antwort schuldig bleibt, niemand schont, der lügt und frech und doch im grunde feig ist; bei ihm fruchtet nur prügel. Anderen aufstellungen dagegen muss ich widersprechen. So soll z. b. die Sigurdarkvíða in skamma (s. 287 ff.) ziemlich jung und in Grönland entstanden sein; ebenso soll sie fehler in bezug auf komposition und sage haben. Keine von diesen behauptungen finde ich bewiesen, ja die sage ist m. e. von F. J. nicht richtig aufgefasst. Überhaupt hätte der verf. bei den gedichten der heldensage etwas mehr auf die entwicklung der sage eingehen können, da diese für das verständnis der gedichte nicht unwesentlich ist. So erfahren wir z. b. über die Wielandssage ausser den hinweis auf die Þidrekssaga und auf ihren südgermanischen ursprung fast gar nichts. Entschiedenem einspruch muss ich gegen die darlegung des verhältnisses zwischen Skírnismál und SnE. erheben (s. 175 ff.). Ich habe (Paul-Braune, Beitr. VI. 517 VII, 272 f.) gezeigt, dass Snorri in seinem entwurf der Gylfaginning, der im cod. Upps. am reinsten vorliegt, Skírnismál wahrscheinlich in einer anderen fassung gekannt hat, als sie uns im cod. reg. vorliegen, dass dagegen der bearbeiter jenes Snorrischen entwurfes das uns erhaltene gedicht gekannt und seine fragmentarische vorlage mit seiner hülfe erweitert hat. F. Jónsson stellt die behauptung auf, das der cod.

<sup>1)</sup> Nur v. 36—39 sind m. e. noch interpoliert. Veranlassung zur interpolation hat die bestrafung Lokis gegeben.

Upps. einfach hier gekürzt und verändert habe und dass es deshalb für das verhältnis der prosa zum gedichte gleichgültig sei, ob man U oder Wr beim vergleich heranziehe. Er legt infolge dessen Wr zu grunde und kommt zu dem resultat, dass Snorri denselben text gehabt habe, wie er im cod. reg. vorliegt. Und doch ist gerade die hauptsache, worauf alles ankommt, dass man bei dem vergleich U, nicht Wr zu grunde legt, denn wenn der redactor von Wr die Skírnismál des cod. reg. benutzt hat, müssen das lied und diese fassung selbstverständlich übereinstimmen. Dass aber U trotz seiner flüchtigkeit meist den ursprünglichen text bewahrt, vor allem nicht principiell gekürzt hat, die redaction Wr aber eine überarbeitung mit hülfe einer dem cod. reg. nahestehenden liedersammlung ist, habe ich durch beispiele belegt, die sich schwerlich anfechten lassen.

Wie die abschnitte über die eddische dichtung, so sind auch die über die skalden reich an feinen beobachtungen und anregenden bemerkungen. Besonders hervorzuheben sind die kapitel über die skaldendichtung im allgemeinen und die analysen der zusammenhängenden grösseren gedichte. Aber auch hier sind manche bemerkungen durchaus nicht einwandfrei und werden noch lebhaft debatten hervorrufen. Das z. b. die überlieferung der gedichte nur eine mündliche gewesen soll (s. 347 ff.), glaube ich nicht. Die zeugnisse, die für diese sprechen, werden doch bei weitem überwogen von denen, die für eine schriftliche überlieferung durch runenstäbe eintreten. Sind doch steine sowohl wie stäbe mit stropfen in runenschrift gefunden worden, und die zeugnisse über den gebrauch der runen können diese annahme nur wahrscheinlich machen<sup>1)</sup>, auch wenn wir nicht die thatsache in der Egils- und Grettissaga unzweideutig ausgesprochen fänden. Wenn wir sie ferner in romantischen sagas, wie in der Örvar-Oddssaga erwähnt finden, so wird man diesem berichte gewiss keinen historischen wert beilegen. Allein dass man das aufzeichnen der lieder von erdichteten personen berichtete, bezeugt doch schon, dass man den brauch kannte. Ich vermag es mir wenigstens nicht vorzustellen, wie man eine sitte, die sonst bei keinem volke bekannt ist, in einer fingierten dichtung heranzog, wenn sie nicht der dichter aus seiner umgebung kannte.

Wenn ich so in manchen punkten dem verfasser nicht beistimmen kann, so sind es doch viel mehr, wo ich mit ihm auf gleichem boden stehe. Vor allem bin ich mit ihm einig in dem konservativen sinne, der sich auf jeder seite zeigt und wodurch F. J. in schroffem gegensatze zu seinem landsmann Vigfússon steht, und in dem ruhigen, leidenschaftslosen tone, in dem alle fragen, die sich an die einzelnen denkmäler knüpfen, behandelt werden.

<sup>1)</sup> Die beispiele sind bereits gesammelt von E. Rosselet in Ersch u. Gruber, Encycl. II. sect. 31 s. 244.

# Bibliografi för år 1894.

Upprättad av E. H. Lind.

## I. Bibliografi, literaturhistoria ock biografi.

- Erlingsson, Þorst.* Ritsjá nokkurra útlendra bóka, sem snerta Ísland og bókmentir þess, 1892.  
Tímarit 1894 s. 247—317.
- Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie herausgegeben von der gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. 15. Jahrg. 1893. Leipz. 8:o. 4 + 402 s. M. 9.
- (*Kålund, Kr.*) Katalog over den arnamagnæanske håndskriftsamling udgivet af kommissionen for det arnamagnæanske legat. Bd. 2, h. 2. Københ. 8:o. XXVI + 509—766 s. Kr. 3.  
Anm.: Nord. tidsskr. f. filol. 3. R. III s. 63—68, av Finnur Jónsson.
- Lagus, G.* Några upplysningar om gymnasii boktryckeriet i Viborg. Sv. lit. sällsk:s i Finl. förhandl. o. upps. 8 s. 181—194.
- Lind, E. H.* Bibliografi för år 1892.  
Arkiv f. nord. filol. X s. 354—385.  
— Svensk literaturhistorisk bibliografi. XIII. 1892 ock 1893.  
Bilaga till Samlaren 1894.
- Mackeprang, M.* Fortegnelse over dansk historisk litteratur fra året 1893 vedrørende Danmarks historie.  
Hist. Tidsskr. (dansk) 6. R. V s. 254—273.
- Repertorium diplomat. regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *W. Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd. 1, h. 1 (1085—1327). Københ. 8:o. XXII + 240 s. Kr. 2.
- Setterwall, Kr.* Bibliografi [svensk historisk] 1893.  
Bilaga till Hist. tidskr. (sv.) 1894.
- Stockholms stads arkiv. Anteckningar efter ett besök derstädes. Aftryck ur Nya dagl. alleh. i 25 nummerade exemplar. Sthm. 8:o. 14 s.

- (*Andersson, Aksel.*) Inledning och glossar till Een nyttwgh Wnderwijsning. Ups. 8:o. CLXXXVII s.  
Skrifter utg. af Sv. liter. sällsk. 11, 3.
- Annerstedt, C.* Upsala universitets-biblioteks historia intill år 1702. Med nio bilagor. Sthm. 8:o. 119 s.  
Särtr. ur Vitt. hist. o. antikv. akad:s handl. XII, 2.

- Bugge, S.* Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie. Kra. 8:o. 8 + 184 s. Kr. 3,50.  
Anm.: Eimreidín I s. 77. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 289—296, av B. Kahle. — Liter. Centralbl. 1895 sp. 539, av [E. Mo]gk. — Arkiv f. nord. filol. XII s. 204—213, av F. Detter. — Zeitschr. f. deut. philol. XXVIII s. 121, av H. Gering.
- Eberlin, P.* Zeniberetningens Oprindelse. Københ. 8:o. 8 s.
- Heikel, I. A.* Filologins studium vid Åbo universitet. Hfrs. 8:o. 6 + 334 s. M. 3,50. (Åbo univ:s lärdomshist. 5).  
Skrifter utg. af Sv. literatursällsk. XXVI.  
Anm.: Finsk tidskr. 1894, 2 s. 138, av F. G[ustafsson].
- Jónsson, Finnur.* Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. Udgivet på Carlsbergfondets bekostning. Bd. 1, h. 3. Københ. 8:o. S. 481—650 + 12 s. Kr. 3.
- Kristensen, M.* Bidrag til den jyske litteraturs historie. III. Den nyeste tid (efter 1850).  
Dania II s. 295—312.
- Lagus, E.* Jermaniska toner i den finska fälkvisan.  
Finl. bidr. t. sv. språk- o. folklifsforsk. S. 64—88.
- Levertin, O.* Andreas Arvidis Manuductio.  
Samlaren 1894 s. 79—96.
- Lundström, Herm.* Carl Carlsson Gyllenhielm och "Schola Captivitatis".  
Samlaren 1894 s. 151—156.
- Maurer, K.* Die Huldar Saga. München. 4:o. 53 s.  
— Weitere Mittheilungen über die Huldar Saga. (Forts. av föreg.) München. 4:o. S. 55—99.  
Särtr. ur Abhandl. der Bayer. Akad. der Wissensch. I. Cl. XX. Bd. II. Abth.  
Anm.: Literar. Centralbl. 1894 sp. 1774, av [E. Mo]gk.
- Meissner, R.* Zur isländischen Hectorsage.  
Zeitschr. f. deut. altert. N. F. XXVI s. 333—335.
- Mogk, E.* Die älteste Wanderung der deutschen Heldensage nach dem Norden.  
Forsch. z. deut. Philol. Festgabe für R. Hildebrand. S. 1—10.  
Anm.: Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 73, av G. Ehrismann. — Zeitschr. f. deut. philol. XXVII s. 402, av L. Fränkel.
- Otrik, A.* Saksens oldhistorie — norrøne sagn og danske sagn — en literaturhistorisk undersøgelse. Udgivet med understøttelse af den Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelse. Københ. 8:o. XII + 316 s. Kr. 5.  
Kilderne til Saksens oldhistorie. En literaturhistorisk undersøgelse. II.  
Anm.: Zeitschr. des Vereins f. Volkskunde 1895 s. 112, av E. Mogk. — Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 225, av

- W. Golther. — Museum III, av De la Saussaye. — Finsk tidskr. 1895, 2 s. 135, av A. O. F[reudenthal].
- Otrik, A.* Skjoldungasaga i Arngrim Jonssons uttog. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 83—164.
- Ølsen, Bj. M.* Hvar eru Eddukvæðin til orðin? Tímarit 1894 s. 1—133. Jfr 1895 s. 1—87.
- Paludan, J.* Ere Toveviserne danske eller svenske? Hist. Tidsskr. (dansk) 6. R. V s. 45—62.
- Paulsen, Joh.* Om Jülicher-Handskrifterna till Petrus de Dacia. Inbjudningsskrift. Gbg. 8:o. 35 s.
- Rundgren, C. H.* Minne af Laurentius Andreæ. Sthm. 8:o. 188 s. Särtr. ur Sv. akad:s handl. VIII. 1893.
- Schorbach, K.* Studien über das deutsche Volksbuch Lucidarius und seine Bearbeitungen in fremden Sprachen. Strassb. 8:o. 12 + 277 s. M. 6,50.  
Quellen u. Forsch. zur Sprach- u. Culturgesch. der germ. Völker. H. 74. — Behandlar även de nordiska bearbetn. av Lucidarius.
- Schück, H.* Marsk Stigs-visorna.  
Ur gamla papper II s. 79—113.  
— En sagas historia. [Lunkentus].  
Finsk tidskr. 1894, 2 s. 3—24.  
— Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare.  
Hist. tidskr. (sv.) 1894 s. 97—130.
- Steffen, R.* Poesi- och autograf-album från 1500-talet.  
Nord. tidskr. (Letterst.) 1894 s. 65—78.  
— Värmländska låtar. Litteraturstudie.  
Värmländingarne. Värml. jultidn. 1894 s. 41—43.
- Tegnér, El.* De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd. Sthm. 8:o. 66 s.  
Särtr. ur Vitt. hist. o. antikv. akad:s handl. XII.
- Warburg, K.* Rasmus Nyerups svenska brevväxling. (Ett blad ur den litterära skandinavismens häfder).  
Samlaren 1894 s. 97—141.
- Wrangel, E.* Några ord om folkets visor i uppteckningar och skilningstryck.  
Samlaren 1894 s. 60—78.

### Arne Magnusson.

Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling. II s. III—XXVI. Av *Kr. K[ålund]*.

### Fritzner, Johan.

Arkiv f. nord. filol. X s. 385—392. Av *G. Storm*. — Zeitschr. f. deut. philol. XXVII s. 111—114. Av *K. Maurer*.

### Schlyter, Carl Johan.

Lefnadsteckn. öfver Sv. vetensk:s akad:s efter år 1854 aflidna ledamöter. III. Av *C. G. Hammarskjöld*.

## Thomsen, Vilh.

Illustr. Tidende 1893—94 n:r 26. Av *Otto Jespersen*. — Studenterbladet 1894 nr. 8. — Centauren. Studenternes Kalender for 1895 s. 38—43. Av *G. Brandes*.

## II. Tidskrifter ock lärda sällskaps skrifter.

- Arkiv för nordisk filologi utgivet under medvärkan av S. Bugge, G. Cederschiöld, Finnur Jonsson, Kr. Kålund, N. Linder, Ad. Noreen, G. Storm, L. F. A. Wimmer genom *Axel Kock*. B. 10 (N. F. 6). H. 3, 4. Lund. 8:o. S. 223—397. — Bd. 11 (N. F. 7). H. 1, 2. Lund. 8:o. S. 1—212. Kr. 6 för band.
- Dania. Tidsskrift for folkemål og folkeminder udgivet for Universitets-jubilæets danske samfund af *Otto Jespersen* og *Kristoffer Nyrop*. II. H. 4. Københ. 8:o. S. 289—364.
- Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning utgifna af Svenska landsmålsföreningarna i Helsingfors. Hfrs. 8:o. 6 + 318 s. + 1 pl. M. 5.  
Anm.: Finsk tidskr. 1895, 1 s. 151—154, av H. B.
- Huld. Safn alþýðlegra fræða íslenzkra. Útgefendur: Hannes Þorsteinsson, Jón Þorkelsson, Ólafur Davíðsson, Pálmi Pálsson, Valdimar Ásmundarson. IV. Reykjavík. 8:o. 80 s. Kr. 0,50.
- Nordisk tidsskrift for filologi. 3. R. II, h. 2, 3, III, h. 1, 2. Københ. 8:o.
- Språkvetenskapliga sällskapet i Upsala förhandlingar sept. 1891—maj 1894. Ups. 8:o. V + 121 s. Kr. 2,25.  
Särtr. ur Ups. univ:s årsskr. 1894.
- Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag af landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors ock Lund genom *J. A. Lundell*. 1894. A, B. Sthm. 8:o.
- Aarbog for dansk Kulturhistorie 1894 udg. af *Poul Bjerger*. Kolding. 8:o. 8 + 208 s. Kr. 2.  
Anm.: Dania III s. 143, av J. Ottosen.
- Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie udgivne af det kgl. nordiske Oldskriftselskab. 1894. 2. R. Bd. 9. Københ. 8:o. 400 s. Kr. 4.
- Antiqvarisk tidskrift för Sverige utg. af k. Vitterhets historie och antiqvitets akademien genom *Hans Hildebrand*. XIII, h. 1, XV, 2, h. 1. Sthm. 8:o. 80 o. 112 s.
- Árbók hins íslenzka fornleifafjelags 1894. Reykjavík. 8:o. 4 + 48 s. + 5 pl.
- Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utgifna på föranstaltande af länets fornminnesförening. H. 21. (Bd. 5, h. 4). 1894. Gbg. 8:o. S. 319—474. Kr. 5.
- Finska fornminnesföreningens tidskrift XIV. Hfrs. St. 8:o. 8 + 309 s. + 1 karta.

- Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1892. Kra 1893. 8:o. 156 + XIX s. + 4 pl. — Aarsberetning for 1893. Kra 1894. 8:o. 189 + XIX s. + 4 pl.
- Kongl. vitterhets historie och antiqvitets akademien handlingar. D. 31. Ny följd. D. 11. Sthm. 8:o.
- Kulturhistoriska meddelanden. Kvartalskrift utgifven af Kulturhistoriska föreningen i Lund genom *G. J:son Karlin*. Årg. 1894 h. 1—3. Lund. 8:o. 92 s. Kr. 2 f. årg.
- Meddelanden af Gestríklands fornminnesförening. 1894. Gefle. 8:o. 34 s.
- Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. I: 2. Gbg. 8:o. S. 87—209.
- Samfundet för Nordiska museets främjande. 1891 och 1892. Meddelanden utgifna af *Artur Hazelius*. Sthm. 8:o. 247 s.
- Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Bd. 9, h. 1. Sthm. 8:o. 110 s. Kr. 3.
- Upplands fornminnesförenings tidskrift utgifven på föreningens bekostnad af *Rolf Arpi*. XVI. (Bd. 3, h. 1). Med 1 karta, 2 plancher och 1 teckning. Upps. 8:o. 2 + 110 s. Kr. 2,50.
- Anm.: Finsk tidskr. 1895, 1 s. 247, av A. O. F[reudenthal].
- Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. 5. Række. Udg. af det k. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Bd. 3, H. 2. Københ. 4:o. S. 97—192. Kr. 2.
- Historisk tidskrift utgifven af Svenska historiska föreningen genom *E. Hildebrand*. Årg. 14. 1894. Sthm. 8:o.
- Historisk Tidsskrift, sjette Række, udg. af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*. IV, h. 3. Københ. 8:o. S. 483—813. — V, h. 1. Københ. 8:o. 273 s.
- Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. 3:e Række. Bd. 3, h. 2. Kra. 8:o. S. 219—378 + 2 pl.
- Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Herausgeg. von *Otto Behagel* und *Fritz Neumann*. 15. Jahrg. 1894. 4:o.
- Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 15. 1894. Ups. 8:o. IV + 188 + 23 + V s.
- Skrifter utg. af Svenska literatursällskapet i Finland. XXVIII. Förhandlingar och uppsatser. 8. 1893—94. Hfrs. 8:o. XLVII + 288 s. M. 3,75.

### III. Nordisk språkvetenskap.

#### 1. Allmänt.

*Aufrecht, Th.* Germanisch *gub*.

Beitr. zur kunde der indogerm. spr. XX s. 256.

*Boer, R. C.* De studie van het oudnoorsch. Rede uitgesproken bij de opening der lessen als privaet-docent aan de rijks-universiteit te Groningen den 13en october 1894. Groningen. 8:o. 31 s.

- Cederschiöld, G.* Om de senast framställda fordringarna på en historisk ordbok. Inbjudningsskr. Gbg. 8:o. 41 s.  
Anm : Finsk tidskr. 1895, 1 s. 160.
- Hellquist, E.* Anmärkningar om några nordiska och västgermanska djurnamn. Ups. 8:o. 2 + 18 s.  
Särtr. ur språkvet. sällsk:s i Ups. förhandl. 1891—94 (Ups. univ:s årsskr. 1894).
- Hultman, O. F.* Till behandlingen af *u*-omljudet af *a* i de östnordiska språken.  
Finl. bidr. t. sv. språk- o. folklifsforsk. S. 94—98.
- Kock, A.* Studier i fornnordisk grammatik.  
Arkiv f. nord. filol. XI s. 117—153.  
— Anmärkningar till läran om *u*-omljudet.  
Arkiv f. nord. filol. X s. 288—354.  
— Kritische Bemerkungen zur frage nach dem *i*-umlaut.  
Beitr. zur gesch. der deut. spr. u. lit. XVIII s. 417—464.  
— Zur Frage über den *w*-Umlaut, sowie über den Verlust des *w* in den altnordischen Sprachen.  
Indogerman. Forsch. V s. 153—167.
- Kögel, R.* Germanische Etymologien.  
Indogerm. Forschungen IV s. 312—320.
- Lidén, Ev.* Vermischtes zur Wortkunde und Grammatik.  
Språkvet. sällsk:s i Ups. förhandl. 1891—94 s. 60—81 (Ups. univ:s årsskr. 1894).
- Loewe, R.* Das schwache Präteritum des Germanischen.  
Indogerm. Forschungen IV s. 365—379.
- Mogk, E.* Die Inversion von Subjekt und Prädikat in den nordischen Sprachen.  
Indogerm. Forschungen IV s. 388—395.
- Noreen, Ad.* Abriss der urgermanischen Lautlehre mit besonderer Rücksicht auf die nordischen Sprachen. Strassb. 8:o. XII + 278 s. M. 5.  
Anm.: Liter. Centralbl. 1894 sp. 1260, av W. Str[eitberg]. -- Museum II, av v. Helten. — Arkiv f. nord. filol. XII s. 81, av H. Hirt. — Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 217, av G. Ehrismann.  
— Etymologisches.  
Indogerm. Forschungen IV s. 320—326.  
— Om tautologi.  
Nord. tidskr. 1894 s. 183—202.
- Nyrop, Kr.* Et afsnit af ordenes liv.  
Festskr. t. Vilh. Thomsen s. 31—58.  
Anm.: Nord. tidskr. f. filol. 3. R. III s. 92, av G. Cederschiöld.
- Pipping, H.* Fonautografiska studier.  
Finl. bidr. t. sv. språk- o. folklifsforsk. S. 99—110.

- Sievers, Ed.* Über germanische Nominalbildungen auf *-aja-*, *-ēja-*.  
U. o. 8:o. 26 s.  
Särtr. ur Berichte der k. sächs. Gesellsch. der Wissensch. 1894.  
— Germanisches *u* aus *ū*.  
Indogerm. Forschungen IV s. 335—340.
- Uhlenbeck, C. C.* Etymologisches.  
Beitr. zur Gesch. der deut. Sprache u. Liter. XIX s. 327—333.
- Wadstein, E.* Nordische Bildungen mit dem Präfix *ga-*. Bonn. 8:o.  
2 + 32 s.  
Särtr. ur Indogerm. Forsch. V.

## 2. Isländska ock fornnorska.

### a. Grammatik ock läksikografi.

- Asmundarson, Vald.* Ritreglur. 4. útg. Reykjavík. 8:o. 64 s.
- Fritzenner, J.* Ordbog over det gamle norske Sprog. Omarbejdet, forøget og forbedret Udgaave. H. 25, 26. Söttall—taka. Kra. 8:o.  
[Bd. 3]. S. 481—672. Kr. 1,50 för häfte.
- Jónsson, Finnur.* Fremmede ords behandling i oldnordisk digtning.  
Festskr. til V. Thomsen fra Disciple. S. 204—229.  
Anm.: Nord. tidsskr. f. filol. 3. R. III s. 94, av G. Cederschiöld.
- Magnússon, E.* Kvett.  
Arkiv f. nord. filol. XI s. 93—95.
- Nygaard, M.* Oldnorsk grammatik til skolebrug. 4. udg. Bergen.  
8:o. 4 + 68 s. Kr. 1,20.
- Sievers, E.* Altnord. *Váli* und *Beyla*.  
Beitr. z. gesch. der deut. spr. u. lit. XVIII s. 582—584.
- Þorkelsson, J.* Beyging sterkra sagnorða í íslensku. H. 7. Reykjav.  
8:o. S. 481—576. (Skolprogr.)  
Anm.: Modern langu. notes X, av Carpenter.  
— Supplement til islandske Ordbøger. 3. Saml. H. 8, 9. Reykjavík. 8:o. S. 561—720.
- Þorkelsson, Pál.* Beygingarreglur í íslenzku með frönskum skýringum. Københ. 8:o. 160 s. (Även med fransk titel).
- Wadstein, E.* Der Umlaut von *a* bei nicht synkopiertem *u* im altnorwegischen. Ups. 8:o. 50 s.  
Skrifter utg. af Human. vetensk. samf. i Upsala. III, 5.
- b. Täckster, översättningar ock kommentarer.**
- Die Bósa-Rímur herausgegeben von *O. L. Jiriczek*. Breslau (Trebnitz).  
8:o. XXXVI + 100 s. M. 6.  
Germanist. Abhandl. herausgeg. von Fr. Vogt. X.  
Anm.: Museum III, av R. C. Boer. — Liter. bl. f. german. u. roman. Philol. 1895 sp. 226, av W. Golther.

Egils Saga Skallagrímssonar nebst den grösseren Gedichten Egils herausgegeben von *Finnur Jónsson*. Halle. 8:o. 8 + XXXIX + 334 s. M. 9.

Altnord. Sagabibl. 3.

Hauksbók udgiven efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4:o samt forskellige papirhåndskrifter af Det kongelige nordiske oldskriftselskab. H. 2. Københ. 8:o. S. 273—506. Kr. 4.

Anm.: Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1894 sp. 358, av B. Kahle.

Kórmaks saga. Búið hefir til prentunar *Valdimar Ásmundarson*. Reykjavík. 8:o. X + 2 + 112 s. Kr. 0,50.

Íslendingasögur VI.

Njáls saga. Búið hefir til prentunar *Vald. Ásmundarson*. Reykjavík. 8:o. VIII + 484 s. Kr. 1,75.

Íslendingasögur X.

*Sturluson, Snorri*. Heimskringla. Noregs konunga sögur. Udgivne for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson*. H. 2. Københ. 8:o. S. 193—432. Kr. 6.

Anm.: Literar. Centralbl. 1895 sp. 130, av [E. Mo]gk. — Liter. bl. f. german. u. roman. Philol. 1895 sp. 226, av W. Golther.

Den ældre Edda. Gudesange oversatte af *K. Gjellerup*. Illustr. af *L. Frølich*. H. 4—9. Københ. 4:o. S. 73—216. Kr. 1,25 f. hæfte.

*Lieber, A.* Das Helgilied (Helgakviða). Berlin. 8:o. 104 s. M. 2.

*Brim, E. O.* Bemærkninger angående en del vers i "Noregs konungasögur 1". (Reykjavík 1892).

Arkiv f. nord. filol. XI s. 1—32.

*Hjelmqvist, Th.* Några anmärkningar till Atlamál.

Arkiv f. nord. filol. XI s. 103—116.

*Köbbing, E.* Studien zur Bevis saga.

Beitr. z. gesch. d. deut. spr. u. lit. XIX s. 1—130.

*Morgenstern, G.* Notizen. (Forts.)

Arkiv f. nord. filol. XI s. 95—97.

*Olrik, A.* Bråvallakvadets kæmperække. Tekst og oplysninger.

Arkiv f. nord. filol. X s. 223—287.

*Wadstein, E.* Förklaringar och anmärkningar till fornnordiska lagar.

Nord. tidskr. f. filol. 3. R. III s. 1—16.

— Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock Eddadikter.

Arkiv f. nord. filol. XI s. 64—92.

Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1894 s. 276.

## 3. Danska.

## a. Grammatik ock läksikografi.

- Andersen, V.* Sammenfald og Berøring. Et Bidrag til dansk Betydningsslære.  
Festskrift til Vilh. Thomsen fra Disciple. S. 258—308.  
Anm.: Nord. tidskr. f. filol. 3. R. III s. 88, av G. Cederschiöld. — Nord. tidskr. (Letterst.) 1894 s. 511, av Ad. Noreen.
- Begtrup, H.* Den danske Sproglæres Benrad (nærmest efter Lefolii). Kolding. 8:o. 24 s. Kr. 0,25.
- Bojesen, B.* Dansk Sproglære til Brug ved Undervisningen i Borger- og Almuéskoler. 9. Udg. Københ. 8:o. 16 s. Kr. 0,20.
- Boysen, A.* Danske Retskrivningsøvelser. 5. Opl. Københ. 1893. 8:o. 96 s. Kr. 0,90.
- Brendstrup, A. T.* Dansk Retskrivningsbog og Sproglære til Skolebrug. Københ. 8:o. 88 s. Kr. 0,50.
- Dyrlund, F.* Tre ordforklaringer m. m.  
Arkiv f. nord. filol. XI s. 33—63.
- Eiby's* Fremmedordbog. Veiledning til Forstaaelse og Brug af de i daglig Tale almindeligst forekommende fremmede Ord. Københ. 32:o. 96 s. Kr. 0,50.
- Gigas, E.* Om dekorerede Fornavne paa Dansk.  
Dania II s. 289—294 o. III s. 42—45.
- Ipsen, A.* Fremmedord. En Retskrivningsstudie.  
Tilskueren 1894 s. 785—802.
- Jacobsen, H. P.* Dansk Sproglære. 2. Opl. Trykt som Manuskript. Randers. 8:o. 24 s. Kr. 0,15.
- Jørgensen, K.* Folkeskolens Sproglære i Spørgsmaal og Svar. Københ. 8:o. 24 s. Kr. 0,15.
- Kalkar, O.* Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700). Trykt paa Carlsbergfondets bekostning ifølge foranledning af Universitets-jubilæets danske samfund. H. 22. Københ. 8:o. S. 113—192. Kr. 2,50.
- Krohn, J.* Lidt dansk Grammatik til at begynde med. 3. Udg. Københ. 8:o. 10 s. Kr. 0,25.
- Lindgren, J. V.* Dansk och norsk grammatik. Sthm. 8:o. 89 s. Kr. 2,50.  
Anm.: Finsk tidskr. 1894, 2 s. 315, av A. O. F[reudenthal].
- Mikkelsen, Kr.* Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg. Haandbog for Lærere og Viderekomne. H. 3—5. Københ. 8:o. 193—466 + VIII s. Kr. 1 för häfte.  
Anm.: Nord. tidskr. f. filol. 3. R. III s. 74—87 o. 198—199, av D. Andersen. Genmäle av förf. dst. s. 146—151. — Arkiv f. nord. filol. XI s. 180, av F. Dyrlund. — Vor Ungdom 1894 s. 559, av H. Kejser.
- Øvelsesbog for Begyndere i dansk Sproglære til hjælp ved den mundtlige Undervisning. Københ. 8:o. 32 s. Kr. 0,40.

- Petersen, V.* Skelet til Analyse til Brug ved den første Undervisning i dansk Analyse. Københ. Ett bl. patent. Kr. 0,25.
- Pinholt, J. G.* Barnets Sproglære. 3. Opl. Københ. 1893. 16:o. 16 s. Kr. 0,10.
- Rasmussen, H.* Kortfattet dansk Sproglære. 4. Opl. Københ. 8:o. 14 s. Kr. 0,08.
- Recke, E. v. d.* Grundtræk af den danske Verslære. Københ. 8:o. 16 s. Kr. 0,35.
- Rønning, F.* Vejledning i modersmålet. En kortfattet ord- og sætningslære. Ved "Foreningen for højskoler og landbrugsskoler". Aarhus 1893. 8:o. 52 s. Kr. 0,40.
- Nogle strøbemærkninger om dansk grammatik. (Tillæg til "Vejledning i modersmålet"). Aarhus 1893. 8:o. 10 s.
- Nogle strøbemærkninger om dansk grammatik. Københ. 8:o. 16 s. Kr. 0,35.
- Siesbye O.* Bemærkninger fremkaldte ved artiklen "Sproglige kuriosa" i første bind af Dania.  
Dania II s. 313—332.
- Sværere Staveøvelser. 2. Opl. Hillerød. 8:o. Kr. 0,10.
- Thorsen, P. K.* Glidning og spring i sprogomdannelsen.  
Festskr. til Vilh. Thomsen fra Disciple. S. 309—334.  
Anm.: Nord. tidskr. f. filol. 3. R. III s. 94, av G. Cederschöld. — Nord. tidskr. (Letterst.) 1894 s. 511, av Ad. Noreen.
- Trier, G.* Ordet "labans" oprindelse.  
Festskr. til Vilh. Thomsen s. 353—368.
- Wulff, D. H.* Dansk Sproglære. 8. Udg. Københ. 1893. 16:o. 32 s. Kr. 0,35.

#### b. Tækster.

- Dombog for 1580. Udgivet for det norske historiske Kildeskriftfond ved *E. A. Thomle*. Kra. 8:o. 6 + 120 s. Kr. 1,20.  
Norske Herredags-Dombøger. Første Række (1578—1604). II.
- Dombog for 1585. Udgivet for det norske historiske Kildeskriftfond ved *E. A. Thomle*. Kra. 8:o. S. 121—149 + 231 s. Kr. 2,40.  
Norske Herredags-Dombøger. Første Række (1578—1604). III.
- Forarbejderne til Kong Kristian V:s danske Lov udg. ved *V. A. Secher* og *Chr. Støchel* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. H. 7, 8. Københ. 8:o. S. 321—596.
- Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558—1660. Udg. ved *V. A. Secher* af Selsk. for Udg. af Kilder til dansk Historie. Bd. 3, h. 4, 5. Københ. 8:o. S. 481—804 + VII s. — Bd. 4, h. 1. Københ. 8:o. 160 s.
- Niels Bredal*. Börnespejl, paany udgivet for Universitets-Jubilæets danske Samfund af *Holger Fr. Rørdam*. Københ. 8:o. XII + 45 s. Kr. 1,50.
- Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16:de Aarhundrede. Udg. for det norske historiske Kildeskriftfond ved *H. J. Huitfeldt-Kaas*. Bd. 2, h. 2. Kra. 8:o. S. 353—688.

Östnordiska och latinska medeltidsordspråk. Peder Låles ordspråk och en motsvarande svensk samling utgifna för "Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur". I. Texter med inledning utgivna av *Axel Kock* och *Carl af Petersens*. H. 3. Lund. 8:o. S. 251—283 + VIII + 148 s. Kr. 4.

Anm.: Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1894 sp. 357, av *W. Golther*. — Zeitschr. des Vereins f. Volksk. 1895 s. 233, av *K. W[einhold]*. — Finsk tidskr. 1895, 2 s. 303, av *H. B.*

#### 4. Norska.

*Elstad, M. A.* Norsk grammatik for folkeskolen. Stenkiær. 8:o. 27 s. Kr. 0,30.

*Falk, Hj.* Vanskabninger i det norske sprog. Populære foredrag. Kra. 8:o. 4 + 60 s. Kr. 0,90.

*Flo, R.* Lidt mere om tegnsætningen.

Vor Ungdom 1894 s. 458—466.

*Knudsen, K.* Mærkværdigt målnyt. Mest om to norske læker og en hel hær av tyske. Kra 1893. 4:o. 8 s.

Särtr. ur Dagbladet 1893, n:o 12.

— Norsk målvækst fra 1852 å regne. Grænsestrid om dansk, dansk-norsk og folkenorsk. Kra. 8:o. 122 s. Kr. 1.

*Scharlach, F. L. L.* Concise norwegian grammar. 2. ed. Bergen 1892. 6 + 67 + 5 s. Kr. 2,50.

Beyer's tourist's library.

*Sommerfelt, A.* Alfabetisk ordnede ordlister til brug ved diktatskrivning. Trondhj. 8:o. 26 s. Kr. 0,25.

#### 5. Svenska.

##### a. Grammatik ock läksikografi.

(*Andersson, Aksel.*) Inledning och glossar till Een nyttwgh Wnderwijsning. Ups. 8:o. CLXXXVII s.

*Beckman, N.* Bidrag till kannedomen om 1700-talets svenska. Huvudsakligen efter *Sven Hofs* arbeten.

Arkiv f. nord. filol. XI s. 154—179.

*Bremer, K. V.* Svensk språklära. 1. 6 uppl. Hfrs 1893. 8:o.

*Dalström, J. J.* Svensk språklära jämte ordlista för folkskolan. 3 uppl. Sthm. 8:o. 8 + 112 s. Kr. 0,50,

— Svensk språklära jämte ordlista för folkskolor med kortare kurs. 4 uppl. Sthm. 8:o. 88 s. Kr. 0,25.

— Svensk språklära. Rättskrifningslära. Främmande ord i svenska språket. Sthm. 8:o. 4 + 66 s. Kr. 0,50.

Bibliot. f. allmänbildn. 1.

*Gustafsson, F.* Ur talsvenskan i Finland. Med ett ortografiskt förslag.

Finl. bidr. t. sv. språk- o. folkliksforsk. S. 55—58.

- Hagström, A. J.* Lärokurs i modersmålet för döfstumma, afsedd för inlärandet af det s. k. elementarspråket. D. 3. 2 uppl. Sthm. 8:o. 86 s.
- Hausem R.* Mans- och kvinnonamn på Åland under äldre tider. Sv. lit. sällsk:s i Finl. Förhandl. o. upps. 8 s. 203—209.
- Heikel, I. A.* Rak och omvänd ordföljd. Finl. bidr. t. sv. språk- o. folklifsforskn. S. 89—93.
- Hjelmqvist, T.* Om begagnandet af Svenska akademien ordbok. Några anmärkningar. Lund. 8:o. 35 s. Kr. 0,25.
- Keyser, K. T. G.* Svenskt tryckskriftsystem. Tillägg till våra skriftningslärar. Sthm. 8:o. 24 s. Kr. 0,25.
- Kock, A.* Anmärkningar om några svenska ord. Sthm. 8:o. 11 s. Sv. landsmälen XIII, 8.  
— Till frågan om akcentuerings invärkan på svenskans vokalisation. Sthm. 8:o. 33 s. Sv. landsmälen XIII, 11.
- Kræmer, R. v.* Några anmärkningar rörande en litteraturanmälan. Ups. 8:o. 9 s. Särtr. ur Pedag. tidskr. 1894.
- Lagus, Ernst.* Den finländska svenskan på scenen. Finsk tidskr. 1894, 1 s. 431—443.
- Landgren, C. J.* Svensk språklära för folkskolelärareseminarier och folkskolor. 15 uppl. Norrköp. 8:o. 56 s. Kr. 0,40.
- L[inde]r, N.* Mina herrar eller mine herrar? En liten språkfråga. Aftonbladet 1894 nr. 223.
- Läffter, L. Fr.* Om de östskandinaviska folknamen hos Jordanes. Förberedande meddelande. Sv. landsmälen XIII, 9.
- Munthe, Å. W:son.* Språkrim. Ord och bild 1894 s. 103—112.
- Noreen, Ad.* Studenter och arbetare i språklig belysning. Föredrag hållet i föreningen "Studenter och arbetare" i Upsala den 24 april 1892. Kalendern Studenter och arbetare 1894 s. 36—47.
- Normalförteckning öfver svenska växtnamn af kongl. landtbruksstyrelsen d. 10 april 1894 fastställd att användas vid undervisningen vid de med statsmedel understödda landtbruksskolor och landtmannaskolor äfvensom vid de med understöd af statsmedel inrättade frökontrollanstalter. Norrköp. 8:o. 87 s. Kr. 1. Meddel. fr. k. landtbruksstyrelsen 1894 nr. 3.
- Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska akademien. H. 2. Lund. 4:o. 38 s. + sp. 113—272. Kr. 1,50.
- Sjögren, V.* Lärobok i modersmålet för folkskolan. H. 1. Rättskrifning. H. 2. Formlära och satslära. 2 uppl. Sthm. 8:o. 37 + 40 s. Kr. 0,30.
- Sjöländer, K. O.* Förkortad upplaga af folkskolans elementarbok i modersmålet. Rättskrifnings-, form- och satsöfningar i enlighet

- med folkskolelärobokskommittéens grundsatser. 2 uppl. Sthm. 8:o. 80 s. Kr. 0,25.
- Sundén, D. A.* Kort lärokurs i modersmålet för folkskolan. I. Rätt-skrifningslära jämte skriföfningar. II. Ord- och satslära. 9 uppl. Sthm. 8:o. 4 + 80 s. Kr. 0,25.
- Sylvan, O.* Stafvelseräkning som princip för svensk vers under sex-tonhundratalet.  
Samlaren 1894 s. 1—31.
- Söderwall, K. F.* Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 14. Lund. 4:o. S. 233—328. Kr. 6.  
Saml. utg. af Sv. fornskr. sällsk. H. 105.
- Tamm, Fr.* Über einige slavische Wörter im Schwedischen.  
Indogerm. Forschungen IV s. 395—397.
- Vasenius, V.* Hjälpreda vid uttalsundervisning i svenska. Hfrs 1893. 8:o. 52 s. M. 1.  
— Den första undervisningen i språk särskildt svenska. Hfrs. 8:o. 4 + 114 s.
- Vendell, H.* Terminologin i äldre Västgöta- och Östgötalagarne. Hfrs. 8:o. 68 s. M. 3.  
Anm.: Finsk tidskr. 1894, 1 s. 348, av A. O. F[reudenthal].

#### b. Rättstavning.

- Borgström, G.* Rättskrifningsöfningar med delvis utelemnad beteckning. Norrköp. 8:o. 76 s. Kr. 0,75.
- Bure, N.* Om undervisningen i rättskrifning på skolans lägre stadium. Lund. 8:o. 48 s. Kr. 0,50.  
— Nyckelord, regler och öfnings exempel för den första undervisningen i rättskrifning. Lund. 8:o. 24 s.
- Några regler för bruket af skiljetecknet komma. Tillägg till reglerna i C. Landtmansons öfningsbok. Ups. 8:o. 13 s.
- Rättskrifningsregler för folkskolans tre första klasser. Gbg. 8:o. 12 s.
- Schwalbe, C.* Öfningskurs i svensk rättskrifning enligt Svenska akademien Ordlista. 6:te omarb. uppl. 4 uppl. Sthm. 8:o. 32 s. Kr. 0,25.
- Sjögren, V.* Lärokurs i modersmålet för folkskolan. H. 1. Rättskrifning. 3 uppl. Sthm. 8:o. 37 s. Kr. 0,13.

#### c. Täkster.

- Altschwedisches lesebuch mit anmerkungen und glossar von *Adolf No-reen*. II. Anmerkungen und glossar. Ups. 8:o. S. 113 + 180 + V + 4 s.  
Anm.: Museum III, av R. C. Boer.
- Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands stats arkiv genom *Reinhold Hausen*. D. 2, h. 1. Hfrs. 8:o. 374 s. M. 3.  
Inneh.: Ålands saköreslängder från 1500-talet.

- Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. Af *O. Ahnfelt*. Lund. 4:o. 90 s.
- Lunds univ:s årsskr. XXX. 1893—94.
- 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af *Adolf Noreen* och *Henrik Schück*. IV. Pär Brahes visbok. Ups. 8:o. 102 s.
- Skrifter utg. af Sv. literatursällsk. — Bih. II, 4 till Sv. landsmålen.
- Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—1556. Hfrs. 8:o. 4 + XV + 388 s. M. 4.
- Anm.: Finsk tidskr. 1895, 2 s. 297, av R. Hausen.
- S:t Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok. I. 1609—1650. Utg. af *F. U. Wrangel*. Sthm. 8:o. V + 102 s.
- Handl. utg. af Sv. autogr. sällsk. I.
- Svenska medeltidspostillor efter gamla handskrifter utgifna af *G. E. Klemming*. D. 3. H. 3. Sthm. 8:o. S. 353—533. Kr. 2,50.
- Saml. utg. af Sv. fornscr. sällsk. H. 106.
- Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarvet 1521—1718. D. 3. I. 1593—1594. Med understöd af statsmedel utgifven af kongl. riksarkivet genom *Emil Hildebrand*. Sthm. 8:o. 510 s. Kr. 10.
- Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1895. Ö. & gr. s. 1—6, av O. Ahnfelt. — Finsk tidskr. 1894, 2 s. 231, av M. G. S[chybergson].
- Svenska skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s, efter original i riksarkivet och k. biblioteket i ljustryck utförda vid generalstabens litografiska anstalt samt i boktryck återgifna af *Emil Hildebrand*, *Algernon Börtzell* och *Harald Wiselgren*. H. 1. Medeltiden. Sthm. 8:o. V + 64 s. + 25 pl. i Folio. Kr. 15.
- Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1894 s. 53, av [C. Silfve]rst[olpe]. — Literar. Centralbl. 1895 sp. 1400, av —tt—.
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. XI. 1672. Sthm. 8:o. VIII + 476 s. Kr. 6.

## 6. Dialekter.

### a. Grammatik och läksikografi.

- Feilberg, H. F.* Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. Udg. af Universitetsjubilæets danske samfund. H. 11, 12. Københ. 8:o. [Bd. 2]. S. 1—128.
- Anm.: The Academy 1894, 2 s. 274, av J. S. Thornton.
- Hultman, O. F.* De östsvenska dialekterna. Hfrs. 8:o. 195 s.
- Särtr. ur Finl. bidr. t. svensk språk- o. folklichsforsk.
- Larsen, A. B.* Lydlæren i den solørske Dialekt især i dens Forhold til Oldsproget. Kra. 8:o. 176 s.
- Särtr. ur Kra Vidensk:s Selsk:s Skrifter. II. Hist.-filos. Afd. 1894. N:o 4.

- Thorsen, P. K.* Sprogarten på Sejerø. Udg. af Universitets-Jubilæets danske samfund. H. 3. Ordforråd. Københ. 8:o. S. 121—210 + 4 s. Kr. 1,75.
- Thurman, J.* Artikeln i Pargasmålet.  
Finl. bidr. t. sv. språk- o. folklifsforskn. S. 111—112.
- Vendell, H.* Om Nagumålets grammatik (i hskr.) af *K. P. Pettersson*.  
Sv. lit. sällsk:s i Finl. förhandl. o. upps. 8. S. XII—XIV.

#### b. Tåkster.

- Bohuslänska folkmålsdikter från slutet av 1700- ock början av 1800-talen samlade av *Frans Busck*. Sthm. 8:o. 58 s.  
Sv. landsmålen XIII, 7.
- Christensen, J. P.* "Gosdrengein". Fortælling i jydsk Mundart (Sønderherreds). Med 20 Illustr. af *N. Wiwel*. Aarhus, 8:o. 36 s.  
Kr. 1,50.
- Dahlgren, F. A.* Tre viser åttå "Fredrek på Rannsått".  
Värmländingarne. Värml. jultidn. 1894 s. 19—21.
- Genom glasöugbågan. Visor af *Pelle Gapatrast*. Östersund. 8:o. 35 s.  
På jämtmål.
- Jössehärs-Gubben på juledansen. Af N—k.  
Värmländingarne. Värml. jultidn. 1894. s. 27. På landsmål.
- Lidmål. Ordspråk ock talesätt, smärin, gåtor, äventyr, sägner, seder och tänkesätt upptecknade i Frostviken av *K. H. Waltman*. Sthm. 8:o. 127 s.  
Sv. landsmålen XIII, 1.
- Lindberg, F.* Mæ aa dæ. Udgivet af forfatteren. Skive 1893. 8:o. 23 s. Kr. 0,25.

### IV. Runkunskap ock mytologi.

- Burg, Fr.* Die inschriften des steins von Tune. Zu Bugges neuer interpretation.  
Zeitschr. f. deut. altert. N. F. XXVI s. 161—186.
- Kempf, K. Hj.* Piræuslejonets runristningar. Gefle. 4:o. 44 s.  
Redogör. för allm. lärov. i Gefle och Söderh. 1893—94.
- Rasmussen, R. C.* Til og om Professor Dr. L. F. A. Wimmer som Runolog. Københ. 8:o. 8 s. Kr. 0,25.
- Runstenssagor.  
Svea. Illustr. veckotidn. 1894 nr. 9, 10.
- Stephens, G.* The runes, whence came they. Københ. 4:o. 8 + 95 s.  
Kr. 6.  
Anm.: The Academy 1894, 2 s. 258.
- Storm, G.* To Runestene fra Sønderjylland og deres historiske Betydning. (Med et Tillæg af Dr. *Sophus Bugge*).  
Hist. Tidsskr. (norsk) 3. R. III s. 354—378.

- Vietor, W.* Beiträge zur Textkritik der northumbrischen Runensteine. Marburg. 4:o. 16 s. + 4 pl.  
Akad. Program. Marburg.
- Wimmer, L. F. A.* De tyske runemindesmærker. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 1—82. — Även i särtr.  
Anm.: Zeitschr. f. deutsche philol. XXVIII s. 236, av H. Gering.
- 
- Bååth, A. U.* Om fornnordiska trollsånger. Meddel. fr. Gbgs o. Bohusl:s fornm:s fören. I s. 138—152.
- Dalström, Kata.* Vår fornnordiska gudasaga i sammandrag. Med 10 illustr. af V. Andrén. Sthm. 8:o. 6 + 144 s. Kr. 2,50.
- Detter, F. & R. Heinzel.* Hoenir und der vanenkrieg. Beitr. z. gesch. der deut. spr. u. lit. XVIII s. 542—560.
- Detter, F.* Der Baldrmythus. Beitr. z. Gesch. der deut. Spr. u. Liter. XIX s. 495—516.
- Eyjólfsson, Sæm.* Um Óðin í alþýðutru síðari tíma. Tímarit 1894 s. 134—197. — Även i särtryck.
- Jiriczek, O. L.* Die ältesten zeugnisse der nordischen Mythologie und die Theorien Bugges. Beilage zur Allgem. Zeit. 1894 nr. 79.
- Montelius, O.* Midvinterns solfest. Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 68—76.
- Roediger, M.* Der grosse waldegott der germanen. Zeitschr. f. deut. philol. XXVII s. 1—14.
- Schierenberg, G. A. B.* Die Götter der Germanen oder vom Eddarausch der Skandinavier und ihrem Katzenjammer (eine Stimme vom Teutoburger Walde). Luzern. 8:o. LII + 224 s. M. 4.
- Svensén, E.* Mytologiska spörsmål. Ups. 8:o. 21 s. Särtr. ur Svensk tidskr. 1894.

## V. Arkeologi och kulturhistoria.

- Arpi, R.* Meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker. 1. Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 91—96. Även i särtr.
- Asplén, J. R.* Fornlemningars vård i nutidens kulturstater. Föredrag vid Finska vetenskaps societetens årshögtid d. 29 apr. 1894. Öfvers. af finska vet. soc:s förhandl. XXXVI. 1893—94.
- Bendixen, E. B.* Arkæologiske meddelelser. Foren. t. norske fortidsmindesm:s bevar. Aarsberetn. f. 1892 s. 147—148.
- Undersøgelser og udgravninger i Eidfjord. Kra 1893. 8:o. 21 s. Särtr. ur samma Aarsberetn. for 1892.
- Udgravninger og undersøgelser i Røldal. Samma Aarsberetn. f. 1893 s. 15—61.

- Berg, R.* Några ord om kulturväxterna i Norden under bronsåldern. Meddel. fr. Gbgs o. Bohusl:s fornm:s fören. I s. 153—155.
- Berg, Wilh.* Afhandlingar i historia och arkeologi. I, 2. Gbg. 8:o. S. 69—158.
- Om hållristningar i Danmark.  
Meddel. fr. Gbgs o. Bohusl:s fornm:s fören. I s. 134—137 samt Afhandl. i hist. o. arkeol. I s. 116—119.
- Den skandinaviska halföns befolkande. En öfversigt af den jemförande fornforskningens resultat beträffande detta ämne.  
Meddel. fr. Gbgs och Bohusl:s fornm:s fören. I s. 106—133 samt Afhandl. i hist. o. arkeol. af W. Berg I s. 88—115.
- Boye, V.* Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark. Et monografisk Bidrag til Belysning af Bronzealderens Kultur. Med Kobbervtavler samt Afbildninger i Texten af *A. P. Madsen*. H. 1. Københ. Fol. 48 s. + 9 pl. Kr. 10.
- Ekhoff, Em.* Bohuslänska fornsaker från hednatiden beskrifna af *Oscar Montelius* och *Emil Ekhoff*. H. 7. Gbg. 8:o. S. 385—493.  
Särtr. ur Bidr. t. Gbgs o. Bohusl:s fornm. o. hist. V.
- Gustafson, G.* Fortegnelse over de i 1893 til Bergens Museum indkomne oldsager ældre end reformationen.  
Bergens Museums aarbog 1893. No. VII.
- Krefting, A.* Om konservering af jordfundne jernsager.  
Foren. t. norske fortidsmindesm:s bevar. Aarsberetn. f. 1892 s. 51—57.
- Lindblom, Th.* Komplettering af i föregående häften af Upplands fornm. tidskrift förekommande uppgifter om fornyfynd i Lena.  
Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 81—82.
- Madsen, A. P. & C. Neergaard.* Jydske Gravpladser fra den færromerske Jernalder.  
Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 165—212.
- Mestorf, J.* Schalensteine.  
Mittheil. des anthropol. Vereins in Schlesw.-Holst. H. 7 s. 23—27.
- Montelius, O.* Grafkistor af klufna och urhålkade stockar.  
Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 77—110.
- Müller, S.* Vor Oldtid. En populær Fremstilling af Danmarks Arkeologi. H. 1, 2. Københ. 8:o. 96 s. + 3 pl. Kr. 2.  
Anm.: Finsk tidskr. 1895, 1 s. 237, av A. O. F[reudenthal].
- Nicolaissen, O.* Undersøgelser i Nordlands amt i 1892.  
Foren. t. norske fortidsmindesm:s bevar. Aarsberetn. f. 1892 s. 1—13.
- Nicolaysen, N.* Udgravninger i Bø herred i Telemarken 1892.  
Foren. t. norske fortidsmindesm:s bevar. Aarsberetn. f. 1892 s. 42—50.
- Antikvariske notiser.  
Foren. t. norske fortidsmindesm:s bevar. Aarsberetn. f. 1892 s. 132—146 o. f. 1893 s. 173—182.

- Nicolaysen, N.* Udgravninger i 1893.  
 Samma Aarsberetn. f. 1893 s. 62—76.
- Ross, I.* Undersøgelser i Vanse prestegjæld.  
 Foren. t. norske fortidsmindesms bevar. Aarsberetn. f. 1892  
 s. 33—41.
- Schürer von Waldheim, W.* Några hittills ej beaktade uppländska  
 stensaksfynd.  
 Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 36—37.
- Splieth, W.* Ausgrabungen im Nydam-Moor.  
 Mittheil. des anthropol. Vereins in Schleswig-Holst. H. 6 s.  
 3—6.  
 — Bronzealtergräber in Holstein. Bornhöved. Gönnebek. Löptin.  
 Mittheil. des anthropol. Vereins in Schlesw.-Holst. H. 7 s. 7—22.
- Stolpe, Hj.* Om Vendelfyndet.  
 Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 97—110.
- Söderberg, Sv.* Die Thierornamentik der Völkerwanderungszeit. Mün-  
 chen. 8:o. 15 s. + 10 pl.  
 Särtr. ur Prähist. Blätter 1894.  
 — Stenåldersfynd i Limhamns hamn samt Skånes äldsta bebyggande.  
 Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 2—4.

- 
- Haugberg, P.* Skandinavien's Fund af romerske Guld- og Sølvmynt før  
 Aar 550.  
 Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 325—376.
- Holmberg, D.* Mynt af guld, silfver och koppar präglade i Sverige  
 och dess utländska besittningar 1478—1892 samt Norge efter  
 föreningen med Sverige. Sthm. 8:o. 4 + 59 s. Kr. 5.
- Storm, G.* Norges gamle Vaaben, Farver og Flag. Med 22 Billeder  
 og 2 litogr. Planscher. Kra. 8:o. 36 s.  
 Kra Vidensk. selsk:s Skrifter. Hist.-filos. Klasse. 1894. N:o 1.
- Thiset, A.* Om danske By- og Herredsvaaben.  
 Tidsskr. f. Kunstindustri 1894 s. 71—83.

- 
- Annerstedt, C.* Ett blad ur Sveriges kulturhistoria.  
 Ord och bild 1894 s. 241—251.
- Bang, Gust.* Fru Sofie Lykke, en Adelsdame i det 16. Aarhundrede.  
 Museum 1894, 2 s. 364—378.
- Bang, V.* Tobakken i Fortiden, særlig i Danmark i det syttende og  
 attende Aarhundrede.  
 Museum 1894, 1 s. 1—22 ock 99—118.
- Bay, N. H.* Randers ældre Kjøbmands-Liiglaugs Historie fra 1693  
 til 1893. Aarhus 1893. 8:o. 126 s.
- Bendixen, B. E.* Træk af Bergens Søfarts- og Handelsliv i forrige  
 Aarhundrede. Bergen. 8:o. 43 s.

- Berg, Wilh.* Bidrag till sporrens historia.  
Meddel. fr. Gbgs o. Bohusl:s fornm:s fören. I s. 156—194 samt  
Afhandl. i hist. o. arkeol. af Wilh. Berg I s. 120—158.
- Några drag ur skråväsendets historia vid medlet af 1700-talet.  
Meddel. fr. Gbgs o. Bohusl:s fornm:s fören. I s. 87—105 samt  
Afhandl. i hist. o. arkeol. af W. Berg. I s. 69—87.
- Wilhelm Kruse. En tidsbild.  
Bidr. t. känded. om Gbgs o. Bohusläns fornm. o. hist. V s.  
429—474.
- Bergstrand, C. E.* Några drag ur svenska jordbrukets historia.  
Läsn. f. folket 1894 s. 241—255.
- Böttiger, J.* "Unge herr Falkenbergarnes" uppsalavistelse 1657. Ur  
Nord. museets arkiv.  
Samf. t. Nord. mus:s främj. Meddel. 1891 o. 92 s. 3—12.
- Djurklou, G.* Om vedernamn och känningsnamn i äldre och nyare  
tider. Föredrag hållet vid Svenska fornminnesföreningens möte i  
Lund 1893.  
Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 27—43.
- Ehrström, Ö.* Översikt af det finska skråväsendets historia.  
Tidskr. utg. af jurid. fören. i Finl. 1892—93 s. 452—558.
- Enander, J. A.* Våra fäders sinnelag. Fornnordiska karaktersdrag  
tecknade efter den isländska sagolitteraturen. Sthm. 8:o. 130  
s. + 1 karta. Kr. 1,50.
- Feilberg, H. F.* Håndværksskikke.  
Dania II s. 339—340.
- Guðmundsson, V.* Den islandske Bolig i Fristatstiden. Med 8 Fi-  
gurer. Ved Udvalget for Folkeoplysning Fremme. Københ. 8:o.  
26 s. Kr. 0,15.  
Särtr. ur Folkelæsning nr. 168.
- Hagström, K. A.* Om sockengräns, "sockendrächt" och "bröllopsriti-  
bus". Ett stycke kulturhistoria.  
Läsn. för folket 1894 s. 106—123.
- Hansen, Poul.* Ole Skovløber.  
Aarb. f. dansk kulturhist. 1894 s. 1—29.
- Hildebrand, H.* Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 1,  
h. 6. Sthm. 8:o. S. 705—1025 + VI s. Kr. 7.  
Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1895. Ö. & gr. s. 32, av G. Djur-  
klou. — Finsk tidskr. 1895, 2 s. 215, av Th. Wænerberg.
- Jacobsson, E.* Om Bollhusen i Stockholm samt teater- och balettan-  
ordningar vid svenska hofvet under 1600-talet.  
Meddel. fr. sv. slöjdfören. 1894 s. 59—96 + 1 pl.
- Karlin, G. J:son.* Hvad känna vi om det äldsta jordbruket i Sverige?  
Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 19—24.
- Keramiken i Norden under medeltiden och renässanstiden.  
Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 15—16.

- Kjellberg, C. M.* Fattigdom och fattigvård i Sverige före reformationstiden. Ups. 8:o. 40 s.  
Läsn. f. hemmet 1894.
- Kristensen, E. T.* Gamle folks fortællinger om det jyske almuesliv, som det er blevet ført i mands minde samt enkelte oplysende sidestykker fra øerne. Afd. 5. Kolding. 8:o. 304 s. Kr. 3.  
— Afd. 6. Kolding. 8:o. 416 s. Kr. 4.
- Kulturhistoriska museet i Lund. Af *V. K-n.*  
Finsk tidskr. 1894, 1 s. 127—137.
- Mejborg, R.* Nogle Arbejder udførte af Landsbyhåndverkere omkring År 1800.  
Tidsskr. f. Kunstindustri 1894 s. 37—43.
- Meidell, Fr.* To Pengematadorer i Danmark i det 17. Aarhundrede. Museum 1894, 2 s. 73—111.
- Montelius, O.* Hurudana voro boningshusen i Sverige under hednatiden?  
Sv. fornm. fören:s tidskr. IX s. 4—14.
- Mæland, K.* Fra Lundeherad.  
Folkevennen. N. R. XVIII s. 371—394.
- Nielsen, O.* Meddelelser om Vintapperlavet i Kjøbenhavn 1694—1861 samt Vinhandlerforeningen 1862—94. Udg. af Vinhandlerforeningen for Danmark i Anledning af 200 Aars Dagen d. 22 Dec. 1894. Københ. 8:o. 286 s.  
— Bondestandens Kaaer i det sydlige Jylland i Midten af det attende Aarhundrede.  
Aarb. f. dansk kulturhist. 1894 s. 30—54.
- Olsen, B.* Stedseverende Kalendere i Lunds Kulturhistoriska museum. Kulturhist. meddel. 1894 s. 69—85.
- Ossbahr, C. A.* Vägledning för besökande i lifrustkammaren och dermed förenade samlingar. 3 uppl. Sthm. 8:o. 130 s. Kr. 0,75.
- Pedersen-Bjergaard, J.* Minder fra et Bondehjem i Jylland. Københ. 8:o. 68 s. Kr. 0,75.
- Petersen, H.* Bygningslevninger af Træ fra Danmarks tidlige Middelalder.  
Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 377—393.
- Rasmussen, H.* Geografiens Standpunkt paa Holbergs Tid. Museum 1894, 2 s. 112—136.
- Rosenberg, C.* Træk af Livet paa Island i Fristats-Tiden. 2. Opl. Gjennemset og forsynet med et Tillæg af *V. Guðmundsson.* Med et stentrykt Kort og 12 Figurer. Ved Udvalget til Folkeoplysnings Fremme. Københ. 8:o. 284 s. Kr. 1,80.  
Folkelæsning nr. 41.
- Samzelius, H.* Etnografiska studier från Öfverkaliks socken i Norrbottens län. Några anteckningar från den nordligaste svenskbygden. Ur Nord. museets arkiv.  
Samf. t. Nord. museets främj. Meddel. 1891 och 1892 s. 46—63.

- Schröder, G.* Från gamla tider.  
Värmländingarne. Värml. jultidn. 1894 s. 14—18.
- Schröder, L.* Danmarks Hjæpekilder og Næringsveje. Historiske Fremstillinger. 1. Række. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Københ. 8:o. 324 s. (Folkelæsn. N:o 200).
- Schück, H.* Studier i en svensk almanacka.  
Ur gamla papper II s. 67—78.  
— Några blad ur 1500-talets studentlif.  
Ny illustr. tidn. 1894 s. 132, 142 o. 152.
- Sigurðsson, Ól.* "Fyrir 40 árum".  
Tímarit 1894 s. 198—246.
- Stadius, U.* Svenskt forntidslif.  
Kalender utg. af Sv. folkskolans vänner i Finl. 1894.
- Steile, O. B.* Skildringer af seder og skikke i Vang, Valders i Norge omkring år 1860. Ur Nord. museets arkiv.  
Samf. t. Nord. museets främj. Meddel. 1891 ock 1892 s. 21—33.
- Sylwan, O.* Studentlif på 1700-talet.  
Kulturhist. meddel. 1894 s. 85—91.
- Søkilde, N. R.* De jordegne Bønder i gamle Dage.  
Aarb. f. dansk kulturhist. 1894 s. 162—208.
- Två svenska frälsemäns syndaregister från 1500-talet.  
Hist. tidskr. (Sv.) 1894 s. 266—272.
- Törnquist, Sv. L.* Minnen från södra Halland.  
Skånska samlingar 1893. III, 1 s. 33—79.
- Vistrand, P. G.* Sked från 1607.  
Samf. t. Nord. museets främj. Meddel. 1891 ock 1892 s. 64—66.
- 
- Bendixen, B. E.* Aus der mittelalterlichen Sammlung des Museums in Bergen. V.  
Bergens Museums Aarbog 1893. No. VIII.
- Bergström, O.* Strödda uppgifter om utöfvare af konst och konstslöjd i Stockholm under 1600-talet. Hufvudsakligen ur tyska församligens ministerialböcker.  
Sv. autografsällsk:s tidskr. II s. 161—186.
- Clemmesen, A.* Beskrivelse og Tegninger af Øster-Marie Kirke med særligt Hensyn til den oprindelige Form. Københ. 4:o. 16 s. + 12 pl.
- Hammerich, A.* Studien über die altnordischen Luren (Blasinstrumente) im Nationalmuseum zu Kopenhagen.  
Vierteljahrsschr. f. Musikwissenschaft X.
- Helms, J.* Danske Tufstens-Kirker. Bd. 1, 2. Københ. Fol. VIII + 222 s. o. VIII s. + 70 pl.
- Hörlin, H.* Några ord om förhållandet mellan våra fornminnen och vår nutida konstutöfning.  
Meddel. fr. sv. slöjdfören. 1894 s. 18—29.

- Karlin, G. J. son.* Bosebo kyrka i komparativ belysning. Föredrag vid Kulturhist. fören:s årsmöte i Lund d. 14 juni 1894.  
Kulturhist. meddel. 1894 s. 1—13.
- Oldenburg, Vilh.* Träsniderimönster i allmogestil hemtade ur Nordiska museet i Stockholm. 250 motiv från 16-, 17- och 18-hundratalet jemte deras användning å gamla föremål. Sthm 1893. Fol. 10 s. + 32 pl.
- Ossbahr, C. A.* S:t Eriks skrin i Uppsala domkyrka. Föredrag hållet i svenska slöjdföreningen d. 20 febr. 1894.  
Meddel. fr. sv. slöjdfören. 1894 s. 30—58.
- Pålsson, Pålmi.* Likneski Ólafs konungs hins helga Haraldssonar.  
Árbók hins ísl. fornleifafjelags 1894 s. 32—38 (med en plansch).  
— Kistuhlið frá Hlíðarenda.  
Dst. s. 39—40.  
— Dúkur frá Höfðabrekku.  
Dst. s. 41—42.
- Schürer v. Waldheim, W.* En nyupptäckt korsritning å ett berg i Frötuna socken.  
Uppl:s forn. fören:s tidskr. III s. 38—39.
- Snoilsky, C.* Svenska historiska planscher. Beskrifning. II. 1635—1666. Sthm. 8:o. S. 77—160.  
Kongl. bibl:s handl. 16. 1893.
- Tegninger af ældre nordisk Architektur. Med Tilskud fra Kultusministeriet udg. af *V. J. Mørk-Hansen, V. Koch* og *E. Schjødt*. 3. Saml. 1. Række. H. 4—6. Københ. Fol. 9 pl.
- Uldall, F.* Om Vinduerne i de jyske Granitkirker.  
Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 213—324.
- 
- Bjerge, P.* Christen Simonsens Historier.  
Aarb. f. dansk kulturhist. 1894 s. 126—161.
- Boye, V. C.* Stensager som Lægemiddel.  
Museum 1894, 2 s. 338—339.
- Feilberg, H. F.* Et kapitel af folkets sjæletro.  
Aarb. f. dansk kulturhist. 1894 s. 55—125.  
— Drager, lindorme, slanger i folkets tro.  
Naturen og Mennesket 1894 s. 164—196. — Även i särtryck.
- Hammarstedt, Edv.* Om smörjning och därmed befryndade bruk. Ett försök att genom jämförelse med motsvarigheter hos andra folk framvisa innebörden af en svensk fornsed.  
Samf. t. Nord. museets främj. Meddel. 1891 ock 1892 s. 34—45.  
Anm.: Dania III s. 139, av Th. A. Müller.
- Hildbrandsson, H.* Om väderleksmärken, deras betydelse och ursprung.  
Ups. 8:o. 28 s. Kr. 0,20.  
Fören. Heimdals folkskrifter. 12.
- Kardegille. Skånska byhistorier återberättade av *Eva Wigström (Ave)*.  
Sthm. 8:o. 84 s.  
Sv. landsmålen XIII, 10.

- Karlin, G. J. son.* Ett "himlabref".  
Kulturhist. meddel. 1894 s. 65—68.
- Klockars, J.* Bidrag till svartbokens historia.  
Finl. bidr. t. sv. språk- o. folklifsforsk. S. 59—63.
- Lindblom, Th.* Något om älfvor och älfträdgårdar.  
Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 83—85.  
— Brudstigen, sägen från norra Uppland.  
Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 85—86.
- Maurer, K.* Die Hölle auf Island.  
Zeitschr. des Vereins f. Volkskunde 1894 s. 256—269.
- Mogk, E.* Über Los, Zauber und Weissagung bei den Germanen.  
(Eine Bemerkung zum 10. Kap. der Germania des Tacitus). U. o.  
8:o. 10 s.  
Särtryck.
- N[yrop], Kr.* Om fabelagtige dyr.  
Dania II s. 341—349.
- Olrík, A.* "Den lille Rødhætte" og andre Æventyr om Mennesker,  
der bliver slugt levende.  
Naturen og Mennesket XI s. 24—39.
- Tegnér, Es.* En österländsk besvärjelse och västerländsk folktro. Med  
fyra bilder. Sthm. 8:o. 51 s.  
Särtr. ur Ord och bild 1894.  
Anm.: Dania III s. 137, av H. F. Feilberg.
- Wieselgren, H.* "Stenen i Grön dal". Föredrag i "Svenska turist-  
föreningen" på årsfesten d. 24 febr. 1894. Östersund. 4:o. 7 s.
- Wigström, Eva.* Trollkonster och häxerier. Anteckningar, gjorda i  
Västra och Östra Göinge härad i Skåne under våren 1889. Ur  
Nord. museets arkiv.  
Samf. t. Nord. museets främj. Meddel. 1891 o. 92 s. 13—20.
- Vægter-Versene i deres ældre og yngre Skikkelse udg. ved *V. Faus-  
bøll*. Med Afbildninger af Vægtere fra forskjellige Tider. 3. Opl.  
Københ. 8:o. 32 s.

## VI. Äldre rättsvetenskap, historia ock topografi.

- Ein neues Bruchstück von Södermannalagen. Von *Konrad Maurer*.  
München. 8:o. 16 s.  
Särtr. ur Sitzungsber. der philos.-philol. u. hist. Classe der  
bayer. Akad. der Wissensch. 1894. — Jfr Tidsskr. f. Retsviden-  
skab 1894 s. 500.
- Liljenstrand, A.* Finlands jordnaturer och äldre skatteväsende, jemte  
ett blad ur dess kulturhistoria. 2 uppl. Hfrs. 8:o. VII + 463 s.  
M. 7,50.  
Anm.: Finsk tidskr. 1895, 1 s. 158, av Gft.
- Matzen, H.* Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig  
Ret. II. Proces. Københ. 8:o. 176 s. Kr. 2,25.
- Wolff, Em.* Studier rörande Göteborgs äldsta författning. Gbg. 8:o.  
8 + 103 s.

- Ahnfelt, O.* Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. Lund. 4:o. 90 s.  
Lunds univ:s årsskr. T. 30. 1893—94.
- Bang, A. Chr.* Oslo Domkapitels Altre og Præbender efter Reformationen. Kra 1893. 8:o. 13 s.  
Kra Vidensk. Selsk:s Forhandl. 1893. Nr 20.
- Daae, L.* Om Fru Gørvel Fadersdatter og hendes norske Jordegods. Hist. Tidsskr. (norsk) 3. R. III s. 219—274.  
— Bidrag til den katholske Reaktions Historie i Norge i Christian IV:s Tid.  
Hist. Tidsskr. (norsk) 3. R. III s. 306—353.
- Djurklou, G.* Jöns Gerekeesson ärkebiskop i Uppsala 1408—1421. Kulturbild från konung Eriks af Pommern dagar.  
Hist. tidskr. (Sv.) 1894 s. 189—226.
- Fridericia, J. A.* Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV:s Død til Enevældens Indførelse. (1648—1660). København. 8:o. XIV + 550 + LXVII s. Kr. 10.
- Heinemann, L. v.* Geschichte der Normannen in Unteritalien und Sicilien bis zum Aussterben des normannischen Königshauses. Bd. 1. Leipzig. 8:o. V + 404 s. + 1 tab. M. 6,50.  
Anm.: Gött. gel. Anz. 1895 s. 229—233, av G. Meyer von Knonau.
- Hildebrand, E.* Brytningen i Sveriges historia 1594.  
Hist. tidskr. (Sv.) 1894 s. 227—246.
- Kjellén, R.* Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås.  
Hist. tidskr. (sv.) 1894 s. 247—260.
- Lindström, G.* Die Rathslinie von Wisby. U. o. o. å. 8:o. 22 s.  
Särtr. ur Zeitschr. der Vereins f. Lübeck. Gesch. VII. 1894.
- Loth, L.* La date de la destruction de Landevennec par les normands. Annales de Bretagne VIII.
- Olrik, A.* Nogle personnavne i Starkaddigtningen. Små bidrag til oplysning om nordboernes forbindelse med Østeuropa.  
Festskr. til Vilh. Thomsen fra Disciple. S. 116—130.  
Anm.: Nord. tidsskr. f. filol. 3. R. III s. 95, av G. Cederschiöld.
- Rummeler, L.* Die Ansiedlungen der Normannen im westlichen und südlichen Europa. Rogassen. 4:o. 25 s. (Schulprogr.)
- Sars, J. E.* Udsigt over den norske Historie. II. 2. Udg. Kra 1893. 8:o. 4 + 400 s. Kr. 5,50.
- Saxo Grammaticus.* The first nine books of the danish history, translated by *Oliver Elton*, with some considerations on Saxos sources, historical methods and folk-lore. By *F. York Powell*. London. 8:o. CXXVIII + 436 s. Sh. 15.  
Publ. of the Folklore society nr. 33.  
Anm.: Arkiv f. nord. filol. XII s. 76, av A. Olrik.
- Schäfer, D.* Geschichte von Dänemark. IV. Gotha 1893. 8:o. XX + 496 s. Gesch. der europ. Staaten.

*Steenstrup, J. C. H. R.* Quelques études sur l'histoire de nos villages et de la colonisation de Danémark.

Overs. over det danske Vidensk:s Selsk:s Forhandl. i 1894 s. 267—302.

*Förkelsson, Jón.* Íslenzkar ártíðaskrár eða obituaria islandica með athugasemdum. Gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. II. Københ. 8:o. S. 129—231.

*Vendell, H.* Om den svenska befolkningen i Finland. Hfrs. 8:o. 24 s. Pennibibl. utg. af nylänningar. Ny följd. III.

*Zahrtmann, M. K.* Lybækkerne paa Bornholm. Museum 1894, 2 s. 340—363.

*Ahlén, Abr.* Åhus och dess slott samt utgräfningarna därstädes 1892—1893.

Skånska samlingar 1893. III, 1 s. 1—31.

*Ahlenius, K.* Pytheas' Thuleresa.

Språkv. sällsk:s i Ups. förhandl. 1891—94 s. 100—121. (Ups. univ:s årsskr. 1894).

*Aspelin, H. E.* Vasa stads historia. II. H. 2. Vasa. 8:o. S. 576—722.

Anm.: Finsk tidskr. 1895, 1 s. 148—151, av M. G. Schybergson.

*Bendixen, B. E.* Nonneseter Klosterruiner. Med teyninger af G. Bull, P. Blix og Schak Bull. Udg. af Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Medfølger foreningens aarsberetning for 1892. Bergen 1893. Fol. 8 s. + 5 pl.

*Bergman, E. W.* Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652—59.

Sv. lit. sällsk:s i Finl. Förhandl. o. upps. 8 s. 31—89.

Berättelse öfver Per Brahes resa i Finland sommaren 1639 i tryck utgifven af *P. Nordman*.

Sv. lit. sällsk:s i Finl. Förhandl. o. upps. 8 s. 274—282.

*Bonsdorff, C.* Åbo stads historia under sjuttonde seklet. H. 3, 4. Hfrs. 8:o. S. 413—691. M. 6 o. 7.

Bidr. t. Åbo stads hist. Ser. 2.

Anm.: Finsk tidskr. 1894, 2 s. 257, av M. G. Schybergson ock 1895, 1 s. 417—435, av T. Carpelan.

*Burman, F. A.* Konzept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793—1802. I utdrag utgifna af *Johan Nordlander*. Sthm. 4:o. S. 83—98.

Norrländska samlingar III.

*Christensen, C. V.* Nogle Meddelelser om Nørbækgaard.

Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 2. R. IV s. 230—279.

*Ehrenheim, E. v.* Anteckningar om Grönsö och Utö. III. Sthm. 8:o. S. 57—90 + 4 s.

Anm.: Nord. tidskr. 1895 s. 172, av L. Looström. — Hist. tidskr. (sv.) 1894 s. 112, av F. U. W[rangel].

*Ehrenheim, E. v.* Arnö kyrka.

Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 48—64.

*Friis, F. R.* Et par Optegnelser om Uraniborg. Københ. 8:o. 20 s.  
Hakarps kyrka. Ett minnesblad från dess 200-åriga jubileum 1894.  
Jönköp. 4:o. 18 s. + 1 pl.

*Hausen, R.* Något om Ålands forna afrättsplatser.

Sv. lit. sällsk. i Finl. Förhandl. o. upps. 8 s. 195—202.

*Hildebrand, H.* Skara domkyrka. Minnesskrift till den restaurerade domkyrkans invigning d. 26 okt. 1894. Sthm. 8:o. 4 + 115 s.  
Kr. 0,75.

Särtr. ur Antikv. tidskr. f. Sverige XV.

[*Johansson, Joh.*] Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar. H. 5. Sthm. 8:o. S. 209—384. Kr. 3.

*Jónsson, Brynjúlfur.* Rannsóknir í ofanverðu Arnesþingi sumarið 1893.

Arb. hins ísl. fornleifafjelags 1894 s. 1—15.

— Rannsóknir í Skaptafellspingi sumarið 1893.

Dst. s. 16—20.

— Rannsóknir í Rangárþingi sumarið 1893.

Dst. s. 21—25.

— Grettisbæli í Sökkólfssdal.

Dst. s. 30—31.

*Kjellberg, C. M.* Den forna kungsgården i Uppsala.

Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 17—35.

*Krefting, A.* Beretning om udgravninger paa Stenviksholm.

Foren. t. norske fortidsmindesm:s bevar. Aarsberetu. f. 1893  
s. 1—14.

*Lagus, G.* Ur Wiborgs historia. Minnesskrift utgifven på Wiborgs stads bekostnad år 1893. D. 1. Viborg 1893. St. 8:o. 4 + XX + 222 + XLIV s. + 5 pl. M. 5.

Anm.: Finsk tidskr. 1894, 1 s. 283, av J. Ahrenberg.

*Lauridsen, P.* Om Bispedømmet Slesvigs Sognetal i Middelalderen.

Hist. Tidsskr. (dansk) 6. R. V s. 183—222.

*L.[vndstedt], J. M.* Ölands och Borgholms slotts historia i sammandrag. 3 uppl. Kalmar. 8:o. 40 s. + 3 pl. Kr. 0,75.

*Lundström, V.* Sigtunas fornminnen.

Uppl:s fornm. fören:s tidskr. III s. 87—90.

*Løffler, J. B.* Kirkerne i Lillebedinge og Karise.

Aarb. f. nord. Oldkynd. 1894 s. 394—400.

*Mathiesen, H.* Det gamle Thronhjem. Byens historie fra dens anlæg til erkestolens oprettelse. 997 til 1152. Med karter og tegninger. H. 1. Kra & Københ. 8:o. 32 s. + 1 karta. Kr. 0,60.

*Nicolaysen, N.* Stor-Hammers ruiner. Historisk beskrivelse. Som vejledning for besøgere udg. af Selskabet for Hamar bys vel. Med vignet og 4 plancher. Kra 1893. 8:o. 4 + 22 s. + 4 pl.

*Nielsen, O.* Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder. Udgivne med Understøttelse af den Hjelms-

- stjerne-Rosencroneske Stiftelse. H. 4—7. Københ. 8:o. S. 241  
568 + V. Kr. 5 kompl.
- Nordenström, M. N.* Utkast till beskrifning öfver Stöde socken vid  
Medelpads södra ådal belägen. Författad 1769. Till trycket  
befordrad af *Johan Nordlander*. Sthm. 4:o. S. 34—82.  
Norrländska samlingar II.
- Olsen, J.* Varde og Omegn, særlig med Hensyn til de kejserliges Ind-  
fald 1627—29 og 1643—45.  
Saml. t. jydsk Hist. o. Topogr. 2. R. IV s. 117—151 ock 280—344.
- Roos, J. A.* Möklinta kyrkas historia. Sala. 4:o. 8 s. Kr. 0,25.
- Sandelin, L. H.* Arkeologisk och historisk beskrifning öfver den svensk-  
språkliga delen af Pedersöre härad.  
Finska forn. fören:s tidskr. XIV s. 1—152 ock s. 303—309.
- S[elggrén], J.* Om Fredriksskans och äldre försvarsverk vid inloppet  
till Gefle.  
Meddel. af Gestrikl:s forn. fören. 1894 s. 1—9.  
— Något om en äldre karta öfver Gefle.  
Meddel. af Gestrikl:s forn. fören. 1894 s. 10—12 + 1 karta.
- Storm, G.* Om opdagelsen af "Nordkap" og veien til "det hvide hav".  
Kra. 8:o. 16 s. + 1 karta.  
Särtr. ur Det norske geogr. selskabs aarbog V.
- Strömbom, N. G.* Husaby kyrka, källa och ruin. Kortfattad beskrif-  
ning, till handledning för resande. Gbg. 8:o. 40 s. Kr. 0,25.
- Styffe, C. G.* Om konung Olof Haraldssons vikingatåg in i Sigtuna-  
fjärden, och den väg han tog för att komma därifrån.  
Upl:s forn. fören:s tidskr. III s. 3—16.  
— Skoklosters kyrka med afseende på dess förhållande till forna  
klosterbyggnader och dess förändringar i nyare tider.  
Upl:s forn. fören:s tidskr. III s. 65—80.
- Thiele, R.* Die Insel Island und ihre Bedeutung für das germanische  
Altertum. Vortrag. Erfurt. 8:o. 39 s. M. 0,60.  
Särtr. ur Jahrbücher der Akad. gemeinnütz. Wissensch. zu Er-  
furt. XX.
- Thoroddsen, Th.* Reise i Vester-Skaptafells Syssel paa Island i Som-  
meren 1893.  
Geogr. Tidsskr. XII s. 167—234 + 1 karta.
- Trolle-Bonde, C.* Hesselby. Arkivalier rörande egendomen och dess  
ägare samt Bondegrafven i Spånga Kyrka. Lund. 8:o. 4 + 406 s.  
Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1895 s. 10, av F. U. W[rangel]. --  
Nord. tidskr. 1895 s. 172, av L. Looström.
- Upmark, G.* Skånska herrgårdar under renässanstiden.  
Sv. forn. fören:s tidskr. IX s. 44—67.
- Weibull, M.* Till Wrams-Gunnarstorps historia.  
Skånska saml. 1891. I, 1 s. 43—54.
- Weibull, M. & J. Kornerup.* Gumlösa kyrka d. 26 okt. 1191—d. 26  
okt. 1891.  
Skånska saml. 1891. I, 1. S. 1—25.

- Wrangel, F. U.* Gamla gatunamn. Ströftåg i staden inom broarna. Kalendern Vintergatan 1894 s. 290—309.  
 — Blasieholmen och dess innebyggare. Sthm. 8:o. 4 + 170 s. + 21 pl. Kr. 7,50.  
*Wulff, D. H.* Bidrag til Aalborg Bys Historie. (Slutet). Saml. t. jydsk Hist. o. Topogr. 2. R. IV s. 152—229.

## Bihang.

### Anmälningar av tidigare utkomna arbeten.

- Arnamagnæanische Fragmente herausgeg. von *G. Morgenstern*. Leipz. 1893. 8:o.  
 Anm.: Anz. f. deut. altert. 1895 s. 56—59, av Ludv. Larsson.  
*Bjarnar saga Hitdoelakappa*. Hrsg. von *R. C. Boer*. Halle 1893. 8:o.  
 Anm.: Literar. Centralbl. 1894 sp. 1893, av [E. Mo]gk.  
 Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjõe. Udg. af *G. L. Wad*. Københ. 1893. 8:o.  
 Anm.: Literar. Centralbl. 1895 sp. 86.  
*Bugge, S.* Norges Indskrifter med de ældre Runer. H. 1, 2. Kra 1891, 93, 4:o.  
 Anm.: Arkiv f. nord. filol. XI s. 367, av E. Brate. — Zeitschr. f. deutsche philol. XXVIII s. 236, av H. Gering.  
*Collett, A.* Gamle Christiania-Billeder. Kra 1893. 8:o.  
 Anm.: Nord. tidskr. (Letterst.) 1895 s. 86, av E. Hartmann.  
 Die Bósa-Saga. Herausgeg. von *O. L. Jiriczek*. Strassb. 1893. 8:o.  
 Anm.: Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 2, av W. Golther. — Arkiv f. nord. filol. XI s. 305, av B. Kahle.  
 Die Edda. Übers. von *H. Gering*. Leipz. 1892. 8:o.  
 Anm.: Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1894 sp. 387, av B. Kahle.  
*Fécamp A.* Le poème de Gudrun. Paris 1892. 8:o.  
 Anm.: Literaturbl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 302, av H. Fischer.  
 Germanist. Abhandlungen zum LXX Geburtstage K. v. Maurers. Gött. 1893. 8:o.  
 Anm.: Anz. f. deut. altertum 1895 s. 5—11, av K. Lehmann.  
*Heusler, A.* Über german. Versbau. Berlin 1893. 8:o.  
 Anm.: Anz. f. deut. altert. 1895 s. 318—332, av R. Kögel.  
*Kahle, B.* Die Sprache der Skalden. Strassb. 1892. 8:o.  
 Anm.: Zeitschr. f. deut. philol. XXVIII s. 128, av O. Jiriczek.  
*Kauffmann, Fr.* Deutsche Mythologie. 2. Aufl. Stuttg. 1893. 8:o.  
 Anm.: Arkiv f. nord. filol. XI s. 210, av A. Olrik. — Nord. tidskr. f. filol. 3. R. IV s. 91, av R. M[eyer].  
*Krause, E.* Die nordische Herkunft der Troja-Sage. Glogau 1893. 8:o.  
 Anm.: Anz. f. deut. altert. 1895 s. 140—142, av Fr. Kauffmann. — Arch. f. Anthropol. XXIII s. 204, av W. M. Schmid.  
*Kristensen, E. T.* Danske sagn. Afd. 1, 2. Aarhus 1892, 93. 8:o.  
 Anm.: Tilskueren 1894 s. 803, av H. F. Feilberg.

- Larsson, L.* Ordförrådet i de äldsta isländska handskrifterna. Lund 1891. 4:o.  
Anm.: Beitr. z. Kunde der indogerm. spr. XXI s. 170, av A. Bezenberger.
- Loi de Vestrogothie traduite par *L. Beauchet*. Paris 1893. 8:o.  
Anm.: Tidskr. f. Retsvidenskab 1895 s. 170—190, av I. S. Landtmanson.
- Lundell, J. A.* Svensk ordlista med reformstavning. Sthm 1893. 8:o.  
Anm.: Arkiv f. nord. filol. XI s. 311, av L. Larsson. — Literaturbl. f. german. u. roman. Philol. 1895 sp. 342, av W. Golther. — Tidskr. utg. af pedagog. fören. i Finl. 1895 s. 119, av H. Bergroth.
- Meyer, E. H.* Germanische mythologie. Berlin 1891. 8:o.  
Zeitschr. f. deut. philol. XXVIII s. 245, av Fr. Kauffmann.
- Nordische Heldensagen. Übers. von *C. Kuchler*. Bremen 1891. 8:o.  
Anm.: Liter. bl. f. german. u. roman. Philol. 1894 sp. 387, av B. Kahle.
- Noreen, Ad.* Altnordische grammatik. I. 2. Aufl. Halle 1892. 8:o.  
Anm.: Indogerman. Forsch. V. Anz. s. 74, av B. Kahle.
- Ordbok öfver svenska språket utg. af Sv. akademien. H. 1. Sthm 1893. 4:o.  
Anm.: Arkiv f. nord. filol. XI s. 374, av E. Wadstein.
- Otte Brudstykker af den ældste Saga om Olaf den Hellige. Udg. af *G. Storm*. Kra 1893. 4:o.  
Anm.: Literar. Centralbl. 1894 sp. 1849, av [E. Mo]gk. — Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1895 sp. 363, av B. Kahle.
- Sagan och rimorna om Fridþjófr hinn froekni. Utj. av *Ludv. Larsson*. Lund 1893. 8:o.  
Anm.: Literar. Centralbl. 1894 sp. 1635, av [E. Mo]gk. — Liter. bl. f. german. u. roman. Philol. 1895 sp. 342, av W. Golther.
- Sander, Fr.* La mythologie du Nord. Sthm. 1892. 8:o.  
Anm.: Gött. gel. Anz. 1895 s. 264, av A. Heusler.
- Sargent, J. Y.* Grammar of the dano-norwegian language. Oxford. 1892. 8:o.  
Anm.: The Athenæum 1895, 2 s. 156.
- Tamm, Fr.* Etymolog. svensk ordbok. H. 1. Ups. 1890. 8:o.  
Anm.: Anz. f. deut. altert. 1895 s. 399, av F. Holthausen.
- Trolle Bonde, C.* Trolleholm. Försök till en godsbeskrifning. Lund 1892. 8:o.  
Anm.: Hist. tidskr. (sv.) 1895 s. 10, av F. U. W[rangel]. — Nord. tidskr. 1895 s. 172, av L. Looström.
- Kjesäter. Anteckningar ur familjearkivet och gårdshandlingarna m. m. Lund 1893. 8:o.  
Anm.: Hist. tidskr. 1895 s. 10, av F. U. W[rangel]. — Nord. tidskr. 1895 s. 172, av L. Looström.

Uppsalastudier tillegnede Sophus Bugge. Ups. 1892. 8:o.

Anm.: Arkiv f. nord. filol. XI s. 309, av F. Kauffmann. —  
— The Athenæum 1894, 2 s. 157.

Valda stycken af svenska författare 1526—1732 utg. af *Ad. Noreen* o.  
*E. Meyer*. Ups. 1893. 8:o.

Anm.: Pedag. tidskr. 1895 s. 527, av J. V. L[indgre]n.

Vatnsdåla Saga. Übers. v. *H. v. Lenk*. Leipz. 1892. 16:o.

Anm.: Liter. bl. f. germ. u. roman. Philol. 1894 sp. 387, av  
B. Kahle.

*Wimmer, L.* Sønderjyllands historiske runemindesmærker. Københ.  
1892. 4:o.

Anm.: Zeitschr. f. deutsche philol. XXVIII s. 236, av H. Gering.

*Zetterberg, F.* Bjärköarättens ljud- och böjningslära. Ups. 1893. 8:o.

Anm.: Arkiv f. nord. filol. XII s. 85—92, av A. Kock.

## En bemærkning om dentaler og supradentaler i oldnorsk-islandsk.

Prof. Noreen har i *Altisl. u. altnorw. grammatik*<sup>2</sup> § 220, 3—4 fræmstillet den mening, at på oldnorsk-islandsk forlænges *l* og *n* foran *d* (ikke *ð*), *l* tillige foran *t* kort efter 1200. En sådan forlængelse ser imidlertid mærkelig ud, når man erindrer, at netop *ad* af denne tids håndskrifter er den hofforske forenklingsregel funden, og man må antage, at to så modsatte bevægelser ikke samtidig kan have været tilstede i samme sprog. Efter den sidste tids undersøgelse af supradentalerne kan man imidlertid anse det for sikkert, at vi foran opr. *d* (ikke *ð*) og *t* har haft dental *n* og *l* og det ligger nær at formode, at man ved *ll*, *nn* (resp. *L*, *N*) i disse forbindelser har betegnet ikke en kvantitativ men en kvalitativ forskel fra det alm. korte *n* og *l*, som var supradentaler. Men er dette tilfældet, måtte man vente, at ikke blot *l* men også *n* findes dobbeltskrevet foran *t*, hvor det ikke er "etymologisk" berettiget, o: indkommet fra former, der har *nn* som repræsentant for langt *n*.

Dette er nu virkelig også tilfældet i et af de allervigtigste håndskrifter, *Sth. Hom.*, som hyppigere har *N* end *n*. Iflg. *L. Larssons Ordförr.* i de älsta isl. handskr. finder vi der følgende former<sup>1)</sup>:

a) Neutra af adj. på *ndr* : *vant*.

Partc. præt. neutr. af verba på *-nda* : *hent*, *sent*.

b) Neutra af adj. på kort vokal + *nr* : *vant* (4 gg. mod *vant* 1 g.), *avant*.

<sup>1)</sup> Aksenter er ikke gengivne, når ikke alle de anførte eksempler har aksent.

2 pers. sing. ind. af præterito-præsentia: *montu*, *montu*, *moxto*, *munt*, *muntu* (i alt 7 gg., *muntu* én g.).

c) Neutra af adj. på lang vokal el. diftong + *nn*: *hreint*, *ohreint*, *fynt*, *allsynt*, *aupsynt*, *ørænt*.

Partc. præt. neutr. af verba på lang vok. el. diftong + *na*: *beint*, *leyszc* (1 g., *leynt* 1 g.), *greint*, *reynt* (2 gg., 1 g. *reynt*), *fynt*, *fyntz*, *tínt*, *tynt*, (1 g., *tynt* 1 g.).

d) Partc. præt. af *ræna*: *ræntz*, *rænter*, *rænt* (men præt. ind. *rænte* 1 gang).

Det vil af disse eksempler klart ses, at Sth. Hom. behandler *nt* på samme måde som *lt*, og det bestyrker den hypotese, at det, man ønsker at betegne, er lydens dentale kvalitet. En indvending kunde man gøre: med undtagelse af det to gange forekommende *rænter* står *nt* i alle de anførte eksempler tautosyllabisk. Man kunde antage, at det kun var i dette tilfælde, at *n* var afløst af *n*, og fra enstavelsesformerne af partc. kunde betegnelsen være kommen ind i tostavelsesformer. Denne indvending, der kunde støtte sig til formen *rænte*, er imidlertid næppe begrundet; ti det vil være vanskeligt at finde flerstavelsesformer af noget andet ord end *ræna*, og når vi af tre eksempler finder to med *n*, må vi anse det som et tilfredsstillende resultat, da skrivemåden med *n* så let kunde indkomme fra præsens.

I andre håndskr. er skrivemåden ikke så gennemgående, som i Sth. Hom.; jeg kan kun anføre endnu to former fra A.M. 645: *meint* og *mvnt* (1 g. ved siden af *mvnt* 4 gg.). Men dersom vi betragter sagen således, som jeg her har gjort, altså anser *n* som betegnelse for en fra *n* kvalitativt forskellig lyd, kan man nok forstå, at analogisk indflydelse har hindret betegnelsen *n* i at trænge igennem.

Af sandhi-fænomener af samme art som *ban-zetia*, *ran-zaka* o. l. har jeg ikke truffet noget spor, men jeg anser det ikke som umuligt, at sådanne kan findes.

Det er mig en kær pligt at bemærke, at også prof. Noreen ad anden vej er kommen til den af mig hævdede opfattelse af *ll* og *n* som betegnelser for kort dental <sup>1)</sup>.

Upsala 5 april 1895.

Marius Kristensen.

[<sup>1)</sup> P. Åström har i Sv. landsmålen XIII, nr 2 s. 62—64 (jmf. ock Sv. landsmålen VI, nr 6 s. 112, 114) framställt den meningen, att i isl. handskrifter dentalt *n*-ljud betecknas med *N* i *land* etc. i motsats till supradentalt *n*-ljud (och dentalt *l*-ljud med *ll* i motsats till supradentalt *l*-ljud). A. K.]

## Undersøgelser om de danske vokalers kvantitet.

Forkortelser: **B** = Gld. bibeloversættelse. **B 1550** = Kristjan III:s bibelovers. **DL** = Dværgkongen Laurin. **EK** = Eriks krønneke. **EL** = Eriks sjæll. lov. **FB** = Flores og Blanseflor. **fk** = fælleskøn. **FS** = Flensborg stadsret. **GDB** = Gesta Danorum cod. Holm. B 77. **GDC** = Gesta Danorum cod. Holm. C 67. **H** = Harpestræng (1 = urtebog 1. del, 2 = urtebog 2. del, 3 = stenbogen, 4 = kogebogen). **HF** = Hertug Frederik af Normandi. **Hg** = Höysgård: Accentuered og raisonneered grammatica. **HK** = De hellige kvinder. **ik** = intetkøn. **IL** = Ivan løveridder cod. Holm. K 7. **JL** = Jyske lov. **Kb** = Kogebog (Hist. tidskr. I 5). **KD** = Københavns diplomatarium. **KM** = Karl Magnus. **KyD** = Den kyske dronning. **L** = Lucidarius. **MFF** = Margretes forordning om fiskeriet (Schlyter IX). **Mi** = Michaels rimværker. **MP** = Molbech og Petersens udvalg af da. diplomer. **Mv** = Mandeville. **Orb** = Skånske orbodemål. **P** = Postil (o: Brandt: Kirkeårets søndagevangelier). **PK** = Persenober og Konstantianobis. **PL** = Peder Låle (ved Kock og Petersens). **R** = Rimkrønniken (ved Molbech). **RSS** = Roskilde smedelavs skrå. **S** = Suso. **SJKI** = Sjællandske kirkelov. **SKI** = Skånske kirkelov (ved Thorsen). **SL** = Skånske lov (ved Thorsen). **sø** = sejerøsk. **TaK** = Thomas a Kempis. **Thorsen** = P. K. Thorsen: Nørrejysk lydlære og Sprogarten på Sejerø. **VfP** = Vejledor for Pilgrimme. **VL** = Valdemars sjæll. lov. En prik efter et bogstav betegner, at det har stødtone; når en vokal har stødtone, betegnes det ikke ved noget særligt mærke, at den er lang.

For det ældste dansk må de samme kvantitetslove antages at have været gældende som for de øvrige nordiske (og germanske) sprog, ifølge hvilke bl. a. oprindeligt kort vokal udtaltes kort både i åben og lukket stavelse, f. eks. gld. *dāl* 'dal', *hānæ* 'hane' = isl. *dálr*, *hami*. At dette endnu fandt stæd i det 11. årh., beviser skrivemåden af de danske låneord i det angelsaksiske skrift Orrmulum (Jessen TfFP I 226, Brate PB Beitr. X 66 ff.). Af skrivemåden i visse gamle lovhs. fra c. 1300 ses det imidlertid, at disse kvantitetslove allerede på den tid var ved at undergå en ændring, idet der nemlig oftere skrives dobbelt vokal eller et længdetegn over vokalen, ikke alene hvor denne opr. var lang, f. eks. *reep*, *rēp* isl. *reip*, *doom*, *dōm* isl. *dómr*, men også hvor den opr. var kort, f. eks. *loot* isl. *hlutr*, *øøl* isl. *öl*, *saak* isl. *sök*,

*vita* isl. *vita*. På dette forhold gjorde allerede Lyngby Tf FP II 315 opmærksom, og han antager, at dette tyder hen på gennembruddet af en ny kvantitetslov, ifølge hvilken kort vokal forlængedes foran opr. enkelt konsonant. I det han omtaler dobbeltskrivningerne i FS, siger han, at disse 'viser, at allerede dengang var, idetmindste på det punkt af landet [ø: Sønderjylland], forlængelserne indtrådte'. Udførligere behandler prof. Wimmer dette spørgsmål i fortalen til sin Oldnordiske læsebog. Han siger s. XVII ff. (4. udg.) ved omtalen af skrivemåden i forskellige isl. hss. fra slutningen af det 13. årh., at den viser, at disse 'ikke længere har bevaret det i oldsproget gældende tidsmål for selvlydene, men at de nyere kvantitetsregler, der fordrer lang selvlyd foran enkelt medlyd, kort foran dobbelt, er trængte igennem, at afskriveren altså . . . væsenligt har fulgt de samme kvantitetsregler, der gælder for de nyere nordiske sprog. Denne formodning bliver til vished, når jeg betragter udviklingen af det tilsvarende fænomen i disse sprog, og det er så hældigt, at navnlig dansk giver os en fuldt pålidelig vejledning til fastsættelse af det tidspunkt, på hvilket de nyere regler for selvlydenes tidsmål er indtrådte . . . slutningen af det 13. årh.' Han omtaler derefter de nævnte forlængelsestegn i gld. hss. og fortsætter: 'Den regelmæssige anvendelse af krøllen eller dobbelt selvlyd viser nu, at ældre dansk (ved år 1300) har haft lang selvlyd, ikke blot svarende til oldsprogets tvclyd og lange selvlyd . . . men også foran oprindelig enkelt medlyd svarende til kort selvlyd i oldsproget. Det samme er som bekendt tilfældet med nysislandsk og for størstedelen med nysvensk. Hele denne udvikling er altså parallel i de nyere nordiske sprog, og når nyd. i flere tilfælde har kort selvlyd foran opr. enkelt medlyd (altså stemmende med det oprindelige fællesnordiske standpunkt), er det senere overgange; ti vore ældste hss. bruger fordobling eller krølle over selvlyden, ikke blot i tilfælde hvor vi nu har lang selvlyd (*saak* = *sok*), men

også hvor den nu er kort (f. eks. over *a* i *samæ*, *sal*, *war*, *stath*, over *o* i *hol*, over *u* i *brut* osv. = nyda. *sammc*, *salg*, *var* (fortid), *stæd*, *hul* (no.), *brudd* (no.) osv.). Overgangen af opr. kort selvlyd til lang foran enkelt medlyd er altså gammel i dansk, idet den med sikkerhed kan eftervises i vore ældste hss., men omtrent samtidig må disse overgange også være indtrådte — ialtfald i visse egne — i isl. og svensk, som vi ser af den sporadiske anvendelse af længdetegnet i de isl. og af fordoblingen i de sv. hss. i tilfælde, hvor oldsproget havde kort selvlyd foran enkelt medlyd'.

På samme måde betragtes forholdet af P. K. Thorsen: Sprogarten paa Sejerø s. 32 f.: 'Foran opr. enkelt medlyd har sprogarten kort selvlyd i enstavelsesord. Ejendommeligheder i skrivemåden i den gld. literatur, såvel som forholdet i mange nuværende danske sprogarter (bornholmsk, vestjysk) tyder på, at selvlydsforlængelse i dette tilfælde engang har været almindelig i dansk. Af den sejerøske sprogarts nuværende beskaffenhed kan intet sikkert sluttes med hensyn til dette punkt. Dog forekommer der tilfælde, som kan være rester af en tidligere gennemført selvlydsforlængelse: *að* 'ad', *kåm* 'kom' (fortid). Hærhen hører *gul* 'gul', *mær* 'mær', *steið* 'stige' (no.)'. S. 50: 'I enstavelsesord er forkortelse atter indtrådt . . . Den er i sprogarten regelmæssigere gennemført end i alm. dansk: *flað*, *bar* (tillo.)'.

Samme regel opstiller endelig også Noreen i Pauls Grundriss der germ. philol. I 481 § 147 b: 'Dehnung tritt ein in geschlossener haupttonigen silbe vor einem einfachen auslautenden konsonanten, im jütischen schon vor 1300, in den meisten übrigen dialekten wol im verlauf des 14. jahrhunderts, zb. *saak* 'sache', *broot* 'bruch', *gaaf* 'gab', 'øøl' 'bier', *spoor* 'spur'.

Gyldigheden af denne kvantitetslov blev for svenskens vedkommende bekæmpet af A. Kock: Studier öfver fornsvensk ljudlära, der (s. 382 ff., jf. s. 235 ff.) godtgjorde, at med

hensyn til kort vokal + kort tenuis hersker i sv. den regel, at i åben stavelse forlænges vokalen (glsv. *gāta* = nysv. *gāta*), men i lukket stavelse forlænges konsonanten, hvorimod vokalen forbliver kort (*at* > *att*, *skot* > *skott*).

Heller ikke for danskens vedkommende tror jeg, at den ovenfor nævnte regel holder stik. Derimod mener jeg at kunne godtgøre, at følgende kvantitetslov (med nogle indskrænkninger) gælder for dansk: Kort vokal foran enkelt konsonant bevares i lukket stavelse (ə: i enstavelsesord), men forlænges i åben stavelse (ə: i flerstavellesord). Desuden bevares, således som også hidtil er antaget, kort vokal foran flere end een konsonant (naturligvis med de bekendte undtagelser, foran *ld*, *rð*, *rt* osv.) Eks. nyd. *äd*, *ög* [*äw*], *vël* = isl. *at*, *ok*, *vel*; nyda. *hāle*, *gāde*, *kāge* = isl. *hali*, *gata*, *kaka*. Hvor på grund af böjning eller afledning en- og flerstavellesformer veksler, vil vi altså også få vekslende kort og lang vokal. Eks. *gläd* : *glāde*, *glāde* = isl. *glað(r)* : *glāðir*, *glēði*, *hād* : *hāde* = isl. *hat(r)* : *hata*, *täg* : *tāget*, *tāge* = isl. *tak* : *takit*, *taka*; *vär* : *vāere* = isl. *var* : *vera*. Hvor der i flerstavellesord på grund af böjning eller afledning afvekslende forekommer former med een eller flere konsonanter efter den opr. korte vokal, vil denne også afvekslende optræde som lang eller kort. Eks. *gālen* : *gālnebær* = isl. *galinn* : (ft. *galnir*), *vāge* : *at vāgne* = isl. *vaka* : *vakna*. De talrige undtagelser i nydansk (f. eks. *da:l* : *dāle* = isl. *dal(r)* : *dalir*, *täl* : *tället* = isl. *tal* : *talit*, *bāren* : *bārne* = isl. *borinn* : *bornir*, *döven* : *dövne* = isl. *dofinn* : *dofnir*) forklares i reglen let som analogidannelser, hvorom nærmere siden.

I denne regel må der dog gøres enkelte indskrænkninger.

I. Mellem to vokaler blev *m* allerede tidlig forlænget (jf. Noreen i Pauls Grundriss I 487 § 166 c); dærfor har opr. kort vokal altid bevaret sin kvantitet foran *m*, f. eks. *gammel* isl. *gamall*, *sammen* isl. *saman*, *somme* isl. *sumir*. Denne for-

længelse af *m* var efter kort vokal allerede indtrådt på den tid, da vore ældste lovss. blev nedskrevne. Medens disse nemlig i reglen meget omhyggelig efter kort vokal kun skriver dobbelt konsonant, hvor denne opr. var lang (f. eks. *allæ* isl. *allir*, *kænnæ* isl. *kenna*, *hittæ* isl. *hitta*), men enkelt konsonant, hvor den opr. var kort (f. eks. *skulæ* isl. *skulu*, *synær* isl. *synir*, *vitæ* isl. *vita*), finder der med hensyn til *m* en stærk vaklen stæd, såat der både skrives *m* og *mm* sva- rende til opr. *m*, det første ganske vist hyppigst, men *mm* forekommer dog i en så stor mængde tilfælde, at der hær ikke kan være tale om nogen skrivefejl eller vilkårlighed fra afskriverens side, hvorimod forholdet må være således, at forlængelsen af *m* allerede var gennemført i talesproget, og at skrivemåden med enkelt *m* blot i skriften står som et minde om det gamle kvantitetsforhold. Således har JL (Thorsens udgave) *fulcumæ* (fortalen), *kummæ* (3. 63, 3. 54) isl. *koma*; *summæ*, *svmmæ* (2. 40, 2. 51 (2 g.) o. o.) isl. *sumir*; *næmmæ* (2.102) isl. *nema*; *limmæ* (2.14, 2.33 o. o.) isl. *limir*; *sammæ* (1.55, 2.35 o. o.) isl. *sami*; *tammæ* (3.55) isl. *tamir*. — EL *cummæ* (2.34, 2.46 o. o.); *kummær* (2.47, 2.50 (5 g.) o. o.), *cummæn*, *cummin* (3.29 (2 g.) o. o.), *cummæt*, *cummit* (2.75, 3.6 o. o.); *innummæt* (2.75 (3 g.)) isl. *numit*; *summæ* (2.62, 2.71 (2 g.), 2.72), *limmæ* (2.33 (2 g.), 2.37, 2.41 (3 g.)), *nimmær* (2.71) isl. *nemr*; *sammæn* (3.17 (4 g.), 3.27) isl. *saman*; *sammæ* (3.24, 3.33), *limmænæ* 'grenene' (2.55) isl. *limir*; *a langframmæ* (2.51), *lang fræmmæ* (3.10) isl. *langframi*, *á langframa*. — VL *kummæ* (12, 27, 66); *kummær* (15, 28); *af kummænde* (20); *summæ* (71, 79); *limmæ* (35); *sammæ* (1.15, 1.7). — FS *kummæ* (10, 11, 40 o. o.); *kummær* (16, 55, 63 o. o.); *thummæl fingær* (72) isl. *pumall*; *tæmmær* (43) isl. *temr*; *limmæ* (23); *frammærst* (124) isl. *framast*. — H *kommæ* (2.21), *kummæn* (1.6, 1.24); *fulkummæt* (1.47); *summær* (2.38) isl. *sumar*; *summæ* (1.20, 1.74 o. o.); *crummæ* (subst.; 1.7, 1.71 (2 g.)) mht. *krume?*; *limmæ(r)*

*lymmæ(r)* (1.9, 1.10, 1.31); *nimmæ* (3.3) isl. *nema*; *himmæn* (3.52) isl. *himinn*; *sammæn* (4.13); *gammæl* (1.24, 1.69 (2 g.)), isl. *gamall*; *sammæ* (1.2, 1.4, 1.6 o. o.). På lignende måde stiller forholdet sig i de øvrige hss. Endnu langt senere (idetmindste hele det 15. århundrede igennem) vedblev man at bruge *m* ved siden af *mm* i disse tilfælde. Når Noreen anf. st. siger, at denne forlængelse af *m* ikke fandt sted efter *a*, gælder dette, som eksemplerne viser, idetmindste ikke for dansk, ti *sāmæ* (EL 1.42) er vel blot forskrevet for *sāmæ* (ligesom f. eks. *vitæ*, VL 71, 66, er en fejlskrivning for *vītæ*); muligvis kan *sāmæ* dog også bero på dialektforskel, da Thorsen: Nørrejysk lyd lære 20 som jysk form anfører *sām* 'samme' ved siden af *sām* (jf. *tē'm* 'tæmme' sst. s. 47, HK 11, 14 *koom* (fortid), 53, 33 *oom* 'om', 67 *coom!* o. a.)

II. Ældre da. *ōv* bliver i udlyd til *āw*, f. eks. ældre da. *skōv*, *hōv* (isl. *skógr*, *hófr*) > *skāw*, *hāw* 'skov, hov'; ved analogi kan *ōv* dog undertiden være indført igen. Det samme gælder, når *ōv* er opstået af ældre *ōv*, idet de flerstavede formers lange selvlyd har fortrængt de enstavedes korte, f. eks. *sov* [*sāw*] < *sōv* isl. *svaf*; *lov!* [*lāw*] < *lōv*, imperativ til isl. *lofa*; det sidste har under indflydelse af inf. *love* [*lāvə*], ogsaa biformen *lāv*. På samme måde blev rimeligvis (det af *āv* opståede) *āv* i udlyd til *āw* f. eks. *taw* (tav) < *tāv*, *saw* (sav) < *sāv*, medens former som *garv*, *harv!* skyldes påvirkning af de flerstavede former med indlydende *v*.

III. Efter gld. *æ* (isl. *e*), *ø* blev *gh* (isl. *g*) til *j* (jf. Noreen i Pauls Grundriss I 484 § 158 c), hvilket dog vel først skete, efterat vokalforlængelsen var fuldbyrdet: isl. *vega* gld. *wæghæ* > *wæghæ* > *wæjæ*; isl. *vegr*, gld. *wægh* > *wæj*; isl. *tygill*, gld. *tyghæl* > *tøghæl* > *tøjæl*; *æ* og *ø* (forkortedes hvis de var lange og) smæltede sammen med *j* til tvetyden *æj* (nyd. *aj*) og *øj* (nyd. *āj*): nyd. *veje*, *vej*, (*tøjle*). Den samme skæbne ramte tildels det af ældre *k* opståede *z* (burde formodenlig i alle tilfælde have ramt det, men da skriften sæd-

vanlig beholdt *g*, indvirkede dette ireglen på talesproget; jf. Noreen anf. st. 486 § 163 a); deraf forklares den korte vokal i nyd. *majən*, *majəð* ved siden af *mēzən*, *mēzəð* (megen, meget) og *nājən* ved siden af *nēzən* (nøgen). I jysk blev dærimod *gh* efter *ø* til *w*, se Noreen anf. st. 484 § 158 d.

IV. Til de gld. endelser *-æn*, *-ær* af isl. vokal + *n*, *r* (*an*, *ar* osv.) svarer nu sonantisk *ŋ*, *ʀ*, idet vokalen (*ə*) er tabt (i denne artikkel skrives dog sædvanlig *ən*, *ər*): *hatten* = *hadŋ*, *porten* = *porðŋ*, *vinden* = *venŋ*, *venner* = *vænŋ*, *vinger* = *veŋŋ* osv. Foran dette *ŋ*, *ʀ* behandles en konsonant ofte, somom der ingen vokal havde stået foran *n*, *r*. Dette forklarer, hvorledes gld. *öväen*, *öväen* (isl. *ofun*), *öväer* (mnt. *over*), *döväen*, *döväen* (isl. *dofinn*) i nyd. er blevet til *åwən*, *åwər*, *dåwən* (oven, over, doven), idet gld. *ov* foran konsonant i nydansk bliver til *åw* (og vokalen forkortes foran *w*)<sup>1)</sup>.

V. Når et ord står ubetonet, bliver alle lange vokaler forkortede, såat kvantitetsloven altså ikke gælder i dette tilfælde. Desuden bortfalder stødtonen, og konsonanter kan sløjfes. Ved fastsættelsen af et ords form må man dærfør kun tage hensyn til den skikkelse, det har i betonet stilling, såat man f. eks. ikke af *læs óp* (hvor *læs* er ubetonet) lader sig forlede til at opstille *læs* som imperativ af *læse* ved siden af *læs*. Ved ord, der sædvanlig bruges ubetonede (f. eks. flere pronominer, præpositioner, konjunktioner og hjælpeverber), vil det ofte kunne hænde, at den ubetonede form, der altså bliver den hyppigst anvendte, kan fortrænge den betonede fuldstændig (således som f. eks. *han* oprindelig kun hører hjemme i ubetonet stilling, hvorimod det betonet

<sup>1)</sup> Gld. *of*, *ogh*, isl. *of*, *og* bliver også i udlyd til nyd. *åw*: glå. *lof* > nyd. *låw* (lov), isl. *log*, gld. *logh* > nyd. *låw* (lov). At antage, at det samme skete i indlyd foran vokal, er der formentlig ingen grund til; nyd. *låwə*, *såwə* (ved siden af *lāwə*, *sāwə* 'love, sove', isl. *lofa*, *sofa*) kan forklares som analogidannelser efter *lāwər*, *sāwər* (isl. *lofar*, *søfr*), ligesom omvendt udtalen *lāvər*, *sāvər* er analogidannelse efter *lāve*, *sāwə*; jf. se. *lāvə*, *sāvə* (Thorsen 8).

skulde hedde *han* = isl. *hann*); dærför er de s. 318 nævnte småord *äd*, *ög*, *vél* ikke noget fuldgyldigt bevis på den af mig opstillede kvantitetslovs rigtighed, at oprindelige enstavelsesord bevarer vokalen kort.

Med hensyn til mangelen eller tilstædeværelsen af stødtonen, der beror på ældgamle betoningsforhold, hersker i nuværende dansk den regel, at i enstavelsesord findes der stød-tone, hvis vokalen oprindelig var lang eller hvis der efter en kort vokal fulgte mere end een konsonant (i rigssproget kan dog kun stemte konsonanter og vokaler have stød-tone), f. eks. *sá* isl. *sá*, *báw* (bov) isl. *bógr*, *sár* isl. *sár*, *hán* (hånd) isl. *hönd*, *há* (hård) isl. *harðr*; hvor der efter kort vokal oprindelig kun stod een konsonant, mangler derimod stødtonen: *láv* (lov) isl. *lög*, *væn* (ven) isl. *vin(r)*, *glæð* (glad) isl. *glæð(r)*, *tal* isl. *tal*, *tag* (tag) isl. *tak*, *bær* (subst.) isl. *ber*, *fað* (fad) isl. *fat*, *haw* (hav, subst.) isl. *haf*. Hvor vi i ord af sidstnævnte art nu har stød-tone (f. eks. *tag*, ty. dach) isl. *þak*, *kön* (ty. geschlecht) isl. *kyn*), vil dette ireglen bero på, at vokalen senere er forlænget (hvorefter den på et endnu sildigere standpunkt igen kan være forkortet, men med bibeholdelse af stødtonen, der da flyttes over på den følgende konsonant f. eks. *kön* < *kön* < *kön*). Undertiden kan tilstædeværelsen af stødtonen også forklares som overført fra beslægtede ord eller fra former med lignende lydforhold, idet vi nemlig af og til også finder det omvendte tilfælde, at oprindelige langstavellesord mister stødtonen, hvilket vel næppe kan forklares anderledes end ved formoverførelse; således hedder det i den sejerøske dialekt *snáv* (for *\*snáv*) 'snog' isl. *snákr* (Thorsen 11), *dyw* (for *\*dyw*) 'dyb' isl. *djúpr* (Thorsen 39), hvilket rimeligvis beror på overførelse fra de mange enstavelsesord på *w*, der ifølge lydloven mangler stødtonen, f. eks. *röv* 'ræv' isl. *ref(r)*, *vöv* 'væv' (subst.) isl. *vef(r)*, *dröv* 'drev' (subst.) isl. *drif*, *röv* 'rev' (subst.) isl. *rif*, *graw* 'grav' (subst.) isl. *gröf*, *staw* 'stav' (subst.) isl. *staf(r)*

osv. På samme måde har vi i rigssproget *spyð* (for *\*spy·ð*) isl. *spjót*, *stáð* (stod subst., for *sto·ð*) isl. *stóð* o. fl. på grund af de mange ord på *ð* (*køð*, isl. *kjót*, *buð* isl. *boð*, *stað* isl. *stað(r)*, *mað* isl. *mat(r)*, *lâð* (lod) isl. *hlut(r)* osv.), der oprindeligt var kortstavede og derfor lydlovlige mangler stødtone.

Enstavelsesord på *m* med oprindeligt kort vokal har imidlertid — med undtagelse af *som* og *kom!* — alle stødtone: *tam*, *lem*, *lam*, *ham* = isl. *tam(r)*, *lim(r)*, *lam(r)*, *ham(r)*. Grunden dertil er vel, at *m* formodentlig tidlig forlængedes i udlyd af enstavelsesord, ligesom vi ovenfor så, at det var tilfældet i indlyd; når dette ikke betegnes i vore ældste hss., ligger det dæri, at disse overhoved kun undtagelsesvis betegner konsonantlængde i udlyd (de skriver f. eks. regelmæssig *kan*, *hat*, *æg*, *skam* = isl. *kann*, *høttr*, *egg*, *skømm*). At *som* mangler stødtone, beror på, at det sædvanlig står ubetonet; vanskeligere er det dærimod at forklare, hvorfor stødtonen er udebleven i *kom!* [*kâm*]; det er næppe sandsynligt, at det stammer fra ubetonede stillinger som *kom frém!* *kom ind!* o. l. Den eneste grund, jeg kan tænke mig, er, at det er sket for at holde det ude fra fortid *kâm* (kom), men denne forklaring er ganske vist ikke meget tilfredsstillende (jf. *sov!*: *han sov*, *løb!*: *han løb* osv.)<sup>1)</sup>.

Oprindeligt danske, usammensatte to- og flerstavelsesord har som regel ikke stødtone, f. eks. *båren*, *sommer*, *gammel*, *hoved*, *sørgelig* = isl. *borinn*, *sumar*, *gamall*, *höfuð*, *syrgiligr*. Man må vel lægge mærke til, at adskillige ord, som nu har

<sup>1)</sup> Et andet eksempel på en sådan formdifferentiering, der tilsyneladende er foretaget med bevidsthed af sproget, har vi som bekendt i flt. af fort. ptc. på *t* af de svage verber *tjænte*, *talte* osv. for *\*tjænte*, *\*talte* for at skelne dem fra indikativ *tjænte*, *talte*; endnu Höysgaard (s. 143) mangler stødtonen. Et tilsvarende fænomen findes dog i sv. dialekter (Kock Sv. akc. II 399, 449).

*ham* (ty. ihm, ihn) er sammentrasket af ældre *hannem* og står sædvanlig ubetonet, hvilket sidste også er tilfældet med *dem*, der for øvrigt opr. havde lang vokal (isl. *þeim*).

to stavelser, oprindelig kun havde een, f. eks. *u-ger*, *å-ger*, *nød-der*, *gid-er* = isl. *akr*, *okr*, *hnötr*, *getr*, i hvilke dærför stødtonen er regelmæssig. Mod den opstillede regel strider det heller ikke, at enstavede subst. får stødtone, når de tilføjer den bestemte artikel, f. eks. *føl* : *føl-let*, *blad* : *blad-et* (isl. *fyllit*, *blaðit*), ti artiklen var oprindelig et selvstændigt ord, såat disse former snarere er at betragte som sammensætninger (også på svensk har de den til stødtonen svarende akut, se A. Kock Sv. akc. I 75 f., 132). Af de fra fremmede sprog optagne låneord synes de ældste at følge den samme regel som opr. danske tostavellesord, f. eks. *kejser*, *djævel*, *sennop*, *peber*, hvorimod de yngre sædvanlig får stødtone: *væ-sen*, *kam-mer*, *æ-sel* (således også på sv.; Kock anf. skr. 84 forklarer akut (stødtonen) dæraf, at de sprog, hvorfra ordene låntes, havde en akcentuering, der mere lignede akut end gravis-levis, jf. sst. s. 158).

Svarende til den danske stødtone har svensk, ifølge Kock anf. skr., den såkaldte akut-betoning (sv. *fjäd-er* = *fjer-*), hvorimod svensk har den såkaldte gravis-levis, hvor dansk mangler stødtone (sv. *fåde-r* = da. *fäder*). (Et lignende forhold findes også i norsk). Fordelingen af de to akcenter i svensk er gennemgående omtrent det samme som i dansk, således at oprindelige enstavellesord har akut (dansk stødtone), oprindelige flerstavellesord gravis-levis (dansk 'flydende tonelag'). Dog synes det ikke, somom der i svensk med hensyn til enstavellesordene göres nogen forskel på, om de oprindelig er kortstavede eller langstavede. Denne forskel, der i dansk må være gammel (idetmindste fra för den tid, da opr. lang medlyd (f. eks. *ālē* (alle), *hātē*)) blev forkortet (nyda. *ālō*, *hādō*), hvilket formodenlig skete c. 1400), synes altså ikke at være nedarvet fra fællesnordisk tid.

De beviser, som jeg anfører til støtte for den af mig opstillede kvantitetslov er følgende.

I. De enstavelsesord, der ikke har flerstavellesformer ved siden, f. eks. *äd, ög, vël*, kan uden stor vanskelighed forklares dærefter; dette har dog, som ovenfor bemærket, i de fleste tilfælde ikke synderlig beviskraft.

II. Det nuværende danske rigssprog har bevaret en mængde ord, der skiftevis består af een eller flere stavelser, og som endnu fastholder den deraf betingede veksel mellem kort og lang vokal f. eks. *häd : hāde; gläd : glāde, glāede; tæg : target, täge* osv. Antallet af sådanne ord forøges yderligere, når vi går til dialekterne og det ældre sprog (Höysgård<sup>1)</sup>). At dette oprindelige forhold nu i almindelighed er udvisket, til gunst enten for den lange eller den korte vokal (*darl : dāle, täl : täl'let*), vil ikke kunne forundre nogen (jf. Kock Fsv. Ijudl. s. 387 ff.); snarere vil man kunne undre sig over, at dette længdeskifte endnu er bevaret forholdsvis så hyppig, når man betænker, hvor stærk sprogets tendens ellers er til at udjævne tilsyneladende uregelmæssigheder, og vi ser da også, hvorledes antallet af sådanne tilfælde stadig tager af; ved siden af *læg : lar'get, städ : stāder* har vi nu også *lar'g : lar'get, städ : stāder*. Sprogets tendens stiler overhoved henimod gennemførelsen af de lange vokaler, idet disse anses for at repræsentere en finere udtale end de korte (foran *b < p* har vi nu ikke længer noget eksempel på kort vokal), samtidig med at der viser sig en stræben efter at erstatte *v (< p)* med *b* (*gābæ* for *gāvæ* 'gabe'), *w* med *z*, *v* (*lar'z* for *lar'z*, *lar'w* 'lag', *rev* for *rew* 'rev' (subst.), *j* med *z* (*mēzøð* for *mājøð*).

<sup>1)</sup> Höysgårds *Accentuered og raisonnered grammatica* 1747, der som bekendt er hovedkilden til vor kundskab om forrige århundredes udtale, skelner s. 12. mellem 4 'ändelav', som han i skriften adskiller ved 4 forskellige tegn: 1. det skarptonedede eller kortjævne (o: kort vokal uden stødtone) *stād, hānde*. 2. det drægetonedede, drægevorne, langjævne eller langdragede (o: lang vokal uden stødtone) *brör* 'broder'. 3. det stødende (o: kort vokal med stødtone) *sūng, sūngen*. 4. det dobbelte (o: lang vokal med stødtone) *flōr*. Höysgård var Jyde af fødsel, og hans udtale afviger, som han gentagne gange selv bemærker, i et og andet fra den da gängse københavnske (jf. A. Kock Arkiv III 42 ff., særlig s. 47 ff.).

Navnlig i de to sidste tilfælde er den lange vokal bleven til en ren modesag; man kan f. eks. i affekteret tale høre *lög* udtalt som *løʒ* (for *lāj*), *streg* som *streʒ* (for *strāj*).

Jeg indser ikke, hvorledes man efter den gamle kvantitetslov kan forklare dette længdeskifte i nuværende dansk (*gläd : glāde, häv : häve* osv.). Hvad er grunden til, at de ifølge denne forudsatte former *säk, däl, flät* er bleven til *säg, däl, fläd*, men *täk, täl, fät* til *täg, täl, fäd*? Hvorfor er *kvalæn, spöræt* bleven til *kvarlen, sporret*, men *skälæn, bäræt* til *skäl-len, bär-ret*? Og omvendt, hvorfor er det nærmest kun de ord, der oprindeligt havde kort vokal, der er blevne genstand for en sådan forkortelse af den ifølge den ældre kvantitetslov forlængede vokal, hvorimod de ord, der oprindeligt havde lang vokal, gennemgående bevarer denne (afset fra de tilfælde, hvor den ifølge bestemte lydlove er bleven forkortet, og fra nogle få andre, hvor det let kan forklares som sene analogidannelser, f. eks. *spyd, stod*)? En lydlov kan det ikke være, ifølge hvilken vokalen er forkortet, ti da måtte den omfatte alle ensartede tilfælde, hvilket den som påvist ikke gør, og analogidannelser kan man heller ikke tænke på, ti hvorledes skulde *bär : bär-ret, mät* blive forkortet til *bär : bär-ret, mäd*, når der ikke eksisterede former med kort vokal, der kunde afgive forbilledet for en sådan analogidannelse?

III. Stødtonen mangler efter reglen endnu i en mængde enstavelsesord, der har bevaret den korte vokal, ikke blot hvor det gamle længdeskifte er bibeholdt (*häd, gläd, täg*), men også hvor dette er opgivet til gunst for den korte vokal, f. eks. *täl, vän, sön* osv. Også antallet af de hærhen hørende tilfælde vil forøges betydelig, når man går til dialekterne og Höysgård, og iøvrigt gælder med hensyn til dette punkt det samme, som er sagt under II. Hvorledes vil man således efter den ældre kvantitetslov kunne forklare, at *läg, täl, sön* bliver til *läv, täl, sön* (uden stød), men *säg, skäl, kën* til *saw, skal, kön* (med stødtoner)? Og hvorfor er det

kun de opr. kortstavede former, der mister stødtonen, medens de opr. langstavede (på undtagelser som *spyd*, *stod* nær) alle har beholdt den? Ogsaa med hensyn til dette punkt tror jeg, at hverken lydlove eller antagelse af analogidannelser vil kunne udrede dette forhold <sup>1)</sup>).

P. K. Thorsen: Sprogarten på Sejerø s. 32 f. anfører som bevis på den gamle kvantitetslovs rigtighed fra den sejerøske dialekt ordene *kåm* 'kom' (fortid) og *að* 'ad' (adv.). — Hvis *kåm* udgik fra et gld. *kōm*, vilde det fuldstændig afvige fra den måde, hvorpå ellers enstavelsesord med kort vokal + *m* behandles i denne dialekt, da vi dær finder former som *ām* 'om' (Thorsen s. 9), *fræm* (s. 19), *ham* (subst., s. 28) *tam* (s. 28) *lam* (s. 61). Jeg formoder dærfor, at *kåm* udgår fra et ældre *kōm*, som havde sit lange *o* fra fit. (isl. *kómu*), jf. *tām* 'tom' (s. 9) = isl. *tómr*. Denne antagelse er så meget mindre betænkelig, som dialekten besidder idetmindste ett verbum til, i hvilket fortid ental har fået lang vokal fra flertal, således som Thorsen selv omtaler s. 98,

<sup>1)</sup> Et fjærde bevismiddel skal jeg hær kun omtale kort; det gælder behandlingen af opr. kort *i* i dansk. Som bekendt (jf. f. eks. Wimmers Oldnordiske læsebog<sup>4</sup> XVIII) går dette allerede meget tidlig i visse tilfælde over til *e* (isl. *lifa* = da. *lève*), medens dot i andre i nydansk optræder som *i* (isl. *vít* = da. *víd* (subst.)). Det ligger nær at antage, at *ĩ*, der formodentlig har haft en temmelig åben udtale (jf. Wimmer sst.), er blevet til *e*, når det forlængedes i åben stavelse, men er blevet bevaret som *i* (der da blev lukket) i lukket stavelse, altså når det bibeholdt sin gamle kvantitet — på samme måde, som forholdet udviklede sig i middelnedertysk (se Lübben Mittelniederdeutsche gramm. s. 19 § 17.2) og svensk (A. Kock Fsv. ljudl. 454 ff.); ved gensidig påvirkning mellem de enstavede og flerstavede former trængte så efterhånden samme vokal, enten *i* eller *e*, igennem hele ordet, såat vi istædetfor *víd* : \**vedet* har fået *vid* : *viddet* og istædetfor \**fríd* : *frēden* har fået *fred* : *freden*. I ord, der gennem hele bøjningen kun havde flerstavelsesformer, og hvor *i* dærfor altid blev forlænget, har vi (på nogle få undtagelser nær, der tilstæder anden forklaring) altid *e*, f. eks. isl. *hiti* > *hede*, *liðugr* > *ledig*, gld. *ithær* > *eder*. Hvis, som den gamle kvantitetslov forudsætter, vokalen forlængedes både i lukket og åben stavelse, skulde vi vente altid at få *ē*, ti hvorfor skulde *vít* ikke blive til *vet* ligesågodt som *fridh* blev til *frēdh* og *fridhæn* til *frēdhæn*, da *i* jo i alle tilfælde var af samme natur; men dærved unddrager de mange ord med nyd. *i* sig enhvær forklaring.

nemlig *sidde*, hvis fortid *såð* har *å* < ældre *ā* fra fit. (isl. *sátu*). Med hensyn til *að* = isl. *at* er det bekendt, at også glsv. har en form af dette ord med lang vokal: *aat* (der forudsættes af nysv. *át*) ved siden af *at* (nysv. *att*). Noreen har (Om orddoubletter i nysvenskan i Språkvetensk. sällsk. förhandl. 1882—85 (Upsala universitets årsskrift 1886) s. 125 f.) i tilslutning til H. Möller (PB Beitr. VII 476 noten; jf. A. Kock Arkiv IV 91, Brate Runverser 92 note 13 (Antikvar. tidskr. f. Sverige X), samme Äldre Vestmannalagens ljudlära 69) påvist, at sådanne ord, som i urgermansk tid var enstavede (også hvor dette var sket ved urgerm. synkope eller apokope) i betonet stilling forlængede deres vokal, hvis denne var kort. Vi må derfor i gld. antage to sideformer *at* og *āt*, der skulde blive til *að* og *\*āð*; når vi i sø. har fået *að*, skyldes det muligvis påvirkning af *að*.

Endelig anfører Thorsen som støtte for den gamle kvantitetslov forholdet i bornholmsk og vestjysk. De oplysninger, Thorsen selv giver om den bornholmske dialekt i Udsigt over det filol.-hist. samfunds virksomhed 1884—85 s. 69 ff., synes just ikke at tale til gunst for hans opfattelse. Han anfører ganske vist flere enstavelsesord med lang vokal, svarende til ældre kort, f. eks. (stødtonen mangler i bornholmsk) *stā* 'stæd', *blā* 'blad', *kā*'r 'kar', *dōr* 'dör', *bār* 'bære', *fjæl* 'fjæl', *tāl* 'tall', *grāv* 'grav' (subst.), *dā* 'dag', men ved siden deraf andre med kort vokal, f. eks. *søn*, fit. *sønær*, *ven*, *nød* 'nux', *kød*, *vaj* 'vej' (subst.), *staj* 'sti', og den lange vokal i de førstnævnte må vel kunne forklares som overført fra flerstavelsesformerne.

Med hensyn til jysk siger Thorsen: Bidrag til nørrejysk lydlære s. 13: 'I nørrejysk stiller forholdet sig således: kort *a* er bevaret, . . . langt *a* går regelmæssig over til *ā* (*ō*)'. Fra det sydvestlige hjørne af Nørrejylland, hvor dette forhold er reneest bevaret, anfører han bl. a. *dal* (subst.) fit. *dāl*, *fað* fit. *fād*, *skaf* 'et skab' fit. *skāv*, *glas* fit. *glās*, hvilke ek-

sempler fuldstændig bekræfter den af mig opstillede regel. Af andre eksempler fra samme skrift kan jeg anføre *mað*, *kjød*, *nød* 'nux', men *gåð* 'gade', *håd* 'hade', *skåd* 'skade', *måd* 'made' (alle s. 67); *skiv* (51) 'skib', *grev* (66) 'et greb', men *tåv* (21) 'tabe', *gåv* (21) 'gabe'; *tròw* (33) 'trug', *slaw* (15) 'slag', *vèj* (45), men *draw* (21) 'at drage', *maw* (22) 'mave'; *vèn* (45) 'ven', *søn* (58), men *hån* (16) 'hane'; *tal* (15), *øl*, *ål* (29), *fæl* (54), men *dwål* (16) 'dvale', *stæl* (7) 'stjæle'; *kar* (20), *smör* (53), men *hår* (16) 'hare'; *løz*, *låg* (33) 'låg', *taw* (73) 'tag' (isl. *tak*), men *kåg* (13) 'kage', *løg* (35) 'læge'; *haw* (subst.) (15), *graw* (subst.) (15), *røw* (48) 'ræv', men *låw* (35) 'love', *såw* (35) 'sove'; *sme* (49) 'smed', *gla* (20) 'glad', men *lå* (22) 'en lade', *blå* (22) 'blade' osv. Dette tyder jo ganskevist ikke til gunst for Thorsens påstand. De ikke få undtagelser, der findes (f. eks. *gåv* (21) 'et gab', *flåd* (12) 'flad', *daw* (2) 'dag', *tæl* (4) 'tæl!', *såg* (ved siden av *saz*, 21) 'sag', *glå* (ved siden af *gla*, 20) 'glad' osv.), vil uden vanskelighed kunne forklares som opståede ved analogidannelse.

Når Thorsen: Sprogarten på Sejerø s. 33 siger, at der af den sø. dialekts nuværende beskaffenhed intet sikkert kan sluttes med hensyn til kvantitetsforholdenes udvikling i dansk, kan jeg heller ikke hæri være enig med ham; tværtimod viser dialekten gennemgående en kendelig forskel i behandlingen af opr. kort vokal, alt efter som den bevarede sin kvantitet eller blev forlænget, f. eks. *saw* (Thorsen s. 7) 'sag', *låw* (8) 'låg' men *kāvə* (39) 'kage', *lāvə* (8) 'læge'; *kar* (7), *svår* (10) 'et svar', men *svåre* (10) 'at svare', *bāerə* (18) 'at bære'; *søn* (14), *væn* (18), men *vånə* (10) 'vane', *hånə* (30) 'hane'; *saw* (27) 'sav', *låw* (9) 'lov', men *sāvə* (30) 'save'; *graw* (36) 'en grav', *røw* (14) 'ræv', men *grāvə* (54) 'at grave', *lōvə* (14) 'leve'; *flåd* (28) 'flad', *kyð* (17) 'kød', men *hēðə* (20) 'hede' (varme), *rådən* (8) 'radden'; *smeð* (20), *blad* (28), men *glēə* (18) 'glæde', *skāə* (43) 'skade' (ty. *schaden*); *dal* (28), *mel* (28), men *gālə* (37) 'at gale', *tålə* (8) 'tåle';

*græs* (19), men *næsə* (19) osv. At også hær den lange vokal i mange tilfælde er trængt ind i enstavelsesformerne, er ikke mere, end man kunde vente.

Det vægtigste argument til fordel for den gamle kvantitetslov er de navnlig af prof. Wimmer omtalte skrivemåder i visse gamle hss.; idet der hær dels bruges dobbeltskrivning af vokal ('undertiden således at de to sammenhørende selvlyd rykkes nær til hinanden eller slynges sammen i ett tegn'), dels 'et ejendommeligt tegn, en art krølle, over selvlydene for at betegne længden; . . . krøllen bringes over alle selvlyd, ja skrives også enkelte gange over en medlyd istædetfor at skrive denne dobbelt' (Wimmer anf. st.).

At disse tegn virkelig angiver lydens længde, er vel hævet over al tvivl. Idet jeg imidlertid går ud fra, at de beviser, jeg ovenfor har fremsat til gunst for min kvantitetslov, er temmelig uomstødelige, tror jeg også at kunne give en nogenlunde rimelig forklaring på de omtalte skrivemåder, og ved en nærmere betragtning af disse vil de måske heller ikke vise sig at være så absolut beviskraftige, som de på forhånd kunde synes.

De hss., Wimmer særlig anfører, er hovedhåndskriftet af de sjællandske love cod. AM 455 12:mo, Flensborg stadsret, 'Harpestrængs' lægebog og cod. AM 453 12:mo af Jyske lov. Alle fire hss. er mer eller mindre stærkt farvede af jysk dialekt.

I alle fire hss. findes længdebetegnelse overordenlig hyppig ved opr. lang vokal, og det også hvor der efter den følger dobbelt konsonant eller flere konsonanter, og hvor stavelsen er ubetonet, i hvilke tilfælde den lange vokal tildels burde ventes forkortet. Eks. AM 455 *för* isl. *fór*, *döm*, *døm* isl. *dómr*, *aar*, *ār* isl. *ár*, *raath* isl. *ráð*, *vēt* isl. *veit*, *heem* isl. *heim*, *føør*, *fār* isl. *fóerr*, *köp* isl. *kaup*, *huus* isl. *hús*, *siuüc* isl. *sjúkr*, *hiül* isl. *hjól*, *lyutæ* isl. *lyti* — *söt* isl. *sótt* (subst.), *sot* isl. *sótt* 'søgt', *ræt* isl. *rétt*, *nüt* isl. *nytt* osv., ialt ved

over 70 forskellige ord. FS *foor*, *huus*, *aar*, *weet*, *spiyyt* isl. *spjót* — *ræt*, *siit* isl. *sitt*, *sítt*, *aat* isl. *átta* 'otte', *iistær* isl. *ístra* osv., ialt ved over 60 ord. — H *aar*, *huus*, *been* isl. *bein*, *root* isl. *rót*, *saar* isl. *sár*, *løf* isl. *lauf* — *grøent* isl. *gróent*, *hoos* 'hos' osv., ialt ved over 60 ord. AM 453 *book* isl. *bók*, *weet*, *saar*, *maal*, isl. *mál*, *swoor* isl. *sór*, *naam* isl. *nám*, *søl* isl. *sól*, *siuuk*, *thiuuf* isl. *þjófr* — *weetæ* isl. *veitta*, *eet* isl. *eitt*, *ræt*, *geek* (blad 103, 106) isl. *gekk* (< \*gēng), *bøst* isl. *bótr*, *fivghærtaan* (bl. 37) isl. *fjogurtán* osv., ialt ved omtrent 100 ord. Når vi foran to konsonanter træffer længdebetegnelse af vokalen, må dette ireglen bero på overførelse fra tilfælde, i hvilke der kun fulgte een konsonant efter, f. eks. *weetæ* (fortid) fra nutid *wētæ* isl. *veita*, *nüt* 'nyt' fra fælleskøn *nȳ* isl. *nȳr*, *ný* osv. Påfaldende i så henseende er blot *geek*, hvor langt *e* vist ellers er temmelig uhørt. — Da mange af de omtalte ord forekommer flere gange, vil antallet af de hærhen hørende tilfælde løbe op til flere hundrede for hvært af disse hss.

Over konsonant træffer vi længdetegnet et par gange i AM 455, hvor det stemmer med isl.: *ar̄* (VL 39 (4 g.), 41) 'ar' isl. *orr*, *quær̄* (VL 84) isl. *kvirr*, *fār̄* (VL. 87) isl. *ferr*, *hañ* (EL 2.43) isl. *hann*. I VL 16 *tha ær̄ e bær̄næbær̄n nærmær̄* er *ær̄* formodenlig fejlskrevet for *ær*, jysk for *æræ*, hvilket regelmæssigt har forlænget *æ* i åben stavelse (isl. *eru*, jf. dog s. 349).

Ved oprindelig kort vokal foran to konsonanter findes undertiden længdebetegnelse. Ireklen forklares disse tilfælde tilstrækkelig ved den i de østnordiske sprog indtrædende vokalforlængelse foran bestemte konsonantforbindelser, *nd*, *rt*, *rð*, *ld*, *ng* (Noreen i Pauls Grundriss I 481 § 147 a), VL 87 *hær̄dh* isl. *hærðr*. EL 2.68 *fær̄ngæt* isl. *fengit*, *fangit*, 2.21 *sær̄ld* isl. *seldr*. FS 1, 59 *faær̄ngær*, 75 *staær̄ng* isl. *steng*, 7 *thiær̄ng* isl. *þing*, 7 *aær̄ldær* *læs* jf. isl. *aldr*, 69, 29 *giær̄ld* isl. *gildi*, 111 *saær̄ld* isl. *seldi*, 85 *a boør̄th*, 93 *skiær̄ps boør̄th* isl.

*borð*, 93 *æert* isl. *ert* (subst.), 93 *grindh* jf. ags. *grindan*. AM 453 (bl. 109) *waar* isl. *varði* (Flensborgerhs., Thorsens udgave 3.22, har *warthæ*). Forlængelsen i FS 1. tillæg *faast dagh*, isl. *föstudagr* stemmer med nyd. *fäste*. VL 28 *thræls maark* 'trælsmærke' isl. *mark* er næppe skrivefejl, da det også forekommer andre steder, f. eks. HK 53 *maarc*; snarere er det en dialektisk forlængelse af kort vokal foran *rk*, jf. sø. *mark*, *bark*, *særk* osv. (Thorsen 32), nørrejysk *vèrk* 'værk', *stèrk* 'stærke' (Thorsen 47). Erstatningsforlængelse har *e* fået i *geen*, *igeen* isl. *gegn*, der forekommer i alle fire hss. Uforklarlige er mig følgende dobbeltskrivninger i AM 453 *køll* (bl. 15, 17) 'kuld' (jf. dog s. 339) *hiit* (bl. 94) 'hitted' isl. *hittr*<sup>1)</sup> *förræ æn skiip ær uut skøt* (bl. 101), hvor Flensborgerhs. (Thorsens udg. 3.6) har *vt skot* (isl. *skotit*, gld. *skotæt* > *skott*).

Endelig findes længdebetegnelse ved opr. kort vokal foran enkelt konsonant, i AM 453 særdeles hyppig, i de øvrige hss. forholdsvis sjældent. Hvor vokalen står i åben stavelse, forklares forlængelsen let efter kvantitetsloven: *gør* (VL 56) jysk for *gøræ*, isl. *göra*; *vitæ* (VL 70, EL. 1.14) isl. *vita*; VL 66 *vitæ* er vel skrivefejl for *vitæ*, ligesom VL 71 *tha væræ vith vitæ, thær them vilæ til hænda vitæ*. FS 8 *swær* (= *swæræ*) isl. *sverja*, 11 *mææt* (= *mætæ*) isl. *meta*, 29 *gaat* (= *gātæ*) isl. *gata*, 59, 80 (2 g.) *scaath* (= *skāthæ*) isl. *skaði*, 66 *woon* (= *wōnæ*) isl. *vani*. AM 453 *lwtæ* (bl. 15) isl. *hlutir*, *baan* (= *bānæ*, 46) isl. *bani*, *thææræ æftær* (69) o. fl.; hærhen kan vel også regnes *før*, *foor* som adv. (= *foræ*) f. eks. 32 *næfnæs hanum thing før*, også 45, 48, 50, 58, 60 o. o.: også som præp. (= *foræ*) 9 *før hennæ pænning*, 71

<sup>1)</sup> Kunde man tænke på en dialektisk forlængelse foran *tt*, ligesom vi finder forlængelse foran *kk* i E. Pontoppidans *Grammatica Danica* (1668) s. 7 *dække* 'operimentum', *snække* 'phaselus' *sprekke* 'rima', *brekker* 'frango', *flekke* 'findo', s. 13 *būk* 'caper', *sūk* 'gemitus', s. 14 *lykke* 'fortuna, conceptum', *smykke*? På samme måde vilde *geek* i AM 453 kunne forklares; jf. *sook* 'pedula' (isl. *sokkr*) hos Lorenzeu: Gammeldanske glosser.

*før thæm*, 79 *før hælæggh brot*, 84 *før thiufnæth* o. o. — At antallet af disse tilfælde overhoved er ringe, beror derpå, at længdebetegnelsen i det hele kun undtagelsesvis anvendes i åben stavelse; i de fleste af dem er jo også det udlydende *æ* apokoperet.

Desuden forekommer længdebetegnelse i endel tilfælde i enstavelsesord med oprindelig kort vokal. VL *vār* 'var' (43) isl. *var*, i *suræ hól* (35) isl. *hol*, *nōs* (28) isl. *nos*; EL *sāl* (1.42) isl. *sal*, *bunckæ brūt* (2.24) isl. *brot*; *staath* (3.17) isl. *staðr*, *mæt* (3.36) glsv. *mæt* (isl. *met*). — FS *saak* (14, 20, 39, 58, 62, 69 (3 g.), 78 o. o.) isl. *spk*, *høør* (37, 93 (3 g.)) isl. *horr*, *ætæ saal* (68 (2 g.)) isl. *sal*, *hool saar* (74) isl. *hol*, *øøl* (75, 93) isl. *ól*, *faat* (93 (2 g.)) isl. *fat*, *brunz nees* (8) isl. *nes*, *baak* (112) isl. *bak*. — H *sooth* (1.3) isl. *soð*, *hool saar* (1.9) isl. *hol*, *kopærkaar* (1.21), *kaar* (2.3, 3.27) isl. *ker*, *glaath* (1.29) isl. *glaðr*, *waar* (2.34) 'materie' isl. *var*, *glaar* (2.54, 3 indl., 3.37) isl. *gler*, *gul* (3.12, 3.16, 3.36) isl. *gulr*, *maat* (1.24) isl. *matr*. — AM 453 *læt* (bl. 12, 13, 14, 15, 16 (2 g.), 17 o. o.) isl. *hlutr*; *saak* (14, 32, 41, 42 (2 g.), 47 o. o.) isl. *spk*; *saal* (54 (3 g.), 55 (5 g.), 56 (2 g.), 109) isl. *sal*; *skiip* (58, 96, 100 (8 g.), 101 (2 g.) o. o.) isl. *skip*; *liith* (68) isl. *hlid* 'vangeled'; *løf* (74) isl. *lof*, *staaf* (80) isl. *stafr*; *brøt* (81) isl. *brot*; *baak* (82) isl. *bak*, *taak* (86, 89, 90 (5 g.), 94) isl. *tak* (subst.), *saal* (88) isl. *salr*, *orsaak* (88) isl. *orsekr*, *orsaath* (92) isl. *orsekt*, *sthælbiit* (90 (3 g.)) jf. isl. *bit*, *swaar* (94) isl. *svar*, *gaaf* (96) isl. *gaf*, *wal roof* (97, 109) isl. *valrof*, *wrææk* (98) isl. *rek* (subst.), *faar* (98) isl. *ferr*, *liith* (110) isl. *liðr*, *iorth skuuf* (112) jf. mnt. *schup*, *hiin* (118) isl. *hinn*, *muun* (119) isl. *munr*, *grææs*, *grees* (122, 124) isl. *gras*, *roogh* (127) isl. *rugr*, *gøør* (131, 132) 'gör' (3. pers. ent. nut.). I *thær at* (VL 32) 'dærmed' isl. *þar at* kan *thær* være forkortet af *thæræ*. Fremdeles findes lang vokal skrevet i H 3 indl. *thæssæ ær the stenæ*, *thær bokæn sæghær aaf*, AM 453 bl. 4, 74 *siik* isl.

*sik*. For at forklare disse sidste to tilfælde behøver man ikke at gribe til den udvej at opstille en lydlov om forlængelse af opr. kort vokal i enstavelsesord foran enkelt konsonant, idet den lange vokal kan bero på urgermansk forlængelse (jf. sø. *a·ð* s. 328 og *af, sig* s. 340). Med hensyn til de øvrige nævnte ord antager jeg, at den lange vokal er overført fra flerstavellesformer af samme ord, hvor den egentlig kun havde hjemme. Således *saak* fra ft. *sakæ*, gen. ent. *sakæ*, best. form ent. *sakæn*, ft. *sakænæ*; *hōl* fra gen. ft. *holæ*, best. form ent. *holæt*, ft. *holæn*; hvis forlængelsen er foregået inden opløsningen af det gamle böjningssystem, kommer dertil endvidere for hanköns- og intetkönsordenes vedkommende dat. ent. *holæ*, *stauæ* og for intetkönsordenes dat. ft. *holum*. *glaath* har langt *a* fra ft. *glathæ*, hunk. akk., gen., dat. *glathæ*, hank. akk. *glathæn*, den svage form *glathæ*, 2. og 3. grad *glathæræ*, *glathæst*. *gaaf* har langt *a* fra nutid *giuæ*, pte. *giuæn*, *giuændæ* (og fra ft. *gauæ* = isl. *gáfu*? jf. s. 350), *vaar* fra ft. *varæ* (isl. *váru*; jf. det i ældre dansk hyppige *vaar*, *vor* s. 350), *faar* fra ft. *faræ*, *gøør* har *ø* fra *gøræ*.

En sådan antagelse kan i og for sig ikke synes dristig, ti hvorfor skulde der ikke på denne tid kunne finde lydoverførelse stæd fra den ene beslægtede form til den anden, ligeså godt som på enhver anden tid af sprogets liv? At den lange vokal hær ikke skyldes nogen lydlov, bestyrkes endvidere af det forholdsvis ringe antal eksempler, der findes dærpå i de tre først nævnte hss. (henholdsvis 7, 8 og 8) sammenlignet med den mængde gange, den oprindelige lyd-længde bliver betegnet (c. 70, 60 og 60). I AM 453 er der ganskevist også en betydelig forskel (24 mod c. 100), men dog adskillig ringere end ved de øvrige hss.; til gengæld svækkes så på den anden side betydningen af længdebetegnelsen i AM 453 noget dærvæd, at den også findes på ganske urigtige stæder (*geek*, *koll*, *hiit*, *skot*, såfremt disse da ikke er at forklare som foreslået ovenfor). Overførelse af

vokallængde fra den ene form til anden, så vi jo også, fandt stæd i ikke ringe udstrækning ved de ord, der skulde have forkortet den opr. lange vokal foran to konsonanter, f. eks. *bøøt*, *nūt*, *weetæ*, *eet*, og dette er også overordenlig almindeligt i AM 453. Når vi i dette hs. har en form som *hauæ færgørth siin hals* (bl. 133), må forstavelsen *fæw* have sin lange vokal fra stillinger, hvor *fæw* var betonet, hvilket også gælder om de tilfælde, hvor *fæw* brugtes som præp.; det turde vel være mere end tvivlsomt, at *fæw* hær virkelig udtaltes med lang vokal trods stavelsens fuldstændige ubetonethed (det samme gælder om *siik*); formodenlig er forholdet snarere således, at *æ* blot i skriften fra de former, hvor den lange vokal hørte hjemme, trængte ind i dem, hvor den egentlig ikke var på sin plads; også med hensyn til flere af de øvrige ord kunde man måske være i tvivl om, hvorvidt den i skriften betegnede vokallængde virkelig altid havde noget tilsvarende i talen. — Også på andre områder finder som bekendt i gld. lydoverførelse stæd fra *ftt.* til *ent.*; når vi f. eks. ofte træffer *syn* for *sun* 'sön', skyldes det jo en indtrængen af omlyden i ental fra flertal i det oprindelige paradigma *sun* : *synær*, ligesom også den hyppig forekommende flertalsform *sunær* har *u* fra ental (Wimmer Navneordenes böjning 76 ff.).

For endel af de ovenfor nævnte tilfældes vedkommende er imidlertid også en anden forklaring mulig.

Som bekendt bevarer gld. dobbeltkonsonant i udlyd (selvom dette ikke altid betegnes i skriften); at dette også skete, hvor den dobbelte konsonant var opstået dæved, at böjningsendelsens *r* (*R*) assimileredes med et foregående *r*, *n*, *l* (hvor vi altså i de flerstavede former har enkelt konsonant; en sådan assimilation var i gld. hyppigere end i isl., f. eks. gld. *dyll*, *dynn* = isl. *dylr*, *dynr*), fremgår både af, at konsonanten i dette tilfælde ofte skrives dobbelt, f. eks. JL 2.9 *dyll*, EL 2.10 *dull*, 2.36 *hüll*, VL 11 *düll*, 56 *dull*, 87 *færr*,

*stæll* o. fl., og af at nyd. undertiden forudsætter ældre dobbelt konsonant f. eks. *svend* [svæ̃n] < gld. *swënn*, isl. *sveinn* fit. *sveinar*, *træi* < gld. *thræll*, isl. *þræll* fit. *þrælar*, hvor forkortelsen af vokalen må bero på den følgende dobbeltkonsonant <sup>1)</sup>); skrivemåden *swæn* (for *swen*) forekommer allerede tidlig (formodenlig har egennavnet *Svend*, der jo ingen flerstavede former havde, særlig bidraget til gennemførelsen af den korte vokal), *thrwællæn* (med *ll* fra nom., for *thrwællæn*) allerede flere gange i VL 86.

Foran dobbeltkonsonant (navnlig hvor denne stod i udlyd) indtræder i gld. imidlertid ofte forlængelse af den foregående vokal, hvorefter konsonanten senere forkortes i udlyd.

Ved *rr* finder vi i rigssproget den lydlov gennemført, at i betonede enstavelsesord forlænges kort vokal foran *rr* (hvorefter det udlydende *rr* > *r*), hvorimod den korte vokal bevares i flerstavelsesord (senere bliver også hær *rr* forkortet ligesom alle andre lange konsonanter). Hvor i et ord enstavede og flerstavede former veksler, er ofte enten den lange eller den korte vokal gennemført.

1. *rr* hører med til stammen.

a. Enstavelsesord. *förr* isl. *fyrr*, *arr* isl. *orr*, *törr* (adj.) isl. *þurr*, *starr* isl. *storr*, *kærr*, isl. *kjarr*, dial. *nörr* 'nord' gld. *nyrr*, *nörr*. Således også låneordet *narr* mnt. *narre*.

b. Flerstavelsesord. *ürrret* isl. *orrít*, *nörre-*, gld. *nyrræ-*, *nörræ-*, *närre* (subst. fit.), *at närre*. *törre* (adj.), isl. *þurrir*, og *at törre* udtales sædvanlig *törä* med gennemførelse af den lange vokal i *törr* (dog også *törä*); dialektisk kan man også høre *aræð*, *narræn*, *at nāræ*, ligesom omvendt et *är* eller *ür*. Også *kæret*, isl. *kjarrit*, har gennemført den lange vokal. Hvor enstavelsesformer ikke findes, har vi regelmæssig kort vokal: *värre* isl. *verri*, *spärre* isl. *sparri*, *at mürre* isl. *murra* osv.

2. Det sidste *r* er böjningsendelse.

<sup>1)</sup> Jf. Noreen Om behandl. af lång vok. etc. s. 7 (Ups. univ. årsskr. 1880).

a. Enstavelsesord. *vur* (adj.) isl. *varr*, *bær* (adj.) isl. *berr*, *far* (nu sjældent) 'farer' isl. *ferr*, *snær* isl. *snarr*, *tvær* isl. *þværr*, *hær* 'exercitus' isl. *herr*, *skær* 'skærer' isl. *skerr*, ældre da. *kvæær* 'stille' isl. *kyrr*, *kvirr*, *svæær* 'sværger' isl. *sverr*, *smör* 'smörer' isl. *smyrr*, *bør* 'medbør' isl. *byrr*, *dör* isl. *dyrr*, dial. *spör* 'spörger' isl. *spyrr*, *bor* (subst.) isl. *borr*.

b. Flerstavelsesformer, der svarer til de under a nævnte enstavelsesord, forlænger den indlydende (oprindelig) korte vokal foran *r* f. eks. *fære*, *bære*, *hære*, *döre*, *borret* osv. Undertiden er dog *rr* trængt ind i flerstavelsesformerne (hvilket altså må være sket, inden *rr* forkortedes i udlyd) f. eks. ældre dansk *dörre* (allerede VL 56 *dürræ*) GDB 44 *herræn*, GDC 45 *hærræn* o. a.

Hvor der i udlyd oprindelig kun var ett *r* med foregående kort vokal, bevares denne (uden stødtone) efter reglen: *bær* (subst.) isl. *ber*, *kür* isl. *ker*, *smör* isl. *smjör*, *vär* isl. *var*, *jeg tör* gld. *thor*, *thör*; når vi undertiden har lang vokal (og stødtone), beror dette på overførelse fra flerstavelsesformerne, hvor den korte vokal lydlovlig forlængedes, f. eks. *spor* isl. *spor*, *svær* isl. *svær*, *glær* isl. *gler* (jf. *sporret*, *sværret*, *glærret*) osv.; Höysgård har endnu *spör*, *svär*, *glär*. Omvendt kan også den korte vokal trænge ind i flerstavelsesformerne, f. eks. *bærret*, *kärret*, *smörret* osv. I de fleste af de under 2 b nævnte enstavelsesord på *rr* fandtes også enstavelsesformer på *r*, f. eks. isl. akk. ent. *her* (men nom. ent. *herr*), 1 pers. ent. nutid og imper. ent. *ber* (men 2. 3. pers. ent. nutid *berr*) osv. Måske kunde nyda. *hör* 'flachs' isl. *horr* forklares som udgået fra akk. ent. *hør* isl. *hør*, medens vi genfinder nom. *horr* isl. *horr* i gld. *hørr*.

Forlængelsen af kort vokal foran udlydende *rr* er gammel i dansk; af den forklares således de ovenfor omtalte *hørr* isl. *horr* i FS og *faar* isl. *ferr* (samt muligvis *gørr*, se s. 349) i AM 453. Dog er den måske ikke indtrådt på samme tid overalt, siden vi i flere (ganskevist lidt ældre) hss. endnu

finder *rr*, f. eks. JL 3.30, EL 2.42 (3 g.), 2.52 (2 g.) *arr*, VL 87 *fārr*. I senere skrifter forekommer den meget hyppig, f. eks. *faar* isl. *ferr* HK 14, S 11, 70, 103, Mv 97, VfP 213 osv. *huæær* isl. *hverr* HK 25, Mv 178, 181 (*hueer*). *snaar* isl. *snarr* R 2431; *aar* isl. *orr* IL 2073, *bæær* isl. *berr* (verb.) FB 159, HF 96, PL 1072, *hæær* isl. *herr* KM 71, R 2763 (*heerr*), *vaar* (adj.) isl. *varr* KM 2 (*vaer*), IL 369, 375 o. a. *døør* isl. *dýrr* Mv 136, DL 753, VfP 218 (2 g.) osv. *nøør* 'nord' VfP 213, R 2161 osv. *bøør* (subst.) isl. *byrr* FB 327, 640, 669, 2114. *føør* isl. *fýrr* S 198, IL 1094, *speer* isl. *spjorr* Mv 132.

Rimeligvis findes denne forlængelse over den største del af det danske område; således har vi i sø. *dör* (Thorsen 13), *tör* (14), *för* (14), *mær* (18), *vær* (18) isl. *verr*, *kær* (19), men *kar* (7), *svår* 'et svar' (10), *får* 'fure' (9) isl. *for*, *smör* (subst., 15), *bær* (subst., 18), *vår* 'pudevår' (36) isl. *ver* osv. — Nordsjællandsk *dör*, *för*, *bø'r* (Kryger: Bidrag til nordsjællandsk lyd- og bøjningslære 358 i Blandinger I), *här*, *mär*, *kär* (362), *bär* (adj., 383), *vär* (387), *smø'r* 'smörer', *spø'r* 'spørger' (389), *tör* (359), men *bär* (subst., 350), *kar*, *par*, *svarr* (352), *smør*, *ferr* 'fyrretræ' (359). Jysk *bär* 'bar' (adj.; Thorsen 16), *vär* 'var' (adj.; 24), *dar* 'dör' (56), *kjar* 'kær' (62), men *kar* (20), *smör* (53), *fär* 'fure' (87).

Foran *nn* intrådte der i gld. — ihværtfald dialektisk — forlængelse af kort vokal i enstavelsesord. Dette bevises af de talrige eksempler, der forekommer på dobbeltskrivning af oprindelig kort vokal foran *nn*, hvor det hører til stammen, f. eks. MP 2 (år 1371) *meen* isl. *menn*, Dipl. Flensb. 1.7 *mææn*, HK 1, 48 *haan* isl. *hann*, 43 o. o. *saan* isl. *saðr sannr*, 63 *eæn* isl. *enn*, S 86 *siin* 'sind' mnt. *sin(n)*, 140 *lagde sek viin uppa* gld. *vinn*, Mv 73, 86, 106, 110 o. o. *een*, 113 *eendh* isl. *enn*, 53, 125 *teen* 'den' isl. *þann*, IL 10 *vaan* 'vandt' isl. *vann*, 2651, 3581 *faan* 'fandt' isl. *fann*, 2524 *taan* isl. *þonn*, 2675 *aa myne saan* isl. *saðr, sannr*

3582, 3604 *kaan* isl. *kann*, 3866 *eæn* isl. *enn*, 4120 *aan* 'under, holder af' isl. *ann* o. fl., VFP 223 *brøæn* isl. *brunnr* KM 140 *haan* isl. *hann*, R 2305 *i seen* 'på een gang' isl. *í senn*, PL 467 *waan* isl. *vann*, L 8 *raan* isl. *rann* osv. Foran indlydende *nn* synes den korte vokal at være bleven bevaret. Af de nuværende dialekter har vi eksempler på denne forlængelse i sejerøsk: *ma'n* 'mand', *ka'n* 'kan', *tæ'n* 'tand', *spa'n* 'spand', *pæ'n* 'pen', *dæ'n* 'den' (Thorsen 31). Det turde måske være tvivlsomt, hvorvidt den nogensinde har hørt hjemme i rigssproget, ihvorvel den ellers er temmelig udbredt i gld.

Også foran *nn*, hvor det sidste *n* var böjningsendelse (opstået af *r*, *ʀ*), vil denne forlængelse naturligvis indtræde. På denne måde kan muligvis AM 453 *hiin*, isl. *hinn*, *muun* isl. *munr* (gld. *\*munn*) forklares.

Parallelt med de to foregående tilfælde kunde man også vente forlængelse af kort vokal foran *ll*. At en sådan virkelig også er indtrådt, idetmindste i enkelte egne af landet, dærpå tyder, at opr. *ǣ* i jysk tildels er blevet til *å*, *o* (< *ā*) foran *ll* (Thorsen 18), f. eks. *fāl*, *kāl* 'falde', 'kalde', isl. *falla*, *kalla*. Om forlængelsen kun er indtrådt i enstavelsesord og dærfra ved udjævning overført til flerstavelsesformerne <sup>1)</sup>, eller om vokalen er forlænget overalt, skal jeg lade være usagt. De eksempler, jeg har truffet i gld. på forlængelse af vokal foran *ll*, hvor dette hørte til stammen, er ikke mange. Således FS *oll* 'al' (1, 3, 7, 15, 17 (2 g.), 19 o. fl.), *ollæ* (indl., 29), *foll* 'falde' (25), *follær* 'falder' (39), *koll* 'kalder' (119); AM 453 *koll* 'kuld' gld. *koll*, AM 187 *dijl* 'dild' mht. *dille*, *dil*, TaK 114 *aal* 'al', PL 773 *iilæ* 'ilde'. Under disse omstændigheder er det måske noget vovet hæri at søge forklaringen til H *gul* < *\*gull* isl. *gulr*, AM 453 *saal* < *\*sall* isl. *salr*.

<sup>1)</sup> Dærpå kunde tyde, at medens vi i FS hyppigst har *oll* 'al', hedder det sædvanlig *allæ*; ved siden deraf forekommer dog også enkelte eksempler på *ollæ*, ligesom omvendt enkelte på *all*.

Jeg tror hærmed at have påvist, at de af Wimmer og Thorsen anførte argumenter for den gamle kvantitetslovs gyldighed også kan fortolkes på en anden måde, og, idet jeg sammenholder dem med de grunde, jeg har anført til forsvar for den af mig ovenfor opstillede kvantitetslov, at have godtgjort dennes rigtighed.

Dobbeltskrivning af oprindelig kort vokal (eller tilføjelse af et understøttende *e*) forekommer ikke i de øvrige hovedhss. af de gamle love, men vel dærimod i andre skrifter både fra ældre og yngre tid, vel at mærke dog aldrig i forholdsvist så stort antal som i AM 453. I almindelighed forholder det sig således, at ved siden af en stor mængde eksempler på dobbeltskrivning af oprindelig lang vokal forekommer et langt ringere antal (undertiden slet ingen, f. eks. i Skånske stadsret), hvor vokalen tidligere var kort.

Vokalfordobling til betegnelse af lang lyd bruges imidlertid aldrig konsekvent; i samme skrift findes ireglen også enkeltskrivning af vokalen ved siden af fordobling, således f. eks. Mv 30 *dall* : 31 *daal*, 99 *mell*, 97 *mæl* : 99 *meel*, 70 *j hell* : 70 *j heel*, 25 *kar* : 120 *kaar* osv. *aa* bruges, navnlig fra slutningen af det 15 århundrede af, også til at betegne kort *å*, såat eksemplerne med *aa* ikke altid er fuldt pålidelige.

Henimod år 1500 tager brugen af vokalfordobling noget til, men den findes, navnlig på reformationstiden, anvendt i endel tilfælde, hvor der næppe er udtalt nogen lang lyd; således skrives der ofte *ii*, *ij* for *i*, især i ordene *til* og *vil*, der forekommer i formen *tiil*, *tijl*, *wiil*, *wijl* hyppig i KM, R og PL ligesom også senere f. eks. i Den utro hustru, Paris' dom, Dorotheæ komedje osv. (tidligere skreves mest *til*, *tel*, *vil*, *vel*, sjælden med *ii*, *ij*); af andre eksempler kan jeg nævne R 720 *fijck* 'fik', 1606 *gijlde* 'bejlede', 2766 *kijrkæ*, 2768 *dijrkæ* 'dyrke' 351 *wijnde* 'vinde', PL 28 *spijllæ* 'spille', 643 *sljicker* 'slikker', 708 *mijsthe*, 618 *lijmmær* 'lemmer',

KM 135 *skiillies* 'skilles', Den utro hustru 43 *liit* 'lidt, wenig', 46 *skeliighe*, Paris' dom 70 *edeliig* 'ædel', 72 *skaell* 'skal' (verb.), *sælv* 'sølv', 74 *breendt* 'brændt', Dorotheæ komedje 99 *sülcke*, *skael* (verb.), *miisthe*, *met liiste* 'med list', 101 *vslüig* 'ussel', 102 *thij* 'de', 104 *tiil friütz* 'tilfreds', 108 *wisselig* 'visselig', 111 *stiille* 'stille' (verb.), 112 *ijsæ* 'isse', 119 *raesk* 'rask', Visen om Antekristen 35 *meet* 'med' osv. Ved enkelte af disse eksempler er den mulighed dog ikke udelukket, at der virkelig har været udtalt en lang vokal.

Med hensyn til betegnelsen af lydlængden ved konsonanten er det allerede tidligere omtalt, at de gamle lovhss. temmelig nøje overholder den regel, at i indlyd skrives efter kort vokal dobbeltkonsonant, kun hvor konsonanten oprindelig var lang; hvor den dærimod var kort, skrives kun enkelt konsonant, f. eks. *synær* isl. *synir*, *skulæ* isl. *skulu* (om indlydende *m* er talt ovenfor). I udlyd vakler betegnelsen mellem dobbelt- og enkeltskrivning af konsonanten, hvor den oprindelig var lang, f. eks. *full* og *ful* isl. *fulbr*, *all* og *al* isl. *albr*; nogle konsonanter skrives sågodtsom aldrig dobbelt i udlyd, f. eks. *k*, *t*, *p*, *m*; hvor konsonanten var kort, anvendes gennemgående enkeltskrivning, f. eks. *skal* isl. *skal*, *war* isl. *var*. Om de få undtagelser, der findes, er at betragte som rene skrivefejl eller de tilstæder anden forklaring, skal jeg hær ikke indlade mig på at undersøge, f. eks. JL 2.82, 2.115, VL 2 *ærræ* isl. *eru* (jf. dog s. 349), VL 27 *thærræ for* 'dærfør', EL 2.66 *gallin* isl. *galinn*.

I en enkelt gruppe af tilfælde findes der dog en vaklen i skrivemåden, hvilket har sin grund dæri, at en ny lydlov på denne tid er ved at trænge igennem. Hvor nemlig en enkelt konsonant i udlyd af stærkt betonet stavelse står enten umiddelbart foran en stavelse, der har bitone, eller er adskilt fra den ved en fuldstændig ubetonet stavelse, bliver konsonanten fordoblet; hvis den foran konsonanten stående vokal var lang, bliver den forkortet; hvis den var kort, for-

hindres dens forlængelse, idet stavelsen ved konsonantens fordobling bliver lukket. Blandt stavelser med bitone må særlig nævnes endelserne *ing* (*ang*, *ung*), *ig* (*ag*, *ug*), *um* samt andet led i sammensætninger; ofte er dog forholdet udvisket ved påvirkning af stamordet. Det er dette fænomen, der er så almindeligt i nydansk, navnlig i sammensatte ord, hvor dog konsonantforlængelsen naturligvis er tabt, hvorimod den korte vokal ofte har holdt sig, f. eks. *mū'sehūl* (< \**mūssehūl*, jf. *mūs* med langt *u*), *svī'nesti* (men *svī'n*), *læ'nestōl* (men *læne sig*), *grī'setæer* (*grī's*), *gū'lerōd* (*gū'l*), *līj'seståge* (*līs*), *līj'serō'd* (*līs*), *sō'fūgl* (*sō*), *bīj'pōst* (*by*), *Sjǣ'llānd* (isl. *Sjáland*), *Lǣ'sō'* (isl. *Hlésøy*), *flī'ttig* (< *flī'ttig* af mnt. *vlitich*), *fǣ'ttig* (isl. *fátækr*) osv.

Det er formodentlig dette forhold, der antydes, når der i JL ofte skrives *adthelkvnæ* (for *athelkvnæ*), *adthælvknæ* (1.21 (2 g.), 1.22, 1.24, 1.25 men 1.27 *athælvknæ*), *adthelwægh* (1.56, 2.74 (2 g.)), *adthelbondæ* (2.51, 2.103), hvilket senere ved synkope fører til formen *al-* (*algade*, *alfarvej*; allerede JL 1.51 *allby* ved siden af *athælvby*). I JL fortalen har vi endvidere *thollic*, 1.47 *vthollik*, isl. *þoligr*; ved siden af den sædvanlige form *kunung* to gange (fort. og 1.8) *kunnung*, *kvnnung*, ved siden af det sædvanlige *hælægh*, *hælegh* (1.2, 2.43, 2.78, 2.82 o. a.) isl. *heilagr*, har vi 1.24 *hælligh*, 2.85 *hællægh*; dærimod endnu *fælægh*, *fæligh* (1.6, 1.9 osv.; isl. *félag*), *thyligt* (2.96), *thylikæst* (2.62) isl. *þvilikr*, *fælæth* (3.55, 3.58) isl. \**félað*, *hunægh* (3.41) isl. *hunang*, *fatsk* (fort., 1.36, 2.52) isl. *fátækr*. I de øvrige gamle lovss. er antallet endnu ringere, i AM 453 forekommer der dærimod en hel del tilfælde, f. eks. *fællagh* (bl. 5 (2 g.), 15), *fællugh* (12 (2 g.)), *fællægh* (13, 16 o. o.), *hællægh* (19, 40, 41, 62, 64, 125 o. o.), *mannugh* (10, 13, 42, 47 o. o.) jf. got. *manags*, *hærræth* (43, 52, 62, 64, 67 o. o.) isl. *hérað*, *kunnung* (96, 124), *hunnungh* (117), *fyrretwigh* (108), *fyrretwighæ* (83 (4 g.)) isl. *fjórir tigr* (men *thylík* (82), *fælæth* (124) o. fl.).

I den følgende tid finder vi en stadig vekslen mellem enkelt- og dobbeltskrivning af konsonanten i disse tilfælde, men man kan dog formodenlig antage, at fordoblingen er trængt igennem i de fleste egne allerede c. 1350.

Noreen har i Arkiv VI 319 ff., Pauls Grundriss I 463 § 77 c formuleret loven endel anderledes, idet han som betingelse sætter, at der efter den hovedtonede stavelse skal følge en stavelse, hvor bitonen er forsvunden, f. eks. sv. *trä'g-gård* men *trä'gård*, *trä'tti* men *trétål*, *tóbbak* men *tóbak* osv. Dette forekommer mig ikke at passe på dansk, hvor tværtimod bitonens tilstædeværelse netop synes mig at være betingelsen for konsonantens forlængelse; en anden sag er, at bitonen senere kan være forsvunden, f. eks. *flättig* men nu *flådi*, *fåttig* men nu *fådi*.

Går vi lidt længere ned i tiden, hersker der ireglen en broget forvirring med hensyn til enkelt- og dobbeltskrivning af konsonant (ligesom med hensyn til retskrivningen overhoved). Hos Mv finder man f. eks. 8, 22 *vtalligæ* men 66 *vtaligæ*, 69 *wtalyghæ*, 17, 39 *skullæ* : 23, 33, 62 *skulæ*, 178, 179 *dallen* : 180 *dalen*, 98, 116 *sall* : 121 (2 g.) *sal*, 80 *saal*, 99 *mell* : 97 *mæl*, 99, 100, 101 *meel*, osv. Det er naturligvis ikke udelukket, at denne brogethed tildels kan have haft sit forbillede i talen, idet der, også i samme persons mund, jævnsides kan have bestået flere forskellige former af samme ord, dels beroende på den forskellige betoning i sætningen (jf. nyd. *læ's!* men *læs óp* osv.), dels af andre grunde (jf. nyd. *flaz* og *flüz* 'flag', *køðæð* og *køð'æð* 'kødet', *fæðer* og *fær* 'fader'), men sandsynligheden taler dog for, at denne vekslen i skrivemåden for størstedelen er rent vilkårlig uden at have haft nogen støtte i det talte sprog. Det er derfor nu sågodtsom umuligt at danne sig noget fuldt pålideligt billede af, hvorledes sproget lød på den tid. Når jeg derfor i det følgende går ud fra, at hvor der skreves enkelt konsonant i indlyd, har den foregående vokal været lang,

hvor der skreves dobbelt konsonant, har vokalen været kort (ti dette må vel dobbeltskrivningen betyde, idet lang konsonant allerede på den tid formodenlig var forkortet), så kan dette dog kun göres med noget forbehold, hvilket også kan ses deraf, at der — omend sjældnere — også skrives dobbelt konsonant efter oprindelig lange vokaler f. eks. Mv 152 *yssend* 'isen', 147 *løsses* 'løses', 146 *hussith* 'huset', og enkelt konsonant, hvor denne opr. var lang og den foregående vokal altså sikkert kort, f. eks. Mv 100 *skulæ* 'skulde'.

I det følgende vil der blive givet en oversigt over, hvorledes kvantitetsforholdene har udviklet sig i nuværende dansk.

#### A. Enstavelsesord

skal efter reglen have kort vokal og mangle stødtone, hvilket også tilkommer de fleste af dem af den grund, at de sædvanlig bruges ubetonede: *ad*, og [*āw*], *mig*, [*maj*], *til* [*tel*], *vel* [*væl*] osv. Om sø. *að* er talt ovenfor. Den samme forklaring (urgermansk forlængelse) vilde kunne anvendes på flere tilfælde, hvor i gl. vokalen er skrevet dobbelt: *siik* 'sig' AM 453. 4, 74, AM 187 o. o. jf. det af Noreen: Om orddubletter 126 omtalte oht. *māc*, nht. dial. *meich*. *veell* HK 44, IL 588, *weel* KM 43 'vel', jf. ags. *wēl* (Noreen sst.) ved siden af got. *waila*, oht. *wela*. *foor* 'for' hyppig i AM 453 og også ellers, f. eks. HK 92, jf. got. *faur* ved siden af *faura*. *wijth* Diplom. Flensb. 1.2, *weeð* R 1188, 3909, Mi 105, 117 o. o. 'ved' kunde også skyldes påvirkning af *wīthær*, *wēthær*. Den nyda. biform *å* ved siden af *at* må udgå fra et ældre *āt* (jf. sv. *åt*), som forekommer i VfP 222 *thet siær iagh for thi aad wi sculæ actæ*, sst. *for thi aad hwerken . . .*, 224 *Cristus sende wd two a sine discipulis aat hente sigh asnen*. Således også *a* ved siden af *a* 'af' (sø. *aw* Thorsen 35, sv. *åf*); *aaf* forekommer f. eks. H 3 indl., Dipl. Flensb. 1.3; at vi nu har *a*, ikke *å* skyldes formodenlig påvirkning af den ubetonede form, jf. *fra* adv., *fra* præp. < *frā* og sø. *að*. Stædsadv. *hvor* [*vår* el. *vor*] har lang vokal ligesom oht.

*hwār*, ags. *hwār* (Noreen a. s. 126); måske kunde også de to gld. former *hwar* og *hwaræ* være faldne sammen i een (jf. jysk *hwār* Thorsen 61 noten). Samme ord er det ubetonede gradsadv. *hvor* [*vår*], der er trådt istædetfor gld. *huræ*. På samme måde forholder det sig med stædsadv. *dær*; gld. *thær*, *thæræ* (VL 32 *thær at*), jf. oht. *thār*, ags. *þær* Noreen a. s. 126; det kunde dog også være påvirket af *hær*, isl. *hér*, jf. Brate Runverser 92 note 13. Samme ord er det ubetonede pron. *der* [*dær*, *dær*]. Om *tiil*, *tijl* 'til' se ovf. s. 340. Skulde *ooc* 'og', der undertiden forekommer, f. eks. Erik Glippings byret 61, være påvirket af mnt. *ók* 'auch'? eller skrivefejl? *ne-d* er en forkortelse af gld. *nithær*, *nethær*, isl. *niðr* og forekommer, såvidt jeg har bemærket, først i det 15. årh., men er selv da temmelig sjældnen i sammenligning med den længere form. Jeg tænker mig det opstået på følgende måde: *nethær* måtte blive til *ner*, som endnu høres dialektisk (jf. isl. *biðr*, *leðr* > *ber*, *lær*, skrevet *beder*, *læder* osv.), men da man iforvejen havde *neden* og *nederst*, dannedes *ned* og *nede* (for *ner*) dærefter og i analogi med *ud* : *ude* : *uden* : *yderst*, *ind* : *inde* : *inden* : *inderst*.

Enstavelsesord på *m* har efter reglen stødtone: *om* [*âm*], *frem* [*fræm*], undtagen *som* [*sâm*], der bruges ubetonet.

## B. Enstavede og flerstavede former veksler under bøjningen.

I de enstavede former kort vokal, i de flerstavede lang, bægge uden stødtone. Dærefter kan den korte vokal også være trængt ind i de flerstavede former og den lange vokal omvendt ind i de enstavede; i det sidste tilfælde får enstavelsesordet stødtone. Flerstavelsesord får kun stødtone, når de oprindelig var enstavede eller de er af fremmed oprindelse.

### 1. Verber.

1. Nutid indikativ og infinitiv af stærke og svage vbb. med kort vokal + enkelt konsonant i præsensstammen (de med *j* afledede behandles for sig nedenfor) har efter regelen

lang vokal uden stødtone: *æde*, *våge*, *dræbe*, *våde*, *gnåve*, *læse*, *stjæle*, *bære* = isl. *eta*, *vaka*, *drepa*, *vaða*, *gnaga*, *lesa*, *stela*, *bera* osv. *lade* er rimeligvis en gammel aflydsform til isl. *láta*, jf. isl. *taka* : got. *tēkan* (A. Kock Fsv. ljudl. 420); *ä* kunde dog også være forkortet af *ā* i ubetonet stilling (Noreen i Pauls Grundriss I 481 § 148 b). Formen *lä* hører oprindeligt hjemme, hvor ordet var ubetonet (sø. *lāðə* og *la* Thorsen 90). I betydningen 'give det skin af' hedder det *lāðə* og *la*. På samme måde er *tä* 'tage' opstået i ubetonet stilling og det betonede *ta* formodentlig dannet dærefter; således også *gi* : *gi* 'give' og *ha* : *ha* 'have'. *du* = isl. *duga* kan ikke være udviklet ad lydlovlig vej (jf. *flue* = isl. *fluga*), men må være dannet i analogi med *nå* : *nåede*, *spå* : *spåede* osv.

Ved endel vbb. fordobles i gld. hyppig den indlydende konsonant, navnlig ved *tale*, *tåle*, *læse*, f. eks. TaK 181 *talledæ*, 213 *tallæer*, KM 35 *tallæ*, PK 1191 *talledh*, 1452 *talled* osv. (endnu Pontoppidan Gramm. Dan. 75 skriver *talle*); S 97 *tolle*, TaK 19, 26, 46 o. o. *tholle*, KM 56 *tollæ* osv.; Mi 98 o. o. *læssæ* (115 o. o. rimende på *mæssæ*), KyD 714 *læssæ* (rimende på *mæssæ*), L 8 *lessæ*, 9 *lessen man* osv.; den korte vokal er rimeligvis udgået fra nutid ind. ent. *tall*, *tholl*, *læss* og fra subst. *thol*. I andre tilfælde, f. eks. s. 75 *badde* 'at bade', kan den skyldes påvirkning af det tilsvarende subst.

Lydlovlig har vbb. på *m* og *j* kort vokal: *komme*, *veje* osv. (sø. *væjə* Thorsen 110). I andre ord skyldes den korte vokal andre ords indflydelse, f. eks. *såwə* (ved siden af *sāvə*, sø. *sāvə* Thorsen 89) 'sove' efter nutid ental *sāwər*, imper. og fortid *sāw*; *sāve* (ved siden af *sawə*) efter *en saw*, *lāwə* (ved siden af *lāvə*, sø. *lāvə* Thorsen 8) 'love' efter *lāw* 'lov', *spille* [*sbela*], (*af*)*skalle*, *lodd* [*lāðə*], *parre* osv. efter *spil*, *skal*, *lod*, *par*; Chr. Pedersens da. skrifter 1. 113 har *skale* 'skrælle'.

*skulle*, isl. *skulu*, gld. *skulæ* har sin korte vokal fra *skal* og fortid *skulde* [*sgulə*], gld. *skuldæ*. I ældre tid sondres skarpt mellem *skulæ* og *skuldæ*; først i det 15. årh. begynder

de to former at blandes sammen, efterat *ld* var blevet til *ll*; dog er *skulæ* i den første halvdel af århundredet den sædvanlige form i nutid, men *skullæ* trænger mere og mere frem, indtil den c. 1500 næsten fuldstændig har sejret. På samme måde gik det med *monne* [*monə*], isl. *munu*, der har sin korte vokal fra ental *mon* og fortid, isl. *mundi*.

2. Imperativ af de under 1 nævnte vbb. har nu samme vokallængde som infinitiv, men med stødtone: *æd*, *våg*, *dræb*, *vej*, *spil* osv. *sove* har sædvanlig *såw*, poetisk *såv*, *love* og *save* både *låw*, *saw* og *låv*, *sarv*. Den lange vokal (og dærmed stødtonen) i *æd*, *våg*, *dræb* osv. er trængt ind fra infinitiv og indikativ flertal, *vej*, *spil* osv. har så i analogi dærmed også antaget stødtonen. Allerede tidlig findes eksempler på den lange vokal, f. eks. *taak* 'tag' Brandts læsebog 59 (beg. af det 14. årh.), *gijf* AM 187, *faar* 'far' TaK 172, *sææl* 'sælg' TaK 173 osv. Også hos Höysgård (136) har imperativ stødtone. I imperativerne *gi*, *ta*, *la*, *ha*, *gör* (ved siden af *gi(v)*, *ta(g)*, *la(d)*, *hav*) har vi næppe det oprindelige forhold bevaret; disse former er snarere ligesom de ligelydende infinitiver og nutid ental *gör* at forklare som opståede i ubetonet stilling. Om mangelen af stødtone i *kom* [*kåm*] er talt s. 323. De svage vbb., der i nutid ikke er afledede med *j*, var tidligere tostavede i imperativ: *tale*, *tabe* (jf. isl. *tala*, *tapa*), men er efterhånden blevet enstavede i analogi med de øvrige udso.: *ta'l*, *ta'b* osv.

3. Nutid ental indikativ af de under 1 nævnte vbb. (de med *j* afledede vil blive omtalte nedenfor) var oprindelig enstavet, og da den nydanske form udgår fra 3. person, endte den på to konsonanter, hvorfor vi nu skal have stødtone.

*bærr* og *skærr* har lydlovlige lang vokal (isl. *berr*, *skerr*); *bærer* og *skærer* er nydannet efter inf. *bære*, *skære*. *gir*, *tar*, *lår* hører til inf. *gi*, *ta*, *la*; *tåger*, *låder* er nydannet efter *tåge*, *låde*; *gi-ver*, *la-der* er ligeledes nydannelser, men med bibeholdelse af stødtonen. *æd-er*, *gid-er*, *kommer* [*kåm-ær*], *sover*

[*såwær*] er lydlovlig udviklede; *æder*, *gider*, *såvær* nydannede efter infinitiv. Til *stjæle*, *male* 'molere', *gale*, *læse* hed nutid i gld. *stiáll* eller *stæll*, *máll*, *gáll*, *læss* (jf. isl. *stelr* el. *stell*, *melr*, *gelnr* el. *gell*, *less*). I nyd. *stjæler*, *mæler*, *gæler*, *læser* er den lange vokal overført fra inf., *ær* tilføjet i analogi med *æder*, *sover* osv. De tre sidste ord böjes nu svagt. De øvrige herhen hørende stærke vbb. danner nutid fuldstændig efter inf., med dennes vokallængde og uden stødtone i analogi med de svage vbb., ligesom adskillige af dem nu böjes svagt: *færer*, *græver*, *dræger*, *dræber*, *væver*, *vejer* osv. Hos Höysgård har endnu enkelte af dem stødtone: *gráver*, *gnáver* (90); i sejerøsk har vi *far* 'farer', *drævær*, *grævær*, *ævær* 'ager', *gnævær* (Thorsen 90), *vøvær* 'væver' (116).

De svage vbb., der ikke var afledede med *j*, havde i isl. i nutid ental dels *ar* (*tapar*), dels *ir* (*lífir*); da de altså var tostavede, får vi i nyda. ingen stødtone; infinitivens vokallængde er gennemført: *tåber*, *våger*, *læver* osv., *låvær* og *låwær* 'lover', *såvær* og *sawær*. Flere af de vbb., hvis stamme udlyder på *l*, (*n*), *s*, tilføjede i gld. imidlertid ofte ikke endelsen *ær*, men var enstavede i nutid ental, tildels i analogi med de stærke vbb. og de med *j* afledede svage, f. eks. EL 3.6 *thol* (isl. *þolir*), hvilket vel skal betyde *tholl*; dærför har vi nu *tåler* med stødtone (jf. gld. *stiáll* > *stjæler*); den lange vokal er overført fra infinitiv. Således også *taler*, gld. *tal(l)*, isl. *talar*, *knuser* m. fl. Andre har dærför bevaret den oprindelige form, f. eks. *svæler*, *hüler* (isl. *svalar*, *holar*). På samme måde siger Höysgård 139, at nutid indikativ aktiv sædvanlig er cirkumflektet (o: har stødtone og lang vokal) af de fleste verber, som kun har een konsonant i midten, når denne enten er *l*, *n* eller *s*. — Til inf. *ha*, *du* hører nutid *har*, *dur*. Af *træde*, der er lånt af mnt. *treden*, hedder nutid *træder* eller *træder*, der må have overtaget stødtonen fra gld. *trothær* = isl. *trøðr*, *træðr*.

Desuden findes i dansk nogle enstavede nutidsformer med kort vokal uden stødtone. I *skal, er, mon* (nu brugt som adv.) forklares dette lydlovligt ud fra den isl. form: *skal, er, mun. vil [vel]* har mistet stødtonen (isl. *vill*), fordi det sædvanlig bruges ubetonet, og det samme gælder *gör, tör, bör. gör, tör* hedder i gld. *gør, thor* (men isl. *gørir, þorir*), der formodenlig skal betyde *gørr, thorr*, dannede ligesom nutid af de stærke vbb. og de med *j* afledede svage; dette forklarer de i gld. af og til forekommende former *gøør* (f. eks. AM 453 bl. 131, 132), *tøør* (KM 34). *gör* har i nyda. biformen *gö*; bortkastelse af *r* forekommer kun i ord, der ofte eller oftest står ubetonede. Omlyden i *tör* skyldes sammenblanding med *thurvæ, thørvæ*. *bör* er med hensyn til betydning lånt af mnt. *boren*, hvorimod dets form vel nærmest må antages at være opstået ved påvirkning af gld. *byrr* (for *byriær*) 'begynder' (jf. fortid *burde* = gld. *burthæ* 'begyndte'); dærfor finder vi også hyppig formen *bøør* f. eks. TaK 205, FB 179, KyD 272, 881, 882, 942. I gld. forekommer også ofte *er* skrevet *æær, eer*, f. eks. Mv 72, 77, 87 o. o., TaK 48, VfP 211, 219, HF 2362, hvilket kunde bero på påvirkning af flt. *ēre*, men sandsynligere er det dog, at der i gld. fandtes en biform *æerr* (dannet ligesom *gørr, thorr, byrr* osv.); det er måske denne form, vi har i VL 16 *ǣr*, medens VL 2, JL 2.82, 2.115 *ærræ* kan have overført *rr* til flertal.

4. Fortid ental af de under-1 nævnte stærke vbb. (undtagen af dem, der hører til *a—ō* klassen) skulde, svarende til isl. *bar, gaf* osv., have kort vokal uden stødtone. Sædvanlig er dog infinitivens lange kvantitet gennemført, og som følge deraf er der indtrådt stødtone: *bære—barr, stjæle—stjæl* (således også sv. *dräp, förgät* Kock Fsv. ljudl. 390). Hos Höysgård har vi endnu *bår, skår, gåd* (138), *båd* (88), *såd* (93); sejerøsk *ga* 'gav', *såw* 'sov', *gað* (Thorsen 89), *taw* (111). Ved siden af *ga·v* har vi *ga·* (svarende til inf. *gi·*) med lang vokal i overensstemmelse med de andre fortider. *såw*

'sov' og *taw* 'tav' er lydlovlige forkortede af *söv*, *täv*; *tie* böjedes oprindelig svagt. Når vi har lang vokal i *sard* trods inf. *sidde* [*seðð*], skyldes det systemtvang. *var*, der sædvanlig bruges ubetonet, har af den grund bevaret den korte vokal.

Da fortid ental har *a*, ikke *å*, er den lange vokal ikke at forklare, somom det er flertalsformen, der er trængt ind i ental. Dette er dærimod tilfældet, når vi i gld. hyppig træffer *wor* eller *waar* 'var', Mv 67 *bor* 'bar', P. Syv Den danske sprogkonst 30 *bar* og *baar*, *skar* og *skaar*, 31 *stjal* og *staal*, Hg 95 *stjål* og *stjål*.

Eksempler på den lange vokal i fortid ental forekommer allerede VL 43 *vār* og AM 453 bl. 96 *gaaf* og senere hyppig.

Verber, hvis nutid er afledet med *j*.

Hærhen hører nogle få stærke, samt de svage verber med kort rodstavelse af den germ. *jan*-klasse (isl. *telja*—*talða* osv.). I disse vekslede i isl. og gld. former med og uden *j*, ved kombinerings af hvilke der fremkom adskillige blandingsformer. Når en konsonant stod umiddelbart foran *j*, blev den i gld. sædvanlig fordoblet (jf. Noreen i Pauls Grundriss I 487 § 166 a)<sup>1)</sup>, hvilket endnu i nyd. viser sig ved de verber, der udlød på *p*, *k*, *t*, idet fordoblingen hindrede disse konsonanter i at svækkes til *b* (*v*), *z*, *ð*, f. eks. *vekja* :

<sup>1)</sup> M. Kristensen (Kort udsigt over det filol.-hist. samf. virks. 1889—91 s. 214) mener, at *j*-geminatjonen ikke kan betegnes som nogen dansk lydlov. *kk*, *tt* < *kj*, *tj* synes at være opstået i analogi med fortid; hvor sådanne ikke virkede, har vi den sædvanlige overgang som i *sidde*' (jf. Jessen Afno 1866 s. 149 ff.). Dette tror jeg ikke er rigtigt. Jeg skal blot anføre, at vi dog har gemination i tilfælde, hvor en sådan analogi ikke kunde virke. Således har SL 1.1 *sitta*, AM 453 bl. 53 *sitta*, KD 2.36 (1403) *sitthe*, jf. nordsjæll. *sidde* (ved siden af *sīde*, Kryger 366) og den i rigsspr. ikke ualm. udtale *sedø*. Også subst. *nytte* [*nøð*], gld. *nytie* (JL 1.29) kunde tyde dærpå, skönt det naturligvis også kan være påvirket af vb. *nytte* og mnt. *nutte*. En anden sag er det, at sådanne analogier i de fleste tilfælde har været årsagen til, at de gominerede former har holdt sig.

*vække, flytja* : *flytte*. Da konsonantfordobling ikke længer findes i dansk, viser fordoblingen sig ved de øvrige verber nu kun dærvæd, at vokalen ikke er forlænget, f. eks. *vilja* : *ville*. Det afledende *j* forsvandt sædvanlig efterhånden, i de fleste tilfælde måske snarere ad analogiens vej end ifølge en bestemt lydlov. Efter *r* og *l* skreves i gld. gjerne *g* for *i*, hvilket i nyd. har sat sig fast ved endel ord, også i udtalen, f. eks. *spørge, dølge* (men *vilje*).

Den regelmæssige form, der svarer til isl. *sitja, biðja, krefja, segja, skilja, sverja, venja, fremja* osv., er i gld. *sit(t)ice, bithice, kræuice, sighice, skil(l)ice, swær(r)ice, wæn(n)ice, fræm(m)ice*; kun af de vbb., hvis stamme udlyder på *p*, synes *j* ikke at være bevaret i litteraturen. — Under påvirkning af ind. ent., konj. og imper. kan imidlertid *j* fortrænges fra inf. og ind. flt., så at vi får dels, med bibeholdelse af konsonantfordoblingen, sideformerne *wækkæ, sittæ, skillæ, swærræ, wænnæ, fræmmæ*, dels, uden denne, *sitæ, bithæ, kræuæ, sighæ, skilæ, swæææ, wænæ*. Allerede i de gamle love optræder disse former i broget blanding, og det er først i den nyeste tid, at der er kommen nogen fasthed i brugen, idet også det 17. og 18. århundredes grammatikere afviger ikke lidet fra hinanden på dette punkt. *j*-former er i det nuværende sprog kun bevaret i større mængde ved de vbb., hvis stamme udlyder på *r* og *l*, ved de andre er *j* nu fuldstændig fortrængt, tidligst ved dem på *k*, temmelig hurtig også ved dem på *z* og *v*. — *g* (af ældre *j*) har vi nu i *dølge, vælge, spørge* m. fl. *j* er tabt men fordoblingen bevaret (kort vokal) i *sætte, vække, hylle, vænne, drysse* osv. Hverken *j* eller fordoblingen er bevaret i *glæde, bede, kræve, smøre, dvæle, spæge* o. a. I dialekterne har vi ofte afvigende former, således sø. *dsla* (Thorsen 15), *væla* (19) *smøræ* (111), *kvæla* (112), *sēðæ* 'sidde' (21). Også i rigssproget findes der af enkelte verber dobbeltformer, som *sæla* ved siden af *sælge, færæ* ved siden af *færge*. *be* 'bede' er udgået fra nutid *ber* = isl. *biðr*. Verber

med indlydende *m* har regelmæssig kort vokal: *tæmme*, *hæmme*, *fremme* osv.

Alle de hærhen hørende vbb. er på isl. i nutid ental enstavede og skulde altså i nyda. have stødtone. De, hvis stamme udlyder på *r* (f. eks. isl. *spyrja*), skulde i nyda. forlænge vokalen foran *rr* i nutid ent. (isl. *spyrri*); de øvrige burde formodenlig alle bevare den korte vokal. De fleste danner imidlertid nutid som de andre svage verber, dvs. ved tilføjelse af *r* til inf. uden stødtone og med bevarelse af infinitivens kvantitet, f. eks. *sætter* [*sæðar*], *tæller*, *glæder*, *dølger* osv. Allerede i de gamle love finder vi oftere, at *j* fra inf. er trængt ind i nutid ent. f. eks. *siticer* (EL 1.14), *nytticer* (AM 187), *vericer* (FS. 99, 116) osv.

Kun i nogle få verber har vi mere oprindelige former bevarede. *sælger*, sædvanlig *sælær* = isl. *selr*, *spör*; der har fået infinitivens kvantitet, er den sædvanlige form; det til isl. *spyrri* svarende *spör* er mere dialektisk; *spörger* bruges kun i højere stil. *smör* (ved siden af *smörer*) = isl. *snyrr*. *dvæler* isl. *dvelr*, har beholdt stødtonen ligesom de fleste verber på *l* med foregående lang vokal (s. 348), men har antaget infinitivens kvantitet. Det samme gælder om *kvæler* isl. *kvelr*. *sidder* [*seðar*] = isl. *sitr*, *ber* = isl. *biðr*; *bæder* er nydannet. Om *vil* se s. 349.

## II. Adjektiver.

Kun ett adj. bevarer det gamle kvantitetsskifte, nemlig *glad*: *glæde*, *glædere*, *glædest* (dog H 1.29 *gluath* og jysk *glå* ved siden af *gla*, Thorsen 20). Ellers er sædvanlig den lange vokal gennemført, f. eks. *flad*: *flæde*, *flædere*, *flædest*, hvilket også er ganske naturligt, da der af enstavede former kun findes to, den ubestemte form ental i bægge kön: *flud* og *fludt*, medens både flertal (*flade*), den bestemte form (*flade*) og de højere grader (*flædere*, *flædest*) er flerstavede. Sejerøsk har endnu kort vokal i *flad*: *flaða*, *flaðara*, *svål*: *svåla* 'sval' (Thorsen 78, 79), *svåw* 'svag' (10). Flertal til *galen* (isl.

*galinn*) hed *galne*, der skulde blive til \**galle*; formodenlig er *garl*, ældre *gal* (Hg 136 *gál*, jf. sø. *gal*, Thorsen 29) nydannet efter *fit*. (jf. M. Kristensen i Forhandl. på 4. nord. filologmøde s. 257). Den lange vokal allerede hos H 3.12, 16, 36 *gaul*.

Adjektiver på *r* har lydlovlig lang vokal helt igennem, idet den forlængedes foran nom. mask. *rr*: *varr*, *bar*, *snarr*, *tvær* = isl. *varr*, *berr*, *snarr*, *þverr*. Ligeledes findes der regelmæssig stødtone i de enstavede former og kort vokal helt igennem i adj. på *m*: *lam*, *tam* osv. *lind* [*len*] er formodenlig ikke identisk med isl. *linr*, gld. *lin*, *len*, *leen*, men går snarere tilbage på et ældre *linn*, jf. norsk *linn*, *linna* vb., oht. *lind*, ags. *lōð*. *smal* (af mnt. *smal*, *fit*. *smale*) har vel antaget stødtone i analogi med *al*, *vild* osv.; sejerøsk har *smal* : *smälə*, *smälərə* (Thorsen 79).

### III. Pronomener.

*hīn* *fit*. *hīne* har gennemført den lange vokal ligesom adj. Allerede AM 453 bl. 118 *hīin*, hvor forlængelse foran *nn* (isl. *hinn*) også er mulig. *hvær* [*vær*] har regelmæssig lang vokal helt igennem (isl. *hverr*). Hg 138 *hvēr* og sø. *vær* (Thorsen 36) kan måske være udgået fra hunkön (isl. *hver*).

### IV. Substantiver.

Enstavelsessubstantiver får stødtone ved tilføjelse af den efterhængte artikel. Det oprindelige kvantitetsskifte er bevaret ved ikke få ord, navnlig sådanne, som udlyder på *ð* *w*, f. eks. *smed* : *smēde*, *fred* : *frēden*, *ru(g)* : *ru(g)en*, *hav* : *hāve* osv. I ældre tider træffer vi dog af og til eksempler på at flerstavellesformernes kvantitet er overført til de enstavede og omvendt. Mærkelig er navnlig den i gld. hyppig forekommende form *i heel* 'ihjel', f. eks. Mv 23, 70, 82 o. o. (isl. *hel*, gen. *heljar*, *i helju* 'ihjel', jf. EL 2.31 *til hœllicē*). Forklaringen heraf er vanskelig; i de flerstavede former kunde *j* være tabt ved påvirkning af nom., og den derved

opstaaede forlængelse af vokalen være overført til enstavelsesformerne.

I de allerfleste tilfælde er dog kvantitetsskiftet helt eller delvis ophævet ved udjævning. De enstavede formers korte vokal er således i mange tilfælde trængt ind i de flerstavede former, f. eks. *lod* [låd] : *lodder* [lådær], *vid* : *vid-det*, *mög* [máj] : *möget* [májæð], *lav* [law] : *lavet* [lawæð], *bær* : *bær-ret*, *føl* : *føllet*, *sön* : *sönner*, *græs* : *græsset*. De fleste af disse ord er eller har været af intetkøn, så at de enstavede former er i overvægt, da ental og flertal er (eller har været) ens. I ældre dansk træffer vi hyppig det gamle forhold bevaret, f. eks. L 41 *lodær*, R 2126 *loder*, B 1550 (1 Sam. 10) *laaden* 'lod', AM 187 *karet*, B 1550 (1 Sam. 10) *karene* 'kar', DL 586, 601 *gresed*, 381 *grese straa* 'græs'. Allerede tidlig forekommer imidlertid også de nyere former, f. eks. Mv 192 *föllit* 'føllet', R 625, 640 *alleth*, KM 140 *gressæth*, EL 2.51 *vinnær* (men sst. *vinum*, 3.23 *vinin*, 3.27 *vinæ*), FS tillæg II *winnæ*, AM 453 bl. 131 *v winnæ* (men 7, 131 *v winæ*) 'ven', EL 1.6 *sunnæn*, 1.10 (2 g.) *sunnin* (men 1.7 *süni*, 1.20 *sünær* osv., hyppig i AM 453 *synnær* 'sön'; i det sidstnævnte ord kunde ö forøvrigt lydlovlig være opstået af ø foran *n* (*synær* > *sönær* > *sönner*). Omvendt kan man også finde tilfælde, hvor den lange vokal er trængt ind i de enstavde former, således navnlig ved *lod*, *vid*, *hul*, *spil*, *sön*, *ven* og særdeles hyppig ved *øl* og *kar*, f. eks. *øøl* FS 75, 93, AM 187 o. o., *kaar* AM 187, H 1.21, 2.3, 3.27 osv. I de nuværende dialekter er undertiden det ældre forhold bevaret, f. eks. sø. *låð* : *låðær* 'jordlod', *møj* : *møjæð* 'mög', *tåw* : *tåwæð*, *tåwænæ* 'tov', *bær* : *bæræð*, *bærænæ* eller *bæræð*, *bærænæ* 'bær', *kar* : *karæð*, *karænæ* og *karæð* 'kar' (Thorsen 82—83). *nød* har i flt. stødtone: *nøðær* på grund af isl. *hnötr*, *jod* (*jådær*), fordi det er et höjtyisk låneord. *tov* antages sædvanlig for lånt af mnt. *touwe*, *tow*, men da stødtonen mangler [tåw], indser jeg ikke, hvorfor der ikke skulde kunne ligge et til

isl. *tog* svarende gld. *togh* til grund, der kan have haft biformen *tugh*, som hyppig træffes i formen *tu*, f. eks. Vocabularium 1510 *rudens: takel tw paa skib. rov [råw]* er lånt af mnt. *rôf*, men formodenlig i sin form påvirket af gld. *-ruf*, *-rof* (*walrof*); hvis ikke, må stødtonens opgivelse skyldes analogivirkning. *par* udgår fra mnt. *par* med kort vokal; mnt., mht. har biformen *pār*.

I endel ord kæmper endnu den lange og korte vokal om herredømmet i de flerstavede former, f. eks. *stæd : stæder* eller *stæder*, *kød : kødet* eller *kød·et*, *lâw : lâwə* eller *lâwə* 'lov, gesetz', *rew : re·vəð* eller *rew·əð* 'rev'. Også af disse er de fleste intetkönsord. I dialekterne bevares det gamle forhold undertiden udelukkende, f. eks. sø. *boð : bo·ðəð* 'bud', *leð : le·ðin* 'led, gelenk', *leð : le·ðəð*, *le·ðənə* 'vangeled', *beð : be·ðəð* 'bed', *skoð : sko·ðəð*, *sko·ðənə* 'skud', *fjeð : fje·ðəð*, *fje·ðənə* 'fjed', *lâw : lâ·vən* 'gesetz', *raw : raw·əð* 'rav' (Thorsen 82—83). Af og til finder man også hær i gld. dobbeltskrivning af vokalen i enstavelsesformerne, f. eks. EL 2.24 *brūt*, AM 453 bl. 81 *brœt* 'brudd', VfP 215, 217 *steedh* 'stædh' osv. Når *gran* i fit. har stødtone: *graner* eller *granver*, må det bero derpå, at fit. på *er* som en sen nydannelse (jf. isl. *gran : grön*) er behandlet i lighed med fremmedordene.

I modsætning til de hidtil omtalte tilfælde kan den lange vokal fra flerstavelsesformerne også trænge ind i de enstavede, som dærved får stødtone. Ved nogle ord vakler ud-talen dog endnu mellem kort og lang stødtone, navnlig ved sådanne, der udlyder på *z*: *slag* eller *slæg : slæ·get*, *lag*, *drag*, *fag*, *tog*, *lød*, (*ryg*)*stød*. Hg 138 angiver kun former med kort vokal: *släg*, *læg*, *dræg*, *fäg*, *tög*, *lø'd*, *sty'd*; ligeledes har Pontoppidan Grammatica Danica 13—14 kort vokal i *lyd* 'color', *stud* 'subsidiium, stipendium' og *styd* 'fulcimentum, adminiculum, subsidiium'. Sejerøsk står endnu på det gamle trin i *slaw : sla·vəð*, *sla·vənə* 'slag', *faw : fa·vəð*, *fa·vənə* 'fag'

(Thorsen 82). *lyydd* 'lød' forekommer allerede FB 383. Udtalen *stød* kan bero på sammenblanding med *stød* 'stoss'.

I en overordenlig stor mængde ord har den lange vokal dog fuldstændig fortrængt den korte, f. eks. *åg* : *åget*, *sæg* : *såger*, *skib* : *skibe*, *da(y)* : *då(ge)*, *grav* : *gråve*, *ræv* : *ræve*, *sæd* : *sæder*, *dal* : *dåle*, *mel* : *melet*, *hvin* : *hvinet*, *svar* : *svarret* osv. Hos Hg finder vi endnu ofte den korte vokal: *båg*, *vråg*, *tåg* 'dach', *måg*, *gråv*, *kråv*, *ståv*, *skræv*, *ræv*, *nåv*, *ståv*, *sål*, *tåal* 'tålmodighed', *hås* 'has på en nød', *qvås*, *spør*, *svår* (s. 138), *gål*, *gréb*, *skib*, *knéb*, *skåb* 'schrank' (s. 137), *såg* : *såger*, *dål* eller *dål* (s. 47). Ligeledes i dialekterne: sejerøsk *åw* : *åvød*, *åvønå* 'åg', *baw* : *barvæn* 'bag', *vraw* : *vravød*, *vruvønå* 'vrag', *tuw* : *tarvød* 'tag, dach', *saw* : *sarvæn* 'sag', *tåw* : *tårvød* 'tåge (gå i tåget)', *gaw* : *garvød*, *garvønå* 'gab', *skiw* : *skivød*, *skivønå* 'skib', *knew* : *knevød*, *knevønå* 'kneb', *skaw* : *skavød*, *skåvør* 'skab, schrank', *naw* : *navød*, *navønå* 'nav', *graw* : *gråvør* 'grav' (Thorsen 82 og 74), *röw* : *rövin*, *rövør* 'ræv', *staw* : *stuvin*, *ståvør* 'stav', *vöw* : *vövin*, *vövør* 'ræv', *skröw* : *skrovød* 'skræv', *mel* : *melød* 'mel', *svår* : *svårød* 'svar', *vår* : *vårød*, *vårønå* 'pudevår' (83 og 74—75), *grew* 'greb', *jaw* 'jag' (27), *dal* 'dal' (28); jysk *bag* og *båz* 'bag', *saz* og *saz*, *såz* 'sag' (Thorsen 21), *grev* 'greb' (66), *skiv* 'skib' (51), *skaf*, *skav* og *skåb* : ft. *skåv* 'skab, schrank', *da* og *daw* : ft. *daw* og *dåw* 'dag' (2 og 21), *graw* 'grav' (15), *röw* 'ræv' (48), *dal* og *dål* 'dal' (13), *mjel*, *mæl* og *mål*, *mjel*, *myl* 'mel' (25). *svig*, *skrig* og *hvin* er formodentlig blevne påvirkede af de tilsvarende verber. *skåb* 'schrank' er lånt af mnt. *schap*, gen. *schappes*, der på dansk må være overført som *schap* : *schapes*. Den lange vokal i *sti* kunde svare til isl. *stígr* (ved siden af *stigr*, jf. Kock Fsv. Ijudl. 457); ordet har formodentlig antaget stødtone i ft. i analogi med de fleste enstavelsesord, der udlyder på lang vokal: *by* : *byer*, *ko* : *køer*, *kro* : *kroer*, *bi* : *bi'er* osv. Den lange vokal i (*vcere løs på*) *tråd* (= isl. *tróð*) beror på sammenblanding med *tråd*, isl. *þraðr*; Hg 137 har *tråad*. *-rød* 'ryddet plads' (i egen-

navne som *Hillerød, Søllerød*, gld. *ryth*, sv. *ryd*) kan muligvis være blandet sammen med adj. *rød*, isl. *rœðr*. *næ* er en senere forkortelse af *næde* under påvirkning af *ny* i forbindelsen *i ny og næ* (isl. *níð* og *níðar*, gld. *næthæ*; endnu Höysgård 37 skriver *ný* og *næde*). Stødtonen i *kvarler*, flt. af *kva:l*, er sikkert af nyere oprindelse, idet ordet vel nærmest er forplantet gennem litteraturen; således også *sæ:l* : *sæ:ler* og *hva:l* : *hva:ler* (isl. *kvpl* : *kvalir*, *setr* : *selar*, *hvalr* : *hvalir*). Det lange *å* i (*stå sig til*) *tå:ls* kan skyldes påvirkning af *tåle* (Hg 138 *tåal*). *drö:n* og *dö:n* (isl. *drynr*, *dynr*) kan ikke være forplantede gennem talsproget, da *ö* isåfald måtte være forkortet. Oprindelsen til *at få hu's på* kender jeg ikke; den lange vokal skyldes vel påvirkning af *en nøddehu's*, men iøvrigt vil både Vidensk. selsk. ordb. ('faa Hads paa') og Søbys Retskrivningsordb. have det udtalt med kort *u*, hvilket formentlig næppe stemmer med den gængse talebrug; på jysk hedder det *fo has* (eller *hu's*) *o* (Thorsen 19). *glarr* tilhører udelukkende bogsproget; Søbys Retskrivningsordb. ansætter som bestemt form *glarret*, men denne udtale er sikkert ikke almindelig. *id* har i oldsproget haft eller kunnet have langt *i* (jf. Kock og Petersens: Östnord. och lat. medeltidsordspr. I indledn. s. 47).

Eksempler på den lange vokal i enstavelsesformerne forekommer tidlig; således *buak* 'bag' FS 112, AM 453 bl. 82, *wræcæk* 'vrag' AM 453 bl. 98, *saak* 'sag' FS 14, 20 o. o., *meel* 'mel' AM 187 osv.

Undertiden er ikke blot den lange vokal trængt ind i enstavelsesformerne, men den korte også ind i de flerstavede, såat ordet kan udtales på to forskellige måder helt igennem; dette er navnlig tilfældet foran *g*, hvor dette både kan udtales som *g* og som *j* og *w*, f. eks. *lâ:g*, *lâ:g* (eller *lâ:w*) : *lâ:gəð*, *lâ:gəð* (eller *lâ:wəð*) 'låg'; *drâ:g*, *drâ:g* : *drâ:gəð*, *drâ:gəð* 'drog', *kvæ:g*, *kvaj* : *kvæ:gəð*, *kvajəð* 'kvæg' (formen *kvaj* bruges kun som skældsord i simpel tale); således også *tag* (af *tage*), (*sne*-

*jog, skrog*. Sejerøsk har *lāw : lā'væð, lā'vænə 'låg', taw : tawæð 'tag', drāw : drā'væð 'drog'* (Thorsen 82), *kvej : kvejæð* (83) 'kvæg'.

I enkelte tilfælde er den lange vokal lydlovlig forkortet var den forinden trængt ind i de enstavede former, vil disse beholde stødtonen, efterat forkortelsen er indtrådt. Foran *j* forkortes lang vokal: *vuj : vujə 'vej' < vāz̥ : vāz̥ə < gld. wægh : wæghæ*; således også *beg, strej, strøj* o. a. Endnu Höysgård har *vøj* (135), *bøj, strøj* (138); sø. *bej : bejæð, strej : strejij, strejær* (Thorsen 83, 75), *blej* 'blegeplads' (Thorsen 27), jysk *vej* (Thorsen 45). *bleg* (isl. *blík*) kan være påvirket af adj. *bleg* (isl. *bleikr*). Ved siden af *baj* 'beg' høres nu også — under indflydelse af skriften — udtalen *beʒ*. Allerede AM 187 har *bijch* 'beg'.

Lang vokal forkortes endvidere foran *w* (s. 320), f. eks. *saw : sawə 'sav' < sāz̥ : sāz̥ə = isl. soy : sagar*. I flt. hedder det nu hyppigere *sawə* under påvirkning af ental, medens dette omvendt kan få formen *saw* fra flertal. Således også *gnaw : gnawet 'gnav', klāw : klāwə 'klov'* (den regelmæssige flertalsform *klāvə* bruges nu næppe mere). Hg 36 har *gnāv*, sø. *saw : sawij, sawær* (Thorsen 82, 74).

Endelig forkortes *ø* foran *n*: *kön : kön'net < kōn : kōnet = isl. kyn*. Således også *skön* (isl. *skyn*), *lön* (isl. *hlymr*), *stön*. Hg 138 har *skjø'n, kjø'n, lø'n, stø'n*.

Disse ord, ved hvilke vi har antaget, at der foreligger en senere forkortelse af den lange vokal, tillader imidlertid en anden, i mange tilfælde sandsynligere forklaring, navnlig når vi ser hen til, at de hos Höysgård ofte mangler stødtonen — nemlig den, at de har antaget stødtonen ved analogi, ved påvirkning af andre ord, der lydlovlig skulde have stødtone; *kön, lön* osv. i analogi med *lön* 'lohn', *bön, skön* (adj.) osv., *saw, klov* i analogi med *hov, skov, plov* osv. Denne forklaring er i høj grad rimelig, navnlig da vi ser, at analogien også kan virke i modsat retning; *gul* 'guld', *søl* 'sølv', *gol*

'gulv' har således mistet den dem tilkommende stødtone (isl. *gull*, *silfr*, *golf*) under påvirkning af ord som *tal*, *øl*, *kul* osv.; endnu Höysgård har *guld* (33), *sølv*, *gúlv* (37), sø. *gul*, *søl*, ja endog i begyndelsen af dette århundrede blev *guld* udtalt med stødtone.

Dette er fremdeles den eneste mulige forklaring af stødtonen i endel andre ord, som *skal*, *skel*, *fjæl*, *sål*, *bul*, *ol* [*ål*], *smul*, *skin* [*sigen*]. Hg har endnu *skål* (145), *skjæl*, *bül*, *völ*, *smül*, *skün*; *völ* er en jysk form, s. 46 siger han udtrykkelig, at det på københavnsk hedder *ól*, således som også den gængse dannede udtale endnu lyder. Sejerøsk har bevaret det gamle kvantitetsskifte i *skal* : *skälæn*, *skälær*, *sål* : *sälæn* og *sälæn* (Thorsen 83, 75); desuden sø. *fjæl* (og *f<sup>e</sup>l*, Thorsen 26), *skæn* (20), jysk *skén* (Thorsen 51). I gld. træffer man også af og til den lange vokal i flerstavellesformerne, f. eks. Blandinger 1.136 (c. 1425) *skalæfadhet*, *skalæ*, KM 82 *skalen*, L 48 *skalær*, Mv 99 *bulendh*; den kan endogså være trængt ind i de enstavede former, f. eks. *skeel* S 46, TaK 217, *skiin* Mv 132.

Herhen hører tildels også *salg* og *valg* = isl. *sal*, *val*, der med det fra *sælge* og *vælge* overførte *z* også antog stødtonen. Hg 138 har endnu *säl*, *väl*. Forlængelse af vokalen, overført fra de flerstavede former, findes f. eks. i *säl* EL 1.42, *saal* FS 68, AM 453 bl. 54, 55, 56 o. o.

Substantiver på *m* har lydlovlig kort vokal og stødtone i de enstavede former (s. 323), f. eks. *ham*, *lem*.

Substantiver, der oprindelig udlød på *rr*, af hvilke det sidste var nominativmærke, har lydlovlig lang vokal i enstavelsesformerne: *dör*, *hær*, *bör*, *mær* osv. Kun ett ord afviger herfra, nemlig *hör* : *hörren* = isl. *horr* : *horrvar*, gld. *horr* : *høræn* (B 1550 2 M. 9 *høren*). Enten må *hör* (for *\*hör*) være udgået fra akk. (isl. *hør*), eller også må *horr* : *høren* være blevet til *horr* : *hörren*, hvorpå *horr* mistede stødtonen, da denne sædvanlig mangler i danske enstavelsesord på *r*

med foregående lang vokal, når den da ikke er kommen ind ved analogi. Stødtonen mangler også hos Hg (*hø'r* 138), samt i jysk, sejerøsk og nordsjællandsk.

C. Flerstavelsesord, der ikke har enstavelsesformer ved siden.

Flerstavelsesord, der ikke har synkoperede former, skal efter reglen have lang vokal uden stødtone, f. eks. *dråbe*, *kåge*, *flåde*, *næve*, *flue*, *måve*, *glæde*, *håle*, *håne*, *høse*, *hære* osv. = isl. *dropi*, *kaka*, *floti*, *hnefi*, *fluga*, *magi*, *gleði*, *hali*, *hani*, *hosa*, *heri*. Stødtonen i *a'gern* (isl. *akarn*) er af nyere datum (formodenlig opstået under påvirkning af en *a'ger*<sup>1)</sup>); endnu Höysgård: Anhang til den akcentuerede gramm. (1769) s. 69 mangler den. *mens* [*mæn:s*] er opstået i ubetonet stilling af *medens* og fortrængte efterhånden dette, men da man stadig holdt fast ved skrivemåden *medens*, bliver dette endnu ofte udtalt; *mens* antog stødtone i lighed med andre enstavelsesord, der udlyder på to konsonanter, og stødtonen overførtes så også til *me'dens*. *ēder*, gld. *ithær*, mangler stødtonen, uagtet det er et oprindeligt enstavelsesord (isl. *yðr*); det er nemlig påvirket af det gamle poss. pron. *ēder* (nu *ēders*), isl. *yðarr*, jf. Kock Sv. akc. I, 81. Isl. *yðr*, gld. *ithær*, *ethær* måtte blive til *\*ēr*, der i ubetonet stilling atter forkortedes til *\*ær*; når det nu hedder *jær*, skyldes det påvirkning af *I*: *i-ær* > *jær*, ligesom *vås* (< *os*) er opstået under indflydelse af *vi* (jf. Thorsen: Sprogarten på Sejerø 84). Billing: Åsbomålets ljudlära (Sv. landsm. X 2) s. 84 anfører fra denne dialekt formen *jær* 'eder', som han synes at sammenstille med da. *jær*; men den er imidlertid opstået på en ganske anden måde, nemlig ved bortfald af *þ* i glsv. *iþer* (indlydende *þ* mellem to vokaler tabes i åsbomålet). Afledninger på *et* følger ireglen stamordets kvantitet: *mēlet*, *hūllet* osv.; de på *else* og *elig* har sædvanlig lang vokal: *frēdelig*, *læselig*, *skæbelse*. *-sommelig* [*sām'ali*] f. eks. *kedsommelig* har

<sup>1)</sup> ifølge privat meddelt formodning af prof. Herm. Möller.

efter reglen kort vokal; det har stødtone, fordi der går en ubetonet stavelse iforvejen. *i·delig* har vel fået stødtonen fra låneordet *i·del*.

Kort vokal har efter reglen ord med indlydende *m*: *samme* isl. *sami*, *tommel* [*tāməl*] isl. *þumall* osv. Mærkelig er stødtonen i *sam·men* isl. *saman*; på svensk har *sámman* ligeledes akut, hvilket Kock Sv. akc. I 103 f., jf. II 449 vil forklare deraf, at det hyppig brugtes i forbindelsen *till sam·man*, og når et ubetonet ord efterfulgtes af et betonet, fik dette sidste akut. Dette vil dog næppe kunne gælde dansk, hvor vi f. eks. har *tilbåge* (men sv. *till báka*), *tilhøbe* (men sv. *till hópa*) uden stødtone. — Om den korte vokal i *oven* [*åwæn*] og *over* [*åwær*] se s. 321. Grunden til stødtonen i *ov·er* (ligesom i *un·der*) kan jeg ikke angive; svensk har her ligeledes akut: *öfver* (*únder*), hvilket Kock Sv. akc. I 105 vil forklare deraf, at når et flerstavet ord står ubetonet, får det akut; en lignende sætning kan imidlertid ikke gælde for dansk, hvor ubetonede ord jo netop aldrig har stødtone.

Ifølge s. 342 forlængedes i gld. en konsonant foran en stavelse, der havde bitone, hvorved en foregående kort vokal bevarede sin kvantitet. Derfra skriver sig den korte vokal i *nyd. hönning* isl. *hunang*, *konning* isl. *konungr*, *skellig* gld. *skialæk*, *forrige* mnt. *vorich*, *hannem* gld. *hanum*, *alleke* mnt. *aleke*, *græsselig* mnt. *greselik* osv. *vittig* kunde på samme måde være identisk med isl. *vitugr*, men er måske lånt af mnt. *wittich*. Ord som *skæring*, *frødelig*, *güdelig* osv. er påvirkede af stamordenes kvantitet. Hærhen hører muligvis også superlativ, at dömme efter former som *yd·erst*, gld. *ytærst*, isl. *ýztr* (*yztr*) og subst. *kæreste*, egl. superlativ til *kær*. Deraf kunde den korte vokal i *øverst* og *ned·erst* forklares; også svensk har den til dansk stødtone svarende akut i disse ord, hvilket Kock Sv. akc. I, 99 vil forklare som overført fra *öfver*, *néder*. Den korte vokal i subst. *skinne* [*sgenə*] er måske kommen fra sammensætningen *skinneben*, gld. *skinæben*.

D. Flerstavelsesord, i hvilke synkoperede og usynkoperede former veksler.

Når ved synkope stammens vokal kommer foran to konsonanter, skal den efter reglen være kort, f. eks. *gälen* : *gälnebær*; i almindelighed er dog enten den lange eller den korte vokal gennemført. I oprindelig danske ord skal stødtonen mangle.

Afledninger på *en* (isl. *in an un*).

Participier af *ī*-klassen har gennemført den lange vokal, f. eks. *grēben* : *grēbne* = isl. *gripinn* : *gripnir*; de usynkoperede former er nemlig de mest anvendte og desuden er ptc. rimeligvis påvirket af fortid *gre'b*, *grēbe* osv. (jf. sv. *biten*, *sliten* Kock Fsv. Ijudl. 390). I de vbb., hvis stamme udlød på *t*, blev i ik. endelsens *æ* (formodenlig lydlovlig) tidlig synkoperet foran det følgende *t* : gld. *bitæt* > *bitt* (*bidt*), og denne form fortrængte efterhånden fk. *bitæn*, *bedæn*; således også *slidt*, *smidt*, *skidt*. Endnu Hg 94 har formerne *slēden*, *smēden*. *stridt* og *lidt* böjedes oprindelig svagt (*stridhæ* — *striddæ* — *stridd* osv.) og kan enten være de gamle participier eller dannede i analogi med *bidt*; i ældre dansk finder man også formen *ledet*, f. eks. Chr. Pedersen 1.67 *at han den ledet havde for syndige menneske* o. o. Ved skrivemåder som *gribben* S 138, *grippen* S 59, 76, 102, *grebben* TaK 133 betegnes muligvis den korte vokals gennemførelse.

Participier af *iu*-klassen er i nyda. sædvanlig nydannede efter nutid eller fortid, f. eks. *gy'st*, *gy'dt*, *krōben*, *strōgen*. I dialekterne findes den oprindelige vokal hyppigere, f. eks. sø. *fōvæð* 'føget', *rōvæð* 'røget', *strōvæð* 'strøget', *fnōsæð* 'fnyst', *nōsæð* 'nyst', *kōsæð* 'kyst' (Thorsen 92), i rigssproget kun i følgende tilfælde: den korte vokal er gennemført i *frossen*, *brudden*, *brodden* [*brådæn*]; sø. har dærimod *frōsæð* (92). Af *bryde* hedder ptc. nu *brudt* [*brut*] < *brutæt*. *buden* kan udtales både med lang og kort vokal, men er kun lidet brugeligt; den sædvanlige form *budt* [*but*] er en senere analogidannelse

efter *bruddt*, *skuddt*, (*for*)*truddt* (jf. Thorsen: Sprogarten på Sejerø 100 note 5).

Participier af vbb. med kort rodstavelse har sædvanlig gennemført den lange vokal, f. eks. *båren* : *bårne* = isl. *borinn* : *bornir*. Vaklende kvantitet har *stjålen*, men sø. *stålød* (89). Lydlovlig kort vokal har *kommen* [*kāmøn*] og *for-nummet*. Den synkoperede intetkönsform har fortrængt fk. i *æt*, *lat*, *git* 'ædt, ladet, gidet' < *ætæt*, *latæt*, *gitæt*; *lādet* og *gīdet* er nydannede; Hg 90 har *gīdet* og *gīd*, 92 *lād* 'tilstædet', *laden* 'skrømtet'. Det ældre fk. *laden* bruges nu som adjektivisk suffiks (*storladen*). *bedt* [*bet*] er nydannet efter inf. *be* (jf. Thorsen anf. st.). *dræbt*, *vævet*, *skabt* osv. bøjes nu helt svagt. *sedð*(*æ*)ð 'siddet' og *legð* 'ligget' er dannede efter inf. *sedð*, *legð*. De regelmæssige former vilde være \**sit* og \**la-jð* (eller \**lið*) < gld. *sitæt*, *lighæt*. P. Syv: Den danske sprogkonst 29 har også *sīdt* og ved siden deraf fk. *sīdden* af gld. *sīten*. *trådt* [*tråt*], isl. *troðinn*, *troðit*, er nydannet efter *trádde*.

Af adjektiverne på *en* er den korte vokal gennemført ved *lādden*, *rādden*, *skīden* [*sgīðæn*], *bollen*, *vissen* [*vesæn*]; ved de to sidste ord kan vbb. *bolne*, *visne* have bidraget dertil; jf. sv. *rutten* (Kock Fsv. ljudl. 389). Sejerøsk har dærimod *lāvæn* 'lādden', *rādæn*, *visæn* (< \**vēsæn* < \**visæn*) Thorsen 8, 71. *doven* [*dāvæn*] og *hoven* [*hāvæn*] kan forklares efter reglen s. 321; Hg 56 har dærimod *do'vne*, *do'vnerne*, *do'vne*, sø. *dāvæn* (8). Den lange vokal er gennemført i *nāgen*, der formodenlig er påvirket af skriften ligeoverfor det lydlovlige *nājæn* (s. 321). *åben* har lang selvyd på grund af *b* (s. 325), ligeledes sø. *åvæn* : *åvnæ* (Thorsen 8). I gld. skrives hyppig *oppen*, *uppen*, ikke alene i svenskfarvede skrifter, men også ellers, f. eks. VfP 218 (2 g.) *vppen-baredhes*, IL 4510 *oppenbare*, B 1 M 5.24, 8.5 o. o. *oppenbare*, P 19, 43 *oppen*, 137 *oppet*; dette skyldes sagtens indflydelse dels fra sv., dels fra mnt. (udgående fra låneordet

*åbenbar*, mnt. *openbar(e)*. Vakilende kvantitet har *vågen*; den lange vokal skyldes påvirkning af *at våge* (jf. sv. *vaken*, Kock Fsv. ljudl. 390), den korte af *at vågne*, der under indflydelse af *vågen* også kan hedde *vågne*. Kvantitetsskiftet er tildels bevaret i *vålen* : *vålne*.

Af substantiverne på *en* har det nu ubøjelige *ålen* regelmæssig lang vokal. *årnc*, gld. *aræn*, er vel udgået fra dat. \**arnæ*. Stødtone findes i låneord som *a'sen*, *la'gen* o. a.

Afledninger på *el* (isl. *il ul al*).

Den korte vokal er gennemført i *ussel*, der indtil dette årh. sædvanlig skreves *usel*. Noreen Arkiv VI, 328 forklarer *ss* i sv. *ussel* efter den s. 343 opstillede regel. Den korte vokal er lydlovlig i *gammel*, *skim'mel*, *vam'mel*; de to sidste ord har stødtone i lighed med låneordene (f. eks. *æ'del*). *væ'gel*-(*sindet*), isl. *hvikull*, har bevaret den lange vokal, da det ingen synkoperede former har.

Af substantiverne har *djævel* gennemført den lange vokal, ligesom *hæ'gel* (isl. *høkull*), *drø'bel*, *stø'bel* o. a., der har antaget stødtone i analogi med fremmedordene *æ'del*, *fa'bel* osv., jf. sv. *ådel* (Kock Sv. akc. I, 85). Lydlovlig kort vokal findes i *skammel*, *himmel* [*heməl*], *tommel* [*tåməl*]. Hg 49 har stødtone i *skåmel*, *håmel*, overført fra låneordene (*skammel* er dog selv et låneord — formodenlig meget gammelt — fra olds. *scamel*); endnu er udtalen *hem'el* ikke usædvanlig. Vakilende kvantitet har *sadel* (ligesom udso. *sadle*) og *kedel*; sø. *sål*, *kæl* (Thorsen 43, 59) er opstået af de synkoperede former. Efter flt. *kedler*, der lydlovlig blev til *kēler*, er dannet et nyt ental *kēle*. På samme måde er *nøgle* [*nåjlə*], *tøjle*, *vejle*, *skagle*, *støvle*, *kegle* [*kajlə*], *bøjle*, *revle* trådt istædetfor ældre *nøgel* (< *løgel*, isl. *lykill*), *tøgel*, *vedel*, *skagel*, *støvel*, *kegel*, *revel*; jf. sø. *skåvæl*, *røvæl* (Thorsen 60, 59), PL 1095 *halms-[f]skaghell*. I *bejler* er der yderligere tilføjet et *r* i analogi med nomina agentis på *er*; ældre *bedhæl*, flt. *bedlæ* (f. eks. R 740, PL 254). Til isl. *trefill*, gld. *træuel* (S 48 *gultræuel*)

svarer nyda. *træwl* 'trævl', medens man venter \**trævæl*; formodenlig har *gawl* : *gavle* og lignende ord givet anledning til at *træuæl* : *træulæ* (HF 904 *trefflæ*) er blevet til *træwl* : *træwle(r)*. På samme måde er nogle andre ord behandlede, f. eks. *höwl* (mnt. *hovel*), *vröwl*, *snegl* [*snajl*], *en segl* (mnt. *sekele*), *svool* [*svåwl*] (mnt. *swavel*) (jf. *spejl* af mnt. *spēgel*); de ældre former findes f. eks. Vocab. 1510 *ascia* : *høuell*, Mi 83 *wreffuel*, H 3.56 *snæghæl*, Vocab. 1510 *testudo* : *sneeggell hwelning eller fedle* (H 3.53 *speghæl*).

Afledninger på er.

Oprindelig enstavete adj. på isl. *r*, gld. *ær* har stødtone og kort vokal: *faver* [*fawær*], *bæðær* (skrevet *bædre*) = isl. *fagr*, *betr*. Udtalen *fager* er fornyelse af den gamle form, ligesom *mæger*, isl. *magr*; dærimod sø. *mawær* (Thorsen 29), der også var almindelig i rigssproget indtil dette århundrede, skrevet *maver*. *væder*, gld. *withær*, isl. *viðr*, mangler stødtone, da det kun bruges som første led i sammensætninger. Formodenlig skyldes det påvirkning af mnt. *wedder*- og af skriften, at det nu ikke hedder *vēr*-, som man kunde vente; formen *vēr*- træffes af og til i gld. Mangelen af stødtonen i *næder*-, isl. *niðr*, er at forklare som i *veder*-; *d* er bibeholdt under påvirkning af *ned* og mnt. *nedder* (jf. egenavnet *Neergård*).

Nomina agentis på *er* følger stamordets kvantitet: *bäger*, *spiller* osv. Den lange vokal har sejret i *fä(de)r*, hvis fit. *fædre* (for \**fære*) kun er lidet brugelig i talesproget. Af låneordene har *jäger* (mnt. *jeger*), *bäger* (mnt. *beker*) og mærkværdigvis også det sent optagne *däler* (sv. *daler* har ligeledes gravis, Koock Sv. akc. I, 85) ingen stødtone, som dærimod findes i *bæver*, *-mæger* o. a., samt i nogle indfødte ord, der har fulgt låneordenes analogi, såsom *nawer*, isl. *nafarr* (men sø. *nawær* Thorsen 59). Kort vokal har lydlovlig subst. med indlydende *m*: *sømmer*, *hämmer*, hvilket sidste i analogi med låneordene også kan have stødtone: *hammer*; Hg 49 har kun

*hámer*, dærimod både *sómer* og *sømer* (142). *hummer* [*hom·ər*], er på grund af stødtonen og *o* (for *å*, jf. isl. *sumar* : nyd. *såmər*) snarere lånt af ty. *hummer* end identisk med isl. *humarr*. I låneordene *kobber* [*kåw·ər*] og *peber* [*pewər*] gld. *kopər*, *pipər* har *p* fuldført overgangen til *v*, der foran det følgende *ər* er blevet til *w* (s. 321), hvilket har bevirket, at den foregående vokal er forkortet; *kobber* udtales forøvrig også undertiden *kå·bər* og *kåbər* (dette sidste under indflydelse af mnt. *kopper*?). Om den korte vokal i *kogger* [*kåg·ər*] kan jeg intet bestemt sige. — De substantiver på *r*, der i isl. var enstavede, skal regelmæssig have kort vokal og stødtone: *åð·ər* 'odder', isl. *otr*, *lew·ər* 'lever' isl. *ljfr* (udtalen *le·vər* er påvirket af skriften). Lang vokal findes dog i *a·ger* og *å·ger*, isl. *akr*, *okr*. Foran opr. *ðr* er vokalen lydlovlige forlænget: *læ·(de)r*, isl. *leðr*, *fje·r* isl. *fjǫðr*, *væ·r* 'vejr' isl. *veðr*. Isl. *veðr* 'væder' skulde blive til *\*væ·r*; ordet er imidlertid ikke meget anvendt, og deraf kommer det vel, at det i overensstemmelse med skriften hedder *væ·ðər* eller *væð·ər*, ja endogså uden stødtone *væðər* (jf. sø. *vēr* Thorsen 44).

**E. Flerstavelsesord, i hvilke former med og uden *j* veksler.**

I *vilje* [*veljə* eller *viljə*], gld. *wilæ*, gen. *wilæ*, isl. *vili* : *vilja*, er *j* fra de oblique kasus trængt ind i nominativ. *trede* udtales på tre måder; *trējə* udgår vel fra gld. *thrithiæ* (jf. *smējə* 'smedje' < *smithiæ*); *trēdjə* er påvirket af skriften, og *trēðə* kunde være opstået af gld. *thrithæ* (isl. *þriði*), hvorved dog den korte vokal er mærkelig.

København, maj 1895.

V. Boberg.

## Nyfundet brudstykke af en gammel-norsk homilie.

Ved ifjor at undersøge det gamle bind på det til ombinding bestemte håndskrift AM. 104, 8:vo fandt jeg, at bladene i dette havde været fæstede til bindet ved hjælp af tre beskrevne pergamentstrimler (og en ubeskreven), der viste sig at udgøre fragmenter af et tospaltet blad af et gammel-norsk håndskrift ikke yngre end 14. århundredes begyndelse. Da sådanne fund nu til dags hører til sjældenhederne og det i og for sig er overraskende i et islandsk papirhåndskrift at finde lævninger af norsk middelalderlig litteratur — som jo overhovedet ikke er så særdeles rigelig forhånden —, og da tilmed så vel sprogform som indhold ikke er uden interesse, vil formentlig et aftryk heraf være på sin plads i Arkivet.

Med hensyn til håndskriftet, hvori fragmenterne (der nu er indlagt i AM. 233, 8:vo) fandtes, henvises til II. bind af Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling, hvoraf fremgår, at dettes indhold, en samling gudelige islandske digte på papir, er nedskrevet c. 1680 i det vestlige Island og sandsynligvis samtidig indbundet, da læggene allerede, da Arne Magnusson 1710 erhvervede håndskriftet, må være begyndt at løsnes i bindet (tarveligt sort læderbind med spænder).

De bevarede strimler af pergamentbladet ses at have udgjort dele af et og samme blad; de to øvre strimler følger umiddelbart på hinanden (5,3 × 18,5 cm.), hvorimod der mellem disse og den tredje (2,8 × 20 cm.), der har udgjort bladets nederste beskrevne del, er en lakune. Indholdet er en prædiken eller gudelig betragtning over afgudsdyrkelse, særlig den form deraf, som man kunde kalde elementardyrkelse eller overhovedet skabningens tilbedelse. Til orientering har jeg tilføjet vejledende overskrifter. Indholdet er sandsynligvis oversat; dog kan jeg intet meddele om originalen, ligesom i øvrigt intet til oplysning om dette stykke, der —

så vidt mig bekendt — ikke ellers forekommer i den norrøne litteratur.

Sprogformen er, som man vil se, rent norsk, med de for denne kendte ejendommeligheder: mangel på u-omlyd (med deraf påvirkede participial-former), bortfald af h foran l og r, bibeholdt adskillelse af æ og ó, fremtrængen af æ for e; også vokalharmonien er i det væsentlige overholdt.

I det efterfølgende aftryk, hvor forkortelserne er opløst med kursivering også af interlinear-bogstaverne, betegner . . . ulæselig, ~~~~~ bortsmulret, [—] usikkert, (—) tilsat efter formodning. fk skrives i membranen sammenslynget, d altid ð. Præpositionerne a og i sammenskrives med det følgende ord; sammenskrivning finder også sted ved enkelte andre småord (þa uerðr, þeff at, stundum er).

#### Jord.

. . . . | ~~~~~ [l]ega villtær. ~~~~~ vitum at | ho[n]  
þolir aþ m(annum) [margfk]ynf van|fa. ok vilfinni. ok ær fíðe  
ok optlegan valka. | þoler undir þeira valde at hon er tro|  
ðen. grafen. ok [d]eiþd. kastað ok bo:enn | aþtr (ok) [a-  
þ]ram v. upp ok niðr. fundz ok fa|man. [ok] optlega til ænfkis  
nytt sem | síðan er hon er bænd. þa er hon til | þara luta  
goð. Sua ok huzro sinne | er hon er þurkat of miok.  
þauerðz | hennar engi aþspringi ne auoxtr[R] |

#### Vand.

~~~~~ [margulfa] | faurgan ok hæft til þeffat  
þua | ureinendi af flestum lutum. | ok fyllgir æ hitt ver-  
gasta aþter ||

ægi guð. hælldz er þat hanf fkep|na allum til þurfta  
fkapat. |

#### Ild.

þeir <sup>1)</sup> ok fem ælld | ælfka ero miok fuiknir ok | ivillo  
vaþdir. þui at ælldz | er mannum til nýtzemdar goðr. | ok

<sup>1)</sup> Rød initial; ved slutningen af denne linje samt de to foregående ses spor til rød overskrift.

und'ur þeirra valde. er bo'enn oz | stað ok iann[an] [flókt]R  
ok tendraðz av | kaðz ok minkaðz at verma ok seðia | . . .

## Sol.

. . . | [e]R sol haða ser þær guð. þerra | ætlan ok sialða  
þa halldum | ver þær villta. með sannendum ver ||

.. | ~ stnýft o[R] einu takne ok til annars. | hon renn[R]  
upp ok niðz sezt. ýliar ok | vermi[R] með hóflegum hæ[t]te  
ok | mundangf hoße íþeim staðum allum | sëm hon er til  
skípat til vpruna ok a | uaxtar iarda'ennar mannum til |  
nðrengar. hon er ok itale m'ð aðrum | hímíntunglum [ok]  
ý[l?]| ~ er hon ok | mínna en hímínnenn. stundum þoler |  
[hon] m[y]kinn sko't sínf gei'la ok líoff |

## Mand.

. . . . | æftir kynfýlgio ok nattu'ro hanf ok | nauðfýn.  
vex und'ur valde annara | manna. flýzt ok f'óuz æftir þe'ra  
bo | ~ at um síðer verði hann ||

. . . | ~ at hann ~~~~~ ðz takí ok ~| gleði ok kío[r] ~  
~tund. en a að[ra] | tíma ræiðizt ok rýggizt er bæði þur |  
þande mata'r ok dryckiar. ok klæða. | stundumer hann bræðz  
ok reidz. framh | lutr ok frammlóypz a fundf[íu]kr ok  
a þter | halldf samr. ok margfkynt ~a veit | hann með ser.  
spilliz ok fýkizt. angrazt | ok rýggizt ok fýrgir a þ ýmfum  
at | burdum. Enn þo æinna hællzt a þ þui | er æng ~ ma  
fozdazt sem doðenn er |

. . . | ta. ok gerdo ser heimfkir men(n) mo'lg rím ok  
ródoz. tignaðu ok sömdu í þer | þa er í engum lutum va'ro  
lof verðar. þírur saker sinna fullflegra ok ferhgra ||

København, april 1895.

Kr. Kålund.

## Fra skånske håndskrifter.

1. Gl. kgl. saml. 1325, 4to.

Blandt det Københavnske store kongelige biblioteks håndskrifter findes i Gamle kongelige samling som nr 1325 (4to)

et evangeliarium fra 11. årh., der har tilhørt Dalby kirke i Skåne. Efter håndskriftets ælde kan det vel have tilhørt det derværende kloster lige siden dets oprettelse 1060, ja kan endog gå tilbage til den nærmest foregående, korte tid 1048—60, i hvilken Dalby var sædet for en biskop. Det smukt skrevne håndskrift har fundet omtale i C. Bruuns beskrivelse af bibliotekets illuminerede håndskrifter (Aarsberetn. III, 38—39), da det indeholder afbildninger af evangelisterne og desuden har bevaret sit ejendommelige middelalderlige metalbind med billedlige fremstillinger, men en særlig interesse frembyder endvidere håndskriftet ved forskellige påtegninger fra 14. årh. dels i skånsk sprogform, dels på latin med indblandede danske ord.

Bl. 11 har klosterets daværende prior 'Johannes Winter' — der i øvrigt kun kendes herfra — år 1387 på latin optegnet en del *udlæg* (erogata), som han har gjort på klosterets vegne. Disse er både ved de tilføjede priser og ved de deri forekommende nordiske ordformer samt person- og stedsnavne oplysende, men da stykket findes aftrykt i *Scriptores rer. Dan. VIII*, 464—65, indskrænker man sig til herved at henlede kulturhistorikerens og sprogforskerens opmærksomhed på dette. Sammesteds er trykt en bl. 11<sup>v</sup> forekommende fortegnelse fra 14. århundredes slutning over de festdage, på hvilke kannikerne af prioren skulde beværges med 'non-stop' efter måltidet, samt en med samme hånd bl. 25<sup>v</sup> skrevet liste over de kirken tilståede indulgenser.

Det ejendommeligste tillæg har dog håndskriftet modtaget bl. 130<sup>v</sup>. Her er med en hånd fra 14. årh. følgende *signeformular* indført.

Ylínus cosmas z(?) damíanus gíngæ thre gothe bróther aat een vegh Mòthe them var herræ *iesus christus* hwart welíí thre gothe bróther. wí vellya ganga teel byærg oluety' sancka thæ saluíæ ther *man* skal saar meth helæ oc vnder meth lækhæ. tha saghte war herra *iesus christus* gar meth mykh

thre gothe bróther oc swær a guz doth oc marie myælk aat íj' skuly thessæ oor æy lóna oc æy lóon fore taka oc taka boma ellær fara vl oc signa the vnder aller saar meth hwat the ær ellær huggen æller stvngen sligthen eller bróthen: swa æræ the signat sum the vnder ther longínus gyorthe iesu christo ynnan sífn sítha ther æy sweeth oc æy verkthe oc æy rot-nathe oc æy bulnathe ynnan nauf father soon oc then helyand.

"Boma ellær fara vl" må vel forstås "bomuld eller fåre-uld" og signeformularen sandsynligvis anvendes, ved at man, uden at modtage lön for sin hjælp, samtidig med at man fremsiger formularen lægger en forbindelse af de nævnte stoffer på såret. Bomuld forekommer næppe ellers så tidlig i nordisk litteratur, men dette råemne kan dog allerede i middelalderen have været kendt i Norden.

Som bekendt findes ældgamle forbilleder for sådanne signeformularer. Sml. således S. Bugge, Studier over nordiske gude- og heltesagn s. 284 ff. og A. Kock, Svenska landsmålen VI, s. CXLVI ff. — En mere omfattende oversigt over æmnet giver M. Bartels i Zeitschrift des Vereins für Volkskunde V (1895. S. 1—40, Über Krankheitsbeschwörungen). Oplysende for danske forhold er M. Lorenzen, Signeformularer og trylleråd (i Samlinger til Jysk Historie og Topografi IV (1873, s. 99—167).

## 2. AM. 37, 4to.

Dette pergamenthåndskrift, der indbefatter skånske lovstykker nedskrevne c. 1300, med nogle senere tillæg, har i nedre margen bl. 61<sup>v</sup> under teksten af Skånske kirkelov, med en smuk, omtrent samtidig diplomhånd, følgende lille vers, der giver et betegnende udtryk for skånsk selvfølelse og vel fortjænte lejlighedsvis at anvendes som valgsprog:

hauí that skanu<sup>v</sup>ga ærlíkí mææn  
toco vithar oræt aldrih æn.

Også fra formens side kan det ved sin ælde gøre krav på opmærksomhed. Dog er det vel kun et tilfælde, at voka-

lerne danner bogstavrim. Angående versets ordlyd sml. kirke-lovens slutningsbemærkning, at denne skrå er skreven for at bønderne kunde lovlig værge sig 'ok taki æi withir v lo-ghum'.

Kr. Kålund.

## Egilssaga 1886—88, bls. 423.

Fimmtánda vísan í "Sonatorreki" Egils Skallagrímssonar byrjar þannig:

|                  |                |
|------------------|----------------|
| Mjök er torfyndr | of alþjóð      |
| sá's trúa knegum | elgjar gálga". |

Orðin "elgjar gálgi" hafa verið skilin á ýmsa vegu, þótt auðsætt virðist, að "alþjóð elgjar gálga" eigi að vera hið sama sem Íslendingar. En hversu má fá þá hugsun út úr þessum orðum? Sv. Egilsson segir í *Lex. poët.*, bls. 132, við orðið Elgr 2: "*alþjóð elgjar gálga* Sonart. 15, bifariam accipit G. Magnæus, a) de tota gente humana, ab *elgjar gálgi*, patibulum (i. e. perniciēs, exitium) alcis, arbores. b) de omnibus Islandis (*Íslendingar*), hic *elgjar gálgi*, glacies, eadem ratione, quod alcēs, ubi semel in glaciem deciderit, resurgere nequeat" <sup>1)</sup>). Þessa skýringu virðist Sv. E. eigi hafa verið ánægður með, og bætir því við: "forte et *elgjar gálgi* reduci possit ad *elgr*, nix madefacta, et *elgjar gálgi*, gelu, quod aquam constringat, it. glacies id. qu. *íss*; alteri autem parti *lendingar* (a *land*) respondet *þjóð*, ita ut *þjóð elgjar gálga* sit id. qu. *Íslendingar*".

Í skýringum sínum á Sonatorreki, sem prentaðar eru í Egilss. 1856, 264. bls. segir Sv. Eg.: "of *alþjóð elgjar gálga*" sama sem "um alt Ísland; of, dan. om; *elgr*, snjókráp; *gálgi elgjar*, frost, ís; *þjóð*, hér land; *elgjar gálga þjóð*, er þá Ísland".

Dr. Finnur Jónsson segir í útgáfu Egilssögu, Kmh. 1886—8, bls. 423: "*elgjar galge* er uforstæligt. = frost, ís;

<sup>1)</sup> Sjá Egilss. Havnæ 1809, bls. 629, Not. 46.

*elgjar galga þjóð* = *Ísland*, Svb. Eg. i Rvk. udgaven 1856; flere forklaringer findes i Lex. poet., men de er alle lidet tiltalende<sup>7)</sup>, og kemur sjálfur með enga skýringu á þessum orðum.

Jeg er samdóma dr. F. J., að það sje óskiljanlegt og óvildfelldið, að *elgjar gálgi* geti verið = ís eða frost, og að skýringar þær, sem Svb. Eg. getur um í Lex. poet., geti eigi verið rjettar. Jeg verð að ætla, að *elgjar gálgi* eigi hjer að tákna Ísland; *þjóð* getur með engu móti verið sama sem *land*; sú þýðing er sjálfsagt eigi til í tungunni; en *alþjóð elgjar gálga* er eptir minni ætlan Íslendingar, eða þeir menn, sem byggja Ísland. Jeg skil þessi orð á þann veg: *elgr* getur með engu móti hjer táknað dýrið *elgr*, heldur sama sem *krap*, hálfbræddur snjór <sup>1)</sup>). Það vakir og fyrir Svb. Eg., að þessi þýðing orðsins eigi við kenninguna *elgjar gálgi*, þótt það hafi eigi verið ljóst fyrir honum, hvernig sú þýðing eigi hjer við. *Gálgi* er trje, sem eitthvað er hengt á, þótt það sje haft í fornmálinu um það trje eitt, sem menn eru hengdir í. *elgjar gálgi* er þá sá *gálgi*, sem snjór hangir á, og það verður Ísland; því að þótt *elgr* þýði nú = hálfbráðinn snjór eða *krap*, en eigi beinlínis *ís*, þá getur Egill hafa haft það í staðinn fyrir ís í þessari kenningu. Hann getur og hafa haft í huganum hið eldra nafn landsins *Snæland*; auk þess getur *elgr* í forntungunni hafa haft líka merkingu og *ís*. Til styrkingar þessari ætlun minni um þýðinguna á *elgjar gálga* í Sonatorreki virðist vera það, er Sighvatr skáld nefnir öngulinn *agnagalga* (Fms. V, 233; sbr. Lex. poet. bls. 6 og Fms. XII, 114), sömuleiðis kenningin: *gálgi ginnungs brúar línns* (Orkn. s. 79); *ginnungr* = haukur, *brú* hans = armur, *hönd*, *línnr* = ormur, en ormur handarinnar eða arms-

<sup>1)</sup> Orð þetta mun að líkindum eigi koma fyrir í þessari merkingu í ritum fornanna og er þó sjálfsagt mjög gamalt orð. Nú er það almennt um allt land = *krap*, og er því undarlegt, að Erikur Jónsson skuli eigi hafa tekið það upp í orðabók sína, því að hann hlýtur að þekkja þá merkingu orðsins.

ins = hringur, en *gálgi* hringsins er armurinn eða höndin, það sem hringurinn er hengdur á; þannig fæ jeg eigi betur sjeð, en að *elgjar gálgi* sje rjett kenning á Íslandi.

Rvk. <sup>23/</sup> 95.

H. K. Friðriksson.

## Der *u*-brechungsdiphthong des *e*.

Kürzlich hat E. Wadstein (Språkvetenskapliga sällskapet i Upsala förhandlingar 1894—97) gezeigt, dass nicht nur die ältesten isländ. handschriften, sondern auch noch solche des 14. jahrh.'s den *u*-brechungsdiphthong des *e* in den meisten fällen *io* schreiben und somit den vokal deutlich vom *u*-umlaut des *a*, *o*, unterscheiden. Zwar gibt er zu, dass zuweilen *o* sich eingedrängt habe, glaubt aber doch, dass die von Noreen (Altisl. und altnorw. gramm. § 90) aufgestellte regel, dass *io* in den weitaus meisten fällen durch ein auf analogischem wege geschaffenes *iø* verdrängt worden, nicht richtig sei; *io* sei das normale und so sei in normalisierter orthographie zu schreiben. Zu der annahme, dass *iø* zuweilen wirklich entstanden sei, scheint ihn hauptsächlich der umstand bewogen zu haben, dass es zuweilen im vollreim mit *o* reimt. Beispiele führt er nicht an, erwähnt nur, dass einige fälle wie z. b. der reim *Sighuats* in der *Knútsdrápa*, *mørg: nefbiörgum* auf geringerer genauigkeit des dichters beruhen mögen. Die anzahl der beispiele in denen *io* im reim auf *o* erscheint, ist nun aber keineswegs so gering, wie W. anzunehmen scheint. Ich vermag folgende reime in apalhending anzuführen, die ich dem rimarium meines buches 'Die sprache der skalden' entnehme:

Þorbjorn hornklofe: *geþvörþr: iørþo* Wisén (Carm. norr.) 15; 6, 4 *Biarne gullbrásk.: iørþ: Gørþom* Hkr. (ed. Unger) 519, 18 b. *Sighuatr sk. Þórþars.: mōrg: nefbiörgom* Wis. 40; 4, 4; *høfōþ: iøfōrr* Wis. 40; 5, 8; *laukiøfn: nøfnom* Wis. 42; 5, 8; *old: skiøldo* Hkr. 253, 15 a; *ørþegþ: fiørþom* Hkr. 274, 20 a; *biørtom:*

suorto Hkr. 309, 15 a. Arnórr iarlask.: skapvörþr: iorþo Hkr. 535, 12 b; öldom: skiöldo Wis. 44; 3, 6. Þórarenn loftunga: sökrammer: miök Hkr. 440, 33 a. Þórþr Kolbeinss.: vör: hiörue Hkr. 214, 24 b. Einarr Skúlason: fönopþr: stiörno Wis. 54; 2, 8; höfopskald: iofre Wis. 55; 12, 8; Hórþa: iorþo Wis. 55; 15, 8; höfop: iofre Hkr. 742, 6 b. Halr Snorras.: rymvöll: sniöllum Konungas. (ed. Unger) 71, 10 b. Sturla: göfogr: iofre Kgs. 443, 4 a. Eysteinn Ásgrimss.: fiöll: öllum Wis. 96; 70, 6; iorþ: görþi Wis. 88; 6, 2 u. 10, 4.

Dazu kommen die endreime:

Ein. Skúl.: hiörr: dörr Hkr. 742, 16 a f. Þorkell Gíslason: völlum: fiöllum Wis. 66; 2, 3 f. (spiöllum cod. AM 61 fol.); fiöllum: stöllum Wis. 67; 7, 7 f.; hiöruar: göruar Wis. 67; 6, 7 f.

Einige fälle, in denen io im reime auf *o* in der skot-hending stehen, übergehe ich als nicht beweiskräftig für die natur des vokals in dem brechungsdiphthong. Auch ein reim wie der des Þjóþolfr ór Huine okbiörn: Mörna (Wis. 9; 6, 4) beweist nichts bei der ungenauen reimtechnik dieses dichters. Aber selbst wenn man die verse des Sighuatr aus der Knútsdrápa (Wisén 40; 4, 4 u. 5, 8), wie W. will, ausscheidet, so bleiben doch noch genug übrig, in denen unzweifelhaft der reim *io* erfordert. In allen diesen fällen ungenauigkeit des reims annehmen zu wollen, geht doch nicht gut an. Ich würde nun auf diese 23 reime, die zweifelhaften des Þjóþ. ór Hu. und des Sighuatr nicht mitgezählt, kein grosses gewicht legen, sondern in ihnen eben nur jene vereinzelt fälle sehen, von denen W. spricht, wenn nicht ein anderer umstand hinzukäme. Wenn wirklich, wie W. will und worauf ja wie ich zugebe der brauch der handschriften zunächst hinweist, das *o* in *io* vom *o* streng geschieden wurde in der mehrheit der fälle, so müssten wir eine anzahl reime erwarten, in denen *io* mit *o* reimt. Nun finde ich in den ca. 3840 apal-hendingar und 269 runhendingar, die mein rimarium enthält, wol die oben erwähnten 23 reime von *io*:*o* aber, worauf ich (Spr. d. Skald. s. 50) bereits hingewiesen, nur einen fall des reims von *io*:*o*, nämlich den reim Sighuats flokke: þiokkua Wis. 41; 2, 8. Nun mag es wol noch diesen oder

jenen reim derselben art geben, aber das dargelegte verhältnis ist doch zu auffallend, als dass es unbeachtet bleiben dürfte. Es scheint doch darauf hinzuweisen, dass die skalden im allgemeinen, und zwar schon vom ende des 10. jahrh.'s an, wie die beispiele zeigen, io auf *o* reimen. Wenn man in fällen wie *dagr : fǫgro* gesagt hat, es sei nicht *fagro* zu setzen, sondern die dichter hätten diese laute, da sie einmal früher gleich gewesen, auch später, als sie ungleich geworden, unbedenklich auf einander gereimt, so geht eine solche erklärung bei io : *o* nicht an, da ich allerdings auch für erwiesen halte, dass der brechungsdiphthong ursprünglich io gewesen ist, die laute also von anfang an verschieden gewesen sind. Um den widerspruch, der zwischen dem gebrauch der skalden und der schreibung der handschriften besteht, zu erklären, wird man daher entweder annehmen müssen, dass der vokal des brechungsdiphthongs dem *o* sehr nahe stand, so nahe, dass ihn eben die dichter unbedenklich mit *o* reimen konten; ja er muss dem *o* sogar näher gestanden haben als dem *o*, denn nur so erklärt sich der auffallende fast gänzliche mangel an reimen von io : *o*; oder aber das von W. nur hie und da angenommene eindringen des *o* in den diphthongen hat tatsächlich in weit grösserem umfange stattgefunden und die schreibungen der handschriften mit io stellen uns in den meisten fällen einen älteren stand der sprache dar, während wir in den schreibungen mit *io* bemühungen der schreiber zu sehen haben den wirklichen laut wiederzugeben. Dass man trotz der schreibung io doch nicht immer reines *o* hier zu sehen hat, zeigt der interessante umstand, dass, obwohl in der *Placitusdrápa* immer io geschrieben wird, während für *o* unter 33 fällen nur 15 mal *o*, sonst aber *æ* oder ähnliche zeichen stehen (vgl. Wadstein a. a. o. separatdruck s. 3), sich doch der reim findet *biorg : vǫrgom* 23, 4.

Wenn schliesslich W. darauf hinweist, dass in wörtern, die keine nebenformen mit ia hatten,  $\varrho$  unmöglich oder nur unter grössten schwierigkeiten eindringen konnte, so wird man doch von der unmöglichkeit absehen müssen — wenn man überhaupt annimt, dass io entstanden ist, nicht aber dass das o im io dem  $\varrho$  nur sehr ähnlich gewesen ist —, denn unter den angeführten reimwörtern finden sich verschiedene formen von i $\varrho$ forr und hi $\varrho$ rr, ja auch mi $\varrho$ k komt einmal vor. Natürlich wird man annehmen müssen, dass i $\varrho$  zunächst in den wörtern entstand, die auch formen mit ia hatten, und dass erst, nachdem die verbindung i $\varrho$  eine in vielen wörtern gebräuchliche war, sie auch in wörter wie i $\varrho$ forr etc. eindrang.

Will man daher bei einer text-normalisierung die normale schreibung der handschriften wiedergeben, so wird nichts im wege stehen, W.'s vorschlag zu folgen und den u-brechungsdiphthong des e io zu schreiben, ob man aber damit die wahre lautgestaltung richtig trifft, kann, wie ich meine, immerhin zweifelhaft erscheinen.

Heidelberg.

B. Kahle.

### En anmärkning.

I sammanhang med ovanstående uppsats må följande här nämnas. Vissa forskare hava länge (och redan innan förslaget att i normaliserad skrift stava *iorþ* etc. med *io* hösten 1895 framställdes i Språkvet. Sällsk:s Förh. 1894—97) brukat använda denna stavning. Så har Ludvig Larsson i Ordförrådet i överensstämmelse med den övertvägande skrivningen i de äldsta isl. handskrifterna normaliserat *iorþ* o. s. v. (icke *iorþ* o. s. v.; jmf. Förh. s. 1). Dels på grund av bruket i de äldsta isl. handskrifterna, dels på grund av de av mig i Fsv. ljudlära II, 481 f. anmärkta fornsvenska ljudförhållandena har jag i många år i grammatiska skrifter<sup>1)</sup> brukat såsom "normaliserade" former *giöf*, *skiöldu* etc. (ej *giöf* etc.). Detta är även fallet t. ex. i min sommaren 1895 i Beiträge XX, 117 ff. publicerade uppsats "Zur behandlung des durch *u* entstandenen brechungsdiphthongs in den altnord. sprachen".

Axel Kock.

<sup>1)</sup> Så vida icke någon tidskrift, som publicerat en uppsats, undantagsvis önskat en annan normalisering.

*Ferd. Holthausen: Altisländisches Elementarbuch. Weimar. Felbers forlag. 1895.*

Denne "oldislandske elementarbog" udgør den første del af en "Lehrbuch der altisländischen sprache", hvis sidste del skal dannes af en læsebog. Indholdet af den 1. del er en kortfattet fremstilling af den oldisl. grammatik (lyd- og formlære), orddannelselære, betydningslære og syntaks; hertil føjes et tillæg, indeholdende det gamle sprogs og runeskriftens historie i ganske korte træk m. m. Dette arbejde er, som forf. selv bemærker, udelukkende beregnet på begyndere, for hvem Noreens grammatik er altfor vidtløftig og detaljeret, ja, som forf. siger, afskrækkende. Forf. udtaler, at hans arbejde ikke gør krav på originalitet og betegner således sit værk som beroende på tidligere værker.

Det må sikkert indrømmes, at en sådan bog for begyndere er ønskelig og velkommen, men det er forbundet med forskellige vanskeligheder, at give en kortfattet fremstilling, der ikke tager for meget med og heller ikke for lidt. Af en så dygtig germanist som F. Holthausen kunde man vente, at forsøget faldt heldig ud, og det er anm. en glæde at udtale, at såvidt han, uden at have prøvet bogen praktisk, kan skønne, er forsøget lykkedes gennemgående godt. Navnlig er det rosværdigt, at forf. ikke har ladet sig nøje med lyd- og formlæren, men også har medtaget ord-dannelselæren og syntaksen. Anm. ser ikke rettere, end at det hele er lagt godt til rette, at alt væsenligt er medtaget, samt at fremstillingen i al sin knaphed er klar og for det meste let forståelig, reglerne korte og klare. Og dette er jo det vigtigste.

På den anden side mærkes der undertiden en vis usikkerhed, navnlig hvad de kronologiske forhold i sproget angår, ligeledes med hensyn til enkelte formers betydning og optræden, ligesom forf. på sine steder viser sig påvirket af Noreens opfattelse af "ordformer", der kun er grafiske; således er der indkomne i bogen enkelte, tildels aldeles enestående former, som begyndere aldrig støder på og som for dem vistnok er betydningsløse.

Jeg skal ikke her komme ind på forskellige principielle spørgsmål, som brydningen og lign. Men jeg skal, ikke for at nedsætte bogen, fremføre nogle indvendinger og kritiske bemærkninger, som mulig vil komme fremtidige udgaver tilgode.

Det er da for det første ikke ganske rigtigt, når former som *bløum*, *bláan* osv. (§ 34 anm., 35 anm., 132 osv.) kaldes sene

(”später”), da netop disse og lignende former er enerådende i den ældste litteratur, 3: skjaldekvad og eddadigte. — I § 148 anm. siges nom.-r i fem. io-st. (*heitr*) ”später” at være bleven til *i*; dette er rigtigt, men i de tekster, en begynder får med at gøre, findes næppe sådanne former, ligesålidt som former som *læknirar* (§ 140, 3), der også godt kunde undværes i en sådan bog. Formerne *enu*, *hinu* (§ 217, anm. 1) findes ikke før end i det 14. årh.; det er derfor ikke ganske nøjagtigt, når det hedder, at de findes ”zuweilen”. — Af enkelte gange forekommende eller aldeles tvivlsomme ordformer, som næppe burde være medtagne, skal jeg f. eks. anføre: *mjókr* (§ 16 anm. 1; begynderen får vistnok det indtryk, at således hedder ordet i reglen, og så finder han dog kun *mjúkr* i sine tekster), *kattr* (§ 160, anm. 1), *júr* (§ 106, som vist nok slet ikke eksisterer), *hreyr*, *hrevi* (§ 24 anm.; jfr herom min anmeldelse af Noreens grt.<sup>2</sup>, Arkiv IX, 372), *batri* som komparativ (§ 339); denne form bør helt udvises af litteraturen; den forekommer såvidt jeg ved aldrig i håndskrr., men er blevet indsat, uden tvingende grund, i et vers i Korm. s. af Möbius; den lydlovmæssige form er netop *betri* (jfr Kock i Arkiv VIII, 257 f.). Former som *greit*, *leit*, *reid* (§ 249 anm. 2) er højst tvivlsomme og beror snarest på en mindre nøjagtig skrivemåde (*ei* = *é*); de er i hvert fald så sjældne, at en begynder ikke har brug for dem. Det samme gælder flere af de ord, som anføres i § 217 anm. 2 (f. eks. *sveininn* i nom.; jfr min anf. anmeldelse s. 374). Hertil kan føjes endel urigtig ansatte former som *femt* § 344 (trykfejl?); *bly* (dat.) § 39, *gný(i)ð*, *æ(i)ð* § 285, 5; sådanne sammentrækninger findes næppe, og anm. kender ikke eksempler derpå. Nom. *Krist* (§ 130, 1 anm.) findes ved siden af *Kristr*, der er det almindeligste, hvilket burde være bemærket. *synja* kan ikke i impf. hedde *synða* (-*da* § 264 anm. 2), men måtte da hedde *sunða* (-*da*), en form, der dog er meget sjælden. (En form som *\*flytta* § 15 har aldrig eksisteret). Flertal af *trú* findes ikke og burde ikke være opstillet (§ 168). *Hlít* og *hóll* højes ikke som *lauy* (§ 142, 2); de hedder altid og udelukkende i flert. *hlitir* (og *hallir*); *ðss* = bjælke, d. v. s. *áss* er ikke u-st. (§ 159), men a-st. (*áss*, *ási*, *áss*; de i Fr.<sup>2</sup> anførte *exx.* på plur. *æsir* hører til *áss* = gud). M. h. t. *tveimr*, *þrimr* (§ 96, 5) burde det vistnok være bemærket, at *r* holdt sig længere i *þrimr* end i *tveimr*, hvor det, i det mindste delvis, allerede ved år 1200 er bortfaldet, sikkert ved indfyldelse fra *þeim* (jfr Málsh. 10<sub>2</sub> og Larssons Ordförr.). *I dag* (§ 130, 4 anm.) burde udgå, da *dag* her er accus. (jfr min anf. anm. s. 377). — Forf. skælner i reglen ikke imellem norsk og islandsk (jfr dog § 274 anm.), men der anføres dog enkelte gange norske og temmelig sjældne former som *bátra* § 204 ofl. Forkerte former er *hjólps* § 312 anm. (jfr min anf. anm. s. 378), *hlæka* § 330, 10 (f. *hláka*); der kendes intet *kið* ’saat’ § 331, 16 eller *skönd* ’schande’ § 329, 5. Trykfejl er vistnok: *móðerni* § 331, 6 (f. *mót-*), *ferald* § 331, 13 (f. *far-*),

*hvergungi, hvergum* (f. *hverj-*) § 84, *-verk* § 306, 1 (f. *verkr*), *einvalja* § 334, 1 (f. *-vala*), *kempr, kenpr* § 84 (f. *ka-*), *skygni* § 338 (f. *skygnri*), *betri* § 352 (f. *betr*). Urigtig aksentuering findes i *síðan* § 120 (f. *síð-*), *visundr* § 130, 2; 327, 17 (f. *vis-*), *ve-* § 310 (f. *vé-*), *Kvásir* § 421 (f. *Kvas-*) samt *íllr* (f. *íllr*)<sup>1</sup>). Hvad der (§ 12 c) menes med, at *meiri, fleiri* er undtagne fra den regel, at den sidste stavelse i ord som *yngr* og lign. er kort, forstår jeg ikke; -i i disse to ord er sikkert lige så kort og ubetonet som i hine. — Det er for almindeligt at sige, at *u* og *v* bruges "ganz promiscue" (§ 5 anm.); i mange hdsskr. er dette, som bekendt, netop ikke tilfældet.

Der findes, for også at tage den side af sagen, enkelte urigtige oversættelser, som *ofbjóða* 'verbieten' (§ 324), *þroskr* 'kühn' (§ 333, 17); *er mér sé eigandi vinátta við* (§ 460), betyder "som jeg kan være tjænt med at være venner med"; *sæk þú hesta* (§ 490) betyder "hænt hestene" (ikke: søg efter dem); *hinn fótrinn* (§ 512) bet. "den anden fod" (ikke blot: der fuss). Den sidste sætning i § 466 anm. 2 er mangelfuld og urigtig oversat. Endelig hedder det ikke på isl. *bæta einum einu*, men *einhverjum einhverju* (§ 438).

Til slutning skal jeg gøre enkelte bemærkninger til orddannelseslæren og syntaksen.

§ 307 savner jeg en henvisning til ord som *end-langr, Mýrdalr* ved siden af ord som *endi-, mýri-*; en forkortelse af sådanne stammer er ganske almindelig; § 327, 5 savner jeg en så hyppig form som *morginn*; § 328, 2 bortfalder *þrjúði*, der ikke er masc. Det er ikke rigtigt at sige, at *-ýðgi* er "weiterbildung" af *-úð*, da det går tilbage til adj. på *-úðigr*. — Reglen i § 451 burde være fremstillet i lighed med reglen hos Wimmer: forn. forml. § 159. Reglen i § 463 b, c er ikke rigtig; i det første eks. (i b) kunde *farir* (conj.) ligeså godt have stået som *ferr* (ind.) og i det sidste eks. ligeså godt *ferr* som *farir*. Forskellen beror ikke på, om der går en nægtelse foran, men på en tankenuance hos den talende; *ferr* simpelt hen 'du rejser' (bestemt), *farir* 'du skal til at rejse' (noget ubestemt) særlig m. h. t. afreisetiden). Noget lignende gælder reglen i § 469. Det betyder ét og detsamme, om man siger: *hann segir, at þeir væri Norðmenn* eller *h. s., at þeir eru N.* § 476 falder den første sætning bort, da *lífi* jo er indic. § 479 er unøjagtig formuleret; verbet kan stå i sing. med flere subj. el. et subj. i plur., når det står foran subj. (jfr: *fansk i Danmark*

<sup>1</sup>) Et ord som *engliskr* anføres som et eksisterende ord (§ 109, a.), samt et så uklassisk ord som *forárfifa* § 324. — Når det § 2 hedder, at *á* også skrives *à* i ældre udgaver, mangler det at fremhæve, at dette sker kun, hvor *á* i senere isl. er gået over til *o*, altså særlig efter *v*. — Uagtssomhedsfejl er: *hvi freistið mik* (f. *min* § 335), og læsemåden *saurum f. sporum* § 435. — *gláðr* = hest hører sikkert ikke til *hláð-* (*hláða* 107, 1 c), men er = adj. *gláðr* i dets opr. betydning 'skinnende', 'lysende'.

*hvernsteinar tveir* osv.). Reglen i § 491, 1 er ikke nøjagtig; attr. pron. og adj. kan stå og står lige så hyppig (talangivelser er her umulige) efter som foran, uden forskel i betydning. § 492 kunde jeg ønske blev langt udførligere; der kan siges så meget om sagafortfatterens sans for retorisk ordstilling. — I § 499 er *gang* (ikke *veg*) at underforstå i en sætning som *at ganga mikinn*. I § 500 passer ikke eks. *æxi nær alnar* osv., da her ikke adj. *gomul* (men *long* el. *mikil*) er underforstået og i § 502 bortfalder eks.: *eigi vil ek þenna*, da *þenna* ligefrem er obj. for *vil*; hverken *vera* el. *gera* kan her underforstås<sup>1)</sup>.

Som man ser, er det kun nogle enkeltheder, jeg her har fremdraget; men de er ikke så væsenlige, at de forringer bogens nytte og brugbarhed i det hele.

København i august 1895.

Finnur Jónsson.

*Konráð Gíslason. Efterladte skrifter. I. Forelæsninger over oldnordiske skjaldekvad, udgivne af kommissionen for det arnamagnæanske legat. København. Gyldendalske boghandel. 1895. X o. 311 s. Pris: 5 kr.*

Den första del af Prof. Gíslasons efterlämnade skrifter (i det följande citerad med förkortningen Forelæsn.), som nu på föranstaltande af den arnamagnæanska kommissionen blifvit utgifven af Dr. Björn M. Olsen, utgör i själfva verket det andra bandet af den bortgångne forskarens postuma arbeten: såsom det första skulle man kunna räkna det "Udvalg af oldnordiske skjaldekvad", som Dr. F. Jónsson utgaf år 1892.

Vid Gíslasons död var sistnämnda verk väsentligen färdigt till tryckning; de föreläsningar öfver Håttatal Snorra Sturlusonar, Hrynhenda och Hrafnsmál Sturlu Þórðarsonar, Vellekla och Reksteftja, som nu offentliggjorts, förelägo däremot ej i ett sådant skick, att de utan vidare kunde publiceras. De egenhändiga manuskript af Gíslason, på hvilka den nu ombesörjda upplagan hvilat, voro blott skrifna för författarens eget bruk, men icke bestämda att tryckas. På grund här af har Dr. Olsen måst underkasta de Gíslasonska anteckningarna en grundlig revision: skriffel ha rättats, förkortningar ha upplösts, smärre utelämnningar ha företagits (se Inledningen s. V och f.). Vidare har utgifvaren skrivit en orienterande inledning samt bifogat flere förtjänstfulla register.

<sup>1)</sup> Forfs forståelse af et sted i Sonatorrek: *i syni mínum var ills þegn* *efni vaxit, ef rökvasik næði* (§ 507) 'in meinem sohn war die anlage zu einem bösen untertan vorhanden (und das hätte sich gezeigt), wenn er hätte aufwachsen können' er sikkert urigtig. Således kan Egill næppe have tænkt eller sagt. Han, som elskede friheden og var ingens undersåt, og hvis søn aldrig vilde være bleven nogen konges undersåt, kan ikke have forudsat dette. Desuden er det tvivlsomt, om *þegn* i det 10. årh. på Isl. havde fået sin sekundære betydning 'undersåt'. Der er næppe andet at gøre end at læse *vasa*, hvorved der fremkommer en rigtig og træffende mening.

Dr. Ólsen tyckes framför allt hafva åsyftat att skänka oss en trogen bild af Gíslason såsom föreläsare. Med stor pietet har han bevarat både de öfvermåttan dristiga etymologierna och de högst elementära notiser, som Gíslason meddelade sitt unga auditorium. De senare göra ofta ett egendomligt intryck. Vid sidan af de lärda och skarpsinniga utredningarna kan man träffa på följande anteckning: "Begyndere må gøres opmærksomme på, at *til* styrer genetiv" (s. 82, r. 6 n.; jfr s. 140, r. 7 n., s. 83, r. 10 u. o. s. v.). Eller också kan man få följande upplysning: "Varberg, Söstad og et meget besøgt Badested", "2,534 Indb." (s. 73).

Flere af de anmärkingar, som göras så att säga vid sidan om ämnet, äro mycket karakteristiska för Gíslason. Så t. ex.: "endog æren for en i sin art omhyggelig udarbejdet form vil man berøve de gamle skjælde" (s. 64) och: "den gamle hedenske skjald har kendt den nord. mythologie bedre end vi" (s. 151). På många ställen framträder den grundlärde forskarens älskvärda anspråkslöshet och nästan ängsliga försiktighet (se t. ex. ss. 151, 174, 184, 222, 268 o. s. v.; jfr Inledningen s. X).

Om utgifvaren blott meddelat ett utdrag af föreläsninganteckningarna, om han uteslutit den etymologiska barlasten och de för nybegynnare afsedda anmärkningarna, skulle bokens omfång betydligt reducerats och följaktligen skulle det nya och värdefulla, som där innehålls, blifvit lättare tillgängligt. Dock för min del undrar jag alls icke öfver att Dr. Ólsen ej velat företaga en gallring: det hade varit mycket svårt att fastställa någon bestämd norm för uteslutningarna. Kommer så härtill, att man genom stymplingarna skulle förlorat en god del af det omedelbart personliga intrycket af Gíslason<sup>1)</sup>.

Det är naturligt att föreläsninganteckningarna, huru mångsidigt de än belysa författarens personlighet, dock icke på långt när innehålla allt, som kom fram i det muntliga föredraget. Utgifvaren visar (s. VI), att Gíslason understundom meddelat sina åhörare åtskilliga saker, som han icke ens antydte i sitt manuskript. Särskildt gäller det, att anteckningarna till Sturlas sånger och framför allt till Háttatal äro mycket knappa och skelettartade. Men äfven de utförliga anteckningarna till Vellekla och Rekstefja hafva säkerligen blott varit afsedda att innehålla det viktigaste af det, som föreläsaren skulle föredraga. Det är t. ex. sannolikt, att Gíslason redogjort för dikternas byggnad och historiska ram mycket utförligare i det muntliga föredraget än i manuskriptet.

Gíslasons kommentar utgår, om man undantager föreläsningarna öfver Háttatal, från Wiséns Carmina Norrcæna (= C. N.). Någon fullständig textkritisk apparat lämnas icke: i Wiséns kommentar till nyssnämnda textsamling meddelas vida flere varianter. På många ställen ändrar Gíslason den Wisénska texten genom

<sup>1)</sup> Jfr A. Heusler i Deutsche Litteraturzeitung 1896, sp. 41 f.

emendationer, som ofta äro synnerligen träffande, eller genom införande af bättre läsarter. Han rättar också de uppenbara tryckfehlen (*styrðud* Hrynhenda 16: 7 (ändradt af Wisén C. N. I, s. XIV), *hersa* Hrafnsmál 19: 4 (ändradt darsammastädes), *hjør* Rekstefja 5: 3 (ändradt af Wisén C. N. I, s. XIII).) I sammanhang härmed må en liten anmärkning göras mot utgifvaren. Han kunde gärna ha meddelat, att de af Gíslason angripna ordformerna *hjør* (Rekstefja 6: 3), *stjofnum* (Rekstefja 12: 3) och *frárr* (Rekstefja 25: 8) äro rättade af Wisén, den första C. N. I, s. XIII, de båda andra C. N. II, s. 349. Vidare kunde ha tillagts, att Wisén (C. N. I, s. XIV och s. 155) ändrar *fleygs* (Hrafnsmál 10: 8) till *fleygr* (i öfverensstämmelse med Egilsson och Gíslason) och (C. N. I, s. XIV) *varir* (Hrafnsmál 18: 3) till *várir* (jfr Forelæsn. s. 103).

Fastän en fullständig textkritisk apparat icke lämnas, visa dock föreläsningarna på mångfaldiga ställen, att Gíslasons skaldetolkning hvilade på den sorgfälligaste undersökning af själfva textmaterialet. Endast hvad Rekstefja beträffar, märkes en liten lucka i handskriftsundersökningen. Det är uppenbart och antydes på åtskilliga ställen (t. ex. ss. 186, 190, 204, 216, 261, 289), att Gíslason icke jämfört den text af Rekstefja, som förekommer i den stockholmska Bergsbóken (= B). Denna har ju varit jämförelsevis svårtillgänglig. Att B icke rådfrågats, har gifvit anledning till några mindre riktiga uppgifter, som Gíslason säkerligen själf skulle rättat, om han fått slutredigera sin tolkning och kommentar till Rekstefja. På grund af jämförelse med B får jag anmärka följande:

Forelæsn. s. 186, r. 13 u. säges det efter Egilsson (Scripta Historica Islandorum<sup>1)</sup> III, s. 244, not 2), att i Rekstefja 1: 1 har B som tredje ord "omtrent Hn̄vda"; hos Wisén (C. N. I, s. 143) angifves med rätta det tredje ordet såsom haunda ("n suprascripta lineola indicatum") — s. 204 r. 8 o. f. u.: "I Bergsbók skal der stå *skjaldprútr*" (i fölge ShI. III 248<sup>4</sup>); B har, som Wisén säger, *skjald frydr* (i två ord liksom i Cod. 61) — s. 233, r. 12 o. ff. n.: "*húskorlum* står her ikke i noget håndskrift, men er en smuk gisning, for att undgå gentagelse . . . det er ikke usandsynligt, at forfatteren til Rekstefja har kendt så meget til Nordens ældre historie, at han har kunnet give udtrykket afveksling ved at sætte *húskarlar* i st. f. *hirðmenn*"; Cod. B har emellertid *húskorlum* — s. 246, r. 1 o. ff. u.: "Læsemåden *trolls marr*, i to ord, synes at mangle et kritisk grundlag. Den findes i intet håndskrift . . . Bergsbók skal have *troll matr*"; B. har emellertid *trollz matr* i två ord — s. 272, r. 5 o. ff. u.: "*bjarg*. Således også den nyeste udgave, skönt alle membr. have *berg* — en ændring, hvis grund jeg ikke kan udfinde"; Wisén uppgifver med rätta, att B har *bjarg* — s. 286, r. 2 u.: "membr. *orti*"; Wisén säger med fullgiltigt

<sup>1)</sup> Af Gíslason citeras detta arbete med förkortningen ShI.

skäl (C. N. I, s. 145): "*hermargt hvi kveðum ortu* (handquaquam *orti*, ut est in ShI. l. l.) habet B." — s. 289, r. 14 o. ff. n.: "I membr. skal der stå *fagna* ("fryder mig", "glæder mig"), men er af SEg. vistnok med rette ændret til *þagna*"; Wisén anmærker riktigt (C. N. I, s. 145): "*þagna* manifesto B."

Som man finner, hafva de anmärkta felaktigheterna icke någon stor betydelse för den ifrågavarande textens konstituering. Jag har dock velat rätta dem, emedan Gíslasons uppgifter möjligen kunnat vilseleda, fastän Wisén har det riktiga.

De textkritiska anmärkningarna äro uti Foreläsn. på det närmaste förbundna med den öfriga kommentaren. Vid sin utläggning går Gíslason så till väga, att han först meddelar den behandlade strofen eller halfstrofens text i prosaisk ordföljd och sedan antingen meddelar en fullständig öfversättning (såsom vid Vellekla och Rekstefja) eller förklarar de glosor, som mest behöfva en tolkning. Sedan vidfogas allehanda utläggande anmärkingar till de särskilda orden.

För att belysa de behandlade dikterna anföras ofta parallellställen från andra norröna kväden; stundom citeras latinska (ss. 37, 38, 77, 83) eller grekiska (ss. 21 o. 277) skalder — en gång citeras Oehlenschläger (s. 112). Ofta lämnas en versifierad öfversättning, hämtad från "Oldn. Sager" (ss. 85, 102, 251, 277 o. s. v.).

Af de fina anmärkingar, på hvilka Foreläsn. öfverflöda, äro icke alla nya; man återfinner ganska många i Gíslasons äldre arbeten. Så t. ex. är första halfstrofen af Vellekla 9 kommenterad på ungetär liknande sätt i Oldnordiske skjaldekvad s. 137; den första halfstrofen af Vellekla 14 har tolkats i samma arbete s. 135 o. f.

Någon uttömmande redogörelse för äldre forskares tolkningsförslag gifves naturligtvis icke. Ja, Gíslason antyder icke ens, att han själf i Rekstefja 35: 4 har ändrat *hofs* till *hóps* (se Wisén, C. N. I, s. 145).

Men fastän man ibland skulle kunna önska, att Gíslason antecknat ännu mer för sina föreläsningar än han gjort, innehåller kommentaren tillräckligt mycket, för att man skall känna sig manad till stor tacksamhet mot utgifvaren. Framför allt hafva Rekstefja och Vellekla fått en tolkning, som sprider ett rikt ljus öfver dessa viktiga dikter. Men äfven föreläsningarna öfver de andra kvädena äro lärorika.

Må vara, att framställningen icke alltid är öfvertygande. Så t. ex. kan jag ej finna, att Gíslasons (Foreläsn. s. 286) med tvekan föreslagna emendation af Rekstefja 34: 1 förtjänar företräde framför Wiséns (Emendationer s. 28—30). Men på det hela taget får man det välgörande intrycket af en synnerligen tillförlitlig exeges, rik på nya synpunkter och fina iakttagelser.

Uti företalet nämner kommissionen, att det andra bandet af Gíslasons efterlämnade skrifter skall, utom ett par mindre áfhand-

lingar, innihælla hans förelæsingar öfver fornordisk verslæra och ældre *rímur* samt en samling alfabetiskt ordnade anmærkningar rörande olika æmnen.

För min del skulle jag vilja uttala den önskan, som nog många dela, att till de två banden efterlämnade skrifter måtte fogas ett tredje band, innehållande Gíslasons smärre redan tryckta arbeten, som nu äro spridda i tidskrifter och andra jämförelsevis svåråtkomliga publikationer.

Lund den 5 Februari 1896.

Theodor Hjelmqvist.

### Nokkrar viðaukagreinir um forn ættnöfn.

Síðan þessi ritgjörð Ark. XI, 359–67 var skrifuð (dec. 1898), hefi eg veitt því eptirtekt, að mér hafði sézt yfir Ragnhildi, dóttur Skúla konungsfóstra. Móðir hennar var Guðrún, dóttir Nefsteins og Ingiríðar Sigurðar dóttur sýr (Fsk. 145. bls., Hkr. 625. bls.). Hér kemr þannig fram Ragnhildar-nafn í kykuvísl Sigurðar hrísa (5.) áu þess að vera runnið frá kynkuvísl Ólafs (2.), sonar Haralds hárfagra (eins og hugsazt getr um nafn Ragnhildar, dóttur Magnúss berfætts).

Víðvikjandi þeim síð fornmannanna, að láta nöfn ganga óbreytt í ættir (erfdæniöfn), má enn taka það fram, að jafnframt virðist lengi hafa haldizt hinn eldri síðr, að gefa börnum nöfn með ýmsum tilbreytingum af ættgengum ordstofnum (sem próf. Storm kallar "Variation"). Í ætt *Sighvats* rauða finnast þannig nöfnin: *Sigmundur*, *Sigfúss*, *Sigurðr* (Ln. V. 3, Nj. 34. k.); í ætt *Sléttu-Bjarnar*: *Arndís*, *Örnólfr*, *Arn-björn*, *Arnoddr*, *Arnfríðr*, *Arngeirr*, *Þorbjörn*, *Arngerðr* (Ln. III. 9, II. 31, Bisk. I. 6) og í ætt *Þorbjarnar* óarga: *Þorbrandr*, *Ásbrandr*, *Vébrandr* (Ln. V. 11, sbr. Nj. 75. k.). Þar sem sonr Ólafs feilans er látinn heita *Þórvöðr* (o: *Þórðr* gellir), virðist nafn hans vera dregið af nöfnum forfedra hans *Guðröðar* og *Þórsteins* (rauðs), og þar sem sonr Þórðar heitir *Þórketill* (kuggi), getr það verið dregið af nöfnum *Þórsteins* (rauðs) og *Ketils* (flatnefs).

Það mælið margt á móti þeirri skoðun Storms, að fornmennt hafi aldrei látið heita eptir lifandi mönnum; að minsta kosti sýnist vist, að feðr hafi stundum gefið sonum sínum nöfn sín, og hefir próf. S. Bugge (i Norges Indskrifter med de ældre Runer, 100. bls.) tilgreint eitt áreiðanlegt dæmi (að Hallfréðr vandráðaskáld gaf syni sínum nafn sitt Fms. II. 213), sem sýnir ljóslega, að það þarf ekki að vera ranghermt í sögunum, að þeir Guthormr hertogi og Haraldr hárfagri o. fl. hafi gefið börnum nöfn sín, þó að hitt hafi verið algengara, að menn léti börn heita eptir látnum frændum. Þetta má líka sjá af samanburði við nokkur dæmi frá Vestgotum og Frökkum hinum fornu. Eins og Storm tekr fram, hefir Þjóðrekr I. Vestgotakonungur († 451) gefið einum sona sinna nafn sitt, og í ætt Karlunga virðist sami síðr hafa verið nokkuð algengr. Karl mikli gefr elzta syni sínum nafn sitt, Hlödver (Ludvig) sonr hans gefr einum sona sinna nafn sitt, og Lothar

sonr hans gjörir enn hið sama. Enn fremr lætr Hlöðver konungr á Þýzka-landi, bróðir Lothars, einn af sonum sínum heita sínu nafni eða föður síns, sem hefir vist verið á lífi, þá er sá sveinn fæddist. Hlöðver stami Frakkakonungr, sonr Karls sköllótta, lætr og elzta son sinn heita sínu nafni (þó getr það líka verið nafn afa hans). Þessi síðr hefir eigi verið bundinn við Karlunga eina, því að Hugo Capet hefir líka sama nafn og faðir hans (Hugo mikli). Af þessum dæmum verðr eigi séð fyrir vist, hvort feðr hafa gefið sonum sínum nöfn *annara lifandi manna en sjálfra sín*, og svipuð eru dæmi þau, er eg þekki frá Norðrlöndum, þar sem Hárekr yngri Danakonungr ber nafn Háreks eldra († 854), og Gnúpr Molda-Gnúpsson (Ln. IV. 12) nafn föður síns, en hvorugr þeirra hefir getað verið fæddr eptir dauða þess, er þeir voru heitnir eptir.

Í nýútkomnu riti ("Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie" 78. bls.) hefir Bugge komizt að líkri niðrstöðu og eg í þeirri grein, að það komi í mótsögn við Ragnarsdrápu (Braga gamla), að halda að hún sé ort um "Ragnhall" þann, er irskar árbækr nefna um 860, og Steenstrup vill gjöra að sama manni og "Ragnar lodbrók" (Norm. I. 97).

Hins vegar hefir Bugge eigi fundið ástæðu til að taka til greina rök þau, er eg hefi fært fram í Ark. X. 130—148 gegn getgátum Jessens (sem Steenstrup og Storm hafa fallizt á) viðvíkjandi uppruna nafnsins "Sigurðr hringr". Jafnvel þótt mér sé eigi ljóst, hvað Bugge finnr rökleiðslu minni til foráttu, skal eg enn leyfa mér at setja fram helztu rök mín í fárn orðum, ef vera mætti, að eg gæti gjört þau aðgengilegri alfróðum mönnum.

1. "Anulo" hjá Einhard er ekki þýðing (útlekking) á "Hringr", heldr þýzk nafnmynd = *Áli* á norrænu, og hefir sá konungr, er féll í bardaga við Sigfröd 812, heitið Áli.

2. Konungatal Dana á öndverðri 9. öld er bygt á útlendum ritum (kirkjusögu Adams frá Brimum), og runnið frá Einhard, en eigi frá innlandri sögusögn.

3. Hrings-nafnið í konungatali þessu er sprottið af misskilningi danskra sagnamanna á nafninu Anulo, en tilefni þess misskilnings mun hafa verið óljós munnmæli um fornkonunginn Sigurð hring.

4. Danska konungatalið er ekki orðið til fyr en um eða eptir miðja 12. öld, og því næsta ólíklegt, að sögur Íslendinga um Sigurð hring sé þaðan runnar.

5. Það eru engin líkindi til, að Danakonungar þeir, er hófust til ríkis, börðust og féllu árið 812, hafi geymzt í minni manna úti á Íslandi, og því hafa Íslendingar eigi getað ruglað þeim saman í munnmælum, enda mundu þeir aldrei hafa gjört "Sigurð hring" úr Sigfredi og *Ála*, nema því að eins, að þeir hefði fengið nöfnin afbökuað úr útlendum ritum, en slíkt verðr als eigi talið sennilegt.

Með þessu vænti eg að skýring Jessens á uppruna nafnsins "Sigurðr hringr" sé fullkomlega hrakin, þótt vera megi, að eg hafi eigi getað fært fullgild rök því til sönnunar, að bæði Danir og Íslendingar hafi á 12. öld og löngu fyr þekt "Sigurð hring" sem voldugan fornkonung.

En próf. Bugge hefir nú sjálf fært rök að þessu, með því að hann sýnir fram á, að Ragnarsdrápa sé samkvæm hinni íslenska sögusögn um

Ragnar og Sigurð hring, og heldr því fram, að drápa þessi muni vera ort á síðara helmingi 10. aldar (91. 105. bls. o. v.). Eptir því hlýtr sögusögnin um "Ragnar konung son Sigurðar hrings" að vera að minsta kosti svo gömul (sbr. 101—102. bls.), og miklu eldri en öll dönsk konungatöl og islensk sagnaritun, og jafnvel talsvert eldri en kvæðið um Brávallabardaga.

Stafafelli 10. d. apr. 1895.

Jón Jónsson.

### Peder Låle på Island.

I det af dr. Jón Þorkelsson fremdragne, interessante islandske blandingshåndskrift fra 16. årh., præsten Gottskålk Jónssons notitsbog (syrra — nu i British Museum), findes blandt andre optegnelser en, som udgiveren i Arkiv f. n. fil. VIII, 218 og XII, 70 antager for et vers af sira Gottskålk og anfører under følgende form

nær goztalc (= Gottskålk) gar upp aa grunn  
 þa uerdr uinskapuren þunn  
 huer lengi sefur upp aa sinn bedd  
 hann far litit firir sinn nebb.

Der er dog næppe tvivl om, at det som "Gottskålk" forklarede ord i 1. linje skal læses "gozt alt (= gótz alt)", og at man her har en ligefrem gengivelse af ordsprogene nr. 177—78 i Peder Låles danske ordsprogsamling, der i A. Kocks og C. af Petersens' "Östnordiska och Latinska Medeltidsordspråk" I, s. 23 lyder som følger:

Naar gotz ghangher paa grundh tha wordher wenskabeth thynt  
 Ho lenghe sower paa syn bædh han faar lidhet fore sijn næb.

Man har således her det formentlig ældste eksempel på Peder Låles indtrængen på islandsk område, af hvilken ordsprogsamling vistnok mere vil kunne påpeges i yngre islandske ordsprogsamlinger.

Kr. Kålund.